ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ.
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΤΟΥ «ΑΠΟΘΕΤΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΧΑΡΑΣ» ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΑΜΦΙΣΣΑΣ. ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΟΚΡΙΔΟΣ

Διδακτορική διατριβή

ΜΑΡΙΑΣ Κ. ΚΑΖΑΚΟΥ

Ι. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΒΟΛΟΣ 2020

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Για τους γονείς μου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 3
ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ 7
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ 11
Πηγές 11
Ιστορικά 13
Η αρχαία πόλη 17
Οδός Σαλώνων. Ανασκαφή του οικοπέδου της Παιδικής Χαράς 28

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ 33
ΤΕΧΝΙΚΗ 243
ΣΥΝΕΥΡΗΜΑΤΑ 251
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 259
ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΘΕΤΗ 273
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 307
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ 323
Α. Όρθιες γυναικείες μορφές (αριθ. Κατ. 1-113)
Με χιτώνα και ιμάτιο (αριθ. Κατ. 1-71)
Θραύσματα ειδωλίων που δεν αποδίδονται σε συγκεκριμένο τύπο (αριθ. Κατ. 72-92)
Με πέπλο (αριθ. Κατ. 93-113)
Β. Όρθιες γυναικείες μορφές που στηρίζονται σε κίονα ή πεσσό (αριθ. Κατ. 114-128)
Γ. Ανδρικές μορφές (αριθ. Κατ. 129-132)
Δ. Παιδικές μορφές (αριθ. Κατ. 133-138)
Ε. Χορευτές και μουσικοί (αριθ. Κατ. 139-162)
ΣΤ. Γονυκλινείς, καθιστές, ανακεκλιμένες και κεκλιμένες μορφές (αριθ. Κατ. 163-173)
Ζ. Θεότητες (αριθ. Κατ. 174-209)
Η. Ιππέας (αριθ. Κατ. 210)
Θ. Κουροτρόφοι (αριθ. Κατ. 211-213)
Ι. Κεφάλια ειδωλίων (αριθ. Κατ. 214-544)
Κ. Προτομές (αριθ. Κατ. 545-550)
Λ. Κεφάλι πήλινου αγάλματος (αριθ. Κατ. 551)
Μ. Προσωπεία (αριθ. Κατ. 552-609)
Ν. Ζωόμορφα (αριθ. Κατ. 610-737)
Ξ. Πλακίδια (αριθ. Κατ. 738-742)
Ο. Ομοίωμα οικίσκου και αδιευκρίνιστου αντικειμένου (αριθ. Κατ. 743-744)
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 459
ΠΙΝΑΚΕΣ 1-127

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αντικείμενο της παρούσας διδακτορικής διατριβής είναι το κοροπλαστικό υλικό που προέρχεται από σωστική ανασκαφή στην Άμφισσα του νομού Φωκίδας, η οποία διενεργήθηκε τον Αύγουστο του 1984 από την τότε υπάλληλο της Ι΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Στάλω Στυλιανού.

Η πρώτη προσέγγιση του υλικού πραγματοποιήθηκε το 1995, στο πλαίσιο της εργασίας μου για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου D.E.A. από το Πανεπιστήμιο Paris I-Panthéon, Sorbonne, υπό την εποπτεία του αείμνηστου καθηγητή Françis Croissant. Τότε ως ομάδα-αφετηρία επιλέχθηκε ο τύπος της όρθιας γυναικείας μορφής και συγκεκριμένα μελετήθηκαν 98 ειδώλια. Καταρτίστηκε κατάλογος, στον οποίο η περιγραφή του κάθε τύπου συνοδευόταν από τεχνοτροπική ανάλυση, παρατηρήσεις ως προς την τεχνική όπτησης, εντοπισμό παραλλήλων, όπου αυτό κατέστη δυνατόν, και τέλος, πρόταση χρονολόγησης.

Τον Δεκέμβριο του 1998 εντάχθηκα στο Β΄ κύκλο σπουδών του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου με τριμελή επιτροπή τους καθηγητές Ειρήνη Πέππα, Όλγα Παλαγγιά και Πάνο Βαλαβάνη προκειμένου να μελετηθεί το σύνολο του κοροπλαστικού υλικού της ανασκαφής. Μέχρι τότε το υλικό φυλασσόταν στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Δελφών, ενώ αμέσως από την επόμενη χρονιά μεταφέρθηκε στις αποθήκες του υπό διαμόρφωση Αρχαιολογικού Μουσείου Άμφισσας. Το πρώτο πρόβλημα που προέκυψε ήταν η αδυναμία πρόσβασης στο υλικό, αφού το μουσείο δεν ήταν σε λειτουργία. Στη συνέχεια και προκειμένου να γίνει η επιλογή των εκθεμάτων, τα ευρήματα απομακρύνθηκαν από τα αρχικά κιβώτια με τις ενημερωτικές πινακίδες, στα οποία φυλάσσονταν στις αποθήκες του Μουσείου των Δελφών, γεγονός που προκάλεσε ακόμα μεγαλύτερη αναστάτωση, καθώς ταυτόχρονα ακυρώθηκε και η προκαταρκτική από πλευράς μου ταξινόμησή τους ανά τύπο. Για μεγάλα διαστήματα η μελέτη δεν ήταν εφικτή, καθώς στο μουσείο εργάζονταν οι υπεύθυνοι για τη μουσειολογική μελέτη. Μια επιπλέον δυσκολία ήταν και η τελική τοποθέτηση στην οριστική τους θέση στις προθήκες του μουσείου και η συνακόλουθη υποχρεωτική άδεια για κάθε μετακίνηση, μέτρηση ή φωτογράφηση. Είναι αυτονόητο ότι η έναρξη λειτουργίας του μουσείου δυσχέρανε ακόμη περισσότερο τη μελέτη, καθώς τα καλύτερα διατηρημένα και συγκολλημένα ειδώλια αποτέλεσαν και το βασικό έκθεμα του δεύτερου ορόφου του μουσείου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να εκπνεύσει ο χρόνος που δινόταν από το Πανεπιστήμιο χωρίς ουσιαστικά να έχει προχωρήσει η μελέτη. Παρ' όλα αυτά, τα τελευταία χρόνια και στο πλαίσιο των δίμηνων εκπαιδευτικών αδειών από την υπηρεσία μου, καθώς και οι συνθήκες το επέτρεψαν, επανήλθα στο Μουσείο της Άμφισσας.

Η συνταξιοδότηση της τότε επιβλέπουσας καθηγήτριας, κυρίας Ειρήνης Πέππα, η οποία ήταν η μόνη στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας με ειδικό ερευνητικό πεδίο την κοροπλαστική, με υποχρέωσε να αναζητήσω νέο επιβλέποντα προκειμένου να επανέλθω. Η κοροπλαστική είναι ένας τομέας με τον οποίο, παράλληλα με τη γλυπτική, ασχολείται επιστημονικά η αναπληρώτρια καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας κ. Ιφιγένεια Λεβέντη, στην οποία απευθύνθηκα ζητώντας της να αναλάβει ως επόπτρια τη μελέτη μου.

Τον Νοέμβριο του 2015 έγινα δεκτή στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας με τριμελή επιτροπή αποτελούμενη από τις κυρίες Ιφιγένεια Λεβέντη, Margherita Bonanno Aravantinos, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας στο Università degli Studi di Roma «Tor Vergata», και Βικτώρια Σαμπετάϊ, ερευνήτρια Α΄ βαθμίδας του Κέντρου Έρευνας της Αρχαιότητας της Ακαδημίας Αθηνών στο γνωστικό αντικείμενο «Κλασική Αρχαιολογία». Κάτω από τη δική τους επίβλεψη ολοκληρώθηκε η παρούσα διατριβή.

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όσους σε αυτή τη μεγάλη πορεία βρέθηκαν κοντά μου. Αρχίζοντας από το τέλος θέλω να ευχαριστήσω την επόπτριά μου Ιφιγένεια Λεβέντη, της οποίας η συμβολή υπήρξε καθοριστική στην ολοκλήρωση της διατριβής μου. Το μεγάλο χρονικό διάστημα που είχε μεσολαβήσει από την έναρξη της έρευνας και η μη επίτευξη του στόχου στα πρωιμότερα στάδια είχαν λειτουργήσει ανασταλτικά. Η εμπιστοσύνη που μου έδειξε εξαρχής, ο καθορισμός συγκεκριμένων χρονοδιαγραμμάτων για την τμηματική και ανά ενότητες πρόοδο της έρευνας, οι συζητήσεις και οι παρατηρήσεις επί των κειμένων που έφταναν στα χέρια της και η πάντοτε ενθαρρυντική της στάση δημιούργησαν το ευνοϊκότερο πλαίσιο μελέτης σε συνθήκες που πια ήταν πολύ δυσκολότερες και απαιτητικότερες από τα τότε φοιτητικά χρόνια. Την ευχαριστώ από καρδιάς.

Ευχαριστίες και εκτίμηση αισθάνομαι και για τις άλλες δύο κυρίες της επιτροπής μου, τις κυρίες Margherita Bonanno Aravantinos και Βικτώρια Σαμπετάϊ,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

οι οποίες αν και δεν με γνώριζαν προσωπικά δέχθηκαν αμέσως και πρόθυμα να παρακολουθήσουν την έρευνά μου και με την πείρα και τις υποδείξεις τους να συντελέσουν στο καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα, καθώς και στην αποφυγή ελλείψεων ή αστοχιών. Η πολύχρονη ενασχόλησή τους σε πεδία νέα για μένα, ειδικά σχετικά με την τυπολογία, αλλά και στα θέματα ερμηνείας συγκεκριμένων εικονογραφικών τύπων και πρόσφατης βιβλιογραφίας με βοήθησε να δω υπό διαφορετικό πρίσμα το υλικό του αποθέτη.

Βαθιά ευγνωμοσύνη αισθάνομαι για τους συναδέλφους της τότε Ι΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (νυν Εφορεία Αρχαιοτήτων Φωκίδας) και αρχικά για τους Εφόρους, οι οποίοι όλοι ανεξαιρέτως στάθηκαν στο πλευρό μου και κάτω από όλες τις συνθήκες δεν έφεραν ποτέ δυσκολίες ή αντιρρήσεις στην πρόσβασή μου στο υλικό. Θέλω από τη θέση αυτή να ευχαριστήσω την κυρία Δέσποινα Σκορδά, τέως έφορο αρχαιοτήτων Δελφών, η οποία μου υπέδειξε το συγκεκριμένο υλικό και με παρότρυνε να ζητήσω την άδεια μελέτης του από τον τότε έφορο, τον αείμνηστο Ευάγγελο Πεντάζο. Η αμεσότητα με την οποία εκείνος έκανε δεκτό το αίτημά μου είναι ενδεικτική της γενναιοδωρίας του, αφού παραχώρησε ένα τόσο μεγάλο υλικό σε μια νεαρή μεταπτυχιακή φοιτήτρια που μόλις είχε εγγραφεί στη Σορβόννη και αναζητούσε θέμα μελέτης. Αμέριστη ήταν η συμπαράσταση της Δέσποινας Σκορδά και στη συνέχεια, το διάστημα που προΐστατο της Ι΄ Εφορείας, καθώς και του συνόλου του προσωπικού, ειδικά του φυλακτικού, που πολλές φορές – τις περισσότερες – έμενε μαζί μου και εκτός ωραρίου προκειμένου να εξαντλήσω όλα τα περιθώρια του χρόνου και να εκμεταλλευτώ και το τελευταίο λεπτό της παραμονής μου στην Άμφισσα, αναγνωρίζοντας τη δυσκολία των συχνών ταξιδιών. Θα ήθελα να αναφερθώ ονομαστικά στους φύλακες Θεόδωρο Αραπόπουλο για την περίοδο που εκπονούσα το μεταπτυχιακό μου και στη συνέχεια στον Φάνη Τσάκαλο για όλα τα υπόλοιπα χρόνια της μελέτης, που με δέχθηκαν κοντά τους και στάθηκαν συνοδοιπόροι στην κατά τα άλλα μοναχική παραμονή μου στις αποθήκες (πρώην φυλακές…) του Αρχαιολογικού Μουσείου της Άμφισσας.

Ευχαριστίες οφείλω επίσης στην κυρία Ροζίνα Κολώνια που διετέλεσε έφορος Δελφών και συνεχίζοντας την «παράδοση» των προκατόχων της μου επέτρεψε την απρόσκοπτη πρόσβαση στο υλικό. Τέλος, στη νυν Έφορο Αρχαιοτήτων Φωκίδας κυρία Αθανασία Ψάλτη που «ανανέωσε» το δικαίωμά μου επί του υλικού και μου έδωσε επίσης τη δυνατότητα της πρώτης παρουσίασής του, όταν μου ανέθεσε τη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

συγγραφή των λημμάτων για την έκθεση του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης «Χρήμα. Σύμβολα απτά», οφείλω ευγνωμοσύνη.

Δεν θα ήθελα να παραλείψω τη συνάδελφο, φίλη πια, Ανθούλα Τσαρούχα, την οποία ευχαριστώ για τη βοήθειά της, τις χρήσιμες πληροφορίες που μου παρείχε σχετικά με το μέρος όπου είχε πραγματοποιηθεί η ανασκαφή, για τη γενικότερη τοπογραφία της πόλης και για περαιτέρω συζητήσεις. Οι γνώσεις μιας αρχαιολόγου που δραστηριοποιείται στην Άμφισσα σε συνδυασμό με την πάντα θετική και καλοπροαίρετη στάση της υπήρξαν ένα επιπλέον στήριγμα για μένα.

Δεν θα μπορούσα να μην αναφερθώ στον καθηγητή μου στη Σορβόνη, τον αείμνηστο Françis Croissant, ο οποίος με δίδαξε τον τρόπο προσέγγισης του υλικού, έθεσε την αρχή των προβληματισμών και των ερωτημάτων που θα έπρεπε να με απασχολήσουν, με συμβούλεψε στα πρώτα στάδια και στην ταξινόμηση του υλικού και συνέβαλε καθοριστικά στην επιτυχή και με διάκριση ολοκλήρωση των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Παρίσι. Η ολοκλήρωση της μελέτης μου θεωρώ ότι ήταν κάτι που όφειλα και σε εκείνον.

Καθοριστική ήταν η συμβολή της παιδικής φίλης Δήμητρας Κλένδρου στην όσο το δυνατόν καλύτερη παρουσίαση του φωτογραφικού υλικού, η ποιότητα του οποίου ποίκιλλε ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες φωτογράφησης. Κάποιες φωτογραφίες έγιναν στα πρώτα στάδια της μελέτης και δεν υπήρξε η δυνατότητα να επαναληφθούν. Την ευχαριστώ για το χρόνο που αφιέρωσε και τη φροντίδα που έδειξε.

Η διατριβή αυτή είναι για τον πατέρα μου Κυριάκο, με όλη μου την αγάπη. Με συνόδεψε στα περισσότερα ταξίδια μου στην Άμφισσα περνώντας ώρες μόνος του όσο εγώ ήμουν κλεισμένη στα υπόγεια. Σε όλα τα χρόνια που μεσολάβησαν δεν σταμάτησε στιγμή να μου υπενθυμίζει την αξία του υλικού και της προσπάθειας που είχα καταβάλει. Η μελέτη και η δημοσίευση των ειδωλίων της Άμφισσας έγινε με τον καιρό ο κοινός μας στόχος, από τον οποίο εκείνος δεν με άφησε να παραιτηθώ.

Κλείνοντας, αφιερώνω τη διατριβή αυτή και στους δύο γονείς μου που με την αγάπη, την προσφορά και την αφοσίωσή τους έχουν κάνει όλους τους στόχους εφικτούς, καθώς και στο σύζυγό μου Ανδρέα και στα παιδιά μας, Αριστείδη και Αγγελική, για την κατανόηση, την υποστήριξη και την αγάπη τους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

Αντικείμενο της παρούσας διατριβής είναι το κοροπλαστικό υλικό που βρέθηκε σε σωστική ανασκαφή στην πόλη της Άμφισσας. Αν και το θέμα είναι πολύ συγκεκριμένο, κρίθηκε απαραίτητο στην εισαγωγή να δοθούν κάποιες πληροφορίες σχετικά με την πόλη της Άμφισσας, καθώς ένα υλικό είναι άμεσα συνδεδεμένο με το περιβάλλον εύρεσής του. Μια πρώτη αναφορά γίνεται στις πηγές και στη συνέχεια στα ιστορικά γεγονότα που φωτίζουν σε μεγάλο βαθμό το ρόλο της αρχαίας πόλης στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο, καθώς και τις άλλες πόλεις με τις οποίες συνέπραξε ή, αντίθετα, βρισκόταν σε αντιπαράθεση. Εν συντομία παρουσιάζονται οι επιγραφές εκείνες που διαφωτίζουν για θέματα λατρείας ή θεσμών της πόλης, και δίνονται στοιχεία για το τείχος και για τα νεκροταφεία της ώστε να ενταχθεί η συγκεκριμένη ανασκαφή στον πολεοδομικό ιστό της αρχαίας πόλης. Η θέση της, όπως θα αναλυθεί στα σχετικά κεφάλαια, είναι καθοριστική στην προσπάθεια ερμηνείας του αποθέτη. Το πρώτο κεφάλαιο κλείνει με την παρουσίαση της ίδιας της ανασκαφής.

Ακολουθεί το μεγάλο κεφάλαιο της Τυπολογίας, το οποίο βρίσκεται σε αντιστοιχία με τον Κατάλογο των ευρημάτων που βρίσκεται στο τέλος του βιβλίου. Για την κοροπλαστική παραγωγή της Άμφισσας δεν υπάρχουν άλλες πληροφορίες, ούτε μελέτες, καθώς το σύνολο σχεδόν των ειδωλίων προέρχεται από τη συγκεκριμένη ανασκαφή. Κατά συνέπεια τώρα για πρώτη φορά διαμορφώνεται η εικόνα για την τυπολογία των ειδωλίων της. Ο Κατάλογος περιλαμβάνει 744 αντικείμενα. Οι βασικές κατηγορίες στις οποίες έγινε η διάκριση ήταν α) ειδώλια που απεικονίζουν ανθρώπινες μορφές, β) θεατρικά προσωπεία, γ) ειδώλια ζώων και δ) ειδώλια που αποδίδουν αντικείμενα ή οικοδομήματα.

Η ταξινόμηση από αριθμητικής άποψης είναι εμφανώς ανισομερής. Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται 213 ειδώλια ή θραύσματα αυτών, τα οποία με τη σειρά τους έχουν υποδιαιρεθεί και ταξινομηθεί σε 84 τύπους. Η διάκρισή τους έγινε κατ' αρχάς με βάση το φύλο, με τις γυναικείες μορφές να υπερτερούν συντριπτικά, ενώ περαιτέρω επιμερισμός έγινε μεταξύ των ειδωλίων που στέκονται ανεξάρτητα στο χώρο και σε αυτά που στηρίζονται σε πεσσό ή κίονα σε μία από τις δύο πλευρές τους. Τα πρώτα χωρίστηκαν και με βάση την επιλογή του ενδύματος, όπου ο χιτώνας και το ιμάτιο φαίνεται να εκπροσωπείται συχνότερα από τον αττικό πέπλο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Οι περισσότεροι τύποι εκπροσωπούνται από μεμονωμένα ειδώλια, ενώ λίγες συγκριτικά είναι οι περιπτώσεις ειδωλίων ίδιου τύπου που επαναλαμβάνονται. Οι προσεκτικότερη παρατήρηση αυτών των τελευταίων έδωσε ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το κεφάλαιο της Τεχνικής. Ενίοτε παρεμφερή ειδώλια αποτέλεσαν ξεχωριστούς τύπους και αυτό καθορίστηκε κυρίως από τον εντοπισμό παραλλήλων για κάθε ειδώλιο. Ακολουθούν τα ειδώλια των ανδρικών και των παιδικών μορφών και στη συνέχεια ειδώλια που αποδίδουν χορευτές και μουσικούς και των δύο φύλων, μεμονωμένους ή σε ζεύγη. Οι γονυκλινείς, καθιστές και ανακεκλιμένες μορφές αποτελούν μια ξεχωριστή, ολιγάριθμη και αρκετά αποσπασματικά σωζόμενη ομάδα. Σε ιδιαίτερη ομάδα κατέταξα τα ειδώλια εκείνα που με βάση την εικονογραφία και τα επιμέρους χαρακτηριστικά τους οδήγησαν στην ταύτισή τους με θεότητες. Τέλος, ένα μοναδικό χειροποίητο ειδώλιο ιππέα και τρεις κουροτρόφοι ολοκληρώνουν τα ειδώλια των ανθρώπινων μορφών.

Τα 329 κεφάλια του Καταλόγου, αποκομμένα από ειδώλια, ακολουθούν τη βασική διάκριση σε φύλα, με τα γυναικεία κατ' ακολουθία των ειδωλίων να υπερτερούν. Στη συνέχεια η κόμμωση αποτέλεσε το βασικό κριτήριο κατάταξής τους σε τύπους ξεκινώντας από την απλή πεπονοειδή και προχωρώντας σε περισσότερο περίτεχνες κομμώσεις και καλύμματα. Έξι προτομές και ένα κεφάλι που πιθανόν ανήκει σε πήλινο άγαλμα αποτελούν τις επόμενες ομάδες.

Μια ξεχωριστή τυπολογικά ομάδα αποτελούν τα θεατρικά προσωπεία, τα οποία ταξινομήθηκαν σε 13 επιμέρους τύπους και γίνεται προσπάθεια απόδοσής τους σε τύπους της Μέσης ή Νέας Κωμωδίας, αν και ακριβή παράλληλά τους δεν βρέθηκαν. Μεγάλη ομάδα αποτελούν και τα ζωόμορφα ειδώλια, περιστέρια στη συντριπτική τους πλειονότητα, λιγότεροι οι πετεινοί και οι σκύλοι και μεμονωμένα ειδώλια χοίρων, βοδιού, κριαριού και χήνας. Για τα περιστέρια και τους πετεινούς, η χρήση ή όχι μήτρας για την κατασκευή τους ήταν βασικό κριτήριο διάκρισής τους σε επιμέρους ομάδες, με τα μεγαλύτερα να προέρχονται από δύο μήτρες και τα μικρότερα να είναι χειροποίητα και απλά. Ο τρόπος απόδοσης των φτερών, κλειστά και προσκολλημένα στο σώμα στα περισσότερα και σε στάση πτήσης σε λίγα άλλα καθόρισε τους τύπους.

Πέντε πλακίδια, τα οποία αποτελούν ανομοιογενή ομάδα, ένα ομοίωμα οικίσκου και ένα απροσδιόριστο αντικείμενο ολοκληρώνουν την παρουσίαση του υλικού.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Μέσα στο κεφάλαιο της Τυπολογίας εμπεριέχεται και η χρονολόγηση των ειδωλίων. Η επιλογή να μην ενταχθεί στην παρούσα φάση η χρονολόγηση στον Κατάλογο είναι συνειδητή. Όλες οι πληροφορίες που δίνονται στον Κατάλογο δεν είναι πιθανό να διαφοροποιηθούν στο μέλλον, αφού αφορούν τις διαστάσεις των ειδωλίων, την κατάσταση διατήρησής τους, την ποιότητα και τη χρωματική ταύτιση του πηλού σύμφωνα με τον Munsell και περιγραφή του κάθε τύπου. Αντιθέτως, αφού ο αποθέτης στο σύνολό του παραμένει αδημοσίευτος και ιδιαίτερα η κεραμική που βρέθηκε μαζί, η χρονολόγηση των ειδωλίων ή, για μεγαλύτερη ακρίβεια, η πρόταση χρονολόγησης προκύπτει από την αναζήτηση παραλλήλων που βρέθηκαν σε άλλες ανασκαφές ή σε αρχαιολογικές συλλογές μουσείων ανά τον κόσμο. Η πιστότητα των παραλλήλων ή παραλλαγές ή απλώς επιμέρους κοινά στοιχεία οδήγησαν στη χρονολόγηση των ειδωλίων της Άμφισσας. Υπάρχουν, όμως, και μεμονωμένοι τύποι για τους οποίους δεν εντοπίστηκαν παράλληλα και η χρονολόγησή τους παραμένει ανοιχτή ή δύσκολη. Θεωρούμε ότι η επικείμενη δημοσίευση του κοροπλαστικού υλικού από τη γειτονική Κίρρα που ήδη είναι γνωστό ότι μελετάται, αλλά και μελλοντικές δημοσιεύσεις μπορεί να ρίξουν περισσότερο φως και πιθανό να διαφοροποιήσουν κάποιες από τις χρονολογήσεις της παρούσας διατριβής.

Το επόμενο κεφάλαιο της Τεχνικής βασίστηκε στο μακροσκοπικό έλεγχο των ειδωλίων, καθώς δεν υπήρξε η δυνατότητα για εργαστηριακό έλεγχο του πηλού. Έγιναν παρατηρήσεις για τη σύσταση του πηλού, για τον εντοπισμό υπολειμμάτων επιχρίσματος ή χρώματος, καθώς και διατύπωση υποθέσεων για τη μέθοδο παραγωγής των ειδωλίων. Επίσης επισημαίνονται τεχνικά χαρακτηριστικά που τα διαφοροποιούν μεταξύ τους, όπως οι οπές αερισμού ή η προσθήκη βάσης. Στη συνέχεια ένα σύντομο κεφάλαιο αφιερώνεται στην παρουσίαση και των υπόλοιπων ευρημάτων της ανασκαφής, των νομισμάτων και της κεραμικής.

Βασικό κεφάλαιο είναι αυτό που αφορά το εργαστήριο παραγωγής των ειδωλίων. Καθώς δεν υπάρχουν ανασκαφικές μαρτυρίες για εργαστήριο μέσα στην πόλη εκφράζω την άποψή μου για την προέλευση του υλικού στηριζόμενη στην τυπολογία και την τεχνική κατασκευής των ειδωλίων. Εξίσου σημαντικό είναι το κεφάλαιο που καταπιάνεται με την ερμηνεία του αποθέτη. Σε αυτό γίνεται προσπάθεια να εκτεθούν όλες οι πιθανές εκδοχές που θα δικαιολογούσαν τη συγκέντρωση ενός τόσο μεγάλου και ποικίλου υλικού σε ένα και μόνο χώρο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Στο τέλος, παραθέτω τα συμπεράσματα της μελέτης μου εστιάζοντας στα στοιχεία εκείνα που αποσαφηνίζουν κατά το δυνατόν τα αποτελέσματα της έρευνάς μου σχετικά με τη θέση, την παραγωγή, τις σχέσεις, τις αλληλεπιδράσεις στο κοροπλαστικό υλικό της αρχαίας Άμφισσας.

Στον Κατάλογο καταγράφονται όλα τα ειδώλια του αποθέτη, για τα οποία δίνεται σύντομη περιγραφή τόσο της κατάστασης διατήρησής τους όσο και του τύπου τους, οι διαστάσεις και πληροφορίες για τη σύσταση του πηλού, αλλά και για το χρώμα του ακολουθώντας τη χρωματική κλίμακα του Munsell.

Η βιβλιογραφία της διατριβής συγκεντρώθηκε στα διάφορα στάδια μελέτης του υλικού και σε αυτό οφείλεται η κάποια ποικιλία στον τρόπο συντομογράφησης. Κατά τα πρώτα στάδια και πριν από την ένταξή μου στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, είχε ζητηθεί στα συγγράμματα εκείνα που αποτελούσαν σειρές ή αφορούσαν σε καταλόγους μουσείων ή συνολικές δημοσιεύσεις του κοροπλαστικού υλικού μιας περιοχής να καθίσταται αυτό σαφές και διακριτό και στη συντομογράφηση της βιβλιογραφίας. Αυτό διατηρήθηκε και στην παρούσα μορφή της μελέτης, ενώ για τα επιμέρους άρθρα και τις δημοσιεύσεις η συντομογράφηση γίνεται με το όνομα του συγγραφέα και τη χρονιά έκδοσης του συγγράμματος ή αντιστοιχίας του τόμου για τα περιοδικά.

Η διατριβή κλείνει με την παράθεση των πινάκων. Απεικονίζεται το μεγαλύτερο μέρος των ειδωλίων για να είναι ευκολότερο στον αναγνώστη να παρακολουθήσει τις ιδιαιτερότητες και τις ομοιότητες ή διαφορές των ειδωλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Πηγές

Η Άμφισσα, πόλη της αρχαίας Λοκρίδας, είναι η *μεγίστη και ονομαστοτάτη πόλις των Εσπερίων Λοκρών*, κατά τον Παυσανία[1]. Η Λοκρίδα χωριζόταν σε δύο περιοχές[2]: στα δυτικά κατοικούσαν οι Εσπέριοι ή Οζόλες Λοκροί, στην περιοχή που σήμερα υπάγεται στους νομούς Φωκίδας και Αιτωλοακαρνανίας. Στα ανατολικά, στην Εώα Λοκρίδα, περιοχή του σημερινού νομού Φθιώτιδας, κατοικούσαν οι Οπούντιοι με μητρόπολη τον Οπούντα και πλάι στο βουνό Κνημίδα ζούσαν οι Επικνημίδιοι Λοκροί.

Η Άμφισσα δεν αναφέρεται στα Ομηρικά έπη, παρ' όλα αυτά ο Όμηρος φαίνεται να γνωρίζει τη διάκριση των Λοκρών σε φύλα, αφού αντιδιαστέλλει τους Εσπέριους Λοκρούς με τους Λοκρούς της Εύβοιας[3].

Η πρώτη μνεία στην Άμφισσα γίνεται από τον Ηρόδοτο, ο οποίος αναφέρει ότι οι κάτοικοι των φωκικών πόλεων, βλέποντας τους Πέρσες να πλησιάζουν απειλητικά εναντίον των Δελφών, κατέφυγαν στην Άμφισσα για να σωθούν[4]. Το ίδιο έπραξε και μέρος των κατοίκων των Δελφών, όσοι δεν κατέφυγαν στο Κωρύκειο Άντρο και στην κορυφή του Παρνασσού.

Με τη σειρά του ο Παυσανίας[5] αναφέρει ότι η Άμφισσα βρίσκεται σε απόσταση 120 σταδίων από τους Δελφούς και τη χαρακτηρίζει ως την πλέον ονομαστή και μεγάλη πόλη των Λοκρών, οι κάτοικοι της οποίας όμως θεωρούν τους εαυτούς τους Αιτωλούς επειδή ντρέπονται για το όνομα των Οζολών. Παρά την αρχική ενθουσιώδη δήλωση για τη φήμη και το μεγαλείο της πόλης, ο περιηγητής δεν αφιερώνει στην περιγραφή της παρά μόνο μερικές αράδες που πολύ λίγο, αν όχι καθόλου, βοηθούν το σύγχρονο μελετητή να ανασυνθέσει την εικόνα της πόλης την εποχή εκείνη. Αναφέρει μόνο ότι πήρε το όνομά της από την Άμφισσα, κόρη του Μάκαρου, γιου του Αιόλου, και ερωμένη του Απόλλωνα. Την πόλη κοσμούν διάφορα έργα τέχνης εκ των οποίων τα πλέον αξιόλογα είναι οι τάφοι της Άμφισσας και του Ανδραίμονος. Στην ακρόπολη υπήρχε ναός της Αθηνάς, τον οποίο κοσμούσε χάλκινο

[1] Παυσανίας, *Φωκικά*, 38, 4.
[2] Στράβων, *Γεωγραφία*, 9.3. 17-4.1 – 9.4.8-10, σποραδικά.
[3] *Ιλιάδα* Β, 535: «Λοκρών, οι ναίουσι πέρην ιερής Ευβοίης».
[4] Ηρόδοτος, 8, 32. «Ες Άμφισσαν πόλιν την υπέρ του Κρισαίου πεδίου οικεομένην».
[5] Παυσανίας, *Φωκικά*, 38, 4-7.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

άγαλμά της που την απέδιδε όρθια. Για το άγαλμα αυτό υπάρχει η παράδοση ότι το έφερε από την Τροία ο Θόας, γιος του Ανδραίμονος, την οποία όμως δεν αποδέχεται ο Παυσανίας. Κλείνοντας την αναφορά του στην πόλη, ο περιηγητής κάνει λόγο για μια τελετή που έχουν οι Αμφισσείς προς τιμήν των Ανάκτων παίδων που κατά άλλους ταυτίζονται με τους Διόσκουρους, κατά άλλους με τους Κουρήτες, ενώ υπάρχουν και κάποιοι που τους ταυτίζουν με τους Καβείρους.

Όσον αφορά στην προέλευση του ονόματος των Οζολών (Εσπέριων Λοκρών), ο Παυσανίας[6] αναφέρει πέντε εκδοχές για την απόδοσή του στους κατοίκους της περιοχής που συνορεύει με τη Φωκίδα και την Κίρρα. Σύμφωνα με την πρώτη εκδοχή, η σκύλα του βασιλιά της χώρας Ορεσθέα, γιου του Δευκαλίωνα, γέννησε ένα ξύλο αντί για σκυλάκι. Ο βασιλιάς πήρε το ξύλο και το παράχωσε στη γη και την άνοιξη από αυτό φύτρωσε αμπέλι. Από τους όζους (κλάδους), λοιπόν, του ξύλου αυτού πήραν το όνομά τους οι κάτοικοι.

Κατά τη δεύτερη εκδοχή, ο κένταυρος Νέσσος που ήταν πορθμέας στον Εύηνο, τραυματίστηκε από τον Ηρακλή. Δεν πέθανε όμως αμέσως αλλά κατέφυγε στη χώρα των Λοκρών, όπου τελικά ξεψύχησε. Το πτώμα του όμως έμεινε άταφο και μετέδωσε στην ατμόσφαιρα δυσώδη οσμή.

Σύμφωνα με την τρίτη εκδοχή, το όνομα των Λοκρών οφείλεται στις δυσώδεις αναθυμιάσεις που αναδίδουν τα νερά ενός ποταμού ή, κατά την τέταρτη, στην οσμή που αναδίδει το φυτό ασφόδελος, το οποίο φύεται εν αφθονία στην περιοχή[7]. Τέλος, υπάρχει η παράδοση σύμφωνα με την οποία, οι πρώτοι κάτοικοι της χώρας χρησιμοποιούσαν για να προφυλάσσονται από το κρύο ακατέργαστα δέρματα ζώων, τα οποία φορούσαν με το μαλλιαρό μέρος των δερμάτων προς τα έξω, γεγονός που καθιστούσε ιδιαίτερα δυσώδη την επιδερμίδα τους[8].

Αναφορικά με την προέλευση του ονόματος της ίδιας της πόλης, αναφέραμε ήδη την άποψη του Παυσανία ότι οφείλει το όνομά της στην ερωμένη του Απόλλωνα. Ο σχολιαστής του Λυκόφρονα παραδίδει μια περίεργη ιστορία. Στην περιοχή έκανε

[6] Παυσανίας, *Φωκικά*, 38, 1-4.

[7] Ο Πλούταρχος (*Ελληνικά Ζητήματα*, 15) αναφέρεται στην άποψη του ποιητή Αρχύτα από την Άμφισσα, ο οποίος έγραψε ότι η πόλη πήρε το όνομά της από την ευωδία των πολλών λουλουδιών της. Ο ίδιος όμως, όπως και ο Παυσανίας, ασπάζονται την άποψη ότι το όνομα προήλθε από την κακοσμία των κατοίκων λόγω των ενδυμάτων τους.

[8] Παυσανίας, *Φωκικά*, 38, 3. Ο Θ. Μελισσάρης (Μελισσάρης 1927) δεν αποδέχεται την άποψη αυτή. Ισχυρίζεται ότι αν συνέβαινε κάτι τέτοιο θα αφορούσε σε περίοδο πριν και από την εποχή του Ομήρου, καθώς και κατά τα χρόνια του Αρχύτα (400-356 π.Χ.) οι Αμφισσείς διακρίνονταν για τη μόρφωσή τους. Τα ευρήματα των ανασκαφών αποδεικνύουν ότι η πόλη άκμαζε και σίγουρα δεν δικαιολογείται άγνοια της υφαντικής τέχνης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

την εμφάνισή του ένα χταπόδι και ένας βασιλιάς έχτισε στο σημείο που το είδε μια πόλη που την ονόμασε Άμφισσα, είτε γιατί το χταπόδι είναι αμφίβιο είτε γιατί οι κάτοικοι ζούσαν τόσο από τη γη όσο και από το νερό. Μια τρίτη εκδοχή παραδίδεται από τον Αριστοτέλη, σύμφωνα με τον οποίο η ετυμολογική προέλευση του ονόματος είναι από το ρήμα «αμφιέχομαι», επειδή η Άμφισσα είναι πόλη που βρίσκεται ανάμεσα σε δύο βουνά.

Ιστορικά

Η ιστορία της Άμφισσας είναι συνυφασμένη με μια σειρά ιερών πολέμων που διεξήχθησαν για την κυριαρχία επί του σημαντικότερου ιερού χώρου στην Ελλάδα και στον κόσμο όλο. Θα επιχειρήσουμε μια σύντομη αναφορά σε ιστορικά γεγονότα, μερικά εκ των οποίων προηγούνται κατά πολύ της περιόδου που μας απασχολεί, και αυτό γιατί θεωρούμε απαραίτητο να προσδιορίσουμε την ιστορία της αρχαίας Άμφισσας και το ρόλο που αυτή έπαιξε στα σημαίνοντα δρώμενα, καθώς επίσης και τις συμμαχίες που σύναψε[9]. Θα αρχίσουμε, λοιπόν, την αναφορά μας από τον ομφαλό της γης, το ιερό των Δελφών, το οποίο αρχικά ήταν ένας καθαρά λατρευτικός χώρος υπαγόμενος στη δικαιοδοσία των Φωκέων του Παρνασσού και συγκεκριμένα στην πόλη της Κρίσσας. Με το πέρασμα των χρόνων όμως και καθώς η εμβέλεια του μαντείου εξαπλώθηκε και απέκτησε πανελλαδικό και διεθνή χαρακτήρα, οι πολίτες των Δελφών αξίωσαν όλα τα δικαιώματα επί του ιερού. Η Κίρρα προκειμένου να επωφεληθεί από τον πλούτο που συνέρρεε στην περιοχή λόγω του μαντείου επέβαλε βαρύτατους φόρους στους προσκυνητές που έφθαναν στο ιερό από θαλάσσης και στα διαμετακομιζόμενα εμπορεύματα. Επιπλέον ιδιοποιήθηκε τον ιερό χώρο του Κρισσαίου πεδίου. Οι ενέργειες αυτές προκάλεσαν την άμεση παρέμβαση των Αμφικτιόνων, οι οποίοι προβάλλοντας θρησκευτικούς λόγους άδραξαν την ευκαιρία να επιτεθούν, αρχίζοντας έτσι τον πρώτο ιερό πόλεμο, τον 6ο αι. π.Χ. (590 π.Χ.).

Με αρχηγούς τον Κλεισθένη, τον τύραννο των Σικυωνίων, τον Αλκμαίωνα από πλευράς των Αθηναίων, τον Ευρύλοχο από πλευράς Θεσσαλών και με σύμβουλο τον Σόλωνα τον Αθηναίο αποφάσισαν να κηρύξουν τον πόλεμο στους Κιρραίους. Ζήτησαν χρησμό από το μαντείο και η Πυθία αποφάνθηκε ότι η πόλη θα καταληφθεί

[9] Για την ιστορία της Άμφισσας, βλ. Καλονάρος 1997. Σάθας 1962, 45-61 (για την περίοδο που μας ενδιαφέρει). Κραβαρτόγιαννος 2000 (ανατύπωση από τα *Φωκικά Χρονικά* του 1991, 7-9). Φ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

όταν το κύμα της θάλασσας φθάσει μέχρι το ιερό[10]. Τότε ο Σόλωνας συμβούλεψε τους συμμάχους να αφιερώσουν την περιοχή της Κίρρας στο θεό Απόλλωνα για να «γειτονεύσει» έτσι η θάλασσα με το τέμενος. Τελικά, παρά τη σθεναρή αντίσταση των κατοίκων, οι Κιρραίοι νικήθηκαν όταν ύστερα από πρόταση του Σόλωνα οι αντίπαλοί τους δηλητηρίασαν το πόσιμο νερό ρίχνοντας ελλέβορο στο ρεύμα του Πλείστου ποταμού. Μετά την ολοκληρωτική καταστροφή της, το 590 π.Χ., η πόλη κατέστη το επίνειο των Δελφών, αφού πέρασε στην κυριότητά τους, και το Κρισσαίο πεδίο κηρύχθηκε χώρος ιερός στον οποίο απαγορευόταν η καλλιέργεια και η βοσκή.

Κατά τα Περσικά, η Άμφισσα παρέχει άσυλο σε γειτονικούς πληθυσμούς, λόγω του ισχυρού οχυρού που διαθέτει[11]. Ο Παυσανίας αποσιωπά το δεύτερο ιερό πόλεμο, ο οποίος έγινε μετά τα μηδικά στην περίοδο του ανταγωνισμού των δύο πόλεων, Αθήνας και Σπάρτης. Οι Φωκείς καταλαμβάνουν το ιερό θεωρώντας ότι πρέπει να ανήκει σε όλους τους Φωκείς και όχι μόνο στους Δελφούς. Οι Δελφοί ζητούν τη βοήθεια των Σπαρτιατών, οι οποίοι επιστρέφουν το ιερό σε αυτούς, αλλά αμέσως μετά ο Περικλής το 448 π.Χ. επιστρέφει εκ νέου το ιερό στους Φωκείς.

Στη νέα περιπέτεια που ταλανίζει τις ελληνικές πόλεις, δηλαδή στον Πελοποννησιακό πόλεμο, η Άμφισσα άλλοτε κρατά ουδέτερη στάση και άλλοτε τάσσεται στο πλευρό των Σπαρτιατών, απόρροια και του ολιγαρχικού καθεστώτος και της κατοχής της εξουσίας από τους μεγάλους γαιοκτήμονες. Το 426 π.Χ. ο σπαρτιάτης στρατηγός Ευρύλοχος, ύστερα από πρόσκληση των Αιτωλών, φθάνει με 3.000 συμμάχους στην Άμφισσα με σκοπό να προχωρήσει εναντίον της Ναυπάκτου και αυτών που την κατείχαν, δηλαδή των Αθηναίων και των Μεσσηνίων. Οι Αμφισσείς τάσσονται στο πλευρό των Σπαρτιατών και μάλιστα παραχωρούν και στρατιωτική βοήθεια, πείθοντας και άλλους Λοκρούς να πορευθούν μαζί τους.

Δέκα χρόνια μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου και οι Φωκείς και οι Αμφισσείς βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση με αφορμή κτηματικές διαφορές. Οι συμμαχίες έχουν ως εξής: οι Αμφισσείς έχουν στο πλευρό τους τους Θηβαίους και οι Φωκείς τους Λακεδαιμόνιους. Ο Λακεδαιμόνιος Αγησίλαος νικά το 394 στην Κορώνεια τους Θηβαίους και τους συμμάχους τους Αμφισσείς. Οι Θηβαίοι όμως για να ζημιώσουν τους Φωκείς παρακινούν τους Αμφισσείς να προξενήσουν φθορές στη

Μωραΐτης, Τινά περί Φωκίδος και επιρροής Αμφικτυόνων, *Τετράμηνα,* 1700-1706. Μελισσάρης 1927, 8 κ.ε.. Γενικά, Μπένγκστον 1991, 131, σημ, 58, 228, 285, 292. *ΙΕΕ*, τόμ. Β-Γ.

[10] Παυσανίας, *Φωκικά,* 37, 6: «ου πριν τησδε πόληος ερείψετε πύργον ελόντες, πριν κεν εμώ τεμένει κυανώπιδος Αμφιτρίτης κύμα ποτικλύζη κελαδούν επί οίνοπα πόντον».

[11] Σχετικά μας πληροφορεί ο Ηρόδοτος, 8,36.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

γη των Φωκέων, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση των τελευταίων και την από πλευράς τους πρόκληση ζημιών στην πόλη της Άμφισσας. Οι προκλήσεις ήταν αλλεπάλληλες εκατέρωθεν και οδήγησαν τελικά στο ξέσπασμα του Κορινθιακού πολέμου που διήρκεσε από το 394-387. Στον πόλεμο αυτό οι Φωκείς ήταν σύμμαχοι των Σπαρτιατών, ενώ οι Αμφισσείς των Θηβαίων, των Αθηναίων, των Αργείων και των Κορινθίων. Το τέλος του πολέμου βρίσκει τη Σπάρτη ηττημένη και την ηγεμονία της Ελλάδας να περνά στα χέρια των Θηβαίων (387-371 π.Χ.) με τους οποίους τώρα είχαν συμμαχήσει οι Φωκείς. Η συμμαχία όμως αυτή κρατάει μόνο όσο οι Θηβαίοι βρίσκονται σε ισχύ, καθώς μετά εγκαταλείπονται από τους συμμάχους τους, οι οποίοι τάσσονται στο πλευρό των Σπαρτιατών προκαλώντας το μίσος των Θηβαίων.

Κατά την εαρινή πυλαία του 356 π.Χ. οι Βοιωτοί κατηγόρησαν επιφανείς Φωκείς ότι είχαν διαπράξει ιεροσυλίες στους Δελφούς και οι Αμφικτίονες τους καταδίκασαν να πληρώσουν μεγάλο χρηματικό πρόστιμο. Οι Φωκείς θεώρησαν υπερβολικό το πρόστιμο που τους επεβλήθη και με αρχηγό τον Φιλόμηλο και με την υποστήριξη της Σπάρτης κατέλαβαν τους Δελφούς, κατατροπώνοντας τους Λοκρούς της Άμφισσας που προσπάθησαν να τους αποτρέψουν, και απέσπασαν χρήματα από το θησαυρό του ιερού. Με τα χρήματα αυτά δημιούργησαν μισθοφορικό στράτευμα αποτελούμενο από 10.000 άνδρες, καθιστώντας τη Φωκίδα την ισχυρότερη δύναμη στην Ελλάδα. Έτσι άρχισε ο τρίτος ιερός πόλεμος, καλούμενος και Φωκικός που διήρκεσε από το 356-346 π.Χ.

Σε μια σειρά από μάχες που ακολούθησαν νίκησαν τους Θηβαίους, τους Εσπέριους Λοκρούς, τους Φθιώτες και τους Θεσσαλούς. Μετά την ήττα του Φιλόμηλου από τους Βοιωτούς και την επακόλουθη αυτοκτονία του (το φθινόπωρο του 354 π.Χ.), τη σκυτάλη στην αρχηγία των Φωκέων πήρε ο Ονόμαρχος. Το 353 π.Χ. καταλαμβάνει την Άμφισσα και την Εσπερία Λοκρίδα. Τότε όμως το Αμφικτιονικό Συνέδριο δίνει την άδεια στον Φίλιππο Β΄ να παρέμβει στα ελληνικά πράγματα. Μετά από σειρά ηττών ο Φίλιππος καταλαμβάνει και τη Φωκίδα, καταστρέφει ολοκληρωτικά τις πόλεις και καταδικάζει τους πολίτες σε καταναγκαστικά έργα. Με τα γεγονότα αυτά δόθηκε στον Φίλιππο το έρεισμα να παρέμβει στα ελληνικά πράγματα και να καταστεί ο διαιτητής και ο απόλυτος κύριος της κυρίως Ελλάδος. Το μόνο που επιζητούσε ήταν η αφορμή για την εξάπλωση της κυριαρχίας του και στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Στη διάρκεια του ιερού πολέμου οι Αμφισσείς είχαν συμμαχήσει με τους Θηβαίους, υπέρ των Δελφών και έχαιραν πλεονεκτημάτων. Χωρίς το φόβο των Φωκέων κατέλαβαν την περιοχή της Κίρρας όπου ίδρυσαν κεραμικά εργαστήρια.

Όταν οι Αθηναίοι, το 339 π.Χ., πρόσφεραν στο ιερό δύο χρυσές ασπίδες με τις προσβλητικές επιγραφές «Αθηναίοι από Μήδων και Θηβαίων, ότε ταναντία τοις Έλλησιν εμάχοντο» προκάλεσαν την αντίδραση των Θηβαίων, οι οποίοι παρακίνησαν τον πυλαγόρα των Αμφισσέων να ζητήσει να μην γίνει δεκτή η προσφορά των Αθηναίων, επειδή αυτοί ήταν μιασμένοι έχοντας συμμαχήσει με τους Φωκείς-ιερόσυλους κατά τον προηγούμενο πόλεμο. Τότε όμως πυλαγόρας των Αθηναίων ήταν ο Αισχίνης, ο οποίος με εύσχημο τρόπο μετέθεσε το πρόβλημα θυμίζοντας στους Αμφικτίονες τον αρχαίο χρησμό της Πυθίας, σύμφωνα με τον οποίο η γη της Κίρρας ήταν καθοσιωμένη στο θεό και απαγορευόταν στον οποιοδήποτε να την καταπατήσει ή να την καλλιεργήσει. Μετά την υπενθύμιση των παλαιών χρησμών κλήθηκαν όλοι οι Αμφικτίονες να κηρύξουν ιερό πόλεμο εναντίον των Αμφισσέων (δ΄ ιερός πόλεμος, 339-338 π.Χ.) – διαφορετικά θα θεωρούνταν ιερόσυλοι – και πράγματι κατέβηκαν έως την Κίρρα και κατέστρεψαν τις εργαστηριακές εγκαταστάσεις των Αμφισσέων. Για ένα μικρό διάστημα υπήρξε σχετική καθυστέρηση στην εφαρμογή των κυρώσεων εναντίον της πόλεως-παραβάτη. Οι Αμφικτίονες στράφηκαν τελικά στον Φίλιππο ζητώντας την παρέμβασή του και δίνοντάς του το έρεισμα που περίμενε. Το 338, συγκεντρώνοντας στρατιωτικό δυναμικό 30.000 πεζών και 2.000 ιππέων, κατέλαβε όχι μόνο την Άμφισσα, αλλά τελικά συγκρούστηκε και με τους Αθηναίους, τους Κορίνθιους και τους Θηβαίους στη Χαιρώνεια, όπου και επικράτησε.

Η Άμφισσα από το 315 έως το 197 ανήκε στην Αιτωλική Συμπολιτεία και μετά αυτονομείται.

Παρά τις φοβερές καταστροφές που υπέστη κατά τον τελευταίο ιερό πόλεμο, η Άμφισσα κατόρθωσε γρήγορα να ανασυγκροτηθεί και να συμβάλει τα μέγιστα στην απόκρουση των Γαλατών στα 279 π.Χ. Το 197 π.Χ. η Αχαϊκή και η Αιτωλική Συμπολιτεία (στην τελευταία ανήκε και η Άμφισσα) συμμαχούν με τους Ρωμαίους εναντίον του Φιλίππου Ε΄, τον οποίο κατορθώνουν να νικήσουν στις Κυνός Κεφαλές στη Θεσσαλία και η Φωκίδα και η Λοκρίδα αναγνωρίζονται ως ανεξάρτητες, αφορολόγητες και ελεύθερες χώρες. Η ελευθερία όμως αυτή ήταν εικονική και σύντομα οι Ρωμαίοι με αρχηγό τον Μάνιο Ακύλιο Γλαβρίωνα προελαύνουν εναντίον της Άμφισσας. Οι Αμφισσείς αμύνονται γενναία προστατευμένοι στο οχυρό της

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ακρόπολης και στα τείχη της Κάτω πόλης. Τη στιγμή που όλα έδειχναν ότι η παράδοση της πόλης ήταν θέμα χρόνου, αντικαθίσταται ο Ακύλιος από τον Λεύκιο Κορνήλιο Σκιπίωνα, γεγονός που έδωσε το χρόνο στους Αμφισσείς να ανασυνταχθούν και να οχυρωθούν στην ακρόπολη. Σε αυτή την κρίσιμη στιγμή έφτασε πρεσβεία από τους Αθηναίους για μεσολάβηση υπέρ των πολιορκημένων και έτσι οδηγήθηκαν σε ανακωχή. Οι Αμφισσείς λοιπόν κατάφεραν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους από την κοσμοκράτειρα Ρώμη.

Η αρχαία πόλη

Επιγραφές

Οι λιγοστές πληροφορίες που παραδίδονται από τις πηγές δεν έχουν επιβεβαιωθεί ανασκαφικά. Η ανέγερση της σύγχρονης πόλης πάνω από την αρχαία δεν επιτρέπει τη διεξαγωγή συστηματικών ανασκαφών και όλες οι αρχαιότητες είναι αποτέλεσμα σωστικών ανασκαφών, στο πλαίσιο εργασιών για τις ανάγκες της σύγχρονης πόλης.

Μια έμμεση πηγή πληροφοριών είναι οι επιγραφές που έχουν βρεθεί στην πόλη. Από τις σημαντικότερες επιγραφές είναι η αριθ. ευρ. 6960 που βρέθηκε το 1899 στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Γ. Γιαλέσα. Είναι χαραγμένη σε κυλινδρική πέτρα από τιτανόλιθο που αποτελούσε το αριστερό μέρος ερεισίνωτου εξέδρας και τώρα αποτελεί βασικό έκθεμα στο δεύτερο όροφο του Αρχαιολογικού Μουσείου της Άμφισσας. Σύμφωνα με τον Κεραμόπουλλο που τη δημοσίευσε, πρέπει να θεωρηθεί αναπόσπαστο τμήμα δημόσιου οικοδομήματος, το οποίο δεν θα απείχε πολύ από τον τόπο εύρεσης και αρχικής τοποθέτησης της επιγραφής[12].

Αποτελείται από 34 στίχους που δεν συγκροτούν όμως ενιαίο κείμενο. Οι πρώτοι τρεις στίχοι είναι το τέλος ενός ψηφίσματος επί βουλάρχου Λυσιπόνου. Οι επόμενοι επτά (στ. 4-10) αφορούν επιστολή των Αμφισσέων προς τους Σκαρφείς και τους Οπουντίους, στην οποία ανακοινώνονται οι τιμές που δόθηκαν από την πόλη της Άμφισσας προς τον ιατρό Μηνόφαντο του Αρτεμιδώρου, ο οποίος ήταν Μακεδόνας

[12] Α. Κεραμόπουλλος, *ΑΕ* 1907, 161-195. Κεραμόπουλλος 1908. Η επιγραφή αναδημοσιεύεται και στο περιοδικό *Φωκικά Χρονικά* Δ΄ (1992), 182-199. Στη δημοσίευση αυτή στηρίζεται κατά κύριο λόγο η ανάλυση που παραθέτουμε στη συνέχεια. Στην επιγραφή αναφέρεται και ο L. Lerat (1952, ix-x), καθώς και η Η. Βογιατζάκη (1991, 42-4). Βλ. και Vollgraff 1901, 234-240. Το έργο του Lerat,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Υρκάνιος στην καταγωγή. Στους στίχους 10-29 αναφέρεται ότι οι τιμές αυτές ήταν προβούλευμα των νομογράφων και το κείμενο κλείνει με δεύτερο σύντομο ψήφισμα της εκκλησίας του δήμου (στ. 29-34), το οποίο συντάχθηκε υπό άρχοντος Αντιγένους.

Τα δύο ψηφίσματα αναφέρονται σε διαφορετικά πρόσωπα, δεν πρέπει όμως να απέχουν πολύ χρονικά μεταξύ τους γιατί τα γράμματα παρουσιάζουν μεγάλη ομοιότητα. Σε ελεύθερη απόδοση η επιγραφή μάς πληροφορεί ότι ο Μηνόφαντος, ιατρός το επάγγελμα, προσεκλήθη και πήγε στην Άμφισσα συνοδευόμενος από πρεσβεία, προκειμένου να ασκήσει εκεί τα καθήκοντά του. Αναγκάζεται όμως μετά από κάποιο διάστημα να αποχωρήσει από την πόλη με προορισμό την πόλη των Σκαρφέων ή των Οπουντίων, όχι γιατί οι πολίτες της Άμφισσας δεν χρειάζονταν πλέον τις υπηρεσίες του ή γιατί δεν ήταν ευχαριστημένοι από αυτές, αλλά για προσωπικούς λόγους, προφανώς δυσάρεστους. Η πόλη, λοιπόν, τον τιμά και του εξασφαλίζει συνοδεία, ώστε να φθάσει με ασφάλεια όπου αυτός επιλέξει, καθώς και αντίγραφο όπου αναγράφονται οι αποφάσεις της προς τιμήν του. Τέλος, με ψήφισμά της παραχωρεί σε αυτόν και τους απογόνους του, το προνόμιο της προξενίας, της ισοπολιτείας, της νομής, της κατοικίας και της ασφάλειας.

Η ανάγνωση της επιγραφής σε «δεύτερο» επίπεδο μάς επιτρέπει να ανασυνθέσουμε με βεβαιότητα τα ακόλουθα όσον αφορά στην πολιτειακή οργάνωση της Άμφισσας. Καταρχάς πληροφορούμαστε την ύπαρξη του θεσμού της βουλαρχίας. Μεταξύ των μελετητών της επιγραφής δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς την προέλευση του βούλαρχου, καθώς και ποιον εκπροσωπούσε[13]. Σύμφωνα με τον Vollgraff, το πρώτο ψήφισμα, του οποίου σώζεται μόνο το τέλος και στο οποίο αναφέρεται ο βούλαρχος Λυσίπονος, χαράχθηκε μεταξύ του 189 π.Χ. – εποχή κατά την οποία εμφανίζεται ο θεσμός της βουλαρχίας στις επιγραφές των Λοκρών που αποτελούσαν μέρος της Αιτωλικής συμπολιτείας, αλλά όμως αυτοδιοικούνταν, προΐσταντος του βούλαρχου – και του 167, μετά την ειρήνη που ακολούθησε τη μάχη της Πύδνας και κατέστησαν οι Λοκροί, και κατ' επέκταση και οι Αμφισσείς, ανεξάρτητοι από τους Αιτωλούς. Σύμφωνα με τον ίδιο, επρόκειτο για πρόσωπο που μεσολαβούσε μεταξύ της τοπικής βουλής των Λοκρών και του ομοσπονδιακού κέντρου, διοριζόμενο

Εσπέριοι Λοκροί, έχει μεταφραστεί από τις Β. Καραμπέτσου και Δ. Χατζηβασιλείου, τόμ. Ι: *Τοπογραφία και ερείπια*, Άμφισσα 2008 και τόμος ΙΙ: *Ιστορία, θεσμοί, προσωπογραφία*, Άμφισσα 2009.

[13] Lerat, ό.π., 121-122. Εκτός από τη διαφωνία μεταξύ των μελετητών αναφέρει ακόμη ότι μόνο σε αυτά τα δύο ψηφίσματα από την εξέδρα αναγράφεται ο βούλαρχος ως επώνυμος. Όλα τα υπόλοιπα έγγραφα από την Άμφισσα είτε προγενέστερα ή μεταγενέστερα, χρονολογούνται από τους άρχοντες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

δηλαδή από την Αιτωλική συμπολιτεία[14]. Ο Α. Κεραμόπουλλος δεν ενστερνίζεται αυτή την άποψη, καθώς πιστεύει ότι ήδη από το 197 π.Χ. οι Εσπέριοι Λοκροί, αν και προσαρτημένοι στην Αιτωλική συμπολιτεία, απέκτησαν την αυτονομία τους με βάση το δόγμα της ρωμαϊκής συγκλήτου που ανακοίνωσε κατά τη διάρκεια των Ισθμίων ο Τίτος Κόιντος Φλαμινίνος. Κατά συνέπεια, ο βούλαρχος πρέπει να ήταν Λοκρός, αιρετός από τους συμπολίτες του.

Ο στίχος 3, μετά τη συμπλήρωση του Κεραμόπουλλου, μας πληροφορεί ότι ίσχυε στην Άμφισσα ο θεσμός των εγγύων της προξενίας, ο οποίος ήταν διαδεδομένος στη βόρεια Ελλάδα. Οι έγγυοι ήταν υπεύθυνοι έναντι της πόλης για τον πρόξενο και έναντι του προξένου για την πόλη.

Αν η συμπλήρωση του στίχου 5-6 είναι ορθή είναι η παλαιότερη μαρτυρία για την από κοινού προσαγόρευση των αρχόντων, της βουλής και της πόλης. Συνήθως προσαγορεύεται άλλοτε η βουλή και ο δήμος ή οι άρχοντες και η πόλη. Η τριπλή προσαγόρευση εμφανίζεται σε μεταγενέστερους χρόνους, τους αυτοκρατορικούς. Τέλος, η αναφορά στους νομογράφους στο στίχο 10 πιστοποιεί την ύπαρξη βουλής, αφού πρόκειται είτε για τους πραγματικούς νομοθέτες είτε για τους άρχοντες, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με την καταγραφή και ενσωμάτωση των αποφάσεων της βουλής στους νόμους της πόλης. Σύμφωνα με τον Lerat, στην προκειμένη περίπτωση ήταν επιφορτισμένοι με τη διαμόρφωση του κειμένου-ψηφίσματος που θα υποβαλλόταν στη βουλή[15].

Ο Μηνόφαντος επελέγη ύστερα από ψηφοφορία στην εκκλησία του δήμου και θα πρέπει να προερχόταν από κάποια γειτονική περιοχή και γι' αυτό ήταν γνωστός στους Αμφισσείς. Στην πόλη διορίζεται ως ιατρός *δημοσιεύων*, δηλαδή η αμοιβή του ορίζεται και προέρχεται από το δημόσιο ταμείο χωρίς άλλη υποχρέωση των πολιτών για τη θεραπεία τους. Πρόκειται για μια πράξη, λοιπόν, που φανερώνει τη μέριμνα της πολιτείας για τους πολίτες της και μάλιστα σε επίπεδο πρόληψης, καθώς η πρόσκληση του Μηνόφαντου δεν ήταν μέτρο για την αντιμετώπιση κάποιας επείγουσας κατάστασης. Όπως αναφέρει όμως ρητά η επιγραφή, η παρουσία ιατρού είναι απαραίτητη όχι μόνο για τα νοσήματα, αλλά και για τις επιδημίες που συχνά προσβάλλουν τον πληθυσμό.

Ένα επιπλέον στοιχείο που διαφαίνεται είναι η ικανότητα ενός ανθρώπου να αποσπάσει τιμές από την πόλη και να ενεργήσει κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι τιμές

[14] Vollgraff 1901, 224.
[15] Lerat, ό.π., 123.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αυτές να τον ακολουθήσουν και στο νέο τόπο μετάβασής του. Φαίνεται ότι ο Μηνόφαντος ήταν ιδιαίτερα κενόδοξος και για αυτό το λόγο ζήτησε και πέτυχε να τον συνοδεύσει και αντίγραφο των αποφάσεων της πόλης ώστε να εξασφαλίσει και στη νέα του έδρα μια εξέχουσα θέση. Από την πλευρά τους οι νομογράφοι φαίνονται απρόθυμοι προς μια τέτοια προβολή του Μηνόφαντου, αναγκάζονται όμως να προβούν στις προαναφερθείσες ενέργειες λόγω της εκτίμησης που έχαιρε ο ιατρός μεταξύ των πολιτών και των καλών σχέσεων που είχε δημιουργήσει μαζί τους. Το προβούλευμά τους είναι όσο πιο συνετό γίνεται. Επαινεί την καλή συμπεριφορά του ως ανθρώπου και ως ιατρού, δεν αναφέρεται όμως στην επιστημονική του δράση και στην αρτιότητα των γνώσεών του. Αναγράφεται μόνο ότι κατέβαλλε όλες του τις δυνάμεις για τη σωτηρία των αρρώστων με την παρεμβολή βέβαια της εύνοιας του θεού[16].

Ένα άλλο ερώτημα που γεννάται είναι γιατί κρίνεται απαραίτητη η πρόσκληση ιατρού σε ένα μέρος που λατρεύεται ο θεός της ιατρικής, ο Ασκληπιός; Η λατρεία του Ασκληπιού στην Άμφισσα δεν μνημονεύεται από τον Παυσανία προκύπτει όμως έμμεσα, αφενός από δύο απελευθερωτικές επιγραφές στο όνομά του που βρέθηκαν στην Άμφισσα[17], αφετέρου από απελευθερωτική επιγραφή από τους Δελφούς, όπου ένας δούλος πωλείται στον Πύθιο Απόλλωνα των Δελφών και στον Ασκληπιό της Άμφισσας[18]. Η θέση του ιερού του πιθανώς τοποθετείται στην περιοχή από όπου προήλθαν και οι δύο επιγραφές, στη θέση Πηγάδια, στις σημερινές δηλαδή πηγές της πόλης. Δεν σώθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, θα πρέπει όμως να ήταν μικρό σε μέγεθος και τα αναλήμματά του να καλύπτονταν από απελευθερωτικές επιγραφές. Η θέση εύρεσης των επιγραφών πληροί και τις βασικές προϋποθέσεις για την παρουσία ναού του Ασκληπιού, είναι δηλαδή σε ύψωμα και κοντά σε τρεχούμενο νερό.

Δημιουργείται, λοιπόν, εύλογα η απορία αν ο θεός θεράπευε με τη μεσολάβηση ιατρών ή διά εγκοιμήσεων, όπως στην Επίδαυρο και αλλού. Η υπόθεση να μην είχε εισαχθεί ακόμη στην Άμφισσα η λατρεία του Ασκληπιού όταν

[16] Volgraff 1901, 237, σημ. 1, όπου συγκεντρώνονται όλα τα ψηφίσματα πόλεων προς τιμήν ιατρών από τον 5ο αι. π.Χ. έως τον 1ο αι. μ.Χ.
[17] Κεραμόπουλλος 1904.
[18] Couve - Bourguet 1893, 361 (ἀπέδοτο Ἀριστίων Ἀναξανδρία Δελφὸς τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Πυθίῳ καὶ τῷ Ἀσκληπιῷ τῷ ἐν Ἀμφίσσαι παιδάριον οἰκογενές). Βλ. και P. Perdrizet, Inscriptions d'Amphissa, *BCH* XIX (1985), 387. Οι απελευθερωτικές επιγραφές δεν είναι συχνές σε ολόκληρη την Ελλάδα. Οι περισσότερες έχουν βρεθεί στους Δελφούς και στις γειτονικές τους πόλεις. Στην Αθήνα η δημοσιοποίηση των απελευθερώσεων γινόταν προφορικά στο θέατρο ή το δικαστήριο, ενώ σε άλλες περιοχές της Ελλάδος η έκτασή τους ήταν συντομότερη από ό,τι στους Δελφούς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

προσεκλήθη ο Μηνόφαντος δεν φαίνεται να ευσταθεί, καθώς και στη γειτονική Ναύπακτο υπήρχε ήδη από το 300 π.Χ.[19], αλλά και στην Άμφισσα γίνονταν απελευθερώσεις δούλων ήδη από το α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. Φαίνεται όμως ότι οι ιερείς στα Ασκληπιεία δεν ήταν γιατροί, κατά συνέπεια τα ιερά του Ασκληπιού σε καμία περίπτωση δεν αντικαθιστούσαν ή αναπλήρωναν τις υπηρεσίες των επιστημόνων ιατρών.

Αναφορικά με τις επιγραφές από την Άμφισσα, η πρώτη αφορά την απελευθέρωση της δούλης Σωτηρίδος, που καταγόταν από τη Βοιωτία, από τους κυρίους της, τη Νικησίπολη και τον Ερμαίο. Η Σωτηρίς περνά στη δικαιοδοσία των ιερέων Δημοσθένους και Πολυξενίδα και του θεοκόλου. Οι θεοκόλοι προέρχονταν από τις επιφανείς οικογένειες της πόλης και διαχειρίζονταν τα αναθήματα και τις προσφορές προς το θεό χάριν ιάσεως, καθώς οι ιερείς ήταν επιφορτισμένοι με τα αμιγώς θρησκευτικά και λατρευτικά τους καθήκοντα. Σε αντίθεση με τους ιερείς, των οποίων το αξίωμα ήταν πιθανότατα διά βίου, η θητεία των θεοκόλων δεν πρέπει να είχε μεγάλη διάρκεια και για αυτό το λόγο η αναφορά τους χρησιμεύει και ως χρονολογικός προσδιορισμός[20].

Όσον αφορά τη δεύτερη επιγραφή, και σε αυτή την περίπτωση η απελευθερώτρια είναι γυναίκα, η Νικασώ, αλλά για λογαριασμό της δρα ο σύζυγός της Ευβουλίδας. Το κείμενο είναι κάπως ασαφές όσον αφορά στο καθεστώς στο οποίο θα περιέλθει η δούλη Επίκτηση, γιατί αφενός αναφέρεται ότι θα είναι *ελεύθερη και ανέφαπτος* μετά το θάνατο της Νικασούς, αλλά μετά αναφέρεται ότι ο Ευβουλίδας μπορεί να την επιτάσσει ό,τι θέλει όσο ζει. Και εδώ αναγράφεται ο θεοκόλος Ανδρόνικος, ενώ το αντίγραφο θα διαφυλαχθεί από το βούλαρχο Δημήτριο Μώνυμο. Ορίζονται επίσης κατά τα ειωθότα ο βεβαιωτήρας και οι μάρτυρες.

Όσον αφορά στη χρονολόγηση των επιγραφών υπάρχουν κάποιες ασφαλιστικές δικλείδες. Καταρχάς απελευθερωτικές επιγραφές στους Δελφούς έχουμε μεταξύ του 200 π.Χ. και του 100 μ.Χ. περίπου. Η πρώτη από την Άμφισσα χρονολογείται στον 1ο αι. π.Χ., ενώ η δεύτερη μεταξύ του 150-140 π.Χ. από το βούλαρχο Δημήτριο Μόνιμο (Μώνυμο), ο οποίος ταυτίζεται με έναν μάρτυρα που αναφέρεται και σε απελευθερωτική επιγραφή στους Δελφούς.

[19] *RE*, λ. *Asklepios*, 1664, 30.

[20] Στην αρχή των επιγραφών αυτών αναγραφόταν ο άρχοντας, στη συνέχεια ο θεοκόλος και τέλος ο μήνας και η μέρα, κατά την οποία τελέστηκε η πράξη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τείχος

Από τις ανασκαφές που έχουν πραγματοποιηθεί μέσα στον πολεοδομικό ιστό της σύγχρονης πόλης γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι η αρχαία πόλη περιβαλλόταν από τείχος, η πορεία του οποίου σε γενικές γραμμές έχει ανιχνευθεί (Εικ. 1).

Εικ. 1. Πορεία του τείχους και υποθετική συμπλήρωσή του (με πιο σκούρο χρώμα τα τμήματα του τείχους που έχουν βρεθεί).

Τα πρώτα ίχνη, μήκ. 15,50, ύψ. 2,20 και πάχ. 2,60-2,65 μ., εντοπίστηκαν στην οδό Γιαγτζή 30-32. Πρόκειται για το δυτικό βραχίονα του τείχους, στο ανατολικό άκρο του οποίου σχηματίζεται πύργος με κλιμακοστάσιο. Η τοιχοδομία είναι επιμελής από αρμούς καλά δουλεμένους και προσαρμοσμένους, οι οποίοι εδράζονται στο στερεό, χωρίς ιδιαίτερη προετοιμασία για τη θεμελίωσή του. Πιθανότατα χρονολογείται στους ελληνιστικούς χρόνους[21]. Στις οδούς Γιαγτζή και Παπαχρήστου, αποκαλύφθηκε τμήμα του κλασικού τείχους σε μήκος 1,40 και πλάτος 2,80 μ., πάνω στο οποίο προβάλλεται κάθετα πυργοειδής προβολή. Σώζεται σε ύψος τριών δόμων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

(ύψ. δόμου 0,52-0,57 μ.), οι οποίοι ακουμπούν σε ανισοϋψή και ακατέργαστη υποθεμελίωση. Οι πλίνθοι είναι από ντόπιο ασβεστόλιθο, καλοδουλεμένες και προσαρμοσμένες, και φέρουν στην εξωτερική επιφάνεια σημάδια από βελόνι. Έχει εφαρμοστεί η τραπεζιόσχημη τοιχοδομία. Λόγω του ότι πέρα από τους τρεις δόμους δεν βρέθηκε άλλη σειρά και ότι η άνω επιφάνεια του α΄ δόμου ήταν λειασμένη εικάζουμε ότι η ανωδομή ήταν πλίνθινη.

Τμήματα του τείχους αποκαλύφθηκαν και κατά τις εργασίες επέκτασης του αποχετευτικού δικτύου της πόλης σε διάφορα σημεία. Συγκεκριμένα, στην οδό Σαλώνων, στο ύψος της πλατείας Ησαΐα, βρέθηκε σε βάθος 3,25 μ. από το οδόστρωμα τμήμα μήκους 1,20 και πλάτους 1,57 μ. Στις παρειές του υπήρχαν ευμεγέθεις πέτρες και το γέμισμά του αποτελούνταν από μικρές αδούλευτες πέτρες, κεραμίδες και χώμα. Την ίδια μορφή παρουσιάζει και τμήμα μήκους 0,70 και πλάτους 2,70 μ. που αποκαλύφθηκε στην οδό Γάτου.

Τμήμα του νοτιοανατολικού σκέλους του οχυρωματικού περιβόλου ήρθε στο φως κατά τις ανασκαφές του 1989 σε εργασίες αποχωμάτωσης που πραγματοποιήθηκαν σε δύο οικόπεδα που περικλείονται από τις οδούς Δελφών, Δελμούζου και τον περιφερειακό δρόμο της Άμφισσας[22]. Η πορεία του τείχους διακόπτεται από πλακόστρωτο δάπεδο, που πιθανώς ανήκει στην αυλή πύλης. Το πλάτος του τείχους στο σημείο αυτό φθάνει τα 3,80 μ., ενώ το σύνηθες πάχος του δεν ξεπερνά τα 2,80 μ. Πρόκειται πιθανότατα για μεταγενέστερη του 4ου αιώνα μετασκευή που αποσκοπούσε στην ενίσχυση της οχύρωσης στη θέση αυτή.

Κατάλοιπα του ανατολικού βραχίονα του τείχους εντοπίστηκαν κατά μήκος του ποταμού Υλαίθου (σημ. ονομασία Γατσοπνίχτης). Στο οικόπεδο Λ. Παναγιωτόπουλου σώζονται δύο σειρές δόμων και το θεμέλιο, το οποίο εξέχει από τους υπερκείμενους δόμους και είναι ακατέργαστο. Εδράζεται σε επίπεδο έδαφος που έχει διαμορφωθεί από το πέρασμα του ποταμού και τη δημιουργία συμπαγούς στρώματος από ποταμίσιες πέτρες. Είναι κατασκευασμένο από ντόπιο λίθο κατά το ισόδομο τραπεζιόσχημο σύστημα που τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική όψη διατηρεί κάθετους βελονισμούς, χαρακτηριστικό τειχοδομίας του β΄ και γ΄ τετάρτου του 4ου αιώνα. Η πρώτη σειρά των δόμων είναι ψηλότερη, ενδεχομένως λόγω της μορφολογίας του εδάφους, και με τη χρήση κοπέα (βελόνι) έχει επιτευχθεί η

[21] *ΑΔ* 22 (1967), Χρονικά, 290-291. Εντύπωση προκαλεί ο σχολιασμός των ανασκαφέων: «Πρόκειται περί τείχους καλών χρόνων, μάλλον ελληνιστικών.».
[22] *ΑΔ* 44 (1989), Χρονικά, 190.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ομαλή έδραση των λίθων. Στη χρονολόγηση αυτή, εκτός από τα δομικά χαρακτηριστικά του τείχους, μας οδηγούν και τα ιστορικά γεγονότα, καθώς ως γνωστόν η καταστροφή της πόλης από τον Φίλιππο συντελέστηκε το 338 π.Χ. Στην πορεία του προς ΝΔ. το τείχος καταλήγει σε ορθογώνιο πύργο, ενσωματωμένο σε αυτό.

Σύμφωνα με την ανασκαφέα Αικ. Κυριαζοπούλου, στην Άμφισσα παρατηρείται ένα ενδιαφέρον γεωλογικό φαινόμενο κατά το οποίο τα νερά του ποταμού βαθμιαία αποτραβιούνται και μετατοπίζεται η όχθη του[23]. Αποτέλεσμα της ορμητικής δράσης του ποταμού είναι η διατάραξη της στρωματογραφίας με την αναμόχλευση των χωμάτων και η αδυναμία να δοθούν τα ανασκαφικά δεδομένα εκείνα που θα οδηγήσουν στη χρονολόγηση της θεμελίωσης του τείχους. Εσωτερικά διαπιστώνονται μπαζώματα της ρωμαϊκής εποχής, ενώ θεωρείται πιθανή και η διέλευση δρόμου. Αυτό που διαπιστώνεται με ακρίβεια είναι η παράταση της χρήσης του στους ρωμαϊκούς χρόνους (ΙΙ φάση), καθώς και στο 2ο-3ο αι. μ.Χ., οπότε χρησιμοποιείται ο εξωτερικός του τείχους χώρος ως νεκροταφείο, ενώ το ίδιο το τείχος παύει να είναι σε χρήση.

Στην οδό Υλαίθου 11, αλλά και στη συμβολή της με την οδό Αβραμίκου αποκαλύφθηκαν τμήματα με δόμους από ευμεγέθεις καλοδουλεμένους κυβόλιθους. Στη συμβολή των οδών Υλαίθου και Ρούλια[24] αποκαλύφθηκε ορθογώνιος πύργος και δύο πρόβολοι, ευρήματα που συνηγορούν στην αναγνώριση στο σημείο μιας πύλης, στην οποία κατέληγε ο βασικός χερσαίος άξονας της από Β. καθόδου προς την Άμφισσα.

Πληροφορίες για το αρχαίο τείχος αντλούνται και από το έργο του L. Lerat[25]. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι την πόλη περιέβαλλε ένα τεράστιο τείχος, το οποίο έχει γίνει αντικείμενο συστηματικής μελέτης από τον A. Bon, ο οποίος δεν παρέλειψε την επισήμανση των λειψάνων του αρχαίου ελληνικού τείχους, τα οποία ακόμα και αν δεν αναφέρονται ρητά, αποκαθίστανται μέσω των περιγραφών. Ο Bon επικεντρώνεται στην ακρόπολη και παρατηρεί ότι εντοπίζονται δύο είδη τοιχοποιίας, η τραπεζιόσχημη και η πολυγωνική από τεράστιους δόμους, τις οποίες θεωρεί σύγχρονες. Αντίθετα, ο Lerat υποστηρίζει ότι η διαφορά αυτή είναι δηλωτική δύο

[23] *ΑΔ* 37 (1982), Χρονικά, 210.
[24] *ΑΔ* 50 (1995), Χρονικά, 358.
[25] Lerat 1952, 174 κ.ε. Το κείμενο που αφορά στην Άμφισσα έχει μεταφραστεί από την Ευαγγ. Δεληκάρη και δημοσιεύεται στο Παράρτημα της *Ιστορίας της πόλεως Αμφίσσης* του Π. Καλονάρου, Άμφισσα 1997, 425-433.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

διαφορετικών φάσεων, και συγκεκριμένα το πολυγωνικό τείχος είναι προγενέστερο της κλασικής οχύρωσης. Στο ερώτημα για ποιο λόγο διατηρήθηκαν αυτά τα κατάλοιπα υπάρχουν διάφορες εκδοχές. Μια πρώτη είναι εκείνη σύμφωνα με την οποία το πολυγωνικό σύστημα παρέχει μεγαλύτερη εγγύηση προστασίας. Δεν φαίνεται να ευσταθεί στην περίπτωσή μας γιατί το σημείο συνένωσης των δύο συστημάτων μάλλον αδύνατο σημείο αποτελεί. Ίσως η ερμηνεία θα πρέπει να αποσυνδεθεί από αμυντικούς λόγους και να θεωρηθεί ανάλημμα για άνδηρο πάνω στο οποίο υπήρχε ιερό. Ο Lerat προκειμένου να υποστηρίξει τη θεωρία του αυτή επικαλείται αφενός το παράδειγμα της Στράτου, όπου η οχύρωση διακόπτεται από κάθε πλευρά του ανδήρου που φέρει το ναό του Δία και αφετέρου τη μαρτυρία του Παυσανία που αναφέρει την ύπαρξη ενός τουλάχιστον ιερού στην ακρόπολη της Άμφισσας, εκείνου της Αθηνάς με το ξόανο που είχε μεταφέρει ο Θόας από την Τροία[26].

Από τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της αρχαίας πόλης θα σταθούμε σε δύο ανασκαφές που ενδεχομένως αποκαλύπτουν βιοτεχνική δραστηριότητα. Η μία αφορά συγκρότημα τριών θαλάμων που αποκαλύφθηκε το 1983 στο οικόπεδο Βαρκούτα, στην οδό Πετσάβα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο θάλαμος Β, ο οποίος επικοινωνούσε με τον προηγούμενο με άνοιγμα στο μεσότοιχο. Σε αυτόν βρέθηκε ημικατεστραμμένο καμίνι και στο δάπεδό του σπασμένα αγγεία[27]. Η δεύτερη είναι στην οδό Θερμοπυλών, όπου εντοπίστηκε άλλο ένα συγκρότημα τριών θαλάμων, με ίδια διάταξη. Και εκεί στο δεύτερο θάλαμο, ο οποίος δεν στάθηκε δυνατό να ερευνηθεί, εντοπίστηκε ημικατεστραμμένο καμίνι.

Νεκροταφεία

Οι ανασκαφές που πραγματοποιούνται λόγω της οικιστικής δραστηριότητας, αλλά και των δημόσιων έργων στη σύγχρονη πόλη της Άμφισσας, έδωσαν τη δυνατότητα εντοπισμού και των νεκροταφείων της αρχαίας πόλης. Υπάρχουν δύο οργανωμένα νεκροταφεία, τμήματα των οποίων έχουν εντοπιστεί έξω από τον οχυρωματικό

[26] Lerat 1952, 176.

[27] Ο Π. Κουραχάνης αναφερόμενος στο συγκεκριμένο οικόπεδο υποστηρίζει ότι είναι ιδιαίτερα σημαντική η εύρεση τοπικού κεραμικού εργαστηρίου των μέσων του 1ου αι. π.Χ. στα ΒΑ. της πόλης, όπου σε αποθέτη βρέθηκαν πεταμένα πολλά όστρακα κακοψημένων αγγείων μιας αποτυχημένης φουρνιάς. Βλ. Κουραχάνης 1992.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

περίβολο, τα οποία αλλάζουν συστάδες κατά εποχές. Υπάρχουν όμως και μεμονωμένες ταφές διάσπαρτες σε διάφορα σημεία της πόλης.

Το πρώτο νεκροταφείο με διάρκεια ζωής από τους υστερογεωμετρικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους βρίσκεται έξω από το νότιο σκέλος του τείχους και η θέση του εντοπίστηκε στις ανασκαφές του 1959, στην περιοχή όπου το μεταγενέστερο κτίριο του ΟΤΕ. Το 1964 κατά την επέκταση των εργασιών στο προς ΒΑ. οικόπεδο αποκαλύφθηκαν δέκα τάφοι, ενώ σε διανοίξεις δοκιμαστικών τάφρων εντός του οικοπέδου εντοπίστηκαν και άλλοι δέκα σκελετοί που είχαν ταφεί απευθείας στο έδαφος. Οι περισσότεροι τάφοι ήταν ακτέριστοι. Δεν αποκαλύφθηκαν τάφοι της ελληνιστικής εποχής, η απουσία τους όμως αποδίδεται σε κάποια καταστροφή που έλαβε χώρα σε άγνωστη σε μας χρονική στιγμή και με την οποία συνδέεται στρώμα, πάχους 0,30-0,40 μ., αποτελούμενο από χαλίκια και ποταμίσιες πέτρες αναμεμειγμένα με τεμάχια κεράμων και κονιαμάτων τοίχων. Εξαιτίας καταρρακτώδους βροχής, είναι πιθανό ύδατα προερχόμενα από χείμαρρο που είχε υπερεκχειλίσει να παρέσυραν μέχρι το νεκροταφείο ποταμίσιες πέτρες και οικοδομικά λείψανα, καταστρέφοντας τους τάφους της ελληνιστικής εποχής που βρίσκονταν σε έκταση πλάτους 10-12 μ.

Πρόκειται για εκτεταμένο νεκροταφείο στο νότιο τμήμα της αρχαίας πόλης, το οποίο εκτείνεται σε χώρο σχετικά επίπεδο και ανοιχτό που ακολουθεί το ανάγλυφο της περιοχής, στα σημεία που σήμερα βρίσκονται, εκτός από το κτίριο του ΟΤΕ, αυτό της ΔΕΗ, του Πνευματικού Κέντρου Άμφισσας, μέχρι την Παιδική Χαρά και την περιοχή γύρω από αυτή (στις οδούς Θόαντος και Κορδώνη, Γιδογιάννου, στο οικόπεδο Κοκκίνου, στην οδό 103η βορειότερα της Παιδικής Χαράς).

Το 1989 σε οικόπεδο εκτός των ορίων του γνωστού εκτεταμένου νεκροταφείου, ΝΔ. του οικισμού και έξω από τα τείχη, εντοπίζεται για πρώτη φορά θέση που χρησιμοποιείται συστηματικά για ταφές. Πρόκειται για το οικόπεδο Κατσίμπρα στη γωνία των οδών Φιλοθέου Επισκόπου και Αθανασοπούλου, όπου αποκαλύφθηκε ταφικό σύνολο 21 τάφων διαφόρων τύπων. Οι περισσότεροι είναι κιβωτιόσχημοι, οι υπόλοιποι λακκοειδείς, δύο ταφικοί πίθοι και μία πώρινη σαρκοφάγος. Οι ταφές ήταν πλούσια κτερισμένες και από τα άφθονα αγγεία χρονολογούνται από τα πρώιμα γεωμετρικά χρόνια έως τον 4ο αι. π.Χ.

Ο τάφος Τ.ΙΕ έδωσε τα αρχαιότερα μέχρι σήμερα γνωστά αγγεία της πόλης: ένα σφαιρικό αρύβαλλο με διακόσμηση από τρίγωνα γεμισμένα με δικτυωτό και στα διάκενα ενάλληλες γωνίες και έναν τύπο φλασκιού, σπάνιο για τον ελλαδικό χώρο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

που είναι γνωστός στα πρωτογεωμετρικά και τα πρώιμα γεωμετρικά χρόνια στην ανατολική Ελλάδα και την Κρήτη (αρχές μέσης γεωμετρικής). Στους υπόλοιπους τάφους του 5ου-4ου αι. π.Χ. μεταξύ των αγγείων, πολλά από τα οποία ήταν έξω από τους τάφους, κυριαρχούν οι λήκυθοι, πήλινα ειδώλια και προτομές, μελαμβαφή και λίγα ερυθρόμορφα. Η ανασκαφή αυτή είναι πολύ σημαντική για μας γιατί είναι η μόνη άλλη περίπτωση ανασκαφής που μαρτυρείται εύρεση ειδωλίων εκτός αυτών που προέρχονται από τον αποθέτη. Επίσης, ο εντοπισμός κτερισμάτων έξω από τους τάφους μας αποκαλύπτει τις ταφικές συνήθειες των αρχαίων Αμφισσέων και ίσως βοηθήσει στην ερμηνεία της πληθώρας των αντικειμένων του αποθέτη.

Έξω από το βόρειο και τον ανατολικό βραχίονα του τείχους στις ανασκαφές του 1982 επί της οδού Υλαίθου αποκαλύφθηκε μέρος του δεύτερου νεκροταφείου της πόλης που χρησιμοποιείται στους ρωμαϊκούς χρόνους. Η δράση του ποταμού έχει επιφέρει μεγάλη διατάραξη στα στρώματα και έχουμε ήδη αναφερθεί στο γεωλογικό φαινόμενο της βαθμιαίας αποτράβηξης των υδάτων και της μετατόπισης της όχθης του ποταμού που έχει σαν αποτέλεσμα τη μετατόπιση πολλών αντικειμένων.

Στο 2ο-3ο αι. μ.Χ., οπότε και χρησιμοποιείται ο χώρος έξω από το τείχος ως νεκροταφείο (φάση ΙΙΙ), το τείχος δεν θα πρέπει να ήταν σε χρήση. Στο 2ο αι. μ.Χ. ένα άγνωστο γεγονός, ίσως στρατιωτικής φύσης, οδήγησε σε μία απότομη επέμβαση. Η όχθη του ποταμού, εξωτερικά του τείχους, χρησιμοποιήθηκε αιφνίδια για ταφές (ανακομιδές στα πόδια των νεκρών που ήταν σχεδόν όλοι ανάπηροι, συνέχεια των τάφων σε επαφή με το τείχος) στη θέση παλαιότερου νεκροταφείου, και πάλι ρωμαϊκού[28]. Ένας κτιστός τάφος στην εσωτερική γωνία του τείχους με τον πύργο που επισκευάστηκε και αυτός για να χρησιμοποιηθεί σύγχρονα με τους υπόλοιπους (απλούς καλυβίτες) και μία λάρνακα, είναι οι μόνες μαρτυρίες της πρώτης φάσης του νεκροταφείου. Οι νεκροί βρέθηκαν εκτάδην σε διάφορο προσανατολισμό και μόνο τρεις από τις οκτώ ταφές ήταν κτερισμένες με ταπεινά κτερίσματα.

Η αποκάλυψη του ρωμαϊκού νεκροταφείου παρουσιάζει γενικότερο ενδιαφέρον τόσο για την ιστορία, όσο και για την τοπογραφία, καθώς η πόλη εξελίσσεται σε πολυάνθρωπη και το παλιό νεκροταφείο επεκτείνεται μέχρι την παρειά του τείχους, που μπορεί να μην ήταν πλέον σε χρήση λόγω των συνεχών καταστροφών, ήταν, ωστόσο, ορατό.

[28] *ΑΔ* 37 (1982), Χρονικά, 210.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Και στα δύο νεκροταφεία της Άμφισσας συναντούμε όλους τους γνωστούς τύπους τάφων. Η πλειονότητα των τάφων είναι κεραμοσκεπείς, με δεύτερη πιο συχνή κατηγορία αυτή των κιβωτιόσχημων. Έχουμε επίσης περιπτώσεις ταφής νεκρού σε πήλινη σαρκοφάγο, καθώς και σε λίθινες και δύο φορές σε ξύλινη. Αν και όχι ιδιαίτερα δημοφιλής, δεν λείπει και η περίπτωση εγχυτρισμού, κυρίως για βρεφικές ή παιδικές ταφές. Μια γενική παρατήρηση είναι ότι δεν τηρείται κοινός προσανατολισμός των νεκρών σε κανένα από τα δύο νεκροταφεία. Επιπλέον σημαντικός αριθμός τάφων ήταν ακτέριστοι, εντοπίζονται όμως και περιπτώσεις με κτερίσματα μέσα ή γύρω από τους τάφους, από τα οποία και αποκομίζουμε σημαντικές πληροφορίες.

Οδός Σαλώνων. Ανασκαφή του οικοπέδου της Παιδικής Χαράς

Τον Αύγουστο του 1984 και κατά τη διάρκεια εργασιών της Δημαρχίας για την εγκατάσταση αποχετευτικού αγωγού, έγινε διάνοιξη της οδού Σαλώνων. Το σκάμμα είχε προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. Οι εργασίες διεκόπησαν κοντά στην Παιδική Χαρά, όταν το σκαπτικό μηχάνημα κατέστρεψε τμήμα τάφου που βρέθηκε σε βάθος 0,90 μ. Αμέσως κλήθηκε η αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων και η έρευνα διενεργήθηκε από την αρχαιολόγο της Ι΄ ΕΠΚΑ, Στάλω Στυλιανού. Οι ανασκαφικές εργασίες διήρκεσαν από 27 Αυγούστου 1984 έως 11 Ιανουαρίου 1985 και έγιναν κάτω από αντίξοες συνθήκες και με αρκετές ενδιάμεσες διακοπές. Οι δύσκολες καιρικές συνθήκες, ο φόβος κατάρρευσης του οδοστρώματος, η θέση του σκάμματος που κάλυπτε μεγάλος μέρος της κεντρικής αρτηρίας της σύγχρονης πόλης επέβαλλαν ρυθμούς εντατικούς και πιεστικούς.

Οι πληροφορίες προέρχονται αποκλειστικά από το ημερολόγιο που τηρούσε η αρχαιολόγος, καθώς στη συνέχεια παραιτήθηκε χωρίς να δημοσιεύσει τα αποτελέσματα της ανασκαφής. Η ίδια η ανασκαφή καταγράφεται για πρώτη φορά στα Χρονικά του Αρχαιολογικού Δελτίου του έτους 1989, δηλαδή πέντε χρόνια αργότερα, και την αναφορά υπογράφει άλλη αρχαιολόγος της Υπηρεσίας[29]. Δυστυχώς, λόγω του σωστικού χαρακτήρα της ανασκαφής που επέβαλλε γρήγορους ρυθμούς και γενικά του βεβιασμένου των εργασιών, δεν είναι πάντοτε εύκολο να παρακολουθήσουμε την πορεία της ανασκαφής. Η έλλειψη δυνατότητας λεπτομερούς στρωματογραφίας

[29] *ΑΔ* 44 (1989), Χρονικά, 188-190 [Ευαγγελία Τρούκη].

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

δυσχεραίνει την προσπάθεια ανασύνθεσης του ακριβούς τόπου εύρεσης των αντικειμένων και της οργάνωσής τους κατά ομάδες, πράγμα που θα οδηγούσε αφενός σε κάποια συμπεράσματα για τη χρονολόγηση και τη συνάφεια του υλικού και αφετέρου θα έδινε πιο εύκολα λύση στο πρόβλημα της χρησιμότητας του χώρου. Επιπλέον, η βιασύνη αυτή «καταγράφεται» με έμμεσο τρόπο και στο ημερολόγιο, όπου υπάρχουν ασάφειες, με κυριότερη τη χρήση του κεφαλαίου γράμματος Τ άλλοτε για να δηλωθεί ο τομέας και άλλοτε για να δηλωθούν οι τάφοι, γεγονός που δυσχεραίνει έως και καθιστά αδύνατη τη νοερή ανασύνθεση της ανασκαφής.

Η ανασκαφή καλύπτει αρχικά μια επιφάνεια 1,42×4 μ. Η επίχωση αποτελείται από καστανέρυθρο χώμα με πολλές ποταμίσιες πέτρες, όστρακα, πληθώρα θραυσμάτων κεράμων και ίχνη φωτιάς. Σε όλη την έκταση της ανασκαφικής επιφάνειας ανευρίσκεται μεγάλος αριθμός ειδωλίων και αγγείων, κυρίως μικκύλων αναθηματικού χαρακτήρα, γεγονός που οδηγεί την ανασκαφέα να υποθέσει πως πρόκειται για αποθέτη λακκοειδούς μορφής, διαστάσεων 2,65×1,75 μ. Στη συνέχεια και για λόγους ευκολίας στη διεκπεραίωση του έργου, ο χώρος χωρίζεται σε δύο τομείς, τον Τομέα 1 στο νοτιοανατολικό τμήμα της τάφρου και τον Τομέα 2 στο βορειοδυτικό τμήμα.

Στον Τομέα 1 εντοπίστηκε ο πρώτος τάφος, ο οποίος έχει υποστεί ζημιές από το σκαπτικό μηχάνημα. Ο τάφος είναι κεραμοσκεπής, με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. και βρέθηκε σε βάθος 1 μ. από την επιφάνεια του δρόμου. Στο εσωτερικό του δεν βρέθηκε ούτε σκελετός ούτε κτερίσματα. Μετά το σχεδιασμό και τη φωτογράφησή του αφαιρέθηκε γιατί η κατασκευή του μέσα στον αποθέτη εμπόδιζε την περαιτέρω διερεύνηση του τελευταίου.

Στο βορειοδυτικό τμήμα της τάφρου (στον Τομέα 2) εντοπίστηκε ο δεύτερος τάφος, του οποίου η νοτιοδυτική πλευρά βρίσκεται μέσα στο τοίχωμα. Είναι και αυτός κεραμοσκεπής με ίδιο προσανατολισμό με τον πρώτο και βρέθηκε σε βάθος 0,82 μ. από την επιφάνεια του δρόμου. Μια κεραμίδα αποτελεί τον πυθμένα του, πάνω στην οποία βρέθηκε σε πολύ φθαρμένη κατάσταση ο σκελετός. Πιθανότατα ανήκει σε μικρό παιδί και την ταφή δεν συνόδευαν κτερίσματα. Ο τάφος βρίσκεται εκτός των ορίων του αποθέτη.

Η ανασκαφή συνεχίστηκε και στους δύο τομείς. Ο μεγαλύτερος αριθμός ειδωλίων προέρχεται από τον Τομέα 1, ενώ από τον Τομέα 2 περισυλλέγονται κυρίως αγγεία. Στο βορειοανατολικό τοίχωμα του Τομέα 2 εμφανίζεται μεγάλος αριθμός χάλκινων νομισμάτων. Σε βάθος 2,20 μ. φαίνεται ότι βρίσκονται τα όρια του

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αποθέτη. Αφαιρώντας στρώμα περίπου μισού μέτρου κάτω από τα όριά του εντοπίζεται στρώμα που αποτελείται από ρεματίσιες πέτρες, ενώ πέρα από τον αποθέτη και σε όλο το υπόλοιπο σκάμμα βρίσκεται το φυσικό καθαρό κόκκινο χώμα της περιοχής. Γίνεται κατανοητό ότι κάτω από τον αποθέτη περνούσε ρέμα, ίδιου πλάτους με αυτού, δηλαδή 2,20-2,50 μ. Το στρώμα με τις ρεματίσιες πέτρες σταματά στα 4 μ. βάθος και μετά αρχίζει το υπέδαφος.

Στη νότια πλευρά του σκάμματος, μεταξύ νοτιοδυτικού τοιχώματος όπου είχε τοποθετηθεί προστατευτική λαμαρίνα, και νοτιοανατολικού, βρέθηκε πολύ μεγάλος αριθμός χάλκινων νομισμάτων που εντοπίζονται σε βάθος 0,80 μ. από την επιφάνεια του δρόμου. Τα νομίσματα αποτελούν το αποκλειστικό εύρημα στο τμήμα αυτό του αποθέτη και στη συνέχεια βρίσκονται μαζί με όστρακα ή ακέραια αγγεία. Τα αγγεία αποτελούν και τα ευρήματα του Τομέα 2, σε συνδυασμό με λίγα νομίσματα.

Γενικά η μεγαλύτερη συγκέντρωση αντικειμένων εντοπίζεται στο κέντρο του Τομέα 1, ενώ προς το τέλος της ανασκαφής στον Τομέα 2 και στο νοτιοδυτικό τοίχωμα ανευρίσκεται μεγάλος αριθμός ειδωλίων. Γίνεται αντιληπτό πως όλα τα αντικείμενα, αν και αποτελούν μέρος του ίδιου κλειστού συνόλου δεν βρίσκονται ανακατεμένα. Τα ειδώλια αποτελούν ξεχωριστή ομάδα, και τα νομίσματα και τα αγγεία μια άλλη. Αν αυτή η διαφοροποίηση οφείλεται σε χρονολογικές διαφορές ανάμεσα στα αντικείμενα είναι κάτι που θα συζητηθεί στη συνέχεια.

Στον Τομέα 1 εντοπίστηκε και τρίτος τάφος. Είναι και αυτός κατασκευασμένος μέσα στον αποθέτη και μάλιστα για την κάλυψή του χρησιμοποιήθηκε στρώμα του αποθέτη. Είναι κεραμοσκεπής καλυβίτης με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ και βρέθηκε σε βάθος 0,87 μ. Καλύπτεται από τρεις κεραμίδες. Ο σκελετός ήταν τοποθετημένος πάνω σε δύο κοίλες κεραμίδες και ήταν ακτέριστος.

Στη βορειοανατολική πλευρά του σκάμματος και σε βάθος 0,85 μ. από την επιφάνεια του δρόμου αποκαλύφθηκε ο τάφος ΙΝα που ήταν κιβωτιόσχημος, χτισμένος με πέτρες και κονίαμα και εξωτερική επένδυση πήλινων πλακών. Στο νοτιοανατολικό τοίχωμά του βρέθηκε ορθογώνια πήλινη λάρνακα, της οποίας οι πλευρές ενισχύονταν με πέτρες (Τ. ΙΝβ). Η ταφή V στο νοτιοανατολικό τοίχωμα είναι ανακομιδή μέσα σε κυλινδρικό αγγείο. Ο τάφος VI, και αυτός στο νοτιοανατολικό τοίχωμα και σε βάθος 2 μ., είναι ο αρχαιότερος και είναι παιδική ταφή μέσα σε πίθο. Τέλος, μέσα στο βορειοδυτικό τοίχωμα βρέθηκε ο τάφος VII, κεραμοσκεπής με προσανατολισμό Α.-Δ. και σε βάθος 0,70 μ. από το δρόμο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Εκτός από τα ειδώλια, τα οποία θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια, μεγάλος είναι ο αριθμός και των υπόλοιπων ευρημάτων. Υπερτερούν αριθμητικά τα νομίσματα, τα οποία είναι 1.003, και επίσης περισυλλέχθηκαν πολλά αγγεία, μικκύλα αναθηματικά και θραύσματα κέρνων, αλλά και χρηστικά, γυάλινα, καθώς και πλακίδια. Επίσης χάλκινα και μολύβδινα ελάσματα που φέρουν διακόσμηση και ανήκαν στο διάκοσμο σκευών, χάλκινα κοσμήματα, μολύβδινες αρές και ζεύγος χρυσών ενωτίων με ολόγλυφους ερωτιδείς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Χάρτης της Άμφισσας (με βέλος σημειώνεται η θέση της ανασκαφής).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ

Α. ΟΡΘΙΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Με χιτώνα και ιμάτιο

Τύπος 1 (Πίν. 1-3, 118-120)

Ο τύπος 1 είναι χωρίς αμφιβολία από τους πιο αγαπητούς στην Άμφισσα, αφού αντιπροσωπεύεται από 15 ειδώλια[1]. Αν σε αυτά συνυπολογιστούν και τα ειδώλια του τύπου 2, ο οποίος αποτελεί παραλλαγή του, το σύνολο ανέρχεται στα 21 ειδώλια. Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον με στάσιμο το δεξί σκέλος και άνετο το αριστερό. Πατά απευθείας στο έδαφος φορώντας κλειστά υποδήματα. Είναι ενδεδυμένη με ποδήρη πολύπτυχο χιτώνα και ιμάτιο, το οποίο αναδιπλώνεται πάνω από το δεξιό ώμο, αποκαλύπτοντας τον αντίστοιχο πήχη και το άκρο χέρι που στηρίζεται στο ισχίο. Καλύπτει διαγώνια τη δεξιά πλευρά της μορφής και δημιουργεί συστάδες κατακόρυφων και διαγώνιων πτυχώσεων στο πρόσθιο μέρος του σώματος καταλήγοντας σε τριγωνική παρυφή. Στο χαμηλωμένο και καλυμμένο από το ιμάτιο αριστερό χέρι κρατά ριπίδιο.

Η πίσω επιφάνεια είναι επίπεδη χωρίς ίχνη επεξεργασίας, ενώ οι οπές αερισμού είναι τετράγωνες ή ορθογώνιες, με εξαίρεση του αριθ. Κατ. 12, της οποίας το σχήμα είναι ημικυκλικό.

Τα ειδώλια παρουσιάζουν διαφοροποίηση ως προς το μέγεθος και ταυτόχρονα απώλεια της πλαστικότητας και της ευκρίνειας των λεπτομερειών, γεγονός που επιτρέπει να γίνει λόγος για διαδοχικές γενιές ειδωλίων[2].

Η εμφάνιση του τύπου[3] προσδιορίζεται στα μέσα του 4ου αιώνα και το παλαιότερο ειδώλιο εντοπίζεται στη Ριτσώνα της Βοιωτίας[4] και αποδίδεται σε προ-ταναγραϊκό τύπο αττικής προέλευσης. Στον 4ο αι. π.Χ. χρονολογούνται και

[1] Το αριθ. Κατ. 2 παρουσιάστηκε στο *Χρήμα*, 312, αριθ. 203.
[2] Ο τύπος αυτός θα εξεταστεί και στο κεφάλαιο της Τεχνικής, καθώς παρέχει τη δυνατότητα παρακολούθησης της εξέλιξής του στο ίδιο εργαστήριο.
[3] Winter, *Typen*, 27,8.
[4] Thompson 1952, 131 κ.ε., πίν. 34. Για τη χρονολόγηση του ειδωλίου, βλ. Ure 1913, 30, πίν. XIV, 6 και Ure 1934.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

παράλληλά του που έχουν βρεθεί στις Λιπάρες νήσους[5]. Ιδιαίτερα δημοφιλής είναι στη Μακεδονία, όπως καταδεικνύεται από τα ευρήματα σε νεκροταφεία στην Πέλλα[6], τη Βέροια[7] και τη Λητή[8].

Παράλληλά του απαντούν και στην Κυρηναϊκή[9], τη Μύρινα[10], το Isar-Marvinci[11] της Βόρειας Μακεδονίας, την Καπύη[12], ένα άγνωστης προέλευσης στο Βερολίνο[13] και ένα επίσης άγνωστης προέλευσης στο Muzeo Nazionale Jatta στο Ruvo[14]. Ειδώλιο που παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με το ειδώλιο από τη Ριτσώνα βρέθηκε και σε αποθέτη ειδωλίων στην Κλάρο της Μικράς Ασίας[15].

Από όλα τα παράλληλα που παραθέτουμε απουσιάζει το ριπίδιο, η προσθήκη του οποίου φαίνεται ότι αποτελεί καινοτομία του εργαστηρίου της Άμφισσας. Η προσεκτική παρατήρηση των κατά τόπους ειδωλίων καταδεικνύει τις δεξιότητες και τις δυνατότητες των κοροπλαστών στην απόδοση των λεπτομερειών και κατ' επέκταση το διαφορετικό τελικό αισθητικό αποτέλεσμα του εκάστοτε εργαστηρίου. Τα πρωιμότερα ειδώλια από τη Βοιωτία και από τις Λιπάρες νήσους είναι ραδινότερα σε σύγκριση με τα ειδώλια της Άμφισσας και δεν έχουν την κατακόρυφη πτυχή που πέφτει από το δεξιό ώμο μέχρι κάτω ανάμεσα στα πόδια. Στα παραδείγματα από την Κυρηναϊκή το δεξί χέρι είναι ολόκληρο γυμνό. Αντίθετα, στα ειδώλια της Άμφισσας το ιμάτιο αποκαλύπτει το δεξιό πήχη και το άκρο χέρι, όπως συμβαίνει και στα ειδώλια της Βέροιας και της Πέλλας, με τα οποία παρουσιάζουν αναλογίες και ως προς τη σωματική διάπλαση. Η διαφοροποίησή τους έγκειται κυρίως στην απόδοση της πτυχολογίας, όπου είναι ιδιαίτερα έντονη και στην αριστερή πλευρά του

[5] Bernabò-Brea, *Menandro*, 107, εικ. 174, αριθ. E105a, b. Bernabò-Brea, *Meligunis Lipara* II, πίν. CLXXXIV, 1.
[6] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θαλαμωτοί τάφοι Πέλλας*, 204, αριθ. 385, πίν. 43. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-1991, 135, πίν. 50δ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών*, 47, 73, πίν. 52, αριθ. 35.
[7] Στη Βέροια ο τύπος αντιπροσωπεύεται από 44 ειδώλια. Δρούγου - Τουράτσογλου, *Τάφοι Βεροίας*, 172 κ.ε., πίν. 40-41. Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 81-84, πίν. 15-21. *Ειδώλιο*, 260-261, αριθ. κατ. 189-190 [Γ. Παπαζαφειρίου].
[8] Tsakalou-Tzanavari 2007, 125, εικ. 10, ΜΘ 22182 (αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[9] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 21b-c (μέσα του 3ου αι. π.Χ.). *BM Cat.* III, πίν. 110, αριθ. 2684-2686 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.).
[10] Schmidt, *Würzburg*, πίν. 29, αριθ. 152 (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[11] Sokolovska 1994, 215, πίν. 164ε και Sokolovska 1986, 74-75, πίν. 20 (3ος-2ος αι. π.Χ.).
[12] *Capua preromana* V, 472, πίν. LXXVI, 6.
[13] Ο Kleiner, αναφερόμενος στο ειδώλιο του Βερολίνο (*Tanagrafiguren*, 59, πίν. 8b), ισχυρίζεται ότι η αλλαγή του μοτίβου που εμφανίζει το δεξιό, στηριζόμενο στο ισχίο, χέρι απαλλαγμένο από το ιμάτιο εκφράζει την προσπάθεια ανάδειξης του σώματος και της στάσης του από το βάρος του ενδύματος, αλλά αυτό περιορίζεται στην Αλεξάνδρεια και στην Κυρήνη. Η άποψή του είχε αρχικά οδηγήσει στην υπόθεση της σπανιότητας του συγκεκριμένου τύπου που με βάση τα νεότερα ευρήματα δεν ευσταθεί.
[14] Ventrelli, *Museo Jatta*, 41, αριθ. 7.
[15] Dewailly 2007, 143, εικ. 6c (KL 97.9) (3ος αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ειδωλίου, εκεί όπου ο κοροπλάστης στην Άμφισσα περιορίζεται στην απόδοση μόνο μερικών διαγώνιων πτυχών.

Τα ειδώλια από την Πέλλα χρονολογούνται από τη Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. Για τα ειδώλια της Βέροιας οι Στ. Δρούγου - Ι. Τουράτσογλου φαίνεται να κλίνουν επίσης προς την απόδοση του τύπου στον 3ο αιώνα[16], ενώ η Κ. Τσακάλου-Τζαναβάρη τα χρονολογεί στα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Όσον αφορά στη χρονολόγηση των ειδωλίων από την Άμφισσα, τα αποδίδουμε στα μέσα του 3ου αι. π.Χ. Το γεγονός ότι ο άνω κορμός αποδίδεται μικρότερος σε σύγκριση με τον κάτω πιθανόν χρονολογεί τα ειδώλια στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.

Τύπος 2 (Πίν. 3-4, 120)

Ο τύπος 2 αποτελεί παραλλαγή του τύπου 1 και σε αυτόν εντάσσονται τα ειδώλια αριθ. Κατ. 16-21. Τα ειδώλια των δύο τύπων πιθανότατα προέρχονται από παράλληλες μήτρες, καθώς η μόνη διαφορά τους εντοπίζεται στην απουσία του ριπιδίου[17].

Οι πτυχές του χιτώνα έχουν αποδοθεί με λιγότερη επιμέλεια και μάλιστα στο αριθ. Κατ. 17 διακρίνονται με δυσκολία. Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 19-21 διατηρούνται αποσπασματικά, με χαμένη την επιφάνεια όπου βρισκόταν το ριπίδιο, και δεν μπορούμε να τα κατατάξουμε με βεβαιότητα στον πρώτο ή το δεύτερο τύπο.

Τύπος 3 (Πίν. 4-5, 120-121)

Ο τύπος αντιπροσωπεύεται από εννέα ειδώλια (αριθ. Κατ. 22-30). Η πρόσθια πλευρά των ειδωλίων είναι κατασκευασμένη με μήτρα, ενώ η πίσω πλευρά είναι αδιαμόρφωτη και επίπεδη. Εξαίρεση αποτελεί το αριθ. Κατ. 28, του οποίου η πίσω πλευρά είναι κυρτή. Τα ειδώλια πατούν απευθείας στο έδαφος χωρίς βάση. Το αριθ.

[16] Αναφερόμενοι στα κτερίσματα του τάφου από το οικόπεδο των αδελφών Θώμογλου επισημαίνουν μια στενή επαφή ή και εξάρτηση του εγχώριου εργαστηρίου με τα μεγάλα κοροπλαστικά κέντρα της Μικράς Ασίας και ειδικότερα της Μύρινας, με εξαίρεση τα ειδώλια που περισυλλέχθηκαν έξω από την είσοδο του μνημείου – σε αυτά περιλαμβάνεται και ο τύπος που μας ενδιαφέρει –, που «παρουσιάζουν συντηρητικά στοιχεία, που οδηγούν περισσότερο σε κοροπλαστικά εργαστήρια της ηπειρωτικής Ελλάδος και συνδέονται με τύπους του προηγούμενου αιώνα», βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, *Τάφοι Βεροίας*, 173.

[17] Παράλληλες θεωρούνται οι μήτρες, οι οποίες διαφέρουν μεταξύ τους μόνο στην απόδοση ή αντίθετα στην απουσία κάποιων επιμέρους παραπληρωματικών κοσμημάτων. Βλ σχετικά, Nicholls 1952, 223.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Κατ. 29, το οποίο διατηρείται αποσπασματικά και με επιφύλαξη αποδίδεται στον τύπο, είναι το μόνο στο οποίο σώζεται το κεφάλι. Το πρόσωπο είναι ωοειδές με επιμελημένα χαρακτηριστικά, ενώτια σε σχήμα σταγόνας και πεπονοειδή κόμμωση που καταλήγει σε κρωβύλο.

Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος και κάμπτει έντονα το αριστερό, το οποίο σύρει προς τα πίσω. Φορά ποδήρη πολύπτυχο χιτώνα και ιμάτιο, που καλύπτει τον άνω κορμό μέχρι την κοιλιακή χώρα. Οι άκρες του ιματίου τυλίγονται σε παχιά αναδίπλωση που πέφτει διαγώνια από το ύψος της μέσης στη δεξιά πλευρά προς τον αριστερό μηρό. Το λυγισμένο δεξί χέρι της μορφής στηρίζεται πίσω από τη μέση και συγκρατεί το ιμάτιο στο ισχίο, ενώ γύρω από τον πήχη του αριστερού χεριού τυλίγεται η άκρη του.

Η πτυχολογία στον άνω κορμό αποδίδεται με διαγώνιες και οριζόντιες πτυχές. Στον κάτω κορμό κατακόρυφες πτυχώσεις του χιτώνα καλύπτουν το στηρίζον σκέλος, ενώ τριγωνική εσοχή διαμορφώνεται μεταξύ αυτών και της αριστερής κνήμης.

Με εξαίρεση τα αριθ. Κατ. 29-30 που διατηρούνται αποσπασματικά, τα υπόλοιπα επτά ειδώλια που απαρτίζουν τον τύπο έχουν κοινές διαστάσεις, με ύψος που κυμαίνεται από 0,12-0,13 μ., και η πτυχολογία των ενδυμάτων αποδίδεται με τρόπο ομοιόμορφο, γεγονός που παραπέμπει σε προέλευσή τους από κοινή ή παρεμφερείς μήτρες. Τα αριθ. Κατ. 22-24 έχουν και ένα επιπλέον κοινό χαρακτηριστικό. Η απόληξη της δέσμης των πτυχών είναι ιδιαίτερα τονισμένη στο πλάι στον αριστερό μηρό, εκτός αν η μορφή συγκρατεί κάποιο αντικείμενο, ενδεχομένως τσαμπί σταφύλι ή βουκράνιο. Η λεπτομέρεια αυτή απουσιάζει από τα υπόλοιπα ειδώλια.

Ο συγκεκριμένος τύπος γνωρίζει μεγάλη διάδοση στην ελληνιστική εποχή και επινοήθηκε στα κοροπλαστικά εργαστήρια της Αθήνας στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. Πρώιμο παράδειγμά του συναντούμε στη Λέσβο ως κτέρισμα σε παιδική ταφή[18]. Από τη Μακεδονία και συγκεκριμένα από τη Λητή[19] προέρχεται ειδώλιο των αρχών του 3ου αι. π.Χ., του οποίου και η πίσω πλευρά είναι έκτυπη με πλαστικά αποδοσμένες τις πτυχώσεις των ενδυμάτων. Πανομοιότυπο ειδώλιο, επίσης των αρχών του 3ου αι. π.Χ. με πλαστική απόδοση και της πίσω πλευράς, βρέθηκε σε αποθέτη του ιερού της

[18] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 151, 298, αριθ. 302.
[19] Tsakalou-Tzanavari 2007, 124, εικ. 9, ΜΘ 18957. Βλ. και Τζαναβάρη 2012, 370, εικ. 10β. *Ειδώλιο*, 234, αριθ. κατ. 128 [Κ. Τζαναβάρη].

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Άρτεμης στην Κλάρο της Μικράς Ασίας, στην κοροπλαστική παραγωγή της οποίας διαπιστώνεται επίδραση από την αττική τέχνη[20]. Η εξαιρετική ποιότητα του συγκεκριμένου ειδωλίου που διαφοροποιείται από την παραγωγή του τοπικού εργαστηρίου επιτρέπει να θεωρηθεί εισαγωγή πιθανόν από τα αττικά κοροπλαστικά εργαστήρια.

Παράλληλα συναντούμε στην Τανάγρα[21], σε σύνολο ειδωλίων από τάφο στην πόλη του Άργους[22], καθώς και στη Δημητριάδα[23]. Ιδιαίτερα δημοφιλής είναι ο τύπος στην Ιταλία – Ρώμη[24], Καπύη[25], κ.α.[26] –, στο Sciatbi[27] της Αλεξάνδρειας, κ.α.[28]. Τον συναντούμε, επίσης, στο Kharayeb[29] του Λιβάνου, όπου παραλλάσσεται. Συγκεκριμένα, σε έξι ειδώλια αναρτάται από το αριστερό χέρι παραλληλόγραμμο μουσικό όργανο[30] – εκεί όπου στα αριθ. Κατ. 22-24 εντοπίζεται το βουκράνιο ή το τσαμπί σταφύλι –, ενώ σε άλλα τέσσερα οινοχόη[31]. Επιβιώνει έως το 2ο αι. π.Χ., καθώς απαντά και μεταξύ των ειδωλίων της Μύρινας[32].

Μεγάλη ομοιότητα με τα ειδώλια από την Άμφισσα παρατηρείται, τέλος, σε ειδώλιο από τη Ρουμανία και συγκεκριμένα από την Κάλλατη[33]. Χαρακτηρίζεται από την ίδια σωματική διάπλαση και απόδοση της πτυχολογίας, με εντονότερη προβολή του δεξιού χεριού από τον κορμό.

Με βάση τα παράλληλα που εντοπίστηκαν, ο τύπος χρονολογείται στα μέσα του 3ου-2ο αι. π.Χ.

[20] Dewailly 2007, 143, εικ. 5.
[21] Winter, *Typen*, 24,5. Schmidt, *Würzburg,* πίν. 23, αριθ. 122 (β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.). Το ειδώλιο είναι πιο ραδινό.
[22] Σαρρή 2014, 131, εικ. 5.
[23] *Demetrias* 7, 132, πίν. 13, αριθ. 85* (πρώιμο ελληνιστικό). Το από τη Δημητριάδα είναι ραδινότερο και η πτυχολογία του δεν αποδίδεται με πλαστικότητα, με εξαίρεση τη χαρακτηριστική για τον τύπο διαγώνια πτυχή.
[24] Guzzo, *Minerva*, πίν. VI, αριθ. E iv,1 (μέσα του 2ου αι. π.Χ.).
[25] *Capua preromana* V, 524, πίν. LXXXIX, 1-3, 528, πίν. XIX, 6 (πιο ραδινό), XX, 1. Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 27b-c (D 3485, D 3482) (3ος αι. π.Χ.).
[26] Pensabene 2001, 146-147, αριθ. 32, πίν. 9, όπου παρατίθεται κατάλογος των ειδωλίων του τύπου κατά τόπους. Pensabene *et al.* 1980, αριθ. 80.
[27] Breccia, *Sciatbi*, αριθ. 159. Η στάση είναι η ίδια, μόνο που η διαγώνια πτυχή του χιτώνα δεν είναι τόσο παχιά. Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. VI, 5.
[28] Laumonier, *Madrid*, 135, αριθ. 631-632, πίν. LXIII, 1,3.
[29] Chehab, *Kharayeb*, πίν. LXXXII.
[30] Ό.π., πίν. XLII-XLIII, 2.
[31] Ό.π., πίν. XCIX, 2.
[32] Besques, *Louvre* II, πίν. 119d, f.
[33] Canarache, *Callatis*, 143, αριθ. 197 και πίν. XIX, 6 (πολύ πιο ραδινό), XX, 1. Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 27b-c (3ος αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 4 (Πίν. 6, 121-122)

Ο τύπος αντιπροσωπεύεται από επτά ειδώλια, αριθ. Κατ. 31-37, εκ των οποίων μόνο το αριθ. Κατ. 31 διατηρεί κεφάλι με πεπονοειδή κόμμωση, ενώ το αριθ. Κατ. 34 σώζεται σε αποσπασματική κατάσταση. Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί είναι έντονα λυγισμένο και υποχωρεί στο πλάι. Τα ενδύματα, χιτώνας και ιμάτιο, περιβάλλουν ολοκληρωτικά και σφιχτά τον κορμό χωρίς να αφήνουν να διαγραφούν λεπτομέρειες του σώματος. Το ιμάτιο πέφτει διαγώνια, με τη μακριά πλευρά του στο δεξί μέρος της μορφής έως την κνήμη. Οι μορφές αποπνέουν αγαλματικότητα. Το στήθος δηλώνεται πλαστικά. Το δεξί χέρι είναι χαμηλωμένο στο πλευρό και καλυμμένο από το ιμάτιο, ενώ η θέση του αριστερού χεριού, που κρατάει πιθανότατα πτηνό κάτω από το στήθος, διαμορφώνει στο ιμάτιο μια σειρά διαγώνιων πτυχών που διατρέχουν όλο τον άνω κορμό[34]. Μια παχιά πτυχή σχηματίζεται διαγώνια από την άκρη του τεντωμένου δεξιού χεριού έως το άκρο αριστερό χέρι, από όπου ξεκινά μια δεύτερη που απολήγει στο ύψος του λυγισμένου δεξιού γονάτου. Στην περιοχή του τεντωμένου χεριού διαμορφώνονται επιμέρους μικρότερες παράλληλες πτυχές. Συστάδα πτυχών με δαντελωτή απόληξη διαμορφώνεται κάτω από το λυγισμένο αριστερό αγκώνα. Αντίθετα, η πτυχολογία του χιτώνα στον κάτω κορμό αποδίδεται με κατακόρυφες πτυχές που διακρίνονται για την κανονικότητα και την πυκνότητά τους.

Τα ειδώλια του τύπου 4 φαίνονται να προέρχονται από την ίδια ή παρόμοια μήτρα, με εξαίρεση το αριθ. Κατ. 36 που έχει μικρότερες διαστάσεις. Η προσεκτική παρατήρησή τους αποκαλύπτει το σταδιακό εκφυλισμό των πλαστικών λεπτομερειών λόγω παρατεταμένης χρήσης της μήτρας[35].

Ο τύπος αντιστοιχεί στο Winter, *Typen*, 58,9. Ακριβές παράλληλό του έχουμε εντοπίσει στην Αθήνα[36]. Το ειδώλιο αποδίδεται με ίδια στάση σώματος και θέση χεριών και διαφοροποιείται μόνο στο ότι με το αριστερό χέρι κρατά ριπίδιο αντί για το πτηνό που εικάζουμε ότι κρατούν τα ειδώλια από την Άμφισσα. Αυτή η παραλλαγή αποτελεί και ένα από τα πιο βασικά χαρακτηριστικά των Ταναγραίων, όπου η ποικιλία στα σύμβολα εμπλουτίζει το θεματολόγιο με τον ευκολότερο, από άποψη τεχνικής, τρόπο. Ομοιότητα παρουσιάζει και ως προς την απόδοση της

[34] Διαφοροποιείται μόνο το αριθ. Κατ. 37, το οποίο κρατά καρπούς.
[35] Στο κεφάλαιο της Τεχνικής περιγράφονται αναλυτικά οι διαφορές μεταξύ των ειδωλίων του τύπου.
[36] *BM Cat.* III, 34, πίν. 1, αριθ. 2004.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

πτυχολογίας, αν και στο ειδώλιο από την Αθήνα είναι πλουσιότερη, ιδιαίτερα στην περιοχή της κοιλιακής χώρας και στο μέσον του κορμού. Και σε αυτό σημειώνεται το ανασήκωμα του ιματίου με την επακόλουθη διαγώνια διαμόρφωση της παρυφής του και τις δαντελωτές πτυχές κάτω από το αριστερό λυγισμένο χέρι.

Η διαφοροποίηση στο αντικείμενο που κρατούν τα ειδώλια διαφοροποιεί πιθανώς και την ερμηνεία τους. Κατά συνέπεια, ενώ στο ειδώλιο από την Αθήνα το ριπίδιο προσδίδει χάρη στη μορφή, το πτηνό που ενδεχομένως κρατούν τα ειδώλια της Άμφισσας μπορεί να παραπέμπει σε αναθέτριες. Ανάλογα ειδώλια απαντούν και σε άλλες περιοχές, όπως για παράδειγμα στην Κόρινθο[37], όπου οι αναθέτριες κρατούν περιστέρι στο δεξί τους χέρι. Σύμφωνα με νεότερες ερμηνείας, το πτηνό (ενδεχομένως περιστέρι) που παλαιότερα συνδέθηκε με τη θεά Αφροδίτη και ενίοτε τα ειδώλια ανάλογων τύπων θεωρήθηκαν ότι εικονίζουν την ίδια τη θεά, μπορεί αφενός να σχετίζεται με άλλες γυναικείες θεότητες, όπως η Ήρα, η Άρτεμη ή η Δήμητρα, αφετέρου θεωρείται εξίσου πιθανό να παραπέμπει στην οικιακή ζωή των γυναικών ως συντροφιά τους ή και στην παιδική ζωή[38].

Ειδώλιο από τη νότια Ιταλία[39] ακολουθεί πιστά την αττική παραλλαγή με το ριπίδιο. Σε σχέση με το ειδώλιο από την Άμφισσα διακρίνεται για την πλουσιότερη πτυχολογία, ιδίως στον άνω κορμό. Επιπλέον, η ελαφρά στροφή του κεφαλιού προς τα εμπρός και αριστερά «σπάει» τη μετωπικότητα που χαρακτηρίζει το αριθ. Κατ. 31 που είναι και το μόνο ειδώλιο του τύπου από την Άμφισσα στο οποίο διατηρείται το κεφάλι. Από την Ιταλία και συγκεκριμένα από την Καπύη προέρχονται και άλλα ειδώλια που αποδίδουν τον ίδιο τύπο[40]. Παρουσιάζουν μεγάλη ομοιότητα με της Άμφισσας, διαφοροποιούνται όμως όσον αφορά στην απόδοση των πτυχώσεων, η οποία στα ειδώλια της Άμφισσας είναι πιο φυσιοκρατική.

Όσον αφορά στην προέλευσή του, ο μεν Higgins αποδίδει το ειδώλιο από την Αθήνα σε βοιωτικό εργαστήριο και συγκεκριμένα στην Τανάγρα λόγω του πηλού, ενώ η L. Burn θεωρεί ότι το πρωτότυπο πρέπει να είχε αττική προέλευση[41]. Ανάλογο

[37] *Corinth* XII, πίν. 20, αριθ. 237 (ύστερος 4ος-αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[38] Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 238-239. Εκτενέστερη ανάλυση για τις διαφορετικές ερμηνείες που έχουν αποδοθεί σε κάποιους τύπους ειδωλίων γίνεται στο κεφάλαιο της Ερμηνείας του αποθέτη. Βλ. και πρόσφατο άρθρο Pisani 2018, όπου και εδώ γίνεται λόγος για τον κόσμο των γυναικών, αλλά και για συμβολισμό γονιμότητας και παραπομπή στη σφαίρα του γάμου.
[39] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, III, 190, αριθ. 1494.
[40] *Capua preromana* V, πίν. LXXVI, 1-2 και LXVII, 4. Πιο κοντά στα ειδώλια από την Άμφισσα είναι το LXVII, 4, του οποίου η πτυχολογία είναι ανάλογη. Το τελευταίο από την Ιταλία χρονολογείται τον 3ο αι. π.Χ. Αναφέρεται ότι το πρότυπό του προέρχεται από την Τανάγρα.
[41] *BM Cat.* III, 34.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ειδώλιο χωρίς να κρατά κάποιο αντικείμενο με το λυγισμένο αριστερό χέρι, έχει βρεθεί και στο Θεσμοφόριο στην Ερέτρια[42].

Όλα τα παράλληλα που παραθέσαμε χρονολογούνται στον 3ο αιώνα και πιο συγκεκριμένα στο β΄ μισό με τέλη του αιώνα. Η ομοιότητα των ειδωλίων της Άμφισσας με τα παράλληλα κάνει πιθανή την ίδια χρονολογική τοποθέτηση. Τα παράλληλα που διαπιστώθηκαν στη Μύρινα[43] δηλώνουν ότι ο τύπος ήταν προσφιλής και με διάρκεια ζωής τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 2ου αι. π.Χ.

Τύπος 5 (Πίν. 7, 122)

Τέσσερα ειδώλια (αριθ. Κατ. 38-41) και τρία θραύσματα (αριθ. Κατ. 42-44) που διατηρούν τμήμα μόνο του άνω κορμού αποτελούν τον τύπο 5. Η μορφή εικονίζεται να πατά σε συμφυή ελλειψοειδή βάση. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό υποχωρεί στα πλάγια. Φορά χιτώνα και ιμάτιο έως το γόνατο που περιβάλλουν ολόκληρο τον κορμό. Το δεξί χέρι στηρίζεται στη μέση και το αριστερό είναι χαμηλωμένο στο πλευρό.

Ο χιτώνας είναι ποδήρης και διατρέχεται από πυκνές κατακόρυφες πτυχώσεις στη θέση του στηρίζοντος σκέλους στη δεξιά πλευρά που αραιώνουν στην αριστερή πλευρά. Το ιμάτιο καλύπτει σφιχτά όλο τον άνω κορμό. Με το χαμηλωμένο στο πλευρό αριστερό χέρι η μορφή συγκρατεί την άκρη του ιματίου, από όπου ξεκινά συστάδα διαγώνιων πτυχώσεων που απολήγουν ακτινωτά στην αντίθετη πλευρά και καλύπτουν την επιφάνεια που σχηματίζεται κάτω από το λυγισμένο δεξί χέρι και έως το γόνατο.

Η ομάδα αυτή των ειδωλίων στερείται της απόδοσης ιδιαίτερα πλαστικών λεπτομερειών. Είναι πιθανόν να προέρχονται είτε από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα, της οποίας οι επιμέρους λεπτομέρειες είχαν σταδιακά απολεστεί, ή από κάποια στην οποία δεν δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στην απόδοση των πτυχών και των χαρακτηριστικών του σώματος που θα καθιστούσαν τη μορφή περισσότερο φυσιοκρατική. Το αποτέλεσμα είναι η επίπεδη σχεδόν επιφάνεια του κορμού, όπου η πτυχολογία αποδίδεται με εγχάραξη, χωρίς βάθος, με πτυχές τραχιές και χονδροειδείς. Τα αριθ. Κατ. 42 και 44 που σώζονται αποσπασματικά, είναι πιθανότατα

[42] *Eretria* VII, πίν. 17, αριθ. 84.
[43] Βλ. Pottier - Reinach, *Myrina*, 421, πίν. XXXVI, 2. Besques 1964, 306-307, εικ. 13. Besques, *Louvre* II, πίν. 128b-c, Myr 949, 243. Στο Myr 243 το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο προς τα πάνω. Μάλιστα το 128c κρατά πτηνό, όπως τα αντίστοιχα από την Άμφισσα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ελαττωματικές παραγωγές του κοροπλαστικού εργαστηρίου, καθώς το μεν πρώτο είναι καμένο, ενώ το δεύτερο δεν έχει ψηθεί επαρκώς. Για το αριθ. Κατ. 42 τα ίχνη της φωτιάς είτε οφείλονται σε αποτυχημένη όπτηση ή σε μεταγενέστερη έκθεση του ειδωλίου σε φωτιά.

Δεν έχουμε εντοπίσει ακριβή παράλληλα για τον τύπο αυτό. Υπάρχει πληθώρα ειδωλίων που αποδίδουν την ίδια στάση σώματος και ειδικά όσον αφορά τη θέση των άνω άκρων, είναι όμως γνωστό ότι η ποικιλία στους τρόπους απόδοσης της πτυχολογίας των ενδυμάτων είναι καθοριστικός παράγοντας που διαφοροποιεί τα ειδώλια μεταξύ τους, οδηγώντας πολλές φορές στη διαμόρφωση ξεχωριστών τύπων. Στην Πέλλα συναντούμε τον τύπο αυτό τόσο στο Θεσμοφόριο[44] όσο και στο ανατολικό νεκροταφείο[45]. Απαντά, επίσης, στην Κυρηναϊκή[46], στη Vignaccia της Ιταλίας[47], όμως όπως και τα ειδώλια της Πέλλας έχει μεγαλύτερη σωματικότητα και το αισθητικό αποτέλεσμα είναι διαφορετικό. Από το βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδας προέρχονται παρεμφερή ειδώλια[48]. Από τη Σαμοθράκη έχουμε άλλο ένα ειδώλιο, ιδιαίτερα φθαρμένο, που φαίνεται να αποδίδει τον ίδιο τύπο[49]. Τα ειδώλια αυτά χρονολογούνται στις αρχές-μέσα του 3ου αι. π.Χ. και την ίδια περίοδο χρονολογούμε και τα ειδώλια της Άμφισσας.

Τύπος 6 (Πίν. 8, 122-123)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 45-48 αποτελούν παραλλαγή του λεγόμενου «τύπου του Σοφοκλή» που είχε ως πρότυπό του το χάλκινο άγαλμα του Σοφοκλή που αποδίδεται στο γλύπτη Λεωχάρη και είχε τοποθετηθεί στο Διονυσιακό θέατρο επί άρχοντα Λυκούργου, το 330-300 π.Χ., ένα από τα αγάλματα των τριών μεγάλων τραγικών ποιητών της Αθήνας. Η αναγνώριση του τύπου αυτού στην κοροπλαστική έγινε από τον A. Furtwängler στη δημοσίευση για τα ειδώλια της συλλογής Sabouroff. Ο τύπος υιοθετήθηκε από τους κοροπλάστες ήδη από την εποχή της δημιουργίας του και γνώρισε μεγάλη διάδοση σε ολόκληρο τον ελληνιστικό κόσμο από το τελευταίο

[44] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 32, πίν. 12α.
[45] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-1991, πίν. 51β-γ. Βλ. και η ίδια, *Θαλαμωτοί τάφοι Πέλλας*, πίν. 14, αριθ. 97-98.
[46] *BM Cat.* III, πίν. 107, αριθ. 2675-2677.
[47] Nagy, *Vignaccia* , πίν. XL, εικ. 93.
[48] Νικολάου 2009, 351-352, εικ. 1, 6 (3ος αι. π.Χ.).
[49] *Samothrace* 11, 902-903, S126-B.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

τέταρτο του 4ου έως τα τέλη του 2ου αι. π.Χ.[50]. Με μικρές ή μεγάλες διαφοροποιήσεις αναπαράγεται από τα κοροπλαστικά εργαστήρια και δείγματά του εμφανίζονται εκτός από την Αττική[51] και τη Βοιωτία[52], στο Άργος[53], στη Βόρεια Ελλάδα[54], τη Μυτιλήνη[55], την Κάτω Ιταλία[56], τη νότια Ρωσία[57], τη Μύρινα[58], την Αλεξάνδρεια[59], την Κυρήνη[60], την Κυρηναϊκή[61], την Κύπρο[62], την Κλάρο[63] κ.α.[64].

Τα χαρακτηριστικά του τύπου είναι η άνετη στάση του αριστερού σκέλους και η στήριξη του κορμού στο δεξί (υπάρχουν και ειδώλια με στήριξη στο αντίθετο σκέλος), καθώς και η στήριξη του αριστερού χεριού στη μέση, ενώ το άλλο χέρι είναι λυγισμένο μπροστά στο στήθος και κάτω από το λαιμό. Η θέση των σκελών δημιουργεί έντονη ζύγιση, το λεγόμενο contrapposto, με την προβολή του ισχίου του στηρίζοντος δεξιού σκέλους. Τη στάση του σώματος ακολουθούν και οι πτυχές των ενδυμάτων. Η μορφή φορά συνήθως ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο με μια μεγάλη συστάδα πτυχών να πέφτει κάτω από το λυγισμένο δεξί χέρι. Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό είναι η στρογγυλή απόδοση της κοιλιακής χώρας.

---

[50] Γενικά για τον τύπο, βλ. Kleiner, *Tanagrafiguren,* 95 κ.ε. Neutsch 1952, 28-31.

[51] Για ειδώλια που βρέθηκαν στην Αττική, βλ. Higgins, *Terracottas*, 100, πίν. 41F (ειδώλιο που βρέθηκε στην Ακρόπολη). *Tanagra,* 162-163, αριθ. κατ. 109. Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, 96-97, πίν. 33, αριθ. 194. Kleiner, *Tanagrafiguren,* πίν. 5b.

[52] Για τη Βοιωτία, βλ. Besques, *Louvre* III, 15-16, πίν. 12c-f (330-320 π.Χ.), 13b-c (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.). Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, 102, πίν. 35, αριθ. 200. Besques 1984, 47, εικ. 6 (320 π.Χ.). Higgins, *Tanagra and the Figurines*, 124, αριθ. 145 (330-300 π.Χ.). Poulsen, *Ny Carlsberg*, 24-25, αριθ. 37, πίν. XIX. *BM Cat*. III, πίν. 8, αριθ. 2046 (300 π.Χ.), πίν. 9, αριθ. 2047 (150-110 π.Χ.). *Collection Camille Lecuyer*, πίν. 49, 73. *Bürgerwelten*, 87, αριθ. 5, 18 (325-300 π.Χ.). Bol, *Liebieghaus,* 143 κ.ε., αριθ. 73 (γύρω στο 300 π.Χ.), όπως και στης Άμφισσας λείπει η πτυχή κάτω από το λυγισμένο χέρι. *Ancient Life in Miniature*, 28, αριθ. 94, πίν. 16 (330-200 π.Χ.). Winter, *Typen*, 11,6. Βλ. και Winter, *Typen*, 13,1-2 επίσης από την Τανάγρα, όπου λείπει η πτυχή κάτω από το λυγισμένο δεξί χέρι που απλώς περιβάλλεται από το ιμάτιο. Από την Ακραιφία, βλ. Andreiomenou 2001, εικ. 43 (Tombe ΓΗΠ/282).

[53] Σαρρή 2014, 132, εικ. 6.

[54] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών,* πίν. 49β, αριθ. 28. Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας,* τύπος η. Από τα Άβδηρα, βλ. *Ειδώλιο*, 360, αριθ. κατ. 416 [Κ. Καλλιντζή].

[55] *ΑΔ* 28 (1973), Χρονικά, πίν. 472δ (Δ. Χατζή). Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 295, αριθ. 297 (τέλη του 4ου αι. π.Χ.), 304, αριθ. 317 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.).

[56] Bell, *Morgantina*, 56, 175, πίν. 75, αριθ. 360, από τις Συρακούσες, ό.π., πίν. 145. Besques, *Louvre* IV, I, 33, πίν. 24c (D 3463) (Καπύη), 33, πίν. 24a (D3463) (Canosa). Besques 1984, εικ. 18 (Καμπανία). *Capua preromana* V, πίν. LXIII, 4-5.

[57] Sieveking, *Sammlung Loeb*, 30-31, πίν. 40.

[58] Besques, *Louvre* II, 98, πίν. 114b, d, 115. Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 83, αριθ. 467, πίν. 106, αριθ. 641. Winter, *Typen*, 11,7-8.

[59] Breccia, *Sciatbi*, πίν. LXIII, αριθ. 157, πίν. LXV, αριθ. 166, πίν. LXVII, αριθ. 177, πίν. LXIX, αριθ. 185. Breccia, *Terrecotte figurate*, 28, 33, πίν. A,1, D,2, H,1, M,2 (έγχρωμα), VI, 6, VII, 1, 3, 4, IX,3,7,9I.

[60] Besques 1984, 58, εικ. 21.

[61] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 14c-e (D 4237-4239) (αρχές του 3ου αι. π.Χ.), πίν. 15a-c (D4240-4242) (αρχές του 3ου αι. π.Χ.). *BM Cat.* III, πίν. 104, αριθ. 2661.

[62] *Amathonte* IV, 150, πίν. 55, αριθ. 535-539.

[63] Dewailly 2007, 143, εικ. 6a.

[64] Breitenstein, *Terracottas*, 58-59, πίν. 66-67, αριθ. 540, 550. Kleiner, *Tanagrafiguren,* πίν. 5a, c (άγνωστης προέλευσης). Laumonier, *Madrid*, αριθ. κατ. 618-619, πίν. LXIV, 1,3. *Tanagra*, 200-201, όπου συγκεντρωτικός πίνακας με τη διάδοση του εικονογραφικού τύπου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Μεταξύ των μελετητών υπάρχει διαφωνία ως προς την προέλευση του τύπου στους κύκλους της κοροπλαστικής. Ο G. Kleiner[65] υποστηρίζει ότι ο τύπος του Σοφοκλή διαμορφώθηκε στην Τανάγρα, ενώ αντίθετα ο B. Neutsch[66], με βάση μήτρα που φυλάσσεται στη Χαϊδελβέργη, υποστηρίζει την αττική προέλευσή του.

Η απόδοση των ειδωλίων της Άμφισσας σε αυτό τον τύπο είναι συμβατική, καθώς διαφοροποιούνται αισθητά από τον τύπο της μεγάλης πλαστικής και κατ' επέκταση από τις αποδόσεις του στην κοροπλαστική. Κατ' αρχάς η στάση των χεριών είναι αντίστροφη: το δεξί στηρίζεται στο ισχίο και το αριστερό είναι λυγισμένο και ακουμπά στη βάση του λαιμού. Επιπλέον, οι πτυχές του ιματίου που στα παράλληλα ειδώλια πέφτουν κάτω από το λυγισμένο αριστερό χέρι εδώ δεν δηλώνονται, απλοποιώντας ακόμη περισσότερο το εξωτερικό περίγραμμα της μορφής[67].

Τα ειδώλια δεν προέρχονται από την ίδια μήτρα και δεν υπάρχει κάποιο που να ξεχωρίζει για την ποιότητά του. Εξαίρεση ίσως αποτελεί το αριθ. Κατ. 48, που αν και αποδίδει τον ίδιο τύπο είναι αισθητά μεγαλύτερων διαστάσεων και με εντονότερη προβολή του ισχίου. Σε όλα και ειδικά στα αριθ. Κατ. 45 και 47, το αριστερό χέρι εφάπτεται τόσο έντονα πάνω στον κορμό και είναι τόσο σφιχτά τυλιγμένο από το ιμάτιο που χάνει κάθε πλαστικότητα και φυσιοκρατική απόδοση. Όσον αφορά στη διαμόρφωση της πτυχολογίας, διακρίνεται το αριθ. Κατ. 46, του οποίου οι πτυχές του χιτώνα είναι ανάγλυφες και αποδίδονται με κανονικότητα, σε αντίθεση με τις αντίστοιχες του ιματίου που είναι πιο συγκεχυμένες. Στο αριθ. Κατ. 45 δεν σημειώνεται η ίδια ακρίβεια ούτε η ίδια φροντίδα και η επιφάνεια του άνω κορμού είναι σχεδόν επίπεδη, στοιχείο που χαρακτηρίζει ολόκληρη την επιφάνεια του αριθ. Κατ. 47. Ένα άλλο στοιχείο που αφορά την πτυχολογία είναι ότι στα ειδώλια αριθ. Κατ. 45-46 οι πτυχές του ιματίου έχουν αντίθετη απόδοση από αυτή που θα περίμενε κανείς. Σε όλα τα ειδώλια που αποδίδονται στον «τύπο του Σοφοκλή», η παρυφή του ιματίου κατεβαίνει χαμηλότερα στην κάτω δεξιά πλευρά της μορφής, ως συνέπεια της θέσης του αριστερού χεριού που, στηριζόμενο στο ισχίο, παρασύρει προς τα πάνω το ένδυμα. Σε αυτά τα δύο ειδώλια της Άμφισσας είναι η θέση του χεριού που υψώνεται προς το λαιμό που δημιουργεί το ανασήκωμα του ιματίου.

[65] Kleiner, *Tanagrafiguren*, 95.
[66] Neutsch 1952, 28-31. Βλ. επίσης, G. Zimmer, Frauen aus Tanagra, *Bürgerwelten,* 20, 21. Την αττική προέλευση του τύπου υποστηρίζει και η P.G. Leyenaar-Plaisier (*Leiden*, 96 κ.ε.).
[67] Αυτή η μείωση του όγκου των πτυχώσεων παρατηρείται ήδη από τα πρώτα παραδείγματα. Βλ. Kleiner, *Tanagrafiguren*, 95.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Αυτό, συνεπώς, που αξίζει να σημειωθεί είναι κατά πρώτον ότι οι κοροπλάστες της Άμφισσας γνώριζαν τον «τύπο του Σοφοκλή» είτε από το ίδιο το άγαλμα είτε από τα υπόλοιπα ειδώλια που κυκλοφορούσαν στις αγορές του ελληνιστικού κόσμου. Φαίνεται όμως πως είτε δεν είχαν επιδείξει την πρέπουσα προσοχή στις επιμέρους λεπτομέρειες, με αποτέλεσμα να αποδώσουν αντίθετα τη θέση των χεριών, είτε δεν αισθάνθηκαν την ανάγκη ή τη δέσμευση να μιμηθούν πιστά το πρωτότυπο. Αυτή η ελευθερία στη διαμόρφωση των τύπων και ο πειραματισμός πάνω σε γνωστά ή άγνωστα θέματα είναι βασική αρχή της κοροπλαστικής και ένας από τους παράγοντες που την καθιστά τόσο ενδιαφέρουσα, αλλά επιπλέον καθορίζει και τις επιλογές των επιμέρους εργαστηρίων.

Μια δεύτερη παρατήρηση είναι ότι οι κοροπλάστες παρέβλεψαν ακόμα και το γεγονός ότι ο «τύπος του Σοφοκλή», όπως σαφώς δηλώνει και το όνομά του, ήταν ένας καθαρά ανδρικός τύπος. Εκείνοι τον υιοθέτησαν για τις δυνατότητες που τους παρείχε να πειραματιστούν με τους όγκους του σώματος και με τις πτυχές των ενδυμάτων και, μάλιστα, τον κατέστησαν έναν καθαρά γυναικείο τύπο, αφού, στο βαθμό που γνωρίζω, δεν υπάρχουν ανάλογα ανδρικά ειδώλια.

Ίσως αυτή η απομάκρυνση από το πρωτότυπο και η απόκλιση στις λεπτομέρειες να δηλώνει και μια υστερότερη χρονολόγηση, προς τα τέλη του 3ου αι. π.Χ. ή και αργότερα.

Τύπος 7 (Πίν. 9, 123)

Στην Άμφισσα ο τύπος αντιπροσωπεύεται από τα ειδώλια αριθ. Κατ. 49-50. Η μορφή στέκεται προβάλλοντας το άνετο δεξί σκέλος πλάγια και προς τα πίσω. Φορά ποδήρη, πολύπτυχο χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το σώμα έως τις κνήμες. Κάτω από το χιτώνα το δεξί χέρι λυγισμένο στον αγκώνα ακουμπά στο στήθος, ενώ το αριστερό είναι χαμηλωμένο στο πλευρό. Στο αριθ. Κατ. 49, που διατηρείται το κεφάλι, τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι φθαρμένα και ο λαιμός ψηλός. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής με κρωβύλο και η μορφή φορά ενώτια σε σχήμα σταγόνας.

Το αριθ. Κατ. 49, παρά τη φθορά που έχει υποστεί η επιφάνειά του, διακρίνεται για την κομψότητά του, καθώς και την πολυπλοκότητα των πτυχών. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του συνίσταται στον τρόπο απόδοσης της πτυχολογίας στον άνω κορμό. Πιο συγκεκριμένα, οι πτυχές του ιματίου, διαγώνιες από τη μέση και κάτω και αραιές, δίνουν στη συνέχεια τη θέση τους σε συστάδα διαγώνιων πτυχών

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

που δημιουργούν ένα τρίγωνο στον άνω κορμό. Τη βάση του τριγώνου σχηματίζει ο πήχης του δεξιού χεριού, έτσι όπως φέρεται μπροστά στο στήθος και κάτω από το λαιμό, και την κορυφή το αριστερό άκρο χέρι που συγκρατεί τις πτυχές του ιματίου.

Το αριθ. Κατ. 50 αποδίδει την ίδια στάση χεριών. Η μόνη διαφορά έγκειται στον τρόπο απόδοσης της πτυχολογίας, όπου εδώ οι πτυχές σχηματίζονται πιο ομαδοποιημένες και συμπαγείς. Μια ιδιομορφία του συγκεκριμένου ειδωλίου είναι η οπή αερισμού, η οποία έχει ωοειδές σχήμα και μεγάλες διαστάσεις καταλαμβάνοντας μεγάλο μέρος του κορμού.

Πρόκειται για έναν αρκετά κοινό και ιδιαίτερα διαδεδομένο τύπο Ταναγραίας που δημιουργήθηκε στα κοροπλαστικά εργαστήρια της Βοιωτίας, όπου εντοπίζονται και τα πρωιμότερα παραδείγματα[68], τα οποία χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 4ου-α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. Ένα από τα πρωιμότερα ειδώλια βρίσκεται στο Βερολίνο[69]. Ο τύπος γνωρίζει μεγάλη διάδοση στη Μακεδονία[70], την Κύπρο[71], την

[68] Winter, *Typen*, 36,6 και 38,3. Furtwängler, *Collection Sabouroff*, πίν. XCIX. Besques, *Louvre* III, πίν. 14a-c (320-300 π.Χ.), 15a-c (αρχές-α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.). Higgins, *Tanagra and the Figurines*, 118, εικ. 139 (230-200 π.Χ.). *BM Cat.* III, 53, πίν. 13, αριθ. 2073 (μέσα του 3ου αι. π.Χ. "The sophisticated twists of the drapery and the tendency to break its flat plains into sections with sharp, raised folds, suggest the possibility of a date perhaps in the mid-3rd c."), πίν. 14, αριθ. 2074. Heuzey, *Louvre*, πίν. 30,3. Paul, *Tanagrafiguren*, 37, πίν. 23. Paul, *Welt in Ton*, πίν. 36. Bruns 1946, 29-30, εικ. 18. Raumschüssel 1970, 47, πίν. 18. Verhoogen, *Musées Royaux*, 9, εικ. 3. Schneider-Lengyel, *Terrakotten*, 23, εικ. 45. *Bürgerwelten*, 84-85, αριθ. κατ. 1 (325-300 π.Χ.). Pottier, *Diphilos*, 126, πίν. XV, 265. *Ancient Life in Miniature*, πίν. 18, αριθ. 100 (330-200 π.Χ.). Breitenstein, *Terracottas*, πίν. 66, αριθ. 542. Besques 1984, 54, εικ. 10 (α΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.). *Tanagra*, 176, αριθ. 118-120, 196, αριθ. 132-133 (dame en bleu).

[69] Köster, *Terrakotten*, 72, πίν. 52. Ο Köster, αναφερόμενος στο ειδώλιο αυτό, επισημαίνει χαρακτηριστικά ότι ο κοροπλάστης βρήκε τον τρόπο, με εξαιρετική κομψότητα, να αποδώσει τους όγκους του ανθρώπινου σώματος κάτω από το ύφασμα του ιματίου.

[70] Για Πέλλα, βλ. Ακαμάτη, *Λαξευτοί τάφοι Πέλλας*, πίν. 42, αριθ. 344, πίν. 45, αριθ. 402. Η πτυχολογία είναι η ίδια, όμως η στάση των χεριών διαφέρει. Το δεξί χέρι δεν είναι λυγισμένο και με φορά προς τα πάνω, αλλά στηρίζεται στο ισχίο. Για θέση Βαρβάρες της Δυτικής Μακεδονίας, βλ. *ΑΔ* 27 (1967), Χρονικά, πίν. 309 [Αγγ. Ανδρειωμένου]. Για Άκανθο, βλ. *Ειδώλιο*, 425, αριθ. κατ. 557 [Κ. Ρωμιοπούλου].

[71] Besques, *Louvre* III, πίν. 92b (μέσα του 3ου αι. π.Χ.) (Λάρνακα). *BM Cat.* III, πίν. 141, αριθ. 2868 (από τάφο στην Κερύνεια).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ιταλία[72], την Κυρηναϊκή[73], την Αίγυπτο[74], την Κάλλατη στον Εύξεινο Πόντο[75], τη Μύρινα[76] κ.α.[77]. Παράλληλό του απαντά και στην αρχαία Δημητριάδα[78].

Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα εμπλουτίζεται με την προσθήκη ριπιδίου, το οποίο προβάλλει μέσα από το ιμάτιο και συγκρατείται με το δεξί χέρι (τύπος Μεγάλης Ηρακλιώτισσας)[79] ή με το αριστερό[80], ή τυμπάνου[81].

Η χρονολόγηση των αριθ. Κατ. 49-50 μέσα στον 3ο αι. π.Χ. σε σύγκριση και με τα παράλληλα που αναφέρθηκαν φαίνεται τεκμηριωμένη.

Τύπος 8 (Πίν. 9, 123)

Τον τύπο απαρτίζει ένα μόνο ειδώλιο, το αριθ. Κατ. 51, το οποίο είναι παρεμφερές με το αριθ. Κατ. 50 του προηγούμενου τύπου[82]. Η μορφή εικονίζεται όρθια με στροφή του άνω τμήματος του κορμού και του κεφαλιού προς τα αριστερά. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό ισχίο προβάλλει προς τα πλάγια. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει τον κάτω κορμό έως το ύψος του δεξιού γονάτου. Κάτω από το ιμάτιο διακρίνεται λυγισμένο το δεξί χέρι που ακουμπά στη βάση του λαιμού. Η θέση του αριστερού χεριού δεν είναι σαφής.

Τα μέρη του σώματος δεν διακρίνονται με σαφήνεια κάτω από τα ενδύματα, ενώ η πτυχολογία είναι συγκεχυμένη. Η στροφή του κεφαλιού προς το πλάι ανοίγει τη μορφή στο χώρο, όμως αλλοιώνει τα χαρακτηριστικά του προσώπου.

[72] Besques, *Louvre* IV, I, 39, πίν. 29d (D 3501), f (D 3500) (από την Καπύη, α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.), 40, πίν. 30a (D 3499) (από την Απουλία, β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.). *Capua preromana* V, πίν. XII, 6, XIII, 5-6, LXVI, 5-6. Pesce 1935, 257-293 (από τη Νάπολη). Για ολοκληρωμένη βιβλιογραφία των ειδωλίων του τύπου αυτού από την Ιταλία, βλ. *Capua preromana* V, 154-155. Όλα τα ειδώλια από την Ιταλία συμφωνούν με τη χρονική απόδοση του τύπου στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ. Ventrelli, *Museo Jatta*, 44, αριθ. 10-11 και 60, αριθ. 26 (3ος αι. π.Χ.), όπου από το προτεταμένο δεξί χέρι είναι αναρτημένο θεατρικό προσωπείο.
[73] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 23c (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.). Heuzey, *Louvre*, πίν. 45,2.
[74] Breccia, *Terrecotte figurate*, 28, πίν. I, 4, σημ. 13 (από τη Hadra), πίν. III, 1, σημ. 11, πίν. III, 6, σημ. 12 (από το Sciatbi). Breccia, *Sciatbi*, 155, πίν. LXII, 155, σημ. 365.
[75] Canarache, *Callatis*, 35, 138, αριθ. 187.
[76] Besques, *Louvre* II, πίν. 127a, b (1ος αι. π.Χ.). *Tanagra*, 178, αριθ. 121 (σύμπλεγμα γυναίκας και γονατιστής κοπέλας. Η όρθια γυναικεία μορφή αποδίδει τον τύπο (325-250 π.Χ.).
[77] *Musée Saint-Raymond*, 107, αριθ. 89 (άγνωστης προέλευσης).
[78] Νικολάου 2009, εικ. 2.
[79] Kleiner, *Tanagrafiguren*, 90, πίν. 9a-c. Schneider-Lengyel, *Terrakotten*, 23, εικ. 45. *Bürgerwelten*, 84-85, αριθ. κατ. 1 (325-300 π.Χ.). Besques, *Louvre* III, πίν. 14a.
[80] *Ancient Life in Miniature*, πίν. 18, αριθ. 100 (από τη Βοιωτία). Besques 1984, 55, εικ. 10. Besques, *Louvre* III, πίν. 14d, 15c-d.
[81] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 30a.
[82] Για βιβλιογραφία, βλ. τύπο 7.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ενδιαφέρον, όπως και στο αριθ. Κατ. 50, παρουσιάζει η πίσω πλευρά του ειδωλίου, στην οποία ανοίγεται ακόμα μεγαλύτερων διαστάσεων οπή αερισμού που σχεδόν καταλαμβάνει ολόκληρη την επιφάνεια και έχει επίσης ελλειψοειδές σχήμα.

Τύπος 9 (Πίν. 9, 123)

Ένα μόνο ειδώλιο, το αριθ. Κατ. 52, ανήκει στον τύπο αυτό και διακρίνεται για την κομψότητά του. Αν και δεν διαφοροποιείται σε σχέση με τα περισσότερα στα ενδύματα, η θέση των χεριών και ο τρόπος που το ιμάτιο περιβάλλει τον κορμό και τα χέρια συντελούν στη διαμόρφωση μιας περισσότερο εκλεπτυσμένης γυναικείας μορφής. Αποτελεί απόδειξη της ποικιλίας παραλλαγών που παρείχαν τα ενδύματα αυτά στη γυναίκα της εποχής και κατ' επέκταση στο σύγχρονο κοροπλάστη που καλείται να αναπαραστήσει τα οπτικά ερεθίσματα και τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις που του παρέχει ο περίγυρός του.

Η μορφή στηριζόταν στο αριστερό σκέλος, αποκρουσμένο σήμερα, ενώ το δεξιό ισχίο προβάλλεται πλευρικά. Καλύπτεται ολοκληρωτικά από τα ενδύματά της, με εξαίρεση το αριστερό άκρο χέρι, του οποίου αποδίδονται με λεπτομέρεια τα δάχτυλα. Μια παχιά τοξοειδής πτυχή διαμορφώνεται από την κάμψη του δεξιού χεριού με τον πήχη που βρίσκεται ελαφρά λυγισμένος σε οριζόντια θέση κάτω από το στήθος και χωρίζει στα δύο τον κορμό. Στο άνω μέρος αποδίδονται ανάγλυφα το στήθος και ελαφρές πτυχές γύρω από το λαιμό, ενώ ο κάτω κορμός διατρέχεται από μια σειρά ανάγλυφων διαγώνιων πτυχών που με αφετηρία την απόληξη της τοξοειδούς πτυχής στο αριστερό χέρι, απλώνονται ακτινωτά σε ολόκληρη την επιφάνεια του κάτω κορμού.

Αν και σφιχτά τυλιγμένη από τα ενδύματα, η μορφή δεν χάνει τη σωματικότητά της και αναδεικνύονται οι αναλογίες του σώματος.

Σε όλη τη δεξιά πλευρά του ειδωλίου υπάρχουν ίχνη λευκού επιχρίσματος, απόδειξη ότι για το συγκεκριμένο ειδώλιο υπήρξε ιδιαίτερη μέριμνα για την ολοκλήρωση της διακόσμησής του με την προσθήκη χρώματος.

Ο εικονογραφικός τύπος διαμορφώθηκε στην Τανάγρα[83], αλλά γίνεται αγαπητός και γνωρίζει μεγάλη διάδοση. Παράλληλά του έχουν βρεθεί στην

[83] Poulsen, *Ny Carlsberg*, πίν. XXV, αριθ. 43. Ο τύπος αντιστοιχεί στον Winter, *Typen*, 49,1. Από τη Βοιωτία προέρχεται και το ειδώλιο στο Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 36, αριθ. 212, πίν. 37, αριθ. 213, καθώς και Besques, *Louvre* III, πίν. 18b (D 80) (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Κόρινθο[84], τη Μυτιλήνη[85], τα Άβδηρα[86], τη Θεσσαλονίκη[87], την Πέλλα[88], την αρχαία Δημητριάδα[89], αλλά και στη Ρώμη[90], την Κεντουρίπη[91], την Καπύη[92], το Kharayeb του Λιβάνου[93], την Benghazi της Λιβύης[94], τη Μύρινα[95], καθώς και σε συλλογές μουσείων και ιδιωτών χωρίς αναφορά στον ακριβή τόπο προέλευσής τους[96].

Πιο συγκεκριμένα, το ειδώλιο από την Κόρινθο μόνο όσον αφορά το ιμάτιο παρουσιάζει ομοιότητες με αυτό από την Άμφισσα, γιατί ο χιτώνας από μέσα γλυστρά από τον αριστερό ώμο αφήνοντας ακάλυπτο και μέρος του στήθους. Κατά συνέπεια το τελικό αισθητικό αποτέλεσμα διαφοροποιείται αισθητά. Το δεξί χέρι ακουμπά στον κορμό περίπου στο ύψος της μέσης με αποτέλεσμα η συμπαγής πτυχή ανάμεσα στα δύο χέρια να είναι λιγότερο καμπύλη. Ανάλογο είναι και το ειδώλιο από τη συλλογή Απ. Γρημάνη στη Μυτιλήνη.

Στο παράλληλο από τη Ρώμη, το ειδώλιο έχει την ίδια στάση χεριών, με το δεξί λυγισμένο σε οριζόντια θέση κάτω από το στήθος και εξ ολοκλήρου καλυμμένο από το ένδυμα και το αριστερό να συγκρατεί τις πτυχές που απολήγουν από το αντίθετο χέρι. Η πτυχολογία διαφέρει, καθώς στης Άμφισσας οι πτυχές έχουν σημείο εκκίνησης την αριστερή πλευρά του ειδωλίου στο ύψος της μέσης και διατρέχουν ακτινωτά όλο τον κάτω κορμό. Είναι μικρές στο ύψος της κοιλιάς, ενώ από τον αριστερό καρπό και κάτω φθάνουν μέχρι το λυγισμένο δεξί γόνατο. Αντίθετα, στο ειδώλιο από τη Ρώμη οι πτυχές αναπτύσσονται με αφετηρία το λυγισμένο στη μέση δεξί χέρι, είναι κατακόρυφες και ανοίγονται ακτινωτά από τον αριστερό καρπό. Μόνο μια παχιά διαγώνια πτυχή ξεκινά από το αριστερό χέρι και απολήγει στο αντίθετο σκέλος χαμηλά, λειτουργώντας ταυτόχρονα ως παρυφή του ιματίου και όριο κάτω από το οποίο σημειώνονται οι κατακόρυφες και πυκνές πτυχές του χιτώνα.

---

[84] *BM Cat*. III, αριθ. 2169. Για ανάλογη απόδοση του ενδύματος, βλ. *Corinth* XVIII, IV, 166.
[85] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 308, αριθ. 328 (αρχές του 2ου αι. π.Χ.).
[86] Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων*, πίν. 11, Β45 (το δεξί χέρι είναι καλυμμένο από το ιμάτιο, αλλά η συστάδα των πτυχών που δημιουργείται ανάμεσα στα δύο χέρια δεν είναι τοξοειδής, αλλά διαγώνια).
[87] *Ειδώλιο*, 432, αριθ. κατ. 574 [Ουρ. Πάλλη].
[88] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θαλαμωτοί τάφοι Πέλλας,* 177, πίν. 31, αριθ. 276.
[89] Νικολάου 2009, εικ. 7 (η πτυχή είναι παχιά, αλλά είναι μικρότερη η καμπύλη που σχηματίζεται από αυτή). *Demetrias* 7, 129, πίν. 11, αριθ. 70* (πρώιμο ελληνιστικό).
[90] Guzzo, *Minerva*, πίν. VI,E iib (μετά τα μέσα του 3ου αι. π.Χ.).
[91] Schürmann, *Karlsruhe,* πίν. 130, αριθ. 784.
[92] *Capua preromana* V, πίν. XXII, 2-3, LXI, 1-5.
[93] Chehab, *Kharayeb,* πίν. LXXXIII.
[94] *BM Cat.* III, 222, αριθ. 2698, πίν. 112.
[95] Besques, *Louvre* II, πίν. 127d, Myr 945. Kleiner, *Tanagrafiguren*, πίν. 15a.
[96] Laumonier, *Madrid*, πίν. LXIV, 2. *Collection Camille Lecuyer*, πίν. 60. Nicholls 1984, 31, εικ. 14 (τρία ειδώλια του τύπου από το Fitzwilliam Museum). *Musée Saint Raymond,* 107, αριθ. 88.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Το ειδώλιο από την Κεντουρίπη που χρονολογείται στα τέλη του 3ου-αρχές του 2ου αι. π.Χ. είναι αυτό που παρουσιάζει τις μεγαλύτερες ομοιότητες με το ειδώλιο από την Άμφισσα, ειδικά όσον αφορά το θέμα της απόδοσης της πτυχολογίας.

Με βάση τα παράλληλα που εντοπίσαμε μπορούμε να χρονολογήσουμε το ειδώλιό μας στα τέλη του 3ου αι. π.Χ.

Τύπος 10 (Πίν. 9)

Ο τύπος αντιπροσωπεύεται από δύο ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 53-54, που διατηρούν τον άνω κορμό έως τα γόνατα. Το κεφάλι δεν διατηρείται σε κανένα. Ολόκληρο το σώμα και τα χέρια καλύπτονται από το ιμάτιο με απαλές αναδιπλώσεις. Μια διαγώνια αναδίπλωση του ιματίου τεντώνεται ανάμεσα στα χέρια. Η μορφή θα στηριζόταν στο αριστερό σκέλος, ενώ το άνετο δεξί προβαλλόταν πλευρικά. Το δεξί χέρι είναι χαμηλωμένο, ενώ το αριστερό ακουμπά στο ισχίο.

Πρώιμο παράλληλό του έχουμε εντοπίσει στην Τανάγρα και χρονολογείται στον 3ο αι. π.Χ.[97]. Διατηρείται ακέραιο και η στάση των χεριών, καθώς και η πτυχολογία των ενδυμάτων στον άνω κορμό είναι παρεμφερή με της Άμφισσας. Στο ειδώλιο από την Τανάγρα οι πτυχές που σχηματίζονται στην πλευρά του τεντωμένου δεξιού χεριού είναι ελαφρώς πιο παχιές και περισσότερο ανάγλυφες, ενώ η απόληξη του ενδύματος κάτω από το λυγισμένο αριστερό χέρι πέφτει λίγο πιο χαμηλά.

Από την Κρήτη προέρχεται αποσπασματικά σωζόμενο ειδώλιο που μοιάζει με το αριθ. Κατ. 53[98]. Ειδώλιο γυναικείας μορφής άγνωστης προέλευσης, του οποίου σώζεται ο άνω κορμός που αναπαράγει την ίδια στάση χεριών, βρίσκεται στο Martin-von-Wagner Museum[99]. Διαφέρει από τα ειδώλια της Άμφισσας στο πολύ πιο έντονο λύγισμα του αριστερού χεριού που στηρίζεται πιο ψηλά στη μέση, με αποτέλεσμα να προεξέχει περισσότερο από το εξωτερικό περίγραμμα της μορφής. Το δεξί χέρι είναι ελαφρώς λυγισμένο, αλλά έρχεται πιο μπροστά στον κορμό συγκρατώντας συστάδα πτυχών. Οι μικρές αυτές διαφοροποιήσεις συντελούν στη διαμόρφωση διαφορετικής πτυχολογίας παρά την κοινή, εκ πρώτης όψεως, στάση των χεριών. Η μορφή λόγω της έντονα κινημένης στάσης της ταυτίζεται με χορεύτρια. Με χορεύτρια ταυτίζεται

[97] Paul, *Welt in Ton*, 77, πίν. 33.
[98] Guest-Papamanoli - Lambraki 1976, πίν. 49, FC5 (250 π.Χ. περ.).
[99] Schmidt, *Würzburg*, πίν. 66, αριθ. 343 (3ος-2ος αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

και άλλο ένα ειδώλιο γυναικείας μορφής που προέρχεται από τη Μοργκαντίνα και χρονολογείται στον ύστερο 3ο αι. π.Χ.[100]. Και σε αυτό η πτυχολογία είναι πιο έντονη και προβάλλει εντονότερα το στήθος.

Από τη Βόρεια Ελλάδα και συγκεκριμένα από τη Βέροια[101], σώζονται οκτώ ειδώλια που υιοθετούν αυτή τη στάση του σώματος, αλλά με πολύ εντονότερη σωματικότητα και πτυχολογία, ειδικά στη συμπαγή μάζα ενδύματος που σχηματίζεται κάτω από το λυγισμένο αριστερό χέρι. Από το Ανατολικό νεκροταφείο της Πέλλας και συγκεκριμένα από τον τάφο Γ προέρχονται έξι ειδώλια αυτού του τύπου[102].

Από τη νεκρόπολη στο Sciatbi στην Αίγυπτο έχουμε παραδείγματα κοντινά στα αριθ. Κατ. 53-54, που επαναλαμβάνουν την ίδια στάση χεριών[103], αλλά και την αντίθετη[104]. Επίσης, ο ίδιος εικονογραφικός τύπος απαντά στο Isar-Marvinci, της Βόρειας Μακεδονίας[105], και στην Ιταλία[106], ενώ συγκαταλέγεται και μεταξύ των ειδωλίων της Μύρινας[107].

Χρονολογούμε τα ειδώλια στον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 11 (Πίν. 9-10, 124)

Στον τύπο αποδίδονται τα ειδώλια αριθ. Κατ. 55-56 που δεν προέρχονται από κοινή μήτρα. Η στάση του σώματος και των χεριών των μορφών παραπέμπουν στον τύπο της «Μικρής Ηρακλειώτισσας»[108]. Οι μορφές φορούν χιτώνα και ιμάτιο σφιχτά τυλιγμένο γύρω από το σώμα. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στη βάση

[100] Bell, *Morgantina*, πίν. 91, αριθ. 455.
[101] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 90-93, πίν. 25. Βλ. και Tsakalou-Tzanavari 2007 (μέσα του 2ου αι. π.Χ.).
[102] *Ειδώλιο*, 255, αριθ. κατ. 180 [Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη], όπου και βιβλιογραφία για την Πέλλα.
[103] Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. III, 4 και Breccia, *Sciatbi*, πίν. LXVII, αριθ. 175.
[104] Breccia, *Sciatbi*, πίν. LXV, αριθ. 168. Fischer, *Ägypten*, πίν. 6, αριθ. 37 (γ΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.).
[105] Sokolovska 1994, πίν. 164α,δ.
[106] Guzzo, *Minerva*, πίν. VI, Ev,2, πίν. VIII, EXV (από τη Ρώμη). Το ειδώλιο είναι πιο ραδινό και η πτυχολογία αποδίδεται με παράλληλες διαγώνιες αυλακώσεις από το ύψος του στήθους προς το δεξί χέρι. Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 25e (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. από το Paestum), πίν. 26a (D 3474) (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ. από την Απουλία. Η θέση των χεριών είναι ίδια, όμως κάτω από το λυγισμένο αριστερό αγκώνα σχηματίζεται ορθογώνια πτυχή, διαφοροποιώντας αισθητά το ειδώλιο). Βλ. επίσης από την Καπύη, όπου η πτυχολογία είναι ήρεμη στον άνω κορμό, *Capua preromana* V, πίν. IV, 6 και LXXI, 6. Nagy, *Vignaccia*, εικ. 90-91.
[107] Burr, *Myrina*, 65, πίν. XXXII, αριθ. 82, πίν. XXXIV, αριθ. 88 (το δεξί χέρι δεν προβάλλει καθόλου από το εξωτερικό περίγραμμα της μορφής). Η συγγραφέας σχολιάζει ότι πρόκειται για μέτριο δείγμα του 2ου αι. π.Χ. που ακολουθεί την παράδοση των Ταναγραίων. Βλ. και πίν. XXXIV, 88 του 1ου αι. π.Χ. Besques, *Louvre* II, πίν. 118a (Myr 1164), 118e (Myr 927).
[108] Για τον αγαλματικό τύπο, βλ. Marcadé 1996, 88, αριθ. 34 και Eule 2001, 27-28, πίν. VI-VII.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

του λαιμού. Το αριστερό είναι χαμηλωμένο στο πλευρό και συγκρατεί τις πτυχές του ιματίου.

Στο αριθ. Κατ. 55, το οποίο διατηρείται έως το ύψος των γονάτων, το ιμάτιο είναι σφιχτά τυλιγμένο γύρω από τον άνω κορμό και καλύπτει τελείως τα χέρια. Οι πτυχές είναι πυκνές και διαγώνιες. Αντίθετα στον κάτω κορμό η πτυχολογία είναι πιο ήρεμη. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος και έχει άνετο το δεξί. Στο αριθ. Κατ. 56 που διατηρείται και το κεφάλι, η απόδοσή του είναι μετωπική, η κόμμωση πεπονοειδής και τα χαρακτηριστικά του προσώπου χονδροειδή. Ιδιαίτερα παχύς και δυσανάλογος προς τις αναλογίες του ειδωλίου είναι και ο λαιμός.

Ο τύπος αυτός της Ταναγραίας είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στον ελληνιστικό κόσμο[109]. Από τα ακέραια ειδώλια γίνεται εμφανές ότι οι μορφές διακρίνονται για την κομψότητά τους. Η ελαφρά στροφή της κεφαλής προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση και η ελαφρά κλίση προς τα κάτω σε κάποια από αυτά καθιστά τις μορφές φυσιοκρατικές. Ενίοτε ο τύπος εμπλουτίζεται με την προσθήκη ριπιδίου και τεγιδίου, ενισχύοντας ακόμη περισσότερο την απεικόνιση γυναίκας σε στιγμή χαλάρωσης ή ανάπαυλας[110]. Σε κάποια, μάλιστα, η προβολή του άνετου σκέλους προς τα πλάγια προσδίδει χορευτική κίνηση[111]. Αρκετά παράλληλά του έχουν βρεθεί στη Βοιωτία[112] και σε σύγκριση με τα ειδώλια από την Άμφισσα διαφοροποιούνται ως προς την εντονότερη και πυκνότερη πτυχολογία τόσο του ιματίου όσο και του χιτώνα. Ειδικά το ιμάτιο είναι τόσο σφιχτά τυλιγμένο γύρω από τον κορμό που οι πτυχές σχηματίζουν μοτίβο ζιγκ-ζαγκ. Το ίδιο ταραγμένη είναι η πτυχολογία του χιτώνα. Σε όλα το άκρο αριστερό χέρι καλύπτεται από το ιμάτιο.

Αποσπασματικά σωζόμενο ειδώλιο από τις ανασκαφές στην Αγορά αντιπροσωπεύει ένα ενδιάμεσο στάδιο εξέλιξης, μεταξύ των αρχών και του τέλους του 3ου αι. π.Χ.[113]. Σε αντίθεση με τα περισσότερα όπου το λυγισμένο δεξί χέρι εντάσσεται στο περίγραμμα του σώματος και διαμορφώνουν από κοινού μια ενιαία

[109] Αναλυτικά για τον τύπο και την εξέλιξή του, βλ. Kleiner, *Tanagrafiguren*, 105 κ.ε., πίν. 14, 20. Βλ. και Horn 1931, 22-24, πίν. 5, αριθ. 2-3.
[110] Από τη Βοιωτία, βλ. *BM Cat.* III, αριθ. 2061, πίν. 11= Higgins, *Tanagra and the Figurines*, 131, εικ. 156 (250-200 π.Χ.), αριθ. 2062-2063, πίν. 12= Higgins, *Tanagra and the Figurines*, 130, εικ. 154-155 (250-200 π.Χ.). Το ειδώλιο της εικόνας 156 είναι αυτό που κρατά ριπίδιο και έχει τεγίδιο στο κεφάλι για την προστασία από τον ήλιο.
[111] Besques 1984, 47, εικ. 7.
[112] Besques, *Louvre* III, πίν. 16b-c (D69-70) (3ος αι. π.Χ). Poulsen, *Ny Carlsberg*, πίν. XXI, αριθ. 39, πίν. XXII, αριθ. 40 (από την Τανάγρα). Μάλιστα το αριθ. 39 κρατά ριπίδιο με το δεξί χέρι, ενώ το αριθ. 40 έχει μεγαλύτερη στροφή του κορμού προς τα δεξιά. *Ancient Life in Miniature*, 30, αριθ. 106, πίν. 20 (330-200 π.Χ.). Sieveking, *Sammlung Loeb*, πίν. 51.
[113] Thompson 1963α, 280, πίν. 73, αριθ. 11. Ομοιότητες παρουσιάζει ειδώλιο από την Αίγυπτο, Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. XLIV,5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μάζα, στο ειδώλιο της Αγοράς ο αγκώνας προβάλλει. Ειδώλιο, του οποίου δεν είναι γνωστός ο τόπος προέλευσης, όμως από την εξέταση του πηλού θεωρείται βέβαιο ότι προέρχεται από τη δυτική Πελοπόννησο, παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με τα ειδώλια από την Άμφισσα, καθώς όχι μόνο έχει την ίδια στάση χεριών, αλλά και παρεμφερή ηρεμία στην απόδοση της πτυχολογίας[114]. Από την Πέλλα[115] προέρχεται αποσπασματικά σωζόμενο ειδώλιο του ίδιου τύπου, ενώ παράλληλα απαντούν στη Δημητριάδα[116] και στη Μυτιλήνη[117]. Ο τύπος απαντά επίσης στη Μύρινα[118], τη νότια Ιταλία[119], την Κυρηναϊκή[120], την Πριήνη[121], την Αλεξάνδρεια[122] κ.α.[123]. Ειδώλιο του τύπου αυτού αποτελεί διακοσμητικό στοιχείο σε λουτροφόρο από τη νότια κλιτύ της Ακρόπολης[124].

Τα περισσότερα από τα παραδείγματα που καταγράψαμε ανήκουν στον 3ο αι. π.Χ., όπου και πιθανόν χρονολογείται και ο τύπος στην Άμφισσα.

Τύπος 12 (Πίν. 10, 124)

Στον τύπο εντάσσεται το ειδώλιο αριθ. Κατ. 57, που αποδίδεται κατενώπιον, στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί υποχωρεί ελαφρώς στο πλάι. Το δεξί χέρι είναι χαμηλωμένο στο πλευρό, ενώ το αριστερό είναι λυγισμένο προς τα πάνω. Απομακρύνεται από τον κορμό συμπαρασύροντας το πτυχωμένο ιμάτιο, που σφίγγει το σώμα και οι άκρες του πέφτουν στην αριστερή πλευρά του κορμού. Η απόδοση του αριστερού χεριού δεν είναι τόσο φυσιοκρατική και δεν αποδίδεται σωστά ο όγκος του λυγισμένου χεριού. Οι πτυχές είναι σχετικά ήρεμες και χωρίς ιδιαίτερη πλαστικότητα, ίσως γιατί το ειδώλιο προερχόταν από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα που έχει χάσει την ευκρίνειά της.

[114] *BM Cat*. III, αριθ. 2173, πίν. 32. Το ειδώλιο διατηρείται ολόκληρο, στηρίζεται στο αριστερό σκέλος με ελαφρώς λυγισμένο το δεξί.
[115] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-1991, 126, πίν. 47β.
[116] *Demetrias* 7, 128, πίν. 11, αριθ. 69 (3ος αι. π.Χ.).
[117] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 296, αριθ. 299, σ. 304-305, αριθ. 318-320. *ΑΔ* 28 (1973), Χρονικά, πίν. 472α-γ (Δ. Χατζή).
[118] Pottier - Reinach, *Myrina*, 242, πίν. XXXVII-XXXVIII. Baudat 1953, 25-26, πίν. IX. Besques, *Louvre* II, πίν. 124f, Myr 235, 126a, Bo 66.
[119] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 29e (D 3498) (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.).
[120] *BM Cat*. III, αριθ. 2672-2673, πίν. 106. Τα ειδώλια χρονολογούνται στα μέσα-τέλη του 3ου αι. π.Χ. Έχουν την ίδια στάση χεριών, πτυχολογία όμως ανάλογη με τα παράλληλα από τη Βοιωτία.
[121] Rumscheid, *Priene*, πίν. 58, αριθ. 133.
[122] Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. V,6.
[123] Schmidt, *Würzburg*, πίν. 22, αριθ. 116 (ύστερος 4ος-πρώιμος 3ος αι. π.Χ.).
[124] Νέο Μουσείο Ακροπόλεως 1957 Αα682 (β΄ μισό 4ου αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Στα παράλληλα που παραθέτουμε στη συνέχεια, είναι η θέση του προβαλλόμενου αριστερού χεριού που διαφοροποιείται. Φαίνεται ότι υπάρχει ένας πειραματισμός εκ μέρους των τεχνιτών που δοκιμάζουν τις δυνατότητες που τους παρέχει η απομάκρυνση του χεριού από το σώμα και η ταυτόχρονη απόδοση των πτυχών του ιματίου που συμπαρασύρονται από τη στάση αυτή. Το αριθ. Κατ. 57 είναι από τα πιο «συντηρητικά» και το χέρι δεν απομακρύνεται ιδιαίτερα. Σε γενικές γραμμές φαίνεται ότι οι κοροπλάστες δυσκολεύονται να αποδώσουν με χάρη τα ειδώλια που υιοθετούν αυτή τη στάση και το αισθητικό αποτέλεσμα συνήθως δεν είναι ιδιαίτερα ικανοποιητικό, ενώ δεν λείπουν και οι περιπτώσεις που το χέρι απομακρύνεται τόσο από τον κορμό, που φτάνει στην υπερβολή[125].

Παράλληλα του τύπου προέρχονται από την Τανάγρα, όπου ενίοτε η μορφή κρατά κάποιο αντικείμενο με το λυγισμένο αριστερό της χέρι. Ειδώλιο που βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο[126] και χρονολογείται στο 300-250 π.Χ. διατηρείται ακέραιο και διαφοροποιείται αισθητά από το αριθ. Κατ. 57 ως προς την ποιότητα. Το δεξί μέρος του κορμού διακρίνεται για τις πυκνές παράλληλες και κάποιες ακτινωτές πτυχές που προκαλούνται από τη θέση των χεριών. Το αποτέλεσμα είναι αρμονικό και σε συνδυασμό με το ριπίδιο που κρατά η μορφή με το αριστερό χέρι και την παράλληλη κλίση του κεφαλιού προς τα εμπρός και κάτω δημιουργείται μια αίσθηση ενάργειας και στιγμιαίας διακοπής της κίνησης της μορφής που λείπουν από το εμφανώς στατικό ειδώλιο της Άμφισσας.

Άλλο ειδώλιο από τη Βοιωτία[127] που χρονολογείται στο 330-200 π.Χ. και αποδίδει τον ίδιο τύπο παρουσιάζει ομοιότητες με το ειδώλιο του Βρετανικού Μουσείου. Απουσιάζει το ριπίδιο και το κεφάλι είναι στραμμένο προς την αντίθετη πλευρά, με όχι τόσο έντονη κλίση προς τα κάτω. Ένα άλλο ειδώλιο από την Τανάγρα[128], επίσης στο Βρετανικό Μουσείο, αποδίδει τον ίδιο τύπο, πιο μετωπικό όμως και όσον αφορά τη στάση του σώματος και τη θέση του κεφαλιού, μόνο που σε αυτό η απουσία (μάλλον απώλεια) του αντικειμένου που κρατούσε η μορφή την καθιστά λιγότερο κομψή.

[125] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 307, αριθ. 325 (τέλη του 3ου-αρχές του 2ου αι. π.Χ.).
[126] *BM Cat.* III, 47, αριθ. 2050, πίν. 9.
[127] *Ancient Life in Miniature*, αριθ. 110, πίν. 11.
[128] *BM Cat.* III, 77, αριθ. 2088, πίν. 16.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Στο Λούβρο διατηρούνται επίσης ειδώλια του τύπου αυτού από τη Βοιωτία. Σε ένα η μορφή δεν κρατά κάποιο αντικείμενο στο λυγισμένο αριστερό χέρι της, ενώ σε άλλο συγκρατεί διάστικτο στεφάνι[129].

Άγνωστης προέλευσης είναι και ειδώλιο από τη συλλογή του Μουσείου Martin-von-Wagner του Πανεπιστημίου του Würzburg[130]. Το αριστερό χέρι δεν είναι χαμηλωμένο τελείως παράλληλα με τον κορμό, αλλά ακουμπά στη βάση της κοιλιακής χώρας, ενώ το δεξί λυγισμένο χέρι απομακρύνεται περισσότερο από τον κορμό διαμορφώνοντας ακόμα μεγαλύτερη πτυχή. Και σε αυτό η μετάβαση από τον κορμό στο προβαλλόμενο χέρι δημιουργεί δυσκολίες στον κοροπλάστη για τη σωστή απόδοση, οι οποίες είναι σαφώς πιο εμφανείς σε ειδώλιο από την Καπύη[131] του τέλους του 3ου-αρχές του 2ου αι. π.Χ., όπου η πτυχολογία και ο λαιμός του ειδωλίου το κάνουν να φαίνεται κακοσχηματισμένο. Επίσης παραθέτουμε άλλο ένα ειδώλιο από την Καπύη, αλλά με μεγαλύτερη πλαστικότητα στην απόδοση των πτυχώσεων και με το ιμάτιο να αφήνει μεγαλύτερο άνοιγμα στο λαιμό[132].

Στη Μύρινα[133] συναντάται ο τύπος με αντίθετη θέση χεριών και αισθητικό αποτέλεσμα διαφοροποιημένο.

Χρονολογούμε το ειδώλιο από την Άμφισσα στον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 13 (Πίν. 10)

Το αριθ. Κατ. 58 θα μπορούσε να θεωρηθεί παραλλαγή του προηγούμενου τύπου. Ουσιαστικά τα ειδώλια υιοθετούν την ίδια στάση σώματος και χεριών, μόνο που το αριθ. Κατ. 58 φέρνει το λυγισμένο αριστερό χέρι πιο κοντά στον κορμό. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος με άνετο το δεξί. Έχει μαλλιά με πεπονοειδή κόμμωση, αλλά πιασμένα σε ψηλό κρωβύλο στην κορυφή του κεφαλιού. Διαφοροποιείται από την πλειονότητα των ειδωλίων του αποθέτη λόγω των μικρότερων διαστάσεών του και επιπλέον του πηλού που είναι πιο ανοιχτόχρωμος κιτρινωπός.

Φορά μακρύ χιτώνα και επίσης μακρύ ιμάτιο που φτάνει κάτω από τα γόνατα. Το ιμάτιο πέφτει στους ώμους με τη δεξιά πλευρά να καλύπτει την αριστερή και να σχηματίζει τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό. Η μορφή συγκρατεί την παρυφή του με το

[129] Besques, *Louvre* III, πίν. 19c (D82) (τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.), 19a (D81) (320 π.Χ.), αντίστοιχα.
[130] Schmidt, *Würzburg*, αριθ. 342, πίν. 64.
[131] Besque, *Louvre* IV, I, d3513, πίν. 31. Βλ. και Winter, *Typen*, 53,7.
[132] *Capua preromana* V, πίν. I,4.
[133] Besques, *Louvre* II, πίν. 127e-f (Myr 640, CA 3324, αντίστοιχα).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

λυγισμένο αριστερό χέρι, με αποτέλεσμα η μακριά πλευρά του ενδύματος να είναι η αντίθετη.

Παράλληλο του αριθ. Κατ. 58 εντοπίστηκε στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου της Άμφισσας. Πρόκειται για αδημοσίευτο ειδώλιο[134] από τη Σουβάλα που αναπαράγει τον ίδιο εικονογραφικό τύπο, σε διαφορετικό πηλό. Ειδώλια του ίδιου τύπου με μεγαλύτερη σωματικότητα προέρχονται από τη Μυτιλήνη[135].

Θα χρονολογούσαμε το συγκεκριμένο ειδώλιο ελαφρώς πρωιμότερα από την πλειονότητα των ειδωλίων του αποθέτη, ίσως στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.

Τύπος 14 (Πίν. 10)

Στο ειδώλιο αριθ. Κατ. 59 η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον να πατά σε απλή ελλειψοειδή σύμφυτη βάση με στάσιμο το δεξί σκέλος και άνετο το αριστερό που υποχωρεί ελαφρά προς τα πλάγια[136]. Φορά χιτώνα με πλούσιες, κατακόρυφες πτυχώσεις και ιμάτιο που καλύπτει τον κορμό, μέρος των σκελών και τα χέρια. Το δεξί λυγισμένο χέρι στηρίζεται στη μέση, ενώ το αριστερό ακολουθεί τη φορά του σώματος[137]. Το κεφάλι είναι συγκολλημένο και στρέφεται προς τα δεξιά. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι φθαρμένα. Τα μαλλιά καλύπτονται από το ένδυμα.

Πρόκειται για ιδιαίτερα διαδεδομένο τύπο Ταναγραίας που δημιουργείται τον 4ο αι. π.Χ. και παράγεται ευρύτατα σε όλη τη διάρκεια του 3ου αι. π.Χ. Χαρακτηριστικό του τύπου είναι το ιμάτιο που περιβάλλει σφιχτά το σώμα σχηματίζοντας έντονες τεθλασμένες πτυχές και ιδιαίτερα η λοξή πτύχωση που σχηματίζεται ανάμεσα στον αγκώνα του δεξιού χεριού και στο αριστερό χέρι.

Ειδώλια που αναπαράγουν τον ίδιο εικονογραφικό τύπο απαντούν στην Τανάγρα[138], έχουν όμως πιο φυσική στάση σώματος και λιγότερο σχηματική πτυχολογία. Τα περισσότερα αποδίδουν μια πιο επιμελημένη εκδοχή του τύπου. Οι γυναικείες μορφές διακρίνονται για μεγαλύτερη σωματικότητα, μεγαλύτερες διαστάσεις και πολύ εντονότερες τις τεθλασμένες πτυχές που διατρέχουν το σώμα.

[134] ΑΜΔ 9133.
[135] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 299-300, αριθ. 305-306 (τέλη του 4ου αι. π.Χ.).
[136] Το ειδώλιο παρουσιάστηκε στο *Χρήμα*, 313, αριθ. 204.
[137] Για τον τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 25, 2,4 από την Τανάγρα και την Κυρηναϊκή και 28,2 από τη νότια Ιταλία.
[138] Besques, *Louvre* III, 21, D 92-99, πίν. 22d-e, 23. *Prometheus*, 106, εικ. 135 (290-260 π.Χ.). *BM Cat.* III, 2064-2067, πίν. 12. Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 36, αριθ. 211. Από τη Βοιωτία, βλ. Higgins, *Greek Terracottas*, πίν. 44c. Higgins, *Tanagra and the Figurines*, εικ. 150-151.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Επίσης συχνά ο τύπος εμπλουτίζεται με παραπληρωματικά κοσμήματα[139], άλλοτε ριπίδιο που προβάλλει από το αριστερό χέρι[140] και άλλοτε διάστικτο στεφάνι[141]. Ανάλογα παραδείγματα προέρχονται και από τους θαλαμωτούς λαξευτούς τάφους της Πέλλας, ενώ στις ανασκαφές του 1983 στη δυτική πύλη της αγοράς της πόλης έχει βρεθεί και μήτρα για την κατασκευή ειδωλίων αυτού του τύπου[142]. Από το Θεσμοφόριο της ίδιας πόλης προέρχεται άλλο ένα ειδώλιο που επαναλαμβάνει τον τύπο[143], ενώ τον συναντούμε και στη Λητή[144]. Στη Βόρεια Ελλάδα ιδιαίτερα δημοφιλής είναι ο τύπος και στη Βέροια, όπου αντιπροσωπεύεται από 15 ειδώλια[145].

Από τον ίδιο παιδικό τάφο στη Λέσβο (νεκρόπολη αρχαίας Πύρρας) που βρέθηκαν παράλληλα των τύπων 3 και 12 προέρχεται και το ειδώλιο αριθ. ευρ. 17583 που χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. και αναπαριστά τον ίδιο τύπο με το αριθ. Κατ. 59[146]. Είναι ανάλογων διαστάσεων (0,12 μ.) και πατά επίσης σε σύμφυτη βάση.

Ειδώλια ίδιου τύπου προέρχονται από την Κόρινθο[147], την αρχαία Δημητριάδα[148], την Κνωσό[149], τη νότια Ιταλία[150], την Αλεξάνδρεια[151], τη συλλογή του Αρχαιολογικού Μουσείου της Μαδρίτης[152] κ.α.[153].

Τα περισσότερα παράλληλα χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ., οπότε θεωρούμε ότι και το ειδώλιο από την Άμφισσα χρονολογείται στον αιώνα αυτό και πιθανότατα στο α΄ μισό του.

---

[139] Kleiner, *Tanagrafiguren*, πίν. 22b, 23, ειδώλια και με ριπίδιο και με διάστικτο στεφάνι.
[140] Besques, *Louvre* III, πίν. 22a, d,e.
[141] Besques, *Louvre* III, πίν. 22b.
[142] Ακαμάτη, *Τάφοι Πέλλας*, 222, πίν. 14, 31, 35, 43, 44, αριθ. 97, 98, 274, 275, 285, 386, 388, 389.
[143] Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο*, πίν. 12α, αριθ. Κατ. 34.
[144] *Ειδώλιο*, 336, αριθ. κατ. 361 [Κ. Τζαναβάρη].
[145] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 78-81, πίν. 13-14.
[146] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 297, αριθ. 301. *Tanagra*, 255, αριθ. 195.
[147] *Corinth* XVIII, IV, 292, πίν. 68, I48.
[148] Νικολάου 2009, 351-352, εικ. 1,6. *Demetrias* 7, 111-112, πίν. 1, αριθ. 7 (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.).
[149] Higgins, *Greek Terracottas*, πίν. 49c. Higgins 1973, 70, πίν. 43, αριθ. 76.
[150] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 26 c,e,f,g, D3478-3481 (Καπύη, Απουλία). Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 127, αριθ. 764 (β΄ τέταρτο-μέσα του 3ου αι. π.Χ.) (Καπύη;). Επίσης από την Καπύη, βλ. *Capua preromana* V, πίν. XVII, 5-6. (αρχές του 3ου αι. π.Χ.). Βλ. Bell, *Morgantina*, αριθ. 404, 405 (όπου αναφέρεται ότι αποτελούν υστερότερη εκδοχή ενός αρχετύπου του ύστερου 3ου αι. π.Χ.). Nagy, *Vignaccia*, πίν. XL, εικ. 92. Ventretti, *Jatta di Ruvo*, 36, 37, αριθ. 2-3. Παρεμφερές από την Gravisca στην Ταρκινία, βλ. Comella 1978, πίν. IX,41.
[151] Fischer, *Ägypten*, 41, 123, πίν. 5-6, αριθ. 35, 40 (3ος αι. π.Χ.).
[152] Laumonier, *Madrid*, πίν. XXIV, 3 LXIX, 1,3.
[153] Breitenstein, *Terracottas*, πίν. 67, αριθ. 548 (άγνωστης προέλευσης).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 15 (Πίν. 10)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 60 διατηρείται ακέραιο εκτός από το κεφάλι που έχει αποκοπεί. Η μορφή, με στάσιμο το δεξί σκέλος και άνετο το αριστερό, στρέφει ελαφρά τον κορμό προς τα αριστερά. Είναι ενδεδυμένη με χιτώνα με πλούσιες, κάθετες πτυχώσεις και ιμάτιο που καλύπτει τον κορμό, μέρος των σκελών και τα χέρια, δημιουργώντας ένα τριγωνικό σχήμα στο κέντρο του κορμού. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και στηρίζεται στη μέση. Κάτω από το δεξιό αγκώνα και χαμηλά μέχρι το μέσον του μηρού σχηματίζεται μια συμπαγής ενιαία πτυχή. Η επιφάνειά της είναι λεία, χωρίς επιμέρους μικρότερες πτυχώσεις, και το σχήμα της είναι σχεδόν ενός ανεστραμμένου τριγώνου, του οποίου η βάση είναι ο πήχης του δεξιού χεριού και η κορυφή η απόληξη του ιματίου. Το αριστερό χέρι είναι παράλληλο με τον κορμό και συγκρατεί την άκρη του ιματίου στο ύψος του ισχίου, η οποία έχει δαντελωτή απόληξη.

Αν εξαιρέσει κανείς τη συμπαγή πτυχή στη δεξιά πλευρά του ειδωλίου, η θέση των χεριών, αλλά κυρίως ο τρόπος απόδοσης των πτυχών στον κορμό είναι κοινός με του τύπου 14. Το ίδιο χαρακτηριστικό του προηγούμενου τύπου με το ιμάτιο να περιβάλλει σφιχτά το σώμα σχηματίζοντας έντονες τεθλασμένες πτυχές και ιδιαίτερα η λοξή πτύχωση που σχηματίζεται ανάμεσα στον αγκώνα του δεξιού χεριού και στο αριστερό χέρι παρατηρείται και στο αριθ. Κατ. 60. Διαφοροποιείται βέβαια το αισθητικό αποτέλεσμα γιατί η δημιουργία της δεξιάς πτυχής και το τέντωμα του ενδύματος προκαλεί τον τονισμό του περιγράμματος του σώματος και ιδιαίτερα της μέσης και κατά συνέπεια η μορφή φαίνεται περισσότερο κομψή.

Τα παράλληλα του προηγούμενου τύπου παρουσιάζουν ομοιότητα με το ειδώλιο αριθ. Κατ. 60 και η χρονολόγησή του στον 3ο αι. π.Χ. φαίνεται δικαιολογημένη.

Τύπος 16 (Πίν. 10, 124)

Τον τύπο απαρτίζουν τα ειδώλια αριθ. Κατ. 61-62. Το αριθ. Κατ. 61 διατηρείται ακέραιο με εξαίρεση το κεφάλι. Η μορφή αποδίδεται όρθια κατενώπιον, με στάσιμο το αριστερό σκέλος και άνετο το δεξί και πατά απευθείας στο έδαφος φορώντας κλειστά υποδήματα. Είναι ενδεδυμένη με ποδήρη πολύπτυχο χιτώνα, του οποίου οι πτυχές είναι πυκνές και κατακόρυφες και διακρίνονται από τα γόνατα και κάτω.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πάνω από το χιτώνα φορά μακρύ ιμάτιο που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του κορμού μέχρι τα γόνατα. Η μορφή είναι ψηλόλιγνη και οι αναλογίες της διακρίνονται κάτω από τα ενδύματα που περιβάλλουν στενά το σώμα. Μια παχιά και συμπαγής πτυχή δημιουργείται από τη στήριξη του δεξιού χεριού στη μέση και καταλήγει χαμηλά, λίγο πιο πάνω από το ύψος της οριζόντιας απόληξης του ιματίου. Επιμέρους διαγώνιες πτυχές διατρέχουν όλο τον κορμό. Το ειδώλιο αποπνέει αγαλματικότητα.

Το αριστερό χέρι είναι αποκρουσμένο, αλλά φαίνεται ότι θα αποδιδόταν σε απόσταση από τον κορμό και πιθανότατα με φορά προς τα πάνω.

Ακριβή παράλληλα για τα ειδώλια αριθ. Κατ. 61-62 δεν έχουμε εντοπίσει. Κοντινό παράλληλο προέρχεται από την Κόρινθο[154]. Μεγάλη ομοιότητα με το αριθ. Κατ. 61, με εξαίρεση το αριστερό χέρι, παρουσιάζει ειδώλιο από το Paestum[155], το οποίο διακρίνεται για το έντονο contrapposto με το λύγισμα του δεξιού σκέλους και την επίσης αισθητή ανύψωση του αριστερού ισχίου, στάση που προσδίδει χάρη και φυσικότητα. Από το λυγισμένο δεξί χέρι κατέρχεται παρεμφερής συμπαγής πτυχή, όπως στο ειδώλιο από την Άμφισσα.

Ο τύπος χρονολογείται πιθανόν στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ., λόγω και του μικρού αναλογικά άνω κορμού.

Τύπος 17 (Πίν. 11)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 63, παρά την αποσπασματικότητα και την κακή κατάσταση διατήρησής του, διακρίνεται για τις μεγάλες του διαστάσεις, την αγαλματικότητά του και το έντονο κόκκινο χρώμα του πηλού. Παρά το γεγονός ότι η μορφή οριοθετείται ρητά από τους κατακόρυφους άξονες που διαμορφώνουν στη μεν δεξιά της πλευρά οι συμπαγείς πτυχές του ιματίου, στη δε αριστερή η θέση του χεριού, διακρίνεται για την πολυπλοκότητα των εσωτερικών αξόνων εντός των πλαισίων αυτών που προκαλείται από το συνδυασμό επιμέρους μετατοπίσεων των μελών του σώματος ή των πτυχώσεων των ενδυμάτων από την αυστηρή κατακόρυφο και την απολύτως κατενώπιον απεικόνιση.

Πιο συγκεκριμένα, το ειδώλιο παρουσιάζει ελαφρά κλίση προς τα δεξιά ως προς το θεατή. Διακρίνεται για την έντονη ζύγιση των σκελών με το λύγισμα του δεξιού σκέλους και την επίσης αισθητή ανύψωση του αριστερού ισχίου, στάση που

[154] Winter, *Typen*, 20,5.
[155] Miller Ammerman, *Santa Venere*, πίν. LI, 1940.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

προσδίδει χάρη και φυσικότητα. Η αριστερή πλευρά του κορμού στρέφεται ελαφρώς προς τα πίσω, σε αντίθεση με τη δεξιά που προβάλλει έντονα προς τα εμπρός. Αποτέλεσμα της στάσης αυτής του κορμού είναι η παχιά διαγώνια πτυχή του ιματίου που συμπαρασύρεται και ξεκινά από το αριστερό ισχίο καταλήγοντας στο ύψος του δεξιού γονάτου. Κάτω από το λαιμό δημιουργούνται λοξές παράλληλες πτυχές, ενώ το ιμάτιο τεντώνει στην αριστερή πλευρά της μορφής διαμορφώνοντας κυκλικές πτυχώσεις στην περιοχή της κοιλιάς. Δυστυχώς δεν μπορούμε με βεβαιότητα να αποκαταστήσουμε τη θέση του κεφαλιού.

Το δεξί χέρι δεν διακρίνεται καθόλου κάτω από τα ενδύματα. Οι πτυχές του ιματίου δημιουργούν ένα συμπαγές τρίγωνο με κορυφή το δεξιό αγκώνα. Τη μια πλευρά του τριγώνου ορίζουν τρεις απολύτως κατακόρυφες πτυχές, οι οποίες δηλώνονται παράλληλα προς την παρυφή του ιματίου, την άλλη τέσσερις-πέντε ανισοπαχείς, επίσης παράλληλες μεταξύ τους, διαγώνιες πτυχές που ανοίγουν ακτινωτά με κέντρο το δεξιό αγκώνα, ενώ τη βάση του τριγώνου αποτελεί η άκρη του ιματίου. Στην αντίθετη πλευρά, το ιμάτιο τυλίγεται γύρω από το χέρι περιορίζοντας τον όγκο των πτυχών, μετατρέποντάς τες σε μια λεπτότερη συστάδα με δαντελωτή απόληξη. Στην ίδια πλευρά διακρίνεται ελαφρώς και τμήμα του εσωτερικού χιτώνα, του οποίου οι πτυχές δηλώνονταν ήρεμες και συστηματικές, πυκνά η μια στην άλλη ακολουθώντας τον κατακόρυφο άξονα.

Η δομή του νεανικού σώματος διαφαίνεται κάτω από το ένδυμα, η καμπύλη του δεξιού μηρού, το στήθος, η κοιλιακή χώρα.

Σύμφωνα με τον Kleiner[156], ο τύπος αποτελεί εξελικτική βαθμίδα στη μετάβαση από τους προ-ταναγραϊκούς στους πρωιμότερους Ταναγραϊκούς τύπους, του οποίου η δημιουργία χρονολογείται στον 4ο αιώνα. Εμπλουτίζεται όσον αφορά την πτυχολογία και διαφοροποιείται όσον αφορά τη στάση του σώματος και συγκεκριμένα τη θέση του αριστερού χεριού. Το ιμάτιο γίνεται βαρύ και διαμορφώνει παχιές πτυχώσεις, ιδιαίτερα κάτω από το λυγισμένο αριστερό χέρι. Γνωρίζει μεγάλη διάδοση, καθώς παράλληλά του έχουν εντοπιστεί στην Αθήνα[157], την Κόρινθο[158], τους Δελφούς[159], την Άμβροσσο[160], τα Άβδηρα[161], τη Βεργίνα[162], την Πέλλα[163], τη

[156] Kleiner, *Tanagrafiguren*, 124-125, πίν. 11a (αριθ. 4575). Winter, *Typen*, 20,2 (από Κόρινθο και από Τανάγρα).
[157] Kleiner, *Tanagrafiguren,* ό.π. Winter, *Typen*, 20,3.
[158] Schmidt, *Würzburg,* πίν. 27, αριθ. 141 (325-300 π.Χ.).
[159] Perdrizet 1908, 205, αριθ. 666, πίν. 24, 12.
[160] Αραπογιάννη 1984, 111, αριθ. Μ.Δ. 12531, πίν. 41δ.
[161] Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων*, 19-20, 53, Α8, πίν. 4 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Βέροια[164], τη Νικήσιανη[165], την Κρήτη[166], καθώς και στη Μύρινα[167], την Αλεξάνδρεια[168], την Πέργαμο[169], την Κυρηναϊκή[170], την Τροία[171], το Paestum[172], τη νότια Ιταλία[173], κ.α.

Στα παράλληλα που εντοπίστηκαν, οι μορφές αποδίδουν ακριβώς τον ίδιο τύπο, με εξαίρεση το ειδώλιο από τη Νικήσιανη, στο οποίο η θέση των χεριών είναι αντίστροφη. Τα περισσότερα διαφοροποιούνται από το αριθ. Κατ. 63 όσον αφορά την πτυχολογία. Πιο κοντά στην απόδοση της πτυχολογίας είναι τα ειδώλια από την Άμβροσσο, την Κυρηναϊκή και τη Μύρινα. Θεωρώ ότι το ειδώλιο από την Άμφισσα αποτελεί εξέλιξη του τύπου αναφορικά με τα παράλληλά του, καθώς αποδίδεται πιο κινημένο, με πολύ εντονότερη κάμψη της μέσης και συστροφή του άνω κορμού. Χρονολογείται στα μέσα-τέλη του 3ου αι. π.Χ.

Τύπος 18 (Πίν. 11, 124)

Ένας ιδιαίτερος τύπος ειδωλίου εκπροσωπείται από ένα μόνο δείγμα, το αριθ. Κατ. 64. Απεικονίζει όρθια γυναικεία μορφή κατενώπιον, η οποία πατά σε χαμηλή συμφυή ελλειψοειδή βάση. Φορά χιτώνα και ιμάτιο που αφήνει ακάλυπτο το λυγισμένο αριστερό χέρι, το οποίο ακουμπά κάτω από το στήθος και συγκρατεί με το φυσιοκρατικά αποδοσμένο άκρο χέρι μια λεπτή αναδίπλωση πτυχών που κατέρχεται διαγώνια από τη δεξιά πλευρά του λαιμού. Το δεξί χέρι ακολουθεί τον κορμό και από τον πήχη και κάτω καλύπτεται από το ιμάτιο. Το δεξί σκέλος είναι λυγισμένο και υποχωρεί προς το πλάι, ενώ το στηρίζον αριστερό δεν διαγράφεται καθόλου κάτω

---

[162] *Έργον* 1990, 80-82, εικ. 111.
[163] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θαλαμωτοί τάφοι Πέλλας*, πίν. 42, αριθ. 346 και με ραδινότερα ειδώλια, βλ. πίν. 17, αριθ. 107-108.
[164] Δρούγου - Τουράτσογλου, *Τάφοι Βεροίας*, 65, πίν. 33, αριθ. Π 1500. Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 76-78, πίν. 10-12, Π3512.
[165] Λαζαρίδης - Ρωμιοπούλου - Τουράτσογλου 1992, 34-35, πίν. 20, Ε291. Το ίδιο, βλ. και Λαζαρίδης 1969, 158, Ε291, πίν. 58. *Αρχαία Μακεδονία*, αριθ. 256.
[166] *BM Cat.* III, αριθ. 2252, πίν. 45.
[167] Besques, *Louvre* II, πίν. 117d, αριθ. 248 (μετά τα μέσα του 3ου αι. π.Χ.). Pottier - Reinach, *Myrina*, 414-415, πίν. 33,1, αριθ. 248.
[168] Higgins, *Greek Terracottas*, πίν. 62E (από την Αίγυπτο, 330-200 π.Χ.). Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. IV, 2, αριθ. 23.
[169] Töpperwein, *Pergamon*, πίν. 8, αριθ. 52.
[170] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 19c, αριθ. D 4266. *BM Cat.* III, αριθ. 2667-2668, πίν. 105. Winter, *Typen*, 21,1.
[171] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 24, αριθ. 134 (γ΄ τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.).
[172] Miller Ammerman, *Santa Venere*, πίν. LI, 1940.
[173] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 28a, αριθ. D 3489 (αρχές του 3ου αι. π.Χ.). *Capua preromana* V, πίν. LXII, 2 (αντίθετη θέση χεριών), LXVII, 1,3, XIV, 4,5 (όχι με τόσο έντονη κάμψη του κορμού).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

από το χιτώνα. Φορά κλειστά υποδήματα που διαφαίνονται κάτω από τον ποδήρη χιτώνα.

Πολύ λίγα ειδώλια από τον αποθέτη δεν έχουν τα χέρια τελείως καλυμμένα από τα ενδύματα. Αυτή την ιδιαιτερότητα έχουμε ήδη δει στα ειδώλια των τύπων 1 και 2, όπου η μορφή έχει ακάλυπτο το δεξί χέρι από τον πήχη και κάτω και μάλιστα σε μερικά φορά και ψέλιο, στον τύπο 9, όπου ελεύθερο από τα ενδύματα είναι το άκρο αριστερό χέρι, στον τύπο 30 που θα ακολουθήσει, όπου η μορφή συγκρατεί με το αριστερό χέρι πτηνό, και στη γονυκλινή γυναικεία μορφή του τύπου 58.

Αυτό που ξεχωρίζει στο συγκεκριμένο ειδώλιο είναι η πτυχολογία. Δεν έχουμε βρει παράλληλο που να αποδίδονται οι πτυχές με ανάλογο τρόπο και μάλιστα δεν μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε αν ο τρόπος αυτός θα ανταποκρινόταν σε μια ρεαλιστική απόδοση των ενδυμάτων. Το κάτω μέρος του κορμού διατρέχεται από τις κατακόρυφες πτυχές του χιτώνα που είναι πυκνές στη δεξιά πλευρά, πάνω από το στάσιμο σκέλος, ενώ αραιώνουν στη δεξιά, πάνω από το άνετο.

Το ιμάτιο είναι περασμένο πάνω από τους ώμους σχηματίζοντας τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό με την παρυφή από το δεξιό ώμο να περνά πάνω από την αριστερή και να συγκρατείται από το άκρο αριστερό χέρι, ενώ κάτω από τον αγκώνα έχει κυματιστή απόληξη. Ξεκινώντας επίσης από τους ώμους, αλλά και κάτω από το άκρο αριστερό χέρι διαμορφώνεται μια επίπεδη και πλατιά περιοχή που απολήγει σε γωνία κάτω από τη μέση του ειδωλίου, έκκεντρα αποδοσμένη σε σχέση με το τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό. Η κοιλιακή χώρα που περικλείεται μέσα σε αυτή την περιοχή αποδίδεται σχετικά λεία.

Όπως αναφέρθηκε, δεν έχουμε έως τώρα εντοπίσει παράλληλα για τον τύπο, αλλά δεν φαίνεται να διαφοροποιείται χρονολογικά από την πλειονότητα των ειδωλίων, οπότε πιθανότατα εντάσσεται και αυτό στον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 19 (Πίν. 11)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 65-66 ανήκουν στο λεγόμενο τύπο της «Pudicitia» (όρος στα λατινικά). Στο αριθ. Κατ. 65 που διατηρείται σχεδόν ακέραιο, με εξαίρεση το κεφάλι, η μορφή εικονίζεται όρθια με στροφή του κορμού προς τα δεξιά. Φορά ποδήρη χιτώνα με πλούσιες πτυχώσεις και ιμάτιο που καλύπτει τον κορμό, μέρος των σκελών και τα χέρια. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό είναι έντονα λυγισμένο και προβάλλει πλευρικά. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο και σε ορθή γωνία έρχεται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μπροστά στην κοιλιά. Με το άκρο χέρι υποστηρίζει τον αγκώνα του δεξιού χεριού, η παλάμη του οποίου ακουμπά στο πηγούνι. Το αριθ. Κατ. 66 σώζεται αποσπασματικά, αλλά η διατήρηση του κεφαλιού και η κάλυψή του από το ιμάτιο συμπληρώνει την εικόνα του τύπου.

Η θέση των χεριών, όπου το αριστερό υποστηρίζει το δεξί, το οποίο με τη σειρά του ακουμπά στη βάση του λαιμού και αγγίζει το πηγούνι, αποτελεί χειρονομία αιδημοσύνης, περισυλλογής ή θρήνου, η οποία ενέπνευσε την ονομασία του τύπου. Ο τύπος πρωτοεμφανίζεται στα επιτύμβια ανάγλυφα του 5ου αιώνα και υιοθετείται συνήθως για τις δευτερεύουσες μορφές των παραστάσεων και σπανιότερα για την απεικόνιση των κύριων μορφών. Επίσης, εμφανίζεται πιο συχνά στις καθιστές και χαμηλού αναγλύφου μορφές και σπανιότερα στις όρθιες και σε υψηλό ανάγλυφο ή στη μεγάλη πλαστική. Η στήλη της Παμφίλης και της Δημητρίας από τον Κεραμεικό[174], καθώς και δύο αγάλματα που βρίσκονται σήμερα το ένα στο Λούβρο και το άλλο στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας[175] είναι μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα των πρώιμων απεικονίσεων του τύπου στη μεγάλη πλαστική και στις επιτύμβιες στήλες.

Σταδιακά ο τύπος χάνει τον ταφικό του χαρακτήρα και επιλέγεται από τους γλύπτες εξαιτίας της ενδιαφέρουσας στάσης του σώματος και της επακόλουθης πτυχολογίας. Από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα πορτραίτων που υιοθετούν αυτή τη στάση, και δεν συγκαταλέγονται στα επιτύμβια, είναι εκείνο της Κλεοπάτρας, συζύγου του Αθηναίου Διοσκουρίδη, στη Δήλο που χρονολογείται με ακρίβεια το 138/7 π.Χ.[176] και, επίσης από τη Δήλο, το άγαλμα της Διοδώρας από το Σαραπιείο Γ που χρονολογείται το 130 π.Χ.[177].

Πρόκειται για μια από τις λίγες εκείνες περιπτώσεις που με βεβαιότητα μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι ένα θέμα της μεγάλης πλαστικής αντιγράφεται από την κοροπλαστική και καθίσταται ιδιαίτερα αγαπητό στους κοροπλάστες. Μεταξύ των πρωιμότερων Ταναγραίων συγκαταλέγεται ειδώλιο από την Αθήνα[178], που

[174] Collignon 1911, 174, εικ. 103. Βλ. και Μπάνου - Μπουρνιάς 2014, 241 (το επιτύμβιο αριθ. ευρ. Ρ 687/Ι 257 που χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. αντικατέστησε παλαιότερο ανάγλυφο των μέσων του ίδιου αιώνα).
[175] Collignon 1911, 158, εικ. 90 και 159, εικ. 91, αντίστοιχα. Καλτσάς 2002, 207, αριθ. κατ. 420 (τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.).
[176] Collignon 1911, 299, εικ. 188. Bieber 1955, 132, εικ. 511, όπου και αναφορά και σε άλλα έργα που αποδίδουν τον ίδιο τύπο. Dillon 2010, 87-91 για νεότερη βιβλιογραφία.
[177] Marcadé 1996, 208-211, αριθ. 94-95 για Κλεοπάτρα και Διοδώρα, αντίστοιχα. Γενικά για τον τύπο, βλ. Eule 2001, 15-25, πίν. Ι.
[178] Kleiner, *Tanagrafiguren*, 163, πίν. 33a (αριθ. 4050).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

χρονολογείται στα μέσα του 3ου αι. π.Χ. Σε άλλο ειδώλιο, επίσης από την Αθήνα[179], καθώς και σε ένα στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης[180], σημειώνεται μια παραλλαγή του τύπου με το υποστηριζόμενο χέρι να απομακρύνεται ελαφρώς από τον κορμό και να ακολουθεί άλλο άξονα. Σε ειδώλιο από τη Μύρινα[181] παρακολουθεί κανείς την εξέλιξη του τύπου, καθώς το μικρό αυτό κοροπλαστικό έργο συναγωνίζεται σε ποιότητα τα έργα της μεγάλης πλαστικής. Γενικά ο τύπος είναι διαδεδομένος στη Βοιωτία[182], την Αθήνα[183], τη Μύρινα[184], τον Τάραντα[185], την Καπύη[186], τη Μίλητο[187], την Πριήνη[188] κ.α.[189].

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 65 έχει τις αναλογίες αγαλματιδίου και διαφέρει αισθητά από την πλειονότητα των ειδωλίων της Άμφισσας. Η στάση του δεν είναι εντελώς μετωπική, αλλά στρέφεται ελαφρώς προς τα δεξιά. Αυτή η μικρή αλλαγή στην απόδοση του σώματος καθιστά το ειδώλιο πιο φυσιοκρατικό και του προσδίδει κίνηση που λείπει από τα περισσότερα ειδώλια που συνήθως είναι στατικά. Η θέση των χεριών που δεν ακολουθούν τους κατακόρυφους άξονες του κορμού δημιουργεί μια σειρά πτυχώσεων ποικίλων διευθύνσεων. Κάτω από τα λυγισμένα χέρια, στη μέση του κορμού, σχηματίζονται επάλληλες καμπύλες πτυχές. Στο αριστερό μέρος της μορφής οι πτυχώσεις είναι πιο ογκώδεις και πέφτουν βαθμιδωτά. Οι πτυχές του χιτώνα είναι πιο αυστηρά οργανωμένες. Στην αριστερή πλευρά, όπου και το στηρίζον σκέλος, αποδίδονται κάθετες και σε υψηλό ανάγλυφο, ενώ στην άλλη πλευρά ακολουθούν την κίνηση του ποδιού προς τα πίσω.

[179] Ό.π., πίν. 33d (αριθ. 4485).
[180] Ό.π., 162. Βλ. Bieber 1955, 131, σημ. 48, εικ. 513 (αριθ. 30.117 στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης) και Uhlenbrock 1990, 51, εικ. 38.
[181] Kleiner, *Tanagrafiguren*, πίν. 33e (αριθ. 7950).
[182] Besques, *Louvre* I, 30, πίν. 35d (β΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.). Higgins, *Tanagra and the Figurines*, 126, αριθ. 147 (330-300 π.Χ.). *BM Cat.* III, αριθ. 2038, πίν. 7 (από την Τανάγρα). Στο τελευταίο ο κορμός αποδίδεται ιδιαίτερα ψηλόλιγνος, παρ' όλα αυτά χρονολογείται στον 3ο αι. π.Χ. Winter, *Typen*, 34,5-6.
[183] *Kerameikos* XV, πίν. 69, αριθ. 400 (ύστερος 3ος αι. π.Χ.).
[184] Εκτός από το ειδώλιο που αναφέρει ο Kleiner, έχει εντοπιστεί και ειδώλιο του ίδιου τύπου που στηρίζεται σε πεσσό. Βλ. Besques, *Louvre* II, πίν. 123b (α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. Ο πεσσός αποδίδεται στην αριστερή πλευρά), 122c (ο πεσσός αποδίδεται στη δεξιά πλευρά). Βλ. και Schürmann, *Karlsruhe*, αριθ. 471, πίν. 84 (γ΄ τέταρτο του 2ου αι. π.Χ.), Uhlenbrock 1990, 131, αριθ. κατ. 21 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.) και Burr, *Myrina*, 70-71, πίν. XXXVII, αριθ. 99.
[185] Graepler, *Tarent*, 116, εικ. 71.
[186] *Capua preromana* V, πίν. LXXX, 5 (η θέση των χεριών είναι αντίστροφη).
[187] *Bürgerwelten*, αριθ. κατ. 19 (ύστερος 2ος αι. π.Χ.), 58 (3ος αι. π.Χ.).
[188] Rumscheid, *Priene*, πίν. 58, αριθ. 136.
[189] Schneider-Lengyel, *Terrakotten*, αριθ. 58.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 66 διατηρείται έως τη μέση. Είναι πιο σφιχτά καλυμμένο από τα ενδύματα, αλλά και σε αυτό η στροφή του κεφαλιού προς τα αριστερά της προσθέτει χάρη στη γυναικεία μορφή που απεικονίζεται.

Με βάση το συγκριτικό υλικό αποδίδουμε τα ειδώλια στα τέλη του 3ου ή ίσως και αρχές 2ου αι. π.Χ.

Τύπος 20 (Πίν. 11, 125)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 67 χαρακτηρίζει κομψότητα και αρμονία ως προς τις αναλογίες του σώματος. Αν και αυστηρά μετωπικό και ολοκληρωτικά καλυμμένο από το βαρύ πολύπτυχο χιτώνα και το μακρύ ιμάτιο που με οριζόντια απόληξη φθάνει μέχρι κάτω από τα γόνατα, η δομή του σώματος διακρίνεται κάτω από τα ενδύματα. Το ιμάτιο περνά πάνω από τον αριστερό ώμο και τυλίγει το λαιμό. Η θέση των χεριών, το δεξί είναι λυγισμένο και ακουμπά στο στήθος, ενώ το αριστερό, επίσης λυγισμένο, προβάλλει προς τα εμπρός, διαμορφώνει ποικίλες πτυχώσεις – μικρές παράλληλες διαγώνιες εμβαθύνσεις στον άνω κορμό και συμπαγής πτυχή με κυματιστή απόληξη κάτω από το άκρο αριστερό χέρι. Οι πτυχές του χιτώνα, στην επιφάνεια που μένει ακάλυπτη από το ιμάτιο, είναι κάθετες, παχιές με έντονο ανάγλυφο, ενώ λείο μένει μόνο το τμήμα που σκεπάζει το άνετο δεξί σκέλος. Καμπύλες είναι οι πτυχές στο ύψος της κοιλιάς, όπου διαμορφώνεται και ελαφρό φούσκωμα.

Παράλληλα του τύπου απαντούν στη Βοιωτία[190]. Η μεγαλύτερη υποχώρηση του δεξιού σκέλους προς τα πίσω στα βοιωτικά ειδώλια καθιστά τις μορφές περισσότερο κινημένες σε σύγκριση με το ειδώλιο αριθ. Κατ. 67 που είναι στατικό. Ειδώλιο ίδιου τύπου έχει εντοπιστεί και στην Πελοπόννησο[191]. Οι αναλογίες και οι ομοιότητες μεταξύ τους αφορούν κυρίως τη γενική στάση του σώματος, καθώς κατά τα άλλα το τελικό αισθητικό αποτέλεσμα είναι τελείως διαφορετικό. Το ειδώλιο από την Πελοπόννησο έχει τις αναλογίες μικρού αγάλματος. Οι πτυχές είναι πυκνότερες και διατρέχουν ολόκληρο τον κορμό με τη μορφή παράλληλων διαγωνίων. Η μορφή φορά το ιμάτιο ως εσάρπα που αφήνει άνοιγμα τριγωνικού σχήματος στο λαιμό και από τη δεξιά πλευρά καλύπτει το αντίστοιχο χέρι και διατρέχοντας διαγώνια τον άνω

[190] Besques, *Louvre* III, πίν. 16d (D73(τέλη του 4ου αι. π.Χ.), πίν. 17a-b (D72, 74) (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.), το αριστερό χέρι είναι περισσότερο ανυψωμένο και απομακρύνεται από τον κορμό, οπότε κατ' επέκταση προβάλλει περισσότερο και η συμπαγής πτυχή με τη δαντελωτή απόληξη. Ό.π., πίν. 17c (D 71) (τέλη του 4ου αι. π.Χ.) συγκρατεί ριπίδιο με το λυγισμένο αριστερό χέρι. *BM Cat.* III, 47, πίν. 9, αριθ. 2049 (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.).

[191] Bol, *Liebieghaus*, 155.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

κορμό περνά πάνω από το λυγισμένο αριστερό χέρι. Η κάτω απόληξη του ιματίου του είναι διαγώνια.

Χρονολογείται στο α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.

Τύπος 21 (Πίν. 12)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 68 αποδίδει γυναικεία μορφή που πατά σε συμφυή τραπεζιόσχημη βάση. Έχει στάσιμο το αριστερό σκέλος και σε θέση βηματισμού το δεξί. Φορά ποδήρη χιτώνα και μακρύ ιμάτιο με οριζόντια απόληξη στο μέσον περίπου των κνημών. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο στο ύψος της κοιλιάς, ενώ το αριστερό ακουμπά στο στήθος.

Η θέση των χεριών προκαλεί έντονη πτυχολογία, χωρίς όμως ιδιαίτερη πλαστικότητα. Κάτω από το αριστερό χέρι πέφτουν με κυματοειδή απόληξη οι πτυχές του ιματίου, ενώ η προβολή του δεξιού χεριού, σε συνδυασμό με τη στάση βηματισμού του αντίστοιχου σκέλους συμπαρασύρουν τις πτυχές του ενδύματος σε μια μεγάλη μάζα που προβάλλει από τον κορμό.

Το ειδώλιο φέρει σε όλη την επιφάνειά του κατάλοιπα λευκού επιχρίσματος, το οποίο ως γνωστόν αποτελούσε τη βάση για τον επιχρωματισμό των ειδωλίων. Δεν θα ήταν, λοιπόν, άστοχο να υποθέσουμε ότι το συγκεκριμένο ειδώλιο θα είχε δεχθεί χρωματισμό των επιμέρους τμημάτων του, αν και δεν διατηρήθηκαν ίχνη.

Πιστό παράλληλο δεν εντοπίσαμε. Κοντινά εικονογραφικά στον τύπο 21 είναι ειδώλια που έχουν και τα δύο χέρια λυγισμένα στο ίδιο ύψος, έχοντας δηλαδή το αριστερό χέρι περισσότερο χαμηλωμένο από ό,τι αποδίδεται στο ειδώλιο αριθ. Κατ. 68. Η θέση αυτή των χεριών διαφοροποιεί βέβαια την πτυχολογία δημιουργώντας συμπαγείς μάζες πτυχών κάτω από τα χέρια. Αυτή η παραλλαγή του τύπου απαντά στην Τανάγρα γύρω στο 300 π.Χ.[192]. Ίδιου τύπου με τα ειδώλια από την Τανάγρα είναι και ειδώλιο από τη Θήβα[193], καθώς και από την Αίγυπτο και συγκεκριμένα από τη νεκρόπολη στο Sciatbi[194].

Ειδώλιο που προέρχεται από τάφο στην Ερέτρια[195] παρουσιάζει ομοιότητα ως προς το δεξί χέρι που λυγισμένο κάτω από το στήθος διαμορφώνει μια μάζα κατακόρυφων πτυχών. Αναφορικά με το αριστερό χέρι, αυτό είναι επίσης λυγισμένο

[192] *BM Cat*. III, 49-50, πίν. 11, αριθ. 2059-2060. Βοιωτία: Besques, *Louvre* II, πίν. 20a (D86).
[193] Pisani 2006, 1137-1138, εικ. 7 (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[194] Breccia, *Sciatbi*, πίν. LXIV, 161. Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. VI, 1.
[195] *Tanagra*, 236, αριθ. 177.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

στο ίδιο ύψος με το δεξί, αλλά απομακρύνεται από τον κορμό δημιουργώντας επίσης μεγάλη μάζα πτυχών. Το ειδώλιο της Ερέτριας χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. Από την Κνωσό προέρχονται δύο ειδώλια αυτού του τύπου με τα χέρια περίπου στο ίδιο ύψος[196].

Περισσότερο κοντινό εικονογραφικό παράλληλο βρίσκουμε στην Κυρηναϊκή, αλλά με αντίθετη θέση χεριών. Παρεμφερή ειδώλια που αποδίδονται με το ένα χέρι λυγισμένο να προβάλλεται προς τα εμπρός στο ύψος της κοιλιάς, το άλλο όμως ελαφρώς λυγισμένο και προς τα κάτω απαντούν αρκετά στην Ιταλία[197].

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 68 με βάση τα παράλληλα χρονολογείται στα τέλη του 4ου-3ο αι. π.Χ.

Τύπος 22 (Πίν. 12, 125)

Στο ειδώλιο αριθ. Κατ. 69 η γυναικεία μορφή εικονίζεται μετωπική και πατά σε χαμηλή συμφυή βάση. Έχει στάσιμο το αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί υποχωρεί προς το πλάι. Είναι ενδεδυμένη με χιτώνα που σχηματίζει τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό και ζώνεται κάτω από το στήθος. Πάνω από το χιτώνα, μακρύ ιμάτιο καλύπτει τους ώμους. Το ιμάτιο έρχεται από τη δεξιά πλευρά προς το αριστερό χέρι σχηματίζοντας αναδίπλωση και τυλίγεται γύρω από αυτό. Οι πτυχές του χιτώνα, ορατές μόνο κάτω από την κνήμη, είναι κατακόρυφες, ενώ το ιμάτιο που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του κορμού, διατρέχεται από τέσσερις ακτινωτές πτυχές που ξεκινούν από το ύψος της κοιλιάς. Το δεξί χέρι είναι χαμηλωμένο στο πλευρό και κρατά φιάλη ή πλοχμό (;). Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο στο ύψος της κοιλιάς και κρατά πιθανώς καρπό.

Φορά κλειστά υποδήματα, τα οποία όμως αποδίδονται έκκεντρα σε σχέση με τη βάση, αλλά και με τον κορμό. Το αισθητικό αποτέλεσμα δεν είναι φυσιοκρατικό, καθώς ο κορμός είναι μετωπικός, αλλά η δήλωση των σκελών γίνεται στο δεξί μέρος της μορφής.

[196] Higgins 1973, 70, αριθ. κατ. 71-72, πίν. 42, όπου το δεύτερο είναι μικρότερων διαστάσεων παραλλαγή του πρώτου (ελληνιστικής εποχής).

[197] Από τη Ρώμη, βλ. Guzzo, *Minerva*, πίν. V, αριθ. Eiia,2 (αρχές του 3ου αι. π.Χ.). Από την Καπύη, βλ. *Capua preromana* V, πίν. LXXXIII, 6 και della Torre - Ciaghi 1980, πίν. VII, 2 (3ος-2ος αι. π.Χ.). Από την Καμπανία, βλ. Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 129, αριθ. 776, αντίθετη θέση χεριών (β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.). Από το Paestum, βλ. Miller Ammerman, *Santa Venera*, πίν. LIII, 1961(μέσα του 3ου αι. π.Χ.). Άγνωστης προέλευσης στο Μουσείο Jetta στο Ruvo, βλ. Ventrelli, *Museo Jatta*, 38, αριθ. 4 (β΄ μισό του 4ου-α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ο εικονογραφικός τύπος παρουσιάζει ομοιότητες με πρωιμότερες ανδρικές μορφές του τέλους του 5ου-4ου αι. π.Χ. από την Αλικαρνασσό[198] που συνήθως πατούν σε βάση, έχουν το αριστερό χέρι λυγισμένο στον αγκώνα, ενώ με το δεξί κρατούν στις περισσότερες περιπτώσεις φιάλη και σε μία ενδεχομένως καρπό.

Από το Paestum[199] προέρχεται σειρά ειδωλίων ένθρονων γυναικείων θεοτήτων που κρατούν φιάλη στο δεξί τους χέρι και φρούτα στο αριστερό. Η διάρκεια του τύπου είναι από το β΄ μισό του 5ου και σε όλο τον 4ο αι. π.Χ. και αποτελούν τον κυρίαρχο κοροπλαστικό τύπο που απαντά σε όλα τα ιερά.

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 69 διαφοροποιείται από την πλειονότητα των ειδωλίων του αποθέτη, λόγω του διαφορετικού πηλού που είναι κιτρινωπός και όχι ο συνήθης κοκκινωπός-κίτρινος. Ο πηλός παρουσιάζει ομοιότητα με του αριθ. Κατ. 58 του τύπου 13 που επίσης θεωρήσαμε πρωιμότερο χρονολογικά. Τα αντικείμενα που κρατά η μορφή στα δυο της χέρια, φιάλη/πλοχμό και καρπός(;), θα μπορούσαν να την ταυτίσουν με αναθέτρια, αλλά τα παράλληλα από το Paestum θα μπορούσαν ίσως να μας οδηγήσουν και στην αναγνώριση κάποιας θεότητας.

Με βάση και τα παράλληλα που βρέθηκαν, το ειδώλιο χρονολογείται πιθανόν στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.

Τύπος 23 (Πίν. 12)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 70-71 διατηρούν μόνο τον άνω κορμό και ανήκουν σε παρεμφερείς τύπους. Στο αριθ. Κατ. 70 η μορφή εικονίζεται κατενώπιον με χιτώνα και ιμάτιο περασμένο πάνω από τους ώμους. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο, καλυμμένο από το ιμάτιο και ακουμπά στην κοιλιά, ενώ το αριστερό στηρίζεται στο ισχίο. Το ιμάτιο στη δεξιά πλευρά περνά κάτω από την αντίστοιχη μασχάλη και αφήνει να διαφανεί ο εσωτερικός χιτώνας. Το κεφάλι, τα χαρακτηριστικά του οποίου έχουν αποδοθεί με λεπτομέρεια, έχει ελαφρά κλίση προς τα αριστερά. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής, αλλά έχει αποκρουστεί ο κρωβύλος.

Στο αριθ. Κατ. 71 το ιμάτιο είναι επίσης περασμένο πάνω από τους ώμους με δύο σχεδόν ισοπαχείς πτυχές που πέφτουν ομοιόμορφα στη δεξιά και την αριστερή πλευρά. Το κεφάλι του ειδωλίου αυτού φέρει στεφάνι διάστικτο και κλίνει ελαφρώς προς τα αριστερά.

[198] *BM Cat*. I, 124-125, πίν. 61, αριθ. 425-432, πίν. 66, αριθ. 481-483, πίν. 69, αριθ. 508-522.
[199] Miller Ammerman, *Santa Venera*, 103, πίν., XXVI, αριθ. 216, 222, 226.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Παρά την αποσπασματικότητα που διακρίνει τα ειδώλια του τύπου αυτού, είναι εμφανής η φροντίδα του κοροπλάστη για την κατασκευή τους. Οι μορφές είναι ενδεδυμένες κατά τέτοιο τρόπο που τα ενδύματα αν και περιβάλλουν το σώμα, δεν το καλύπτουν εξολοκλήρου, αλλά αντίθετα το αναδεικνύουν. Οι πτυχές του ιματίου αποδίδονται με φυσικότητα και πλαστικότητα ακολουθώντας τη στάση των χεριών και δημιουργώντας ένα άρτιο αισθητικό αποτέλεσμα, καθώς διατρέχουν τον κορμό προς όλες τις διευθύνσεις.

Οι κορμοί συμπληρώνονται από εκφραστικά κεφάλια με ονειροπόλα έκφραση. Η ελαφρά κλίση του κεφαλιού προς τα αριστερά αλλοιώνει την απόλυτη μετωπικότητα και καθιστά τα ειδώλια πιο κομψά και τη στάση τους περισσότερο φυσιοκρατική. Το στεφάνι που φέρει το αριθ. Κατ. 71 ενισχύει την προσπάθεια του κοροπλάστη για κομψότητα και εμπλουτισμό των μορφών του με παραπληρωματικά διακοσμητικά στοιχεία.

Άνω κορμός ειδωλίου από την Κυρηναϊκή[200] παρουσιάζει ομοιότητα περισσότερο με το αριθ. Κατ. 70. Διαφοροποιείται κάπως στη δεξιά πλευρά σε σχέση με την απόδοση της πτυχολογίας, αλλά η θέση των χεριών και ο τρόπος απόδοσης των πτυχών στο αριστερό χέρι είναι κοινός. Το ειδώλιο χρονολογείται στο α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.

Δύο θραύσματα ειδωλίων που διατηρούν τον άνω κορμό από το Paestum[201] αποδίδουν γυναικείες μορφές που έχουν αναλογίες στη θέση των χεριών και στην πτυχολογία του ιματίου με το αριθ. Κατ. 70. Επίσης θραύσμα ειδωλίου από το ίδιο μέρος με το ιμάτιο να πέφτει πάνω από τους δύο ώμους σαν εσάρπα, ενώ από μέσα η μορφή φορά χιτώνα που σχηματίζει βαθύ τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό, μοιάζει με το αριθ. Κατ. 71[202].

Τα παράλληλα που αναφέραμε χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ. και θεωρούμε ότι η χρονολόγηση αυτή ανταποκρίνεται και στα ειδώλια της Άμφισσας.

Θραύσματα ειδωλίων που δεν εντάσσονται σε συγκεκριμένους τύπους

Τα θραύσματα αριθ. Κατ. 72-76 ανήκουν σε γυναικεία ειδώλια, των οποίων διατηρείται μόνο ο άνω κορμός (Πίν. 13). Οι μορφές φορούν ιμάτια, τα οποία τις

[200] *BM Cat.* III, πίν. 111, αριθ. 2692.
[201] Miller Ammerman, *Santa Venera,* πίν. LV, αριθ. 1982, 1984.
[202] Ό.π., αριθ. 1985.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

περιβάλλουν σχεδόν ασφυκτικά. Στα αριθ. Κατ. 73, 75, 76 διατηρείται και το κεφάλι με πεπονοειδή κόμμωση. Με μεγαλύτερη επιμέλεια αποδίδονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου στο αριθ. Κατ. 75.

Τα θραύσματα δεν προέρχονται από καλής ποιότητας μήτρες και είναι επισφαλής ακόμα και η αναγνώριση της θέσης των χεριών. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο μπροστά στο στήθος. Την ίδια θέση δεξιού χεριού έχει και το αριθ. Κατ. 67 του τύπου 20, αλλά καθώς δεν μπορούμε να αποκαταστήσουμε τη θέση του άλλου χεριού ούτε και τον κάτω κορμό, είναι δύσκολο να εντάξουμε τα θραύσματα αυτά σε συγκεκριμένο τύπο ειδωλίων. Επιπλέον, η επιφάνεια του πηλού δεν είναι καλά διαμορφωμένη και προφανώς και στην ακέραιά τους μορφή το αισθητικό αποτέλεσμα δεν θα ήταν ιδιαίτερα ικανοποιητικό.

Μεταξύ των ειδωλίων του αποθέτη συγκαταλέγονται και 18 ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 77-92, των οποίων διατηρείται μόνο ο κάτω κορμός (Πίν. 13-15). Η απώλεια των χεριών, του άνω κορμού και του κεφαλιού καθιστά αδύνατη την ένταξη αυτών σε συγκεκριμένο εικονογραφικό τύπο. Από τα ενδύματα κατατάσσουμε τους κάτω κορμούς στις όρθιες γυναικείες μορφές με χιτώνα και ιμάτιο. Το στηρίζον σκέλος εναλλάσσεται και είναι το αριστερό στα αριθ. Κατ. 77, 80, 84, 86-89, 92 και το δεξί στα υπόλοιπα. Η πτυχολογία δεν έχει αποδοθεί σε όλα με την ίδια ευκρίνεια και λεπτομέρεια. Το χαρακτηριστικό είναι οι πυκνές και κατακόρυφες πτυχές για την απόδοση του χιτώνα και οι διαγώνιες για την απόδοση του ιματίου. Περισσότερο περίτεχνα αποδίδονται οι παρυφές του ιματίου στο αριθ. Κατ. 79 και ιδιαίτερα στο αριθ. Κατ. 84 που η απόληξή τους είναι δαντελωτή και πέφτει παράλληλα με τον κορμό μέχρι το ύψος των γονάτων.

Από τον τρόπο που δηλώνονται οι παρυφές του ιματίου θα μπορούσαμε να προβούμε σε κάποιες υποθέσεις. Στα αριθ. Κατ. 77-78 η διαφορά του ύψους του ιματίου στις δυο πλευρές του κορμού δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλη και αυτό θα μπορούσε να δηλώνει έναν ήρεμο άνω κορμό. Στο αριθ. Κατ. 79 η δαντελωτή και με φορά προς τα πάνω παρυφή του ιματίου στην αριστερή πλευρά της μορφής θα μπορούσε να είναι αποτέλεσμα μιας αντίστοιχης κίνησης του αριστερού χεριού που συμπαρασύρει το ένδυμα.. Το ίδιο πιστεύουμε και για το αριθ. Κατ. 84. Επίσης και στα αριθ. Κατ. 86-90 η δεξιά παρυφή είναι μακρύτερη, γεγονός που πιθανόν δηλώνει ότι η μορφή είτε συγκρατούσε το ιμάτιο με το αντίθετο χέρι είτε το αριστερό χέρι ήταν λυγισμένο και γι’αυτό το λόγο αποδίδονταν πιο πάνω το ιμάτιο σε αυτή την πλευρά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ποικιλία υπάρχει και στον τρόπο στήριξης των ειδωλίων. Τα αριθ. Κατ. 77-79, 81, 87 στέκονται ανεξάρτητα στο χώρο και οι παρυφές των ενδυμάτων αποτελούν την επιφάνεια έδρασής τους. Το αριθ. Κατ. 80 πατά σε ψηλή ορθογώνια βάση με δύο βαθμίδες. Η μορφή στέκεται στο δεξί μέρος της βάσης αφήνοντας αρκετό χώρο στο αριστερό και δεν μπορούμε να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο να έστεκε δίπλα της και άλλη μορφή σε παράταξη. Σε ορθογώνια βάση πατά το αριθ. Κατ. 82, σε συμφυή παραλληλόγραμμη τα αριθ. Κατ. 84-86, 89, 92, ενώ σε συμφυή ωοειδή τα αριθ. Κατ. 90-91.

Με αττικό πέπλο

Τύπος 24 (Πίν. 16)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 93-94 διαφοροποιούνται πολύ από το σύνολο του κοροπλαστικού υλικού του αποθέτη. Ο κορμός τους είναι κυλινδρικός, χωρίς καμία δήλωση σωματικότητας και από αυτόν θα πρόβαλλαν προς τα εμπρός τα χέρια, όπως συμβαίνει με το αριστερό χέρι του αριθ. Κατ. 93 και με το αποκομμένο δεξί χέρι που αποδώσαμε στο ειδώλιο αριθ. Κατ. 94. Επίσης η επιφάνεια του πηλού στο σημείο των μελών που έχουν αποκρουστεί δηλώνουν ότι θα αποδίδονταν σε απόσταση από τον κορμό.

Τα ειδώλια αυτά πιθανότατα δεν είχαν κατασκευαστεί με μήτρα. Είναι από τα ελάχιστα, όπως και τα ειδώλια του επόμενου τύπου, που δεν έχουν οπή αερισμού. Οι μορφές φορούν πέπλο. Ο κορμός χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο άνω μέρος, από το λαιμό μέχρι κάτω από το στήθος όπου ζώνεται ο πέπλος, δύο τριγωνικές εγχαράξεις με την κορυφή του τριγώνου προς τα κάτω δηλώνουν το άνοιγμα του ενδύματος στο λαιμό. Το μεσαίο τμήμα είναι μέχρι το απόπτυγμα που σχηματίζει ο πέπλος στο ύψος της μέσης. Σε αυτό υπάρχει μια κεντρική τριγωνική εγχάραξη, στην ίδια ευθεία με του άνω κορμού, που περιβάλλεται από κατακόρυφες πτυχές. Στον κάτω κορμό οι πτυχές είναι αποκλειστικά κατακόρυφες. Η απόδοση της πτυχολογίας έχει γίνει με εγχάραξη μάλλον μετά την όπτηση, με αποτέλεσμα οι πτυχώσεις να χαρακτηρίζονται από σκληρότητα και έλλειψη πλαστικότητας. Στο αριθ. Κατ. 94 το ανάγλυφο των πτυχών είναι πιο χαμηλό, δεν έχουν όμως την ίδια κανονικότητα και την αυστηρή τήρηση του κατακόρυφου άξονα που παρουσιάζουν στο αριθ. Κατ. 93.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Μια άλλη ιδιαιτερότητα των ειδωλίων είναι ότι οι πτυχές αποδίδονται περιμετρικά και όχι μόνο στην πρόσθια όψη.

Η τυπολογική και τεχνοτροπική διαφοροποίηση των ειδωλίων αυτών είναι εμφανής. Πιστά παράλληλα του τύπου δεν έχουμε εντοπίσει, όμως στην Κόρινθο[203] έχουν βρεθεί πεπλοφόροι που μοιάζουν αρχαϊκές και όμως ανήκουν στην ελληνιστική περίοδο. Από το ανατολικό νεκροταφείο της Πέλλας[204] προέρχεται αποσπασματικά σωζόμενο ειδώλιο, ανδρικής όμως μορφής, που έχει κυλινδρικό κορμό και τα δυο χέρια σε προβολή από τον κορμό. Από τη Θάσο, ο τύπος της «Ευφροσύνης» του Muller, αποδίδεται με ψηλόλιγνο κορμό, πέπλο που ζώνεται κάτω από το στήθος και σχηματίζει απόπτυγμα στην αρχή των μηρών, και χέρια λυγισμένα που απομακρύνονται από τον κορμό[205]. Η απόδοση της μορφής είναι περισσότερο φυσιοκρατική, αλλά η τυπολογία είναι κοινή. Από την Κυρηναϊκή[206] προέρχεται ειδώλιο με τα χέρια σε προβολή που χρονολογείται στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. Η χρονολόγηση των ειδωλίων του τύπου αυτού είναι δύσκολη.

Τύπος 25 (Πίν. 16)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 95-96, καθώς και το θραύσμα αριθ. Κατ. 97 που με βεβαιότητα ανήκει στον τύπο, διακρίνονται για τις πολύ μικρές διαστάσεις τους που τα καθιστούν σχεδόν μικρογραφίες. Είναι οι μικρότερες σε κλίμακα απεικονίσεις ανθρώπινης μορφής μεταξύ των ειδωλίων της Άμφισσας, ακόμα και σε σύγκριση με τα μικρά ειδώλια Ερώτων. Μεταξύ τους τα ειδώλια παρουσιάζουν μεγάλες ομοιότητες και θεωρούμε πιθανή την προέλευσή τους από κοινή μήτρα. Δεν είναι συμπαγή και δεν έχουν οπή αερισμού στην πίσω όψη τους.

Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι φθαρμένα, παρ' όλα αυτά είναι σαφές ότι είχαν αποδοθεί με ιδιαίτερη επιμέλεια και μάλιστα με έκφραση μειδιάματος. Τα μαλλιά δεν είναι χτενισμένα κατά το σχεδόν στερεότυπο για τις γυναίκες τρόπο της πεπονοειδούς κόμμωσης, αλλά με διάκριση σε βοστρύχους που πέφτουν στους ώμους και πλαισιώνουν το πρόσωπο. Ο κορμός δεν αποδίδεται φυσιοκρατικά, αλλά με σωληνοειδή μορφή. Οι μορφές φορούν αττικό πέπλο, του οποίου η πτυχολογία αποδίδεται σε υψηλό ανάγλυφο με τη μορφή κατακόρυφων γραμμών, με μόνη

[203] *Corinth* XII, πίν. 20.
[204] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-1991, 116, πίν. 43α.
[205] Muller, *Thesmophorion*, πίν. 53.
[206] *BM Cat*. III, πίν. 115, αριθ. 2714.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

εξαίρεση την περιοχή γύρω από το τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό. Οι πτυχές του πέπλου αποδίδονται περιμετρικά και στην πίσω όψη του ειδωλίου, στοιχείο που επίσης αποτελεί ιδιαιτερότητα του τύπου. Τα χέρια που στα περισσότερα ειδώλια συμπεριλαμβάνονται στη μήτρα της πρόσθιας όψης και καλύπτονται από τα ενδύματα, εδώ προβάλλουν στα πλάγια. Είναι κατασκευασμένα με το χέρι από διαφορετικό κομμάτι πηλού που έχει επικολληθεί στον κορμό. Το πάχος τους είναι δυσανάλογα μεγάλο σε σύγκριση με το λεπτό και μικρό κορμό.

Ο εικονογραφικός τύπος είναι σχετικά απλός από τεχνικής άποψης, χωρίς ιδιαίτερες καλλιτεχνικές απαιτήσεις. Τέσσερα κεφάλια, τα αριθ. Κατ. 513-516 (Πίν. 82) έχουν μικρές διαστάσεις, ανάλογες των ειδωλίων του τύπου 25, τα ίδια λεπτά χαρακτηριστικά προσώπου με τα αριθ. Κατ. 95-97, με έκφραση μειδιάματος, και κοινή κόμμωση. Θεωρούμε ότι πρέπει να ανήκαν σε ειδώλια του ίδιου τύπου ανεβάζοντας σε επτά τον αριθμό τους. Η κόμμωση των ειδωλίων με τα μαλλιά να πέφτουν χαλαρά στο ύψος των ώμων παραπέμπει σε νεαρές ηλικίες.

Μέχρι τώρα δεν έχουμε εντοπίσει παράλληλά του σε άλλα κοροπλαστικά εργαστήρια, γεγονός που καθιστά δύσκολη τη χρονολόγηση του τύπου.

Τύπος 26 (Πίν. 17, 125)

Ο τύπος απαρτίζεται από τα ειδώλια αριθ. Κατ. 98-101. Οι μορφές είναι μικρότερων διαστάσεων από την πλειονότητα των ειδωλίων και φορούν αττικό πέπλο, ψηλά ζωσμένο με άνοιγμα σχήματος διπλού V στο λαιμό, ο οποίος σχηματίζει απόπτυγμα λίγο πιο κάτω από το ύψος των ισχίων. Το ιμάτιο λειτουργεί ως επίβλημα που καλύπτει τον ώμο και τον πήχη του αριστερού χεριού που στηρίζεται στη μέση. Στη δεξιά πλευρά το χέρι ακολουθεί τον κορμό, μένει γυμνό και συγκρατεί τις πτυχές του ιματίου μόνο γύρω από τον καρπό.

Τα ειδώλια αποδίδονται μετωπικά με μια ελαφρά πλευρική προβολή του δεξιού σκέλους. Τη θέση του αριστερού στάσιμου σκέλους, που χάνεται κάτω από το βάρος του ενδύματος, υποδεικνύει ένα σύνολο κατακόρυφων πτυχών, οι οποίες συγκεντρώνονται πάνω από αυτό. Το άνετο σκέλος διαγράφεται κάτω από το ένδυμα και η πτυχολογία είναι ελαφρώς πιο αραιή στην πλευρά αυτή. Κυρίως τα αριθ. Κατ. 99-100 διακρίνονται για την εξαιρετική ακρίβεια με την οποία δηλώνονται οι πτυχές, σε υψηλό ανάγλυφο, παράλληλα και ανεξάρτητα η μία από την άλλη. Μπροστά στο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

στήθος σχηματίζεται ένα βαθύ τριγωνικό άνοιγμα σχήματος διπλού V, το περίγραμμα του οποίου αποδίδεται ανάγλυφα.

Το κεφάλι διατηρείται στα αριθ. Κατ. 98 και 101 και είναι επίσης μετωπικό. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής με βαθιά κεντρική χωρίστρα. Το αριθ. Κατ. 98 φορά στεφάνι, τμήμα του οποίου διατηρείται στην αριστερή πλευρά του ειδωλίου. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είχαν αποδοθεί με ιδιαίτερη λεπτομέρεια, αρκετά φθαρμένα σήμερα, με έμφαση στην απόδοση των χειλιών και των ματιών. Σε αντίθεση με την ονειροπόλα έκφραση που συνήθως χαρακτηρίζει τις Ταναγραίες, μπορούμε σχεδόν με βεβαιότητα να πούμε ότι στα δύο πρόσωπα του τύπου αυτού διακρίνεται μειδίαμα.

Ακριβές παράλληλο του τύπου αυτού έχει εντοπιστεί στο Kharayeb του Λιβάνου[207]. Η στάση του σώματος είναι κοινή, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο φοριούνται τα ενδύματα. Διαφέρουν στη στήριξη του σώματος, η οποία στο ειδώλιο από το Kharayeb γίνεται με το δεξί σκέλος, και στην πυκνότητα της πτυχολογίας, η οποία στο ειδώλιο από την Άμφισσα είναι εμφανώς μεγαλύτερη. Θραύσμα ειδωλίου από το Θεσμοφόριο της Πέλλας φαίνεται ότι αποδίδει τον ίδιο τύπο[208].

Ο τύπος παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες στη θέση των χεριών και στη στάση του σώματος με το ειδώλιο αριθ. Κατ. 156 (τύπος 52) που κρατά τύμπανο (Πίν. 28), καθώς και με τα παράλληλά του[209]. Το αριθ. Κατ. 156 διαφοροποιείται από τα ειδώλια του τύπου 26 στο εσωτερικό ένδυμα, που είναι χιτώνας ζωσμένος όμως ψηλά κάτω από το στήθος, και στο ιμάτιο που καλύπτει το άνω μέρος του κορμού, καθώς επίσης και στη μεγαλύτερη σωματικότητα που το διακρίνει.

Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 360-375 (Πίν. 55-56) παρουσιάζουν μεγάλη ομοιότητα με τα κεφάλια των ειδωλίων αριθ. Κατ. 98 και 101 με κοινό χαρακτηριστικό το μειδίαμα, τη λεπτομέρεια στην απόδοση των επιμέρους στοιχείων του προσώπου, αλλά και το μικρότερο μέγεθός τους σε σύγκριση με τα περισσότερα κεφάλια του αποθέτη. Είναι πιθανό να προέρχονται από την ίδια μήτρα. Αν και δεν είναι δεσμευτικός για τον κοροπλάστη ο συνδυασμός συγκεκριμένου τύπου κορμού με συγκεκριμένο τύπο κεφαλιού, η εύρεση των αριθ. Κατ. 98 και 101 που τα συνδυάζει, επιτρέπει να αποδώσουμε στον τύπο 26 τα μεμονωμένα κεφάλια, ανεβάζοντας σε 19 τα ειδώλια που θα τον αποτελούσαν.

[207] Chehab, *Kharayeb*, πίν. LXXIX, 1,3. Το αριθ. 3 έχει την ίδια στάση, αλλά πατά σε ψηλή βάση και προβάλλεται πολύ πιο έντονα το δεξιό άνετο σκέλος. Βλ. και Laumonier, *Madrid*, πίν. LXVIII, 1-2.
[208] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, πίν. 12γ.
[209] Βλ. βιβλιογραφία και παράλληλα του τύπου 52.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 98-101 πιθανότατα χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 27 (Πίν. 17)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 102-106 διατηρούν μέρος του άνω κορμού γυναικείας μορφής, με εξαίρεση το αριθ. Κατ. 102, στο οποίο σώζεται και το αριστερό σκέλος. Οι μορφές αποδίδονται στάσιμες έχοντας τα χέρια χαμηλωμένα παράλληλα με τον κορμό. Το στάσιμο σκέλος θα ήταν το αριστερό, καθώς το ισχίο ανυψώνεται στη φέρουσα πλευρά. Οι αναλογίες τους είναι ραδινές. Φορούν αττικό πέπλο με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό, ο οποίος ζώνεται κάτω από το στήθος. Όλα τα ειδώλια διατηρούνται αποσπασματικά και σε κανένα δεν σώζεται το κεφάλι.

Πιο καλά οι λεπτομέρειες στην απόδοση της πτυχολογίας διακρίνονται στο αριθ. Κατ. 104, όπου διακρίνονται και ενάλληλα V στο λαιμό. Οι πτυχώσεις του ενδύματος δηλώνονται με πλαστικότητα, ενώ αντίθετα στα αριθ. Κατ. 102-103 η επιφάνεια του ειδωλίου είναι τραχιά και δεν είναι σαφές το ανάγλυφο. Στο αριθ. Κατ. 106 η επιφάνεια έχει τη μεγαλύτερη απώλεια λεπτομερειών και η όπτηση του ειδωλίου είναι ατελής.

Κοντινό παράλληλο για τα ειδώλια του τύπου αυτού βρίσκουμε στην Κόρινθο. Από το ιερό της Δήμητρας και Κόρης προέρχονται δύο ειδώλια που απεικονίζουν γυναικείες μορφές που στέκονται με τα δυο χέρια παράλληλα με τον κορμό. Η G. Merker τις ταυτίζει με «αναθέτριες χωρίς προσφορές»[210]. Αναφέρει ότι τα ειδώλια αποπνέουν μια ηρεμία και ενδεχομένως μια παθητικότητα, πιθανόν επιθυμητή για νεαρά κορίτσια. Δεν είναι σαφές αν αυτή η τόσο απλή στάση σώματος είχε κάποια ιδιαίτερη σημασία., αλλά μπορεί να πρόκειται για έναν απλό και ολοκληρωμένο τύπο που δεν χρειαζόταν επιπλέον προσθήκες.

Παράλληλα απαντούν στο Θεσμοφόριο στην Ερέτρια[211], αλλά και στην Αίγυπτο[212]. Ο τύπος χρονολογείται τον 3ο αι. π.Χ.

[210] *Corinth* XVIII, IV, 126 "votaries without offerings", πίν. 26, H37, H39 (α΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.).
[211] *Eretria* VII, 28-29, 78, πίν. 21, αριθ. 396-397.
[212] Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 92, αριθ. 123.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 28 (Πίν. 18)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 107 και 108 αποδίδουν γυναικείες μορφές με αττικό πέπλο σε έναν απλό εικονογραφικό τύπο. Έχουν το δεξί χέρι χαμηλωμένο παράλληλα με τον κορμό και το δεξί λυγισμένο να στηρίζεται στη μέση. Δεν προέρχονται από κοινή μήτρα, αλλά οι μήτρες που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή τους πρέπει να ήταν πολυχρησιμοποιημένες γιατί η επιφάνεια των ειδωλίων είναι σχετικά λεία και δεν διακρίνονται οι πτυχές του ενδύματος. Το αριθ. Κατ. 108 φέρει σε όλη την επιφάνεια ίχνη επιχρίσματος, γεγονός που μας κάνει να εικάζουμε ότι το ειδώλιο θα έφερε αρχικά χρώματα.

Ενδιαφέρον για τα ειδώλια αυτά αποτελεί το γεγονός ότι παράλληλό τους βρέθηκε στη γειτονική Σουβάλα. Πρόκειται για αδημοσίευτο ειδώλιο με αριθ. ευρ. 9114, το οποίο είναι σε πολύ καλύτερη κατάσταση από τα ειδώλια της Άμφισσας και με σαφέστερη απόδοση των λεπτομερειών. Από την Καπύη προέρχεται ειδώλιο που σε γενικές γραμμές αναπαράγει την ίδια στάση σώματος και χεριών με τα αριθ. Κατ. 107-108[213].

Η χρονολόγηση των ειδωλίων είναι δύσκολη και μάλλον είναι λίγο πρωιμότερα από τον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 29 (Πίν. 18)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 109-110 διατηρούν αποσπασματικά τον άνω κορμό. Οι μορφές είναι κατενώπιον. Δεν μπορούμε με βεβαιότητα να καθορίσουμε το εσωτερικό ένδυμα, αλλά πιθανόν ήταν πέπλος με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό. Το ιμάτιο πέφτει πάνω από τους ώμους. Η δεξιά παρυφή του διασταυρώνεται πάνω από την αριστερή κάτω από το στήθος αφήνοντας να διαφανεί το εσωτερικό ένδυμα.

Η θέση των χεριών δεν μπορεί να αποκατασταθεί με βεβαιότητα. Το δεξί πιθανότατα ακολουθεί το σώμα και ίσως ερχόταν λυγισμένο μπροστά στο ύψος της κοιλιάς.

Παράλληλα δεν έχουν βρεθεί, αλλά χρονολογικά θα πρέπει να συμβαδίζουν με την πλειονότητα των ειδωλίων του αποθέτη γύρω στον 3ο αι. π.Χ.

[213] *Capua preromana* V, πίν. XVIII, 2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 30 (Πίν. 19)

Ο τύπος αντιπροσωπεύεται από ένα μόνο ειδώλιο, το αριθ. Κατ. 111. Η μορφή που διατηρείται έως τη μέση, φορά αττικό πέπλο ζωσμένο ψηλά, του οποίου οι πτυχές αποδίδονται σε υψηλό ανάγλυφο, με ακρίβεια και κανονικότητα. Τα χέρια που αποδίδονται γυμνά είναι στιβαρά, σε αρμονική όμως αναλογία με τον υπόλοιπο κορμό που διακρίνεται για τη σωματικότητά του. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο κάτω από το στήθος και συγκρατεί πτηνό. Τα δάχτυλα του χεριού δηλώνονται με εγχάραξη, σε μια προσπάθεια του κοροπλάστη για πιστή και ρεαλιστική απόδοση. Το δεξί χέρι είναι χαμηλωμένο παράλληλα με τον κορμό και κρατά τσαμπί σταφύλια.

Το ειδώλιο της Άμφισσας αντιπροσωπεύει έναν ιδιαίτερα αγαπητό και συχνά εμφανιζόμενο εικονογραφικό τύπο παιδικής ή νεαρής γυναικείας μορφής που κρατά πτηνό. Ο τύπος, που απουσιάζει από το θεματολόγιο της Ολύνθου, δημιουργείται στο γ΄ τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. και, σύμφωνα με την Thompson, αποτελεί «εκμοντερνισμό» του τύπου της αναθέτριας που κομίζει προσφορές προς τους θεούς. Στην πορεία εξελίσσεται και γνωρίζει ποικίλες παραλλαγές με απεικονίσεις παιδιών που μεταφέρουν καρπούς ή πτηνά κτλ.[214].

Παρά τις επιμέρους διαφορές που θα διαφανούν στη συνέχεια, μέσα από την παρουσίαση των παραλλήλων που εντοπίστηκαν, υπάρχουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά που διακρίνουν το σύνολο αυτών των ειδωλίων. Ένα πρώτο είναι η μετωπικότητα και η αυστηρότητα που αποπνέουν οι μορφές αυτές. Το δεύτερο αφορά στο ένδυμά τους, συνήθως πέπλος αχειρίδωτος, με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό, κόλπο κάτω από το στήθος και απόπτυγμα χαμηλότερα[215] ή ιμάτιο ψηλά ζωσμένο, επίσης με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό και απόπτυγμα. Τέλος, όλες κρατούν το πτηνό (χήνα, πάπια και ενίοτε κύκνος), στην αριστερή τους πλευρά με το αντίστοιχο χέρι. Από την Κόρινθο[216] προέρχονται άνω κορμοί ειδωλίων με ανάλογη θέση χεριών και ένδυμα που περιγράφεται ως χιτώνας, χωρίς όμως να κρατούν κάποιο αντικείμενο με το λυγισμένο αριστερό τους χέρι. Η συγγραφέας τα κατατάσσει σε ομάδα αναθετριών χωρίς προσφορές και η τοποθέτηση του αριστερού χεριού στην κοιλιά ερμηνεύεται ως χειρονομία δηλωτική εγκυμοσύνης. Καθώς πρόκειται για ειδώλια

[214] Thompson 1954, 77.
[215] Για το ειδώλιο της Άμφισσας αναφερόμαστε σε πέπλο, αλλά για τα άλλα ειδώλια οι διάφοροι μελετητές άλλοτε κάνουν λόγο για ιμάτιο και άλλοτε για πέπλο.
[216] *Corinth* XVIII, IV, 126 "votaries without offerings", πίν. 26, H38, πίν. 27, H43, H44 (μέσα-β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.). Η άκρη του δεξιού χεριού είναι αποκρουσμένη στα H43-H44 και δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν υπήρχε κάποιο αντικείμενο, αλλά στα H38, H45 που σώζεται δεν κρατούσε.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

νεαρών κοριτσιών, η ερμηνεία που προκρίνεται είναι ότι συμμετέχουν σε τελετές στο ιερό μιας θεότητας κουροτρόφου που συντρέχει τα νεαρά μέλη μιας κοινωνίας στη μετάβαση στην επόμενη φάση της ζωής τους, αυτή της συζύγου και της μητρότητας. Μια άλλη εκδοχή είναι ότι απηχούν την οικιακή ζωή των νεαρών κοριτσιών και των γυναικών, όπου τα πτηνά αποτελούν συχνά συντροφιά τους.

Ένα πρώιμο ειδώλιο εντοπίζουμε στην Αγορά της Αθήνας[217], ενώ παράλληλα παρατηρούμε στη Βοιωτία[218], στη Δημητριάδα[219], στην Κάλλατη του Εύξεινου Πόντου[220], στον Τάραντα[221], στη Ρώμη[222], στην Καπύη[223], στην Αίγυπτο[224] κ.α.[225]. Ο τύπος δεν απουσιάζει από τη Μύρινα, όπου όμως οι μορφές αποδίδονται πιο κινημένες και με μεγαλύτερη ποικιλία στην πτυχολογία[226], ενώ ένα ύστερο ειδώλιο έχει εντοπιστεί στη Δήλο[227]. Παραλλαγή του τύπου με αντικείμενο μόνο στο λυγισμένο αριστερό χέρι εντοπίζουμε και στο ιερό της Δήμητρας στην Κνωσό[228].

Πλησιέστερα εικονογραφικά στο ειδώλιο της Άμφισσας είναι το αντίστοιχο από την Κάλλατη στον Εύξεινο Πόντο, καθώς και ένα κατά πολύ υστερότερο από την Πομπηία, που εκτίθεται στο Μουσείο του Oldenburg[229]. Τα ειδώλια αυτά

---

[217] Thompson 1954, πίν. 18, αριθ. 4. Από την Αθήνα πιθανώς προέρχεται και αποσπασματικά σωζόμενο ειδώλιο που βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο και αποδίδει αγόρι που φέρνει και τα δυο του χέρια μπροστά στο στήθος, κρατά με το αριστερό χήνα, την οποία ταΐζει με το δεξί. Το ειδώλιο χρονολογείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι π.Χ.

[218] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, 108, πίν. 37, αριθ. 217-218 (τέλη του 4ου-3ος αι. π.Χ.). Βλ. και σχετική βιβλιογραφία. Επίσης Pisani 2018, 87, εικ. 2 από τον τάφο Ν258 του ΒΑ. νεκροταφείου της Θήβας.

[219] *Demetrias* 7, πίν. 12, αριθ. 75-76.

[220] Canarache, *Callatis*, 139, αριθ. 189 (ταυτίζεται με Αφροδίτη).

[221] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 106, αριθ. 637 (τέλη του 4ου αι. π.Χ.). Διαφοροποιείται από άλλα ειδώλια του τύπου γιατί κρατά τόπι στο δεξί της χέρι. Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 36a (τέλη του 4ου αι. π.Χ.). Η μορφή, και στα δύο που παραπέμπουμε, κρατά μεγαλόσωμο κύκνο, ο οποίος φαίνεται σαν να κάθεται στην παλάμη της.

[222] Guzzo, *Minerva*, πίν. XXXVI, Ec, 2. Αποδίδεται όρθια γυναικεία μορφή που κρατά πτηνό (ίσως περιστέρι) με το αριστερό χέρι, ενώ με το λυγισμένο δεξί το ταΐζει. Επίσης από το ίδιο ιερό προέρχεται σύμπλεγμα δύο μορφών, εκ των οποίων η αριστερή φορά χιτώνα ψηλά ζωσμένο που σχηματίζει κόλπο και κρατά πτηνό στο δεξί χέρι, ενώ η δεξιά, που είναι μάλλον ανδρική, κρατά πτηνό στο αριστερό (ζεύγος αφιερωτών;). Ό.π., πίν. III, αριθ. Ci.

[223] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 33a (D 3521). Η μορφή φορά χιτώνα ζωσμένο ψηλά που σχηματίζει διπλοΐδιον και άνοιγμα τριγωνικού σχήματος στο λαιμό. Με το τεντωμένο δεξί χέρι κρατά ένα τσαμπί σταφύλι. Το αριστερό είναι λυγισμένο και το φέρνει μπροστά (α΄ μισό του 3ου αι π.Χ.).

[224] Higgins, *Greek Terracottas*, πίν. 62C (330-200 π.Χ.). Από τη νεκρόπολη του Sciatbi προέρχεται άλλο ένα ειδώλιο που αποδίδει τον ίδιο τύπο, βλ. Breccia, *Sciatbi*, πίν. LXIV, αριθ. 164. Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. VI,1, και αριθ. 121, πίν. O,2 (Hadra). Fischer, *Ägypten*, πίν. 8, αριθ. 53-55. Ο Breccia αναφέρει ότι πρόκειται για δημοφιλή τύπο που διαμορφώθηκε στην Αθήνα στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. και έγινε ιδιαίτερα αγαπητός τον 3ο αι. π.Χ., συναντάται δε συχνά στην Αίγυπτο και ιδιαίτερα στην Αλεξάνδρεια.

[225] Schürmann, *Karlsruhe*, αριθ. 349 (β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. από τη δυτική Ελλάδα).

[226] Besques, *Louvre* II, πίν. 165e-f (α΄ μισό του 2ου και αρχές του 1ου αι. π.Χ., αντίστοιχα).

[227] *Délos* XXIII, πίν. 66, αριθ. 659. Σώζεται ο άνω κορμός. Κρατά το πτηνό με το αριστερό και το ταΐζει με το δεξί. Χρονολογείται στο 2ο-1ο αι. π.Χ.

[228] Higgins 1973, πίν. 49, όπου το αριθ. 118 κρατά τόπι και το αριθ. 125 τσαμπί σταφύλια.

[229] Gilly 1978, 144, αριθ. 62 (1ος αι. μ.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

χαρακτηρίζονται από την ίδια σωματικότητα, κρατούν το πτηνό με το αριστερό χέρι, ενώ το δεξί είναι χαμηλωμένο παράλληλα με τον κορμό. Υιοθετούν την ίδια ιερατική, αυστηρά μετωπική στάση που τονίζεται και από τις απόλυτα κατακόρυφες πτυχές του ενδύματος. Όσον αφορά στην πτυχολογία, το ειδώλιο από την Πομπηία παρουσιάζει μεγαλύτερες ομοιότητες με της Άμφισσας, λόγω της λεπτότητας και της πυκνότητας στην απόδοση των επιμέρους πτυχών. Αντίθετα, στο ειδώλιο από την Κάλλατη, οι πτυχές που αποδίδονται κάτω από τη ζώνη είναι πιο παχιές και λιγότερες. Και από τα δύο ειδώλια με τα οποία συγκρίνουμε το ειδώλιο της Άμφισσας απουσιάζει το τσαμπί από το δεξί χέρι των μορφών.

Τα ειδώλια από την Αίγυπτο είναι πιο ραδινά, δεν παύουν όμως να αποδίδουν τον ίδιο τύπο. Από τη νεκρόπολη του Sciatbi προέρχεται και μια παραλλαγή, με τη γυναικεία μορφή να απεικονίζεται καθιστή[230]. Ο κοροπλάστης έχει διατηρήσει αυτούσιο τον άνω κορμό διαφοροποιώντας μόνο τον κάτω.

Στη Βέροια βρέθηκε μια σειρά 15 ειδωλίων που αποδίδουν όρθιες γυναικείες μορφές με Ερωτιδέα καθισμένο στον ώμο τους, και κορίτσι[231]. Το κορίτσι απεικονίζεται σε πολύ μικρότερη κλίμακα φορώντας χιτώνα με απόπτυγμα και κρατώντας πτηνό στο αριστερό χέρι. Η διαμόρφωση του συγκεκριμένου τύπου προέκυψε από τη συνένωση δύο επιμέρους τύπων – γυναικείας μορφής με Ερωτιδέα και παιδικής μορφής με πτηνό – που, παρά την από κοινού απόδοσή τους ως σύμπλεγμα, διατηρούν την αυτονομία τους.

Ο τύπος γνωρίζει και μια δεύτερη παραλλαγή με το πτηνό να πατά στο έδαφος, στο δεξί πλάι της μορφής, και να τσιμπά ρόγες σταφυλιού από το τσαμπί που κρατά στο χέρι της. Σε αυτή την παραλλαγή ανήκει ένα ειδώλιο από την Κεντουρίπη[232], στη Σικελία, που χρονολογείται στο α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. Ένα άλλο ειδώλιο[233] κρατά μήλα στο αριστερό χέρι, ενώ με το άλλο κρατά σταφύλι από το οποίο τσιμπά ρόγες η πάπια που βρίσκεται στο πλάι της μορφής. Τέλος, στο Kharayeb[234] του Λιβάνου έχει εντοπιστεί μια σειρά ειδωλίων που απεικονίζουν παιδικές μορφές να κρατούν πάπιες στο αριστερό χέρι τις οποίες ταΐζουν, υιοθετώντας μια ευρεία ποικιλία στάσεων, δηλώνοντας με αυτό τον τρόπο την προτίμηση του κοινού για το θέμα αυτό.

[230] Breccia, *Sciatbi*, πίν. LXXIII, αριθ. 221. Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. XIV,6.
[231] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 139-141, πίν. 61-66.
[232] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 127, αριθ. 766.
[233] Sieveking, *Sammlung Loeb*, πίν. 60.
[234] Chehab, *Kharayeb*, πίν. XLVII, 1, XLVIII, 3, XLIX, 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Όσον αφορά την ερμηνεία του τύπου θα μπορούσαμε πιθανώς, πέρα από τη ρωπογραφική διάσταση του θέματος που αναπαράγει μια χαριτωμένη σκηνή από την καθημερινή ζωή (θέματα στα οποία η ελληνιστική περίοδος έστρεψε την προσοχή της και τα περιέβαλε με ιδιαίτερη αγάπη), να αναζητήσουμε και κάποια άλλη εκδοχή. Τόσο ο Canarache όσο και ο Gilly στις αναλύσεις τους κάνουν λόγο για ειδώλια που είτε αποτελούσαν μίμηση κάποιου λατρευτικού προτύπου είτε είχαν κάποιο τελετουργικό προορισμό. Μάλιστα ο Canarache θεωρεί πιθανή και την απεικόνιση της ίδιας της Αφροδίτης.

Η Τσακάλου-Τζαναβάρη αναφέρει, σχετικά με τα ειδώλια από τη Βέροια, ότι «οι παραστάσεις αυτές προσεγγίζουν εικονογραφικά στους τύπους των άρκτων, των απεικονίσεων δηλαδή μικρών κοριτσιών που αφιερώνονταν στο ιερό της Άρτεμης Βραυρωνίας»[235]. Αναγνωρίζοντας στη μεγάλη γυναικεία μορφή την Αφροδίτη, λόγω της παρουσίας του Ερωτιδέα, αλλά και του περιστεριού που κρατά η παιδίσκη, ταυτίζει την τελευταία με λάτριδα της θεάς που κρατά το σύμβολό της.

Επιπλέον, η I. Metzger, σε άρθρο της που μελετά ένα ειδώλιο γυναικείας μορφής από ιερό στα νότια της ακρόπολης της Ερέτριας που κρατά χήνα, καταλήγει στην ταύτισή της με την ελευσινιακή Κόρη[236].

Ο τύπος προέρχεται από τη μεγάλη πλαστική. Προσεγγίζει το άγαλμα του κοριτσιού με το περιστέρι που βρίσκεται στη Γλυπτοθήκη του Μονάχου[237], το οποίο απεικονίζει νεαρά γυναικεία μορφή να κρατά κάτω από το στήθος στην αριστερή πλευρά ένα περιστέρι. Με το άλλο χέρι που είναι χαμηλωμένο, συγκρατεί τις πτυχές του ενδύματος, οι οποίες έχουν διαμορφωθεί σε ρολό.

Στο Μουσείο Χανίων εκτίθενται δύο μαρμάρινα αγάλματα «άρκτων» από το ιερό του Ασκληπιού στην αρχαία Λισό[238]. Αποδίδουν νεαρές όρθιες γυναικείες μορφές που φορούν ποδήρη αχειρίδωτο χιτώνα και διπλοΐδιον που φθάνει έως το ύψος των μηρών και απολήγει σε μια σειρά οριζόντιων και δαντελωτών παρυφών. Η μία μορφή κρατά τρεις καρπούς με το αριστερό της χέρι, το οποίο φέρνει κάτω από το στήθος, ενώ με το δεξί, το οποίο προβάλλει μακριά από τον κορμό, πρέπει να κρατούσε κάποιο πτηνό. Η δεύτερη μορφή, ντυμένη ανάλογα με την πρώτη, κρατά

[235] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 139.
[236] Metzger 1979, 64. Στο άρθρο γίνεται αναφορά και σε άλλες παραστάσεις γυναικείων μορφών με χήνες τόσο από την κοροπλαστική όσο και από τη μεγάλη πλαστική.
[237] Lawrence 1927, 17, πίν. 21 (334-240 π.Χ.).
[238] Papaoikonomou 1982.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

χήνα με το λυγισμένο αριστερό χέρι και πιθανότατα θα κρατούσε και κάποιο άλλο πτηνό με το προτεταμένο δεξί.

Σύμφωνα με το μελετητή, τα αγαλμάτια αυτά αποδίδουν νεαρές κοπέλες αφιερωμένες στο ιερό του Ασκληπιού, οπότε εμφανώς η χρήση του όρου «άρκτοι» γίνεται συμβατικά και κατ' αναλογία των κοριτσιών που αφιερώνονταν στην Άρτεμη στο ιερό της στη Βραυρώνα. Πιθανότατα πρόκειται για απλά αναθήματα ύστερα από θετική θεϊκή παρέμβαση και όχι για παιδιά αφιερωμένα στο θεό. Ανάλογο άγαλμα εντοπίζεται και στο Kassel[239].

Δεν θα ήταν, συνεπώς, παρακινδυνευμένο, μετά τα παραπάνω, να εικάσουμε την αναθηματική χρήση και ερμηνεία του συγκεκριμένου ειδωλίου. Αυτό που στην περίπτωσή μας είναι το ουσιαστικό είναι να καθορίσουμε τον τελικό θεό-αποδέκτη της προσφοράς. Το ειδώλιο πιθανότατα χρονολογείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Τύπος 31 (Πίν. 19)

Δύο αποσπασματικά σωζόμενα ειδώλια διατηρούν το μεν αριθ. Κατ. 112 τμήμα μόνο της πρόσθιας όψης γυναικείου ειδωλίου, από την οποία λείπει το κεφάλι, τμήμα της αριστερής της πλευράς και μέρος του κάτω κορμού, ενώ από το αριθ. Κατ. 113 σώζεται μόνο το δεξί χέρι της μορφής, από το οποίο όμως φαίνεται ότι ανήκει στον ίδιο ακριβώς τύπο. Και τα δύο ειδώλια διακρίνονται για τον έντονα ερυθρό πηλό τους που δεν είναι ο συνήθης. Η μορφή φορά πέπλο που ζώνεται κάτω από το στήθος και δημιουργεί παχύ απόπτυγμα στο ύψος της μέσης. Φέρνει το δεξί της χέρι λυγισμένο σε ορθή γωνία και το ακουμπά στην κοιλιακή χώρα.

Στην αριστερή πλευρά του αριθ. Κατ. 112 και στο ύψος του δεξιού λυγισμένου χεριού παρατηρείται προέκταση του πηλού πέρα από το περίγραμμα της μορφής. Δεν είναι σαφές αν η μορφή ακουμπούσε σε κάποιο στήριγμα στην αριστερή πλευρά, δεν φαίνεται όμως πολύ πιθανό. Ίσως να κρατούσε κάποιο αντικείμενο. Με μεγάλη επιφύλαξη διατυπώνουμε την υπόθεση να κρατούσε κάποιο μουσικό όργανο, κυρίως στηριζόμενοι και στο λυγισμένο χέρι, ενδεχομένως μία κιθάρα[240]. Αν κάτι

[239] Gerke 1983, 530, πίν. 108, όπου το μοτίβο θεωρείται υστεροκλασικό ή πρώιμο ελληνιστικό.
[240] Topperwein, *Pergamon*, πίν. 26, αριθ. 171 αποδίδει θραύσμα μορφής με κιθάρα και το χέρι λυγισμένο σχεδόν σε ορθή γωνία. Βλ. και Fischer, *Ägypten*, πίν. 9, αριθ. 58. Με κιθάρα αποδίδονται από την Αίγινα ειδώλια Έρωτα κιθαρωδού (Besques, *Louvre* III, πίν. 59a), γυναικείων όρθιων ή

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

τέτοιο ισχύει διευρύνεται ακόμη περισσότερο το θεματολόγιο των μουσικών που προέρχονται από τον αποθέτη, καθώς όπως θα δούμε στη συνέχεια έχουμε μορφές με τύμπανο, με τρίγωνο και με διπλό αυλό.

Το βέβαιο είναι πως και τα δύο θραύσματα προέρχονται από παρεμφερή μήτρα και μάλιστα το αριθ. Κατ. 113 είναι ελαφρώς μικρότερων διαστάσεων και μπορούμε να κάνουμε λόγο για δεύτερη γενιά του ίδιου τύπου. Αυτό παρουσιάζει πάντα ενδιαφέρον γιατί υποδηλώνει μια προτίμηση σε συγκεκριμένο τύπο και μια επιπλέον φροντίδα για την επανάληψή του και την απόκτηση περισσότερων όμοιων ειδωλίων.

Παράλληλα δεν έχουν διαπιστωθεί και λόγω της αποσπασματικότητας των σωζόμενων ειδωλίων είναι δύσκολη η χρονολόγησή τους. Μπορούμε μόνο επιπλέον να παρατηρήσουμε τη χρωματική ομοιότητά τους με το ειδώλιο του τύπου 17 και την πιθανή προέλευσή τους από κοινό εργαστήριο.

Β. ΟΡΘΙΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΠΟΥ ΣΤΗΡΙΖΟΝΤΑΙ ΣΕ ΚΙΟΝΑ Ή ΠΕΣΣΟ

Τύπος 32 (Πίν. 20, 125)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 114[241], 116, 117 και το θραύσμα αριθ. Κατ. 115 αποδίδουν όρθιες γυναικείες μορφές που φορούν ποδήρη χιτώνα και μακρύ ιμάτιο που καλύπτει όλο το σώμα μέχρι κάτω από τα γόνατα και στηρίζονται στο δεξί τους σκέλος και στον πεσσό που υπάρχει στην αριστερή τους πλευρά. Το δεξί χέρι στηρίζεται πίσω από τη μέση, ενώ το αριστερό ακουμπά με τον αγκώνα στο επίκρανο του πεσσού. Στα αριθ. Κατ. 114-115 η μορφή κρατά ριπίδιο ή κάποιο άλλο αντικείμενο που φέρει κομβίο, ενώ στα αριθ. Κατ. 116-117 δεν είναι σαφές αν κρατούσε κάτι. Η πτυχολογία σε όλα τα ειδώλια του τύπου είναι κοινή: ήρεμη στον κάτω κορμό, με σχεδόν λεία την επιφάνεια, και στον άνω κορμό παράλληλες μεταξύ τους πτυχές που σχηματίζουν γωνία στο ύψος της κοιλιακής χώρας.

Οι μορφές αποπνέουν αγαλματικότητα και χάρη, με τον τρόπο που στηρίζονται στον πεσσό με τον αριστερό αγκώνα και πατούν στη βάση του. Τα κεφάλια διαφέρουν. Μετωπικά αποδίδονται στα αριθ. Κατ. 115-116, με ελαφρά

καθιστών μορφών (ό.π., πίν. 59b-c). Από την Πριήνη, βλ. Rumscheid, *Priene*, πίν. 142, αριθ. 333. Από τη Ρόδο, βλ. Μαχαίρα 2014, 87, εικ. 10 (Απόλλωνας κιθαρωδός).

[241] Το ειδώλιο παρουσιάστηκε στο *Χρήμα*, 315, αριθ. κατ. 206.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

στροφή προς τα δεξιά και προς τα πάνω στο αριθ. Κατ. 114. Στα αριθ. Κατ. 114 και 115 που παρουσιάζουν μεγαλύτερη ομοιότητα και ως προς το αντικείμενο που κρατούν, οι μορφές είναι στεφανωμένες.

Τα υποδήματα είναι από ξεχωριστό κομμάτι πηλού που δεν ανήκε στη μήτρα. Είναι δυσανάλογα μεγάλα και αρκετά μυτερά. Το αριθ. Κατ. 116 έχει συμπληρωθεί λανθασμένα κατά την άποψή μου, γιατί στο αριστερό μέρος του ειδωλίου έχει γίνει ανασύσταση σαν προέκταση κάποιας βάσης. Αντίθετα, όμως, όπως φαίνεται στα αριθ. Κατ. 114 και 117 στο σημείο αυτό απολήγει ο χιτώνας και προβάλλει το δεξιό υπόδημα.

Ο τύπος της γυναικείας μορφής που στηρίζεται σε πεσσό ή κίονα σε μία από τις δύο πλευρές της είναι διαδεδομένος. Ο πεσσός υποδηλώνει τις ταφικές στήλες των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων και προσδίδει πιθανόν ταφικό χαρακτήρα στα ειδώλια. Ο ίδιος τύπος απαντά συχνά και σε ειδώλια που εικονίζουν την Αφροδίτη, συνήθως με γυμνό τον άνω κορμό. Πολλά ειδώλια Αφροδίτης στηριζόμενης σε πεσσό προέρχονται από τη Μακεδονία και συγκεκριμένα από την Πέλλα[242] και τη Βέροια[243]. Πρόκειται για ιδιαίτερα πλούσιους τύπους, καθώς συχνά η θεά συνοδεύεται από ερωτιδείς ή κρατά στα χέρια της κιθάρα, κέρας της Αμάλθειας, θεατρικά προσωπεία κλπ. Από τη Μύρινα προέρχονται ειδώλια ντυμένων γυναικείων μορφών που στηρίζονται σε πεσσό στα αριστερά τους, οι οποίες επίσης ταυτίζονται με τη θεά Αφροδίτη[244].

Ακριβές παράλληλο για το ειδώλιο από την Άμφισσα δεν έχουμε εντοπίσει. Η μορφή αποδίδεται μετωπική και αποπνέει ηρεμία, σε αντίθεση με τα παράλληλα που αναφέραμε. Τη μετωπικότητα του άνω κορμού διασπά η σιγμοειδής καμπύλη που σχηματίζει το δεξιό ισχίο, η οποία τονίζεται από τη γωνιώδη κάμψη του δεξιού χεριού στον αγκώνα. Ο κοροπλάστης αποδίδει μια χαλαρή στιγμή της καθημερινότητας, μια παύση στην κίνηση.

Σε ειδώλιο από την Απουλία[245], όπου όμως ο πεσσός είναι στη δεξιά πλευρά της μορφής και η απόδοση του σώματος είναι περισσότερο σιγμοειδής, με ανύψωση του αριστερού ισχίου, εντοπίζουμε ομοιότητες με το ειδώλιο της Άμφισσας.

Τα ειδώλια χρονολογούνται στο β΄ μισό του 3ου, ίσως και στο 2ο αι. π.Χ.

---

[242] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Τάφοι Πέλλας*, αριθ. 278, 286. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών*, αριθ. 7-11.
[243] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, αριθ. 259-265.
[244] Besques, *Louvre* II, πίν. 24-25.
[245] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 34d.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 33 (Πίν. 21, 126)

Στον τύπο αυτό αποδίδονται τέσσερα ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 118-121, εκ των οποίων μόνο το αριθ. Κατ. 118 διατηρείται σε καλή κατάσταση και μας δίνει τη δυνατότητα να αποκαταστήσουμε τη μορφή, καθώς στα υπόλοιπα σώζεται μόνον ο άνω κορμός. Τα ειδώλια της ομάδας αυτής ξεχωρίζουν λόγω των μικρών διαστάσεών τους σε σύγκριση με την πλειονότητα των ειδωλίων της Άμφισσας. Η μορφή στηρίζεται με τον αγκώνα στον πεσσό που βρίσκεται στα αριστερά της και στρέφεται ελαφρώς και η ίδια προς αυτή την κατεύθυνση, γεγονός που διαφοροποιεί τον τύπο από την απόλυτη μετωπικότητα που χαρακτηρίζει τις περισσότερες μορφές του αποθέτη και ειδικά αυτές χωρίς στήριγμα. Το στηρίζον σκέλος είναι το δεξί και παρατηρείται ταυτόχρονη ανύψωση του ισχίου σε αυτή την πλευρά. Το αριστερό σκέλος πατά στη βάση του πεσσού. Οι πτυχές του χιτώνα αποδίδονται σε υψηλό ανάγλυφο και με συστηματικότητα, ιδιαίτερα στη δεξιά πλευρά, όπου το στηρίζον σκέλος. Το ιμάτιο τυλίγει ολόκληρο το άνω μέρος του κορμού και οι πτυχές του δεν είναι ιδιαίτερα τακτικά οργανωμένες.

Ειδώλιο που παρουσιάζει ομοιότητα και θεωρείται πρόδρομος των Ταναγραίων εντοπίστηκε στο Άργος[246]. Χρονολογείται στο β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. και μας παρέχει τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη του τύπου. Το ειδώλιο από το Άργος έχει επίπεδη την επιφάνειά του χωρίς δήλωση πτυχώσεων, με εξαίρεση λίγες στον άνω κορμό. Εκτός όμως αυτού η στάση του σώματος και η θέση των χεριών είναι ίδιες. Τον ίδιο τύπο αποδίδει και ένα ειδώλιο από το Kharayeb του Λιβάνου[247] με μικρές διαφορές ως προς τη στάση των χεριών. Στο ειδώλιο αυτό, το αριστερό χέρι που στηρίζεται στον πεσσό, υψώνεται στη συνέχεια μέχρι το στήθος, ενώ το δεξί χαμηλώνει και λυγισμένο περίπου σε ορθή γωνία ακουμπά στην κοιλιακή χώρα. Επίσης, η στήριξη της μορφής στο αριστερό σκέλος δημιουργεί έντονο χιασμό και υπερύψωση του αντίστοιχου ισχίου.

Παρεμφερές ειδώλιο προέρχεται και από την Αμισό[248]. Επίσης ειδώλιο άγνωστης προέλευσης, σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο, με μεγαλύτερη όμως

[246] Guggisberg 1988, 203.
[247] Chehab, *Kharayeb*, XI (1953-1954), πίν. LXXXVII.
[248] Summerer, *Amisos*, 199, πίν. 44, αριθ. S II18.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

σωματικότητα, μοιάζει με τα ειδώλια του τύπου 33 της Άμφισσας[249]. Ο τύπος αντιστοιχεί και στο Winter 19,8 που βρέθηκε στην Καπύη.

Για τη χρονολόγησή του προτείνουμε τις αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Τύπος 34 (Πίν. 21, 126)

Στον τύπο αυτό ανήκουν τα ειδώλια αριθ. Κατ. 122-125, τα οποία διακρίνονται για την κομψότητα και την πλαστικότητά τους. Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον πάνω σε ψηλή ορθογώνια βάση με δύο βαθμίδες. Φορά αττικό πέπλο ζωσμένο κάτω από το στήθος με άνοιγμα τριγωνικού σχήματος στο λαιμό και με απόπτυγμα στο ύψος των μηρών. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί ελαφρώς λυγισμένο προβάλλεται πλευρικά. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο μπροστά στο στήθος και με αυτό κρατά ένα πτηνό. Με εγχάραξη δηλώνονται τα δάκτυλα. Το αριστερό χέρι είναι ελαφρά λυγισμένο και στηρίζεται με την παλάμη σε αρράβδωτο κίονα με επίκρανο και βάση.

Αυτό που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη ομάδα είναι η ακρίβεια με την οποία αποδίδονται οι λεπτομέρειες. Το αριθ. Κατ. 125 αποτελεί τη μόνη εξαίρεση και θα πρέπει να προέρχεται από φθαρμένη μήτρα, καθώς έχει χαθεί η πλαστικότητα και η επιφάνεια του ειδωλίου είναι σχεδόν λεία. Στα αριθ. Κατ. 122-124 οι πτυχές του ενδύματος δηλώνονται με καθαρότητα και ευκρίνεια και είναι αρμονικά αποδοσμένες. Ιδιαίτερη έμφαση και φροντίδα δίδεται επίσης στην απόδοση των άκρων χεριών και στη δήλωση των δακτύλων, τόσο του αριστερού χεριού που ακουμπά πάνω στον κίονα όσο και του δεξιού που κρατά το πτηνό.

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 122-124 φαίνεται ότι προέρχονται από την ίδια ή παρεμφερή μήτρα. Εκτός από τις ίδιες διαστάσεις που διακρίνουν τα δύο που διατηρούνται σχεδόν ακέραια, η ταύτιση στην απόδοση των επιμέρους λεπτομερειών συνηγορεί υπέρ της χρήσης κοινής μήτρας. Στη μήτρα αυτή δεν περιλαμβάνονταν το κεφάλι της μορφής και η βάση. Ο λαιμός των ειδωλίων είναι αφύσικα ψηλός και παχύς μειώνοντας ελαφρώς το αισθητικό αποτέλεσμα. Τόσο δυσανάλογο, σε σύγκριση με τον κορμό, ψηλό και παχύ λαιμό θα συναντήσουμε παρακάτω στον τύπο 69 των γυναικείων μορφών που κάθονται πάνω σε πτηνό.

[249] *BM Cat*. III, πίν. 81, 2492. Αναφέρεται η ανατολική Μεσόγειος ως προέλευση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Για τον τύπο αυτό δεν έχουμε εντοπίσει ακριβή παράλληλα. Πρόκειται όμως για έναν σύνθετο τύπο, καθώς συνδυάζει διάφορα εικονογραφικά στοιχεία. Η μορφή έχει κίονα στα αριστερά της, ο οποίος όμως δεν χρησιμεύει ουσιαστικά στη στήριξή της, καθώς αποδίδεται μετωπική χωρίς χιασμό των σκελών. Όπως ήδη αναφέραμε ο πεσσός και ο κίονας υποδηλώνουν πιθανόν τον ταφικό χαρακτήρα των ειδωλίων. Επιπλέον συμβολισμό εμπεριέχει και το θέμα του πτηνού, πιθανότατα περιστεριού, που κρατά στο δεξί της χέρι. Το περιστέρι είναι σύμβολο της Αφροδίτης και επίσης σύνηθες εικονογραφικό στοιχείο των αναθετριών[250].

Όπως αναφέραμε και στην ανάλυση του τύπου 4 με τις όρθιες γυναικείες μορφές που κρατούν πτηνό στο αριστερό τους χέρι, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη και νεότερες ερμηνείες, σύμφωνα με τις οποίες το πτηνό (ενδεχομένως περιστέρι) μπορεί να αποσυνδεθεί από τη θεά Αφροδίτη και είτε να σχετιστεί με άλλες γυναικείες θεότητες, όπως η Ήρα, η Άρτεμη ή η Δήμητρα, είτε πιο απλά να παραπέμπει γενικά στον κόσμο των γυναικών[251].

Από την Τανάγρα[252] προέρχεται ειδώλιο που αποδίδει το ίδιο θέμα, αν και το τελικό αισθητικό αποτέλεσμα είναι διαφορετικό. Η μορφή αυτή δεν φορά πέπλο, αλλά χιτώνα, η θέση των χεριών είναι η αντίστροφη και το πτηνό είναι αρκετά μεγαλύτερων διαστάσεων.

Παρεμφερές ειδώλιο παιδικής μορφής με μαλλιά που πέφτουν χαλαρά στους ώμους και στεφάνι στο κεφάλι απεικονίζεται να στηρίζεται σε κίονα με το δεξί χέρι, ενώ κρατά περιστέρι στο αριστερό. Το ειδώλιο βρίσκεται στη συλλογή Camille Lecuyer[253].

Αν και δεν βρέθηκαν πιστά παράλληλα, τα ειδώλια χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ., λόγω της ομοιότητας των εικονογραφικών χαρακτηριστικών με την πλειονότητα των ειδωλίων.

Τύπος 35 (Πίν. 22)

Ένα σχεδόν ακέραιο, το αριθ. Κατ. 126, και δύο θραύσματα κάτω κορμών, τα αριθ. Κατ. 127-128, ανήκουν στον τύπο 35, οι ομοιότητες των οποίων παραπέμπουν σε

[250] Βλ. σχετικά, τύπο 4 και 27. Από Κόρινθο, βλ. *Corinth* XII, πίν. 20, αριθ. 237(ύστερος 4ος-αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[251] Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 238-239. Εκτενέστερη ανάλυση για τις διαφορετικές ερμηνείες που έχουν αποδοθεί σε κάποιους τύπους ειδωλίων γίνεται στο κεφάλαιο της Ερμηνείας του αποθέτη.
[252] Winter, *Typen*, 75,6.
[253] *Collection Camille Lecuyer*, πίν. Ν, πρώτο από αριστερά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

παρεμφερείς μήτρες. Η γυναικεία μορφή εικονίζεται μετωπική. Φορά αχειρίδωτο πέπλο ζωσμένο κάτω από το στήθος με άνοιγμα τριγωνικού σχήματος στο λαιμό. Το απόπτυγμα σχηματίζεται χαμηλά, κάτω από τη μέση. Στηρίζεται με την παλάμη του δεξιού χεριού στον κιονίσκο που έχει στα δεξιά της και σταυρώνει το δεξί πόδι πάνω από το αριστερό στο οποίο στηρίζεται. Τη μετωπικότητα του άνω κορμού διασπά η σιγμοειδής καμπύλη του αριστερού ισχίου, η οποία τονίζεται και από το χιασμό των σκελών.

Ο τύπος της γυναικείας μορφής που στηρίζεται σε πεσσό ή κίονα σε μία από τις δύο πλευρές της είναι διαδεδομένος και αποτελεί αγαπητό θέμα σε όλη τη λεκάνη της Μεσογείου μέχρι τον πρώιμο 1ο αι. π.Χ. Στην ανάλυση των τύπων 32-34 έχουμε ήδη αναφερθεί στον ταφικό χαρακτήρα που πιθανόν έχουν αυτά τα ειδώλια. Για τα ειδώλια όμως του τύπου 35 που διακρίνονται για τον χιασμό των σκελών, παράλληλα παραπέμπουν και σε άλλες γυναικείες μορφές. Συγκεκριμένα, σε αναθηματικά ανάγλυφα του 4ου αι. π.Χ. η Υγεία απεικονίζεται με σταυρωμένα τα σκέλη και εξωτερικό στήριγμα, συνήθως στήλη ή δέντρο που παραπέμπουν στο τέμενος μέσα στο οποίο βρίσκεται[254]. Γυναικείες μορφές που αποδίδονται με ανάλογο τρόπο είναι οι Νύμφες. Ο ίδιος εικονογραφικός τύπος όμως χρησιμοποιείται και για την απόδοση γυμνών ή ημίγυμνων γυναικείων μορφών και σε αυτή την περίπτωση πρόκειται με βεβαιότητα για ειδώλια που απεικονίζουν την Αφροδίτη[255].

Στην κοροπλαστική ο τύπος αποτελεί επινόηση των εργαστηρίων της Αθήνας του 4ου αι. π.Χ. Από την Ακρόπολη[256] προέρχεται ειδώλιο που διαφοροποιείται ως προς τα ενδύματα και τη θέση του αριστερού χεριού, το οποίο στηρίζεται λυγισμένο στη μέση και δεν πέφτει χαλαρά παράλληλα με τον κορμό, όπως συμβαίνει στο ειδώλιο αριθ. Κατ. 126 από την Άμφισσα. Όμως η στήριξη του σώματος στον πεσσό που βρίσκεται στη δεξιά πλευρά της μορφής και ο χιασμός των σκελών αποτελούν κοινά στοιχεία των ειδωλίων.

Μεγάλη ομοιότητα με τα ειδώλια από την Άμφισσα ως προς τη διαμόρφωση του κάτω κορμού παρατηρούμε σε ειδώλιο από την Πέργαμο[257]. Αν και σε αυτό η

[254] Leventi 2003, 63, ανάγλυφα R51, 52, 56, 66, 67. Στο R62 στηρίζεται σε χαμηλό κιονίσκο στα δεξιά της, όπως στα ειδώλια του τύπου 35, αλλά τα σκέλη δεν είναι σταυρωμένα.
[255] Σαρρή 2014, 126, εικ. 1. Από την Τανάγρα, βλ. ειδώλιο Αφροδίτης που στηρίζεται σε πεσσό στη δεξιά πλευρά της, *BM Cat.* III, πίν. 1, αριθ. 2006 και Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 104, αριθ. 627 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.). Επίσης από τη Βοιωτία, βλ. Besques, *Louvre* III, πίν. 7b (D23), d (D24) (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.). Από τον Τάραντα, βλ. Besques, *Louvre* IV, 1, 5, πίν. 3c (D3343) (3ος αι. π.Χ.). Από την Καπύη, βλ. Besques, *Louvre* IV, I, 5, πίν. 3f (D3344).
[256] Higgins, *Terracottas*, πίν. 41E. *Tanagra*, 163, αριθ. 110.
[257] Töpperwein, *Pergamon*, πίν. 18, αριθ. 109 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μορφή στηρίζεται σε πεσσό στα δεξιά της, ο χιασμός των σκελών με το δεξί σκέλος να σταυρώνει πάνω από το αριστερό είναι όμοιος με τα αριθ. Κατ. 126-128.

Τα παράλληλα που παραθέσαμε χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ. (α΄ μισό ή μέσα του αιώνα) και εκεί τοποθετούμε και τα ειδώλια από την Άμφισσα.

Γ. ΑΝΔΡΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Τύπος 36 (Πίν. 23, 126)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 129-131 αποτελούν τον τύπο 36. Στο αριθ. Κατ. 129 που, με εξαίρεση το κεφάλι, σώζεται ακέραιο, η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον να πατά σε ψηλή ορθογώνια βάση δύο βαθμίδων με ψηλότερη τη δεύτερη. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό υποχωρεί προς τα πλάγια. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στο στήθος, ενώ το αριστερό είναι ελαφρώς λυγισμένο με φορά προς τα εμπρός και ακουμπά στο ύψος του μηρού. Τα αριθ. Κατ. 130-131 διατηρούν μόνο τον κάτω κορμό, ο οποίος όπως και στο αριθ. Κατ. 129 στηρίζεται σε ψηλή βάση δύο βαθμίδων.

Δεν είμαστε σε θέση να καθορίσουμε με ακρίβεια τον τύπο των ενδυμάτων και κυρίως του εσωτερικού ενδύματος, καθώς οι κάτω παρυφές δεν ξεχωρίζουν. Πιθανότατα οι μορφές φορούν ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο. Προβληματισμό μας δημιουργεί και η ταύτιση του φύλου των εικονιζόμενων μορφών. Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 129 που με εξαίρεση το κεφάλι σώζεται ακέραιο, μοιάζει στη στάση του σώματος και στη θέση των χεριών με το ειδώλιο αριθ. Κατ. 67 του τύπου 20. Παρ' όλα αυτά όμως δεν κατατάξαμε τα ειδώλια στον ίδιο τύπο, καθώς στο μεν αριθ. Κατ. 67 η μορφή είναι ψηλόλιγνη με καμπύλες που προσιδιάζουν στο γυναικείο σώμα, ενώ τα αριθ. Κατ. 129-131 αποδίδουν μορφές πιο στιβαρές. Ο κορμός είναι περισσότερο συμπαγής, χωρίς διάκριση στο ύψος της μέσης ή δήλωση των ισχίων. Το δεξί χέρι που φέρεται λυγισμένο στο στήθος δεν διακρίνεται με σαφήνεια κάτω από τα ενδύματα και χάνεται ελαφρώς το περίγραμμά του.

Υπάρχουν και κάποια άλλα χαρακτηριστικά που δεν τα συναντούμε στα υπόλοιπα γυναικεία ειδώλια. Το πρώτο είναι ο τρόπος που τα ενδύματα αφήνουν να διαγραφούν τα πόδια που βρίσκονται σε διάσταση. Το δεύτερο είναι η απουσία υποδημάτων, αφού δηλώνονται με εγχάραξη τα δάκτυλα των ποδιών. Η εγχάραξη αυτή πραγματοποιήθηκε μετά την απομάκρυνση των ειδωλίων από τη μήτρα. Η

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

τελευταία ιδιαιτερότητα είναι η ψηλή βάση, σε αντίθεση με τις χαμηλές συμφυείς βάσεις που έχουν τα περισσότερα ειδώλια.

Από τα παράλια της Ιωνίας[258] προέρχονται πρωιμότερα ειδώλια γυναικείων μορφών που έχουν την ίδια στάση σώματος και θέση χεριών. Σε ένα μάλιστα διατηρείται και η παραλληλόγραμμη βάση στην οποία πατά η μορφή. Πρόκειται για ειδώλια των αρχών του 4ου αι. π.Χ., όπου όμως η συγγραφέας αναφέρει ότι ο τύπος γνωρίζει μεγάλη διάδοση στους ελληνιστικούς και τους ρωμαϊκούς χρόνους και κυρίως για την απεικόνιση ανδρικών μορφών. Από τη Μυτιλήνη[259] προέρχονται ειδώλια ανδρικών μορφών του 4ου αι. π.Χ. που πατούν σε βάση έχοντας τα πόδια σε διάσταση που παρουσιάζουν εικονογραφική συνάφεια με τα ειδώλια της Άμφισσας.

Ειδώλια μορφών που στέκονται σε βάσεις αποδίδουν συνήθως φιλοσόφους και ίσως τα αριθ. Κατ. 129-131 να εικονίζουν αυτούς που έχουν ανέβει στο βήμα για να εκφωνήσουν λόγο.

Δύο ειδώλια από την αρχαία αγορά της Θεσσαλονίκης[260] παριστάνουν δούλους της Νέας Κωμωδίας και συγκεκριμένα τον τύπο του ηγεμόνος θεράποντος. Στο ειδώλιο ΡΑ 2184 που διατηρείται ακέραιο, η μορφή στηρίζεται σε βάση και τα πόδια διακρίνονται μεταξύ τους κάτω από το ένδυμα, όπως στα αριθ. Κατ. 129-131 από την Άμφισσα. Το ΡΑ 12674, του οποίου λείπει η βάση, έχει ανάλογη θέση χεριών με τα δικά μας. Μια δεύτερη υπόθεση, λοιπόν, είναι να ανήκουν και αυτά σε ειδώλια που σχετίζονται με το θέατρο.

Από την Αιολίδα[261] έχουμε θραύσμα με παραλληλόγραμμη βάση πάνω στην οποία διατηρούνται δύο πόδια και αποδίδεται σε ειδώλιο αγοριού.

Με βάση, λοιπόν, τα παράλληλα που κυρίως παραπέμπουν σε ανδρικές μορφές εντάξαμε και τα ειδώλια αριθ. Κατ. 129-131. Τα αριθ. Κατ. 130 και 131 έχουν κοινές διαστάσεις και παρουσιάζουν ομοιότητα και στις επιμέρους λεπτομέρειες. Εικάζουμε ότι προέρχονται από την ίδια μήτρα στην οποία συμπεριλαμβανόταν και η βάση, καθώς και αυτή έχει τις ίδιες διαστάσεις και την ίδια ελαφρά υπερύψωση στη δεξιά πλευρά. Το αριθ. Κατ. 129 είναι ελαφρώς πιο μικρό από τα άλλα δύο και ίσως να αποτελούσε μια δεύτερη γενιά αυτού του τύπου.

Χρονολογικά τα ειδώλια φαίνεται να ανήκουν στον 3ο αι. π.Χ.

---

[258] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 23, αριθ. 126-130 με προέλευση από Σμύρνη και από Τροία.
[259] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 184-185, αριθ. κατ. 19-21. Στο αριθ. κατ. 19 τα δάκτυλα των ποδιών δηλώνονται με εγχάραξη, όπως και στα ειδώλια της Άμφισσας.
[260] Ζωγράφου 2014, 379, εικ. 1-2 (ΡΑ 2184 και ΡΑ 12674).
[261] Besques, *Louvre* III, 117, πίν. 145g (D 764). Χρονολογείται στα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 37 (Πίν. 23)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 132 παριστάνει εικονογραφικό τύπο δούλου της Νέας Κωμωδίας. Από τη μορφή απουσιάζει το «σωμάτιον», τα παραγεμίσματα δηλαδή που χρησιμοποιούσαν κατά την αμφίεσή τους οι ηθοποιοί της Παλαιάς και της Μέσης Τραγωδίας. Αποδίδεται σε μετωπική στάση, φορά χλαμύδα(;) που πορπώνεται κάτω από το λαιμό και στο δεξί ώμο, αφήνοντας γυμνό το δεξί χέρι. Κρατά αδιευκρίνιστο αντικείμενο.

Η μορφή ταυτίζεται πιθανότατα με τον τύπο του ηγεμόνα θεράποντα, δηλαδή αυτού που έχει τους κύριους ρόλους των υπηρετών. Έχει ολοστρόγγυλη γενειάδα, σιμή μύτη και κυλινδρική σπείρα μαλλιών. Διακρίνεται για τα ολοστρόγγυλα μάτια και το χαρακτηριστικό σμίξιμο των φρυδιών που προσδίδει συνοφρυωμένη έκφραση, δηλωτική και του δύστροπου και αυθάδη χαρακτήρα των δούλων.

Έχουν διασωθεί αρκετά ειδώλια παρεμφερών τύπων. Από τη Θεσσαλονίκη[262] έχουμε δύο που ανήκουν σε αυτό τον τύπο και χρονολογούνται από τα συνευρήματά τους στο 2ο αι. π.Χ. Ιδιαίτερα το ΡΑ 2184 παρουσιάζει μεγαλύτερες ομοιότητες και σε σχέση με τα ενδύματα και τη θέση των χεριών. Συγκρατεί με το αριστερό χέρι το ένδυμα, ιμάτιο στο συγκεκριμένο ειδώλιο, ενώ με το δεξί κρατά ραβδί.

Πρόδρομοι του ειδωλίου αυτού θεωρούνται ειδώλια της Μέσης Κωμωδίας που εικονίζουν δούλους καθισμένους σε βωμό, οι οποίοι αναζητούν άσυλο, αφού δραπέτευσαν από τον αφέντη τους. Φέρνουν το χέρι τους στο αυτί ως ένδειξη αδυναμίας ή άρνησης να ακούσουν τις φωνές του κυρίου τους να επιστρέψουν. Ο τύπος του καθισμένου ηθοποιού πάνω σε βωμό απαντά από το γ΄ τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. σε διάφορες παραλλαγές. Ειδώλια αυτού του τύπου απαντούν στην Αττική[263], στη Βοιωτία[264], στην Εύβοια[265], στη Δήλο[266], στη Μύρινα[267], την Απουλία, την Καπύη[268].

Η χρονολόγηση του ειδωλίου είναι δύσκολη, καθώς τα παράλληλα χρονολογούνται τόσο στον 4ο, αλλά και μέχρι το 2ο αι. π.Χ. Πιθανότερο είναι το αριθ. Κατ. 132 να χρονολογείται στα τέλη του 4ου-3ο αι. π.Χ.

[262] Ζωγράφου 2014, ό.π.
[263] *BM Cat.* I, πίν. 89, αριθ. 743.
[264] *BM Cat.* III, 70, αριθ. 2143, πίν. 27.
[265] Χατζηδημητρίου 2014, 17, εικ. 14.
[266] *Délos* XXIII, πίν. 92, αριθ. 1219.
[267] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 107, αριθ. 732.
[268] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 86a-b (D 3717, 3716) (3ος και τέλη του 4ου αι. π.Χ., αντίστοιχα).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Δ. ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Τύπος 38 (Πίν. 24)

Ο τύπος αντιπροσωπεύεται από τέσσερα ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 133-136, εκ των οποίων μόνο το αριθ. Κατ. 133[269] που διατηρείται ακέραιο επιτρέπει την πλήρη αποκατάστασή του. Αποδίδεται αρσενική παιδική μορφή, η οποία στηρίζεται στο δεξί σκέλος, το οποίο είναι σε διασκελισμό, ενώ το αριστερό υποχωρεί προς τα πίσω. Φορά ιμάτιο, τις απολήξεις του οποίου συγκρατεί με τα δυο του χέρια. Το λυγισμένο προς τα πάνω δεξί χέρι ανασηκώνει το ένδυμα κατά τέτοιο τρόπο ώστε αποκαλύπτεται γυμνός ο κάτω κορμός και το αριστερό χέρι συγκρατεί την άλλη άκρη του. Στον άνω κορμό η επιφάνεια διατρέχεται από συνεχείς και πυκνές παράλληλες πτυχές, οριζόντιες γύρω από το λαιμό, πιο παχιές και διαγώνιες ανάμεσα στα χέρια. Αντίθετα, ο κάτω κορμός, παρά την κίνηση που υποδηλώνεται με την προβολή του δεξιού σκέλους, αποπνέει ηρεμία, η οποία οφείλεται στη λεία, σχετικά, επιφάνεια του γυμνού σώματος.

Το κεφάλι κλίνει προς τα κάτω και αριστερά χωρίς να κοιτάζει το θεατή στα αριθ. Κατ. 133 και 135, ενώ είναι μετωπικό στα αριθ. Κατ. 134 και 136. Το πρόσωπο είναι νεανικό και εκφραστικό. Στο ειδώλιο αριθ. Κατ. 134 τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι πιο έντονα αποδοσμένα, ιδιαίτερα η μύτη και το στόμα, προσδίδοντάς του πιο συνοφρυωμένη έκφραση. Τα μαλλιά είναι χωρισμένα σε βοστρύχους που περιβάλλουν τις παρειές του προσώπου και στην κορυφή του μετώπου διαμορφώνουν πλεξίδα.

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 133 δεν στηρίζεται σε ξεχωριστή βάση, αλλά μέσα από τη μάζα του πηλού προβάλλουν έξεργα τα δύο σκέλη, επιτρέποντας στη μορφή να στέκεται ελεύθερα στο χώρο.

Και στα τέσσερα ειδώλια που αποδίδονται στον τύπο διατηρείται το κεφάλι με κοινά φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά που συνίστανται στο στρογγυλό πρόσωπο, το ψηλό μέτωπο, τα μαλλιά που πέφτουν σε βοστρύχους και πλαισιώνουν το πρόσωπο, τα τονισμένα ζυγωματικά και το μικρό στόμα με ανεπαίσθητο χαμόγελο. Τα χαρακτηριστικά αυτά επιτρέπουν την ταύτιση της μορφής με παιδιού. Η ομοιότητά τους δε μας κάνει να υποθέσουμε και τη χρήση κοινής ή παράλληλης μήτρας για την παραγωγή τους. Το γεγονός ότι για τον ίδιο τύπο ειδωλίου έχει χρησιμοποιηθεί και

[269] Το ειδώλιο παρουσιάστηκε στο *Χρήμα*, 317, αριθ. κατ. 208.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

κοινός τύπος κεφαλιού είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον, καθώς γνωρίζουμε από άποψη τεχνικής ότι τα κεφάλια των ειδωλίων συνήθως δεν αποτελούσαν ενιαίο τμήμα της μήτρας από όπου εξαγόταν η πρόσθια όψη, αλλά ήταν ένθετα. Είναι μάλιστα μόλις η τρίτη περίπτωση, μαζί με τα ειδώλια των τύπων 25 και 26 που παρουσιάζεται ομοιομορφία κορμού και κεφαλιού.

Από τη Βέροια προέρχεται σύμπλεγμα αγοριού και κοριτσιού[270]. Το αγόρι φορά χλαμύδα που πορπώνεται στο δεξιό ώμο. Η μια άκρη του ενδύματος διατρέχει διαγώνια το στήθος και τυλίγεται γύρω από το αριστερό χέρι, αφήνοντας ακάλυπτο τον κάτω κορμό. Τα μαλλιά του είναι μακριά και πέφτουν στους ώμους. Αν εξαιρέσουμε το γεγονός ότι ανήκει σε σύμπλεγμα, η μορφή παρουσιάζει ομοιότητες με το ειδώλιο αριθ. Κατ. 133. Η στάση του σώματος είναι παρεμφερής, αλλά αντίθετη η θέση των σκελών. Η πτυχολογία και στα δύο έχει τη μορφή διαγωνίων που ξεκινούν από το δεξί ώμο και καταλήγουν στο αριστερό χέρι που συγκρατεί την απόληξη των πτυχών, όμως η διαφορά των ενδυμάτων, χλαμύδα στο ειδώλιο από τη Βέροια, ιμάτιο σε αυτό από την Άμφισσα, καθιστά το ειδώλιο της Άμφισσας περισσότερο συντηρητικό, καθώς ολόκληρος ο άνω κορμός περιβάλλεται ασφυκτικά από το ένδυμα, ενώ στο ειδώλιο από τη Βέροια μένει ακάλυπτο μεγαλύτερο μέρος του κορμού και το ένδυμα είναι πιο ανάλαφρο.

Ειδώλιο αγοριού από την Ακρόπολη[271] που διατηρεί μόνο τον άνω κορμό, έχει πρόσωπο ωοειδές, εκφραστικό με ελαφρό μειδίαμα, και κόμη που περιβάλλει τις παρειές. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο μπροστά στο στήθος, το αριστερό δυστυχώς δεν διατηρείται. Λόγω της αποσπασματικής διατήρησής του δεν μπορούμε να αποφανθούμε αν ο εικονογραφικός τύπος είναι κοινός, σίγουρα πάντως είναι παρεμφερής ο άνω κορμός.

Περίπτωση ειδωλίου παιδικής μορφής σε διασκελισμό που ανασηκώνει το χιτώνα του στο ύψος της κοιλιάς προκειμένου να συγκρατήσει με τον τρόπο αυτό καρπούς που θέλει να μεταφέρει, έχει βρεθεί στη Σαλαμίνα της Κύπρου[272] και ο εικονογραφικός τύπος είναι γνωστός στον ελληνιστικό κόσμο. Επίσης από την Πριήνη απαντά ειδώλιο νεαρού αγοριού που ο άνω κορμός καλύπτεται από το

[270] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας,* 268, πίν. 90 και Δρούγου - Τουράτσογλου, *Τάφοι Βεροίας*, 67, πίν. 34.
[271] Morgan 1935, 210-211, εικ. 14d (αρχές του 2ου αι. π.Χ.).
[272] *BM Cat.* III, 280, αριθ. 2936, πίν. 151.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ένδυμα, αλλά ο κάτω κορμός αποκαλύπτεται από τα δυο λυγισμένα χέρια του που ανασηκώνουν το ιμάτιο και αφήνουν να φανεί η γυμνότητά του[273].

Παρεμφερές ειδώλιο ηθοποιού από τη Μυτιλήνη[274] αποδίδει την ίδια στάση σώματος, αλλά με ευρύτερο διασκελισμό και αντίθετη θέση σκελών. Όπως και στα ειδώλια από την Άμφισσα οι μορφές φορούν ιμάτιο, τα άκρα του οποίου συγκρατούν με τα δυο χέρια, και το ανασηκώνουν αφήνοντας γυμνό τον κάτω κορμό.

Από την Πέλλα, και συγκεκριμένα από το ανατολικό νεκροταφείο, έχουμε τον άνω κορμό μορφής που χαρακτηρίζεται παιδική και φορά χλαμύδα και στεφάνι στο κεφάλι[275]. Η πτυχολογία του ενδύματος διαφέρει από τα ειδώλια της Άμφισσας, καθώς ο άνω κορμός διατρέχεται από τρεις διαγώνιες και χοντρές πτυχές που ξεκινούν από το δεξιό ώμο, πιθανότατα το σημείο όπου πορπωνόταν η χλαμύδα. Παρ' όλα αυτά η θέση του κεφαλιού είναι παρεμφερής, με στροφή προς τα δεξιά και κλίση προς τα κάτω, ενώ και η κόμη περιβάλλει με τη μορφή βοστρύχων το πρόσωπο, έως το ύψος των ώμων. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν διακρίνονται με σαφήνεια, όμως διακρίνεται η στρογγυλότητά του.

Ομοιότητες με τα κεφάλια από την Άμφισσα παρουσιάζουν και κάποια παραδείγματα από τη Μύρινα, τα οποία άλλοτε ταυτίζονται ως παιδικά και άλλοτε ως κεφαλές ερωτιδέων, γεγονός που δεν μας ξενίζει αφού ουσιαστικά η εικονογραφία είναι κοινή[276].

Ο εντοπισμός εννέα κεφαλιών ίδιου τύπου με αυτά των ειδωλίων και άλλων τεσσάρων που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν παρεμφερή (αριθ. Κατ. 517-529) (Πίν. 82-83), σε συνδυασμό με το γεγονός ότι έχουμε τη σπάνια περίπτωση ταύτισης κορμού και κεφαλιού για όλα τα παραδείγματα του τύπου που διασώθηκαν, μας επιτρέπουν έστω και σε επίπεδο υπόθεσης να εικάσουμε ότι ο τύπος αυτός της νεανικής μορφής συγκαταλέγεται μεταξύ των πιο δημοφιλών ανάμεσα στα ειδώλια της Άμφισσας κατέχοντας σημαντική ποσοτική θέση σε σύγκριση με την πλειονότητα που αντιπροσωπεύονται από ένα και μοναδικό ειδώλιο. Αν αποδεχθούμε την ορθότητα της υπόθεσης, αποκαθιστούμε 13 ειδώλια, καθώς και άλλα τέσσερα που ίσως ανήκουν σε μια δεύτερη γενιά, αφού η βασική τους διαφορά από τα υπόλοιπα

[273] Rumscheid, *Priene*, 504, πίν. 130, αριθ. κατ. 299.
[274] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 392, αριθ. 531-532 (τέλος του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[275] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-1991, 138, πίν. 51η. Βλ. και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών*, αριθ. 180-183, πίν. 81α, 82β, 83α, όπου έχουν τη χαρακτηριστική κόμη με την πλεξίδα στην κορυφή.
[276] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, αριθ. 975-981, 985-986. Besques, *Louvre* II, πίν. 224b, e, I (παιδικές), 194f.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

είναι η πιο υποτυπώδης διαμόρφωση της κόμης, που δεν έχει τον όγκο και τη φυσικότητα των πρώτων, αλλά αποδίδεται πιο μηχανιστικά και στεγνά να περιβάλλει το πρόσωπο.

Τα ειδώλια χρονολογούνται τον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 39 (Πίν. 24)

Δύο θραύσματα ειδωλίων, τα αριθ. Κατ. 137 και 138, διατηρούν μόνο τον άνω κορμό και το κεφάλι, και η επιφάνειά τους είναι πολύ φθαρμένη. Τα μαλλιά τους είναι μακριά και πέφτουν στους ώμους, χαρακτηριστικό των νεαρότερων σε ηλικία μορφών και των παιδιών. Το αριθ. Κατ. 137 έχει το αριστερό χέρι λυγισμένο κάτω από το στήθος και φαίνεται να κρατά με αυτό κάποιο αντικείμενο. Το αριθ. Κατ. 138 έχει την αντίθετη θέση χεριών.

Η κατάσταση διατήρησης των ειδωλίων είναι πολύ κακή και δεν επιτρέπει πολλές παρατηρήσεις. Αυτό όμως που είναι ενδιαφέρον είναι ότι στις αποθήκες του Μουσείου της Άμφισσας βρέθηκε ειδώλιο ίδιου τύπου από τη Σουβάλα[277], πιθανότατα με πέπλο και ιμάτιο. Το ειδώλιο έχει το δεξί του χέρι τεντωμένο και ακάλυπτο και με το αριστερό κρατά πτηνό, γεγονός που ίσως μας βοηθά να ταυτίσουμε το αδιευκρίνιστο αντικείμενου του αριθ. Κατ. 137 ή έστω να διατυπώσουμε μια υπόθεση.

Ενδεχομένως τα ειδώλια του συγκεκριμένου τύπου να είναι πρωιμότερα του 3ου αι. π.Χ. και να χρονολογούνται τον 4ο αι. π.Χ.

Ε. ΧΟΡΕΥΤΕΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΟΙ

Δεκατρία γυναικεία ειδώλια (αριθ. Κατ. 139-151) εντάσσονται στην ομάδα των χορευτών, για τα αριθ. Κατ. 152-153 δεν μπορούμε με βεβαιότητα να καθορίσουμε το φύλο και ένα ακόμα (αριθ. Κατ. 154) απεικονίζει ανδρική μορφή σε χορευτική κίνηση. Οι γυναικείες μορφές είναι ντυμένες με ιμάτιο που καλύπτει το σώμα και τα χέρια, και χιτώνα, οι πλούσιες πτυχές του οποίου διακρίνονται στο κάτω μέρος του ειδωλίου. Μόνο δύο ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 142-143, αποδίδουν τον ίδιο τύπο και ενδεχομένως προέρχονται από παρεμφερή μήτρα. Τα υπόλοιπα αποδίδουν το κάθε ένα διαφορετικό τύπο χορεύτριας.

[277] Πρόκειται για αδημοσίευτο ειδώλιο με αριθ. ευρ. 9169.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 40 (Πίν. 25)

Με βεβαιότητα σε χορεύτρια αποδίδεται το αριθ. Κατ. 139, λόγω της κίνησης που αποτυπώνεται στα μέρη του σώματος και στον κορμό. Το κεφάλι δεν διατηρείται. Ο κορμός κλίνει προς τα αριστερά. Το δεξί σκέλος είναι σε θέση έντονης προβολής, ενώ η θέση του άλλου ποδιού δεν μπορεί να καθοριστεί με βεβαιότητα. Οι πτυχώσεις των ενδυμάτων φαίνονται να μοιράζονται στη μέση του κάτω κορμού. Πάνω από το προτεταμένο δεξί σκέλος είναι λιγότερες δηλώνοντας ότι το ένδυμα έχει τεντωθεί από την κίνηση του σκέλους, ενώ πολλές μικρές και πυκνές είναι οι πτυχές στο κέντρο, αναδεικνύοντας την κίνηση και το βηματισμό της μορφής. Δεν είναι εύκολο να διακρίνουμε αν τα σκέλη διασταυρώνονταν ή βρίσκονταν σε διασκελισμό. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στον αντίθετο ώμο παρασύροντας μαζί και το ιμάτιο. Το αριστερό χέρι, ελαφρά λυγισμένο, ακουμπά χαλαρά στο μηρό.

Ειδώλιο χορεύτριας από τα Άβδηρα[278] έχει το δεξί χέρι λυγισμένο κάτω από το λαιμό, το αριστερό προς τα κάτω και ο κορμός βρίσκεται σε συστροφή με το κεφάλι καλυμμένο από το ιμάτιο να κοιτάζει πίσω.

Κοντινά παράλληλα του ειδωλίου από την Άμφισσα προέρχονται από τη Σικελία. Συγκεκριμένα, από την Κεντουρίπη[279] έχουμε ειδώλιο όχι τόσο έντονα κινημένο, όπως της Άμφισσας, που αποδίδει την ίδια θέση χεριών και υποχώρηση του δεξιού σκέλους προς τα πίσω και πλάγια. Χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 3ου-αρχές του 2ου αι. π.Χ. και διατηρεί και το κεφάλι που είναι καλυμμένο με το ιμάτιο και στρέφεται προς τα δεξιά της. Παρεμφερή ειδώλια από τη Σικελία του γ΄ τετάρτου του 3ου αι. π.Χ. έχουν την ίδια θέση χεριών[280]. Η πιο ουσιαστική διαφορά με τα ειδώλια που παραθέτουμε ως παράλληλα είναι η απόδοση του κάτω κορμού που στο ειδώλιο της Άμφισσας είναι ιδιαίτερα κινημένος και με έντονο διασκελισμό.

Χορεύτριες με ίδια έντονη κίνηση αποδίδουν ειδώλια από το Kharayeb του Λιβάνου[281] και από την Πριήνη[282]. Πιο στατικό ειδώλιο με τα σκέλη σχεδόν παράλληλα μεταξύ τους, αλλά το δεξί χέρι να συγκρατεί το ιμάτιο καλύπτοντας μέρος του προσώπου της μορφής και το αριστερό σε προβολή παρουσιάζει ομοιότητα στον

[278] Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων,* πίν. 21, Β 87 (τελευταίο τέταρτο του 2ου αι. π.Χ.).
[279] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 129, αριθ. 779.
[280] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 127, αριθ. 768, πίν. 128, αριθ. 773.
[281] Chehab, *Kharayeb*, πίν. XXXVI, 1.
[282] Raeder 1984, 83, εικ. 21α, αριθ. 89. Rumscheid, *Priene*, πίν. 64, αριθ. κατ. 151.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

άνω κορμό με το αριθ. Κατ. 139. Τρία ειδώλια από τη Βέροια[283], που όμως δεν καταγράφονται ως χορεύτριες από την Κ. Τζαναβάρη, έχουν άνετο το δεξί σκέλος που υποχωρεί αρκετά προς τα πίσω και πλάγια. Η γυναικεία μορφή ντυμένη με χιτώνα και ιμάτιο, φέρνει το δεξί χέρι λυγισμένο μπροστά στο στήθος και το αριστερό ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα πέφτει προς τα κάτω. Αν και οι γυναικείες μορφές από τη Βέροια είναι αισθητά πιο συγκρατημένες στην κίνησή τους, ιδιαίτερα όσον αφορά τον κάτω κορμό που αποδίδεται πολύ κινημένος στο ειδώλιο από την Άμφισσα, παρ' όλα αυτά εντοπίζει κανείς ομοιότητα στη στάση του σώματος.

Με βάση κυρίως τα παράλληλα από τη Σικελία, το ειδώλιο αριθ. Κατ. 139 χρονολογείται στα μέσα του 3ου αι. π.Χ.

Τύπος 41 (Πίν. 25)

Στον τύπο ανήκει το ειδώλιο αριθ. Κατ. 140 και το θραύσμα αριθ. Κατ. 141. Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 140 σώζεται σε αποσπασματική κατάσταση και συγκολημμένο από πολλά θραύσματα. Απεικονίζεται γυναικεία μορφή κατενώπιον σε χορευτική κίνηση ή σε έντονο βηματισμό. Φορά χιτώνα και ιμάτιο. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί, λυγισμένο, υποχωρεί έντονα προς τα πίσω. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στον αντίθετο ώμο. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο προς τα εμπρός και προς τα πάνω συμπαρασύροντας και το ιμάτιο. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι λεπτά. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και απολήγει σε κρωβύλο. Η υποχώρηση του δεξιού σκέλους προς τα πίσω, καθώς και η θέση των χεριών διαταράσσουν τη μετωπικότητα της μορφής και προσδίδουν κίνηση.

Από το αριθ. Κατ. 141 σώζεται μόνο το κεφάλι και μικρό τμήμα του άνω κορμού. Από τη θέση του λυγισμένου προς τα πάνω και εμπρός δεξιού χεριού εικάζουμε ότι το ειδώλιο θα ανήκε στον ίδιο τύπο.

Ο εικονογραφικός αυτός τύπος διαμορφώνεται στο 320 π.Χ. περίπου και αντιστοιχεί στα ειδώλια που ο Kleiner ονομάζει «letzten Tanagraerin», καθώς θεωρεί ότι σηματοδοτούν το διαχωρισμό σώματος - ενδύματος και όγκου - κίνησης στην απόδοση των μορφών. Τα παλαιότερα παραδείγματα προέρχονται από την Αθήνα[284]

[283] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 99, πίν. 30 (Π 3138, 3144, 3152).
[284] Kleiner, *Tanagrafiguren*, 112-117, πίν. 19c, e,f.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

και τη Βοιωτία[285]. Στα ειδώλια που παραθέτουμε ως παράλληλα η διαφοροποίηση έγκειται τόσο στο λυγισμένο δεξί χέρι που άλλοτε διπλώνει μπροστά στο στήθος και άλλοτε ακουμπά στον αντίθετο ώμο, καθώς και στο αριστερό που προβάλλει μεν πάντοτε από τον κορμό, αλλά ποικίλλει η φορά του προς τα εμπρός, προς τα πάνω ή προς τα κάτω.

Ανάλογη στάση με το αριθ. Κατ. 140 έχει χορεύτρια από τα Άβδηρα[286] με το δεξί χέρι λυγισμένο να ακουμπά στον αντίθετο ώμο και το αριστερό να προβάλλει μπροστά. Η στροφή του κεφαλιού προς τα πίσω και δεξιά καθιστά τη μορφή από τα Άβδηρα περισσότερο κινημένη σε σύγκριση με το παράδειγμα της Άμφισσας. Από τη Θεσσαλονίκη[287] προέρχεται ειδώλιο μορφής με ανάλογη θέση των χεριών, αλλά πιο στατική απόδοση των σκελών. Παρεμφερή ειδώλια βρίσκουμε στην Τροία[288], όπου έχουν λυγισμένο το δεξί χέρι να ακουμπά στον αντίθετο ώμο, ενώ το αριστερό, επίσης λυγισμένο, προβάλλει μπροστά. Πρώιμο ειδώλιο του τέλους του 5ου αι. π.Χ. από τη Μυτιλήνη[289] διαφοροποιείται ως προς τη θέση του αριστερού χεριού που προβάλλει, όπως και το δεξί μπροστά, αλλά μοιάζει με το αριθ. Κατ. 140 στον κάτω κορμό και ειδικά στην κνήμη του άνετου δεξιού σκέλους που υποχωρεί και μετατοπίζεται πλάγια προσδίδοντας κίνηση στο ειδώλιο. Ειδώλιο από τη Μοργκαντίνα[290] που όμως δεν περιγράφεται ως χορεύτρια από τη συγγραφέα, έχει λυγισμένο το δεξί χέρι και ακουμπισμένο στον αντίθετο ώμο, λυγισμένο το δεξί σκέλος να υποχωρεί προς τα πίσω και το κεφάλι καλυμμένο από το ιμάτιο, που καλύπτει το στόμα και τη μύτη.

Δύο ειδώλια από τη Βέροια ανήκουν στον τύπο αυτό[291] και χρονολογούνται στα τέλη του 3ου αι. π.Χ., ενώ την εξέλιξη του τύπου μπορούμε να παρακολουθήσουμε σε ειδώλια από τη Μύρινα[292].

Περίπου στα μέσα του 3ου αι. π.Χ. χρονολογούμε και τα ειδώλια από την Άμφισσα.

---

[285] Besques, *Louvre* III, πίν. 16d,e 17a-c. Schürmann, *Karlsruhe,* πίν. 104, αριθ. 624 (τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.).
[286] Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων*, πίν. 22, Β85.
[287] *Bürgerwelten,* αριθ. 14 (3ος αι. π.Χ.).
[288] Thompson, *Troy*, πίν. XXIV, αριθ. 89, 90, πίν. XXV, αριθ. 92.
[289] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 218, αριθ. 110 (χρονολογείται στον 5ο αι. π.Χ.).
[290] Bell, *Morgantina*, πίν. 83, αριθ. 392α (τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.).
[291] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 87-89, αριθ. 89-90, πίν. 24. Βλ. και Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου, *ΑΔ* 18 (1963), Χρονικά, 233, πίν. 264γ.
[292] Besques, *Louvre* II, πίν. 120a, c-e.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 42 (Πίν. 25)

Δύο ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 142-143, αποτελούν τον τύπο 42 και προέρχονται από κοινή ή παράλληλη μήτρα. Με επιφύλαξη τα κατατάσσουμε στις χορεύτριες και σε αυτό μας οδήγησε η έντονη κλίση του κορμού τους προς τα δεξιά. Πατούν σε χαμηλή συμφυή βάση. Τα ενδύματα που φορούν είναι ποδήρης χιτώνας και ιμάτιο. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και προβάλλει προς τα εμπρός καλυμμένο εξ ολοκλήρου από το ιμάτιο. Κάτω από το λυγισμένο χέρι και μέχρι τη βάση του ειδωλίου το ιμάτιο σχηματίζει συμπαγή κοίλη πτυχή που δεν επιτρέπει να διαφανούν οι επιμέρους όγκοι του σώματος. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να μην μπορεί να αποκατασταθεί με βεβαιότητα η θέση των σκελών. Πιθανόν το δεξί σκέλος διασταυρώνεται πάνω από το αριστερό που είναι το στηρίζον. Και τα δύο ειδώλια έχουν μια αφύσικη κλίση σώματος προς τα δεξιά τους.

Ίδιο τύπο ειδωλίου δεν εντοπίσαμε. Ομοιότητα κυρίως όσον αφορά τη θέση του αριστερού χεριού που λυγίζει κάτω από το στήθος, καθώς και του αντίστοιχου σκέλους παρατηρούμε σε ειδώλιο από τη Μοργκαντίνα[293]. Το δεξί χέρι έχει διαφορετική θέση από το ειδώλιο της Άμφισσας, καθώς εδώ είναι χαμηλωμένο.

Τα ειδώλια χρονολογούνται πιθανόν στον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 43 (Πίν. 26)

Τον τύπο αποτελούν τρία ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 144-146, εκ των οποίων διατηρείται ακέραιο το αριθ. Κατ. 144, ενώ στα άλλα δύο σώζεται μόνον το κεφάλι και μικρό τμήμα του άνω κορμού. Τα ειδώλια ανήκουν στην κατηγορία των λεγόμενων mantle dancers. Έτσι ονομάστηκε ο τύπος αυτός των χορευτριών από τον H. Heydemann προσδιορίζοντας γυναικείες μορφές που έχουν καλυμμένο από το ιμάτιο το σώμα, τα χέρια και το κεφάλι[294], οι οποίες άλλοτε αποδίδονται σε ήρεμες στάσεις και άλλοτε στροβιλίζονται γύρω από τον άξονά τους. Σε αυτές η κίνηση του χεριού που ανασηκώνεται, παρασύροντας και το ένδυμα, για να καλύψει το στόμα, εντάσσεται μέσα στο πλαίσιο της χορευτικής φιγούρας και συχνά το κεφάλι στρέφεται έντονα προς τα πίσω, ενώ ο υπόλοιπος κορμός έχει φορά προς τα εμπρός, δημιουργώντας ποικιλία αξόνων με τη μορφή να ανοίγεται στο χώρο και ταυτόχρονα να κλείνεται

[293] Bell, *Morgantina*, πίν. 91, αριθ. 457 (β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[294] Heydemann 1879.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

στον εαυτό της. Τέτοια παραδείγματα μάς είναι γνωστά από τον ελληνιστικό κόσμο[295]. Ως παρεμφερή συγκαταλέγονται και τα θραύσματα αριθ. Κατ. 145-146 που αποδίδουν άνω κορμό γυναικείας μορφής, αλλά δεν μπορεί να αποκατασταθεί ο κάτω κορμός ούτε πλήρως ο άνω.

Ο τύπος πρωτοεμφανίζεται στην αγγειογραφία του 5ου και στην κοροπλαστική του 4ου αι. π.Χ. Ερμηνεύονται ως Νύμφες που χορεύουν προς τιμή της Δήμητρας και της Περσεφόνης, του Άδωνη, του Διονύσου, της Κυβέλης, ακόμα και ως άνδρες με γυναικεία αμφίεση[296]. Ειδώλια χορευτριών βρίσκονται συνήθως σε ιερά, αλλά και σε τάφους. Στις περιπτώσεις που προέρχονται από ιερά μπορούν να συμβολίζουν μια συγκεκριμένη τελετή που θα λάμβανε χώρα ή τον αέναο χορό προς τέρψη της θεότητας που υπονοούσε ο αναθέτης με την προσφορά του αυτή[297].

Σε πολλές περιπτώσεις το ιμάτιο δεν καλύπτει μόνο το κεφάλι, αλλά σκεπάζει και το στόμα ή ακόμα και τη μύτη. Μια απλή ερμηνεία είναι ότι οι γυναίκες κάλυπταν τα κεφάλια τους για να προστατευθούν από τη ζέστη και τη σκόνη των δρόμων. Η κάλυψη και του στόματος έχει όμως συσχετιστεί και με την έννοια της εχεμύθειας ή της θρησκευτικής σιωπής με την οποία θα δεσμεύονταν οι γυναίκες που συμμετείχαν σε τελετές[298], επαγγελματίες χορεύτριες, αναθέτριες ή ιερόδουλες. Η χειρονομία, τέλος, αυτή αποκτούσε και αποτροπαϊκό χαρακτήρα, καθώς δεν ξεστομίζονταν κακές προβλέψεις και προφητείες.

Αυτός όμως ο τρόπος κάλυψης του κεφαλιού δεν απαντά μόνο στις χορεύτριες και δεν δηλώνει απαραίτητα ότι όλες οι γυναικείες μορφές με καλυμμένο το κεφάλι ανήκουν σε αυτή την κατηγορία. Ο τύπος γνωρίζει μεγάλη διάδοση στις Ταναγραίες και δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένη κατηγορία ειδωλίων ούτε συσχετίζεται αναγκαστικά με συγκεκριμένη στάση σώματος[299].

Ειδώλια με κίνηση συνήθως προς τα δεξιά και ενίοτε στροφή του κεφαλιού προς τα πίσω απαντούν σε διάφορα μέρη της Ελλάδας[300], στην Κυρηναϊκή[301], στη Μύρινα[302]. Από την Πέργαμο προέρχονται ειδώλια χορευτριών που υπάγονται στη

[295] Βλ. ενδεικτικά από την Τροία, Thompson, *Troy*, XXIV-XXVI, από τη Μύρινα, Besques, *Louvre* II, πίν. 129-130.
[296] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 118. Γενικά για mantle dancers, βλ. Thompson, *Troy*, 102-105.
[297] Martin 2015, 191.
[298] Ένας τέτοιος συσχετισμός γίνεται με τον Ελευσινιακό κύκλο. Βλ. Heuzey 1873.
[299] *BM Cat.* III, πίν. 11, αριθ. 2059, 2061, πίν. 13, αριθ. 2068, πίν. 15, αριθ. 2079 διαφορετικοί τύποι ειδωλίων που έχουν τα κεφάλια καλυμμένα από το ιμάτιο.
[300] Besques, *Louvre* III, πίν. 91c (άγνωστης προέλευσης). Το ειδώλιο εικονίζει γυναικεία μορφή που εκτελεί το χορό με το ιμάτιο, ενώ ταυτόχρονα παίζει τύμπανο (β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.).
[301] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 26d-f (D 4309-4311) (β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[302] Besques, *Louvre* II, πίν. 129-130.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

λατρεία της Δήμητρας και της Κυβέλης. Άλλα είναι σε έντονη χορευτική κίνηση και στρέφουν το κεφάλι προς τα πίσω[303], όπως το αριθ. Κατ. 144, και άλλα φέρουν το δεξί χέρι λυγισμένο στον αντίθετο ώμο, όπως το αριθ. Κατ. 139[304].

Τύπος 44 (Πίν. 26)

Επίσης στην κατηγορία των mantle dancers ανήκει και το ειδώλιο αριθ. Κατ. 147 που όμως απεικονίζει μορφή grotesque Ο κορμός είναι κοντός και το κεφάλι μεγάλο αναλογικά με το σώμα. Η γυναικεία μορφή με ευρύ διασκελισμό κινείται προς τα δεξιά ως προς το θεατή και γυρίζει το κεφάλι ελαφρώς προς τα δεξιά της. Φέρνει το δεξί χέρι στο στόμα καλύπτοντάς το με το ιμάτιο που συγκρατεί. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δηλώνουν ώριμη γυναίκα.

Για την ερμηνεία της κάλυψης του προσώπου και ιδιαίτερα του στόματος έγινε λόγος στην ανάλυση του προηγούμενου τύπου. Με τον ίδιο τρόπο καλύπτει το στόμα θραύσμα ειδωλίου από τη Μυτιλήνη[305] του β΄ μισού του 2ου αι. π.Χ., όχι όμως grotesque.

Ενδεχομένως το ειδώλιο αριθ. Κατ. 147 απεικονίζει ηθοποιό της Κωμωδίας. Ακριβές παράλληλο του τύπου δεν βρέθηκε, όμως ο Brea παραθέτει ειδώλια ανάλογων γυναικείων μορφών σε χορευτική κίνηση και με το ιμάτιο να καλύπτει το στόμα[306]. Παρεμφερή ειδώλια ηθοποιών βρίσκουμε και στην Κόρινθο από το ιερό Δήμητρας και Κόρης[307].

Τύπος 45 (Πίν. 26, 126)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 148-149 τα εντάσσουμε στον ίδιο εικονογραφικό τύπο. Δεν προέρχονται από κοινή ούτε παράλληλη μήτρα, αλλά και τα δύο έχουν το δεξί χέρι λυγισμένο να στηρίζεται στη μέση. Η ιδιαιτερότητά τους έγκειται στο αριστερό χέρι, το οποίο προβάλλει λυγισμένο από τον κορμό, είναι ολοκληρωτικά τυλιγμένο από το ιμάτιο και αποδίδεται χωρίς καμία φυσικότητα, σχεδόν ατροφικό. Στο αριθ. Κατ. 148

[303] Töpperwein, *Pergamon,* πίν. 25, αριθ. 164, πίν. 26, αριθ. 163.
[304] Töpperwein, *Pergamon,* πίν. 26, αριθ. 166.
[305] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 318, αριθ. 354.
[306] Bernabò-Brea, *Menandro,* 100, E80, 102, E90.
[307] *Corinth* XVIII,IV, πίν. 53, αριθ. H360-361, 365.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

το χέρι ανοίγει ελαφρώς προς τα πλάγια, ενώ στο αριθ. Κατ. 159 προβάλλει σε ευθεία από τον κορμό.

Από την Κόρινθο, από το ιερό Δήμητρας και Κόρης, προέρχεται κάτω κορμός ειδωλίου με το αριστερό χέρι να προβάλλει από τον κορμό και να είναι τυλιγμένο από το ιμάτιο, όπως στα παραδείγματα από την Άμφισσα, χωρίς να διαμορφώνονται κάτω από αυτό πτυχές του ενδύματος. Η Merker αναφέρει ότι η χειρονομία αυτή ενδεχομένως αποδίδει το λεγόμενο «φαλλικό χέρι», το οποίο είχε αποτροπαϊκό χαρακτήρα και έχει επιβιώσει στις χώρες της Μεσογείου έως τη σύγχρονη εποχή για να προφυλλάσσει από το κακό[308].

Παράλληλα εντοπίζουμε στη Βόρεια Ελλάδα και συγκεκριμένα στη Βέροια, όπου όμως συστάδα πτυχών πέφτει κατακόρυφα από το προβαλλόμενο χέρι[309]. Οι Δρούγου και Τουράτσογλου κάνουν λόγο για τη χορευτική στάση που χαρακτηρίζει τα ειδώλια αυτά. Ανάλογα με τα ειδώλια της Βόρειας Ελλάδας εντοπίζουμε και στην Κυρηναϊκή[310], στη Μικρά Ασία[311] κ.α.

Τα αριθ. Κατ. 148-149 χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 46 (Πίν. 27)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 150 κατατάσσεται με επιφύλαξη στις χορεύτριες. Πρόκειται για θραύσμα που διατηρεί τον άνω κορμό γυναικείας μορφής, η οποία φορά πιθανότατα χιτώνα ζωσμένο κάτω από το στήθος. Το αριστερό χέρι ακολουθούσε τη φορά του σώματος, ενώ το δεξί, το οποίο δεν διατηρείται, θα είχε φορά προς τα πάνω και μακριά από τον κορμό. Η στάση του σώματος είναι σιγμοειδής με έντονη καμπύλη που σχηματίζεται στο δεξί ισχίο ως αποτέλεσμα της στήριξης της μορφής σε αυτό το σκέλος.

Η στάση του σώματος είναι όλο χάρη και κίνηση και αυτός είναι ο λόγος που εντάξαμε το ειδώλιο σε αυτή την κατηγορία. Οι πτυχές του ενδύματος με τη μορφή διαγωνίων ακολουθούν τον κορμό.

Ακριβές παράλληλο για το αριθ. Κατ. 150 δεν βρέθηκε. Αυτή η έντονη ζύγιση των σκελών όμως απαντά συχνά σε ειδώλια που στηρίζονται σε πεσσό ή κίονα. Σε

[308] *Corinth* XVIII,IV, 143, πίν. 33, αριθ. H100 (αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[309] Δρούγου - Τουράτσογλου, *Τάφοι Βεροίας*, 66, πίν. 33, αριθ. Π1502 και Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας,* 85-87, τύπος δ και τύπος ε, πίν. 22-23.
[310] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 22a (D 4282) (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[311] Schmidt, *Würzburg,* πίν. 35, αριθ. 177 (2ος αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

πολλές περιπτώσεις, μάλιστα, τα ειδώλια παριστάνουν την Αφροδίτη[312]. Σε Μαινάδες που χορεύουν αποδίδονται τρία ειδώλια από την Κεντουρίπη[313] του τέλους του 3ου αι. π.Χ. που έχουν το αριστερό χέρι ελαφρώς λυγισμένο και το δεξί υψωμένο, καθώς και ανάλογο θραύσμα άνω κορμού από τη Μοργκαντίνα[314]. Άλλη θεότητα που αποδίδεται έντονα κινημένη είναι η Νίκη[315].

Από τη Θάσο[316] ο τύπος της Νιννίου είναι εικονογραφικά κοντά στο αριθ. Κατ. 150. Εικονίζεται ψηλόλιγνη γυναικεία μορφή με χιτώνα με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό ζωσμένο ψηλά, κάτω από το στήθος. Το αριστερό χέρι είναι ελαφρώς λυγισμένο και γύρω από τον πήχη τυλίγεται η παρυφή του ιματίου. Το δεξί χέρι είναι αποκρουσμένο, αλλά από τη σιγμοειδή στάση του κορμού και από τον άνω κορμό φαίνεται ότι θα πρόβαλλε σε απόσταση από τον κορμό, όπως και στο θραύσμα από την Άμφισσα.

Ο τύπος χρονολογείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Τύπος 47 (Πίν. 27)

Το αριθ. Κατ. 151 είναι θραύσμα άνω κορμού γυναικείου ειδωλίου. Η μορφή φορά χιτώνα. Ιμάτιο καλύπτει τους ώμους, την παρυφή του οποίου συγκρατεί με το λυγισμένο αριστερό χέρι που στηρίζεται στη μέση. Το δεξί χέρι είναι αποκρουσμένο, αλλά φαίνεται ότι πρόβαλλε σε απόσταση από τον κορμό. Η μορφή θα στηριζόταν στο δεξί σκέλος με ανύψωση του αντίστοιχου ισχίου.

Πρόκειται για παρεμφερή τύπο με τον προηγούμενο όσον αφορά τη σιγμοειδή στάση, αν και στο αριθ. Κατ. 151 το σπάσιμο στη μέση δεν είναι τόσο έντονο. Το αριστερό χέρι είναι ελαφρώς λυγισμένο, ενώ και σε αυτό το δεξί θα είχε φορά προς τα πάνω και μακριά από τον κορμό.

Τα παράλληλα και η χρονολόγηση του προηγούμενου τύπου αντιστοιχούν και για το αριθ. Κατ. 151, αλλά το λυγισμένο στο μηρό αριστερό χέρι βρίσκει κοντινότερο εικονογραφικό παράλληλο σε ειδώλιο από τη Ρόδο[317]. Η Β. Μαχαίρα

[312] Βλ. για παράδειγμα, Schürmann, *Karlsruhe,* πίν. 116, αριθ. 717 και μάλιστα ντυμένη απόδοση της θεάς, με την ίδια έντονη σιγμοειδή κίνηση όπως στο αριθ. Κατ. 150.
[313] Schürmann, *Karlsruhe,* πίν. 132, αριθ. 790-792 (τέλη του 3ου αι. π.Χ.). Το ένδυμά τους σχηματίζει μεγάλη και δαντελωτή αναδίπλωση στο ύψος της μέσης, όπως στο αριθ. Κατ. 153. Επίσης από την Κεντουρίπη, βλ. Schürmann, *Karlsruhe,* πίν. 128, αριθ. 770, 774 (τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.).
[314] Bell, *Morgantina*, πίν. 91, αριθ. 461.
[315] Bell, *Morgantina*, πίν. 60, αριθ. 239.
[316] Muller, *Thesmophorion,* πίν. 80, αριθ. 429-430.
[317] Μαχαίρα 2014, 85, εικ. 8 (γύρω στο 200 π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

προβαίνει με επιφύλαξη στην ταύτιση της μορφής με νέα Παρθένο, ίσως Άρτεμη, χωρίς όμως να αποκλείει την απεικόνιση θνητής, ιέρειας ή λατρεύτριας. Ψιλόλιγνο ειδώλιο από τη Σάμο, με το αριστερό χέρι να στηρίζεται στη μέση καλυμμένο από το ιμάτιο και το δεξί αποκρουσμένο, αλλά με εμφανή την κίνηση προς τα πάνω, ερμηνεύεται από τους μελετητές με χορεύτρια[318].

Πιθανή χρονολόγηση στις αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Τύπος 48 (Πίν. 27)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 152 σώζεται σε αποσπασματική κατάσταση, συγκολλημένο και με ιδιαίτερα φθαρμένη την επιφάνειά του. Η μορφή αποδίδεται σε διασκελισμό, προβάλλοντας το δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό φέρεται προς τα πίσω. Η θέση των χεριών δεν αποκαθίσταται με βεβαιότητα. Πιθανόν το δεξί ήταν λυγισμένο στον αγκώνα και ακουμπούσε κάτω από το λαιμό. Το αριστερό χέρι ίσως στηριζόταν στη μέση και αυτό δικαιολογεί σειρά πτυχώσεων που πέφτουν στο ύψος του μηρού.

Η ιδιαιτερότητα αυτού του ειδωλίου έγκειται στην απόδοση των σκελών, τα οποία είναι σε βηματισμό προς τα εμπρός. Αυτό δεν απαντά σε κάποιο άλλο ειδώλιο του αποθέτη, καθώς ακόμα και αυτά που αποδίδονται σε κίνηση ή σε χορευτική φιγούρα έχουν τα κάτω άκρα καλυμμένα από τα ενδύματα. Ελεύθερα αποδίδονται τα σκέλη και στο επόμενο ειδώλιο, όμως σε αυτό η κίνηση είναι περισσότερο χορευτική και όχι βηματισμού.

Δυστυχώς, η απώλεια του κεφαλιού και των άνω άκρων της μορφής του αριθ. Κατ. 152 δεν επιτρέπει να αποκαταστήσουμε τον τύπο. Δύσκολο, επίσης, είναι να καθοριστεί με βεβαιότητα το φύλο της μορφής, καθώς δεν εντοπίσαμε ακριβή παράλληλα. Από τη Μοργκαντίνα[319] προέρχεται ειδώλιο που αποδίδεται σε χορεύτρια, η οποία προβάλλει το δεξί σκέλος έναντι του αριστερού. Άλλος εικονογραφικός τύπος, στον οποίο τα σκέλη της μορφής αποδίδονται σε διάσταση, είτε γυμνά είτε να διακρίνονται κάτω από τα ενδύματα, είναι των Ερώτων και ποικίλα ειδώλια προέρχονται από τη Μύρινα[320]. Είναι, επομένως, πιθανό το αριθ. Κατ. 152 να αποδίδει ανδρική μορφή, αφού τα περισσότερα παράλληλα παραπέμπουν σε Έρωτες.

[318] Τσάκος - Γιαννακόπουλος 2014, 242, εικ. 12 (τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[319] Bell, *Morgantina*, 186, αριθ. 454 (β΄ τέταρτο του 2ου αι. π.Χ.).
[320] Besques, *Louvre* II, πίν. 58-65.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 49 (Πίν. 27)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 153 σώζεται αποσπασματικά από τη μέση και κάτω και απεικονίζει μορφή σε χορευτική κίνηση. Σε αντίθεση με τα υπόλοιπα ειδώλια που ταυτίζονται με χορεύτριες περισσότερο επειδή αποδίδονται σε βηματισμό ή επειδή τα χέρια είναι κινημένα και απομακρύνονται από τον κορμό, θεωρούμε ότι το ειδώλιο αριθ. Κατ. 153 έχει αποδώσει συγκεκριμένη χορευτική φιγούρα. Η μορφή απαθανατίζεται ακριβώς τη στιγμή που έχει ανασηκώσει το λυγισμένο δεξί σκέλος στον αέρα, ενώ στηρίζεται στο αριστερό. Είναι εύσωμη και φορά χιτωνίσκο ή πέπλο. Το ένδυμα φαίνεται βαρύ, καθώς παχιά αποδίδεται η κυματοειδής απόληξή του πάνω από το γόνατο. Δεν είναι σαφές αν το κάτω μέρος των σκελών είναι γυμνό, αλλά είναι πιθανό να φορούσε αναξυρίδες[321]. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η δήλωση των πτυχώσεων συνεχίζεται έως ένα σημείο και στην πίσω επιφάνεια του ειδωλίου, χωρίς όμως το αποτέλεσμα να είναι φυσιοκρατικό.

Όπως και για το αριθ. Κατ. 152, η απώλεια του άνω κορμού δεν επιτρέπει να προσδιοριστεί με βεβαιότητα το φύλο της μορφής. Δεν βρέθηκε ακριβές παράλληλο για το συγκεκριμένο τύπο ειδωλίου. Με βραχύ ένδυμα που περιβάλλει μόνο τον κάτω κορμό και με το αριστερό σκέλος σε προβολή αποδίδεται ειδώλιο άνδρα χορευτή ή ακροβάτη που βρέθηκε στην Αμφίπολη[322]. Η ενδυμασία του παραπέμπει σε μικρασιατική καταγωγή, ο δε πίλος που φορά στο κεφάλι πιθανόν τον ταυτίζει με πυρριχιστή (χορευτή πολεμικών χορών). Από τη Ρήνεια προέρχεται ειδώλιο γυναικείας μορφής με αναξυρίδες και κοντό χιτώνα που κλίνει τον κορμό προς τα αριστερά της με τα χέρια ενωμένα πάνω από το κεφάλι, δηλώνοντας ότι ετοιμάζεται να κάνει περιστροφή[323].

Στην αγγειογραφία αποδίδονται μορφές σε χορευτικές κινήσεις και μάλιστα με κοντό χιτώνα που θα μπορούσαν ενδεχομένως να οδηγήσουν στην ταύτιση του ειδωλίου αριθ. Κατ. 153 με χορευτή ή χορεύτρια. Δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί το είδος του χορού. Οι κωμαστές απεικονίζονται να πατούν στο ένα σκέλος και να τινάζουν ψηλά το άλλο (εκλακτισμός)[324]. Ένας διαφορετικός χορός που απεικονίζεται σε ομάδα ερυθρόμορφων αγγείων των ύστερων κλασικών χρόνων αναγνωρίζεται ως

[321] Τα σκέλη αποδίδονται ιδιαίτερα στιβαρά και θα μπορούσαν να συγκριθούν με ειδώλιο από τη Ρήνεια που φορά αναξυρίδες, δλ. *Μουσών δώρα*, 287, αριθ. λήμ. 156.
[322] *Μουσών δώρα*, 286, αριθ. λήμ. 155 (β΄μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[323] *Μουσών δώρα*, 287, αριθ. λήμ. 156 (τέλος του 2ου-αρχές 1ου αι. π.Χ.).
[324] *Μουσών δώρα*, 273, αριθ. λήμ. 143 (αττικός μελανόμορφος σκύφος (540-520 π.Χ.) με κώμο ανδρών και γυναικών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

«Περσικόν» ή «όκλασμα»[325] και οι χορευτές ντυμένοι με ασιατική ενδυμασία, έχουν λυγισμένα σε κίνηση τα σκέλη και τα χέρια σε προβολή προς τα εμπρός ή προς τα πάνω, πάντα μακριά από τον κορμό. Και στο αριθ. Κατ. 153 φαίνεται ότι τα χέρια δεν ακολουθούσαν τη φορά του σώματος, καθώς δεν υπάρχουν ίχνη τους στον κορμό. Η πιθανή αναγνώριση του είδους του χορού που συνήθως τελούνταν σε πλαίσιο υπαίθριων ιερών, δεν βοηθά στην αναγνώριση του φύλου γιατί στην αγγειογραφία απεικονίζονται μορφές και των δύο φύλων.

Τύπος 50 (Πίν. 27)

Το θραύσμα αριθ. Κατ. 154 ανήκει σε άνω κορμό ανδρικής μορφής σε χορευτική κίνηση. Το κεφάλι στρέφεται προς τα δεξιά. Το δεξί χέρι στηρίζεται στο ισχίο με την παλάμη προς τα έξω, ενώ το αριστερό, επίσης λυγισμένο, υψώνεται και ακουμπά στο κεφάλι. Φορά διαγώνια το χιτώνα, ο οποίος πορπώνεται στον αριστερό ώμο, όπου δύο μικρά σφαιρικά εξάρματα (κομβία από περόνες;), αφήνοντας γυμνό τον άνω κορμό. Το ιμάτιο τυλίγεται γύρω από τη μέση.

Από τα ευρήματα του αποθέτη είναι το μόνο που αποδίδει άνδρα να εκτελεί χορευτικές φιγούρες. Η αποσπασματικότητα του ειδωλίου δεν επιτρέπει να ανασυνθέσουμε τον κάτω κορμό, παρ' όλα αυτά η μορφή διακρίνεται για τη χάρη της. Ακριβή παράλληλα δεν έχουμε εντοπίσει. Το πιο κοντινό εικονογραφικά είναι θραύσμα ανδρικού ειδωλίου από την Αθήνα[326]. Η μορφή έχει το δεξί χέρι λυγισμένο και το στηρίζει στη μέση με την παλάμη προς τα έξω σε στάση που απαντά σε χορευτές. Φορά διαγώνια χλαμύδα, η οποία πέφτει πάνω από το δεξιό ώμο, αντίθετα δηλαδή από το ειδώλιο της Άμφισσας.

Θραύσμα ειδωλίου κωμικού ηθοποιού από την Πέλλα[327] έχει το αριστερό χέρι λυγισμένο πάνω από το κεφάλι σε ανάλογη στάση με το ειδώλιο από την Άμφισσα. Το αριστερό ακουμπά στο σώμα και το ένδυμά του είναι στολισμένο με ταινίες που χιαστί ενώνονται πάνω στο στήθος.

[325] Γαρέζου 2003-2009.
[326] Thompson 1965, 54, πίν. 17, αριθ. 3.
[327] Χασάπη 1991-1992, 290, πίν. 6, αριθ. Ε 2636 (4ος αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Θραύσμα ανδρικής μορφής από τη Μέμφιδα της Αιγύπτου[328] με λυγισμένο το δεξί χέρι πάνω από το κεφάλι, με το οποίο κρατά μήλο(;), παρουσιάζει σχετική ομοιότητα στη στάση του σώματος με το ειδώλιο από την Άμφισσα.

Τα παράλληλα που βρέθηκαν οδηγούν σε μια χρονολόγηση από τον 4ο έως το 2ο αι. π.Χ.

Τύπος 51 (Πίν. 29)

Το αριθ. Κατ. 155 είναι ένα μεγάλων διαστάσεων σύμπλεγμα ανδρικής και γυναικείας μορφής διατηρημένο κατά το κατώτερο μέρος του. Οι μορφές πατούν σε ορθογώνια επίπεδη βάση. Η ανδρική μορφή είναι κατενώπιον. Σώζεται μόνον ο κάτω κορμός της. Φορά χιτωνίσκο μέχρι το ύψος των γονάτων και μακρύ ιμάτιο που λειτουργεί ως πλαίσιο για τις δύο μορφές. Το δεξί του σκέλος είναι ελαφρώς λυγισμένο και πατά στη βάση σε ευρύ διασκελισμό. Με το αριστερό του χέρι, από το οποίο σώζεται μόνο ο βραχίονας, αγκαλιάζει τη γυναικεία μορφή, η οποία είναι στραμμένη με πρόσωπο προς αυτόν έχοντας γυρισμένα τα νώτα της προς το θεατή. Η γυναικεία μορφή, της οποίας επίσης σώζεται μόνο ο κάτω κορμός, φορά πιθανόν τον αττικό πέπλο με απόπτυγμα και έχει το δεξί της σκέλος λυγισμένο σε κίνηση προς τα εμπρός. Το υπόλοιπο σώμα καλύπτεται από τις έντονα δηλωμένες κάθετες πτυχές του ενδύματος.

Πρόκειται για μοναδικό σύμπλεγμα, του οποίου μέχρι τώρα δεν έχουμε βρει παράλληλο. Η αποσπασματική του διατήρηση μας στερεί από ένα προφανώς μεγάλης αισθητικής αξίας κοροπλαστικό έργο. Διαφοροποιείται από την πλειονότητα των μετωπικών και στατικών ειδωλίων και έχει μεγαλύτερες διαστάσεις.

Στην κοροπλαστική είναι γνωστά ζεύγη που απεικονίζουν ανδρικές και γυναικείες μορφές μαζί, συνήθως σε παράταξη[329], αλλά και ερωτικά ζεύγη[330]. Ο

[328] *Sammlung Kaufmann*, 66-67, αριθ. κατ. 21, πίν. 3.6 (μέσα του 2ου αι. π.Χ.). Fischer, *Ägypten,* πίν. 9, αριθ. 56.

[329] Από τη Βέροια, βλ. *Ειδώλιο*, 263, αριθ. 194 [Γ. Παπαζαφειρίου]. Η γυναικεία μορφή είναι ενδεδυμένη σε αντίθεση με την ανδρική που αποδίδεται γυμνή να ακουμπά το δεξί χέρι στην πλάτη της γυναικείας. Από τη Μυτιλήνη προέρχονται έξι ειδώλια που αποδίδουν ζευγάρι ανδρικής και γυναικείας μορφής και έχουν κατασκευαστεί από την ίδια φθαρμένη μήτρα, βλ. Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 354-355, αριθ. 438-443. Βλ. και Laumonier, *Madrid*, LXXXV,1. Η γυνακεία μορφή στέκεται στο αριστερό πλάι του και τον αγκαλιάζει. Ο άνδρας φορά κοντό χιτωνίσκο και προβάλλει στα πλάγια το δεξί του σκέλος.

[330] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 356, αριθ. κατ. 444-445.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Έρωτας και η Ψυχή[331] αποδίδονται επίσης σε εναγκαλισμό, με τον Έρωτα συνήθως κατενώπιον και την Ψυχή στραμμένη προς το μέρος του και αντίθετα προς το θεατή. Βέβαια σε αυτόν τον εικονογραφικό τύπο ο Έρωτας συνήθως αποδίδεται γυμνός. Συμπλέγματα ανδρικής και γυναικείας μορφής απαντούν στην Κρήτη με την ανδρική μορφή αριστερά, με χλαμύδα και φύλο συκής που καλύπτει το ανδρικό μόριο, και τη γυναίκα στα δεξιά, με χιτώνα και ιμάτιο[332].

Το σύμπλεγμα όμως από την Άμφισσα πιθανότατα αποδίδει ένα ζευγάρι σε χορευτική κίνηση. Ο κάτω κορμός της ανδρικής μορφής δεν φαίνεται να ανήκει σε Έρωτα. Το σκέλος που διατηρείται είναι στιβαρό και πιθανότατα ανήκει σε ενήλικα. Αποδίδεται γυμνό σε έντονο διασκελισμό προς τα δεξιά του που θα δήλωνε κίνηση προς την αντίθετη κατεύθυνση. Σε αντίστοιχο διασκελισμό είναι και η γυναικεία μορφή. Οι κνήμες του γυμνού ανδρικού σκέλους στην αριστερή πλευρά και του καλυμμένου από τα ενδύματα γυναικείου στη δεξιά (ως προς το θεατή) δημιουργούν δύο παράλληλους άξονες μέσα στους οποίους διαμορφώνεται το σύμπλεγμα. Η νοητή προέκταση του σκέλους της γυναικείας μορφής στον άνω κορμό είναι το χέρι του άνδρα που την αγκαλιάζει. Η απώλεια του άνω κορμού των μορφών δεν επιτρέπει δυστυχώς την αποκατάσταση του τύπου.

Από το ιερό της Μητέρας των Θεών[333] στην Πέλλα προέρχεται σύμπλεγμα γυναικείων μορφών σε χαμηλή ορθογώνια βάση, ο κάτω κορμός των οποίων παρουσιάζει ομοιότητες με το σύμπλεγμα από την Άμφισσα. Η μορφή που εμφανίζεται σε δεύτερο επίπεδο είναι κατενώπιον με έντονα προβεβλημένο το δεξί της πόδι προς τα πλάγια. Η δεύτερη μορφή, μικρότερη σε αυτή την περίπτωση, στρέφει τα νώτα της προς το θεατή. Η πτυχολογία του ενδύματός της είναι πυκνή με παράλληλες κατακόρυφες πτυχές, ενώ στην προσπάθειά της να κρατηθεί από τη μεγαλύτερη μορφή έχει ανασηκώσει το αριστερό άκρο πόδι της, αγγίζοντας με τα δάκτυλα τη βάση, όπως κάνει η αντίστοιχη μορφή στο αριθ. Κατ. 155.

Η χρονολόγηση του συμπλέγματος είναι δύσκολη, όμως η τόσο έντονη πτυχολογία που έχει ο ανδρικός χιτωνίσκος απαντά συνήθως σε υστερότερα ειδώλια και ίσως θα μπορούσαμε να εντάξουμε το αριθ. Κατ. 155 μέσα στο 2ο αι. π.Χ.

---

[331] *BM Cat.* III, 245, αριθ. 2797, πίν. 129 (από την Κυρηναϊκή, μάλλον ύστερος 3ος αι. π.Χ.). Laumonier, *Madrid*, πίν. LXXXV, 2, αριθ. 787 (νότια Ιταλία). Bell, *Morgantina*, πίν. 70-71, αριθ. 324-325. Ίδιο σύμπλεγμα ζευγαριού που αγκαλιάζεται από τη Σικελία, με τη γυναικεία μορφή στα αριστερά ως προς το θεατή, γυμνή, εκτός από ιμάτιο που καλύπτει μόνο τα πόδια, βλ. Schürmann, *Karlsruhe*, αριθ. 804, πίν. 135 (1ος αι. π.Χ.). *Ειδώλιο*, 393-394, αριθ. 485-486.

[332] Besques, *Louvre* III, πίν. 78b-d, 79a. Από το άνδρο Διός πρώιμης ελληνιστικής εποχής, ίδιου τύπου.

[333] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών*, 85-86, αριθ. 95, πίν. 71α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 52 (Πίν. 28)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 156 αποδίδει γυναικεία μορφή-μουσικό που κρατά τύμπανο στο δεξί της χέρι. Η μορφή πατά σε χαμηλή συμφυή βάση. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί, ελαφρώς λυγισμένο, προβάλλεται πλευρικά. Φορά χιτώνα με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό που ζώνεται ψηλά κάτω από το στήθος. Το λαιμό κοσμεί στρογγυλό περίαπτο αναρτημένο με αλυσίδα. Πάνω από το χιτώνα φορά ιμάτιο που τυλίγει ως επίβλημα τους ώμους. Το αριστερό χέρι στηρίζεται στη μέση και καλύπτεται από το ιμάτιο. Το δεξί χέρι είναι ελαφρώς λυγισμένο, ακολουθεί τον κορμό και το άκρο του περιβάλλεται από το ιμάτιο.

Η κύρια όψη του ειδωλίου είναι αυστηρά η πρόσθια και η μετωπικότητα τονίζεται από τις παράλληλες κάθετες πτυχές που διατρέχουν ολόκληρη την αριστερή πλευρά της μορφής υποδεικνύοντας τη θέση του στηρίζοντος σκέλους. Το ψηλό ζώσιμο του χιτώνα ακριβώς κάτω από το στήθος επιμηκύνει και τονίζει υπερβολικά τον κάτω κορμό αλλοιώνοντας τις αναλογίες της μορφής. Η πτυχολογία αραιώνει στη δεξιά πλευρά, όπου το άνετο σκέλος. Το άκρο δεξί πόδι είναι από πρόσθετο κομμάτι πηλού και πατά έξω από τη συμφυή βάση στην οποία στηρίζεται το ειδώλιο.

Στην Άμφισσα ο τύπος αντιπροσωπεύεται από ένα μόνο ειδώλιο, όμως η διάδοσή του στην ελληνιστική εποχή είναι μεγάλη[334]. Ενίοτε εμπλουτίζεται με παραπληρωματικά διακοσμητικά στοιχεία που παραπέμπουν σε Μαινάδες (τύμπανα, όπως το ειδώλιο από την Άμφισσα και από την Τανάγρα[335], ριπίδια κλπ.)[336]. Πέρα από τη διαφοροποίηση όσον αφορά τα αντικείμενα που κρατούν οι μορφές, ένα άλλο εικονογραφικό χαρακτηριστικό είναι η αντίστροφη απόδοση της θέσης των χεριών[337]. Ο τύπος απαντά στην Αθήνα και με τις δύο «παραλλαγές» όσον αφορά τη θέση των χεριών[338] και τα ειδώλια διακρίνονται για τη λυγερότητά τους, τη λεπτή σωματική διάπλαση και τη χάρη. Από την Αθήνα προέρχεται και το ειδώλιο που σηματοδοτεί την πρωιμότερη βαθμίδα εξέλιξης του συγκεκριμένου τύπου και χρονολογείται στα μέσα του 4ου αι. π.Χ.[339].

[334] Winter, *Typen*, 70,1.
[335] Besques, *Louvre* III, D122, πίν. 27a (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[336] Furtwängler, *Sabouroff*, πίν. CVI. Besques 1984, 51, εικ. 9 (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[337] Besques, *Louvre* III, MNB 602, πίν. 27d (β΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.), MNB 461, πίν. 27e (β΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.). Κρατούν ριπίδιο. *Collection Camille Lecuyer*, I, πίν. B2 δεξιά (Τανάγρα).
[338] Kleiner, *Tanagrafiguren*, πίν. 28 (τέλη του 4ου αι. πΧ.).
[339] Thompson 1952, 131, πίν. 34, αριθ. 19. Για το ειδώλιο από τη Βοιωτία CA 3462 (=*Tanagra*, 214, αριθ. 149), η J. Becq στον κατάλογο αναφέρει «il s'agirait d'une des premières interprétations béotiennes d'un type attique de la seconde moitié du IVe siècle».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τμήμα ειδωλίου από τη Δήλο ανήκει σε αυτό τον τύπο[340], καθώς και ειδώλιο από τάφο στο οικόπεδο Μαθιουλάκη στα Χανιά[341]. Από σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο Τσάλλα στη Θήβα που πραγματοποιήθηκε κατά τα έτη 1999-2000 προέρχεται ειδώλιο ίδιου τύπου που χρονολογείται στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.[342]. Δεν λείπουν όμως και οι περιπτώσεις που δεν μας παραδίδεται ο ακριβής τόπος εύρεσης των ειδωλίων[343].

Στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο ο τύπος γνωρίζει μεγάλη διάδοση κυρίως το 2ο αι. π.Χ. στη Βόρεια Ελλάδα, και συγκεκριμένα στην Πέλλα[344], τη Βέροια[345], τη Θεσσαλονίκη[346], τα Άβδηρα[347] και στη Χαλκιδική[348]. Στο ιερό της Μητέρας των Θεών στην Πέλλα, αλλά και στη Βέροια, συναντούμε τον τύπο με αντίθετη θέση χεριών. Παράλληλό του απαντά και στην αρχαία Δημητριάδα[349].

Ιδιαίτερα αγαπητός είναι ο τύπος και στην Κυρηναϊκή όπου εμφανίζεται χωρίς την προσθήκη τυμπάνων ή ριπιδίων και στις δύο παραλλαγές όσον αφορά στη θέση των χεριών[350]. Παράλληλά του έχουν, επίσης, βρεθεί στη νότια Ιταλία[351], στον

---

[340] *Délos* XXIII, 191, αριθ. 661 bis, πίν. 66. Από το ειδώλιο διατηρείται μόνο τμήμα του αριστερού άνω κορμού με λυγισμένο το αντίστοιχο χέρι, γεγονός που το προσεγγίζει με το υπό μελέτη από την Άμφισσα.

[341] Μαρκουλάκη - Νινιού-Κινδελή 1982, 61, πίν. 13α-γ, Π5717, όπου και συμπληρωματική βιβλιογραφία για τον τύπο. Χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.

[342] Kountouri - Harami - Vivliodetis 2016, 192, εικ. 12, Ε121.

[343] Sieveking, *Sammlung Loeb*, 39, πίν. 61. Στον τόπο προέλευσης δηλώνεται γενικά «από την Ελλάδα». Η μορφή αποδίδεται με λυγισμένο το δεξί χέρι και όχι εντελώς προτεταμένο το αριστερό. Η αντιστροφή σημειώνεται στη στάση των σκελών, καθώς στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ στο πλάι προβάλλει το αριστερό. Επιπλέον, όσον αφορά τα ενδύματα, το ιμάτιο αφήνει γυμνό το λυγισμένο δεξί χέρι από τη μέση του βραχίονα και κάτω, χαρακτηριστικό που απαντά και σε κάποια ειδώλια από την Κυρηναϊκή και τη Μύρινα. Η στροφή του κεφαλιού προς τα αριστερά ως προς το θεατή «σπάει» τη μετωπικότητα που διακρίνει σχεδόν το σύνολο των ειδωλίων του τύπου. Βλ. και Besques, *Louvre* III, CA 3842, πίν. 92c, ίδια στάση με Άμφισσα, πιθανότατα από τη βόρεια Ελλάδα.

[344] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών*, πίν. 50, αριθ. 30, πίν. 51, αριθ. 32. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θαλαμωτοί τάφοι Πέλλας,* πίν. 10, 11, 15, 16, 33, 42, 44, αριθ. 64, 65, 65α, 67, 69, 70. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 31, αριθ. κατ. 27, πίν. 12γ. *Ειδώλιο*, 254-255, αριθ. κατ. 179.

[345] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 111-115, πίν. 44-48. *Ειδώλιο*, 258, αριθ. κατ. 185 [Γ. Παπαζαφειρίου]. Βλ. επίσης και Δρούγου - Τουράτσογλου, *Τάφοι Βεροίας*, 65, πίν. 32, Π1498.

[346] Tsakalou-Tzanavari 2007, 122, εικ. 6 (τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.). Βλ. θραύσμα άνω κορμού ειδωλίου, Κόρτη-Κόντη, *Θεσσαλονίκη*, 117, πίν. 202, αριθ. 97.1 (2ος αι. μ.Χ.).

[347] Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων,* 53, Α9, πίν. 4 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.).

[348] Mendel, *Musées impériaux ottomans*, πίν. XIII,7. Χωρίς αντικείμενο στο προτεταμένο χέρι.

[349] Νικολάου 2009, 352, εικ. 4. *Demetrias* 7, πίν. 4, αριθ. 31*.

[350] *BM Cat.* III, πίν. 114, αριθ. 2705-2707. Στην ανάλυση του 2705 από την Τόκρα αναφέρεται ότι πρόκειται για έναν τύπο που τον συναντούμε από την Αθήνα και την Τανάγρα μέχρι την Αλεξάνδρεια και τη Μύρινα από τα μέσα του 4ου έως τον ύστερο 2ο και τον 1ο αι. π.Χ. Από τα τρία ειδώλια στα οποία παραπέμπουμε, το 2705 είναι αυτό που, με εξαίρεση το τύμπανο που απουσιάζει, αποδίδει πιστά τις επιμέρους λεπτομέρειες και παρουσιάζει ομοιότητες με της Άμφισσας. Βλ. και Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 18d (β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.), το οποίο υστερεί σε σωματικότητα και αποδίδεται αισθητά πιο λιγνό. Η έντονη κάμψη του άνετου δεξιού σκέλους δημιουργεί κίνηση στον κάτω κορμό με την ανύψωση του αντίθετου ισχίου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τάραντα[352], την Κάλλατη του Εύξεινου Πόντου[353], την Αλεξάνδρεια[354], τη Βηρυτό[355] και τη Μύρινα[356].

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα επιπλέον στοιχείο αναφορικά με το συγκεκριμένο τύπο και με την παρουσία του στην Αλεξάνδρεια και ειδικότερα στο Sciatbi. Η εύρεση εκεί τεσσάρων μητρών επιβεβαίωσε την ύπαρξη τοπικών κοροπλαστικών εργαστηρίων. Αυτό που είναι σημαντικό για την έρευνά μας είναι ότι μία από τις μήτρες αποδίδει τον τύπο του ειδωλίου από την Άμφισσα. Πρόκειται για μήτρα που περιλαμβάνει και το κεφάλι και της οποίας το παραγόμενο ειδώλιο θα είχε λυγισμένο το αριστερό χέρι και προτεταμένο το δεξί χωρίς την προσθήκη κάποιου αντικειμένου, ενώ η στήριξη του σώματος γινόταν στο δεξί σκέλος με έντονα λυγισμένο το αριστερό[357].

Το συγκεκριμένο εύρημα αποδεικνύει αφ' ενός ότι κάποιοι τύποι εξάγονταν απευθείας ως μήτρες. Αυτό καθαυτό το γεγονός δεν μας παραξενεύει, καθώς γνωρίζουμε ότι εκτός από το αρχέτυπο και την αρχική μήτρα που ο κοροπλάστης διατηρούσε στο εργαστήριό του με τη μορφή αρχείου, προέβαινε στην κατασκευή περισσοτέρων μητρών «εργασίας» για τη μαζική παραγωγή των ειδωλίων. Αφ'

---

[351] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 29b (ύστερος 3ος αι. π.Χ.), πιο σωματώδες, χωρίς αντικείμενα και με αντίστροφη θέση χεριών και ποδιών (από την Απουλία;). Βλ. και Pensabene *et al.* 1980, 104, τύπος 41, αριθ. 89-91, πίν. 26. Από την Καπύη με ίδια θέση χεριών, αλλά χωρίς το τύμπανο, βλ. *Capua preromana* V, πίν. LXXXII,2. Ventrelli, *Museo Jatta*, 42, αριθ. 8 (τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.).

[352] Graepler, *Tarent*, 112, εικ. 58.

[353] Canarache, *Callatis*, αριθ. 192. Παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με το δικό μας, μόνο που απουσιάζει το τύμπανο.

[354] Breccia, *Sciatbi*, πίν. LXII, 156, LXV, 169,171, LXIX, 186. Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. IV, 4, V, 1, VII, 5. Στα παραδείγματα από τη νεκρόπολη του Sciatbi τα ειδώλια υιοθετούν την ίδια στάση σώματος με αυτό από την Άμφισσα με τη διαφορά ότι λείπει το τύμπανο. Βλ. και Fischer, *Ägypten*, 129, πίν. 8, αριθ. 49. Η θέση των χεριών είναι ίδια με της Άμφισσας και η συγγραφέας αναφέρει ότι ο τύπος είναι ιδιαίτερα αγαπητός στην Αλεξάνδρεια.

[355] Chehab, *Kharayeb*, πίν. XLIV, 2. Η στάση των χεριών είναι αντίστροφη και το δεξί σκέλος είναι ιδιαίτερα λυγισμένο με αποτέλεσμα να προκαλεί έντονο σπάσιμο της μέσης που διαταράσσει την ιερατική στάση που διακρίνει τα υπόλοιπα.

[356] Burr, *Myrina*, 67, πίν. XXXIV, 89 (200-150 π.Χ.). Η Burr αναφέρει σχετικά με το συγκεκριμένο ειδώλιο ότι «αντιγράφει» πιστά τη στάση των αντίστοιχων από την Αλεξάνδρεια με τη διαφορά ότι ενώ στον 3ο αι. π.Χ. το λεπτό και ευκίνητο ένδυμα ακολουθεί και υποτάσσεται στη δομή του υποκείμενου σώματος, στο 2ο αιώνα, όπου και χρονολογείται αυτό από τη Μύρινα, εφάπτεται στον κορμό και πέφτει βαρύ με συμπαγείς πτυχές από τη μέση και κάτω. Επίσης, επισημαίνει ότι ενώ στην Αλεξάνδρεια τα κεφάλια παρουσιάζουν πραξιτέλεια χαρακτηριστικά, στης Μύρινας είναι στρογγυλά με βοστρύχους που πέφτουν στην πλάτη. Σε σύγκριση με το ειδώλιο από την Άμφισσα είναι πιο στιβαρό και παρουσιάζει μεγαλύτερη κάμψη του δεξιού σκέλους.6 Besques, *Louvre* II, πίν. 116a (150-100 π.Χ.), πίν. 116b (τέλη του 3ου αι. π.Χ.). Σε κάποια από τα ειδώλια της Μύρινας (Besques, *Louvre* II, πίν. 113a, 117a) ο τύπος, αν και παραμένει στις γενικές γραμμές ο ίδιος, διαφοροποιείται ως προς τη μη κάλυψη του λυγισμένου χεριού από το ιμάτιο παρά μόνο από τον αγκώνα και κάτω ή μόνο στο ύψος του καρπού. Αυτή η λεπτομέρεια έχει ως αποτέλεσμα να αλλοιώνεται το περίγραμμα του χεριού που προηγουμένως αποδιδόταν συμπαγές και να δημιουργείται άνοιγμα δίνοντας μια διαφορετική κίνηση στα συγκεκριμένα ειδώλια.

[357] Kassab Tezgör - Abd'el Fattah 1997.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ετέρου αποτελεί μια έμμεση απόδειξη για το πόσο δημοφιλής ήταν αυτός ο τύπος κατά την ελληνιστική περίοδο.

Με βάση και τα περισσότερα παράλληλα που παραθέσαμε το ειδώλιο αριθ. Κατ. 156 χρονολογείται τον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 53 (Πίν. 28)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 157 αποδίδει, όπως και το προηγούμενο, γυναίκα που κρατά τύμπανο, αλλά ανήκει σε διαφορετικό εικονογραφικό τύπο. Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και σώζεται αποσπασματικά. Η επιφάνεια του ειδωλίου είναι τραχιά και διατρέχεται ολόκληρη από διαγώνιες πτυχές, οι οποίες έχουν αποδοθεί με εγχάραξη και στερούνται πλαστικότητας.

Η μορφή είναι κατενώπιον. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και στηρίζεται στο ισχίο, ενώ το αριστερό, ελαφρώς λυγισμένο, ακολουθεί τον κορμό. Στην άκρη του συγκρατούσε το τύμπανο. Μια παχιά πτυχή πέφτει διαγώνια από το δεξί ισχίο μέχρι το πάνω μέρος του τυμπάνου στην αριστερή πλευρά, όπου ξεκινά άλλη με αντίθετη κατεύθυνση που κατέληγε στο δεξί μηρό. Το χαρακτηριστικό αυτό με τις τεθλασμένες πτυχές το συναντήσαμε ήδη στον τύπο 14, του οποίου το ειδώλιο αριθ. Κατ. 156 μοιάζει να είναι μια πιο στιβαρή εκδοχή εμπλουτισμένη με το τύμπανο.

Το ειδώλιο θα χρονολογηθεί με βάση τον τύπο 14 και τα παράλληλά του μέσα στον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 54 (Πίν. 28)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 158-159 αποδίδουν δύο γυναίκες μουσικούς που κρατούν τρίγωνο. Πρόκειται για έγχορδο μουσικό όργανο, του οποίου το όνομα προήλθε σαφώς από το σχήμα του, αυτό του ορθογώνιου τριγώνου. Οι ήχοι παράγονται με την αφή των χορδών, χωρίς τη χρήση πλήκτρου. Οι χορδές του είναι ισοπαχείς, αλλά διαφέρουν στο μήκος, ενώ ο αριθμός τους δεν μπορεί να δηλωθεί με βεβαιότητα, καθώς οι απεικονίσεις του στην κοροπλαστική δεν χαρακτηρίζονται από τέτοιου βαθμού ευκρίνεια και πιστότητα στην απόδοση. Σε περιπτώσεις απεικόνισης άρπας, με την οποία το τρίγωνο ανήκει στην ίδια κατηγορία μουσικών οργάνων, οι χορδές ποικίλλουν από εννέα έως είκοσι, γεγονός που ανταποκρίνεται και στις πληροφορίες

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

που μας παραδίδουν οι πηγές και συγκεκριμένα ο Ανακρέοντας, ο οποίος κάνει λόγο για εννεάχορδα και εικοσάχορδα όργανα.

Εκτός από την άρπα, στην ίδια κατηγορία εγχόρδων ανήκουν η κιθάρα, η σαμβύκη, η πηκτίς, ο μάγαδις, ο βάρβιτος και το ψαλτήριον. Μάλιστα φαίνεται ότι το τρίγωνο αποτελεί παραλλαγή της σαμβύκης και της άρπας (η διαφορά τους έγκειται κυρίως στο μήκος και στον αριθμό των χορδών) και πολλές φορές επικρατεί σύγχυση στην ταύτιση των οργάνων, καθώς τα ονόματα χρησιμοποιούνται αδιακρίτως προκειμένου να περιγράψουν πότε το ένα όργανο και πότε το άλλο[358].

Πέρα από την ασάφεια όσον αφορά στη με βεβαιότητα ταύτιση σχήματος και ονόματος, διχογνωμία υπάρχει και όσον αφορά στην προέλευση του τριγώνου, την οποία άλλοι θεωρούν φρυγική[359] (η πιο παλιά αναφορά στον Σοφοκλή), άλλοι λυδική, όπως και της πηκτίδος, και άλλοι αιγυπτιακή. Ο Ιόβας στο τέταρτο βιβλίο της *Θεατρικής Ιστορίας* αποδίδει συριακή προέλευση στο τρίγωνο, όπως άλλωστε και στη σαμβύκη, και θεωρεί εφευρέτη του τον Ίβυκο από το Ρήγιο[360]. Ο Αριστοτέλης ονομάζει τα τρίγωνα «αρχαία όργανα»[361], ενώ ο Αριστόξενος «έκφυλα»[362].

Μια άλλη πληροφορία που προκύπτει τόσο από τις πηγές όσο και από την εικονογραφία, είναι ότι οι μουσικοί που έπαιζαν τα όργανα αυτά ήταν κατά κανόνα, αν όχι αποκλειστικά, γυναίκες. Σε όλα τα παράλληλα που θα παραθέσουμε στη συνέχεια παρατηρούμε ότι ο τύπος ακολουθεί έναν κοινό εικονογραφικό τρόπο απόδοσης, σύμφωνα με τον οποίο οι μορφές αποδίδονται όρθιες και συνήθως μετωπικές, με εξαίρεση ένα ειδώλιο από τη Μύρινα στο οποίο η μορφή αποδίδεται καθιστή[363], στηρίζουν το όργανο στο δεξιό ώμο, τα χέρια ακουμπούν στη βάση του τριγώνου και ενίοτε τα δάχτυλα ακουμπούν τις χορδές[364]. Οι πηγές δεν παραδίδουν συγκεκριμένο όνομα για τις γυναίκες που παίζουν τρίγωνο, ενώ για παράδειγμα αναφέρονται οι σαμβυκίστριες που καλούνταν στα συμπόσια να παίξουν μουσική.

---

[358] Αναλυτικά για τα μουσικά όργανα και για τις επιμέρους διαφορές τους, βλ. West 1992, 71 κ.ε. Ειδικά για το τρίγωνο, βλ. *RE*, VI A1, 142.

[359] *TGF*² 221, 182: *Πολὺς δὲ Φρὺξ τρίγωνος ἀντίσπαστά τε \ Λυδῆς ἐφυμνεῖ πηκτίδος συγχορδία.* Αθήναιος, *Δειπν.* IV, 183e.

[360] Αθήναιος, *Δειπν.* IV, 175d-e: *Καὶ τὸ τρίγωνον δὲ καλούμενον ὄργανον Ἰόβας ἐν τετάρτῳ θεατρικῆς ἱστορίας Σύρων εὕρημα φησίν εἶναι, ὡς καὶ τὸν καλούμενον λυροφοίνικα … σαμβύκην… εὕρημα εἶναι λέγει Ἰβύκου τοῦ Ῥηγίνου ποιητοῦ…*

[361] *RE*, VI A1, 142. Αθήναιος, *Δειπν.* IV, 182f: *τὸν γὰρ βάρωμον καὶ τὰς σαμβύκας ἀρχαῖα εἶναι.*

[362] Αθήναιος, *Δειπν.* IV, 182f*: Ἀριστόξενος δ' ἔκφυλα ὄργανα καλεῖ φοίνικας καὶ πηκτίδας καὶ μαγαδίδας σαμβύκας τε καὶ τρίγωνα καὶ κλεψιάμβους καὶ σκινδαψοὺς καὶ τὸ ἐννεάχορδον καλούμενον.*

[363] Pottier - Reinach, *Myrina*, 437, πίν. XL. Βλ. και Besques, *Louvre* II, πίν. 153a, Myr 272, όπου αποδίδονται τρεις καθιστές μορφές, μια εκ των οποίων κρατά τρίγωνο.

[364] *Amathonte* IV, 95-97, πίν. 29-30 (1ος αι. π.Χ.-1ος αι. μ.Χ.). Breccia, *Sciatbi*, II, πίν. LXVI, αριθ. 173. Breccia, *Terracotte figurate*, II,1, πίν. G, 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ένα πρόσθετο κοινό χαρακτηριστικό είναι ότι όλες οι μορφές απεικονίζονται στεφανωμένες.

Το θέμα των γυναικείων μορφών που παίζουν άρπα/τρίγωνο και συχνά χορεύουν στους ρυθμούς της μουσικής είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο στην ελληνιστική κοροπλαστική, κατέχει όμως ξεχωριστή θέση μεταξύ των ειδωλίων από την Αίγυπτο και γενικά την Ανατολική Μεσόγειο. Σε πολλά παραδείγματα πράγματι το μουσικό όργανο θα μπορούσε ενίοτε να ταυτιστεί με άρπα, καθώς η άνω γωνία του καμπυλώνεται χάνοντας την οξεία της απόληξη[365]. Παρ' όλα αυτά δεν λείπουν οι περιπτώσεις που έστω και με αυτή τη μορφή ταυτίζεται από τους μελετητές με τρίγωνο. Μεταξύ των ειδωλίων από το Kharayeb του Λιβάνου[366] παρελαύνει μια σειρά από χορεύτριες και μουσικούς. Υπάρχουν και ειδώλια που προσεγγίζουν πιο πολύ τα αριθ. Κατ. 158-159 από την Άμφισσα και αποδίδουν τις μορφές μετωπικές[367] να στηρίζουν το τρίγωνο στο δεξιό τους ώμο και να το συγκρατούν με τα δύο χέρια από τη βάση του, καθώς και άλλα που απεικονίζουν τη μορφή να κρατά σε απόσταση το τρίγωνο από τον κορμό της και να στροβιλίζεται με το ρυθμό[368].

Από την Αίγυπτο[369] προέρχονται πολλά ειδώλια αυτού του τύπου και συγκεκριμένα από την Αλεξάνδρεια[370], τη Hadra[371] και τη νεκρόπολη στο Sciatbi[372]. Απεικονίζονται μουσικοί με τρίγωνα και με τύμπανα που φορούν στεφάνι και παίρνουν μέρος σε εορτές προς τιμήν της Ίσιδος. Ειδώλια αυτού του τύπου εντοπίζονται και στην Κυρηναϊκή[373], τη Μικρά Ασία[374] κ.α. Ιδιαίτερα αγαπητός είναι ο τύπος και στην Κύπρο[375]. Στα κλασικά χρόνια, πλειάδα ειδωλίων που βρέθηκαν αφιερωμένα σε ιερά της Κύπρου και συγκεκριμένα στην Άχνα, την Κυθρέα, τη Λάρνακα κ.α., απεικονίζουν γυναίκες μουσικούς που παίζουν κιθάρα. Στα

[365] *Sammlung Kaufmann*, 37, αριθ. κατ. 23, πίν. 3.8 (άγνωστης προέλευσης, 1ος αι. π.Χ.). Το όργανο ταυτίζεται με άρπα.
[366] Chehab, *Kharayeb*, πίν. XLI,1, XXXIX.
[367] Ό.π., πίν. XLI,1, Kh 285-287.
[368] Ό.π., πίν. XXXIX, Kh. 280-284.
[369] *BM Cat.* IV, πίν. 35, αριθ. 3197 (3ος-2ος αι. π.Χ.). Dunand 1990, 195-197, αριθ. 533-539. Από την Αίγυπτο έχουμε και μια καθιστή ανδρική μορφή που παίζει τριγωνική άρπα, βλ. *BM Cat.* IV, πίν. 37, αριθ. 3208 (4ος αι. π.Χ.). Υπάρχει και ανάλογο που παίζει τύμπανο (ό.π., αριθ. 3209).
[370] Vogt, *Sammlung Ernst von Sieglin*, πίν. XVIII,3. Βλ. επίσης από την Αίγυπτο, Fischer, *Ägypten*, 132, πίν. 9, αριθ. 57, 59.
[371] Breccia, *Terracotte figurate*, II,1, πίν. G,2.
[372] Breccia, *Sciatbi*, II, πίν. 66, αριθ. 173. Breccia, *Terracotte figurate*, II,1, πίν. G, 1. Schürmann, *Karlsruhe*, αριθ. 1124, πίν. 186 (άρπα) με εκτενή βιβλιογραφία.
[373] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 13d (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[374] *Collection Camille Lecuyer*, ό.π., πίν. B2 (μεσαίο). Töpperwein, *Pergamon*, πίν. 27, αριθ. 172 (από την Πέργαμο). Η μορφή από την Πέργαμο διαφοροποιείται, καθώς κρατά το τρίγωνο πάνω από το δεξιό της ώμο, για να το μεταφέρει.
[375] Ohnefalsch-Richter 1893, πίν. CCII,3 (Κούριον).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ελληνιστικά χρόνια τη θέση της κιθάρας παίρνει το τρίγωνο. Ένας μεγάλος αριθμός τέτοιων ειδωλίων προέρχονται από την Αμαθούντα[376], την Κυρήνεια[377], τη Σαλαμίνα και από άλλα σημεία του νησιού[378]. Ιδιαίτερα αυτά από την Αμαθούντα υπόκεινται στις γενικές εικονογραφικές επιταγές που θέλουν τη γυναικεία μορφή όρθια, ντυμένη με χιτώνα και με στεφάνι στο κεφάλι, να κρατά το τρίγωνο στη δεξιά της πλευρά με την κάθετη πλευρά προς τα έξω. Το είδος του στεφανιού που φορούν παρατηρείται και σε άλλα ειδώλια που απεικονίζουν συμμετέχοντες σε λατρευτικές τελετές.

Στο Τρίκωμο, βόρεια της Σαλαμίνας, επίσης στην Κύπρο, βρέθηκε ειδώλιο όρθιας γυναικείας μορφής σε έντονη χορευτική στάση, που κρατά με τα δυο της χέρια μουσικό όργανο, που ταυτίζεται με άρπα. Κατευθύνεται προς τα αριστερά προβάλλοντας το αριστερό της σκέλος, αλλά το κεφάλι της στρέφεται προς το θεατή. Στηρίζει την άρπα στο δεξιό της ώμο και με το αριστερό της χέρι ακουμπά τις χορδές. Ένα δεύτερο ειδώλιο με κοινή προέλευση με το προηγούμενο, διατηρείται έως κάτω από τη μέση και απεικονίζει γυναικεία μορφή σε ανάλογη στάση, με περισσότερο όμως ονειροπόλα έκφραση, σαν να την έχουν συνεπάρει οι ήχοι που προέρχονται από την άρπα[379]. Και στα δύο αυτά ειδώλια το μουσικό όργανο κρατιέται με το κάθετο στέλεχος προς την εσωτερική πλευρά, δηλαδή αυτή του κορμού.

Στην Κύπρο οι μουσικοί κατέχουν από παλιά σημαντική θέση στη λατρεία και μάλιστα συνδέονται με τη λατρεία της Αφροδίτης, όπως φαίνεται από τα ειδώλια του 8ου αι. π.Χ. που παίζουν κιθάρα ή τύμπανο[380]. Στην αττική αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. οι αρπίστριες συνδέονται τόσο με τις Μούσες, αλλά και με τις νύφες και τις συνοδούς τους. Η μετάβαση των μουσικών αυτών από τον κύκλο των Μουσών σε αυτόν του γάμου γίνεται κυρίως σαφής στα αγγεία του Ζωγράφου του λουτρού, όπου η νύφη εικονίζεται να παίζει άρπα[381]. Προσδίδοντας στις νεαρές παρθένες ένα σύμβολο που παραπέμπει σε θεές, ο αγγειογράφος τους δίνει θεϊκές ιδιότητες και η γαμήλια σκηνή που απεικονίζεται ανάγεται στη σφαίρα του ιδεατού. Σε ερυθρόμορφη βοιωτική πυξίδα της οποίας το θέμα εντάσσεται επίσης στο γαμήλιο κύκλο, απεικονίζεται καθιστή αρπίστρια[382]. Αν μπορούν οι ίδιες ερμηνείες που εκφράστηκαν για τις παραστάσεις των αγγείων να αποδοθούν και στα ειδώλια, θα πρέπει να

[376] *Amathonte* IV, 95-97, πίν. 29-30, αριθ. 271-275.
[377] *RDAC* 1937-1939, 200, πίν. XLIV,w.
[378] Βλ. γενικά, *SCE* IV,3, 108.
[379] *BM Cat.* III, 269-270, αριθ. 2899-2900.
[380] *Amathonte* IV, ό.π.
[381] Sabetai 1993.
[382] Avronidaki 2014, 92.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

θεωρηθεί πιθανό τα ειδώλια αριθ. Κατ. 158-159 που με ιερατική στάση κρατούν τα τρίγωνα, φορούν στεφάνι και έχουν διακοσμητικά στοιχεία πάνω από το μέτωπο να εντάσσονται και αυτά σε κάποιο γαμήλιο κύκλο ή να απεικονίζουν νύφες.

Τα ειδώλια από την Άμφισσα ακολουθούν τα ίδια βασικά χαρακτηριστικά του τύπου. Το τρίγωνο αποδίδεται χωρίς καμία επιμέρους πλαστική απόδοση των λεπτομερειών του. Μόνο μια εγχάραξη στην αριστερή του πλευρά (στο αριθ. Κατ. 158 είναι δύο οι εγχαράξεις) επιχειρεί πιθανότατα να δηλώσει το κατακόρυφο ξύλινο στέλεχος που στα περισσότερα ειδώλια αποδίδεται με έξεργο τρόπο. Ιδιαίτερη είναι και η απόδοση του κεφαλιού, το οποίο εκτός από το στεφάνι που έχουμε αναφέρει, το σκεπάζει καλύπτρα και επιπλέον κοσμείται με δύο κυκλικά κομβία πάνω από το μέτωπο (ρόδακες). Ανάλογο διακοσμητικό κομβίο απαντά και στα κεφάλια αριθ. Κατ. 486-487. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου, αν και φθαρμένα, αποπνέουν αυστηρότητα.

Η ομοιότητα των δύο ειδωλίων μεταξύ τους είναι πιστή, το ίδιο και οι διαστάσεις τους και το χρώμα του πηλού τους, γεγονός που μας κάνει να προτείνουμε την προέλευσή τους από κοινή μήτρα. Όσο για τη χρονολόγησή τους πιστεύουμε ότι εντάσσονται στον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 55 (Πίν. 28)

Το αριθ. Κατ. 160 είναι θραύσμα που αποδίδει άνω κορμό ειδωλίου χωρίς το κεφάλι. Το ένδυμα που φορά η μορφή δεν μπορεί να διακριθεί. Με ιδιαίτερη λεπτομέρεια έχουν αποδοθεί τα δάχτυλα που συγκρατούν διαγώνια μπροστά στο στήθος διπλό αυλό, ο οποίος έχει επίσης αποδοθεί πιστά. Η μορφή είναι ανδρική, καθώς διακρίνονται δύο φλογόσχημοι βόστρυχοι από τη γενειάδα.

Η αποσπασματικότητα του ειδωλίου δεν επιτρέπει να αποκαταστήσουμε τον τύπο, όμως η διάδοση των μουσικών κατά την ελληνιστική εποχή είναι μεγάλη. Μουσικοί και των δύο φύλων απεικονίζονται να παίζουν ή να κρατούν αυλούς, άλλοτε μεμονωμένοι, αρκετές φορές όμως και σε ζεύγη.

Από την Ερέτρια[383], την Κυρηναϊκή[384], τη Μοργκαντίνα προέρχονται ειδώλια γυναικείων μορφών που παίζουν διπλό αυλό[385]. Στη Μοργκαντίνα βρέθηκαν και

[383] *Eretria* VII, πίν. 16, αριθ. 16, 20, 21. *Eretria* XII, πίν. 10, αριθ. 42-45.
[384] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 13a-c.
[385] Bell, *Morgantina*, πίν. 93, αριθ. 472-473.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

πλακίδια που απεικονίζουν τις τρεις Νύμφες, μία εκ των οποίων παίζει διπλό αυλό[386], καθώς και μεμονωμένο ειδώλιο νεαρής ανδρικής μορφής (Έρωτας;)[387].

Πιστό παράλληλο για το ειδώλιο του τύπου δεν βρέθηκε.

Τύπος 56 (Πίν. 29)

Το αριθ. Κατ. 161 εικονίζει ζεύγος ιστάμενων μορφών, πιθανόν γυναικείων, εκ των οποίων η δεξιά ως προς το θεατή είναι μουσικός, αφού παίζει διπλό αυλό[388], τον οποίο ακουμπά στα χείλη της. Είναι εύκολο να εικάσουμε ότι η άλλη μορφή που στέκεται τόσο κοντά της πρέπει να είχε κάποιο συνοδευτικό ρόλο και είτε να τραγουδούσε ή να απάγγελνε κάτι στους ήχους της συντρόφου της. Το ζεύγος των μορφών που αποδίδεται κατ' ενώπιον είναι στεφανωμένο με διάστικτα στεφάνια και πρέπει να συμμετείχε σε κάποιο ιερό, μουσικό ή θεατρικό δρώμενο όπου η συνοδεία μουσικής ήταν απαραίτητη.

Από τη Σικελία προέρχεται πληθώρα ειδωλίων που απαρτίζονται από τρεις μουσικούς σε παράταξη που παίζουν αυλό και τύμπανα[389]. Ενίοτε μία από τις τρεις μορφές δεν κρατά μουσικό όργανο. Από τη Μοργκαντίνα προέρχονται ειδώλια που έχουν ταυτιστεί με τις τρεις Νύμφες. Σε αυτά, η αριστερή μορφή παίζει διπλό αυλό, η μεσαία κύμβαλα και η δεξιά τύμπανο[390]. Στη Fontana Calda[391] στη Σικελία, σε αποθέτη ιερού βρέθηκαν πολλά γυναικεία ειδώλια μουσικών. Τα περισσότερα (43 στο σύνολο) ανήκαν σε αυλητρίδες, έντεκα σε μορφές με τύμπανο, τρία με κύμβαλα, δύο με άρπα και πέντε συντάγματα τριών μορφών με διπλό αυλό και τύμπανο. Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 161 φαίνεται να είναι πιο «συντομευμένη» απόδοση των ειδωλίων της Fontana Calda, καθώς από αυτό παραλείπεται η μορφή με το τύμπανο που στα ειδώλια από τη Σικελία ήταν η μεσαία. Από την Εγγύς Ανατολή[392] προέρχεται ειδώλιο που εικονίζει ζευγάρι γυναικών μουσικών. Η δεξιά ως προς το θεατή μορφή παίζει διπλό αυλό, όπως και στο ειδώλιο από την Άμφισσα, ενώ η αριστερή

[386] Ό.π., πίν. 62.
[387] Ό.π., πίν. 69, αριθ. 310.
[388] *Eretria* VII, πίν. 16, αριθ. 16, 20-21 μεμονωμένες μορφές που παίζουν διπλό αυλό. Από το Θεσμοφόριο επίσης προέρχονται ειδώλια που κρατούν τύμπανο και άλλα με λύρα.
[389] Bellia 2015α, όπου δίνεται εκτενής βιβλιογραφία για όλα τα ειδώλια με μουσικούς από τη Σικελία και την Καλαβρία του 4ου και 3ου αι. π.Χ.
[390] Bell, *Morgantina*, 162, πίν. 62, αριθ. 253-264.
[391] Bellia 2015, 182-183, εικ. 10.
[392] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 105d (E 484). Προέρχεται μάλλον από την Παλμύρα και χρονολογείται τον 1ο-2ο αι. μ.Χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

διαφοροποιείται και παίζει τύμπανο. Τέτοια ζευγάρια μουσικών είναι αρκετά διαδεδομένα και στην Ανατολή. Μεμονωμένα ειδώλια αυλητρίδων απαντούν στην Κυρηναϊκή[393].

Το ειδώλιο θα μπορούσε να χρονολογηθεί στον 3ο, ίσως όμως και στο 2ο αι. π.Χ.

Τύπος 57 (Πίν. 29)

Δύο γυναικείες ιστάμενες μορφές σε παράταξη αποδίδει και το αριθ. Κατ. 162. Τα χαρακτηριστικά των μορφών είναι αρκετά φθαρμένα, όμως είναι σαφές ότι φορούσαν στο κεφάλι πόλο ή στεφάνη και το κυριότερο ότι υιοθετούν την ίδια ακριβώς στάση χεριών. Αυτό φανερώνει δύο πρόσωπα που εκτελούν την ίδια εργασία και ίσως απάγγελναν ή τραγουδούσαν εν χορώ.

Από την Ιερισσό[394] προέρχεται σύμπλεγμα γυναικείων μορφών που κρατιούνται από τα χέρια. Είναι θέμα που συνηθίζεται ως κτέρισμα παιδικών και γυναικείων ταφών. Το συγκεκριμένο ταυτίζεται με ζεύγος Δήμητρας και Κόρης. Από την Κυρηναϊκή έχουμε δύο παρεμφερή ειδώλια που εικονίζουν γυναικείες μορφές να στέκονται η μία δίπλα στην άλλη[395]. Η μία φορά κρέδημνον ή μικρό στεφάνι και η άλλη παχύτερο. Οι δύο κάθετοι άξονες του ειδωλίου ορίζονται στην αριστερή πλευρά από το λυγισμένο στη μέση χέρι της αριστερής μορφής και από το αριστερό χέρι της δεξιάς που συγκρατεί τις παρυφές του ιματίου.

Είναι πιθανόν το ειδώλιο από την Άμφισσα να απεικονίζει επίσης θεότητες, όπως το παράλληλο από την Ιερισσό, αν λάβουμε υπόψη ότι συχνά οι θεότητες απεικονίζονται με πόλο.

Από τη Σαμοθράκη προέρχονται ζεύγη ανδρικών νεανικών μορφών, όχι όμως συμπλέγματα, απλά ειδώλια ίδιου τύπου που έχουν βρεθεί μαζί[396]. Έχουν το δεξί τους χέρι λυγισμένο μπροστά στο στήθος υιοθετώντας την ίδια στάση που έχει το ζεύγος από την Άμφισσα. Το αριστερό τους χέρι είναι χαμηλωμένο ακολουθώντας τον κορμό. Έχουν εντοπιστεί δύο τέτοια ζευγάρια. Αν η παρουσία τους έχει κάποια ιδιαίτερη συμβολική σημασία δεν είναι βέβαιο, ειδικά όμως στη Σαμοθράκη η E.B. Dusenbery αναγνωρίζει σε αυτά τους Διόσκουρους (Κάβειροι ή Κουρήτες).

[393] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 13a-c (D 4230-4232) (αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[394] *Ειδώλιο*, 422, αριθ. 547 [Κ. Ρωμιοπούλου] (400-350 π.Χ.).
[395] *BM Cat.* III, 229-230, αριθ. 2728-2729, πίν. 118 (αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[396] *Samothrace* 11, 882, S153-5A, 5B, SP1-7A, 7B.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Η χρονολόγησή του δεν είναι εύκολη, ίσως όμως να είναι λίγο πρωιμότερο από τον 3ο αι. π.Χ.

ΣΤ. ΓΟΝΥΚΛΙΝΕΙΣ, ΚΑΘΙΣΤΕΣ, ΑΝΑΚΕΚΛΙΜΕΝΕΣ ΚΑΙ ΚΕΚΛΙΜΕΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Τύπος 58 (Πίν. 30, 127)

Στο αριθ. Κατ. 163 η μορφή εικονίζεται γονυκλινής με ποδήρη χιτώνα που ζώνεται ψηλά κάτω από το στήθος, σχηματίζοντας τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό, και ιμάτιο[397]. Η μορφή παριστάνεται με τη δεξιά κνήμη σχεδόν ακουμπισμένη στο έδαφος. Ρίχνει το βάρος της στο αριστερό σκέλος που είναι λυγισμένο σε ορθή γωνία και πατά με ολόκληρο το πέλμα. Η μορφή στρέφει τον άνω κορμό προς τα δεξιά της. Το αριστερό χέρι ακουμπά στο αντίστοιχο γόνατο. Το ιμάτιο έχει υποχωρήσει στο ύψος του αγκώνα αφήνοντας ακάλυπτο το βραχίονα.

Πρόκειται για ένα από τα λίγα ειδώλια της Άμφισσας που προκαλούν το θεατή να τα παρατηρήσει περιμετρικά. Η σύνθεση του σώματος είναι πυραμιδοειδής, και διακρίνεται για την πολυπλοκότητα των αξόνων που δημιουργούν τα σκέλη και τα χέρια στο περίγραμμά της.

Η στάση στην οποία αποδίδεται η μορφή υιοθετείται συχνά για την απόδοση των αστραγαλιζουσών. Ο Higgins αναφέρει ότι η απεικόνιση γυναικείων γονυκλινών μορφών που στηρίζονται στο ένα γόνατο προκειμένου να παίξουν το παιχνίδι των πεντελίθων ή αστραγάλων ήταν ένα από τα πιο αγαπητά θέματα στην Τανάγρα[398]. Σύμφωνα με τον Robinson[399], η πιο παλιά απεικόνιση του θέματος προέρχεται από τη ζωγραφική σύνθεση *Νέκυια* (κάθοδος του Οδυσσέα στον Άδη) του Πολυγνώτου, ο οποίος στη Λέσχη των Κνιδίων στους Δελφούς[400] απεικόνισε τις δύο κόρες του Πανδάρεω, Καμειρώ και Κλυτίη, στεφανωμένες με λουλούδια να παίζουν τους αστραγάλους. Πολλοί μελετητές αποδίδουν στο εργαστήριο του θάσιου ζωγράφου την έμπνευση και διαμόρφωση του μοτίβου αυτού.

[397] Το ειδώλιο παρουσιάστηκε στο *Χρήμα*, 316, αριθ. κατ. 207.
[398] Higgins, *Tanagra and the Figurines*, 143-144.
[399] *Olynthus* XIV, 192-198, αριθ. 253.
[400] Παυσανίας, X, 30,2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ο τύπος της αστραγαλίζουσας είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στην κοροπλαστική. Ειδώλια του τύπου εντοπίζονται στην Όλυνθο[401], την Αθήνα[402], την Τανάγρα[403], την Ερέτρια[404], την Αλεξάνδρεια[405], την Κυρηναϊκή[406], την Ιταλία[407], τη Ρόδο[408] κ.α.

Η δημοτικότητα και η διάδοση του τύπου οφείλεται καταρχάς στο ότι το ίδιο το παιχνίδι των αστραγάλων ήταν ιδιαίτερα αγαπητό. Απεικονίζεται, λοιπόν, μια ευχάριστη και χαλαρή στιγμή της καθημερινής ζωής. Ταυτόχρονα, δίνεται στους κοροπλάστες η δυνατότητα να αναδείξουν τις καλλιτεχνικές τους ικανότητες λόγω της πολυπλοκότητας στην απόδοση της στάσης του ανθρώπινου σώματος και της πτυχολογίας. Στις περιπτώσεις που τα ειδώλια των αστραγαλιζουσών προέρχονται από τάφους, η επιτυχία ή αποτυχία στη ρίψη των αστραγάλων μπορεί να συνδέεται με τον άωρο θάνατο. Οι ίδιοι οι αστράγαλοι «ως αναθήματα νέων σε ιερά, καθώς και τα ειδώλια συνδέονται λόγω των συμβολικών συμφραζόμενων του αστραγαλισμού με τον κόσμο της νεότητας, των διαβατηρίων τελετών και της Αφροδίτης ή της Αρτέμιδος αντίστοιχα»[409].

Τα περισσότερα ειδώλια του τύπου, ανεξαρτήτως προέλευσης, διακρίνονται για τη σωματικότητά τους. Στηρίζονται στο αριστερό σκέλος που πατά στο έδαφος

[401] *Olynthus* IV, πίν. 39, αριθ. 320 (5ος αι. π.Χ., προταναγραϊκός τύπος) και πίν. 41, αριθ. 381 (α΄ μισό του 4ου αι. π..Χ.). *Olynthus* XIV, αριθ. 251, 253, 254 (τα αριθ. 251 και 254 προέρχονται από την ίδια μήτρα με το αριθ. 320 από *Olynthus* IV. Εκτός από το 320 όλα τα υπόλοιπα χρονολογούνται στο α΄ μισό του 4ου αι. π.Χ.).

[402] Winter, *Typen* II, 134,2. *Kerameikos* XV, 70-73, αριθ. κατ. 222-228. Schürmann, *Karlsruhe*, 170-171, πίν. 103, αριθ. κατ. 621 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.). Breitenstein, *Terracottas*, αριθ. 275, πίν. 30 (α΄ μισό του 4ου αι. π.Χ.). Dörig 1959, εικ. 5 (στο Würzburg, Martin von Wagner Museum). Neutsch 1952, 56, πίν. 32,1-2. Besques 1984, 46, εικ. 3c (τέλη του 4ου αι. π.Χ.). Schmidt, *Würzburg,* 29, αριθ. 10, πίν. 4 (300 π.Χ.) (από τον Πειραιά). *Tanagra*, 164, αριθ. 111 από την Ακρόπολη, 330-300 π.Χ.

[403] *Coroplast's Art*, αριθ. κατ. 11-12 (4ος αι. π.Χ.). Heuzey, *Louvre,* πίν. 32,2. Higgins, *Tanagra and the Figurines*, εικ. 175 (330-300 π.Χ., από τη Βοιωτία). Higgins, *Greek Terracottas*, πίν. 44a (330-320 π.Χ.). Besques 1984, 46, εικ. 3b (300 π.Χ.). Besques, *Louvre* III, αριθ. D160, πίν. 36c (300 π.Χ., από τη Βοιωτία. Αποδίδεται να κρατά αστράγαλο στο δεξί χέρι και σακούλα για τη μεταφορά και φύλαξη των υπολοίπων στο άλλο). Επίσης, Furtwängler, *Collection Sabouroff,* πίν. XCII. Στην ανάλυση του ειδωλίου αναφέρεται ότι δεν αρκεί να λάβει κανείς υπόψη τη μορφή αυτή καθαυτή, αλλά ότι αποτελεί μέρος μιας σειράς ειδωλίων που αναδεικνύουν τη χάρη της νεανικής γυναικείας μορφής που μαζεύεται στον εαυτό της και γονατίζει, στάση που ο κοροπλάστης επιχειρεί να τη διαφοροποιήσει με ποικίλους τρόπους. Cartault 1890, πίν. IV (δεξιά).

[404] Χιδίρογλου 2012, 493-501, ιδ. 494, εικ. 1-3, όπου και ανάλυση για το παιχνίδι των πεντελίθων και για τον τύπο γενικά.

[405] Besques 1984, 46, εικ. 3a (αρχές του 3ου αι. π.Χ.). Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 74d (D4512) (περ. 300 π.Χ.), όπου υποστηρίζεται η αττική προέλευση του τύπου. Η μορφή κρατά πιθανότατα σακούλα με αστραγάλους στο δεξί της χέρι που στηρίζεται στο αντίστοιχο πόδι. *Tanagra*, 248, αριθ. 184 (330-300 π.Χ.).

[406] *BM Cat.* III, αριθ. 2748, πίν. 122 (3ος αι. π.Χ.).

[407] Poulsen, *Ny Carlsberg*, 43, αριθ. 89, πίν. XLVIII. Higgins, *Terracottas*, πίν. 61A (σύνθεση δύο γυναικείων μορφών που παίζουν αστραγάλους πάνω σε ψηλή ορθογώνια βάση).

[408] Blinkenberg, *Lindos*, I, αριθ. 2967.

[409] Χιδίρογλου 2012, 499.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

κάθετα και κάμπτουν το άλλο, ενώ ο κάτω κορμός δίνει την εντύπωση κύβου. Η θέση αυτή δεν επιλέγεται ούτε επαναλαμβάνεται τυχαία. Αν λάβουμε υπόψη ότι η πλειονότητα των παικτριών θα πρέπει να θεωρηθούν δεξιόχειρες, η στήριξη στο αριστερό σκέλος αφήνει ελεύθερη τη δεξιά πλευρά για τη ρίψη των αστραγάλων. Συνήθως το αριστερό χέρι ακουμπά στο αντίστοιχο σκέλος για την εξασφάλιση της στήριξης και της ισορροπίας του σώματος.

Το ειδώλιο από την Άμφισσα έχει αρμονικές αναλογίες και είναι πιο κοντά σε ανάλογο από τη Βοιωτία[410]. Βέβαια, οι πτυχές του δεν αποδίδονται με την ίδια πυκνότητα και ακρίβεια, όμως είναι και εδώ αποδοσμένες με τη μορφή παραλλήλων.

Το ίδιο εικονογραφικό μοτίβο έχει χρησιμοποιηθεί από τους κοροπλάστες και για την απόδοση άλλων μορφών, όπως Αφροδίτης[411], Ψυχής[412] ή ακόμη και συλλεκτριών λουλουδιών, ειδικά στις περιπτώσεις που το δεξί χέρι ακουμπά στο έδαφος[413].

Η ανεύρεση ενός θραύσματος δεξιού άκρου χεριού με αριθ. ευρ. ΑΜΔ 19105[414], ίδιου χρώματος πηλού και με επίχρισμα όπως το ειδώλιο αριθ. Κατ. 163, που κρατά στην παλάμη σφαιρικό αντικείμενο, τόπι ή καρπό, και έχει το ίδιο μέγεθος με το αντίθετο χέρι της γονυκλινούς μορφής μάς οδηγεί αφ’ενός να αποδώσουμε το θραύσμα στο ειδώλιο και αφ’ετέρου να αναζητήσουμε για το αριθ. Κατ. 163 μια διαφορετική ερμηνεία και όχι αυτή της αστραγαλίζουσας. Φτερωτή μορφή σε στάση αστραγαλίζουσας από την Αμαθούντα της Κύπρου κρατά αδιευκρίνιστο σφαιρικό αντικείμενο στο αντίθετο χέρι, στο αριστερό, που ακουμπά στο γόνατο[415].

Τα παιχνίδια με τόπι είναι γνωστά από τελετουργικά σύνολα, ιδιαίτερα σχετιζόμενα με λατρεία Αφροδίτης. Το τόπι εκλαμβάνεται ως παιχνίδι που αφιερώνεται στις διάφορες θεότητες από τα κορίτσια πριν από το γάμο τους και από

[410] Besques, *Louvre* III, αριθ. D 160, πίν. 36c.
[411] Από τη Μύρινα προέρχεται και ειδώλιο γονυκλινούς, γυμνής Αφροδίτης, βλ. Besques, *Louvre* II, πίν. 18. Βλ. επίσης *Ancient Life in Miniature*, πίν. 17, αριθ. 141, όπου αναπαράγει σαφώς τη λουόμενη Αφροδίτη του Δοιδάλσα.
[412] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 96, αριθ. 681. Η μορφή ταυτίζεται με την Ψυχή. Το ένδυμα καλύπτει μόνο τον κάτω κορμό (α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.). Burr, *Myrina*, 37, αριθ. 16, πίν. IX..
[413] Heuzey, *Louvre*, πίν. 32,1. *AAA* 6 (1973), 285, 287, εικ. 18-19.
[414] Η αποκατάσταση του χεριού με φορά προς τα κάτω στον Πίν. 30 έγινε μόνο για τη φωτογράφηση του θραύσματος σε συνδυασμό με το ειδώλιο αριθ. Κατ. 163. Είναι πιθανό το δεξί χέρι να είχε φορά προς τα κάτω. Για ανάλογο θραύσμα χεριού που κρατά τόπι ή μήλο, *βλ. Délos* XXXIII, 193, πίν. 67, αριθ. 673.
[415] Stefani 2019, 118-119, εικ. 7.9.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

τα αγόρια ως δηλωτικά της επερχόμενης ενηλικίωσής τους[416]. Στους Λοκρούς[417] πήλινα τόπια αποτελούν ανάθημα των μελλουσών νυφών στην Περσεφόνη με την ιδιότητά της ως συντρόφου του Άδη, αλλά και ως θεάς της καρποφορίας.

Η αγγειογραφία της Κάτω Ιταλίας[418] παρέχει πολλά παραδείγματα σκηνών με τόπι για τις οποίες έχουν δοθεί ποικίλες ερμηνείες. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που συνδέονται με την εικονογραφία του Έρωτα, ο οποίος κρατά το τόπι και ετοιμάζεται να το πετάξει για να εμπλέξει ένα νεαρό ζευγάρι σε παιχνίδι. Σε υδρία από την Απουλία δύο νεαρά ζευγάρια απεικονίζονται να παίζουν τόπι, το ένα με στόχο πλεκτό καλάθι και το άλλο παίζοντας πιθανόν το διαχρονικό παιχνίδι του πόσες φορές θα χτυπήσει το τόπι στο έδαφος χωρίς να ξεφύγει από τον έλεγχο του παίκτη (της παίκτριας στη συγκεκριμένη παράσταση). Μια διαφορετική ερμηνεία που έχει δοθεί γι' αυτή την παράσταση είναι ότι θα μπορούσε η επιτυχία ή η αποτυχία στο παιχνίδι να θεωρηθεί ως κάτι ανάλογο με το μάδημα της μαργαρίτας που δείχνει αν κάποιος έχει την αγάπη του προσώπου που τον ενδιαφέρει.

Το τόπι εμφανίζεται και σε περιβάλλοντα που σχετίζονται περισσότερο με ιερά που παραπέμπουν σε λατρεία Διονύσου και Αφροδίτης. Στη δυτική Ελλάδα και γύρω στο 330 π.Χ. εμφανίζονται σκηνές που σχετίζονται με το γάμο, στις οποίες όμως μετέχει ο Έρωτας και η νύφη και όχι ο γαμπρός. Σε αυτές το τόπι που εικονίζεται είναι αρκετά μεγαλύτερο, λευκό και συγκρατείται με κορδέλα ή είναι αναρτημένο σε τοίχο.

Σε ερυθρόμορφη πυξίδα από τη Βοιωτία που ανήκει σήμερα στη Συλλογή Μουτούσση, για την οποία θα γίνει εκτενέστερη αναφορά στο κεφάλαιο της Ερμηνείας, εικονίζεται καθιστή γυναικεία μορφή που κρατά τόπι και εμπλέκεται σε παιχνίδι με όρθια γυναικεία μορφή που ταυτίζεται με νύφη. Η απόδοση, λοιπόν, της σκηνής αφορά σε εικονογραφικό περιβάλλον που σχετίζεται με το γάμο[419].

Φαίνεται, επομένως, ότι το τόπι μπορεί ανάλογα με τα εικονογραφικά συμφραζόμενα να συνδέεται τόσο με το παιχνίδι στην παιδική ηλικία, αλλά να δηλώνει πιθανά και τη μετάβαση στην ενήλικη ζωή, στο ερωτικό παιχνίδι, ή, τέλος, να δηλώνει τον άωρο θάνατο και τη μη εκπλήρωση των κοινωνικών ρόλων.

[416] *Anthologia Palatina* 6.280 (η Τιμαρέτα αφιερώνει στην Άρτεμη ένα τόπι, ένα τύμπανο, έναν κεφαλόδεσμο, τα μαλλιά της και ενδύματα πριν από το γάμο της), 6.282 (αγόρι αφιερώνει στον Ερμή ως δώρα για την ενηλικίωσή του τόπι, στλεγγίδα, ενδύματα, τόξο και βέλη).
[417] Sourvinou-Inwood 1978, 108.
[418] Βλ. Schneider-Herrmann 1971. Όσα παραθέτουμε και τα αγγεία στα οποία αναφερόμαστε είναι από αυτό το άρθρο.
[419] Avronidaki 2014, 88-90.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Αντιλαμβάνεται κανείς ότι η γονυκλινής μορφή από την Άμφισσα θα μπορούσε κάλλιστα να αντιπροσωπεύει κάποια από τις ποικίλες ερμηνείες που παραθέσαμε.

Χρονολογικά το αριθ. Κατ. 163 είναι πιο κοντά στα παράλληλα του 3ου αι. π.Χ.

Τύπος 59 (Πίν. 31)

Το αριθ. Κατ. 164 είναι τμήμα αριστερής πλευράς ειδωλίου καθιστής γυναικείας μορφής, μεγάλων σχετικά διαστάσεων. Η μορφή διακρίνεται για τη σωματικότητά της, το πλούσιο στήθος, αλλά και την ελαφρώς προτεταμένη κοιλιά. Το ένδυμά της, πιθανότατα πέπλος, θα είχε τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό, αν κρίνουμε από τις τρεις σχεδόν παράλληλες πτυχές που αποδίδονται με πλαστικότητα. Το σωζόμενο χέρι είναι γυμνό και στηρίζεται με τον αγκώνα στο μηρό. Πιστεύουμε ότι με το αριθ. Κατ. 161 συνανήκει άκρο αριστερό χέρι χωρίς αριθμό ευρετηρίου, που διατηρείται από τον αγκώνα και κάτω. Έχει την παλάμη σχετικά κλειστή, αλλά λείπει το αντικείμενο που κρατούσε. Από την παρατήρηση του άκρου χεριού φαίνεται ότι το αντικείμενο θα ήταν επίμηκες και αποκλείεται να ήταν σφαιρικό, δηλαδή μπάλα ή καρπός.

Η μορφή καθόταν σε κυβικό κάθισμα, του οποίου σώζεται μόνο η μία πλαϊνή πλευρά με τη μορφή επίπεδης πλάκας, χωρίς καμία διαμόρφωση.

Ακριβές παράλληλο με το ειδώλιο από την Άμφισσα δεν έχουμε βρει. Ειδώλιο από τη Βοιωτία κάθεται σε παρεμφερές κυβικό κάθισμα και έχει το δεξί χέρι λυγισμένο προς τα πάνω μακριά από τον κορμό[420]. Στην ερυθρόμορφη βοιωτική πυξίδα της Συλλογής Μουτούσση στην οποία έχουμε αναφερθεί, δύο γυναικείες μορφές υιοθετούν αυτή τη θέση χεριού. Η πρώτη αποδίδεται επίσης καθιστή, αλλά σε βράχο, και έχει λυγισμένο το χέρι της με το οποίο συγκρατεί το τόπι που πρόκειται να πετάξει στη νύφη. Η δεύτερη είναι όρθια μορφή που έχει λυγισμένο με τον ίδιο τρόπο το χέρι της και κρατά κάτοπτρο στο άλλο[421].

[420] Besques, *Louvre* III, πίν. 33d (D150) (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.). Μεγάλο κυβικό κάθισμα, βλ. και Besques, *Louvre* III, πίν. 31c (D141) (αρχές του 3ου αι. π.Χ.). Σε κυβικό κάθισμα που μοιάζει περισσότερο με βάθρο κάθονται μορφές από την Κυρηναϊκή, βλ. Besques, *Louvre* IV, II, 60-61, πίν. 29b (D4326), 29d (D 4327).
[421] Avronidaki 2014, 84, εικ. 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 60 (Πίν. 31)

Το αριθ. Κατ. 165 είναι ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής με χιτώνα και μακρύ ιμάτιο που περιβάλλει σφιχτά το σώμα. Η μορφή έχει τα σκέλη σταυρωμένα, το δεξί πάνω από το αριστερό, και ακουμπά το δεξί χέρι στο μηρό. Το αριστερό χέρι πρέπει να ήταν και αυτό ελαφρώς λυγισμένο, αλλά δεν σώζεται το κάτω τμήμα του. Το πρόσωπο είναι φθαρμένο και δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του. Φορά ενώτια, μάλλον δακρυόσχημα. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και τα μαλλιά καταλήγουν σε κρωβύλο.

Δυστυχώς από τη μορφή λείπει το κάθισμα, καθώς και το κάτω μέρος της πίσω όψης, οπότε είναι αδύνατο να αποκαταστήσουμε πλήρως τον τύπο. Μπορούμε να αποκλείσουμε ένα κυβικό κάθισμα σαν αυτό που σώζεται αποσπασματικά στο αριθ. Κατ. 164, καθώς και δίφρο ή κλισμό, καθώς τέτοιοι τύποι καθίσματος απαιτούν πιο όρθια στάση της πλάτης της μορφής και κάθετη απόδοση του κάτω κορμού. Η στάση αυτή του σώματος απαντά πιο συχνά σε μορφές που είναι καθισμένες σε βραχώδες έξαρμα.

Το ειδώλιο φέρει σε όλη την επιφάνειά του ίχνη λευκού επιχρίσματος και αυτό πιθανότατα δηλώνει ότι θα ήταν χρωματισμένο. Δεν έχουν όμως διατηρηθεί ίχνη χρώματος.

Δεν βρέθηκε παράλληλο. Ειδώλια καθιστών μορφών απαντούν σε όλο τον ελληνιστικό κόσμο. Ενδεικτικά αναφέρουμε ειδώλια στη Βοιωτία[422], στη Μύρινα[423], στην Κυρηναϊκή[424], στην Καπύη[425], στη Μοργκαντίνα[426] κ.α.

Τύπος 61 (Πίν. 31)

Η αποσπασματική διατήρηση των ειδωλίων αριθ. Κατ. 166-167 δεν επιτρέπει να αποκαταστήσουμε την τυπολογία. Δεν διατηρείται το κάθισμα ούτε ακέραιος ο κορμός. Έχουν σχετική ομοιότητα με το αριθ. Κατ. 165, εκτός από το δεξί χέρι που ακουμπά στο στήθος.

[422] Besques, *Louvre* III, πίν. 31a (D140), 31b (D142), 33c (D149) σε βράχο, 32a, d (D144-146) σε δίφρο, 33a (D147) σε κλισμό. Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 103, αριθ. 618. Από την Τανάγρα, βλ. *BM Cat*. III, πίν. 17-19 αριθ. 2093-2101.
[423] *BM Cat*. III, πίν. 48, αριθ. 2273 (σε πάγκο ή βωμό).
[424] Besques, *Louvre* IV, II, 59, πίν. 28e-f (D4322, 4323) (αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[425] *Capua preromana* V, πίν. XXIII.
[426] Bell, *Morgantina*, πίν. 90.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 62 (Πίν. 32)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 168-169 αποδίδουν γυμνές καθιστές γυναικείες μορφές, χωρίς όμως κάθισμα. Το αριθ. Κατ. 168 σώζει γυμνό κυλινδρικό κορμό, ο οποίος είναι κοίλος και διατηρείται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι, τα χέρια και το αριστερό πόδι της μορφής. Λείπει επίσης τμήμα του άνω κορμού, στο ύψος της δεξιάς πλευράς του στήθους. Παρά την αποσπασματικότητα του ειδωλίου είναι διαμορφωμένη η πίσω επιφάνεια με δήλωση των γλουτών. Το ειδώλιο είναι συγκολλημένο από πολλά θραύσματα που δείχνουν ότι τα τοιχώματα δεν είχαν το ίδιο πάχος και είναι πιθανό να είναι κατασκευασμένο με το χέρι.

Αντίθετα, το δεύτερο ειδώλιο που ανήκει σε αυτό τον τύπο, το αριθ. Κατ. 169, αν και σώζεται επίσης αποσπασματικά, προέρχεται μάλλον από μήτρα. Σώζεται μόνο το αριστερό πόδι ακέραιο, ενώ από το δεξί που διατηρείται έως το γόνατο διαπιστώνουμε ότι μέχρι αυτό το ύψος ήταν συμπαγές. Πρέπει να φορούσε υποδήματα διότι φέρει εξάρματα πηλού και εγχαράξεις περιμετρικά στο άκρο πόδι.

Στη βιβλιογραφία ο όρος που χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει αυτή την κατηγορία ειδωλίων είναι «πλαγγόνες»[427]. Η Thompson χρησιμοποιεί τον όρο «ιερόδουλοι» για να περιγράψει καθιστές γυναικείες μορφές, γυμνές ή ντυμένες, που έχουν τα χέρια κολλημένα στους μηρούς ή φέρνουν το δεξί μπροστά στο στήθος, και τις συνδέει με την ιερά πορνεία στην υπηρεσία της Αφροδίτης και με τις εταίρες. Σε αυτό τον τύπο εντάσσει και τα νευρόσπαστα ειδώλια, των οποίων τα άκρα ήταν κινούμενα. Την προέλευση του τύπου εντοπίζει σε πρώιμη περίοδο, στην 3η χιλιετία π.Χ. στη Μεσοποταμία και τον συνδέει με τη συμπαθητική μαγεία για την επίτευξη της γονιμότητας, χωρίς όμως απόδοση σε συγκεκριμένη θεότητα. Ο Legrain[428] τα ερμηνεύει ως απεικονίσεις της ζωής και της ερωτικής ζωής που οι θνητοί προσμένουν ότι θα συνεχιστεί και μετά το θάνατο. Θα μπορούσαν όμως να χρησιμεύουν και ως παιχνίδια μίμησης για την εξοικείωση των νέων κοριτσιών με τη σεξουαλική ωρίμανση του σώματός τους[429].

Στην Ελλάδα εμφανίζονται στην ανατολίζουσα περίοδο και ως διαμορφωμένες πλαγγόνες/ κούκλες στην αρχαϊκή. Στον 4ο αι. π.Χ. σποραδικά οι μορφές αποδίδονται καθιστές χωρίς όμως κάθισμα. Έχουν τα πόδια ενωμένα και

[427] Dolls ή articulated dolls (στην περίπτωση των νευρόσπαστων ειδωλίων) στα αγγλικά κείμενα, poupées assises στα γαλλικά.
[428] Thompson, *Troy*, 87.
[429] *Ειδώλιο*, 165.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

διαμορφωμένα μαζί με τον υπόλοιπο κορμό, ενώ τα χέρια συνήθως ήταν κατασκευασμένα ξεχωριστά και προσαρμοσμένα στο σώμα. Σε ύστερα παραδείγματα του 2ου αι. π.Χ. ο κοροπλάστης δεν έχει κάνει οπές για να συνδεθούν τα πρόσθετα χέρια και ενδεχομένως δεν είχε καν πρόβλεψη ή πρόθεση να αποδοθούν αυτά. Στο ερώτημα γιατί ενώ οι μορφές αποδίδονται καθιστές δεν περιλαμβάνεται και το ίδιο το κάθισμα, μια εξήγηση που έχει δοθεί είναι για να «ανασηκώνονται» και να είναι διαχειρίσιμα. Ο Persson[430] θεωρεί ότι τουλάχιστον αρχικά θα είχαν ενδύματα πραγματικά και ότι τα παιδιά θα έντυναν αυτά τα ειδώλια. Γι' αυτό το λόγο θα ήταν κινούμενα και τα χέρια. Ανάγλυφο από την Αθήνα που βρίσκεται στη Γλυπτοθήκη του Μονάχου απεικονίζει κορίτσι να κρατά πτηνό στο αριστερό και γυμνή κούκλα στο δεξί χέρι, ενώ στο άνω μέρος του αναγλύφου κρέμονται τα ρούχα της κούκλας[431].

Θα μπορούσαν να έχουν και μια τελετουργική, ενδεχομένως, χρήση, όπου οι πιστοί θα είχαν τη δυνατότητα να φορέσουν στα ειδώλια αυτά ενδύματα και να παριστάνουν την ίδια τη θεότητα ή τις ακόλουθούς της, και θεωρείται βέβαιο ότι θα πωλούνταν έξω από ιερά.

Η Merker στη δημοσίευση του υλικού από το ιερό της Δήμητρας και Κόρης στην Κόρινθο συνοψίζοντας τις ερμηνείες που κατά καιρούς έχουν αποδοθεί σε αυτό τον τύπο ειδωλίων, αναφέρει ότι δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι πράγματι αυτά τα ειδώλια χρησιμοποιήθηκαν ως παιχνίδια για παιδιά, παρ' όλα αυτά διατηρούμε τον όρο πλαγγόνες που τους έχει αποδοθεί[432]. Αναφέρεται στην αποτροπαϊκή χρήση που πιθανόν είχαν, ειδικά τα νευρόσπαστα. Θεωρεί πιθανό κάποιες έστω από τις πλαγγόνες που βρέθηκαν στην Κόρινθο να αποτελούσαν αναθήματα κοριτσιών σε ηλικία γάμου προς τη θεά Αφροδίτη, συμβολίζοντας την επερχόμενη μετάβασή τους στη σεξουαλική ωριμότητα, και όχι τα παιδικά παιχνίδια που αφιερώνονταν στην Κόρη πριν από το γάμο και σηματοδοτούσαν το τέλος της παιδικότητας.

Λόγω των πολλών και διαφορετικών ερμηνειών που τους αποδίδονται καταλήγει ότι η εκάστοτε ερμηνεία τους θα πρέπει να προσδιορίζεται ανάλογα με τα ιερά στα οποία ανευρίσκονται. Η συγκεκριμένη λατρευτική σύνδεση των ποικίλων κοροπλαστικών τύπων μπορεί να είχε τοπικό χαρακτήρα, άμεσα εξαρτημένο από το ιερό στο οποίο ανατίθονταν και αντίθετα αποσυνδεδεμένο από γενικές και καθολικές

[430] Thompson, *Troy*, 88.
[431] *Hauch des Prometheus*, 35, εικ. 28.
[432] *Corinth* XVIII, IV, 48. Ο αριθμός των γυμνών γυναικείων μορφών που βρέθηκαν στο ιερό της Δήμητρας στην Κόρινθο είναι μεγάλος και φτάνει τα 810 ειδώλια. Βλ. και στο ίδιο, 171-172.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ερμηνείες[433]. Η αμφισημία και το μεγάλο εύρος ερμηνείας τους οδήγησε πολλούς μελετητές στη διατύπωση της άποψης ότι είναι ο ίδιος ο αναθέτης που επιφόρτιζε το κάθε ειδώλιο-ανάθημα με τη σημασία που επιθυμούσε[434].

Σύμφωνα με άλλες απόψεις, στον τύπο αυτών των ειδωλίων τα νεαρά κορίτσια έβλεπαν μια προβολή της μελλοντικής τους εικόνας, ως όμορφες γυναίκες, νύφες, συμμετέχουσες σε τελετουργικούς χορούς, ή παρέπεμπαν σε τελετουργίες μύησης στους μελλοντικούς τους ρόλους ως συζύγων και μητέρων. Η γυμνότητά τους ενδεχομένως παρέπεμπε και στο γαμήλιο λουτρό. Αντιθέτως, η εύρεσή τους σε τάφους νεαρών κοριτσιών σηματοδοτούσε τους ανεκπλήρωτους κοινωνικούς ρόλους λόγω του πρόωρου θανάτου τους.

Στα ελληνιστικά χρόνια και στη ρωμαϊκή περίοδο, ο τύπος της γυμνής καθιστής μορφής με κινητά μέλη ή χωρίς καθόλου χέρια και πόδια ενωμένα μπροστά είναι ιδιαίτερα δημοφιλής. Στη Μακεδονία τον συναντούμε συχνά σε ταφές και ιερά, αλλά συγκεκριμένα στη Θεσσαλονίκη τα δημοσιευμένα παραδείγματα προέρχονται από τάφους[435]. Ο τύπος αυτός των ειδωλίων απαντά συχνά και είναι ιδιαίτερα αγαπητός σε ιερά Άρτεμης, Αφροδίτης, Δήμητρας και Κόρης ή Νυμφών όπου συνδέεται με διαβατήριες τελετές των σταδίων ανάπτυξης των κοριτσιών στις διάφορες ηλικίες τους[436].

Η εύρεση τριών ειδωλίων αυτού του τύπου σε τάφο νηπίου 6-9 μηνών στη Θάσο υπήρξε η αφορμή για μια εκ νέου προσέγγιση του τύπου[437]. Το πολύ νεαρό της ηλικίας του παιδιού απομάκρυνε ως πιθανή τη σύνδεσή τους με την ιερή πορνεία, καθώς φαντάζει ασύμβατο να προόριζαν για έναν τέτοιο ρόλο οι γονείς το πρόωρα χαμένο βρέφος τους. Τα ειδώλια αυτά αντί να θεωρούνται παιχνίδια, είναι πιθανότερο να συνδέονται με τη μετάβαση των νεαρών κοριτσιών από τη μία ηλικία στην άλλη, αλλά κυρίως να συνδέονται με τη διαδικασία ωρίμανσης και κοινωνικοποίησης που οδηγεί στο διπλό προορισμό τους, της συζύγου και μητέρας. Στην περίπτωση της Θάσου, τα ειδώλια συνοδεύουν το άωρο νεκρό νήπιο και αποτελούν προβολή όλων όσων δεν πρόλαβε να εκπληρώσει και των κοινωνικών ρόλων που δεν επιτεύχθηκαν[438]. Αττική επιτύμβια στήλη του 4ου αι. π.Χ. απεικονίζει νεαρό κορίτσι

[433] *Corinth* XVIII, IV, 49.
[434] Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 237.
[435] Για ειδώλια της ρωμαϊκής περιόδου, βλ. *Ειδώλιο*, αριθ. κατ. 211-217 [Ουρ. Πάλλη, Π. Αδάμ-Βελένη]. Mallios 2008, 251.
[436] Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 236, 240. Muller 2009, 91. Βλ. πρόσφατα Gutschke 2019.
[437] Huysecom-Haxhi - Papaikonomou - Papadopoulos 2012.
[438] Huysecom-Haxhi 2008, 67.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

που κρατά από θηλιά αρθρωτή κούκλα με το δεξί της χέρι και μακρόστενη πυξίδα στο αριστερό. Η εικονογραφία δηλώνει και σε αυτή την περίπτωση τον άωρο θάνατο πριν προλάβει το κορίτσι να αποχωριστεί τις κούκλες και το γυναικωνίτη του πατρικού της οίκου[439].

Η St. Huysecom-Haxhi και ο A. Muller θεωρούν ότι η μη δήλωση των μελών σε αυτή την κατηγορία ειδωλίων εμπίπτει στην αρχή ότι το μέρος δηλώνει το όλον και το ίδιο ισχυρίζονται και για μια άλλη κατηγορία αντικειμένων που είναι οι προτομές. Επιπλέον, σύμφωνα με τη V. Dasen, στις γυμνές αυτές γυναικείες μορφές που απεικονίζονται χωρίς άκρα μέλη, απομονώνονται εικονογραφικά τα βασικά μέρη του σώματος, στήθος και κοιλιακή χώρα, που υπογραμμίζουν την ερωτική χάρη, παραπέμπουν στη γονιμότητα και την αναπαραγωγή και κατ' επέκταση συμβολίζουν το γάμο. Τη σύνδεση των ειδωλίων αυτών με μεταβατικούς κοινωνικούς ρόλους ενισχύει η εύρεση δύο ειδώλιων στη Μύρινα που έχουν παραλληλόγραμμη εγκοπή στην περιοχή της κοιλιακής χώρας, για την τοποθέτηση ομοιώματος εμβρύου[440].

Ειδώλια πλαγγόνων απαντούν στο Άργος[441], στη Δήλο[442], στον Κεραμεικό[443], στη Σάμο[444], στην Πέργαμο[445], στη Σμύρνη και στην Έφεσο[446] κ.α. Η χρονολόγηση των ειδωλίων από την Άμφισσα δεν είναι εύκολη. Το αριθ. Κατ. 168 δεν είναι βέβαιο ότι προέρχεται από μήτρα, ενώ το αριθ. Κατ. 169 πιθανόν χρονολογείται γύρω στα τέλη του 3ου-2ο αι. π.Χ., όπως τα παράλληλα που εντοπίσαμε.

Τύπος 63 (Πίν. 32)

Στα ειδώλια αριθ. Κατ. 170-171 από την Άμφισσα αναγνωρίζουμε τον τύπο της «Βαυβούς». Το όνομα αυτό αποδίδεται σε μια σειρά γυναικείων ειδωλίων, στα οποία οι μορφές απεικονίζονται γυμνές, ιδιαίτερα εύσωμες, καθιστές με τα πόδια σε διάσταση και με τα χέρια άλλοτε να στηρίζονται στα γόνατα και άλλοτε να επιδεικνύουν τα γεννητικά τους όργανα.

[439] *Γυναικών λατρείες*, 304, αριθ. κατ. 134 [Ι. Μέννενγκα].
[440] Βλ. Huysecom-Haxhi - Papaikonomou - Papadopoulos 2012, εικ. 10. Η Dasen ονομάζει αυτή την κατηγορία «femmes à tiroirs», δηλαδή γυναικείες μορφές με συρτάρι. Βλ. Dasen 2004, 135-137. Βλ. και Σαμπετάι 2009, 291.
[441] Μπανάκα-Δημάκη 2013, 166-167, εικ. 10-12.
[442] *Délos* XXIII, πίν. 44-45, αριθ. 404-451 (μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται και ανδρικά, καθώς και θραύσματα μελών).
[443] *Kerameikos* XV, πίν. 31-32.
[444] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 44.
[445] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 130, αριθ. 1013, 1015 (2ος αι. π.Χ.).
[446] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 72, αριθ. 406-409 (α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Σύμφωνα με τη Θ. Καράγιωργα-Σταθακοπούλου[447], η οποία έχει καταγράψει τις διαφορετικές απεικονίσεις του τύπου στην κοροπλαστική, η Βαυβώ είναι πρόσωπο προερχόμενο από τον ελευσινιακό κύκλο που συνδέεται με τη Δήμητρα. Σύμφωνα, λοιπόν, με το μύθο, όταν η Δήμητρα έφθασε στην Ελευσίνα αναζητώντας την Κόρη ήταν περίλυπη και στην προσφορά της «Βαυβούς» να πιει τον κυκεώνα αρνήθηκε. Τότε η Βαυβώ, προκειμένου να διασκεδάσει τη θεά, ανασήκωσε τα ενδύματά της και έδειξε τα γεννητικά της όργανα, προκαλώντας το γέλιο της θεάς. Η μαρτυρία αυτή προέρχεται αποκλειστικά και μόνο από ένα ποίημα των Ορφικών και δεν παραδίδεται από άλλη πηγή, τοποθετείται δε χρονολογικά στην ελληνιστική εποχή. Αλλά και το ίδιο το όνομα της «Βαυβούς» δεν μαρτυρείται προ του 4ου αι. π.Χ.

Η εικονογραφία του τύπου δεν είναι σταθερή και παγιωμένη. Ο ιδιόμορφος αυτός τύπος περιορίζεται στα έργα της κοροπλαστικής και γενικά της μικροτεχνίας, καθώς στη μεγάλη πλαστική η γυναικεία μορφή αποδίδεται με σεβασμό προς τη δημόσια αιδώ. Τυπολογικά μπορεί κανείς να διακρίνει επιμέρους ομάδες, των οποίων η εικονογραφική απόδοση διαφέρει άλλοτε ριζικά και άλλοτε σε μικρές λεπτομέρειες. Ο τύπος που κυρίως διαφοροποιείται είναι ο αποκαλούμενος «της Πριήνης»[448], όπου αποδίδεται ο κάτω κορμός γυναικείου σώματος, ενώ τη θέση ολόκληρου του άνω κορμού παίρνει ένα δυσανάλογα μεγάλο κεφάλι. Όλοι οι υπόλοιποι αποδίδουν γυναικεία μορφή καθιστή με τα πόδια σε διάσταση.

Ο K. Schefold[449] διέκρινε δύο τύπους: α) εκείνον που η μορφή εμφανίζεται να επιδεικνύει προκλητικά το φύλο της και β) εκείνον που απεικονίζει γυναίκα την ώρα του τοκετού. Κατ' αυτόν τον τρόπο δικαιολογούνται και οι εκφράσεις πόνου που αποδίδονται σε κάποια πρόσωπα ή το δάγκωμα των δακτύλων, επίσης δηλωτικό του πόνου. Τα ειδώλια, συνεπώς, συνδέονται με τη γονιμότητα, αλλά ταυτόχρονα λειτουργούν και ως αποτροπαϊκά, γι' αυτό το λόγο και τα συναντούμε σε τάφους ή πολλές φορές φέρουν διαμπερή οπή στο άνω μέρος που δηλώνει ότι χρησίμευαν και ως περίαπτα (αυτή φαίνεται ότι ήταν και η χρήση του ειδωλίου αριθ. Κατ. 171 από την Άμφισσα).

[447] *LIMC*, III2, 87-90, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία για όλες τις παραλλαγές του τύπου.
[448] O. Rubenson, *AA* 1929, 195-204.
[449] Schefold 1954.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ο τύπος της «Βαυβούς είναι ιδιαίτερα αγαπητός στην Αίγυπτο[450], όπου, σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές, ενδεχομένως πρωτοεμφανίζεται και αποκρυσταλλώνεται. Σύμφωνα με τη Θ. Καράγιωργα-Σταθακοπούλου, οι μορφές αυτές πιθανότατα συνδέονται με τη λατρεία της Ίσιδος χρησιμεύοντας ως αναθήματά της που απεικόνιζαν είτε εγκύους την ώρα του τοκετού είτε γυναίκες που αποζητούσαν τη γονιμότητα είτε, τέλος, την ίδια τη θεά ως αυτούσιο σύμβολο της γονιμότητας και της ζωής μετά το θάνατο. Ειδώλια του τύπου εντοπίζονται επίσης στο Kharayeb[451] (Συρία), την Κυρηναϊκή[452], τη Δήλο[453], τη Δημητριάδα[454], τη Σμύρνη[455], την Ταρσό[456] κ.α.[457].

Θεωρούμε ότι τα δύο ειδώλια από την Άμφισσα αποδίδουν γυναικείες μορφές την ώρα του τοκετού, καθώς απεικονίζονται με τα πόδια σε διάσταση και την κοιλιά ιδιαίτερα φουσκωμένη, ενώ δηλώνεται και το αιδοίο με εγχάραξη. Είναι από τα λίγα ειδώλια του αποθέτη που δεν προέρχονται από μήτρα, αλλά η παρουσία δύο παρεμφερών εικονογραφικών τύπων ενδεχομένως φανερώνει τη σημασία που είχε ο συμβολισμός τους για τους κατόχους, ενώ είναι πιθανό να συνδέονται και με τη θεότητα στην οποία ανατίθονταν.

Σε ανάλογη περίπτωση στη γειτονική Κίρρα η παρουσία δύο ειδωλίων που αποδίδουν εγκύους ερμηνεύεται από τη Huysecom-Haxhi[458] που μελετά το κοροπλαστικό υλικό ότι συνηγορεί υπέρ της αναγνώρισης μιας γονιμικής θεότητας ως αποδέκτριας των αναθημάτων. Θεωρεί ότι στο ιερό προσέρχονται γυναίκες, όχι όμως όλων των ηλικιών, αλλά εκείνες που αποζητούν την προστασία της θεότητας στις κρίσιμες περιόδους της ζωής τους, μία από τις οποίες είναι η περίοδος της εγκυμοσύνης. Πρόκειται για γυναίκες νέες, είτε παρθένες ή έτοιμες για γάμο, δηλαδή

[450] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 72. Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 185-186, αριθ. 1119-1123. Εμφανίζονται δύο τύποι: α) αυτός όπου η μορφή είναι καθισμένη και με το ένα χέρι ακουμπά το γόνατο, ενώ με το άλλο το φύλο της, β) αυτός που τα πόδια βρίσκονται σε διάσταση και με φορά προς τα πάνω, όπου η μορφή με το αριστερό χέρι κρατά το πόδι, ενώ με το δεξιό ακουμπά το αιδοίο της. Η ύπαρξη σε ένα από αυτά (Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 72b) ενός κουδουνιού στο εσωτερικό του ενισχύει τη χρήση του και ως αποτροπαϊκού. Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 85, αριθ. 116-118 (2ος αι. μ.Χ.). Dunand 1990, 205-207, αριθ. 561-567.

[451] Chehab, *Kharayeb*, XI (1953-1954), πίν. XXX, 4. Ανήκει στον τύπο σύμφωνα με τον οποίο η μορφή απεικονίζεται καθιστή, με το αριστερό χέρι να στηρίζεται στο γόνατο, ενώ με το δεξί να επιδεικνύει το φύλο της. Fischer, *Ägypten*, πίν. 87, αριθ. 831-834.

[452] *BM Cat.* III, πίν. 125, αριθ. 2777 (με τα πόδια ανυψωμένα).

[453] *Délos* XXIII, αριθ. 1206 (με τα πόδια ανυψωμένα).

[454] *Demetrias* 7, πίν. 31, αριθ. 229α.

[455] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 81, αριθ. 466.

[456] Besques, *Louvre* III, πίν. 373d.

[457] Besques, *Louvre* III, πίν. 94d, προτιμάται η απόδοσή της ως εγκύου (β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ.).

[458] Huysecom-Haxhi 2015α, 14.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

για νύμφες, ή για γυναίκες που βρίσκονται σε ηλικία αναπαραγωγής. Σε αυτές επικεντρώνεται το ενδιαφέρον της κοινωνίας και κυρίως των ανδρών, γι' αυτό και δεν απεικονίζονται πολύ μικρά κορίτσια και ηλικιωμένες.

Το γεγονός ότι το αριθ. Κατ. 171 φέρει και οπή στο άνω μέρος του δηλώνει ότι μπορεί να χρησίμευε και ως περίαπτο με αποτροπαϊκές ιδιότητες.

Τα ειδώλια που είναι πλησιέστερα εικονογραφικά σε αυτά από την Άμφισσα είναι ένα από ιδιωτική συλλογή στη Βασιλεία[459] και ένα άγνωστης προέλευσης από την Ελλάδα[460]. Η χρονολόγησή τους λόγω της έλλειψης πιστών παραλλήλων, αλλά και της μη χρήσης μήτρας για την κατασκευή τους είναι δύσκολη.

Τύπος 64 (Πίν. 33)

Το αριθ. Κατ. 172 απεικονίζει ανδρική (;) ανακεκλιμένη μορφή[461]. Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο σήμερα. Το δεξί πόδι της μορφής κάμπτεται στο γόνατο και ακουμπά με το πέλμα στο ανάκλιντρο. Το αριστερό είναι λυγισμένο στο πλάι, ακουμπά ολόκληρο πάνω στο στρώμα και διασταυρώνεται με το δεξί. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα και ακουμπά στον αντίθερο ώμο δημιουργώντας έντονη συστροφή του κορμού προς τα αριστερά, η οποία ενισχύεται από την αντίθετη στροφή του κεφαλιού. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι σχετικά αλλοιωμένα, διαγράφεται όμως μειδίαμα. Τα μαλλιά πέφτουν στις παρειές του προσώπου έως τους ώμους και το κεφάλι περιβάλλεται από φαρδύ στεφάνι που διακοσμείται με φύλλα και πιθανότατα καρπούς.

Το εικονογραφικό θέμα της ανακεκλιμένης μορφής εμφανίζεται στην κοροπλαστική στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. Συνήθως απεικονίζονται ανδρικές μορφές, οι οποίες ταυτίζονται με συμποσιαστές που συμμετέχουν σε ιδιωτικό ή ιερό δείπνο και τα πρότυπα ανάγονται στα νεκρόδειπνα. Αρχικά οι συμμετέχοντες στα συμπόσια απεικονίζονταν καθιστοί. Η συνήθεια της ανάκλισης έχει ανατολική προέλευση. Οι άνδρες φορούν συνήθως ιμάτιο, στηρίζονται με τον αριστερό αγκώνα σε μαξιλάρι και κρατούν αγγείο πόσης (φιάλη ή κάνθαρο). Δεν λείπουν και οι περιπτώσεις όπου οι μορφές απεικονίζονται γυμνές από τη μέση και πάνω. Το δεξί χέρι αναπαύεται στο γόνατο του δεξιού λυγισμένου σκέλους. Σύνηθες είναι να φορούν στο κεφάλι

[459] Schefold 1954, εικ. 1-2.
[460] Besques, *Louvre* III, πίν. 94d.
[461] Παρουσιάστηκε στον κατάλογο *Χρήμα*, 311, αριθ. 202.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

διαδήματα, στεφάνια ή πόλους[462]. Σε κάποιες περιπτώσεις οι μορφές ταυτίζονται με τον ίδιο το θεό Διόνυσο[463].

Ο τύπος γνωρίζει μεγάλη διάδοση και έχει μεγάλη διάρκεια ζωής. Το θέμα είναι ιδιαίτερα αγαπητό στη Βοιωτία[464], στον Πειραιά[465] και απαντά από τη Ρόδο[466] μέχρι την Κάτω Ιταλία και τη Σικελία. Συγκεκριμένα, μεγάλος αριθμός ειδωλίων ανακεκλιμένων ανδρικών μορφών έχει βρεθεί στον Τάραντα[467]. Από τη Γέλα[468] προέρχεται ειδώλιο ανακεκλιμένης ανδρικής μορφής που κρατά κέρας στο λυγισμένο αριστερό χέρι και χρονολογείται στα τέλη του 6ου-αρχές του 5ου αι. π.Χ.

Ειδώλια ανακεκλιμένων ανδρικών μορφών απαντούν στην Κόρινθο[469] στην ύστερη αρχαϊκή περίοδο με πρότυπα πιθανόν από χάλκινα έργα, αλλά κατά την πρώιμη κλασική περίοδο οι κοροπλάστες επαναδιαμορφώνουν τον τύπο χωρίς να ακολουθούν τους προκατόχους τους. Ο τύπος εικονίζει ημίγυμνες ανδρικές μορφές που κρατούν φιάλη ή κύπελλο, κάνθαρο, λύρα και σε κάποιες περιπτώσεις αυγό, τα πρότυπα των οποίων ανάγονται στην παραγωγή από τον Τάραντα από τις αρχές του 5ου αι. π.Χ. και μετά. Δεν έχουν βρεθεί εισηγμένα ειδώλια αυτών των μορφών, αλλά προφανώς μήτρες ή αυτούσια ειδώλια θα είχαν φτάσει στη συνοικία του Κεραμέως. Τα κορινθιακά δεν υιοθετούν τα περίτεχνα διακοσμητικά των κεφαλιών από τον Τάραντα, πιθανότατα γιατί ο συμβολισμός τους δεν συνάδει με τη λατρεία στο κορινθιακό ιερό. Υπάρχουν τύποι με αγένειους συμποσιαστές και άλλοι μεγαλύτερης ηλικίας με γυναίκες να κάθονται στα πόδια τους[470]. Αν η δήλωση της ηλικίας είναι καθοριστική για την ερμηνεία τους δεν είναι σαφές, πάντως στην Κόρινθο κυρίως απαντά ο τύπος του αγένειου, μικρότερου σε ηλικία συμποσιαστή.

Η ερμηνεία του συγκεκριμένου τύπου έχει αποτελέσει θέμα πολλών συζητήσεων και ακόμα και η εξειδικευμένη μελέτη του J.M. Dentzer[471] δεν έχει καταφέρει να περιορίσει τις ερμηνευτικές δυνατότητες του τύπου. Προφανώς η

[462] Besques, *Louvre* IV, I, 58, πίν. 48a-d (D /E 3604-3607), 49b (D/E 3608) από την Καμπανία και την Απουλία. Χρονολογούνται στα τέλη του 1ου αι. π.Χ.
[463] *BM Cat.* I, 338, πίν. 170, αριθ. 1241, πίν. 173, αριθ. 1262-1263 (μέσα του 5ου αι. π.Χ.), πίν. 181, αριθ. 1322 (πρώιμος 4ος αι. π.Χ.).
[464] *Η πόλη κάτω από την πόλη*, 338, αριθ. κατ. 359. *Kabirenheiligtum* V, 90-94. Η μορφή ταυτίζεται με τον Κάβειρο.
[465] Πέππα-Παπαϊωάννου, *Κοροπλαστικά έργα Μουσείου Πειραιώς*, 85-86, 180, εικ. 31.
[466] *BM Cat.* I, 72, πίν. 30, αριθ. 152 (490-470 π.Χ.). Επίσης λίγο μεταγενέστερο, 92, πίν. 44, αριθ. 252.
[467] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 36-42, αριθ. 203-248 και πίν. 107, αριθ. 649.
[468] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 62, αριθ. 354. *BM Cat.* I, 309, πίν. 155, αριθ. 1133 (κρατά ρυτό με το αριστερό του χέρι).
[469] *Corinth* XII, πίν. 11-12, αριθ. 154-169, πίν. 24-27, αριθ. 291-307. *Corinth* XV, II, 104 κ.ε., πίν. 19-23. *Corinth* XVIII, IV, 67-68, πίν. 18, αριθ. C210-C220.
[470] *Corinth* XV, II, πίν. 20, αριθ. XIV, 30.
[471] Dentzer 1982.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

δυνατότητα για πολλαπλές ερμηνείες έκανε τα ειδώλια αυτά να εντοπίζονται σε ποικίλα αρχαιολογικά περιβάλλοντα για μεγάλο χρονικό διάστημα. Τα περισσότερα αντικείμενα που κρατούν, ειδικά όταν πρόκειται για αγγεία πόσεως, προφανώς παραπέμπουν σε συμπόσιο. Το αυγό, όμως, παραπέμπει σε προτομές του 4ου αι. π.Χ. από τη Βοιωτία που εικονίζουν νεαρό Διόνυσο.

Στην Κόρινθο η ερμηνεία που φαίνεται πιο πιθανή είναι ότι πρόκειται για νεαρό ήρωα συμποσιαστή, που είτε είχε χθόνιες δυνάμεις ή μεσολαβούσε για τους προσκυνητές. Ανάλογοι ήρωες σε ιερά Δήμητρας και Κόρης είναι οι Κάβιροι στη Βοιωτία ή ο Τριπτόλεμος στην Ελευσίνα.

Γυναικείες ανακεκλιμένες μορφές απαντούν σπανιότερα, εικονίζονται γυμνές ή ημίγυμνες και ερμηνεύονται ως νεαρές εταίρες[472]. Από αποθέτη ελληνιστικής οικίας στη Φάρσαλο[473] προέρχονται ειδώλια που παριστάνουν ανακεκλιμένες γυναικείες μορφές που φορούν στεφάνη ή πόλο. Τα ειδώλια αυτά χρονολογούνται στο τέλος του 6ου-αρχές του 5ου αι. π.Χ. και σύμφωνα με τον ανασκαφέα συνηγορούν στην ταύτιση του ιερού της οικίας με λατρεία Δήμητρας. Γυναικείες ανακεκλιμένες μορφές που επιπλέον ταυτίζονται με τη θεά Περσεφόνη προέρχονται από τη Μοργκαντίνα[474]. Μια διαφορετική ερμηνεία για τις γυναικείες ανακεκλιμένες μορφές, ακόμα και αν απεικονίζονται γυμνές, δίνει σε πρόσφατο άρθρο της η Schwarzmaier[475], η οποία τις αποσυνδέει από την ιερή πορνεία στην υπηρεσία μιας θεότητας και τις συνδέει με το γάμο και τη νυφική κλίνη. Θεωρεί αυτή την κατηγορία των ειδωλίων αναθήματα μελλουσών νυφών σε θεότητες που σχετίζονται με τη γονιμότητα, αλλά κυρίως με τη μετάβαση από την παιδική ηλικία σε αυτή της έγγαμης ζωής και της μητρότητας. Τέτοιες θεότητες είναι η Άρτεμη και οι Νύμφες[476]. Η παρουσία τους σε τάφους νεαρών γυναικών σηματοδοτούν ακριβώς τον άωρο χαμό, και αποτελούν εικόνα και προβολή του εαυτού τους σε μια μελλοντική κατάσταση που ο θάνατος τους στέρησε[477].

Σχετικά με τις ανδρικές ανακεκλιμένες μορφές, όπως επίσης και με τις ένθρονες γυναικείες, αλλά και τις ιστάμενες ανεξαρτήτου φύλου, νεότεροι μελετητές και κυρίως ο Muller και η Huysecom-Haxhi τις αποσυνδέουν σε σειρά άρθρων τους από θεϊκές υποστάσεις όταν δεν υπάρχουν αδιαμφισβήτητα στοιχεία υπέρ μιας

[472] *Kerameikos* XV, 36, αριθ. 117, πίν. 24.
[473] *ΑΔ* 43 (1988), Χρονικά, 271-273, πίν. 144β.
[474] Bell, *Morgantina*, 83, αριθ. 85-95, πίν. 21-22.
[475] Schwarzmaier 2015.
[476] Schwarzmaier 2015, 310
[477] Schwarzmaier 2015, 312.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

τέτοιας ταύτισης. Ο κορμός της επιχειρηματολογίας τους στηρίζεται στο σύνταγμα του Γενέλεω από το Ηραίο στη Σάμο που αποδίδει μια οικογένεια θνητών[478]. Με βάση το συγκεκριμένο σύνταγμα υποστηρίζουν ότι οι διάφοροι εικονογραφικοί τύποι δεν παραπέμπουν σε θεούς, αλλά δηλώνουν διαφορά ηλικίας μεταξύ των μελών μιας οικογένειας και στη συνέχεια διάκριση κοινωνικών ρόλων. Η ανδρική ανακεκλιμένη μορφή είναι ο πατέρας, ο άνδρας που είναι ενήλικας, πολίτης και έχει δικαίωμα να συμμετέχει σε συμπόσια. Η ένθρονη μορφή είναι η γυναίκα, μητέρα και σύζυγος που έχει εκπληρώσει τους βασικούς κοινωνικούς της ρόλους. Όσο για τα νεαρότερα μέλη της οικογένειας αποδίδονται όρθια, ως κόρες και κούροι. Συγκεκριμένα, ο νέος που κρατά μουσικό όργανο δηλώνει ίσως με τον τρόπο αυτό την αριστοκρατική καταγωγή του και όχι την ταύτισή του με Απόλλωνα.

Το ειδώλιο από τον αποθέτη της Άμφισσας είναι δύσκολο να υπαχθεί σε συγκεκριμένο τύπο, καθώς διαφοροποιείται από την πλειονότητα των παραλλήλων που εντοπίστηκαν. Αρχικά διαφοροποιείται το έπιπλο που δεν είναι η συνήθης κλίνη, αλλά φαίνεται να έχει ράχη στην οποία και ακουμπά η μορφή. Δεν είναι σαφές αν πρόκειται για ανδρική ή γυναικεία μορφή, καθώς τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι ιδιαίτερα γλυκά. Η στάση του σώματος είναι χαλαρή και αναδεικνύεται από την αντίθετη στροφή άνω κορμού και κεφαλιού. Συμπληρωματικά, το μειδίαμα που διαγράφεται στο πρόσωπο θα μπορούσε να αρμόζει σε έναν χαρούμενο συμποσιαστή που απολαμβάνει τη χαρά της ζωής. Κισσοστεφής Διόνυσος Βάκχος από την Ερέτρια παρουσιάζει ομοιότητα με τη μορφή από την Άμφισσα[479] στην απόδοση του κεφαλιού. Στην υπερβολική συναναστροφή του με γυναικείους θιάσους οφείλεται ενδεχομένως η θηλυπρέπεια του θεού[480]. Είναι, λοιπόν, δύσκολο να αποφανθούμε αν έχουμε να κάνουμε με τον ίδιο τον Διόνυσο, με συμποσιαστή, με νεαρή εταίρα ή με νύφη, σύμφωνα με τη νεότερη προσέγγιση του εικονογραφικού τύπου.

Το αριθ. Κατ. 172 χρονολογείται στον 3ο αι. π.Χ.

Τύπος 65 (Πίν. 33)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 173 απεικονίζει ξαπλωμένη βρεφική ή παιδική μορφή (μάλλον αγόρι) σε λίκνο. Από την παιδική μορφή αποδίδεται μόνο το κεφάλι και οι ώμοι. Ο

[478] Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 241. Huysecom-Haxhi 2008, 65. Muller 2009, 92. Huysecom-Haxhi 2016, 147-148.
[479] Χιδίρογλου 2014, 33, εικ. 5.
[480] Βλ. Χρυσουλάκη 2009, 267.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

υπόλοιπος κορμός είναι σκεπασμένος με κάλυμμα που φτάνει λίγο πιο μέσα από τα όρια του λίκνου. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι πολύ αλλοιωμένα.

Ακριβές παράλληλο του τύπου δεν έχουμε εντοπίσει, υπάρχουν όμως και από άλλες περιοχές παραδείγματα ειδωλίων με αναπαυόμενες μορφές. Το ειδώλιο αποδίδει μια γαλήνια στιγμή που ένα μικρό παιδί είναι ξαπλωμένο στο κρεβάτι του για να ξεκουραστεί. Από τα πρωιμότερα είναι ειδώλιο παιδικής μορφής ξαπλωμένης ανάσκελα σε λίκνο από τη Μυτιλήνη[481]. Η μορφή είναι γυμνή και ακουμπά το κεφάλι της σε μαξιλάρι. Επίσης από τον Κεραμεικό προέρχεται ειδώλιο βρέφους σε λίκνο[482]. Στη Ρόδο[483] τρία ειδώλια αποδίδουν γυμνά αγόρια σε λίκνο, που όμως εικονίζονται σαν μικρογραφίες ενήλικων ανδρών. Ακουμπούν το κεφάλι τους σε μαξιλάρι και έχουν τα πόδια λυγισμένα με τα πέλματα να εφάπτονται. Ανάλογα ειδώλια έχουμε από τη Βοιωτία[484], από κ.α.[485].

Από τη Βόρεια Ελλάδα προέρχονται πλαταγές (κουδουνίστρες) με μορφή βρεφών ξαπλωμένων σε λίκνα. Πρώτο αναφέρουμε ειδώλιο από τη Λητή με βρέφος ξαπλωμένο σε ορθογώνιο παραλληλόγραμμο λίκνο που χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ.[486]. Όπως και στο αριθ. Κατ. 173 μόνο το κεφάλι διακρίνεται, καθώς όλο το υπόλοιπο σώμα καλύπτεται από το σκέπασμα. Στο εσωτερικό του ειδωλίου από τη Λητή υπήρχαν χαλικάκια ή μικροί σβώλοι πηλού για την παραγωγή ήχου. Σε δεύτερο ειδώλιο, άγνωστης προέλευσης που βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης[487], παριστάνεται πάλι βρέφος σε λίκνο, πιθανότατα κορίτσι, που επίσης καλύπτεται όλο από το σκέπασμα εκτός από το κεφάλι, και εμπεριέχει χαλικάκια ή σβώλους πηλού. Πρόκειται για πήλινα ειδώλια-παιχνίδια που ταυτόχρονα είχαν και αποτροπαϊκό χαρακτήρα και τα χρησιμοποιούσαν οι γονείς και οι τροφοί για τα βρέφη. Από τη Βέροια έχουμε άλλη μία κουδουνίστρα, αλλά το βρέφος αποδίδεται γυμνό χωρίς κάλυμμα ξαπλωμένο σε στρώμα[488].

[481] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 230, αριθ. 138 (αρχές του 5ου αι. π.Χ.).
[482] *Kerameikos* XV, 105, πίν. 59, αριθ. 322 (ύστερος 4ος αι. π.Χ.).
[483] *BM Cat.* I, 72-73, πίν. 30, αριθ. 155-157. Χρονολογούνται από τα ανασκαφικά δεδομένα στο 475-450 π.Χ.
[484] Besques, *Louvre* III, πίν. 44e, αριθ. D197.
[485] Laumonier, *Madrid*, πίν. XC,3. Από τον Τάραντα, βλ. Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 55d (D3646) (3ος αι. π.Χ.).
[486] *Ειδώλιο*, 378, αριθ. κατ. 454 [Ουρ. Πάλλη].
[487] *Ειδώλιο*, 442, αριθ. κατ. 594 [Ουρ. Πάλλη].
[488] *Ειδώλιο,* 443, αριθ. κατ. 596 [Γ. Παπαζαφειρίου].

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πιθανόν βρέφος σε λίκνο απεικονίζεται και στο ιερό του Απόλλωνα στον Άγιο Σώστη[489]. Ανάλογα παραδείγματα προέρχονται και από τη Σμύρνη[490]. Μωρό σε λίκνο καλυμμένο βρίσκουμε και στην Κύπρο[491].

Στο ειδώλιο από την Άμφισσα λείπει τα κάτω τμήμα και έτσι δεν μπορούμε να ξέρουμε αν χρησίμευσε και αυτό ως κουδουνίστρα.

Από την Ερέτρια έχουμε ειδώλιο με ηλικιωμένη γυναικεία μορφή ξαπλωμένη στο πλάι προς τα δεξιά, σκεπασμένη και με καλυμμένα τα μαλλιά[492]. Από τη Μύρινα προέρχεται ειδώλιο που εικονίζει σε προοπτική κρεβάτι με κάλυμμα και μαξιλάρι[493]. Λόγω της απόδοσής του θεωρείται μάλλον ανάθημα και όχι παιδικό παιχνίδι.

Πέρα από την ερμηνεία της αναπαυόμενης μορφής, υπάρχει και ένας προβληματισμός μήπως απεικονίζεται κάποια μορφή που χρήζει ίασης ή που έχει ήδη ιαθεί, αν λάβουμε υπόψη μας τις μαρτυρίες για παρουσία του Ασκληπιού στις λατρευόμενες θεότητες της Άμφισσας, καθώς και αναφορά στο γιατρό Μηνόφαντο[494]. Η εικονογραφία για θεραπεία ασθενούς από το θεό δεν είναι η συνήθης, όμως μαρτυρείται ανάγλυφο από τον Κεραμεικό, προερχόμενο από Ασκληπιείο ή από ιερό ήρωα-θεραπευτή, στο οποίο ασθενής απεικονίζεται τυλιγμένος σε κλίνη[495].

Το ειδώλιο πιθανόν χρονολογείται στον 3ο ή αρχές 2ου αι. π.Χ.

Ζ. ΘΕΟΤΗΤΕΣ

Τύπος 66 (Πίν. 34)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 174 απεικονίζει ημίγυμνη τη θεά Αφροδίτη να στηρίζεται σε πεσσό στα αριστερά της. Πατά σε χαμηλή επίπεδη βάση κλειστή από κάτω. Το ιμάτιο τυλίγεται γύρω από τα ισχία και καλύπτει μόνον τον κάτω κορμό. Η μορφή στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό λυγισμένο ακουμπά δίπλα στη βάση του πεσσού. Στα αριστερά διακρίνεται αντικείμενο (φιάλη ;).

[489] Λεβέντη 2009, 304, εικ. 30.
[490] Besques, *Louvre* III, πίν. 229e,i (D1138, 1139).
[491] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 189, αριθ. 1490 (ελληνιστική εποχή).
[492] *BM Cat*. III, πίν. 29, αριθ. 2160 (ύστερος 4ος αι. π.Χ.).
[493] Besques, *Louvre* II, πίν. 186b, MYR 402.
[494] Βλ. εισαγωγικό κεφάλαιο.
[495] Βλ. Leventi 2003, το ανάγλυφο υπ' αριθ. R. 19, πίν. 18. Αυτό, αντίθετα, δεν συμβαίνει στο πολύ γνωστότερο ανάγλυφο με σκηνή θεραπείας από τον Πειραιά, ό.π., αριθ. R 13 πίν. 14.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ο εικονογραφικός τύπος της ημίγυμνης Αφροδίτης που στηρίζεται σε πεσσό είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στα ελληνιστικά χρόνια με μεγάλη διάδοση και ποικιλία συνθέσεων[496]. Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 174, παρά την αποσπασματική διατήρησή του, διακρίνεται για την κομψότητά του και για τις μεγάλες του διαστάσεις. Ο κάτω κορμός, αν και καλυμμένος από το ιμάτιο, αποκαλύπτεται και αναδεικνύεται η κομψή στάση του σώματος. Η απώλεια του άνω μέρους του πεσσού, αλλά και των χεριών δεν μας επιτρέπει να αποκαταστήσουμε τη στάση του σώματος. Το βάρος του σώματος μοιράζεται ανάμεσα στο δεξί στάσιμο σκέλος και στο αριστερό που πατά στη βάση του πεσσού. Η στάση αυτή προκαλεί την προβολή του δεξιού ισχίου.

Ο τύπος απαντά σε ειδώλια του 3ου αι. π.Χ. στην Τανάγρα[497]. Επτά ειδώλια από τη Βέροια[498] παρουσιάζουν ομοιότητες με το ειδώλιο από την Άμφισσα, αν και εκεί ο τύπος είναι εμπλουτισμένος, αφού κατά περίπτωση συμπληρώνεται με ερωτιδέα, κιθάρα, κέρας αμαλθείας, κάνιστρο, φιάλες. Αν και συνήθως οι μορφές που απεικονίζονται γυμνές ή ημίγυμνες ταυτίζονται με την Αφροδίτη, η απόδοση ή πιθανή αποκατάστασή τους με μουσικά όργανα στα χέρια (κιθάρες, κρόταλα κτλ.) έχει εγείρει προβληματισμούς και ορισμένοι μελετητές κάνουν λόγο και για άλλες γυναικείες θεότητες που θα μπορούσαν να αναγνωριστούν, με πιθανότερες τις Μούσες ή τις Νύμφες[499], ανοίγοντας με τον τρόπο αυτό τη συζήτηση για διαφορετικές κατά περίπτωση ερμηνείες. Έχει, μάλιστα, χρησιμοποιηθεί και ο όρος «Αφροδίτη στον τύπο των Νυμφών»[500].

Συγκρίνοντας το αριθ. Κατ. 174 με τα ειδώλια από τη Βέροια παρατηρούμε ότι η στάση του σώματος σε αυτά είναι περισσότερο κινημένη και η μορφή δημιουργεί μια σιγμοειδή καμπύλη που αρχίζει από το άκρο δεξιό πόδι και καταλήγει στο κεφάλι. Τα ειδώλια της Βέροιας χρονολογούνται στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. και πιθανώς αποτελούν μεταγενέστερη βαθμίδα εξέλιξης του τύπου, όπου η θεά στηρίζεται με όλο της το βάρος στον πεσσό. Αντίθετα, στο αριθ. Κατ. 174 η στάση του σώματος είναι πιο ήρεμη και αποτελεί πρωιμότερη δημιουργία, όπου η μορφή εικονίζεται σε όρθια στάση να ακουμπά απλώς στο στήριγμα. Η λιγότερο σιγμοειδής απόδοση του κορμού στο ειδώλιο της Άμφισσας πιθανώς να οφείλεται και σε

[496] Για την προέλευση του τύπου και παραδείγματα από τη μεγάλη πλαστική, βλ. Τσακάλου-Τζαναβάτη, *Ειδώλια Βέροιας*, 145-147.
[497] Sinn 1977, πίν. 2, αριθ. 4-5.
[498] Τσακάλου-Τζαναβάτη, *Ειδώλια Βέροιας*, 144 κ.ε., πίν. 69-73 αριθ. 259-265. Βλ. και *Μουσών δώρα* 2003, 213, αριθ. 98 (μέσα του 2ου αι. π.Χ.).
[499] Pisani 2015, 191-195. Στο άρθρο, εκτός από το ειδώλιο από τη Θήβα για το οποίο είναι ο λόγος, παρατίθενται ανάλογα ειδώλια από την Αίγινα, την Αταλάντη και τη Φάρσαλο.
[500] Pisani 2015, 195.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

διαφορετική θέση του αριστερού χεριού που προφανώς δεν ακουμπούσε με τον αγκώνα στο επίκρανο του πεσσού. Πιθανότατα είχε φορά προς τα πάνω και ήταν απομακρυσμένο από τον κορμό.

Από τους λαξευτούς τάφους της Πέλλας[501] προέρχονται ειδώλια από συγγενή αρχέτυπα με αυτά της Βέροιας.

Το αντικείμενο που διαγράφεται στην αριστερή πλευρά της μορφής είναι πιθανό να ταυτιστεί με φιάλη. Στα αριθ. κατ. 264 και 268 από τη Βέροια[502] η Αφροδίτη κρατά φιάλη, η οποία θεωρείται σύμβολο της θεάς Τύχης που απεικονίζεται ορισμένες φορές με εικονογραφικούς τύπους που συνδέονται με την Αφροδίτη[503].

Ειδώλια Αφροδίτης που στηρίζονται σε πεσσό συναντούμε και στη Μύρινα. Κάποιες παραλλαγές του τύπου απεικονίζουν τη θεά ντυμένη[504] με τα πόδια χιαστί, ενώ σε άλλα είναι ημίγυμνη, όπως στα παραδείγματα που έχουμε αναφέρει μέχρι τώρα[505]. Ανάλογο ειδώλιο από την Κεντουρίπη[506], μικρότερων διαστάσεων, αποδίδει τη θεά να στηρίζεται σε πεσσό στα αριστερά της, αλλά ο χιασμός των σκελών, καθώς και η φορά του διπλωμένου γύρω από τη μέση ενδύματος είναι αντίστροφη. Με πιο έντονη σιγμοειδή κίνηση βρίσκουμε παράλληλα στην Πέργαμο[507].

Το ειδώλιο χρονολογικά δεν φαίνεται να διαφοροποιείται από την πλειονότητα που αποδίδουμε στον 3ο αι.π.Χ.

Τύπος 67 (Πίν. 34)

Το αριθ. Κατ. 175 ταυτίζεται με Αφροδίτη που εικονίζεται γυμνή να στηρίζεται με άνεση και χάρη με τον αγκώνα σε πεσσό στα αριστερά της. Φορά ιμάτιο που αφήνει ακάλυπτο τον κορμό και είναι ριγμένο ως επίβλημα πάνω από τον αριστερό ώμο. Στη δεξιά πλευρά η παρυφή του τυλίγεται γύρω από την παλάμη. Τα σκέλη διασταυρώνονται, το αριστερό πάνω από το δεξί, προκαλώντας χιασμό. Παρά την αποσπασματική διατήρησή του, διακρίνεται για την πλαστικότητα των όγκων του.

[501] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θαλαμωτοί τάφοι Πέλλας,* πίν. 20, 32 και 35, αριθ. 139, 140, 278, 286 (μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).
[502] Τσακάλου-Τζαναβάτη, *Ειδώλια Βέροιας*, πίν. 73, 75.
[503] Ό.π., 154-155.
[504] Besques, *Louvre* II, πίν. 24e, 25b,c, e.
[505] Ό.π., πίν. 26g, 27b-f, 28-29 με το ύψος του πεσσού να ποικίλλει από πολύ ψηλό σε πολύ κοντό.
[506] Schümann, *Karlsruhe*, πίν. 114, αριθ. 710 (γ΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.).
[507] Topperwein, *Pergamon*, 54, 216, πίν. 135, αριθ. 212-214.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ακριβές παράλληλο δεν έχουμε εντοπίσει, όμως ειδώλιο Αφροδίτης από την Κέρκυρα που στηρίζεται με τον αγκώνα σε πεσσό στα αριστερά της, έχει περασμένο το αριστερό σκέλος πάνω από το δεξί και στηρίζει όλο χάρη το δεξί χέρι στη μέση[508] παρουσιάζει ομοιότητα με το ειδώλιο από την Άμφισσα. Ο άνω κορμός είναι γυμνός. Ιμάτιο είναι τυλιγμένο γύρω από το αριστερό της χέρι, ενώ στη δεξιά πλευρά τυλίγεται γύρω από το δεξί της σκέλος, ανάμεσα στους μηρούς και πέφτει δίπλα στο αριστερό σκέλος. Το ειδώλιο προέρχεται πιθανόν από φθαρμένη μήτρα, από την οποία έχει χαθεί το υψηλό ανάγλυφο.

Πολλά ειδώλια Αφροδίτης από τον Αμαθούντα της Κύπρου έχουν γυμνό τον άνω κορμό και στηρίζονται με τον αγκώνα σε πεσσό στην αριστερή τους πλευρά, ενώ το δεξί χέρι στηρίζεται στη μέση. Το κάτω μέρος του σώματος καλύπτεται με ιμάτιο και τα σκέλη αποδίδονται με χιασμό, το αριστερό πάνω από το δεξί. Από την Ιεράπετρα της Κρήτης προέρχεται ειδώλιο Αφροδίτης με γυμνό τον άνω κορμό, πεσσό στα δεξιά της μορφής, αντίθετο χιασμό των σκελών και ελαφρώς λυγισμένα τα χέρια[509], ενώ σε ειδώλιο από την Κνωσσό[510] η στάση του σώματος είναι κοινή, αλλά ο κάτω κορμός καλύπτεται από το ιμάτιο.

Τα παράλληλα που αναφέραμε διαφέρουν χρονολογικά και καλύπτουν μια περίοδο από τον 4ο αι. π.Χ. έως και τον 1ο αι. μ.Χ. Το αριθ. Κατ. 175 χρονολογείται πιθανότατα στα τέλη του 3ου-2ος αι. π.Χ.

Τύπος 68 (Πίν. 34)

Το αριθ. Κατ. 176 είναι θραύσμα ειδωλίου μεγάλων διαστάσεων που αποδίδει τον άνω κορμό Αφροδίτης. Η μορφή εικονίζεται γυμνή. Αναδιπλώνει έντονα το δεξί χέρι μέχρι τον ώμο και συγκρατεί με αυτό αναπεπταμένο ιμάτιο που περνά από το πίσω μέρος του σώματος (χειρονομία «ανακάλυψης»). Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού χωρίς επεξεργασία.

Η χειρονομία της ανακάλυψης απαντά τόσο σε θνητές όσο και σε θεές. Το εικονογραφικό πρότυπο προέρχεται από το τελετουργικό των *ανακαλυπτηρίων* κατά την τέλεση του γάμου, όπου η νύφη ανασηκώνει τον πέπλο και αποκαλύπτει το πρόσωπό της στο γαμπρό. Η Υγεία υιοθετεί συχνά αυτή τη στάση και αν και η

[508] *BM Cat.* III, 99, αριθ. 2221, πίν. 40 (1ος αι. μ.Χ.).
[509] Besques, *Louvre* III, πίν. 76b (D349) (2ος-1ος αι. π.Χ.).
[510] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 41, αριθ. 231 (τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

εικονογραφία της αυτή έχει συνδεθεί με ιερό γάμο ανάμεσα σε εκείνη και στον Ασκληπιό, διαφορετικές απόψεις έχουν εκφραστεί, αναγνωρίζοντας το εικονογραφικό σχήμα της επιφάνειας της θεάς[511].

Ο τύπος αυτός της γυμνής Αφροδίτης είναι εμπνευσμένος από τη ζωγραφική. Θεωρείται ότι πρότυπό του ήταν ζωγραφικός πίνακας του Απελλή του 4ου αι. π.Χ. Στην κοροπλαστική εμφανίζεται ήδη από τον 4ο αι. π.Χ. και επιβιώνει μέχρι τα ρωμαϊκά χρόνια. Η θεά απεικονίζεται γυμνή ή ημίγυμνη και το ιμάτιό της φουσκώνει πίσω της σαν ιστίο πλοίου ή σαν θαλάσσιο κοχύλι αποτελώντας το βάθος μέσα από το οποίο εκείνη προβάλλει.

Ειδώλια που διατηρούνται ακέραια μας βοηθούν να αποκαταστήσουμε διαφορετικές παραλλαγές του τύπου. Στην πιο απλή παραλλαγή η θεά έχει το ένα χέρι λυγισμένο, αλλά το άλλο είναι χαμηλωμένο ακολουθώντας τον κορμό, όπως στο αριθ. Κατ. 176. Το ιμάτιο καλύπτει μέρος του κάτω κορμού (το δεξί σκέλος), ενώ στον άνω κορμό περνά πίσω από το σώμα, χωρίς να υψώνεται πάνω από το λαιμό[512]. Σε μια δεύτερη πιο πλούσια παραλλαγή η θεά αποδίδεται αναδυόμενη, πάνω σε ψηλή βάση, έχοντας κιονίσκο σε μια από τις δύο πλευρές της και δελφίνι στην άλλη. Το μεν δελφίνι παραπέμπει στο θαλάσσιο περιβάλλον γέννησης της θεάς και ο κιονίσκος στη λατρεία της[513]. Και σε αυτά το ιμάτιο φτάνει μέχρι το ύψος του λαιμού. Ενίοτε αντί για δελφίνι απεικονίζεται χήνα[514], ενώ απαντά και ο τύπος Αφροδίτης που ανασηκώνει το ιμάτιο και είναι η ίδια καθισμένη πάνω σε χήνα[515].

Όπως είναι φανερό από πολλά παράλληλα που παραθέσαμε, ο τύπος είναι ιδιαίτερα αγαπητός στη Μακεδονία, αφού απαντά στη Θεσσαλονίκη, στην Πέλλα, στην Αμφίπολη, στα Νέα Κερδύλλια κ.α. σε διάφορες παραλλαγές και τα ειδώλια αποτελούν δημιουργίες των κατά τόπους κοροπλαστικών εργαστηρίων. Από την

[511] Leventi 2003, 68-69, όπου βιβλιογραφία και αναλυτικά για την Υγεία με χειρονομία ανακάλυψης.
[512] Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας: *Ειδώλιο*, 251, αριθ. κατ. 170-171 (350-300 π.Χ.) [Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη]. Σμύρνη: Leyenaar-Plaisier, *Leiden,* πίν. 47, αριθ. 275 (65-85 μ.Χ.), πίν. 48, αριθ. 285 (1ος αι. π.Χ.).
[513] Θεσσαλονίκη: *Ειδώλιο*, 277-278, αριθ. κατ. 226 (τέλη του 1ου-2ος αι. μ.Χ.), 344, αριθ. κατ. 377 (μέσα 1ου αι. μ.Χ. [Η. Ζωγράφου], 415-416, αριθ. κατ. 533-536 (50-100 μ.Χ.) [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη]. Αμφίπολη: Leyenaar-Plaisier, *Leiden,* πίν. 40, αριθ. 228 (τέλη του 1ου αι. π.Χ.-αρχές του 1ου αι. μ.Χ), *Ειδώλιο*, 355, αριθ. κατ. 407, χωρίς κιονίσκο (2ος αι. μ.Χ.) [Π. Μάλαμα]. Σωχός: *Ειδώλιο,* 392, αριθ. κατ. 483 (τέλη του 1ου-2ος αι. μ.Χ.) [Κ. Χατζηνικολάου].
[514] *Ειδώλιο*, 343, αριθ. κατ. 375 [Η. Ζωγράφου].
[515] *Ειδώλιο*, 278, αριθ. κατ. 228, 392, αριθ. κατ. 482 [Π. Αδάμ-Βελένη] (τέλη του 1ου-2ος αι. μ.Χ.). Παράλληλο και από τη Μύρινα: Besques, *Louvre* II, πίν. 37.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Κλάρο της Μικράς Ασίας προέρχεται ειδώλιο Αφροδίτης μόνο με πεσσό στην αριστερή της πλευράς και ανασηκωμένο το δεξί χέρι[516].

Στην τρίτη παραλλαγή το αναπεπταμένο ιμάτιο είναι σαν να έχει φουσκώσει από τον αέρα, κυριολεκτικά σαν ιστίο πλοίου, που πλαισιώνει τη μορφή και υψώνεται πάνω από το κεφάλι. Παράλληλα αυτού του τύπου προέρχονται από τη Μύρινα[517]. Από την Κωπαΐδα[518] προέρχεται ειδώλιο όρθιας Αφροδίτης που πατά σε ημικυκλική βάση και το ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι της. Στο ειδώλιο από τη Βοιωτία το χέρι είναι περισσότερο λυγισμένο σε μια προσπάθεια να φτιάξει τα μαλλιά της.

Καθιστή γυναικεία μορφή από τον Τάραντα[519], που όμως δεν ταυτίζεται με Αφροδίτη υιοθετεί την ίδια θέση για το δεξί χέρι που κρατά το ιμάτιο απομακρύνοντάς το ταυτόχρονα από το δεξιό ώμο.

Δυστυχώς, το ειδώλιο από την Άμφισσα σώζεται σε αποσπασματική κατάσταση και δεν μπορούμε να αποκαταστήσουμε τον τύπο. Το βέβαιο είναι ότι η μορφή διακρίνεται για το μέγεθος και τη σωματικότητά της, με έξεργη απόδοση του στήθους και ότι το ιμάτιο δεν θα ξεπερνούσε το ύψος του λαιμού. Δυσκολία υπάρχει και στη χρονολόγηση του τύπου, καθώς τα περισσότερα παράλληλα που αναφέραμε είναι αρκετά υστερότερα από αυτά που συνήθως αναφέρουμε ως συγκριτικό υλικό. Επομένως ίσως και ο τύπος αυτός να πρέπει να χρονολογηθεί στο 2ο αι. π.Χ. ή και αργότερα.

Τύπος 69 (Πίν. 35-36)

Τον τύπο απαρτίζουν τα ειδώλια αριθ. Κατ. 177-185 και τα θραύσματα αριθ. Κατ. 186-187. Απεικονίζουν γυναικεία μορφή καθισμένη σε κύκνο με φορά προς τα αριστερά ως προς το θεατή. Η μορφή φορά ποδήρη χιτώνα και πιθανότατα ιμάτιο. Έχει το δεξί χέρι λυγισμένο στον αγκώνα με το οποίο ακουμπά στην κοιλιά, ενώ το αριστερό, ελαφρώς λυγισμένο, ακολουθεί το σώμα και ακουμπά πάνω στο μηρό. Ο λαιμός είναι δυσανάλογα ψηλός και παχύς. Ο κύκνος ακουμπά το ράμφος στο λαιμό

[516] Dewailly 2007, 144, εικ. 4d.
[517] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 94, αριθ. 674-676 (1ος αι. π.Χ.). Καθισμένη σε δελφίνι, βλ. Topperwein, *Pergamon*, πίν. 36, αριθ. 217. Ο άνω κορμός προβάλλει μέσα από το κυκλικό πλαίσιο που δημιουργεί το ανασηκωμένο ιμάτιο και ο κάτω κορμός έχει τρεις διαφορετικές αποδόσεις. Στην πρώτη στηρίζεται σε πεσσό στα δεξιά της, στη δεύτερη είναι καθισμένη σε δελφίνι και στην τρίτη σε πτηνό. Besques, *Louvre* II, πίν. 32.
[518] *BM Cat.* I, 230, πίν. 123, αριθ. 864 (πρώιμος 4ος αι. π.Χ.).
[519] *BM Cat.* I, 365, πίν. 187, αριθ. 1344 (μέσα του 4ου αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

του. Στηρίζεται σε συμφυή κυλινδρική βάση και με έξεργη καμπύλη δηλώνεται το περίγραμμα των ποδιών του.

Όπως έχουμε επισημάνει και σε άλλες περιπτώσεις που το ίδιο θέμα επαναλαμβάνεται με απόλυτη πιστότητα, τα ειδώλια προέρχονται από κοινή μήτρα και μας δίνεται η ευκαιρία να αναγνωρίσουμε τις αλλοιώσεις που προκλήθηκαν από την παρατεταμένη χρήση της, όπως η απώλεια των επιμέρους λεπτομερειών και της ευκρίνειας, καθώς επίσης και τη σταδιακή μείωση του μεγέθους των «διαδοχικών» ειδωλίων.

Τα αριθ. Κατ. 177-178 που διατηρούνται ολόκληρα έχουν κοινές διαστάσεις, αντίθετα το αριθ. Κατ. 179 είναι ελαφρώς ψηλότερο και σε αυτό διακρίνεται με μεγαλύτερη ευκρίνεια η πτυχολογία των ενδυμάτων, όπως και στο αριθ. Κατ. 181. Το αριθ. Κατ. 185 είναι μικρότερο από τα υπόλοιπα, δηλώνοντας προφανώς το τελευταίο στάδιο αναπαραγωγής του τύπου μεταξύ των ειδωλίων μας.

Αναφορικά με τον εικονογραφικό τύπο σημειώνουμε ότι αρχικά η θέα ανθρώπινης μορφής καθισμένης πάνω σε πτηνό μας ξενίζει[520]. Όμως τόσο η χήνα, αλλά στη συνέχεια και ο κύκνος[521] εμφανίζονται ως πτηνά που σχετίζονται με την εικονογραφία της Αφροδίτης ήδη από τον ύστερο 6ο αι. π.Χ. Πρόκειται για ιερά πτηνά της θεάς που απαντούν συχνά στις απεικονίσεις της. Ιδιαίτερα, μάλιστα, ο κύκνος, δάνειο από τον απολλώνιο κύκλο και συνδεδεμένος με την επιστροφή του θεού από τους Υπερβόρειους, προσδίδει στην Αφροδίτη την ιδιότητα της Ουρανίας ως θεάς της Άνοιξης[522].

Επανειλημμένα έχει τεθεί το ερώτημα αν οι γυναικείες μορφές που αποδίδονται κατ' αυτό τον τρόπο πρέπει κατ' ανάγκη να ταυτιστούν με Αφροδίτες, καθώς υπάρχουν και άλλες γυναικείες μορφές που η μυθολογία τις συνδέει με τον κύκνο, όπως π.χ. η Λήδα, νύμφη, η Πειθώ, η Κόρη, ή κάποια τοπική θεότητα ή συμβολική μορφή. Στις περιπτώσεις εκείνες που η μορφή αποδίδεται γυμνή ή ημίγυμνη η εικονογραφία έρχεται αρωγός για την ταύτιση της μορφής με Αφροδίτη. Τελευταία όμως πολλοί ερευνητές τείνουν να αποσυνδέσουν τη θεϊκή υπόσταση από τις μορφές που δεν φέρουν αδιαμφισβήτητα σύμβολα που να οδηγούν σε μια τέτοια

[520] Schneider-Herrmann 1969, 140-142, εικ. 7.
[521] Η Knigge (U. Knigge. Ο αστής της Αφροδίτης, *AM* 97 (1982), 161) αναφέρει ότι στην εικονογραφία η Αφροδίτη εμφανίζεται ήδη από τον 5ο και τον 4ο αιώνα με κύκνο. Η πρώτη εμφάνιση του τύπου χρονολογείται στο β΄ τέταρτο του 5ου αιώνα και μετά ο τύπος διευρύνεται. Στη φιάλη του Πιστόξενου από την Κάμειρο στο Λονδίνο (Beazley, *ARV*^{2}, 862, 22) ταυτίζεται με επιγραφή η Αφροδίτη πάνω σε χήνα, ενώ στη λήκυθο του ζωγράφου του Αχιλλέα στην Οξφόρδη 324 (Beazley, *ARV*^{2}, 993, 82) αποδίδεται σε κύκνο.
[522] *LIMC* II, 96-97.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ταύτιση. Τα πτηνά είναι πιθανό να παραπέμπουν απλώς στη νεότητα των γυναικείων μορφών, καθώς συχνά αποτελούν συντροφιά τους, και κατ' επέκταση υποδηλώνουν το σωματικό κάλλος των νεαρών γυναικών και την αναπαραγωγική τους ικανότητα[523]. Οι κύκνοι στην εικονογραφία έχουν κοινούς συμβολισμούς με τους πετεινούς. Ενσαρκώνουν την αρρενωπότητα και τη σεξουαλικότητα, όπως και οι πετεινοί, επιπλέον όμως εκφράζουν το συζυγικό ιδεώδες, αλλά και την πατρική φροντίδα[524]. Είναι πτηνά που έχουν ένα μοναδικό ταίρι και υπερασπίζονται σθεναρά τα μικρά τους. Είναι, επομένως, πιθανό τα ειδώλια να αποδίδουν γυναικείες μορφές σε μια όμορφη ηλικιακά στιγμή της ζωής τους και να δηλώνουν τη μετάβαση από την παιδική ηλικία σε αυτή της ενήλικης ζωής και στον επόμενο κοινωνικό τους ρόλο της συζύγου και μητέρας.

Εντάξαμε τα ειδώλια αριθ. κατ. 177-187 στις θεότητες και τα αποδώσαμε στη θεά Αφροδίτη με επιφύλαξη, επειδή ούτε η μορφή αποδίδεται γυμνή ή ημίγυμνη ούτε είναι σε χειρονομία ανακάλυψης, στοιχεία που συνήθως παραπέμπουν στη θεά. Ακριβή παράλληλα δεν έχουμε εντοπίσει, όμως το θέμα είναι γνωστό στον ελληνιστικό κόσμο, γνωρίζει μεγάλη διάδοση και επαναλαμβάνεται με μικρές διαφοροποιήσεις. Σε όλα τα ανάλογα ειδώλια, η μορφή που ταυτίζεται με Αφροδίτη κάθεται στο πτηνό με γυναικείο τρόπο και αυτό που διαφοροποιείται είναι άλλοτε η φορά του ειδωλίου, που την καθορίζει η κατεύθυνση του πτηνού σε συνδυασμό με την κύρια όψη της γυναικείας μορφής, άλλοτε η θέση των χεριών και, τέλος, η απόδοση των ενδυμάτων. Συνήθως τα ειδώλια αποδίδονται με φορά προς τα αριστερά ως προς το θεατή[525]. Η συνηθέστερη εκδοχή είναι εκείνη κατά την οποία η θεά ανασηκώνει τα ενδύματα σε μια χειρονομία ανακάλυψης. Σε αυτή την περίπτωση το ένδυμα λειτουργεί ως πλαίσιο μέσα από το οποίο προβάλλει η μορφή άλλοτε ντυμένη[526] και άλλοτε γυμνή[527]. Συχνές είναι οι απεικονίσεις με το ένα χέρι λυγισμένο κάτω από το στήθος, ενώ με το άλλο να στηρίζεται στο λαιμό του πτηνού[528].

Σε σύγκριση με τα υπόλοιπα φαίνεται ότι τα ειδώλια του αποθέτη υιοθετούν τη συντηρητικότερη απόδοση του τύπου. Η μορφή είναι απόλυτα κλεισμένη στον

[523] Huysecom-Haxhi 2015α, 12.
[524] Αβρονιδάκη - Σαμπετάι 2016, 40-43. Avronidaki 2014, 90.
[525] Εξαίρεση από τα παράλληλα που έχουμε εντοπίσει αποτελεί το Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 3c, όπου η μορφή είναι σχεδόν ημικλινής στη ράχη του περιστεριού, σύμφωνα με την ταύτιση από τη συγγραφέα.
[526] Από την Καπύη, βλ. Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 5b (D3353) (2ος αι. π.Χ.).
[527] *BM Cat*. III, αριθ. 2909, πίν. 148. Besques, *Louvre* II, πίν. 37a-c.
[528] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 11, αριθ. 58. Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 3b.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

εαυτό της, χωρίς κανένα άξονα να ξεφεύγει από το περίγραμμα. Το γεγονός ότι δεν στηρίζεται στο λαιμό του πτηνού, όπως συμβαίνει σε πολλές περιπτώσεις, στερεί από τις δύο μορφές τη δυνατότητα να θεωρηθούν σύμπλεγμα. Εδώ απλώς αποδίδονται από κοινού ως ανεξάρτητοι όμως τύποι που η παρουσία του ενός δεν αλλοιώνει σε τίποτα την εικονογραφία του άλλου.

Κοντινό παράλληλο αποτελεί ειδώλιο από την Τανάγρα[529]. Όσον αφορά στη γεωγραφική διάδοση του τύπου, παράλληλα συναντούμε, εκτός από τη Βοιωτία[530], στη Θεσσαλονίκη[531], την Πέλλα[532], τη Μοργκαντίνα[533], την Κυρηναϊκή[534], την Καπύη[535], τη Σαλαμίνα της Κύπρου[536], τη Μύρινα[537].

Από το ιερό της Santa Venera στο Paestum προέρχεται ειδώλιο Αφροδίτης πάνω σε κύκνο που παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με τα ειδώλια της Άμφισσας ως προς την απόδοση του πτηνού[538]. Ο κύκνος αποδίδεται σε κατατομή προς τα αριστερά και τα πόδια του έχουν αντικατασταθεί από μεγάλο κύλινδρο που στη συνέχεια πατά σε ψηλή παραλληλόγραμμη βάση. Τα ειδώλια της Άμφισσας στηρίζονται και αυτά σε κυλινδρική βάση, η οποία όμως δεν υποκαθιστά τα πόδια, τα οποία αποδίδονται έξεργα σε αυτή. Το πτηνό ακουμπά το ράμφος στο λαιμό του, όπως και στα ειδώλια από την Άμφισσα και επίσης με κοινό τρόπο αποδίδεται και η ουρά του. Η μεγάλη διαφορά στην εικονογραφία είναι ότι στο ειδώλιο από τη Santa Venera η Αφροδίτη αποδίδεται γυμνή με ιμάτιο που συγκρατούσε με το σηκωμένο δεξί της χέρι. Το κεφάλι της θεάς είναι δυσανάλογα μεγάλο σε σχέση με το σώμα και το ίδιο χαρακτηριστικό διακρίνει και τα ειδώλια του τύπου 69.

---

[529] Winter, *Typen*, 192,5.

[530] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 11, αριθ. 58 (β΄ τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.).

[531] *Ειδώλιο*, 236, αριθ. κατ. 131 (2ος αι. π.Χ.) [Λ. Αχειλαρά - Ι. Νίνου], 278, αριθ. κατ. 228 και 392, αριθ. κατ. 482 [Π. Αδάμ-Βελένη]. Τα δύο τελευταία χρονολογούνται στα τέλη του 1ου-2ο αι. μ.Χ.

[532] Το ειδώλιο από το ανατολικό νεκροταφείο της Πέλλας διαφοροποιείται αρκετά από τα υπόλοιπα που παραθέτουμε. Η γυναικεία μορφή εικονίζεται καθιστή μετωπικά πάνω σε υδρόβιο πτηνό, αλλά είναι αισθητά μεγαλύτερη από το πτηνό. Ουσιαστικά δεν αποτελούν προϊόν μιας μήτρας, αλλά δύο τύπων που συνενώθηκαν, καθώς η μορφή είναι επίθετη στο πτηνό. *Ειδώλιο*, 249, αριθ. κατ. 166 [Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη].

[533] Bell, *Morgantina*, αριθ. 227, πίν. 57. Η Αφροδίτη απεικονίζεται στη ράχη κύκνου ή χήνας, να κάθεται με γυναικείο τρόπο ακουμπώντας το αριστερό της χέρι γύρω από το λαιμό του πτηνού. Η απόδοση του γυμνού δεξιού στήθους δεν αφήνει αμφιβολίες για την ταύτιση της μορφής.

[534] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 3b (ημικλινής στη ράχη του πτηνού. Κρατά τύμπανο στο αριστερό της χέρι. Τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.), πίν. 3c (3ος αι. π.Χ.). *BM Cat.* III, αριθ. 2752, πίν. 122 (Αφροδίτη πάνω σε χήνα. Το ειδώλιο είναι πολύ φθαρμένο, αλλά διακρίνεται ότι και εδώ είναι καθισμένη με γυναικείο τρόπο. Χρονολογείται γύρω στο 300 π.Χ.).

[535] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 5b (ο κύκνος πατά σε ψηλή ορθογώνια συμφυή βάση με δύο βαθμίδες. 2ος αι. π.Χ.).

[536] *BM Cat.* III, αριθ. 2909, πίν. 148 (το πτηνό ερμηνεύεται ως χήνα. 3ος ή 2ος αι. π.Χ.). Βλ. και Queyrel, *Amathonte* IV, πίν. 85.

[537] Besques, *Louvre* II, πίν. 37a-c (1ος αι. π.Χ. Το πτηνό στέκεται σε ψηλή συμφυή βάση).

[538] Miller Ammerman, *Santa Venere*, 151, πίν. XXXIX, 1859.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Το πλησιέστερο παράλληλο στα ειδώλια της Άμφισσας είναι αυτό που προέρχεται από τη Βοιωτία, με την αυστηρή μετωπικότητα της μορφής και τα σκέλη παράλληλα μεταξύ τους.

Την ίδια εικονογραφία ακολουθούν και άλλες μορφές, οι οποίες συνδέονται στενά με την Αφροδίτη, όπως Έρωτας ή Αρποκράτης[539]. Ειδώλιο από παιδική ταφή της Ακραιφίας αποδίδει γυναικεία μορφή με χιτώνα και ιμάτιο καθισμένη σε κύκνο με αντίθετη από της Άμφισσας κατεύθυνση. Η μορφή έχει το αριστερό χέρι ανασηκωμένο σε στάση αποκάλυψης, ταυτίζεται όμως με τη Λήδα[540].

Παραμένει, επομένως, ανοιχτή η υπόσταση της εικονιζόμενης μορφής. Τα ειδώλια της Άμφισσας θα πρέπει να χρονολογηθούν στα μέσα του 3ου-2ος αι. π.Χ.

Τύπος 70 (Πίν. 36)

Όσον αφορά το αριθ. Κατ. 188, δεν ανήκει στον ίδιο αλλά σε παρεμφερή εικονογραφικό τύπο. Κατ' αρχάς έχει αντίθετη φορά από τα ειδώλια του προηγούμενου τύπου, καθώς το πτηνό έχει το κεφάλι προς τα δεξιά (ως προς το θεατή). Η γυναικεία μορφή, πιο ανάλαφρα ενδεδυμένη με το ιμάτιο να κυλά στο ύψος του δεξιού αγκώνα, κάθεται όπως και στα άλλα κατενώπιον. Ακουμπά το αριστερό της χέρι στο κεφάλι του πτηνού, μεταβάλλοντας με αυτή την κίνηση τη σχέση των δύο μορφών (ανθρώπινης και ζωικής) μεταξύ τους.

Αν και αποσπασματικά σωζόμενο, θεωρούμε ότι είναι πιθανό να απεικονίζει Αφροδίτη πάνω σε πτηνό, που όμως διαφοροποιεί ελαφρώς τη στάση της, στηριζόμενη με το αριστερό της χέρι στο λαιμό του πτηνού. Ανάλογο θραύσμα ειδωλίου που αποδίδει την Αφροδίτη καθισμένη σε κύκνο ή χήνα βρέθηκε στη Μοργκαντίνα[541] και έχει ομοιότητα με το αριθ. Κατ. 188. Τα δύο θραύσματα αριθ. Κατ. 189-190 ανήκουν σε κεφαλάκια πτηνών που μοιάζουν με το θραύσμα αριθ. Κατ. 188 και ενδεχομένως να ανήκαν στον ίδιο τύπο. Ανάλογο κεφάλι πτηνού, πιθανότατα περιστεριού, που μοιάζει με τα ειδώλια από την Άμφισσα, έχει βρεθεί σε ανασκαφές

[539] Chehab, *Kharayeb*, πίν. V, 4. Είναι αρκετά κοντά στα δικά μας με την έννοια ότι η μορφή δεν ανοίγεται στο χώρο και απεικονίζεται κλεισμένη στον εαυτό της.
[540] Χαραμή 2016, 840-844, εικ. 2. Το ειδώλιο αποτελεί σπάνιο κτέρισμα για παιδική ταφή στην Ακραιφία και το ίδιο ισχύει και για το σύνολο των κτερισμάτων που συνοδεύουν την ταφή. Σύμφωνα με τη συγγραφέα δηλώνεται με τον τρόπο αυτό η φροντίδα των γονέων και ο πόνος τους για τον πρόωρο χαμό του παιδιού τους.
[541] Bell, *Morgantina*, πίν. 57, αριθ. 227.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

στην Αλεξάνδρεια[542]. Επίσης, το κεφάλι του πτηνού παρουσιάζει ομοιότητα με το αντίστοιχο του τύπου 81 που θα δούμε στη συνέχεια.

Τύπος 71 (Πίν. 37)

Δύο ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 191-192, εκ των οποίων το αριθ. Κατ. 192 αποσπασματικά σωζόμενο σε δύο θραύσματα, αποτελούν το συγκεκριμένο τύπο που αποδίδει γυναικεία μορφή καθισμένη κατενώπιον σε τετράποδο ζώο. Από το αριθ. Κατ. 191, που διατηρείται σε καλύτερη κατάσταση, λείπει το κεφάλι της μορφής, η οποία φορά ποδήρη χιτώνα και μακρύ ιμάτιο που περιβάλλουν σφιχτά το σώμα. Ακάλυπτα από τα ενδύματα μένουν μόνο τα άκρα των ποδιών, στα οποία φορά μυτερά υποδήματα. Φέρει το δεξί χέρι λυγισμένο στον αγκώνα μπροστά στο στήθος. Η θέση του αριστερού χεριού δεν μπορεί να καθοριστεί. Το ζώο έχει φορά προς τα δεξιά (ως προς το θεατή), αποδίδεται με εγχάραξη το δεξί του μάτι και πιο λεπτομερώς η μουσούδα του με δύο εμβαθύνσεις για τα ρουθούνια και εγχάραξη για τη δήλωση του στόματος. Στρέφει το κεφάλι ελαφρά προς τα κάτω και αριστερά. Δύο παράλληλες εγχαράξεις δηλώνουν τη βάση του λαιμού του ζώου. Δηλώνονται το δεξί μπροστινό και πίσω πόδι και η ουρά του ζώου. Έχει αποκρουστεί τμήμα από τα καπούλια. Το αριστερό μπροστινό έχει χαθεί, το πίσω δεν διακρίνεται. Πατά σε πολύ λεπτή συμφυή βάση. Η πίσω επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη.

Το τετράποδο πάνω στο οποίο είναι καθισμένη η μορφή δεν είναι βέβαιο αν είναι ίππος ή καμήλα. Τα πόδια του είναι λεπτά και νευρώδη, όπως είναι χαρακτηριστικό για τους ίππους, και δεν είναι εμφανής η ύπαρξη ήβου ή ήβων που με βεβαιότητα θα ταύτιζαν το ζώο με καμήλα. Όμως η απόδοση του κεφαλιού, με παχύ λαιμό και καμπυλότητα θυμίζει περισσότερο καμήλα.

Η καμήλα συνδέεται με θεότητες της φύσης και της ευγονίας, αλλά και με χθόνιες λατρείες. Ειδώλιο γυναικείας μορφής πάνω σε καμήλα που βρέθηκε σε αποθέτη ναού αφιερωμένου στη Δήμητρα και την Κόρη στον Άγιο Σώστη στην Τεγέα αποδόθηκε στη θεά Αφροδίτη με την ιδιότητα της Ουρανίας[543]. Πρόκειται για λατρεία σημιτικής προέλευσης, η διάδοση της οποίας στη Δύση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ιερό της στην Πάφο και στη συνέχεια στο ιερό της Παφίας Αφροδίτης στην Τεγέα, από όπου και το ειδώλιο.

[542] Vogt, *Sammlung Ernst von Sieglin*, πίν. CVI, 7.
[543] Karaghiorga 1969.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Από τη Θήβα προέρχεται ειδώλιο του β΄ μισού του 3ου αι. π.Χ. γυναικείας μορφής καθισμένης με τον ίδιο τρόπο σε όνο[544]. Ειδώλιο από τη Δίκαια[545] (Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής) του 4ου αι. π.Χ. απεικονίζει θεότητα καθισμένη με γυναικείο τρόπο πάνω σε τετράποδο ζώο, το οποίο ταυτίζεται είτε με άλογο είτε με καμήλα και παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με τα δύο ειδώλια που απαρτίζουν τον τύπο 71. Και σε αυτή την περίπτωση η συγγραφέας κάνει λόγο για «αινιγματική» θεότητα, αρχικά ανατολικής προέλευσης. Από την ελληνιστική Φάρσαλο προέρχεται ειδώλιο έφιππης γυναικείας μορφής με φορά του ζώου προς τα αριστερά, αντίθετη από των ειδωλίων της Άμφισσας, η οποία ταυτίζεται με την Εννοδία. Η θεότητα αυτή υπέστη θεοκρασία με την Εκάτη στη Θεσσαλία[546]. Από την Αγία Παρασκευή του νομού Θεσσαλονίκης προέρχεται ειδώλιο μορφής καθισμένης σε όνο με φορά προς τα δεξιά. Η μορφή θεωρούνταν μέχρι πρόσφατα γυναικεία, αλλά η σύγκρισή της με επτά ακέραια ειδώλια που απεικονίζουν τον Τελεσφόρο, θεραπευτή θεό, από τον ίδιο τάφο οδηγούν στην ταύτισή της με τον ίδιο αυτό θεό που κατά το μελετητή σπεύδει με το γάιδαρό του να προσφέρει τις ιαματικές του υπηρεσίες[547].

Τέλος, κεφάλια καμήλας από την Αίγυπτο παρουσιάζουν ομοιότητες με το κεφάλι του ειδωλίου της Άμφισσας[548]. Αυτόνομα ειδώλια που απεικονίζουν καμήλα βρίσκουμε επίσης από την Αίγυπτο[549].

Η γυναικεία μορφή μοιάζει με τις αντίστοιχες του τύπου 69 που είναι καθισμένες σε κύκνο, αν και πρέπει να προέρχεται από καλύτερης ποιότητας μήτρα, καθώς οι πλαστικές λεπτομέρειες διακρίνονται με περισσότερη ευκρίνεια. Όπως και για την ταύτιση των γυναικείων μορφών του τύπου 69, έτσι και για τα αριθ. Κατ. 191-192 δεν υπάρχουν αντικειμενικά και αδιαμφισβήτητα δεδομένα που να οδηγούν σε ταύτιση με θεότητα.

Χάλκινα ειδώλια του 8ου αι. π.Χ. με μορφές καθισμένες με γυναικείο τρόπο σε τετράποδα, πιθανότατα ίππο, απαντούν σε ιερό Άρτεμης στους Λουσούς, Αθηνάς στην Τεγέα και Ήρας στην Ολυμπία, ενώ πήλινα αρχαϊκά ειδώλια ανάλογου τύπου απαντούν στους Λουσούς, στο ιερό της Άρτεμης Ημέρας, στην Καμποθέκρα, σε ιερό της Άρτεμης Λιμνάτιδας, στα Ηραία της Περαχώρας και του Άργους, στο ιερό της

[544] Besques, *Louvre* III, πίν. 37b (D162).
[545] *Ειδώλιο*, 320, αριθ. κατ. 329 [Κ. Ρωμιοπούλου].
[546] Καραπάνου 2014, 427, εικ. 9.
[547] Σισμανίδης 2014, 357-358, εικ. 10.
[548] Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 203, αριθ. κατ. 488. Βλ και Dunand 1990, 280-281, αριθ. 831-837. *Sammlung Kaufmann*, πίν. 105, αριθ. 601-602.
[549] *Sammlung Kaufmann*, πίν. 105, αριθ. 596-599.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Άρτεμης Ορθίας και στο Μενελάιο στη Σπάρτη. Στον Άγιο Σώστη βρέθηκε το ειδώλιο που η μορφή ιππεύει καμήλα, με το οποίο και παραλληλίσαμε τα ειδώλια από την Άμφισσα.

Συνολικά τα χάλκινα και τα πήλινα ειδώλια δεν ξεπερνούν τα 29 και προέρχονται στην πλειονότητά τους από την Πελοπόννησο. Ιδιαίτερα δημοφιλής είναι ο τύπος στην Αρκαδία σε ιερά Άρτεμης, γι' αυτό και θεωρήθηκε πιθανή η ταύτισή τους με την Άρτεμη Σώτειρα[550]. Η υπόσταση των μορφών δεν είναι βέβαιη, αλλά η ταύτιση σε αρκετές περιπτώσεις του ζώου με ίππο, σύμβολο ευημερίας και κοινωνικής θέσης, έχει οδηγήσει μερικούς μελετητές να ταυτίσουν με θεότητα την ιππεύουσα μορφή, με την Άρτεμη να προκρίνεται μεταξύ άλλων θεοτήτων που συνδέονται με ίππους, όπως ο Ποσειδώνας, η Αθηνά, η Δήμητρα και η Ήρα, λόγω τις ιδιότητάς της ως πότνιας θηρών.

Η αναζήτηση παραλλήλων κατέδειξε ότι η υπόσταση της ιππεύουσας μορφής δεν έχει διασαφηνιστεί ούτε ως προς την απόδοση θεάς ή θνητής ούτε ως προς την ταυτότητα της θεότητας για όσους αποδέχονται τη θεϊκή υπόσταση.

Τα ειδώλια της Άμφισσας χρονολογούνται στον 3ο-2ο αι. π.Χ.

Τύπος 72 (Πίν. 37)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 193 είναι αινιγματικό αναφορικά με την αναγνώριση του φύλου της μορφής που απεικονίζει. Η μορφή είναι γυμνή και στηρίζεται με τον αγκώνα σε συμφυή πεσσό που βρίσκεται στα αριστερά της. Το δεξί χέρι στηρίζεται στη μέση με την εξωτερική πλευρά του καρπού. Ο χιασμός των σκελών προκαλεί μετατόπιση από τον κατακόρυφο άξονα και προσδίδει ιδιαίτερη χάρη στη μορφή, η οποία αποδίδεται χαλαρή και ξένοιαστη. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, με προβολή του αντίστοιχου ισχίου, ενώ το αριστερό σκέλος διασταυρώνεται από πάνω.

Το ειδώλιο προέρχεται από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα, καθώς είναι παντελής η έλλειψη της πλαστικότητας και σχεδόν λεία η επιφάνειά του. Στο κεφάλι η κόμμωση είναι πεπονοειδής και φορά ενώτια, αλλά τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν είναι ευκρινή.

Εκφράσαμε απορία για το φύλο της μορφής, αν και δεν υπάρχει δηλωτικό του ανδρικού φύλου, γιατί και ο άνω κορμός δεν έχει καθόλου πλαστικότητα που να

[550] Voyatzis 1992, 275.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

παραπέμπει στο γυναικείο φύλο. Στο αριθ. Κατ. 175 του τύπου 67 που είναι κοντινός εικονογραφικός τύπος με παρεμφερή στάση σώματος, με εξαίρεση το δεξί χέρι που ακολουθεί τον κορμό, είναι σαφής η απόδοση του στήθους, και το παιχνίδισμα με το ιμάτιο που καλύπτει και ταυτόχρονα αποκαλύπτει το σώμα είναι δηλωτικά της γυναικείας και θεϊκής ταυτόχρονα φύσης της μορφής.

Από τη Θεσσαλία έχουμε ειδώλια γυμνών εφηβικών μορφών με παραλλαγές ως προς το χιασμό των σκελών ή τη θέση των χεριών που αποδίδονται σε χαμηλό ανάγλυφο και παρουσιάζουν σχετική ομοιότητα με το αριθ. Κατ. 193[551].

Από την Πέλλα προέρχεται ειδώλιο Έρωτα που αποδίδεται γυμνός, με χιασμό των σκελών, ο οποίος στηρίζεται σε ερμαϊκή στήλη στην αριστερή του πλευρά[552]. Δύο ειδώλια από το ιερό Santa Venera στο Paestum[553] αποδίδουν Έρωτα που ακουμπά το λυγισμένο δεξί του χέρι στο ισχίο, ενώ με το επίσης λυγισμένο αριστερό στηρίζεται σε πεσσό. Τα πόδια του είναι σε χιασμό, με το αριστερό να είναι λυγισμένο πάνω από το δεξί. Η στάση του σώματος είναι σιγμοειδής και με εξαίρεση τα φτερά που έχουν προσκολληθεί και δεν ανήκουν στη μήτρα, παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με το ειδώλιο αριθ. Κατ. 193.

Μια άλλη θεότητα που θα μπορούσε να απεικονίζεται είναι πιθανόν ο Απόλλωνας. Από το κοροπλαστικό υλικό του αποθέτη δεν έχουμε άλλο πήλινο ειδώλιο που να παραπέμπει σε αυτό τον θεό, όμως στο πλακίδιο αριθ. Κατ. 742 (Πίν. 116) πιστεύουμε ότι είναι πιθανό να απεικονίζεται. Επιπλέον ανάμεσα στα ευρήματα του αποθέτη συγκαταλέγεται αδημοσίευτο περίτμητο έλασμα κιθαρωδού που πρόσφατα ταυτίστηκε με τον Απόλλωνα[554].

Αν και δεν είναι εύκολο να αποφανθεί κανείς για την ταυτότητα της μορφής, νομίζω ότι μάλλον θα πρέπει να αναγνωρίσουμε μια ανδρική θεότητα και ομολογουμένως η παρουσία του Απόλλωνα στην Άμφισσα, κοντά στο δελφικό ιερό, είναι ελκυστική. Χρονολογικά το ειδώλιο αριθ. Κατ. 193 φαίνεται να είναι πρωιμότερο από την πλειονότητα και ίσως να ανήκει στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.

[551] Δάφφα-Νικονάνου 1973, 71, 123-124, πίν. 9, εικ. 4, αριθ. ΠΡ 168 (β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ.) (Πρόερνα) και *ASAtene* VI-VII (1923-24), 39, εικ. 38 (Φάρσαλος).
[552] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών*, 53, αριθ. 79, πίν. 66α.
[553] Miller Ammerman, *Santa Venera*, 158, πίν. XLI, 1870- 1871 (ύστερος 4ος-2ος αι. π.Χ.).
[554] *Χρήμα*, 325, όπου αναφέρεται ότι ο τύπος ελάσματος με την παράσταση του Απόλλωνος κιθαρωδού απαντά μόνο στον αποθέτη της Άμφισσας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 73 (Πίν. 37)

Δύο ειδώλια από τον αποθέτη, τα αριθ. Κατ. 194-195, αποδίδουν τη θεά Άρτεμη σε έντονο διασκελισμό. Στο αριθ. Κατ. 194 η θεά φορά ενδυμασία κυνηγιού, κοντό χιτωνίσκο που φθάνει μέχρι το γόνατο για να διευκολύνεται η κίνηση. Το ιμάτιο τυλιγμένο δένεται κάτω από το στήθος. Η μία άκρη του πέφτει στη μέση του κορμού σχηματίζοντας διπλά ζιγκ-ζαγκ, ενώ την άλλη άκρη του διαπιστώνουμε σε τμήμα πηλού ανάμεσα στο στήθος. Δεύτερη κυλινδρική αναδίπλωση με συστρεφόμενες πτυχές σε οριζόντια θέση δημιουργείται κάτω από τη μέση. Το αριστερό σκέλος είναι λυγισμένο στο γόνατο σε στάση έντονου βηματισμού, ενώ το δεξί υποχωρεί προς τα πίσω (ευρύς διασκελισμός).

Το αριθ. Κατ. 195 αποδίδει παρεμφερή εικονογραφικό τύπο και σώζεται σε αποσπασματική κατάσταση, καθώς λείπει το κεφάλι, το μεγαλύτερο μέρος του άνω κορμού και τα πόδια. Διατηρείται μόνον ο ώμος της δεξιάς πλευράς, από όπου φαίνεται ότι το χέρι θα απομακρυνόταν από τον κορμό. Σε αντίθεση με το αριθ. Κατ. 194 που φαίνεται πως ήταν συμπαγές, το αριθ. Κατ. 195 ήταν κοίλο, όπως και η πλειονότητα των ειδωλίων του αποθέτη.

Χωρίς να υπάρχουν αδιάσειστα εικονογραφικά χαρακτηριστικά για την απόδοση του αριθ. Κατ. 195 σε Άρτεμη, οδηγούμαστε σε αυτή την κατάταξη λόγω του κοντού χιτώνα, της διάστασης των σκελών μεταξύ τους που υποδηλώνουν κίνηση, καθώς και της απομάκρυνσης και των δύο χεριών από τον κορμό, χαρακτηριστικά που απαντούν σε ειδώλια της θεάς, όπως και στο προηγούμενο ειδώλιο από την Άμφισσα.

Ο τύπος της Αρτέμιδος είτε κυνηγού είτε να τρέχει είναι γνωστός και από τη μεγάλη πλαστική[555]. Στην Άρτεμη του τύπου των Βερσαλλιών η θεά απεικονίζεται σε κίνηση τη στιγμή που ετοιμάζεται να τραβήξει βέλος από τη φαρέτρα της. Σε άλλες αποδόσεις της που τρέχει διαφοροποιούνται οι θέσεις των χεριών. Η Bieber θεωρεί ότι το ένδυμα που φορά δεν είναι χιτωνίσκος, αλλά κανονικός χιτώνας που απλά έχει ζωστεί δύο φορές. Άγαλμα από τη Ρόδο απεικονίζει παρεμφερή εικονογραφικό τύπο, σε στάση όμως και όχι σε κίνηση, με το ιμάτιο τυλιγμένο κάτω από το στήθος[556].

[555] Bieber 1977, πίν. 43, 47.
[556] Μαχαίρα 2011, 62-63, αριθ. 25, πίν. 38-39 (β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Από το Θεσμοφόριο της Πέλλας[557] προέρχονται πέντε ειδώλια που απεικονίζουν την Άρτεμη με κοντό χιτώνα ζωσμένο στη μέση, με απόπτυγμα και τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό, ιμάτιο ριγμένο στους ώμους και ενδρομίδες. Η θεά εμφανίζεται συνυφασμένη με την ευφορία της φύσης, προστάτιδα του κυνηγιού και της βλάστησης και γι'αυτό λατρεύεται στην ύπαιθρο και δεν απαντά σε άλλους ανασκαφικούς τομείς της πόλης. Όπως αναφέρει η Ακαμάτη, στην Πελοπόννησο συνδέεται με τη λατρεία των δέντρων, στη Μουνιχία λατρευόταν μέσα στην πόλη ως προστάτιδα της γονιμότητας των γυναικών και με την ίδια ιδιότητα και στη Βραυρώνα, στην Ελευσίνα ως κόρη της Δήμητρας. Από αποθέτη στο ναό του Πυθίου Απόλλωνα στη Ρόδο προέρχεται ειδώλιο Αρτέμιδος κυνηγέτιδος, που παρουσιάζει ομοιότητα με το αριθ. Κατ. 194[558]. Στην Αμαθούντα της Κύπρου[559] απαντούν ειδώλια που απεικονίζουν τη θεά σε έντονο διασκελισμό και με την ιδιότητα της δαδοφόρου, ενώ ως δαδοφόρος απαντά και αργότερα στη Μύρινα[560].

Τα αριθ. Κατ. 194-195 χρονολογούνται στα τέλη του 3ου-2ο αι. π.Χ.

Τύπος 74 (Πίν. 38)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 196 σώζεται αποσπασματικά και αποδίδει μετωπική γυναικεία μορφή με πέπλο που ζώνεται κάτω από το στήθος και στεφάνη ή πόλο στο κεφάλι. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και στηρίζεται στη μέση, ενώ με το αριστερό κρατά δάδα κάθετα και παράλληλα με το σώμα της.

Στην Κόρινθο[561] υπάρχουν τέσσερις διαφορετικοί τύποι που αποδίδουν γυναικείες μορφές που κρατούν δάδα. Στη μία περίπτωση κρατά τη δάδα και με τα δυο χέρια, το δεξί την πάνω πλευρά και το αριστερό την κάτω, διαγώνια στον κορμό. Σε άλλη παραλλαγή του τύπου, η δάδα είναι παράλληλη με τον κορμό στη δεξιά πλευρά της μορφής ή κρατιέται με το δεξί χέρι πάλι παράλληλα με το σώμα, αλλά πιο χαμηλά. Πιο λεπτή και διαγώνια στη δεξιά πλευρά είναι η τελευταία εκδοχή.

Πιο κοντά στο ειδώλιο αριθ. Κατ. 196 είναι ο δεύτερος τύπος με αντίθετη όμως θέση της δάδας. Είναι πιθανόν οι δαδούχοι να υποδηλώνουν είτε την ίδια τη θεότητα είτε κάποια από τις παρέδρους της και όχι αναθέτριες. Στην περίπτωση της

[557] Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 36, 54 αριθ. κατ. 72-76, πίν. 15γ.
[558] Μαχαίρα 2014, 85, εικ. 7 (μέσα του 2ου αι. π.Χ.).
[559] *Amathonte* IV, πίν. 23, αριθ. 220 και πίν. 24, αριθ. 223, 225.
[560] Besques, *Louvre* II, πίν. 101f (Myr198).
[561] *Corinth* XVIII, IV, 124, πίν. 25-26, H23-H27.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Κορίνθου απεικονίζουν τη Δήμητρα ή την Κόρη, με τη δάδα να προσδίδει χθόνιο χαρακτήρα στη θεά. Στη μέση ελληνιστική περίοδο ο τύπος της «ιέρειας» κρατά επίσης δάδα στο ένα χέρι και χοιρίδιο στο άλλο[562]. Τέλος, θα μπορούσαν ίσως να υποδηλώνουν γαμήλιες τελετές, όχι όμως στο χώρο του ιερού, όπου μνημονεύονται πομπές υπό το φως αναμένων δάδων.

Πολλά ειδώλια όρθιων γυναικείων μορφών που κρατούν μεγάλο πυρσό στη δεξιά πλευρά τους προέρχονται από την Αίγυπτο[563] και ταυτίζονται με τη θεά Δήμητρα. Στη Μοργκαντίνα[564], 150 από τα συνολικά 446 καταλογογραφημένα ειδώλια που προέρχονται από αποθέτες ιερών αφορούν τη θεά Περσεφόνη. Συνυφασμένα με τη θεά θεωρούνται τα ειδώλια γυναικείων μορφών με πόλο στο κεφάλι, χοιρίδιο και δάδα στα χέρια. Σύμφωνα με το μελετητή, ο πόλος σπάνια χρησιμοποιείται από θνητούς, ενδεχομένως σε κάποιες περιπτώσεις αφηρωισμένων θνητών, και είναι δηλωτικός θείας υπόστασης. Για την περιοχή αυτή υπερισχύει η άποψη ότι είναι η Περσεφόνη που φωτίζει τα σκοτάδια του Κάτω κόσμου και όχι η Δήμητρα. Όμως και η Δήμητρα κάποιες φορές κρατά δάδα, όπως παραδίδει ο Ύμνος σε αυτήν, όταν αναζητά την Κόρη. Το χοιρίδιο, που απουσιάζει από το αριθ. Κατ. 196, ήταν ζώο που προσφερόταν για θυσία και στις δύο θεότητες.

Στην Αίγυπτο απαντούν ειδώλια του 1ου αι. μ.Χ. που εικονίζουν όρθιες γυναικείες μορφές που κρατούν δάδα και ταυτίζονται με Δήμητρα[565]. Όπως αναφέραμε για τον τύπο 73, άλλες γυναικείες θεότητες που αποδίδονται δαδοφόρες είναι τόσο η Άρτεμη όσο και η Εκάτη, η τελευταία ιδιαίτερα στο θεσσαλικό χώρο. Θεωρούμε πιθανότερο το ειδώλιο αριθ. Κατ. 196 από την Άμφισσα να αποδίδει τη θεά Δήμητρα παρά κάποια από τις άλλες δύο θεότητες.

Τύπος 75 (Πίν. 38)

Το αριθ. Κατ. 197 αποδίδει σχεδόν ακέραια γυναικεία μορφή. Λείπει μόνο το δεξί της χέρι, το οποίο θα είχε φορά προς τα πάνω σε απόσταση από τον κορμό. Είναι ενδεδυμένη με ποδήρη χιτώνα, ο οποίος ζώνεται κάτω από το στήθος και σχηματίζει τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό. Ο κορμός χωρίζεται σε δύο μέρη από το ιμάτιο, το οποίο διαγώνια καλύπτει τη μέση και τυλίγεται γύρω από τον αριστερό πήχη. Η

[562] *Corinth* XVIII, IV, πίν. 56, H395. Βλ. και I22 από το Άργος.
[563] Dunand 1990, 50, αριθ. 66-73.
[564] Bell, *Morgantina*, 82, πίν. 17-19, αριθ. 64-84.
[565] *Sammlung Kaufmann*, αριθ. 392-397.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

πτυχολογία είναι πλούσια και με λεπτομέρεια αποδοσμένη. Πιο ήρεμη η επιφάνεια στον άνω κορμό, έντονες πυκνές διαγώνιες πτυχές ανοίγουν ακτινωτά από την αριστερή πλευρά προς τη δεξιά της μορφής, ενώ ο κάτω κορμός διατρέχεται από πολύ πυκνές και συστηματικά αποδοσμένες κατακόρυφες πτυχώσεις. Η κοιλιά της μορφής είναι ελαφρώς προτεταμένη. Στεφάνι, μέρος του οποίου έχει αποκρουστεί, διακοσμούσε το κεφάλι.

Το ειδώλιο συγκαταλέγεται ανάμεσα στις θεότητες χωρίς να υπάρχει κάποιο ιδιαίτερο εικονογραφικό χαρακτηριστικό ή σύμβολο που να οδηγεί σε συγκεκριμένη ταύτιση. Αποπνέει όμως ιερατικότητα και η απόδοσή του είναι τόσο επιβλητική που διαφοροποιείται από την πλειονότητα των γυναικείων μορφών.

Ειδώλιο από τις Θεσπιές[566] ανήκει στον ίδιο εικονογραφικό τύπο και αποδίδει όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, φορά χιτώνα που ζώνεται κάτω από το στήθος και έχει τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό. Τη μέση και τη λεκάνη της περιβάλλει ιμάτιο τυλιγμένο, η ελεύθερη άκρη του οποίου κρέμεται από το αριστερό της χέρι. Συγκριτικά, το ειδώλιο της Άμφισσας είναι περισσότερο ψηλόλιγνο. Από την Τανάγρα[567], την αρχαία Αγορά της Αθήνας[568], την Κόρινθο[569], την Κνωσό[570] και την Κυρηναϊκή[571] προέρχονται παράλληλα του τύπου. Από την Κνίδο[572] προέρχεται ειδώλιο που ανήκει στον ίδιο τύπο, με τη διαφορά ότι το ιμάτιο καλύπτει όλο τον κάτω κορμό και όχι μόνο τη μέση. Παράλληλά του απαντούν στη μεγάλη πλαστική και συνήθως για απεικονίσεις της Υγείας, της Θέμιδος στον Ραμνούντα, αλλά και για την Περσεφόνη, όπως το άγαλμα από το Κάλλιο[573].

Το ειδώλιο χρονολογείται πιθανότατα στα μέσα του 3ου αι. π.Χ.

---

[566] *BCH* XLVI (1922), 246, εικ. 24.
[567] *BM Cat.* III, αριθ. 2083, πίν. 15 (= Higgins, *Terracottas*, πίν. 43E). Διαφοροποιείται στη θέση του δεξιού χεριού που σε αυτό είναι λυγισμένο σχεδόν παράλληλα με το αριστερό και όχι με φορά προς τα πάνω, όπως φαίνεται ότι ήταν στο αριθ. Κατ. 197, και στην κλίση του κεφαλιού προς τα κάτω. Στο ειδώλιο από την Άμφισσα η πτυχολογία τόσο του χιτώνα όσο και του ιματίου που περιβάλλει τη μέση είναι πιο πυκνή.
[568] St. Miller, Menon's Cistern, *Hesperia* XLIII (1974), 219, 242, πίν. 42, αριθ. 106-107.
[569] *Corinth* XVIII, IV, 207, πίν. 27, H46.
[570] Higgins 1973, 71, αριθ. κατ. 86, πίν. 44.
[571] *BM Cat.* III, 225, αριθ. 2713, πίν. 115 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.).
[572] *BM Cat.* III, 178, αριθ. 2504, πίν. 84.
[573] Ν. Παπαχατζής, *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις, Φωκικά*, Αθήνα 1981, 379, εικ. 414 και παράλληλό του από τη Δήλο, βλ. Jockey 1993, 443-444.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 76 (Πίν. 38)

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 198 σώζει αποσπασματικά τον άνω κορμό Έρωτα με το αριστερό χέρι τεντωμένο προς τα πίσω και στο πλάι. Η μορφή εικονίζεται γυμνή χωρίς έντονη σωματική διάπλαση.

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί για το συγκεκριμένο ειδώλιο είναι ότι στην πίσω όψη εκτός από μικρή κυκλική οπή, έφερε και κρίκο ανάρτησης, στοιχείο που επιπλέον φανερώνει ότι το ειδώλιο προριζόταν να είναι ορατό περιμετρικά. Σε αυτό συνηγορεί και η προσπάθεια απόδοσης των γλουτών. Το ειδώλιο είναι συμπαγές και όχι κοίλο, όπως η πλειονότητα, και ενδεχομένως ήταν χειροποίητο. Μήτρα έχει χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή του φτερού που διατηρείται, το οποίο αποδίδεται ρεαλιστικά και με λεπτομέρεια.

Όπως θα δούμε στη συνέχεια, άλλη μία ομάδα, αυτή των προσωπείων, έφερε δύο οπές ανάρτησης στο άνω μέρος τους, οι οποίες σαφώς χρησίμευαν για την ανάρτησή τους. Ενδεχομένως για ανάρτηση χρησίμευαν οι διαμπερείς οπές που είχαν διανοιχθεί και σε μια άλλη πολυπληθή ομάδα αντικειμένων του αποθέτη, αυτή των πτηνών, με την οποία επίσης θα ασχοληθούμε στη συνέχεια.

Τύπος 77 (Πίν. 38)

Στον τύπο 77 κατατάξαμε τρία ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 199-201, τα οποία δεν προέρχονται από την ίδια μήτρα, αλλά ανήκουν σε παρεμφερή εικονογραφικό τύπο. Πρόκειται για μικρά σε διαστάσεις ειδώλια Ερώτων που απεικονίζονται σε παιδική ηλικία, τα οποία βρίσκονται σε διασκελισμό. Σε κανένα από τα τρία δεν διατηρούνται τα χέρια ή τα φτερά και κατά συνέπεια δεν είναι εφικτό να αποκατασταθεί πλήρως ο τύπος. Ιδιαίτερα στα αριθ. Κατ. 199 και 200 η σωματική διάπλαση είναι δηλωτική της μικρής ηλικίας με ευτραφή και κοντά σκέλη, μεγαλύτερο αναλογικά κορμό και σχετικά φουσκωμένη κοιλιακή χώρα. Το αριθ. Κατ. 198 είναι περισσότερο ψηλόλιγνο και διατηρεί και το κεφάλι, το οποίο έφερε απλό κυλινδρικό στεφάνι. Οι βόστρυχοι πέφτουν χαλαρά στις παρειές του προσώπου. Και στα τρία ειδώλια γίνεται προσπάθεια για φυσιοκρατική απόδοση και της πίσω όψης τους με τη δήλωση των γλουτών.

Από τα αριθ. Κατ. 199-200 που διατηρούν και τα άκρα πόδια, τα οποία δεν είναι σε ευθεία ώστε να δημιουργούν επιφάνεια έδρασης, μπορούμε να

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

συμπεράνουμε ότι τα ειδώλια αυτά δεν μπορούσαν να σταθούν ελεύθερα στο χώρο. Είναι πιθανό και σε αυτά, όπως στο αριθ. Κατ. 198 να υπήρχε οπή ή κρίκος για την ανάρτησή τους.

Γυμνά ειδώλια Ερώτων απαντούν σε ολόκληρο τον ελληνιστικό κόσμο και ενδεικτικά αναφέρουμε την Τανάγρα[574], την Αθήνα[575], τα Άβδηρα[576], την Πέλλα[577], τον Τάραντα[578], την Απουλία[579], τη νότια Ιταλία[580] κ.α.

Τύπος 78 (Πίν. 39)

Ο τύπος αποτελείται από ένα μόνο ειδώλιο, το αριθ. Κατ. 202. Σώζεται αποσπασματικά, καθώς έχει αποκρουστεί το κεφάλι, τα χέρια, το άκρο αριστερό σκέλος και τμήμα από το δεξί. Απεικονίζεται γυμνή ανδρική μορφή με ενωμένα τα σκέλη, η διάκριση των οποίων γίνεται με βαθιά εγχάραξη. Ίσως να δηλώνονταν γεννητικά όργανα. Η κοιλιά αποδίδεται με έντονο φούσκωμα. Στην πίσω επιφάνεια αποδίδονται οι γλουτοί και στην πλάτη (στον άξονα της σπονδυλικής στήλης) υπάρχει βαθιά εγκοπή. Τα χέρια θα ήταν προτεταμένα προς τα πλάγια. Στο ύψος των ώμων υπάρχουν αποκρούσεις που μας κάνουν να εικάζουμε ότι η μορφή ήταν φτερωτή.

Με το αριθ. Κατ. 202 παρουσιάζει ομοιότητα ειδώλιο από τη Δήλο[581], το οποίο επίσης αποδίδεται με τα πόδια ενωμένα, ελαφρώς φουσκωμένη την κοιλιά, δηλωτικό παιδικού σώματος και με μαλλιά που πέφτουν στους ώμους και περιβάλλουν το πρόσωπο. Ειδώλιο από την Άντισσα της Μυτιλήνης[582] αποδίδεται με τον ίδιο τρόπο με της Άμφισσας έχοντας τα πόδια ενωμένα και τα χέρια εκτεταμένα μακριά από τον κορμό. Παρεμφερές παρατηρούμε από τη Μοργκαντίνα[583].

[574] *BM Cat.* III, 70, αριθ. 2144, πίν. 26. Besques, *Louvre* III, πίν. 8-10. Από τη Βοιωτία με γυμνό τον κάτω κορμό, στεφάνι στο κεφάλι, σε διασκελισμό (3ος αι. π.Χ.).
[575] Davidson - Thompson - Thompson 1943, 145, αριθ. 58 (ύστερος 3ος αι. π.Χ.).
[576] Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων*, πίν. 13.
[577] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών,* 54, αριθ. 85-86, πίν. 69.
[578] Besques, *Louvre* IV, I, 13, πίν. 10f (D3380) (β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[579] Besques, *Louvre* IV, I, 13, πίν. 10c (D3379) (2ος αι. π.Χ.).
[580] Besques, *Louvre* IV, I, 15, πίν. 11e-g (D33990, 3391, 3389) (1ος αι. π.Χ.).
[581] *Délos* XXIII, πίν. 55, αριθ. 535.
[582] *ΑΔ* 27 (1972), Χρονικά, πίν. 531α (Δ. Χατζή).
[583] Bell, *Morgantina*, πίν. 68, αριθ, 306 (3ος αι. π.Χ.). Χαρακτηρίζεται ως ταφικός Έρωτας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 79 (Πίν. 39)

Το αριθ. Κατ. 203 απεικονίζει μορφή Έρωτα, αλλά εικονογραφικά διαφοροποιείεται τελείως από τα προηγούμενα. Σε αυτό η μορφή είναι ντυμένη με ποδήρη χιτώνα. Βρίσκεται σε διασκελισμό με το αριστερό σκέλος σε προβολή. Προς αυτή την κατεύθυνση κλίνει και το κεφάλι. Η θέση των χεριών δεν είναι σαφής. Η μορφή έχει φτερά ημικυκλικού σχήματος.

Σε αντίθεση με τα υπόλοιπα, στο ειδώλιο αριθ. Κατ. 203 το ένδυμα διαμορφώνει επιφάνεια έδρασης που δεν καθιστούσε απαραίτητη την ανάρτησή του. Παρ'όλα αυτά στο άνω μέρος του κεφαλιού υπάρχει εμβάθυνση από όπου ενδεχομένως έχει αποκρουστεί πήλινος κρίκος για ανάρτηση.

Από την Κάτω Ιταλία[584] προέρχεται ειδώλιο Έρωτα κατενώπιον, του οποίου τα φτερά έχουν παρεμφερές σχήμα με το αριθ. Κατ. 203. Διαφοροποιούνται ως προς τα υπόλοιπα, καθώς εκεί η μορφή είναι γυμνή.

Τα έξι ειδώλια που αποδίδουν Έρωτες από τον αποθέτη τον απεικονίζουν ως παιδί.. Ειδώλια παιδιών Ερώτων έχουν βρεθεί σε ολόκληρο τον ελληνιστικό κόσμο με ποικίλες στάσεις χεριών και ποδιών: σε διασκελισμό ή διασταυρωμένα τα σκέλη, τα χέρια να απομακρύνονται από τον κορμό. Ενίοτε απεικονίζονται γυμνά, με ιμάτιο που πέφτει ως επίβλημα πάνω από τους ώμους ή άλλοτε με ιμάτιο τυλιγμένο γύρω από τη μέση για να αποκρύβει τη γυμνότητα[585].

Πολλά ειδώλια Ερώτων προέρχονται από τη Δήλο, ξεπερνώντας σε αριθμό και τα ειδώλια που αποδίδουν Αφροδίτες. Εικονίζονται σαν μικρά παιδιά, άλλοτε με φτερά, άλλοτε ντυμένα ή γυμνά και προφανώς δεν πρόκειται για απεικονίσεις θρησκευτικές με την αυστηρή έννοια του όρου. Επίσης από τον Κεραμεικό[586], από την Αθήνα[587], τα Άβδηρα[588], τις Αλές της Βοιωτίας[589], την Πριήνη[590], και την Κάτω Ιταλία[591], τη Μύρινα κ.α.

[584] Besques, *Louvre* IV, I, 13, πίν. 10e (D3381) (1ος αι. π.Χ.).
[585] *BM Cat.* III, 70-73, αριθ. 2144-2156, πίν. 26-28 (Τανάγρα) και αριθ. 2161-2167, πίν. 29-30 (Ερέτρια). Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων*, πίν. 13.
[586] *Kerameikos* XV, πίν. 60-61, 62.
[587] Thompson 1959, 147, πίν. 30, αριθ. 42.
[588] Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων*, πίν. 13.
[589] Goldman - Jones 1942, ιδ. 409, πίν. XXII, V-h-2 (335-280 π.Χ.).
[590] Rumscheid, *Priene*, πίν. 102-104.
[591] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 10-11.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 80 (Πίν. 40)

Ο ιδιαίτερος αυτός τύπος αριθμεί πέντε ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 204-206 συνυπολογίζοντας και τα θραύσματα αριθ. Κατ. 207-208 που προφανώς εντάσσονται σε αυτόν. Αυτό από μόνο του είναι άξιο προσοχής, καθώς δεν είναι πολλοί οι τύποι που αντιπροσωπεύονται από περισσότερα του ενός ειδώλια. Το αριθ. Κατ. 204 σε συνδυασμό με το αριθ. Κατ. 206 που διατηρεί τη διχαλωτή ουρά του δελφινιού μάς δίνουν ολοκληρωμένη την εικόνα του.

Φτερωτή γυμνή ανδρική μορφή, την οποία ταυτίζουμε με Ερωτιδέα, μεταφέρεται στη ράχη δελφινιού που είναι έτοιμο να καταδυθεί προς τα δεξιά, ως προς το θεατή, μέσα στα κύματα που με ιδιαίτερα ανάγλυφο τρόπο αποδίδονται στο κάτω μέρος και ταυτόχρονα σχηματίζουν και την επιφάνεια στήριξης του ειδωλίου. Οι δύο μορφές βρίσκονται σε παράταξη. Ο Ερωτιδέας αποδίδεται σε πλάγια θέση και συγκρατείται με το αριστερό του χέρι από τη ράχη του δελφινιού. Το αισθητικό αποτέλεσμα της παράταξης των μορφών σε δύο επίπεδα είναι πολύ ανάλαφρο και αποπνέει κίνηση.

Ακριβή παράλληλα για τα ειδώλια αριθ. Κατ. 204-208 δεν έχουμε εντοπίσει, όμως ο εικονογραφικός τύπος είναι γνωστός τόσο στην κοροπλαστική όσο και στην αγγειογραφία και στα νομίσματα. Συνήθως απεικονίζονται μικροί Έρωτες να ιππεύουν δελφίνια. Αποδίδονται στη ράχη του θηλαστικού, με τα πόδια εκατέρωθεν του ζώου. Πιο ειδικά, από την Κεντουρίπη[592], αλλά και από τη Σμύρνη[593] και την Κυρηναϊκή[594] προέρχονται ειδώλια Έρωτα-κιθαρωδού (στο ειδώλιο από την Κυρηναϊκή κρατά λύρα) που ιππεύει δελφίνι. Το δελφίνι αποδίδεται ολόγλυφο με διχαλωτή ουρά και στέκεται πάνω σε ομφαλοειδή βάση. Με τη μορφή κιθαρωδού αποδίδεται Έρωτας στην πλάτη δελφινιού από τη Μύρινα. Το δελφίνι είναι σε θέση κατάδυσης[595]. Από την Καπύη προέρχεται ειδώλιο Έρωτα που κάθεται στη ράχη δελφινιού με φορά προς τα δεξιά[596]. Ο Έρωτας κάθεται με «γυναικείο» τρόπο, έχοντας δηλαδή και τα δύο πόδια στην πρόσθια όψη του ειδωλίου. Όπως και στα ειδώλια από την Άμφισσα, αλλά με διαφορετικό τρόπο απόδοσης, δηλώνεται και εδώ μια οριζόντια σειρά από κύματα και στη συνέχεια συμφυής βάση για την έδραση του

[592] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 118, αριθ. 729 (3ος-2ος αι. π.Χ.). Βλ. και *Collection Camille Lecuyer*, πίν. I, X,3, με Έρωτα πάνω σε δελφίνι που παίζει κιθάρα και παραπέμπει στο μύθο του Αρίωνα.
[593] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 80, αριθ. 446.
[594] *BM Cat.* III, αριθ. 2801, πίν. 130 (τέλη του 3ου αι. π.Χ.).
[595] Pottier - Reinach, *Myrina*, 339, 340, XVII. Besques, *Louvre* II, πίν. 76d-f, Myr 638, M43, Myr 117.
[596] Besques, *Louvre* IV, I, αριθ. D 3403, πίν. 12g (3ος-2ος αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ειδωλίου. Είναι σαφής η προσπάθεια του κοροπλάστη για ρεαλιστικότερη ένταξη του θέματος στο φυσικό του περιβάλλον. Από την ίδια περιοχή προέρχεται και άλλο ένα ίδιου τύπου ειδώλιο με φορά όμως προς τα αριστερά[597], καθώς και ένα που ο Έρωτας με τα δυο πόδια προς τα εμπρός φαίνεται απλώς να ξεκουράζεται στη ράχη ενός δελφινιού[598]. Το θέμα είναι ιδιαίτερα αγαπητό και στο Paestum[599], όπου μάλιστα υιοθετείται και στα χάλκινα νομίσματα της πόλης.

Από την Ετρουρία προέρχεται ελληνιστικό ειδώλιο δελφινιού που φέρει οπή στο άνω μέρος[600]. Εικάζεται ότι θα χρησίμευε για τη στερέωση μορφής Έρωτα που θα επέβαινε σε αυτό. Το ειδώλιο έχει βρεθεί σε περιοχή που ταυτίζεται με ιερό της Αφροδίτης και με τη θεότητα αυτή συνδέονται ανάλογα ειδώλια Ερώτων και δελφινιών. Μάλιστα και η ίδια η θεά αποδίδεται εικονογραφικά στη ράχη δελφινιού σε ειδώλιο από τη Μικρά Ασία[601].

Ειδώλιο γυμνής παιδικής μορφής που κάθεται κατενώπιον στη ράχη δελφινιού που κολυμπά στη θάλασσα προέρχεται από τη Μυτιλήνη[602]. Η μορφή έχει ιμάτιο που τυλίγεται στο αριστερό χέρι, καλύπτει την πλάτη, ανασύρεται με το λυγισμένο δεξί χέρι και απλώνεται πάνω στο δελφίνι. Τα κύματα αποδίδονται με ανάγλυφες καμπύλες που διαμορφώνονται πάνω σε ορθογώνιο πλακίδιο για την έδραση του ειδωλίου. Επίσης από τη Μυτιλήνη προέρχεται και θραύσμα ειδωλίου με παιδική μορφή στη ράχη δελφινιού με τα πόδια εκατέρωθεν της ράχης του θηλαστικού[603].

Το μοτίβο της ανδρικής μορφής πάνω σε δελφίνι έχει χρησιμοποιηθεί εκτός από τον Έρωτα, και για την απόδοση του Απόλλωνα, αλλά και μορφών, όπως ο ποιητής Αρίων, ο Τάραντας, ο Θησέας, ο Μελικέρτης και ο Φάλανθος[604]. Το ταξίδι αυτών των νέων πάνω στη θάλασσα έχει ερμηνευθεί σαν μια εικονογραφική μεταφορά της μετάβασής τους στην ενηλικίωση. Η επιλογή του δελφινιού, ενός θαλάσσιου όντος που διαρκώς διασχίζει τα όρια μεταξύ νερού και αέρα, που φροντίζει τα μικρά του, είναι φιλικό προς τον άνθρωπο και αγαπά τη μουσική μοιάζει

[597] Besques, *Louvre* IV, I, αριθ. D 3405, πίν. 13b (3ος-2ος αι. π.Χ.).
[598] Besques, *Louvre* IV, I, αριθ. D 3404, πίν. 12i (3ος-2ος αι. π.Χ.).
[599] Miller Ammerman, *Santa Venere*, 156, πίν. XLV, R.
[600] Wamser-Krasznai - Recke 2015, 548, εικ. 4.
[601] *Hauch des Prometheus*, 147, εικ. 172 (90/60 π.Χ.). Από την ίδια συλλογή, βλ. και ειδώλιο Αφροδίτης με Ερωτιδέα και δελφίνι, εικ. 174 (Μικρά Ασία, 30/50 μ.Χ.).
[602] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 353, αριθ. 436 (μέσα του 1ου αι. π.Χ.).
[603] Ό.π., 352, αριθ. 435 (1ος αι. π.Χ.).
[604] Barringer 2015, 122-124.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

να είναι ο ιδανικός μεσάζοντας ανάμεσα στους δύο κόσμους και οδηγός και ταυτόχρονα συνοδός όσων βρίσκονται σε μεταβατικά στάδια[605].

Χρονολογούμε τα ειδώλια από την Άμφισσα στον 3ο-2ο αι. π.Χ., σύμφωνα με τα περισσότερα παράλληλα που παραθέσαμε.

Τύπος 81 (Πίν. 40)

Το αριθ. Κατ. 209 απεικονίζει φτερωτή ανδρική μορφή σε στάση 3/4, η οποία ιππεύει πάνω σε αδιευκρίνιστο ζώο (πιθανώς πτηνό). Πρόκειται για Έρωτα με παχύ στεφάνι στο κεφάλι, του οποίου έχει αποκρουστεί το ένα φτερό και τμήμα του άλλου, καθώς και το κάτω μέρος του συμπλέγματος. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου, αν και αλλοιωμένα, φαίνεται πως ήταν πολύ λεπτά. Φορά ένδυμα που φαίνεται να πορπώνεται στη δεξιά πλευρά του λαιμού αφήνοντας γυμνό το σώμα εκτός από μέρος του μπροστινού κορμού. Το δεξί σκέλος (το μόνο που σώζεται) αποδίδεται γυμνό και λυγισμένο στο γόνατο. Το δεξί χέρι, επίσης γυμνό, είναι ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα και ακουμπά χαλαρά στο μηρό. Το αριστερό χέρι φαίνεται να στηρίζεται πάνω στο κεφάλι του ζώου.

Από το ιερό της Μητέρας των θεών στην Πέλλα προέρχεται θραύσμα ερωτιδέα που ιππεύει δελφίνι με ανάλογο τρόπο με το αριθ. Κατ. 209[606]. Το θέμα της απεικόνισης Ερωτιδέων πάνω σε ζώα είναι ιδιαίτερα αγαπητό στην ελληνιστική εποχή. Μεγάλος αριθμός τέτοιων ειδωλίων έχουν βρεθεί σε τάφους και έχουν ερμηνευθεί ως παιχνίδια, αλλά και ως αλληγορίες της Ψυχής στο ταξίδι της στον Κάτω Κόσμο[607]. Ήδη στο κοροπλαστικό υλικό του αποθέτη απαντά και ο τύπος του Ερωτιδέα πάνω σε δελφίνι. Το ζώο του αριθ. Κατ. 209 μοιάζει πολύ με το αριθ. Κατ. 188, στο οποίο επίσης η μορφή, γυναικεία σε αυτό, στηρίζει το χέρι της στο λαιμό του, και με τα δύο θραύσματα αριθ. Κατ. 189-190 που έχουμε ταυτίσει με πτηνό.

Από τον Τάραντα προέρχεται θραύσμα Νηρηίδας σε θαλάσσιο ζώο, αποδεικνύοντας τη δημοτικότητα του τύπου των μορφών που ιππεύουν ζώα[608].

[605] Sabetai - Avronidaki 2018, 337-338.
[606] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών*, αριθ. 114, πίν 76.
[607] Ό.π., 61. Βλ. και ανάλυση τύπου 80.
[608] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 105, αριθ. 636 (β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Η. ΙΠΠΕΑΣ

Τύπος 82 (Πίν. 41)

Το αριθ. Κατ. 210 είναι χειροποίητο ειδώλιο που απεικονίζει ιππέα. Είναι αποκρουσμένο το κεφάλι του αναβάτη, καθώς και τα πόδια του ζώου εκτός από το ένα μπροστινό. Το σώμα του αναβάτη έχει διαμορφωθεί από κομμάτια πηλού πλασμένα με το χέρι και κολλημένα μεταξύ τους. Η μορφή αποδίδεται αφαιρετικά. Κομμάτια πηλού που προεξέχουν από τον κορμό και κάτω από τα οποία διακρίνονται τα χέρια που ακουμπούν στο λαιμό του ζώου, αποτελούν ενδεχομένως τον τρόπο απόδοσης του ενδύματος που κάλυπτε τους ώμους. Επίσης αφαιρετικά έχει αποδοθεί και το ζώο. Σχηματικά ο κορμός, αλλά με ιδιαίτερο τρόπο το κεφάλι. Τα αυτιά προεξέχουν και φέρουν κυκλικές εμβαθύνσεις, ενώ με δύο οπές δηλώνονται τα ρουθούνια. Ακμή που ξεκινά από το κεφάλι προς τον κορμό δηλώνει τη χαίτη.

Τα χαρακτηριστικά του ζώου και ιδιαίτερα τα αυτιά δυσχεραίνουν την ταύτισή του με ίππο. Εικονογραφικά δεν μοιάζει με αποδόσεις ίππων, όπως απαντούν σε διάφορα μέρη. Για την ακρίβεια δεν είναι ρεαλιστική απεικόνιση κάποιου ζώου. Από τη Ρόδο[609] προέρχεται ειδώλιο ανδρικής μορφής πάνω σε ζώο που ταυτίζεται με κριάρι. Το σώμα του ζώου και το κεφάλι του άνδρα είναι από μήτρα, το υπόλοιπο χειροποίητο. Ο άνδρας, γυμνός κατά τα άλλα, έχει ριγμένο στους ώμους ιμάτιο, κάτω από το οποίο προβάλλουν τα χέρια, με ανάλογο τρόπο όπως στο ειδώλιο από την Άμφισσα. Το κεφάλι του ζώου είναι αποκρουσμένο στο μεγαλύτερο μέρος, αλλά τα κέρατα στη μια πλευρά που σώζονται είναι ανάγλυφα. Δεν μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε ότι τα «αυτιά» του αριθ. Κατ. 210 με την οπή στη μέση απέδιδαν κερατοειδείς αποφύσεις.

Πρώιμα ειδώλια ιππέων απαντούν στον Κεραμεικό[610], το Άργος[611], στην Κόρινθο[612]. Από τον 6ο αι. π.Χ. στην Αλικαρνασσό[613] προέρχεται χειροποίητο ειδώλιο ιππέα πολεμιστή, ο οποίος στο αριστερό χέρι κρατά ασπίδα. Χονδροειδώς αποδίδονται τα χαρακτηριστικά και των δύο μορφών και μάλιστα στον ιππέα δεν απεικονίζονται τα πόδια. Αγαπητό είναι το θέμα των ιππέων στη Βοιωτία των

[609] *BM Cat.* I, 60, πίν. 20, αριθ. 106 (τέλη του 6ου αι. π.Χ.).
[610] *Kerameikos* XV, 96, αριθ. 542-545 (περ. 490 π.Χ.).
[611] Μπαρακάρη-Γλένη 2014, 116, εικ. 7 (αρχαϊκά ειδώλια που εικονίζουν ιππείς και ενίοτε πολεμιστές).
[612] *Corinth* XV, II, 173-174, πίν. 36-37.
[613] *BM Cat.* I, 103, πίν. 51, αριθ. 301.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αρχαϊκών και κλασικών χρόνων και συνδέεται με τη βοιωτική αριστοκρατία, ενώ σε μεγάλη ποσότητα απαντούν μεμονωμένα ειδώλια αλόγων στις νεκροπόλεις της Ριτσώνας και της Ακραιφίας[614].

Το αριθ. Κατ. 210 είναι πιστεύουμε το μοναδικό ειδώλιο του αποθέτη που κατεβάζει αρκετά το χρονολογικό πλαίσιο των ευρημάτων της κοροπλαστικής. Η πλειονότητα των μορφών που έχουμε πραγματευτεί μέχρι τώρα ανήκουν στον 3ο αι. π.Χ. Ο ιππέας όμως, είναι χειροποίητος και βρίσκει παράλληλα σε προγενέστερους αιώνες. Η χρονολόγησή του είναι πιθανή στον 6ο ή στον 5ο αι. π.Χ. και η εύρεσή του μαζί με τα υπόλοιπα ειδώλια δείχνει μεγάλη διάρκεια διατήρησης του ειδωλίου.

Θ. ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΙ

Τύπος 83 (Πίν. 42)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 211-212 εικονίζουν κουροτρόφους. Ακέραιο διατηρείται μόνο το αριθ. Κατ. 211[615], αλλά παρατηρώντας κανείς το αριθ. Κατ. 212, μπορεί, παρά την αποσπασματική διατήρησή του, να υποστηρίξει ότι προέρχονται από κοινή ή παρεμφερή μήτρα. Η γυναικεία μορφή αποδίδεται κατενώπιον. Φορά ποδήρη χιτώνα χωρίς ιδιαίτερα έντονη πτυχολογία, και ιμάτιο που πέφτει πάνω από τον αριστερό ώμο ως επίβλημα αφήνοντας ακάλυπτο το στήθος. Το βρέφος στηρίζεται στον αριστερό της ώμο και από το λυγισμένο χέρι ξεκινούν ακτινωτά τρεις διαγώνιες παράλληλες πτυχές που διατρέχουν το μέσον του κορμού. Κατακόρυφες πτυχές χωρίς μεγάλη πλαστικότητα διατρέχουν τον κάτω κορμό. Από το βρέφος διακρίνεται μόνο το κεφάλι στο οποίο φορά κωνοειδή σκούφο.

Το θέμα της κουροτρόφου συνδέεται με πολλές θεότητες, όπως είναι η Αφροδίτη[616], η οποία στην Κύπρο λατρεύεται ως τροφός παιδιών[617], η Άρτεμη ή οι Νύμφες. Κυρίως όμως συνδέεται με τη λατρεία της Δήμητρας, στα περισσότερα ιερά της οποίας ανευρίσκονται ειδώλια αυτού του τύπου. Η Δήμητρα, ως θεά της γονιμότητας, διασφάλιζε την καρποφορία της γης και κατ' επέκταση την ευγονία των γυναικών. Μολονότι τόσο η Δήμητρα όσο και η Κόρη συνδέονται με τη γέννηση,

[614] Huysecom 2003, 96.
[615] Το ειδώλιο παρουσιάστηκε στο *Χρήμα*, 314, αριθ. 205.
[616] Rumscheid, *Priene,* πίν. 33, αριθ. 83. Η μορφή ταυτίζεται με Αφροδίτη κουροτρόφο ή Αφροδίτη με Έρωτα λόγω της γυμνότητας των μορφών.
[617] *Amathonte* IV, πίν. 28.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανατροφή των παιδιών. Συχνή είναι η παρουσία κουροτρόφων σε Θεσμοφόρια, καθώς η τελευταία ημέρα της ομώνυμης γιορτής ήταν αφιερωμένη στα παιδιά.

Από τη Ρόδο[618] έχουμε δύο θραύσματα που αποδίδουν τον άνω κορμό συμπλέγματος γυναίκας με παιδί στην αγκαλιά της. Τα συγκεκριμένα πιθανότατα ανήκαν σε καθιστές μορφές. Η γυναίκα στηρίζει το παιδί στον αριστερό της ώμο, ενώ το ιμάτιό της σκεπάζει τα κεφάλια και των δύο μορφών. Ανάλογα ειδώλια απαντούν και στην Καπύη με μεγάλη διάρκεια ζωής του τύπου, από τον 4ο έως τον 1ο αι. π.Χ.[619]. Όρθιο ειδώλιο κουροτρόφου που κρατά το βρέφος στο αριστερό της χέρι στο ύψος του ώμου της, όπως και στο ειδώλιο αριθ. Κατ. 211 από την Άμφισσα, προέρχεται από την Ιταλία[620], είναι αρκετά φθαρμένο στην περιοχή των προσώπων και χρονολογείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ. Στο ιερό Δήμητρας και Κόρης στην Κόρινθο[621] βρέθηκαν λίγα μόνο ειδώλια κουροτρόφων και χωρίς παγιωμένο εικονογραφικό τύπο. Η ιδιότητά της ως κουροτρόφου στην κορινθιακή λατρεία προκύπτει κυρίως από την αγγειογραφία. Ειδώλια κουροτρόφων προέρχονται από τη Σουβάλα[622], από την οποία έχουμε ήδη αναφέρει και άλλους κοινούς εικονογραφικούς τύπους με τον αποθέτη της Άμφισσας.

Στην κοροπλαστική, το θέμα της γυναικείας μορφής που κρατά στην αγκαλιά της βρέφος, εκτός από τον τύπο που αποδίδουν τα ειδώλια της Άμφισσας γνωρίζει και μια άλλη παραλλαγή, αυτή της τροφού, της μεγάλης σε ηλικία γυναίκας που κρατά και με τα δύο χέρια μωρό μπροστά στην αγκαλιά της. Άλλοτε εικονίζεται όρθια και σκυφτή λόγω της προχωρημένης ηλικίας[623] και άλλοτε καθιστή[624]. Μολονότι ο εικονογραφικός τύπος μπορεί να προέρχεται από την Παλαιά Κωμωδία και μια νεότερη εκδοχή του να συνέχισε και στη Νέα Κωμωδία, είναι πιθανό ότι στην πορεία αποκόπηκε από το περιβάλλον του θεάτρου και επικράτησε ως απόδοση ενός θέματος συνυφασμένου με την καθημερινή ζωή.

Τα ειδώλια πιθανόν χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ.

[618] *BM Cat.* I, 87, πίν. 39, αριθ. 229-230.
[619] Besques, *Louvre* IV, 1, 51, πίν. 41a-d (D 3569, 3572, 3570, 3571).
[620] Ventrelli, *Museo Jatta,* 80, αριθ. 48.
[621] *Corinth* XVIII, IV, 71.
[622] Αδημοσίευτο, ΑΜΔ 9187.
[623] *BM Cat.* III, 45, αριθ. 2008, πίν. 2, πιθανόν από την Τανάγρα (300 π.Χ.). Besques, *Louvre* III, πίν. 44d, f (από τη Βοιωτία).
[624] *BM Cat.* III, 62-63, αριθ. 2113-2114, πίν. 20 από την Τανάγρα (330-300 π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 84 (Πίν. 42)

Το αριθ. Κατ. 213, αποδίδει επίσης κουροτρόφο, διαφοροποιείται όμως από τα ειδώλια του προηγούμενου τύπου. Η γυναικεία μορφή στρέφει ελαφρώς το κεφάλι της προς τα δεξιά και κρατά το βρέφος πιο ψηλά, με αποτέλεσμα τα κεφάλια τους να εφάπτονται. Επιπρόσθετα στο κεφάλι του παιδιού δηλώνονται πλούσιοι βόστρυχοι που πιθανόν δηλώνουν μεγαλύτερη ηλικία από το βρέφος των αριθ. Κατ. 211-212. Σε αντίθεση με τα ειδώλια αριθ. Κατ. 211-212 που το ιμάτιο πέφτει πάνω από τον αριστερό ώμο ως επίβλημα αφήνοντας ακάλυπτο το στήθος, στο αριθ. Κατ. 213 η γυναικεία μορφή είναι ολοκληρωτικά καλυμμένη από το ιμάτιο και το δεξί χέρι που έρχεται μπροστά στο βρέφος συμπαρασύρει και το ένδυμα.

Η όπτηση στο αριθ. Κατ. 213 ήταν ανεπιτυχής και το ειδώλιο είναι στη μεγαλύτερη επιφάνειά του ανεπαρκώς ψημένο. Ενδεχομένως και η σύσταση του πηλού να διαφοροποιείται από την πλειονότητα των ειδωλίων. Αναφορικά με τον εικονογραφικό τύπο των κουροτρόφων και τη σχέση τους με συγκεκριμένες θεότητες ισχύουν τα ίδια με τα ειδώλια του τύπου 83.

Ι. ΚΕΦΑΛΙΑ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

Στον αποθέτη βρέθηκε πολύ μεγάλος αριθμός κεφαλιών, στη συντριπτική τους πλειονότητα γυναικείων, που έχουν αποκοπεί από ειδώλια. Όπως θα αναφερθεί και στο κεφάλαιο της Τεχνικής, τα κεφάλια δεν προέρχονταν από κοινή μήτρα με τον κορμό, αλλά με τη χρήση τένοντα, τμήματος πηλού δηλαδή με κωνική απόληξη που προεξείχε από τη βάση του λαιμού, οι κοροπλάστες τα ενέθεταν στην κυκλική υποδοχή που δημιουργούνταν από τη συρραφή της πρόσθιας με την πίσω όψη του ειδωλίου, στο ύψος του λαιμού. Από τα κεφάλια του αποθέτη που φτάνουν τα 376, μόνο τρία διατηρούν τον τένοντα. Πρόκειται για τα αριθ. Κατ. 416, 421, 426.

Το γεγονός ότι τα κεφάλια κατασκευάζονταν χωριστά σημαίνει ότι ο κοροπλάστης είχε την ελευθερία να χρησιμοποιήσει όποιο τύπο κεφαλιού επιθυμούσε για τους τύπους ειδωλίων που δημιουργούσε. Αυτό για τον τεχνίτη της εποχής σήμαινε ότι η απλή εναλλαγή και οι διάφοροι συνδυασμοί των επιμέρους τμημάτων που δεν ανήκαν στη μήτρα τού επέτρεπαν εύκολα να δημιουργεί παρεμφερείς μορφές. Κατά συνέπεια, ένας κορμός μιας όρθιας γυναικείας μορφής θα μπορούσε να συνδυαστεί με ένα απολύτως μετωπικό κεφάλι ή με ένα κεφάλι που είχε κλίση προς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μια από τις δύο πλευρές, να καλυπτόταν από το ιμάτιο ή να διακοσμούνταν με στεφάνι και ούτω καθεξής. Γίνεται εύκολα κατανοητό πόσο μεγάλο πλεονέκτημα ήταν για αυτόν. Αντιθέτως, για τον αρχαιολόγο ή για το συντηρητή που προσπαθεί να ταυτίσει κορμούς και μεμονωμένα κεφάλια το πλεονέκτημα μετατρέπεται σε τεράστια και πολλές φορές αξεπέραστη δυσκολία, καθώς πολλές φορές ακόμα και ειδώλια για τα οποία έχει χρησιμοποιηθεί κοινή μήτρα, διαφέρουν ως προς την απόδοση του κεφαλιού.

Η μη ταύτιση επομένως κοροπλαστικού τύπου και κεφαλιού είναι το πρώτο που πρέπει να έχουμε στο νου μας. Εξαίρεση στο κοροπλαστικό υλικό της Άμφισσας αποτελούν τρεις κοροπλαστικοί τύποι. Ο πρώτος τύπος είναι ο 25. Πρόκειται για τα ειδώλια αριθ. Κατ. 95-97, τα οποία ανήκουν σε πεπλοφόρους, είναι πολύ μικρών διαστάσεων και δεν έχουν οπή αερισμού. Ο δεύτερος τύπος είναι ο 26, επίσης πεπλοφόροι, όπου στα αριθ. Κατ. 98 και 101, στα οποία διατηρείται το κεφάλι, υπάρχει ομοιότητα στα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά και συγκεκριμένα στο εκφραστικό πρόσωπο και το μειδίαμα. Ο τελευταίος είναι ο τύπος 38 που αποδίδει όρθια παιδική μορφή. Τέσσερα ειδώλια που ανήκουν σε αυτόν, τα αριθ. Κατ. 133-136, διατηρούν το κεφάλι, το οποίο είναι όμοιο σε όλα. Ενδεχομένως η εικονογραφία των παιδικών προσώπων, με τις φαρδιές παρειές και τους βοστρύχους που περιβάλλουν το πρόσωπο και πέφτουν χαλαρά στους ώμους και το κομβίο στην κορυφή του μετώπου είναι περισσότερο παγιωμένη από ό,τι στα γυναικεία κεφάλια.

Μία δεύτερη πληροφορία που προκύπτει από το συσχετισμό ειδωλίων και κεφαλιών είναι ότι από τα 213 ειδώλια ή θραύσματα μόνο στα 72 σώζεται και το κεφάλι. Το κεφάλι δηλαδή διατηρείται μόνο στο 1/3 των ειδωλίων και απομένουν 141, στα οποία το κεφάλι έχει αποκρουστεί. Στον κατάλογο έχουμε καταγεγραμμένα άλλα 329 κεφάλια σε ποικίλες καταστάσεις διατήρησης και δεν έχουμε συμπεριλάβει 47 κεφάλια, τα χαρακτηριστικά των οποίων είναι τόσο αλλοιωμένα που είναι αδύνατο να ταξινομηθούν. Αυτά τα 47 κεφάλια όμως πρέπει να συνυπολογιστούν στην τελική αποτίμηση του κοροπλαστικού υλικού που βρέθηκε στον αποθέτη. Με βάση, επομένως, τα παραπάνω ποσοτικά δεδομένα καταλήγουμε στο ακόλουθο συμπέρασμα. Ο αποθέτης έχει ένα σύνολο 376 κεφαλιών. Ακόμα και αν υποθέσουμε ότι σε αυτά συμπεριλαμβάνονται τα 141 κεφάλια των ειδωλίων που λείπουν, μας υπολείπεται ένας αριθμός 235 κεφαλιών για τα οποία δεν έχουν εντοπιστεί κορμοί. Αυτό συνεπάγεται ότι ο ήδη μεγάλος αριθμός κοροπλαστικού υλικού που προερχόταν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

από ένα και μόνο σκάμμα μεγαλώνει κατά πολύ και διπλασιάζει τα ειδώλια που θα πρέπει να ανήκαν σε αυτόν ή στην αρχική θέση προέλευσής τους.

Διάκριση των κεφαλιών σε τύπους

Στη συνέχεια ο μεγάλος αυτός αριθμός κεφαλιών έχει χωριστεί ανάλογα με το φύλο σε επιμέρους τύπους με βάση κάποια χαρακτηριστικά τους. Το πρώτο και βασικότερο είναι η κόμμωση με πιο δημοφιλείς και συνηθισμένες τις λεγόμενες «κνιδιακή» και πεπονοειδή. Η πλειονότητα των κεφαλιών του αποθέτη έχει πεπονοειδή κόμμωση. Για να καταστεί ευκολότερος ο χειρισμός αυτού του πολυπληθούς υλικού, διακρίναμε σε υποομάδες κεφάλια που, εκτός από την πεπονοειδή κόμμωση, έχουν κάποιο επιπλέον κοινό χαρακτηριστικό. Σε κάποια η διάκριση έγινε με βάση το απλό κριτήριο του μεγέθους. Πρόκειται δηλαδή για κεφάλια με απλή πεπονοειδή κόμμωση που κάποια είναι μεγαλύτερα και κάποια μικρότερα. Ομαδοποιήθηκαν στη συνέχεια κεφάλια που αποδίδονται κατενώπιον, με κλίση προς τα δεξιά ή προς τα αριστερά. Σε άλλα εστιάσαμε σε κάποιο φυσιογνωμικό χαρακτηριστικό που τα διαφοροποιεί από τα υπόλοιπα. Ξεχωρίσαμε μια ομάδα κεφαλιών στα οποία η κεντρική χωρίστρα αποδίδεται με πολύ βαθιά εγχάραξη, χωρίζοντας στα δύο την κόμη. Μια άλλη με σχετικά ευρύ πρόσωπο, παχιά μάγουλα και ιδιαίτερα λεπτομερώς αποδοσμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Άλλη υποομάδα αποτελούν κεφάλια που έχουν ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τη δήλωση μειδιάματος και άλλα που δηλώνεται σχετικά μεγάλη η μύτη.

Αν όμως τα κεφάλια έχουν κάποιο επιπλέον χαρακτηριστικό που τα διαφοροποιεί από τα υπόλοιπα, όπως για παράδειγμα να είναι καλυμμένα από το ένδυμα, να φορούν σάκκο, ή να είναι διακοσμημένα με στεφάνι ή διάδημα κλπ., τότε η ομαδοποίησή τους γίνεται με βάση αυτό το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους. Τέλος, ξεχωριστά αναφέρονται κεφάλια με περισσότερο περίτεχνες κομμώσεις που διαφοροποιούνται από την πλειονότητα και συνήθως αντιπροσωπεύονται από μεμονωμένα δείγματα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Α. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ

Τύπος 1. Κεφάλια με «κνιδιακή» κόμμωση (Πίν. 43)

Αγαπητός τύπος κόμμωσης κατά την ελληνιστική περίοδο είναι αυτός που απαντά στα αντίγραφα της Αφροδίτης της Κνίδου και έχει διαμορφωθεί ήδη από τον 4ο αι. π.Χ. Τα μαλλιά χωρίζονται με κεντρική χωρίστρα, οι βόστρυχοι αποδίδονται κυματιστοί και είναι πιασμένοι στο πίσω μέρος σε χαλαρό κρωβύλο. Πολλές φορές οι βόστρυχοι ομαδοποιούνται σε λωρίδες και γίνεται δύσκολη η διάκριση από την πεπονοειδή κόμμωση[625].

Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 214-222 έχουν αυτό τον τύπο κόμμωσης. Σε κάποια τα χαρακτηριστικά του προσώπου έχουν αποδοθεί με επιμέλεια και διακρίνονται καθαρά, ενώ σε άλλα είναι αρκετά αλλοιωμένα. Τα κεφάλια έχουν κλίση προς τα δεξιά ή τα αριστερά. Τα μάτια είναι αμυγδαλωτά και μικρά, το ίδιο και τα χείλη που αποδίδονται κλειστά.

Καθώς η κόμμωση αυτή είναι δημοφιλής, παράλληλα απαντούν στα περισσότερα μέρη του ελληνιστικού κόσμου. Ενδεικτικά αναφέρουμε παράλληλα από τον Κεραμεικό[626], την Κόρινθο[627], το Θεσμοφόριο της Ερέτριας[628], τη Δήλο[629], τον Σωρό Μαγνησίας[630], τη Μύρινα[631], τη Φώκαια[632], τη Μοργκαντίνα[633], την Τροία[634] κ.ά.

Τύπος 2. Κεφάλια με «πεπονοειδή» κόμμωση (Πίν. 44-63)

Τα περισσότερα από τα κεφάλια της Άμφισσας έχουν τη δημοφιλή για την ελληνιστική εποχή κόμμωση που ονομάζεται πεπονοειδής. Ο όρος αποτελεί

[625] Thompson, *Troy*, 37 "The hair is treated in much the same way… it stands out from the head in thicker tresses, which almost seem like melon-waves, yet do not reach their formality. Very probably a confusion of the two hair styles gradually arose".
[626] *Kerameikos* XV, πίν. 73, αριθ. 419, πίν. 75, αριθ. 435, πίν. 79, αριθ. 461.
[627] *Corinth* XII, πίν. 23, αριθ. 270-271 (ύστερος 4ος-μέσα του 3ου αι. π.Χ.).
[628] *Eretria* VII, 87, πίν. 25, αριθ. 912, 915, 916, 920, πίν. 26, αριθ. 923.
[629] *Délos* XXIII, πίν. 84, αριθ. 1092.
[630] Λεβέντη 2009, εικ. 25α-β.
[631] Besques, *Louvre* II, πίν. 213d (MYR 1414).
[632] Besques, *Louvre* III, πίν. 134a, d.
[633] Bell, *Morgantina*, πίν. 94, αριθ. 486-492 (praxitelean style). Τα κεφάλια χρονολογούνται στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. Έχουν κλίση προς τα δεξιά ή αριστερά και αποδίδονται με ρεμβώδη έκφραση, μισάνοιχτο στόμα και αμυγδαλωτά μάτια.
[634] Thompson, *Troy*, πίν. XLVIII, αριθ. 225-233.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μετάφραση του γερμανικού Melonenfrisur και περιγράφει την κόμμωση όπου τα μαλλιά είναι χωρισμένα με βαθιές αυλακώσεις σε φαρδιές ή στενές φέτες, συνήθως οκτώ, που ξεκινούν ακτινωτά από το μέτωπο και τους κροτάφους, εκατέρωθεν μιας κεντρικής χωρίστρας, και μαζεύονται στο πίσω μέρος του κεφαλιού σε κρωβύλο θυμίζοντας τη ραβδωτή επιφάνεια ενός πεπονιού. Επιμέρους ακανόνιστες μικρές και διαγώνιες εγχαράξεις διαφοροποιούν την επιφάνεια της κάθε φέτας. Ο κρωβύλος, όπως και στην κνιδιακή κόμμωση, είναι από πρόσθετο κομμάτι πηλού και γι' αυτό το λόγο είναι πολλές φορές αποκρουσμένος.

Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 223-258 αποτελούν μια ομάδα σχετικά μεγάλων κεφαλιών με πεπονοειδή κόμμωση. Τα περισσότερα αποδίδονται κατενώπιον ή με στροφή του κεφαλιού προς τα αριστερά της μορφής. Εξαίρεση αποτελούν τα αριθ. Κατ. 227, 240, 248, 255, τα οποία είναι στραμμένα προς τα δεξιά. Τα χαρακτηριστικά είναι αρμονικά. Το πρόσωπο είναι ωοειδές, τα μάτια μικρά, τα χείλη μικρά και σαρκώδη, ελαφρώς μισάνοιχτα. Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 224, 225, 229, 235, 250, 251, 255 παρουσιάζουν μεγάλη ομοιότητα μεταξύ τους και πιθανόν είχαν κατασκευαστεί από την ίδια μήτρα.

Τα αριθ. Κατ. 259-269 είναι λίγο μικρότερων διαστάσεων. Σε πολλά η περιοχή των ματιών δεν διακρίνεται με σαφήνεια. Παραλλαγή αποτελούν τα αριθ. Κατ. 270-284. Τα αριθ. Κατ. 271-273 παρουσιάζουν ομοιότητα που μπορεί να δηλώνει τη χρήση κοινής μήτρας. Τα αριθ. Κατ. 285-294 έχουν έντονη κλίση του κεφαλιού προς τα αριστερά.

Ο τύπος είναι κοινότατος και απαντά σε πολλά μέρη του ελληνιστικού κόσμου. Παράλληλά του έχουμε εντοπίσει στη Δήλο[635], τη Θάσο[636], τη Μύρινα[637], την Κυρηναϊκή[638]. Επίσης στην Αίγυπτο[639], τη Μοργκαντίνα[640], κ.α.[641]. Από την

[635] *Délos* XXIII, πίν. 78, αριθ. 927, πίν. 84, αριθ. 1092, 1096.
[636] Muller 1996, πίν. 128, αριθ. 951, πίν. 129, αριθ. 972, 974.
[637] Besques, *Louvre* II, πίν. 213d, το οποίο παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με τα αριθ. Κατ. 214, 216, 222, όπου τα μαλλιά χωρίζονται μεν σε επιμέρους φέτες, όχι όμως τόσο ευδιάκριτες μεταξύ τους. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι εξίσου λεπτά με τα μάτια αμυγδαλωτά να αποδίδονται βαθιά μέσα στις κόγχες, τα χείλη σαρκώδη και μισάνοιχτα. Βλ. επίσης, ό.π., πίν. 215d.
[638] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 57c, e. Το 57c παρουσιάζει μεγαλύτερη ομοιότητα με τα αριθ. Κατ. 214, 216, 222, ενώ το 57e αποδίδεται μετωπικό με την τυπική πεπονοειδή κόμμωση και παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με τα αριθ. Κατ. 259, 263, 273. Σχετικά με τη χρονολόγησή τους αναφέρεται το τέλος του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.
[639] Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, ενδεικτικά βλ. αριθ. 197, 205 με κλίση της κεφαλής προς τα δεξιά της, αριθ. 200, 202, 207 με στροφή του κεφαλιού προς τα αριστερά της μορφής και 204, 206 που αποδίδονται μετωπικά. Η χρονολόγηση που δίδεται για αυτά είναι ο 2ος αι. π.Χ., ενδεικτικό της επικράτησης του τύπου στο χρόνο. Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. XII, 1,5,9. Dunand 1990, 247, αριθ. 704-706. Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 196, αριθ. 1184 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.). Με πεπονοειδή

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τροία προέρχονται μεμονωμένα κεφάλια με ομοιότητες με αυτά της Άμφισσας[642]. Με κλίση του κεφαλιού προς τα αριστερά της μορφής ομοιότητα παρουσιάζει κεφάλι από την Αλικαρνασσό[643], και από το ίδιο μέρος κεφάλι που αποδίδεται μετωπικά και έχει τα μαλλιά χωρισμένα σε παχιές φέτες[644]. Με πεπονοειδή κόμμωση και με πολύ παχιές τις επιμέρους φέτες των μαλλιών απαντούν παράλληλα στην Ερέτρια[645], τα Άβδηρα[646], την Κύπρο[647], το Paestum[648], την Καπύη[649], την Κυρηναϊκή[650].

Κεφάλια γυναικείων μορφών με βαθιά χωρίστρα (Πίν. 53-54)

Μια ευδιάκριτη ομάδα που αριθμεί 27 κεφάλια (αριθ. Κατ. 333-359) είναι αυτή που βασικό της γνώρισμα είναι η κεντρική χωρίστρα, η οποία αποδίδεται με πολύ βαθιά εγχάραξη, χωρίζοντας σαφώς στα δύο την κόμη. Τα υπόλοιπα μαλλιά αποδίδονται με πεπονοειδή κόμμωση. Στα περισσότερα η πρώτη φέτα μαλλιών εκατέρωθεν της χωρίστρας, αυτή δηλαδή που περιβάλλει το πρόσωπο, διακοσμείται επιπλέον με επάλληλες πυκνές διαγώνιες εγχαράξεις. Στα αριθ. Κατ. 333 και 335 οι βόστρυχοι σχηματίζουν γωνία στην κορυφή του μετώπου, ενώ στα υπόλοιπα το μέτωπο αποδίδεται πιο στρογγυλεμένο στην κορυφή του. Ένα επιπλέον διακριτικό αυτής της ομάδας είναι τα πολύ λεπτά χαρακτηριστικά του προσώπου με τα μικρά και στενά μάτια, τη λεπτή μύτη και το μικρό στόμα με τα μισάνοιχτα, σαρκώδη χείλη. Το πρόσωπο είναι ιδιαίτερα εκφραστικό. Τα αριθ. Κατ. 346-355 παρουσιάζουν μεγάλη ομοιότητα μεταξύ τους και προέρχονται από κοινή ή παράλληλη μήτρα. Τα αριθ. Κατ. 356-359 έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά με τα προηγούμενα, αλλά είναι περισσότερο ραδινά.

Η ομάδα αυτή των κεφαλιών έχει ιδιαίτερα εκφραστικά πρόσωπα, γεγονός που την φέρνει κοντά με την επόμενη που διακρίνεται για το έντονο μειδίαμα.

κόμμωση, όπου όμως οι επιμέρους βόστρυχοι αποδίδονται κυματιστοί και μοιάζουν κάπως και με την κνιδιακή κόμμωση, βλ. επίσης από την Αίγυπτο, Fischer, *Ägypten*, πίν. 12, αριθ. 103-108.

[640] Bell, *Morgantina*, πίν. 94, αριθ. 487, 489 (για αυτά που παρουσιάζουν στροφή του κεφαλιού προς τα δεξιά τους) και πίν. 98, αριθ. 535, 536 (για τα πιο μετωπικά).

[641] Schmidt, *Würzburg*, πίν. 70, αριθ. 375. Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 115c (4ος αι. π.Χ.).

[642] Thompson, *Troy*, πίν. L, αριθ. 243-248.

[643] *BM Cat.* III, πίν. 92, αριθ. 2563 (200 π.Χ.).

[644] *BM Cat.* III, πίν. 92, αριθ. 2564.

[645] *Eretria* VII, πίν. 25, αριθ. 882, 888, 895.

[646] Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων*, πίν. 5, Α11.

[647] *Amathonte* IV, πίν. 80-81.

[648] Miller Ammerman, *Santa Venera*, πίν. LXVI, αριθ. 2237, 2241.

[649] *Capua preromana* V, XLIII-XLVI,1-7.

[650] *BM Cat.* III, πίν. 124, αριθ. 2765-2766.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ακριβή παράλληλα του τύπου δεν έχουν εντοπιστεί. Κάποιες ομοιότητες παρουσιάζει κεφάλι ειδωλίου από τη Δήλο[651].

Κεφάλια γυναικείων μορφών με μειδίαμα (Πίν. 55-56)

Μεταξύ των πολυάριθμων κεφαλιών που έχουν εντοπιστεί στον αποθέτη, υπάρχουν κάποιες λίγες περιπτώσεις που μπορούν να αποδοθούν με σχετική ασφάλεια σε συγκεκριμένο τύπο κορμού, λόγω της εύρεσης πλέον του ενός παραδείγματος όπου διατηρούνται και τα δύο. Έτσι στον τύπο 26 έχουν αποδοθεί τέσσερα ειδώλια εκ των οποίων το ένα σώζεται ακέραιο με συμπληρωμένο το κεφάλι (αριθ. Κατ. 98), το άλλο διατηρείται μέχρι τον άνω κορμό (αριθ. Κατ. 101), ενώ τα υπόλοιπα δύο διατηρούν ολόκληρο τον κάτω κορμό, αλλά χωρίς το κεφάλι (αριθ. Κατ. 99, 100).

Στα αριθ. Κατ. 98 και 101 που διατηρείται και το κεφάλι, παρατηρούμε ότι τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι διαφορετικά από την πλειονότητα των κεφαλιών. Σε αντίθεση με τη ρεμβώδη έκφραση που συνήθως χαρακτηρίζει τις Ταναγραίες, εδώ η ιδιαιτερότητα έγκειται στο έντονο μειδίαμα που διακρίνει την έκφραση των μορφών, γεγονός που τις καθιστά λιγότερο απόμακρες ως προς το θεατή. Ο εντοπισμός άλλων 16 κεφαλιών (αριθ. Κατ. 360-375), στα οποία διακρίνονται τα ίδια χαρακτηριστικά – με βασικό το μειδίαμα – μας οδήγησε στην απόδοσή τους στον ίδιο εικονογραφικό τύπο. Αν συνυπολογίσουμε ότι τα περισσότερα ειδώλια του αποθέτη έχουν μεγαλύτερη σωματική διάπλαση από τα ειδώλια του τύπου 26 και τα περισσότερα κεφάλια που σώζονται χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερες διαστάσεις, δεν θα ήταν παρακινδυνευμένο να αποδώσουμε τα κεφάλια σε ισάριθμα ειδώλια του αυτού τύπου.

Μεταξύ τους υπάρχουν κάποια που παρουσιάζουν εξαιρετική ομοιότητα και πιθανόν προέρχονται από κοινή μήτρα. Πρόκειται για τα αριθ. Κατ. 364-369. Ομοιότητες παρουσιάζουν και σε σχέση με τον τύπο με τη βαθιά χωρίστρα, του οποίου τα κεφάλια επίσης διακρίνονται για την εκφραστικότητά τους και τη χαμογελαστή έκφρασή τους, αλλά και με την ομάδα των νεαρών κοριτσιών.

[651] *Délos* XXIII, πίν. 85, αριθ. 1128.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Κεφάλια γυναικείων μορφών με χοντρή μύτη (Πίν. 57-60)

Τα κεφάλια με αριθ. Κατ. 376-402 τα έχουμε κατατάξει σε μία ομάδα, γιατί ενώ η κόμμωση είναι πεπονοειδής, όπως στα προηγούμενα, έχουν ένα ιδιαίτερο φυσιογνωμικό χαρακτηριστικό που τα διαφοροποιεί από τα υπόλοιπα. Σε αυτά αποδίδεται πιο μεγάλη και σιμή η μύτη. Είναι μια μικρή λεπτομέρεια, όμως είναι κοινή σε αυτά τα κεφάλια.

Κεφάλια γυναικείων μορφών με «φουσκωμένα μάγουλα» (Πίν. 60-61)

Εννέα κεφάλια, τα αριθ. Κατ. 403-412, ξεχωρίζουν μεταξύ των κεφαλιών για δύο χαρακτηριστικά του προσώπου. Το πρώτο είναι η λεπτομερής απόδοση των ματιών που είναι μεγάλα και αμυγδαλωτά με παχιά βλέφαρα. Το δεύτερο είναι οι παρειές του προσώπου που είναι πιο ευρείες γι' αυτό και ονομάσαμε συμβατικά τον τύπο με «φουσκωμένα μάγουλα». Η μύτη είναι φαρδιά και τα χείλη σαρκώδη μισάνοιχτα. Η κόμμωσή τους είναι πεπονοειδής. Το αριθ. Κατ. 429 που ανήκει στον τύπο 4 με διάστικτο στεφάνι μοιάζει στα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά με τα αριθ. Κατ. 403-412.

Κεφάλι από τον Κεραμεικό[652], που επίσης έχει με επιμέλεια δηλωμένα τα χαρακτηριστικά, παρουσιάζει ομοιότητα με τα κεφάλια από την Άμφισσα. Όπως στο αριθ. Κατ. 408, ιδιαίτερη λεπτομέρεια στην απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου παρατηρούμε σε δύο κεφάλια από το Paestum[653], όπου το πρόσωπο είναι ευρύ, τα μάτια έχουν βάθος και αποδίδονται πλαστικά τα βλέφαρα και το στόμα είναι μικρό.

«Πλαγγόνες» (Πίν. 61-63)

Η Thompson στη δημοσίευση για τα ειδώλια από την Τροία[654] ταυτίζει με πλαγγόνες επτά κεφάλια με πεπονοειδή κόμμωση που απολήγει σε ψηλό κυλινδρικό κρωβύλο. Ο κρωβύλος έχει επίπεδη απόληξη με τη μορφή μικροσκοπικού πόλου που προεξέχει από την κορυφή του κεφαλιού. Η ταύτιση αυτή στηρίζεται στην εύρεση ακέραιου ειδωλίου πλαγγόνας που διατηρεί κεφάλι με κόμμωση αυτού του τύπου. Οι

[652] *Kerameikos* XV, πίν. 74, αριθ. 430 (αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[653] Ammerman, *Santa Venera*, πίν. LXV, 2237, 2241.
[654] Thompson, *Troy*, 93, αριθ. 58, 65-70.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

περισσότερες νευρόσπαστες πλαγγόνες του 4ου αι. π.Χ. που δεν φορούν τον πρώιμο πόλο που αρμόζει σε θεές, ιέρειες ή νύφες, φέρουν κόμμωση με αιχμές στο μέτωπο ή με ακμές στο πίσω μέρος. Ο κρωβύλος που προβάλλει από το κεφάλι θεωρείται ότι θα είχε αποτροπαϊκό και προφυλακτικό χαρακτήρα. Φαίνεται πιθανό ότι αυτοί οι προεξέχοντες κρωβύλοι αντικαθιστούν τους πόλους και παρέχουν προστασία στις εταίρες.

Μεταξύ των ειδωλίων της Άμφισσας οκτώ κεφάλια, τα αριθ. Κατ. 413-420, έχουν αυτό το χαρακτηριστικό κυλινδρικό κρωβύλο με επίπεδη απόληξη. Δεν είναι στην κορυφή του κεφαλιού με φορά προς τα πάνω, όπως στα κεφάλια από την Τροία, αλλά στο πίσω μέρος. Συμβατικά τα αποδίδουμε σε πλαγγόνες, αφού δεν διατηρείται ακέραιο ειδώλιο με αυτό τον τύπο κόμμωσης. Όμως μεταξύ των ειδωλίων του αποθέτη υπάρχουν δύο κορμοί, τα αριθ. Κατ. 168 και 169, που ανήκουν σε πλαγγόνες, συνεπώς ο εικονογραφικός τύπος συγκαταλέγεται στο θεματολόγιο των κοροπλαστών.

Ομοιότητες εντοπίζουμε σε δύο κεφάλια από τη Santa Venera[655], τα οποία χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ. Από τη Μοργκαντίνα[656] προέρχονται κεφάλια με πεπονοειδή κόμμωση και κυλινδρικό κρωβύλο με επίπεδη απόληξη που όμως είναι πιο ψηλά πιασμένος, στην κορυφή του κεφαλιού. Δύο ανάλογα συναντούμε και στην Αιολίδα, αλλά πιο ύστερης χρονολόγησης[657]. Τα κεφάλια αυτά είναι πιο κοντά τυπολογικά στο κεφάλι του ειδωλίου αριθ. Κατ. 58, που όμως δεν ανήκει σε πλαγγόνα. Από την Καπύη προέρχεται άλλο ένα κεφάλι με παρεμφερή κρωβύλο[658].

Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 421-423 είναι παρεμφερή και διακρίνονται από τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο αποδίδονται τα μαλλιά. Με χρήση εργαλείου έχουν δημιουργηθεί πολλαπλές εμβαθύνσεις σε όλη την επιφάνεια του κεφαλιού σαν να έχει γίνει διάτρηση με τρυπάνι. Με τον ίδιο τρόπο αποδίδονται τα μαλλιά και στο αριθ. Κατ. 419 με τις εμβαθύνσεις να επεκτείνονται και στον κρωβύλο. Ειδώλιο από την Αττική έχει παρεμφερή κόμμωση με κυκλικές εμβαθύνσεις που προκλήθηκαν από εργαλείο[659].

[655] Ammerman, *Santa Venera*, 254, 255, πίν. LXVIII, 2346, 2348 και 2340-2341.
[656] Bell, *Morgantina*, πίν. 100, αριθ. 558, 559, 564, πίν. 101, αριθ. 652, 569.
[657] Besques, *Louvre* III, 116, πίν. 144d-e (D 753, D 754).
[658] *Capua preromana* V, πίν. XXXVII,7-8.
[659] *Kerameikos* XV, πίν. 75, αριθ. 437 (γύρω στο 300 π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 3. Χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση για τα μαλλιά (Πίν. 63)

Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 424-426 και ειδικά τα δύο πρώτα παρουσιάζουν μεγάλη ομοιότητα μεταξύ τους. Δεν εντάσσονται σε αυτά με την πεπονοειδή κόμμωση, αφού δεν υπάρχει καμία επιμέρους διάκριση σε βοστρύχους, ούτε όμως και σε αυτά με την κνιδική κόμμωση, αν και είναι περισσότερο κοντά εικονογραφικά με τα τελευταία. Με απλές εγχαράξεις δηλώνεται η κόμμωση. Το αριθ. Κατ. 426 είναι ένα από τα τρία κεφάλια που διατηρεί και τον τένοντα συναρμογής κεφαλιού και κορμού.

Τύπος 4. Κεφάλια γυναικείων μορφών με στεφάνι (Πίν. 64-72)

Τα στεφάνια είναι πολύ δημοφιλή στην αρχαιότητα και η χρήση τους διαφέρει ανάλογα με τις εκάστοτε περιστάσεις. Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους η στεφανηφορία είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη. Στεφάνια αναρτώνται στις θύρες των ιδιωτικών οικιών και στα ιερά, τα φορούν οι ιερείς ή οι μετέχοντες σε τελετουργίες, δίδονται ως έπαθλο σε αγώνες, ενώ, τέλος, θάβονται μαζί με τους νεκρούς. Τα χρυσά στεφάνια που βρέθηκαν στους μακεδονικούς τάφους είναι το πιο λαμπρό παράδειγμα της ταφικής πρακτικής απόδοσης στεφανιών στο νεκρό. Ιδιαίτερα δημοφιλή είναι τα στεφάνια και στην Αίγυπτο. Ο Breccia[660] κάνει λόγο για «ghirlandomania alessandrina» και η αγάπη αυτή είναι εμφανής και στην κοροπλαστική.

Στα ειδώλια εμφανίζονται δύο τύποι στεφανιών: α) αυτά που αποτελούνται από παχύ δακτυλιόσχημο / κουλουροειδές στέλεχος πάνω στο οποίο με στίξη αποδίδονται μικρά άνθη και β) αυτά που διακοσμούνται με κισσόφυλλα και καρπούς. Στην Αίγυπτο και συγκεκριμένα στο νεκροταφείο Hawara έχει βρεθεί ένα πραγματικό στεφάνι του πρώτου τύπου που αποτελείται από ελίχρυσα (όπως τα δικά μας τα αμάραντα). Από τις πηγές και συγκεκριμένα από τον Θεόφραστο[661] και από τον Αθήναιο[662] μάς παραδίδεται η δημοτικότητα του άνθους αυτού, καθώς και του εθίμου να στεφανώνουν τους νεκρούς.

Τα γυναικεία συνήθως ειδώλια αποδίδονται να φορούν διάστικτα στεφάνια στο κεφάλι ή να αναρτούνται από τα χέρια τους. Ειδώλιο του τύπου της Μικρής

[660] Breccia, *Le Musée égyptien*, 13 κ.ε. Σε πάπυρο του 257/6 π.Χ. αναφέρεται παραγγελία τριακοσίων άνθινων στεφανιών, βλ. Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 89.
[661] *HP* ix.xix.3.
[662] Αθήναιος, XV.680.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ηρακλειώτισσας από την Τανάγρα[663] και ίδιου τύπου από την Ακραιφία[664] αποδίδονται να κρατούν στο αριστερό τους χέρι διάστικτο στεφάνι με ελίχρυσα, το οποίο είναι αρκετά παχύ, όπως και στα κεφάλια των μορφών. Ειδώλιο κοριτσιού από τη Θήβα κρατά κρατηρίσκο στο αριστερό και στεφάνι στο δεξί χέρι και ερμηνεύεται ως βοηθητικό ιερατικό προσωπικό σε θρησκευτική τελετή[665].

Τα ειδώλια του αποθέτη της Άμφισσας έχουν αντιπροσωπευτικά δείγματα και από τους δύο τύπους. Κεφάλια που να διακοσμούνται με στεφάνι που έχει κισσόφυλλα και καρπούς είναι μόνο τρία, τα αριθ. Κατ. 447-449, και ενδεχομένως το αριθ. Κατ. 450, ενώ και από τα ειδώλια του αποθέτη το μόνο που διατηρεί κεφάλι διακοσμημένο με κισσόφυλλα και καρπούς είναι το αριθ. Κατ. 2. Διάστικτο στεφάνι που όμως μάλλον είχε και καρπούς ήταν το στεφάνι που φορά η ανακεκλιμένη μορφή αριθ. Κατ. 172.

Παράλληλα είτε ακέραιων ειδωλίων είτε μεμονωμένων κεφαλιών με τέτοιου είδους στεφάνι έχουμε από πολλές περιοχές. Ενδεικτικά αναφέρουμε την Τανάγρα[666], τη Δήλο[667], τη Μυτιλήνη[668], την Κυρηναϊκή[669], την Τροία[670], τη Μοργκαντίνα[671]. Περίτεχνα κεφάλια με στεφάνια με φύλλα και καρπούς απαντούν και στην Πριήνη[672]. Το αριθ. Κατ. 449 εκτός από το στεφάνι έχει και οριζόντια ταινία πάνω από το μέτωπο. Κάτι ανάλογο βρίσκουμε και σε δύο κεφάλια από τη Δήλο[673].

Δεκαεννέα κεφάλια διακοσμούνται με παχύ διάστικτο στεφάνι και κόμμωση που ποικίλλει. Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 428-429 έχουν τη λεγόμενη «κνιδιακή» κόμμωση, όπου τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση με κεντρική χωρίστρα αποδίδονται με κυματιστούς βοστρύχους που οδηγούνται στο πίσω μέρος του κεφαλιού και σχηματίζουν έναν λιγότερο ή περισσότερο σφιχτό κρωβύλο. Τα περισσότερα κεφάλια έχουν πεπονοειδή κόμμωση, ενώ το αριθ. Κατ. 446 φαίνεται ότι θα είχε ακόμη πιο

[663] *BM Cat*. III, πίν. 13, αριθ. 2068. Επίσης από την Τανάγρα άλλου τύπου ειδώλια με στεφάνια, βλ. Besques, *Louvre* III, πίν. 18b (D80), 19a (D81) και *Tanagra*, 181, αριθ. 123 (330-200 π.Χ.).
[664] Andreiomenou 2001, εικ. 52 (Tombe G. Kollias/5).
[665] *Tanagra*, 229, αριθ. 168 (τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[666] *BM Cat*. III, πίν. 7, αριθ. 2038 (3ος αι. π.Χ.). Πρόκειται για ειδώλιο όρθιας γυναικείας μορφής στον τύπο της Pudicitia.
[667] *Délos* XXIII, πίν. 78, αριθ. 912, 913, 922-925.
[668] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 449, αριθ. 673.
[669] *BM Cat*. III, πίν. 110, αριθ. 2687.
[670] Thompson, *Troy*, 135, πίν. LI, αριθ. 260, πίν. LII, αριθ. 261-262.
[671] Bell, *Morgantina*, πίν. 103, αριθ. 594 (ύστερος 4ος αι. π.Χ.;).
[672] Rumscheid, *Priene*, πίν. 78, αριθ. 193-194.
[673] *Délos* XXIII, πίν. 78, αριθ. 911 και 921.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

περίτεχνη κόμμωση, καθώς τα μαλλιά πιάνονταν σε ψηλό κρωβύλο και σχημάτιζαν λαμπάδιο[674].

Τα διάστικτα στεφάνια σε ειδώλια του ύστερου 4ου αι. π.Χ. στην Αθήνα είναι λεπτά[675]. Στο 2ο αι. π.Χ. το άνθινο στεφάνι γίνεται δημοφιλές σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο. Η διαφορά είναι ότι σταδιακά αποδίδεται περισσότερο παχύ και μάλιστα πολλές φορές το πάχος των στεφανιών αυτών είναι τόσο μεγάλο που φαίνεται δυσβάσταχτο[676].

Αισθητά λεπτότερο στεφάνι από τα υπόλοιπα του αποθέτη έχει το κεφάλι αριθ. Κατ. 427, το οποίο διακρίνεται για την εκφραστικότητά του. Αν και ήταν ατελώς ψημένο, φέρει λευκό επίχρισμα σε όλη την επιφάνειά του και είναι εμφανής η προσπάθεια του κοροπλάστη να αποτυπώσει τα χαρακτηριστικά του προσώπου με φροντίδα. Έχει κλίση προς τα δεξιά ως προς το θεατή και φέρει διπλή εγχάραξη στο λαιμό, τους γνωστούς δακτύλιους της Αφροδίτης (collier d'Aphrodite). Μεγάλη ομοιότητα έχει το αριθ. Κατ. 428 με ανάλογη κλίση του κεφαλιού, πολύ επιμελημένα χαρακτηριστικά προσώπου που παραπέμπουν σε έργα του πραξιτέλη, αλλά πολύ παχύτερο διάστικτο στεφάνι. Τα δύο κεφάλια προέρχονται από κοινή ή παρεμφερή μήτρα.

Τέσσερα κεφάλια ειδωλίων από τη Δήλο[677] παρουσιάζουν ομοιότητα. Μάλιστα τα δύο έχουν επίσης έντονη κλίση του κεφαλιού, προς την αντίθετη όμως κατεύθυνση[678]. Ομοιότητα με το αριθ. Κατ. 445, αλλά διακοσμημένο με στεφάνη βρίσκουμε στη Μυτιλήνη[679]. Ομοιότητα παρουσιάζει και κεφάλι από το Paestum[680], με εξαίρεση τους βοστρύχους που πέφτουν στη βάση του λαιμού, όπως και σε κεφάλια από την Αίγυπτο[681]. Με αντίθετη κλίση του κεφαλιού παράλληλα απαντούν στη Ρώμη[682], την Αίγυπτο[683], τη Μύρινα[684].

Τα κεφάλια προέρχονται από παρεμφερείς μήτρες, αλλά δεν εντοπίσαμε προέλευση από κοινή. Το αριθ. Κατ. 429 είναι κοντά εικονογραφικά στην παραλλαγή

[674] Για αυτό τον τύπο κόμμωσης, βλ. παρακάτω και Thompson 1959, πίν. 28, αριθ. 23.
[675] Thompson 1959, πίν. 28, αριθ. 23-25. Thompson 1963α, 289, αριθ. 17, πίν. 73.
[676] Higgins, *Tanagra and the Figurines*, 123. Thompson, *Troy*, 45 κ.ε. Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 147, αριθ. 876 από τη Σικελία (β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[677] *Délos* XXIII, πίν. 80, 81, 83, αριθ. 968, 982, 1065 και 1075.
[678] *Délos* XXIII, αριθ. 982 και 1065.
[679] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 442, αριθ. 654 (2ος αι. π.Χ.).
[680] Ammerman, *Santa Venera*, 216, πίν. LXIII, αριθ. 2107.
[681] Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 104, αριθ. 164
[682] Guzzo, *Minerva*, XLIV, Mvia.
[683] Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. XIII, 9, LV,6.
[684] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 118, αριθ. 864.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

του τύπου 2 με το εκφραστικό πρόσωπο και τα φουσκωμένα μάγουλα. Τα αριθ. Κατ. 430-431 είναι παρεμφερή με την παραλλαγή του τύπου 2 με τη χοντρή μύτη, ενώ το αριθ. Κατ. 434, αλλά και το αριθ. Κατ. 448 με στεφάνι με καρπούς, έχουν κυλινδρικό κρωβύλο, που ανάλογα αναφέραμε στην παραλλαγή του τύπου 2 με τις «πλαγγόνες».

Κεφάλια γυναικείων μορφών με παχύ στεφάνι που διακοσμείται με στίξη συναντούμε στη Δήλο[685], την Κύπρο[686], την Τροία[687], την Κυρηναϊκή[688], το Paestum[689], την Πριήνη[690], την Καπύη[691], τη Μύρινα[692]. Στη Μυτιλήνη συναντούμε πολλά κεφάλια παιδικών μορφών που είναι στολισμένα με παχιά διάστικτα στεφάνια[693]. Με παχιά στεφάνια διακοσμούνται και κεφάλια ειδωλίων από το κοροπλαστικό εργαστήριο της Βέροιας, τα οποία συνδέονται με εικονογραφικούς τύπους γυναικείων μορφών και Αφροδίτης που χρονολογούνται γύρω στα μέσα του 2ου αι. π.Χ.[694], καθώς και από την Πέλλα[695].

Μια άλλη ομάδα κεφαλιών είναι τα αριθ. Κατ. 451-455 που φέρουν σχετικά επίπεδα στεφάνια που περιβάλλουν το πρόσωπο και αποδίδονται σαν προέκταση της κόμης. Η κόμμωσή τους δεν είναι πεπονοειδής, αλλά τα μαλλιά αποδίδονται με επάλληλες εγχαράξεις περίπου όπως στην «κνιδιακή» κόμμωση. Επιπλέον η κόμμωση δεν αποδίδεται στο πίσω μέρος του κεφαλιού, η επιφάνεια του οποίου είναι αδιαμόρφωτη. Τα αριθ. Κατ. 451 και 452 πιθανόν προέρχονται από την ίδια μήτρα.

Επτά κεφάλια, τα αριθ. Κατ. 456-462, έχουν πεπονοειδή κόμμωση και στην κορυφή του κεφαλιού φορούν μικρό λεπτό στεφάνι[696] που δεν περιβάλλει όλο το κεφάλι, όπως στην ομάδα των κεφαλιών με τα διάστικτα στεφάνια ή με τα κισσόφυλλα και τους καρπούς. Από τα ειδώλια που αποτελούν το υλικό του αποθέτη

---

[685] *Délos* XXIII, πίν. 83-84, αριθ. 1058-1076, 1082-1083. Με το αριθ. Κατ. 443 μοιάζουν τα κεφάλια 1060 και 1069.
[686] *Amathonte* IV, πίν. 64-66.
[687] Thompson, *Troy*, 46-48 για τα στεφάνια, πίν. LII, αριθ. 265, πίν. LIII, αριθ. 266.
[688] *BM Cat.* III, πίν. 104, αριθ. 2662, 2664, πίν. 108, αριθ. 2678-2680, πίν. 113, αριθ. 2702-2704 (αρκετά παχύ στεφάνι), πίν. 116, αριθ. 2717, πίν. 117, αριθ. 2722.
[689] Ammerman, *Santa Venera*, πίν. LXIII-LVIV.
[690] Rumscheid, *Priene*, πίν. 80-81, αριθ. 198-201.
[691] *Capua Preromana* V, πίν. XXIX,9.
[692] Besques, *Louvre* II, πίν. 205a-c
[693] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 491-493, αριθ. 784-793.
[694] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας,* 203, πίν. 94β. Δρούγου - Τουράτσογλου, *Τάφοι Βεροίας*, Π1490, πίν. 31, Π1498, πίν. 32, Π1509, πίν. 35. Σε μερικά το κεφάλι συνοδεύεται από στερεωμένα πρόσθετα κισσόφυλλα και καρπούς παπαρούνας, βλ. στο ίδιο, 64, Π1496, πίν. 43, 38.
[695] Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο*, πίν. 21η.
[696] Βλ. Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 89-90, σημ. 25, όπου γίνεται αναφορά στη χρήση των όρων διάδημα και στεφάνη. Ο Όμηρος διακρίνει δύο τύπους διαδημάτων, τη στεφάνη και την άμπυγα, όπου η άμπυξ είναι το μικρό μεταλλικό διάδημα πάνω από το μέτωπο που στερεώνεται σε ταινία. Βλ. *RE* VII2 (1912), λ. *Haartracht und Haarschmuck*, 2131-2132. Για ημισεληνοειδές μεταλλικό διάδημα, βλ. Kyrieleis 1975, 179-180.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αυτό τον τύπο κεφαλιού έχει το ειδώλιο αριθ. Κατ. 119 του τύπου 32 που αποδίδει όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε πεσσό που βρίσκεται στα αριστερά της.

Τα κεφάλια έχουν πολύ λεπτά φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, αρμονικά αποδοσμένα. Χείλη μικρά που αποδίδονται μισάνοιχτα.

Παράλληλα απαντούν στη Μύρινα[697], όπου δύο κεφάλια, το ένα με κνιδιακή κόμμωση και το άλλο με πεπονοειδή, φέρουν μικρά, πιθανόν μεταλλικά, στεφάνια που συγκρατούν τα μαλλιά στην κορυφή του κεφαλιού. Από την Τροία[698] προέρχονται κεφάλια με πεπονοειδή ή κνιδιακή κόμμωση που φορούν μικρά στεφάνια με τη μορφή δακτυλίων που κοσμούν την κορυφή του κεφαλιού. Επίσης σε μετωπικό κεφάλι από τη Σμύρνη[699] αναφέρεται στην περιγραφή ότι τα μαλλιά συγκρατούνται από μικρό διάδημα, νομίζουμε όμως ότι ουσιαστικά πρόκειται για το ίδιο μικρό στεφάνι που έχουν και τα κεφάλια από την Άμφισσα. Ανάλογο κεφάλι συγκαταλέγεται μεταξύ του κοροπλαστικού υλικού από το ιερό του Απόλλωνα στον Σωρό[700].

Τύπος 5. Κεφάλια γυναικείων μορφών με στεφάνη ή διάδημα (Πίν. 73-74)

Δύο κεφάλια τα αριθ. Κατ. 463-464 αποδίδονται μετωπικά με διάδημα ή στεφάνη στο κεφάλι. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν διατηρούνται καθαρά και πιθανότατα προέρχονται από φθαρμένη μήτρα, κοινή όμως και για τα δύο. Μάλιστα στο αριθ. Κατ. 464 είναι κολλημένο κομμάτι πηλού στην περιοχή του αριστερού ματιού. Παρά την κακή κατάσταση διατήρησής τους, τα κεφάλια αποπνέουν μια ιερατικότητα που συνάδει και με την παρουσία του διαδήματος/πόλου που παραπέμπει σε ιέρειες, θεές, ενίοτε και νύφες ως γαμήλιο στοιχείο. Μεγάλη ομοιότητα με τα αριθ. Κατ. 463-464 παρουσιάζουν κεφάλια από την Αίγυπτο[701], την Καπύη[702], καθώς και από τη Μύρινα[703]. Δύο κεφάλια από τη Βέροια, όμοια μεταξύ τους, έχουν επίσης τα μαλλιά

[697] Besques, *Louvre* II, πίν. 206f (Bo 82). (αρχές του 2ου αι. π.Χ.) και πίν. 227g (LY 1622). Στην περιγραφή του κεφαλιού όμως δεν αναφέρεται το στεφάνι.
[698] Thompson, *Troy*, πίν. XLVII, 221-222.
[699] Besques, *Louvre* III, πίν. 281d (D 1483), όπου χρονολογείται στο 2ο αι. π.Χ., αλλά αποδίδει τύπο του Πραξιτέλη.
[700] Λεβέντη 2009, 299-313, εικ. 23α-γ.
[701] Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 107, αριθ. 174 (β΄ μισό του 2ου αι. μ.Χ.). Το κεφάλια αριθ. 178 επίσης παρουσιάζει ομοιότητα, αλλά στο συγκεκριμένο γίνεται λόγος για στεφάνη.
[702] *Capua preromana* V, πίν. XXXI,3.
[703] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, 316, πίν. 116, αριθ. 841 (τέλη του 2ου αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

χτενισμένα κατά τέτοιο τρόπο που οι βόστρυχοι να πέφτουν ελεύθεροι στους ώμους, ενώ την κορυφή του κεφαλιού στολίζει χαμηλή στεφάνη[704].

Δύο παρεμφερή μεταξύ τους κεφάλια είναι τα αριθ. Κατ. 465-466, των οποίων η κατάσταση διατήρησης δεν είναι καλή. Το αριθ. Κατ. 465 φαίνεται ότι έφερε στο κεφάλι στεφάνη, χωρίς όμως να είναι βέβαιο. Στεφάνη πιθανόν φορούσε και το αριθ. Κατ. 467, του οποίου η όπτηση ήταν ατελής και ο πηλός του είναι κιτρινωπός. Ομοιότητα βρίσκουμε σε κεφάλι από τη Μύρινα[705], από την Κυρηναϊκή[706], ενώ και στη Μοργκαντίνα απαντούν ανάλογα κεφάλια[707]

Τα αριθ. Κατ. 468-469 φορούν διάδημα ή στεφάνη. Παρουσιάζουν ομοιότητα με τα ειδώλια αριθ. Κατ. 107-108, τα οποίο θεωρούμε πρωιμότερα χρονολογικά από την πλειονότητα των ειδωλίων του αποθέτη και παράλληλά τους έχουν βρεθεί στη Σουβάλα. Το αριθ. Κατ. 470 φορά μάλλον στεφάνη.

Τύπος 6. Γυναικεία κεφάλια με ποικίλες κομμώσεις (Πίν. 74-78)

Πλόκαμος περιβάλλει το κεφάλι στο πίσω μέρος (Πίν. 74)

Ο τύπος απαρτίζεται από δύο κεφάλια, τα αριθ. Κατ. 471 και 472. Η ιδιαιτερότητά τους έγκειται στην απόλυτα επίπεδη απόδοση των μαλλιών που δεν ξεχωρίζουν καθόλου από τον όγκο του κεφαλιού. Τα μαλλιά είναι χωρισμένα σε φέτες, όπως στην πεπονοειδή κόμμωση, όμως οι επιμέρους βόστρυχοι δεν έχουν πλαστικότητα, και δηλώνονται με πολλές και πυκνές εγχαράξεις. Στο πίσω μέρος είναι πιασμένα σε πλόκαμο που περιβάλλει κυκλικά σαν στεφάνι το κεφάλι. Το μέτωπο είναι χαμηλό και τα χαρακτηριστικά των προσώπων είναι ελαφρώς αγριωπά.

Κεφάλια με ανάλογη κόμμωση, όπου δηλαδή τα ίδια τα μαλλιά σχηματίζουν πλόκαμο που με τη μορφή στεφανιού περιβάλλει το πίσω μέρος του κεφαλιού, έχουν εντοπιστεί σε διάφορες περιοχές. Ομοιότητες εντοπίζουμε σε κάποια κεφάλια από το ιερό της Αρτέμιδος στη Βραυρώνα[708] και σε δύο κεφάλια από την Ιωνία[709]. Βέβαια στα δεύτερα η κόμμωση είναι πεπονοειδής, με τους επιμέρους βοστρύχους να

[704] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 204, αριθ. 341-342, πίν. 95α.
[705] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, 310, πίν. 115, αριθ. 821 (β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.), 318, πίν. 117, αριθ. 850 (α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.) και αριθ. 857.
[706] *BM Cat*. III, πίν. 123, αριθ. 2762.
[707] Bell, *Morgantina*, πίν. 107, αριθ. 650-652.
[708] Mitsopoulos-Leon 2015, πίν. 19, αριθ, κατ. 125-126, 129, 131-132.
[709] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, αριθ. 1280-1281, πίν. 166.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αποδίδονται ανάγλυφα και με πλαστικότητα, όμως ο τύπος είναι ο ίδιος. Ο τρόπος που αποδίδεται η κόμμωση παραπέμπει σε κομμώσεις του β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ. που συναντούμε για παράδειγμα σε ειδώλιο, αλλά και σε μεμονωμένο κεφάλι από την Κρήτη[710] και από την Αγορά στην Αθήνα[711]. Στις συλλογές του Μουσείου Μπενάκη από την Αίγυπτο[712] υπάρχουν άλλα δύο κεφάλια που ανήκουν στον ίδιο τύπο και χρονολογούνται στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. Ο τύπος μάς είναι γνωστός και από τη Μύρινα[713] με ελαφρά παραλλαγή. Το κεφάλι αυτό τυπολογικά είναι πολύ κοντά στα κεφάλια της Άμφισσας λόγω της έλλειψης πλαστικότητας των επιμέρους βοστρύχων. Διαφοροποιείται όμως γιατί απουσιάζει από αυτό ο πλόκαμος που στεφανώνει τα υπόλοιπα του τύπου.

Από άλλες περιοχές παράλληλα αναφέρουμε στη Δήλο[714], στον Κεραμεικό[715], στο ιερό του Απόλλωνα Μαλεάτα Επιδαυρίας[716], στην Κόρινθο[717], στη νότια Ιταλία[718], τη Μικρά Ασία[719], την Καπύη[720]. Από τη μεγάλη πλαστική παράλληλο με παρεμφερή κόμμωση είναι το κεφάλι της Κλεοπάτρας VII που βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο[721].

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 58, έχει μαλλιά με πεπονοειδή κόμμωση, αλλά πιασμένα σε ψηλό κρωβύλο στην κορυφή του κεφαλιού και θα μπορούσε η κόμμωσή του να θεωρηθεί παραλλαγή των κεφαλιών αριθ. Κατ. 471-472. Δύο κεφάλια από την Καπύη μοιάζουν με αυτά που εμείς εντάσσουμε στις πλαγγόνες, αλλά το τμήμα της

[710] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, 53, αριθ. 92, πίν. 18 και 57, αριθ. 102, πίν. 19.
[711] *Hesperia* XI (1952), 160, πίν. 36, αριθ. 30-31 και Τ2983. Βλ. και *Hesperia* XXIII (1954), πίν. 22, Τ1623, όπου επίσης από την Αγορά προέρχεται κεφάλι που βρέθηκε σε ύστερο ελληνιστικό αποθέτη κοντά στο εν άστει Ελευσίνιο, το οποίο έχει αυτή την κόμμωση, αλλά επιπλέον φέρει στο κεφάλι και δισκοειδές αντικείμενο. Το αντικείμενο αυτό, αν και δεν μπορεί με βεβαιότητα να ταυτιστεί, είναι πιθανό να αποδίδει κάποιο είδος από τα αρτήματα που προσφέρονταν στα Ελευσίνια Μυστήρια και στις πηγές αναφέρονται ως *πόπανα* ή *ορθοστάται*, ό.π., 94 (Ο Πολυδεύκης ως ορθοστάται θεωρεί «ιερού άρτου είδος».).
[712] Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 118-119, αριθ. 221-222. Βλ. στο ίδιο, 112, αριθ. 195 (τέλη του 4ου αι. π.Χ.). Επίσης από την Αίγυπτο, βλ. Breccia, *Terrecotte figurate*, πίν. XII, 12. Fischer, *Ägypten*, πίν. 11, αριθ. 69-77.
[713] Besques, *Louvre* II, πίν. 212e. Επίσης από τη Μύρινα, βλ. και Leyennar-Plaisier, *Leiden*, αριθ. 900, πίν. 121.
[714] *Délos* XXIII, 246, πίν. 85, αριθ. 1121-1125.
[715] *Kerameikos* XV, πίν. 76, αριθ. 441-442 (γύρω στο 300 π.Χ.).
[716] Πέππα-Παπαϊωάννου 1985, πίν. 41, Α148, Α149.
[717] *Corinth* XII, πίν. 23, αριθ. 268 (πολύ πιο εκλεπτυσμένα αποδοσμένη η κόμμωση), 274. *Corinth* XVIII, IV, πίν. 43, αριθ. C214, 216.
[718] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 115d (D 3976) (α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[719] Schürmann, *Karlsruhe*, 144, αριθ. 498, πίν. 88 (2ος αι. π.Χ.). Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 166, αριθ. 1280-1281 (παράλια Ιωνίας, ελληνιστική εποχή).
[720] *Capua preromana* V, πίν. XXXIII, 4, 5-6, 9, XXXIV,1, 4, 7-8.
[721] Bieber 1955, αριθ. 368.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

κόμης μέχρι τον κρωβύλο είναι επίπεδο και με εγχαράξεις, όπως των αριθ. Κατ. 471-472[722].

Με λαμπάδιο ή δεσμό (Πίν. 75-76)

Ένας περίτεχνος τύπος κόμμωσης που αποτελεί μετεξέλιξη του τύπου του λαμπαδίου[723] του 5ου αι. π.Χ., είναι αυτός όπου τα μαλλιά πιάνονται σε ψηλό κρωβύλο στην κορυφή του κεφαλιού, οι επιμέρους βόστρυχοι δεν ανοίγουν σαν φλόγες, αλλά χωρίζονται σε δύο επιμέρους μάζες δεξιά και αριστερά μοιάζοντας με τόξο, εξού και ο όρος bow-knot στην αγγλική βιβλιογραφία. Η απόδοσή του στα ελληνικά είναι κόμμωση με «δεσμό». Σταδιακά ο δεσμός αποκτά μεγαλύτερο όγκο και γίνεται περισσότερο περίτεχνος. Είναι μια από τις πιο εντυπωσιακές κομμώσεις της ελληνιστικής εποχής και στη μεγάλη πλαστική τη συναντούμε στο κεφάλι του Απόλλωνα Belvedere, αλλά και στα ανάγλυφα, όπως στη βάση της Μαντίνειας. Όπως αναφέρει η Thompson σε κάποιες περιπτώσεις είναι Ηράκλειος δεσμός και το λύσιμο του κόμπου αυτού σε γαμήλιες τελετές θα έφερνε καλή τύχη. Ο τύπος αυτός κόμμωσης συνηθίζεται επίσης σε αγάλματα Νίκης ή Νυμφών, καθώς και σε παραστάσεις της Υγείας[724].

Στην Άμφισσα ο τύπος αντιπροσωπεύεται από λίγα κεφάλια που όμως ξεχωρίζουν. Το κεφάλι αριθ. Κατ. 473 είναι από τα ωραιότερα κεφάλια του αποθέτη. Εκτός από την περίτεχνη κόμμωση και τη λεπτομέρεια στην απόδοση των χαρακτηριστικών, ξεχωρίζει λόγω του μεγέθους του που σημαίνει ότι θα ανήκε σε πολύ μεγαλύτερο ειδώλιο από τα υπόλοιπα. Οι βόστρυχοι αποδίδονται με πολλαπλές εμβαθύνσεις και εξάρματα που έχουν γίνει με τη χρήση εργαλείου. Φέρει περίτεχνο στεφάνι που επίσης διακοσμείται με αλλεπάλληλες εμβαθύνεις και πίσω από αυτό υπάρχει κεντρική βαθιά χωρίστρα και εκατέρωθεν παράλληλες εγχαράξεις. Τα μαλλιά καταλήγουν σε περίτεχνο κρωβύλο που ανοίγει σε τέσσερα τμήματα σαν άνθος και στο πίσω μέρος της κεφαλής υπάρχουν δύο βαθιές εγχαράξεις για να δηλώσουν τον επιμερισμό των μαλλιών. Ο λαιμός είναι παχύς συμπαγής με διπλή εγχάραξη (collier d'Aphrodite).

[722] *Capua preromana* V, πίν. XXXVII,7-8.
[723] Στη βιβλιογραφία ο όρος συναντάται ως lampadion / little torch, Higgins, *Tanagra and the Figurines*, 123, εικ. 155 (από την Τανάγρα, 250-200 π.Χ.).
[724] Leventi 2003, 62, πίν. 35 R53.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 474-475 πιθανότατα προέρχονται από την ίδια μήτρα. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου έχουν αποδοθεί με επιμέλεια, με ονειροπόλα έκφραση και κλίση του κεφαλιού προς τα δεξιά της μορφής. Παρεμφερή χαρακτηριστικά έχουν και τα αριθ. Κατ. 476-477, τα οποία ίσως βρίσκονται πιο κοντά εικονογραφικά στον τύπο του λαμπαδίου, γιατί στην κορυφή του κεφαλιού οι βόστρυχοι αποδίδονται λιγότερο σχηματοποιημένοι. Στο αριθ. Κατ. 480, αντίθετα, είναι απόλυτα σχηματοποιημένοι και είναι κοντά σε αυτό που σε κάποιες δημοσιεύσεις αναφέρεται ότι μοιάζει με πεταλούδα[725]. Απόλυτα σχηματοποιημένοι, αλλά πιο επιμήκεις αποδίδονται οι βόστρυχοι στο αριθ. Κατ. 483. Ο τρόπος που αποδίδονται τα μαλλιά τα καθιστά αυτόνομα ως διακοσμητικό κόσμημα ή μπορεί να υποδηλώνει ότι ήταν πρόσθετα. Η Thompson αναφέρει ότι μπορεί σε εκείνες τις γεμάτες προκαταλήψεις εποχές ο συσχετισμός με πεταλούδα ή και με άνθος λωτού και η σχέση των δύο με την αθανασία, να τονιζόταν σκόπιμα.

Πιστά παράλληλα με τα κεφάλια από την Άμφισσα δεν έχουμε εντοπίσει. Από την Τροία αναφέρουμε κάποια που παρουσιάζουν ομοιότητα. Δύο ειδώλια που διατηρούν το κεφάλι έχουν αυτή την κόμμωση με σχετικά μικρό «δεσμό»[726], αλλά και μεμονωμένα κεφάλια[727].

Κεφάλι από την Κυρηναϊκή του β΄ μισού του 3ου αι. π.Χ.[728], καθώς και κεφάλι από την Κόρινθο[729] με ελαφρά κλίση προς τα αριστερά και τα μαλλιά πιασμένα ψηλά σε κρωβύλο στην κορυφή του κεφαλιού που χωρίζει στη μέση, καθώς και από τη Μύρινα[730] μοιάζουν με τα αριθ. Κατ. 474-475. Με το αριθ. Κατ. 475 στο οποίο φαίνεται ίχνος κορδέλας που περιβάλλει το κεφάλι μοιάζει λίγο κεφάλι από την Επιδαυρία[731].

Κεφάλι από την Αγορά πιο κοντά στο αριθ. Κατ. 476 έχει σαφή διμερή διάκριση των βοστρύχων και τοξοειδή κόμπο[732]. Επίσης άλλο κεφάλι από την Αθήνα με πολύ επιμελημένα χαρακτηριστικά, μεγάλη μύτη, μισάνοιχτο στόμα και μεγάλα

[725] Thompson, *Troy*, 43 "the shape becomes distinctly like that of a butterfly". Rumscheid, *Priene*, 473, όπου η κόμμωση περιγράφεται ως "Schmetterlingsknot".
[726] Thompson, *Troy*, 124, πίν. XXXI, αριθ. 150-151. Χρονολογούνται στο 2ο, αλλά αποδίδουν τύπο του 3ου αι. π.Χ.
[727] Thompson, *Troy*, 130, 131, πίν. XLIII, αριθ. 202-204, XLIV, αριθ. 205, XLV, αριθ. 209-210. Για παρεμφερή κεφάλια, επίσης από την Τροία, βλ. και Besques, *Louvre* III, 92, πίν. 117e,h (D 546, D 548) (β΄μισό-τέλη του 2ου αι. π.Χ.).
[728] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 58c (D 4481).
[729] *Corinth* XII, πίν. 23, αριθ. 280 (2ος αι. π.Χ.).
[730] Besques, *Louvre* II, πίν. 218g (M20).
[731] Πέππα-Παπαϊωάννου 1985, πίν. 41, Α150.
[732] Thompson 1963β, πίν. 82, αριθ. 15 (χρονολογείται γύρω στο 225 π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μάτια που έχει την κόμμωση για την οποία γίνεται λόγος, ταυτίζεται με κεφάλι Απόλλωνα του τύπου Belvedere και χρονολογείται στο β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ.[733], ενώ σε γυναικεία θεότητα αποδίδεται κεφάλι από τη Σμύρνη[734] με σαφώς χωρισμένους εκατέρωθεν του δεσμού πλοκάμους, το οποίο χρονολογείται στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Επίσης από τη Σμύρνη[735] συναντούμε κεφάλια που η κόμμωση αυτή με φιόγκο είναι ακόμη πιο περίτεχνη και εξεζητημένη.

Ομοιότητες με τα αριθ. Κατ. 476-477 παρουσιάζουν και άλλα κεφάλια από τη Μυτιλήνη, όπου τα μαλλιά μαζεύονται σε ογκώδη δεσμό στην κορυφή του κρανίου[736], μεμονωμένα κεφάλια που προέρχονται από τη Μοργκαντίνα[737], καθώς και ένα από την Κάλλατη[738]. Από τη Λέσβο δύο κεφάλια στο Βρετανικό Μουσείο με τα μαλλιά πιασμένα ψηλά στην κορυφή του κεφαλιού και με δύο πλοκάμους πιασμένους φιόγκο ποικίλλουν σε χρονολόγηση από τον 3ο αι. π.Χ. μέχρι τον 1ο αι. μ.Χ.[739]. Από την Πριήνη[740] προέρχονται κεφάλια με αυτή την κόμμωση, αλλά είναι πολύ περισσότερο εκλεπτυσμένα και ανήκαν σε μεγάλων σχετικά διαστάσεων ειδώλια. Ειδώλιο μικρής χορεύτριας από τη Μύρινα[741] έχει τα μαλλιά χτενισμένα με δεσμό που έχουν τοξοειδή μορφή στην κορυφή του κεφαλιού, ενώ κυματιστοί βόστρυχοι περιβάλλουν και τις παρειές του προσώπου μέχρι το ύψος των ώμων.

Από τη Σικελία[742] αναφέρουμε γυναικείο κεφάλι με κλίση προς τα αριστερά της με τα μαλλιά να περιβάλλουν το πρόσωπο, ψηλό φιόγκο στο κέντρο του κεφαλιού, ενώ ένας βόστρυχος πέφτει στο λαιμό στη δεξιά πλευρά της. Το πρόσωπο είναι εκφραστικό και χρονολογείται στον 1ο αι. π.Χ. Ειδώλια με τα μαλλιά πιασμένα με κορδέλα ψηλά, από όπου χωρίζονται στα δύο, έχουμε και από την Τροία[743], τον Τάραντα[744], ενώ ανάλογα απαντούν στην Αίγυπτο[745] και στη ρωμαϊκή περίοδο[746].

[733] Schmidt, *Würzburg,* πίν. 6, αριθ. 17.
[734] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, 162, πίν. 61, αριθ. 367.
[735] *BM Cat*. III, 131, πίν. 57, αριθ. 2310 και 132, πίν. 57, αριθ. 2314. Αναφέρεται ότι η κόμμωση αυτή απαντά στη μεγάλη πλαστική των ύστερων κλασικών-ελληνιστικών χρόνων για απόδοση κεφαλιών Αφροδίτης, ενώ στην κοροπλαστική για κεφάλια Νικών. Για κεφάλια Νικών από τη Μύρινα, βλ. Besques, *Louvre* II, πίν. 90a, c.
[736] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, αριθ. 627, 629, 631, 634, 635, 640, 1070, 1071. Τα κεφάλια αυτά χρονολογούνται στο 2ο αι. π.Χ.
[737] Bell, *Morgantina*, πίν. 104, αριθ. 608, 610, 611 που χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ.
[738] Canarache, *Callatis*, αριθ. 90, σ. 90.
[739] *BM Cat*. III, πίν. 80, αριθ. 2475, 2477.
[740] Rumscheid, *Priene*, πίν. 84-88.
[741] *BM Cat*. III, πίν. 48, αριθ. 2272.
[742] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 153, αριθ. 931.
[743] Thompson, *Troy*, πίν. XLIV, αριθ. 205.
[744] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 116a, b (D 3980, 3982).
[745] Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 109-110, αριθ. 182-189.
[746] Dunand 1990, 245, αριθ. 697.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Παράλληλο με το αριθ. Κατ. 483 που ο κρωβύλος προβάλλει έντονα από το κεφάλι και μοιάζει με χελιδονοουρά συναντούμε στην Τροία[747], καθώς και στην Αίγυπτο[748].

Κόμμωση «τέττιξ» (Πίν. 76-77)

Το κεφάλι αριθ. κατ. 484 με ελαφρά κλίση προς τα δεξιά, έχει περίτεχνο τύπο κόμμωσης όπου τα μαλλιά σχηματίζουν μπροστά, πάνω από το μέτωπο, τέσσερις στενές σειρές βοστρύχων με επιμέρους κάθετες εγχαράξεις. Στη συνέχεια το κεφάλι περιβάλλεται από στεφάνι και πίσω από αυτό τα μαλλιά χωρίζονται με κεντρική χωρίστρα και καταλήγουν σε ψηλό κρωβύλο στο πίσω μέρος. Το κεφάλι αριθ. κατ. 485 δεν είναι ακριβώς ίδιου τύπου, αλλά παρεμφερές με αντίθετη κλίση.

Ο τύπος αυτός κόμμωσης είναι γνωστός ως «τέττιξ». Η Thompson στη δημοσίευση των ειδωλίων της Τροίας διατηρεί επιφυλάξεις για την ορθότητα απόδοσης του αρχαίου όρου και ακολουθεί τον Kleiner, ο οποίος περιορίζεται στην περιγραφή της κόμμωσης[749]. Οι μελετητές χρησιμοποιούν διαφορετικούς τρόπους για να περιγράψουν τον τρόπο με τον οποίο τα μαλλιά των ειδωλίων είναι χτενισμένα. Στην ανάλυση των ειδωλίων από την Τροία, οι βόστρυχοι περιγράφονται ως snail-shell, δηλαδή κοχλιόσχημοι. Η Κ. Τζαναβάρη τα περιγράφει ως σειρές ελικοειδών βοστρύχων. Η Μ. Ακαμάτη ως σειρές σπειροειδών βοστρύχων, οι Στ. Δρούγου και Γ. Τουράτσογλου, καθώς και η Στ. Κόρτη-Κόντη ως σειρές μαργαριταρόσχημων βοστρύχων, ενώ η Λ. Αχειλαρά κάνει λόγο για διπλή σειρά σχηματοποιημένων βοστρυχίσκων που αποδίδονται ως ορθογώνια εξάρματα πάνω από το μέτωπο και τους κροτάφους.

Η κόμμωση αυτή είναι ιδιαίτερα αγαπητή στα κοροπλαστικά εργαστήρια της Μακεδονίας. Τα ειδώλια ΜΘ 9839, 9835, 9843 από τη Θεσσαλονίκη[750] που προέρχονται από κοινό τάφο και απεικονίζουν τον ίδιο τύπο ειδωλίου, έχουν κεφάλι με κόμμωση «τέττιξ» και το πίσω μέρος του κεφαλιού καλυμμένο από το ιμάτιο. Στη Βέροια έξι μεμονωμένα κεφάλια ανήκουν σε αυτό τον τύπο και το πίσω μέρος τους είναι καλυμμένο με ιμάτιο. Επιπλέον πέντε τύποι ειδωλίων από τη Βέροια έχουν κεφάλια με αυτή την ιδιαίτερη κόμμωση, ανεβάζοντας σε περισσότερα από 40 τον

[747] Thompson, *Troy*, πίν. XLVI, αριθ. 213.
[748] Fischer, *Ägypten*, πίν. 12, αριθ. 126.
[749] Thompson, *Troy*, 39. Βλ. και Kleiner, *Tanagrafiguren*, 215.
[750] Tsakalou-Tzanavari 2007, 121, εικ. 2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αριθμό τους[751]. Ακέραιο ειδώλιο με κόμμωση αυτού του τύπου προέρχεται από τη Σπηλιά Εορδαίας[752]. Επίσης με οκτώ κεφάλια αντιπροσωπεύεται στο Θεσμοφόριο της Πέλλας[753], ενώ τον τύπο βρίσκουμε και στους θαλαμωτούς τάφους[754]. Κεφάλι γυναικείας προτομής από το ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης που χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. έχει τον ίδιο τύπο κόμμωσης[755].

Κεφάλι από τη Μυτιλήνη που χρονολογείται τον 3ο αι. π.Χ.[756], από ανασκαφή αποθέτη ιερού Αφροδίτης, αν και η φωτογραφία της δημοσίευσης δεν είναι ιδιαίτερα καθαρή, πιθανότατα αποδίδει τον ίδιο τύπο κόμμωσης.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο τύπος απαντά και στην Τροία[757], από όπου προέρχονται τέσσερα κεφάλια, τα αριθ. κατ. 279-281 (τέλη 2ου-1ος αι. π.Χ.). Τον συναντούμε επίσης στη Μύρινα[758]. Εκτός από τις γυναικείες μορφές από τη Μύρινα έχουμε και ειδώλιο Έρωτα που έχει αυτόν τον τύπο κόμμωσης, ενώ το πίσω μέρος του κεφαλιού είναι καλυμμένο[759]. Επίσης, δύο ειδώλια του 2ου αι. π.Χ. από τη Μύρινα[760] που απεικονίζουν τη θεά Ήρα έχουν την κόμμωση τύπου «τέττιξ» και διάδημα, ενώ το ίδιο συμβαίνει με κεφάλι από τη Σμύρνη που μπορεί να ανήκει σε ειδώλιο Άρτεμης[761].

Κεφάλια με ρόδακα στην κορυφή του μετώπου (Πίν. 77)

Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 486-488 αποτελούν ξεχωριστό τύπο. Το αριθ. Κατ. 486 έχει λεπτό ωοειδές πρόσωπο με λεπτά χαρακτηριστικά. Η κόμμωση διαμορφώνεται με ακανόνιστες μικρές, αλλά βαθιές εγχαράξεις εκατέρωθεν κεντρικής βαθιάς χωρίστρας. Στην κορυφή του μετώπου φέρει κυκλικό κομβίο σαν ροζέτα, ενώ απουσιάζει ο κρωβύλος στο πίσω μέρος.

[751] Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 200, σημ. 1246 (τύποι α-γ, ε, φ). Δρούγου - Τουράτσογλου, *Τάφοι Βεροίας,* Π1508, πίν. 35, Π1485, πίν. 29, 36, Π1492.
[752] Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1985, 271, πίν. 129β (ΒΕ 1870).
[753] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας,* αριθ. κατ. 26 (πίν. 10δ), 28 (πίν. 10β), 33 (πίν. 10στ), 57, 99 (πίν. 19θ), 100 (πίν. 18δ), 114 (πίν. 19δ), 126 (πίν. 19ι).
[754] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θαλαμωτοί τάφοι Πέλλας*, 142, πίν. 13, αριθ. 93, πίν. 14, αριθ. 97-98, πίν. 17, αριθ. 107-108, πίν. 19, αριθ. 136, πίν. 36, αριθ. 298, 299, πίν. 44, αριθ. 388.
[755] Κόρτη-Κόντη, *Θεσσαλονίκη,* 91, 178, αριθ. 3.
[756] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 315, αριθ. κατ. 348.
[757] Thompson, *Troy*, πίν. LV.
[758] Kleiner, *Tanagrafiguren,* πίν. 51α, δ σε ακέραια ειδώλια. Βλ. και Leyennar-Plaisier, *Leiden,* 262-263, αριθ. 686-687, πίν. 97-97 για υστερότερα ειδώλια της εποχής του Αυγούστου.
[759] Besques, *Louvre* II, 39, πίν. 45e.
[760] Besques, *Louvre* II, 85-86, πίν. 104d,g.
[761] Leyenaar-Plaisier, *Leiden,* πίν. 61, αριθ. 371.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Παράλληλα εντοπίστηκαν στην Κόρινθο[762] από όπου προέρχεται κεφάλι με αδρά χαρακτηριστικά και στροφή προς τα δεξιά της μορφής, με πεπονοειδή κόμμωση και πλαστικό δεσμό σαν ροζέτα στην κορυφή σχεδόν του κεφαλιού. Επίσης από τη Μύρινα[763] προέρχεται κεφάλι, στο οποίο τα μαλλιά καλύπτονται με κεκρύφαλο που συγκρατείται με σφαιρικό κόσμημα. Από τη Μοργκαντίνα[764] προέρχεται περίτεχνο κεφάλι με ωοειδές πρόσωπο, μισάνοιχτα χείλη, πεπονοειδή κόμμωση που φέρει ροζέτα στην κορυφή του μετώπου και αποδίδεται σε θεά.

Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 486-488 μοιάζουν και με τα κεφάλια των μουσικών με το τρίγωνο αριθ. Κατ. 158-159, όπου όμως εκεί τα κυκλικά κομβία είναι δύο.

Μεμονωμένα κεφάλια (Πίν. 78)

Το κεφάλι αριθ. Κατ. 489 δεν έχει άλλο παρεμφερές στον αποθέτη. Η κόμμωση δεν είναι πεπονοειδής, αλλά δεν είναι και η «κνιδιακή». Το πρόσωπο περιβάλλει μια παχιά μάζα μαλλιών σαν στεφάνι που με αφετηρία την κεντρική χωρίστρα φέρει πολλαπλές διαγώνιες εγχαράξεις. Πίσω από αυτή τη μάζα, τα μαλλιά επιμερίζονται επίσης με παράλληλες διαγώνιες εγχαράξεις με κατεύθυνση προς το πίσω μέρος του κεφαλιού, όπου απολήγουν σε κρωβύλο.

Στο πρόσωπο, η κοιλότητα των ματιών δηλώνεται αδρομερώς, η μύτη είναι μυτερή και το στόμα είναι μικρό με τα χείλη κλειστά. Η έκφραση της μορφής είναι αυστηρή και επιβλητική.

Ακριβή παράλληλα για το κεφάλι δεν έχουμε εντοπίσει. Από το ιερό της Δήμητρας στην Κνωσό προέρχεται κεφάλι γυναικείου ειδωλίου που παρουσιάζει σχετική ομοιότητα[765]. Επίσης ομοιότητα παρουσιάζει κεφάλι από το Paestum[766], καθώς και από την Καπύη[767], το δεύτερο όμως όχι όσον αφορά την έκφραση και τα χαρακτηριστικά του προσώπου, αλλά τον τρόπο που έχουν αποδοθεί τα μαλλιά. Σχετική ομοιότητα παρουσιάζει και κεφάλι από τη Μοργκαντίνα[768].

Ιδιόμορφο είναι και το κεφάλι αριθ. Κατ. 490. Τα μαλλιά περιβάλλουν σαν στεφάνι το πρόσωπο με διαγώνιες εγχαράξεις. Στο πίσω μέρος πολλές πυκνές

[762] *Corinth* XII, πίν. 19, αριθ. 235 (3ος αι. π.Χ.).
[763] Besques, *Louvre* III, 99, πίν. 125d (Myrina 1318) (πρώιμη ελληνιστική περίοδος).
[764] Bell, *Morgantina*, πίν. 50, αριθ. 192 (αρχές του 3ου αι. π.Χ.).
[765] Higgins 1973, 82, πίν. 57, αριθ. κατ. 193 (330-200 π.Χ.).
[766] Miller Ammerman, *Santa Venera*, 208, πίν. LXI, αριθ. 2061 (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.).
[767] *Capua preromana* V, πίν. XXXVI, 5.
[768] Bell, *Morgantina*, πίν. 100, αριθ. 561.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

εγχαράξεις δηλώνουν τα μαλλιά και στο κέντρο σχηματίζεται επιμήκης κρωβύλος με διακόσμηση τρυπανωτή. Αν δεν αποδίδονταν με αυτές τις αλλεπάλληλες εμβαθύνσεις ο κρωβύλος θα μπορούσε το κεφάλι αυτό να εντασσόταν στον επόμενο τύπο με το σάκκο.

Τύπος 7. Γυναικεία κεφάλια καλυμμένα με σάκκο (Πίν. 78-79)

Πέντε κεφάλια, τα αριθ. Κατ. 491-495, έχουν τα μαλλιά τους καλυμμένα με σάκκο. Τα μαλλιά είναι χωρισμένα στη μέση, φέρονται προς τα πλάγια και μαζεύονται στο σάκκο και με αυτό τον τρόπο είναι ορατά μόνο επάνω από το μέτωπο και τους κροτάφους. Τα κεφάλια δεν προέρχονται από κοινές μήτρες. Στο αριθ. Κατ. 491 η επιφάνεια του σάκκου είναι σχετικά λεία και η άκρη του πέφτει βαριά προς τα κάτω δημιουργώντας αναδίπλωση.

Όπως συμβαίνει γενικά στην περιγραφή των κεφαλιών στις διάφορες δημοσιεύσεις βρίσκει κανείς διαφορετικούς όρους που φαινομενικά περιγράφουν το ίδιο πράγμα. Ειδώλια με καλυμμένα τα μαλλιά άλλοτε αναφέρονται ότι έχουν σάκκο στο κεφάλι, ενώ δεν λείπουν και οι περιπτώσεις όπου αναφέρεται ως κεκρύφαλος και απλά ως καλύπτρα. Το ίδιο συμβαίνει και στις ξενόγλωσσες εκδόσεις όπου απαντούν οι όροι *sakkos*, bag, kerchief, kekryphalos κλπ.

Πρώιμο γυναικείο κεφάλι με τα μαλλιά κλεισμένα σε σάκκο προέρχεται από τη Βόρεια Κλιτύ της Ακρόπολης[769] και άλλο από τον Κεραμεικό[770]. Επίσης από τον Κεραμεικό[771], αλλά από το γ΄ τέταρτο του 4ου αι. π.Χ., προέρχεται κεφάλι νεαρού κοριτσιού με τα μαλλιά καλυμμένα από σάκκο με μικρή αναδίπλωση στο πίσω μέρος. Ομοιότητα με τα κεφάλια από την Άμφισσα εντοπίζουμε σε κεφάλι από το Θεσμοφόριο στην Ερέτρια[772]. Σε σάκκο είναι κλεισμένα και τα μαλλιά κεφαλιού από τα Άβδηρα[773], αλλά δεν υπάρχει η αναδίπλωση του υφάσματος που παρατηρείται στα κεφάλια της Άμφισσας. Από τη συλλογή του Μουσείου Μπενάκη με κοροπλαστικό υλικό από την Αίγυπτο παραπέμπουμε σε τρία κεφάλια, όπου αναφέρεται ότι τα μαλλιά μαζεύονται σε σάκκο[774].

[769] Morgan 1935, 208, εικ. 12a.
[770] *Kerameikos* XV, 43, πίν. 25, αριθ. 129 (ύστερος 5ος αι. π.Χ.).
[771] *Kerameikos* XV, 140, πίν. 73, αριθ. 417.
[772] *Eretria* VII, 35, 88, πίν. 26, αριθ. 1041.
[773] Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων*, 54, πίν. 8, Α17.
[774] Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 100, αριθ. 148-150. Τα κεφάλια είναι φωτογραφημένα κατενώπιον, οπότε δεν μπορούμε να κάνουμε συγκρίσεις. Όπως και στα κεφάλια από την Άμφισσα μόνο γύρω από το

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ομοιότητα με τα κεφάλια αριθ. Κατ. 491-492 εντοπίζουμε σε κεφάλι από την Καπύη[775]. Ο σάκκος καλύπτει τα μαλλιά, εκτός από μια σειρά γύρω από το πρόσωπο και στο πίσω μέρος, που αποδίδεται λείο, σχηματίζεται αναδίπλωση του υφάσματος προς τα κάτω. Επίσης κεφάλι από την Πέργαμο[776] χωρίς μεγάλη αναδίπλωση πίσω. Από τη Φώκαια[777] αναφέρουμε δύο κεφάλια, αλλά δεν γνωρίζουμε πώς ήταν το πίσω μέρος του κεφαλιού.

Από την Κόρινθο[778] προέρχονται δύο κεφάλια γυναικείων μορφών, πιθανόν και από την ίδια μήτρα, των οποίων τα μαλλιά καλύπτονται από κεκρύφαλο. Παρόμοια κεφάλια προέρχονται και από την Ελάτεια[779]. Επίσης από την Κόρινθο[780], χωρίς την τριγωνική υπερύψωση των μαλλιών πάνω από το μέτωπο και άρα πιο κοντά εικονογραφικά στα κεφάλια από την Άμφισσα έχουμε ένα κεφάλι που τα μαλλιά του είναι καλυμμένα από σάκκο. Ο σάκκος αναδιπλώνεται στο πίσω μέρος, αλλά όχι τόσο πολύ όπως στης Άμφισσας.

Στα ανάγλυφα του 5ου αι. π.Χ. με σάκκο στα μαλλιά ή σφενδόνη απεικονίζεται η Υγεία, ενώ αποτελεί χαρακτηριστικό του αγαλματικού τύπου της Υγείας Ελπίδας. Απαντά και στην εικονογραφία και άλλων γυναικείων θεοτήτων, όπως η Άρτεμη, η Αφροδίτη, η Κόρη, ή οι Νύμφες, αλλά και σε θνητές. Ο σάκκος πιθανόν δηλώνει την αξιοπρέπεια της εικονιζόμενης μορφής, ενώ στις περιπτώσεις των θεοτήτων παραπέμπει στη γονιμότητα[781].

Τύπος 8. Γυναικεία κεφάλια καλυμμένα με ιμάτιο (Πίν. 79-81)

Ο τύπος απαρτίζεται από 17 κεφάλια κανένα από τα οποία δεν προέρχεται από κοινή μήτρα (αριθ. Κατ. 496-512). Το ιμάτιο άλλοτε πέφτει χαμηλά πάνω στο μέτωπο και στη συνέχεια οι δυο άκρες του διασταυρώνονται κάτω από το πηγούνι, αφήνοντας μόνο το πρόσωπο ελεύθερο (όπως στα αριθ. Κατ. 496, 497, 499, 501, 505, 506),

πρόσωπο είναι ορατά τα μαλλιά και στη συνέχεια είναι καλυμμένα. Επίσης από την Αίγυπτο, βλ. Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 198, αριθ. 1197 (τέλη του 3ου-αρχές του 2ου αι. π.Χ.).

[775] *Capua preromana* V, πίν. XXIX, 2-3.

[776] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 133, αριθ. 1035 (β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).

[777] Besques, *Louvre* III, πίν. 134c (D663), e (D662) (α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.).

[778] *Corinth* XV, II, 133, αριθ. 40, πίν. 24, XVII, 40. Στην περιγραφή του κεφαλιού γίνεται λόγος για σάκκο μέσα στον οποίο είναι κλεισμένα τα μαλλιά (entirely wrapped in bag. Bag ends at back in projecting point; folds indicated by two deep, broad grooves along either side of head). και *Corinth* XII, 44, πίν. 22, αριθ. 258 (εδώ περιγράφεται ως kerchief).

[779] Paris 1887, 436-437, αριθ. 92-94, πίν. IV,5-7.

[780] *Corinth* XVIII, IV, 227, H212, πίν. 42.

[781] Leventi 2003, 62.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

άλλοτε καλύπτει και το πηγούνι (όπως στα αριθ. Κατ. 502, 510), ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις απλά περιβάλλει την κόμμωση και πέφτει παράλληλα και σε απόσταση από τις παρειές του προσώπου (όπως στα αριθ. Κατ. 500, 507, 508).

Πολλές φορές καλυμμένα με το ιμάτιο αποδίδονται τα κεφάλια γυναικείων μορφών που ανήκουν σε χορεύτριες, στον τύπο που είναι γνωστός ως mantle dancers[782]. Το εικονογραφικό σχήμα της κάλυψης του κεφαλιού από το ένδυμα και πολλές φορές όχι μόνο αυτού, αλλά και του στόματος ή σπανιότερα και της μύτης έχει δεχθεί διάφορες ερμηνείες. Η πιο απλή είναι ότι οι γυναίκες κάλυπταν τα κεφάλια τους για να προστατευθούν από τη ζέστη ή από τη σκόνη των δρόμων. Πιθανόν ήταν και κάποια ένδειξη κοκεταρίας ή μόδας της εποχής. Η κάλυψη και του στόματος έχει όμως συσχετιστεί και με την έννοια της εχεμύθειας ή της θρησκευτικής σιωπής με την οποία θα δεσμεύονταν οι γυναίκες που συμμετείχαν σε τελετές[783]. Προχωρώντας το συλλογισμό μας, εκτός από τις επαγγελματίες χορεύτριες, η ίδια πρακτική θα υιοθετούνταν και από τις αναθέτριες ή τις ιερόδουλες που θα συμμετείχαν. Η χειρονομία, τέλος, αυτή αποκτούσε και αποτροπαϊκό χαρακτήρα, καθώς οι γυναίκες αποφεύγουν να ξεστομίσουν δυσοίωνες προφητείες.

Από τα ειδώλια του αποθέτη κεφάλια που μοιάζουν με το αριθ. Κατ. 497, στο οποίο το ιμάτιο περιβάλλει το πρόσωπο, σχηματίζει αναδίπλωση στο μέσον του μετώπου και οι δυο πλευρές του υφάσματος διασταυρώνονται κάτω από το πηγούνι, έχει το θραύσμα ειδωλίου αριθ. Κατ. 66 που ανήκει στο λεγόμενο τύπο της Pudicitia, και τα αριθ. Κατ. 145-146 που εντάσσονται στις χορεύτριες παρά την αποσπασματική διατήρησή τους. Τέλος, συναντούμε και ένα παράδειγμα grotesque χορεύτριας, το αριθ. Κατ. 147, που καλύπτει το στόμα της με το ιμάτιο.

Όπως έχουμε επανειλημμένα αναφέρει, οι τύποι των κεφαλιών δεν συνδυάζονται πάντα με συγκεκριμένους τύπους κορμών. Επομένως και τα κεφάλια που καλύπτονται από το ιμάτιο δεν απαντούν κατά αποκλειστικότητα σε ειδώλια που αποδίδουν χορεύτριες. Ενδεικτικά αναφέρουμε ειδώλια διαφόρων τύπων που έχουν το κεφάλι καλυμμένο με το ιμάτιο με τον ίδιο τρόπο, όπως το αριθ. Κατ. 497, από την Τανάγρα[784], την Κρήτη[785], τον Κεραμεικό[786], τη Μοργκαντίνα[787], την Απουλία[788],

[782] Για τον τύπο αυτό και την ονομασία του, βλ. ανάλυση στις χορεύτριες.
[783] Ένας τέτοιος συσχετισμός γίνεται με τον Ελευσινιακό κύκλο. Βλ. Heuzey 1873.
[784] *BM Cat.* III, πίν. 9, αριθ. 2047 με στροφή κεφαλιού προς τα αριστερά της και καπέλο (tholia), 2048 με κλίση προς τα δεξιά της, πίν. 11, αριθ. 2059 με χαμηλωμένο το κεφάλι, 2061 με καπέλο όπως 2047, αλλά αντίθετη φορά, πίν. 13, αριθ. 2068 με καπέλο και προς τα δεξιά της, πίν. 17, αριθ. 2095 καθιστή.
[785] *BM Cat.* III, πίν. 44, αριθ. 2251, πίν. 45, αριθ. 2252. Higgins 1973, πίν. 57, αριθ. 186.
[786] *Kerameikos* XV, πίν. 76-77, αριθ. 446, 449.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

χωρίς να απουσιάζουν και οι καθιστές μορφές[789]. Στη Μύρινα καλυμμένο με το ιμάτιο έχουν τα κεφάλια τους ειδώλια που απεικονίζουν ερωτιδείς[790] και μάλιστα κάποια αποδίδονται σε χορευτικές κινήσεις[791] και κάποια καλύπτουν με το ένδυμα και το στόμα[792], αλλά και ειδώλια όρθιων γυναικείων μορφών[793], ή που στηρίζονται σε πεσσό και φορούν από πάνω και πέτασο[794]. Μεμονωμένα κεφάλια αυτού του τύπου προέρχονται από τον Πειραιά[795], τη Δήλο[796], τη Μυτιλήνη[797], την Τροία[798], την Πέργαμο[799], την Πριήνη[800], την Αίγυπτο[801], τη Μύρινα[802], το Paestum[803], την Καπύη[804], τη Μοργκαντίνα[805], την Απουλία[806]. Αρκετά κεφάλια καλυμμένα με το ιμάτιο προέρχονται και από το Θεσμοφόριο της Ερέτριας[807].

Με το αριθ. Κατ. 499 από την Άμφισσα που επίσης περιβάλλεται από το ιμάτιο, παρουσιάζει μεγαλύτερη ομοιότητα το 2039[808] από το Paestum, κυρίως για τον τρόπο που το ένδυμα περιβάλλει το πηγούνι. Στο κεφάλι από την Άμφισσα το ιμάτιο σχηματίζει τριγωνική ακμή στην κορυφή του μετώπου, ενώ αντίθετα σε αυτό από το Paestum είναι οριζόντιο.

Το κεφάλι αριθ. Κατ. 501 που είναι καλυμμένο με το ιμάτιο δεν έχει στο μέτωπο την αναδίπλωση που συναντάμε για παράδειγμα στο αριθ. Κατ. 497, αλλά το ένδυμα καλύπτει οριζόντια το πάνω μέρος του προσώπου. Όπως και το αριθ. Κατ.

---

[787] Bell, *Morgantina*, πίν. 81, αριθ. 383.
[788] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 114b (D 3963) (τέλη του 4ου αι. π.Χ.).
[789] Besques 1984, 48, εικ. 13 (από την Τανάγρα, γ΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.). Βλ. ακόμη όρθια μορφή με πέτασο από την Κανόζα, που χρονολογείται στις αρχές του 3ου αι. π.Χ., ό.π., 52, εικ. 19.
[790] Besques, *Louvre* II, πίν. 62-63.
[791] Ό.π., πίν. 63e, f.
[792] Ό.π.,, πίν. 63d.
[793] Ό.π., πίν. 114c, 115b,d,f.
[794] Ό.π., πίν. 121a (β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.).
[795] Παλαιοκρασσά 1991, 121-122, πίν. 22, Ε100-Ε101.
[796] *Délos* XXIII, αριθ. 1141-1147.
[797] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 316, αριθ. 349-350 (3ος αι. π.Χ.).
[798] Thompson, *Troy*, πίν. XXXVIII, αριθ. 170-174.
[799] Töpperwein, *Pergamon*, πίν. 45, αριθ. 296.
[800] Rumscheid, *Priene*, πίν. 75, αριθ. 184-185
[801] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 197, αριθ. 1189-1191. Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 97, αριθ. 136-140 (τέλη του 3ου αι. π.Χ.).
[802] Besques, *Louvre* II, πίν. 210h, 211d. Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 119, αριθ. 879.
[803] Miller Ammerman, *Santa Venera*, πίν. LX, 2029 (ύστερος 4ος-3ος αι. π.Χ.). Γενικά ο τύπος των καλυμμένων με το ιμάτιο μορφών δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στο συγκεκριμένο ιερό, καθώς μόνο 12 από τα 400 κεφάλια είναι καλυμμένα, ενώ απουσιάζουν παντελώς οι ιματιοφόρες χορεύτριες.
[804] *Capua preromana* V, πίν. XXVI.
[805] Bell, *Morgantina*, πίν. 105, αριθ. 615, 617, 621-625 (3ος αι. π.Χ.), πίν. 107, αριθ. 642 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.).
[806] *BM Cat.* III, πίν. 148, αριθ. 885 (τέλη του 3ου αι. π.Χ.). (χωρίς την τριγωνική απόληξη πάνω από το μέτωπο).
[807] *Eretria* VII, πίν. 27, αριθ. 796-849.
[808] Miller Ammerman, *Santa Venera*, πίν. LX, 2039. Χρονολογείται στον 3ο αι. π.Χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

509 μοιάζουν με το κεφάλι της χορεύτριας αριθ. Κατ. 144 που στρέφει το κεφάλι της προς τα πίσω. Ομοιότητες εντοπίζουμε σε κεφάλι από τη Μύρινα[809] και σε μερικά από τη Μοργκαντίνα[810]. Επίσης μοιάζει με κεφάλι ειδωλίου από την Κυρηναϊκή που το έχουμε ήδη αναφέρει ως παράλληλο του τύπου 1[811].

Με τα αριθ. Κατ. 500 και 502 που τα κεφάλια καλύπτονται από το ιμάτιο, αλλά δεν περιβάλλονται από αυτό, ομοιότητες συναντάμε σε κεφάλι από τη Βεγγάζη[812], καθώς και από την Τροία[813], την Πριήνη[814], την Καπύη[815], τη Μύρινα[816], όπως και από τη Μοργκαντίνα[817].

Β. ΑΝΔΡΙΚΑ

Τύπος 9. Ανδρικό κεφάλι με καλύπτρα (Πίν. 82)

Το κεφάλι αριθ. Κατ. 513 είναι μοναδικό μεταξύ των κεφαλιών του αποθέτη. Το φύλο της μορφής δεν μπορεί να καθοριστεί με βεβαιότητα και κατατάσσεται με επιφύλαξη στα ανδρικά, στα οποία έχει συμπεριληφθεί και στην έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου της Άμφισσας. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι πολύ λεπτά και αρμονικά. Το κεφάλι είναι στραμμένο προς τα δεξιά της μορφής και τα μαλλιά σκεπάζονται με καλύπτρα που στερεώνεται χαμηλά στο μέτωπο με ταινία, η οποία δηλώνεται ανάγλυφα. Δεξιά και αριστερά στους κροτάφους διακρίνονται λίγοι βόστρυχοι που έχουν μείνει ελεύθεροι και αποδίδονται με λεπτές εγχαράξεις.

Η καλύπτρα αποτελεί κοινό εξάρτημα της γυναικείας ενδυμασίας, η χρήση της οποίας εντοπίζεται στα ελληνιστικά χρόνια από τον 4ο έως τον 1ο αι. π.Χ. Τα κεφάλια 194-201 από την Τροία[818] είναι παρεμφερή, αν και η καλύπτρα του κεφαλιού από την Άμφισσα είναι λιγότερο σχηματοποιημένη. Η Thompson αναφέρει ότι η καλύπτρα αυτή παραπέμπει στο αρχαίο «τεγίδιον», λόγω του περιγράμματός της που μοιάζει με στέγη. Το όνομα αναφέρεται σε επιγραφή του 3ου αι. π.Χ. και

[809] Besques, *Louvre* II, πίν. 211a, αριθ. 1346.
[810] Bell, *Morgantina*, πίν. 106, αριθ. 631, 632, 636 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.).
[811] *BM Cat*. III, πίν. 110, αριθ. 2684.
[812] *BM Cat*. III, 238, πίν. 124, αριθ. 2764.
[813] Thompson, *Troy*, πίν. XXXVIII, αριθ. 175.
[814] Rumscheid, *Priene*, πίν. 76, αριθ. 188.
[815] *Capua preromana* V, 200, πίν. XXVII,4.
[816] Besques, *Louvre* II, πίν. 126a-b, 128d.
[817] Bell, *Morgantina*, πίν. 106, αριθ. 629.
[818] Thompson, *Troy*, πίν. XLII.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

συγκαταλέγεται μεταξύ των αναθέσεων ενδυμάτων από τις γυναίκες σε ιερό Δήμητρας στην Τανάγρα. Η ίδια θεωρεί ότι σπάνια το φορούν άνδρες.

Ο τρόπος αυτός κάλυψης του κεφαλιού είναι δημοφιλής στα κοροπλαστικά εργαστήρια της Μακεδονίας και μεμονωμένα κεφάλια, αλλά και ακέραια ειδώλια απαντούν στα Άβδηρα[819], στη Βέροια[820] και την Πέλλα[821]. Το πρόσωπο, χωρίς όμως την καλύπτρα, μοιάζει με γυναικείο κεφάλι με κνιδιακή κόμμωση από το Θεσμοφόριο της Πέλλας[822].

Ο τύπος απαντά και στη Δήλο[823] και τη Μύρινα[824]. Από την Κόρινθο[825] προέρχονται δύο γυναικεία κεφάλια με καλύπτρα στο κεφάλι και πιθανόν ταινία (κορδέλα) που τη συγκρατεί πάνω από το μέτωπο.

Από τη Μυτιλήνη[826] προέρχονται κεφάλια με στεφάνια διακοσμημένα με φύλλα και καρπούς που χαμηλά στο μέτωπο φορούν λεπτή ταινία ανάλογη με του αριθ. Κατ. 513 από την Άμφισσα. Τα κεφάλια της Μυτιλήνης αποδίδονται σε Διόνυσο και χρονολογούνται στο β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. και ίσως η ταινία αυτή να είναι η διονυσιακή μίτρα. Κεφάλι από τη Σμύρνη με ανάλογα χαρακτηριστικά ταυτίζεται με Αριάδνη[827]. Σε διονυσιακές μορφές αποδίδονται και μερικά κεφάλια από τη Μύρινα[828] με ρεμβώδη έκφραση και ταινία στερεωμένη στο μέτωπο, καθώς και ανάλογα ύστερα κεφάλια από τη Σμύρνη[829]. Από τη Μύρινα προέρχονται και ακέραια ειδώλια που απεικονίζουν τον Διόνυσο με μίτρα στο κεφάλι[830]. Ειδώλιο Διόνυσου Βάκχου από την Ερέτρια έχει ανάλογο κεφάλι με το αριθ. Κατ. 513[831].

Τύπος 10. Ανδρικά κεφάλια με στεφάνι (Πίν. 82-83)

Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 514-515 πιθανότατα ανήκουν σε ανδρικά ειδώλια. Προέρχονται μάλλον από την ίδια μήτρα και αποδίδουν κοινό εικονογραφικό τύπο.

[819] Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων*, 61, πίν. 11-12, Β39-Β45.
[820] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας,* 200, τύπος γ (πίν. 94α, αριθ. 332-333), αλλά και ό.π., 201, σημ. 1263, όπου αναφέρονται οι τύποι ειδωλίων της Βέροιας με αυτό το κάλυμμα κεφαλιού.
[821] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θαλαμωτοί τάφοι Πέλλας,* 141, 220, πίν. 12, αριθ. 90 (μέσα του 2ου αι. π.Χ.).
[822] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 44, αριθ. 1981/827, πίν. 21γ.
[823] *Délos* XXIII, 250, πίν. 86, αριθ. 1152.
[824] Besques, *Louvre* II, πίν. 210a,c-g, i, 211a.
[825] *Corinth* XII, πίν. 24, αριθ. 285-286 (3ος αι. π.Χ.).
[826] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 463-464.
[827] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, 162, πίν. 61, αριθ. 368 (1ος αι. π.Χ.).
[828] Besques, *Louvre* II, πίν. 195d (MYR 1284), 196a,b, f, i (MYR 1278, LY 1626, MYR 1285, LY 1632).
[829] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 73-74 (εποχή Τραϊανού).
[830] Baudat 1953, 14-15, αριθ. 13-14, πίν. VI.
[831] Χιδίρογλου 2014, 33, εικ. 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Έχουν στεφάνι στο κεφάλι και πλόκαμοι πέφτουν παράλληλα με τις παρειές του προσώπου.

Από τη Δήλο μια σειρά κεφαλιών με βοστρύχους που πέφτουν στους ώμους και κάποια και με στεφάνια ταυτίζονται με κεφάλια νεαρών γυναικών ή με Έρωτες. Το αριθ. 899 από τη Δήλο[832], καθώς και δύο κεφάλια από το Paestum αποδίδονται σε Έρωτες[833].

Σε ειδώλια που αποδίδουν Έρωτα ή Διόνυσο πιθανόν ανήκουν και τα κεφάλια αριθ. Κατ. 516-517 με τους μακριούς βοστρύχους που πέφτουν μέχρι το ύψος των ώμων και τα στεφάνια στα μαλλιά. Παρεμφερή κεφάλια με το αριθ. Κατ. 517 από τη Σμύρνη, που έχουν έντονη κλίση, ρεμβώδη έκφραση και στεφάνια έχουν αποδοθεί στην Αριάδνη[834]. Από την Αμισό ανάλογα κεφάλια με έντονη κλίση της κεφαλής και συνήθως με στεφάνια με καρπούς αποδίδονται στον Διόνυσο[835].

Το μικρών διαστάσεων αριθ. Κατ. 518 εντάσσεται με επιφύλαξη στα κεφάλια που ανήκουν σε ανδρικά ειδώλια. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου του είναι αποδοσμένα με ευκρίνεια και έχει μια ρεμβώδη έκφραση που επιτείνεται και από το ανασήκωμα του κεφαλιού. Φορά λεπτό στεφάνι και φέρει σφαιρικό κομβίο/περόνη στην κορυφή του μετώπου που συγκρατεί τα μαλλιά. Μακρείς βόστρυχοι καλύπτουν το λαιμό στη δεξιά μόνο πλευρά του. Το κεφάλι παρουσιάζει ομοιότητες με ανάλογο από την Πριήνη που περιγράφεται ως παιδικό και αποδίδεται πιθανότατα σε ειδώλιο Έρωτα[836]. Σε γυναικεία μορφή αποδίδεται κεφάλι από την Αττική που χρονολογείται στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. με παχύ στεφάνι[837] και από τη Μύρινα με λεπτότερο στεφάνι[838].

Το αριθ. Κατ. 519 αποδίδει γενειοφόρο μορφή με στεφάνι. Δεν υπάρχει ανάλογό του στον αποθέτη. Στο κεφάλι θα μπορούσε να αναγνωριστεί κάποια θεϊκή μορφή, όπως ο Δίας ή ο Ασκληπιός, ή και ο Ηρακλής. Κεφάλι από τον Κεραμεικό[839] με γενειάδα και στεφάνι, με κλίση του κεφαλιού προς τα αριστερά, ταυτίζεται με Ηρακλή. Από απόρριψη υλικού καταστήματος κοροπλαστικής στην Αθήνα[840], στη

[832] *Délos* XXIII, πίν. 77.
[833] Ammerman, *Santa Venera*, πίν. XLVI, 1891 και 1892 (4ος-2ος αι. π.Χ.).
[834] Besques, *Louvre* III, πίν. 275a-b (2ος αι. π.Χ.).
[835] Summerer, *Amisos*, πίν. 10-11.
[836] Rumscheid, *Priene*, πίν. 136, αριθ. 316.
[837] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 33, αριθ. 197.
[838] Ό.π., πίν. 121, αριθ. 899. Επίσης κεφάλι νεαρού κοριτσιού με κλίση και βοστρύχους που πέφτουν στο λαιμό, πίν. 124, αριθ. 933.
[839] *Kerameikos* XV, 152, πίν. 80, αριθ. 466.
[840] Thompson 1965, 54, πίν. 18, αριθ. 4a.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

δυτική πλευρά του λόφου Αρεοπαγίτου, προέρχεται κεφάλι ειδωλίου Ηρακλή που δίνει και το όνομά του στον αποθέτη. Η ευγενική έκφρασή του θα μπορούσε ίσως να αναλογεί και σε κεφάλι Διός ή Ασκληπιού, όπως αμφιταλαντευόμαστε και για την αναγνώριση της μορφής του κεφαλιού αριθ. Κατ. 519 από την Άμφισσα, αλλά η παρουσία του στροφίου στο κεφάλι παραπέμπει στον ήρωα που λατρεύτηκε ιδιαίτερα στην ελληνιστική περίοδο. Η Thompson θεωρεί ότι το κεφάλι αποδίδει τον Ηρακλή Επιτραπέζιο. Το κεφάλι αυτό συγκρίνεται με δύο άλλα από την Αγορά[841]. Παρεμφερές γενειοφόρο κεφάλι, χωρίς όμως στεφάνι, προέρχεται και από το Θεσμοφόριο της Πέλλας[842].

Από τη Σμύρνη προέρχονται στεφανωμένα κεφάλια γενειοφόρου Ηρακλή[843]. Από την Τροία[844] προέρχεται κεφάλι ανδρικής γενειαφόρου μορφής που ταυτίζεται με τον Ηρακλή. Η μορφή φέρει παχύ στεφάνι, κλίνει προς τα αριστερά ελαφρώς ως προς το θεατή, αλλά τα χαρακτηριστικά του προσώπου και η γενειάδα δηλώνονται με λιγότερη ευκρίνεια από ό,τι στο κεφάλι από την Άμφισσα. Το κεφάλι της Τροίας χρονολογείται στον 1ο αι. π.Χ. και είναι ένα από τα δύο κεφάλια, το άλλο διατηρεί και τον κορμό του ειδωλίου, που απεικονίζουν τον Ηρακλή. Ανάλογο κεφάλι προέρχεται και από την Πέργαμο και αποδίδεται επίσης σε Ηρακλή[845].

Μεμονωμένα

Ιδιαίτερα εκφραστικό είναι το κεφάλι αριθ. Κατ. 520 το οποίο είναι επίπεδο. Έχει έντονη κλίση προς τα αριστερά ως προς τη μορφή και η ονειροπόλα έκφρασή του παραπέμπει σε κεφάλια επηρεασμένα από τον Πραξιτέλη. Κεφάλι από τη Σμύρνη[846] με ελαφρά κλίση προς τα αριστερά και ονειροπόλα έκφραση παρουσιάζει ομοιότητα με αυτό από την Άμφισσα. Παράλληλα βρίσκουμε και στην Αμισό[847].

Τα αριθ. Κατ. 521-522 επίσης με επιφύλαξη εντάσσουμε στα ανδρικά. Διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό στην απόδοση της κόμμωσης από την πλειονότητα και ίσως να είναι και υστερότερα χρονολογικά. Δεν έχουμε εντοπίσει

[841] Ό.π., Τ1336 (τέλη του 3ου αι. π.Χ.), Τ2297 (αρχές του 2ου αι. π.Χ.).
[842] Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 177, πίν. 23δ.
[843] Besques, *Louvre* III, πίν. 175d (β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.).
[844] Thompson, *Troy*, 72, αριθ. 3.
[845] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 135, αριθ. 1046 (αρχές του 2ου αι. π.Χ.).
[846] Besques, *Louvre* III, πίν. 282e (D 1496), επιρροή από Πραξιτέλη.
[847] Summerer, *Amisos*, πίν. 59, Μουσείο Κωνσταντινούπολης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ακριβή παράλληλα. Από την Έφεσο[848] προέρχονται παρεμφερή κεφάλια ειδωλίων που αποδίδονται σε αγένειους νέους και χρονολογούνται στα τέλη του 1ου αι. π.Χ.-αρχές 1ου αι. μ.Χ. Παρεμφερές κεφάλι από την Αθήνα[849] με κοντά σγουρά μαλλιά ταυτίζεται με κεφάλι ηλικιωμένης γυναίκας σε τύπο που αντιστοιχεί σε δούλα.

Γ. ΠΑΙΔΙΚΑ - ΕΦΗΒΙΚΑ (Πίν. 82, 84-85)

Τύπος 11. Κεφάλια κοριτσιών με μακριούς βοστρύχους(Πίν. 84)

Τα κεφάλια 523-526 είναι μικρότερων διαστάσεων από τα περισσότερα κεφάλια και ανήκουν σε ειδώλια κοριτσιών. Τα μαλλιά χωρίζονται με κεντρική χωρίστρα στη μέση και οι βόστρυχοι πέφτουν χαλαροί μέχρι το ύψος του λαιμού. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου έχουν δηλωθεί με φροντίδα. Τα μάτια είναι μικρά και έχουν δηλωθεί και τα βλέφαρα. Το στόμα είναι μικρό και τα χείλη μισάνοιχτα. Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 95-96 που σώζονται σχεδόν ακέραια, με εξαίρεση τα χέρια, και το αριθ. Κατ. 97, του οποίου διατηρείται μόνο ο άνω κορμός, έχουν κεφάλια όμοια με αυτά που βρέθηκαν αποκομμένα και προφανώς τα τελευταία ανήκαν στον ίδιο εικονογραφικό τύπο. Όπως αναφέραμε ήδη στην ανάλυση του τύπου 25, στον οποίο ανήκουν τα παραπάνω ειδώλια, είναι από τις λίγες περιπτώσεις στις οποίες και τα τρία ειδώλια που βρέθηκαν έχουν τον ίδιο τύπο κεφαλιού. Παράλληλα από άλλα εργαστήρια δεν έχουν προς το παρόν εντοπιστεί.

Τύπος 12. Κεφάλια αγοριών (Πίν. 84-85)

Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 527-539 έχουν κοινά φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά. Το πρόσωπο είναι στρογγυλό και παχύ με τονισμένα τα ζυγωματικά. Τα μάτια είναι μικρά, το ίδιο και το στόμα, το οποίο όμως τονίζει ένα ελαφρύ μειδίαμα. Η κόμμωση σε όλα είναι κοινή, με τα μαλλιά να περιβάλλουν τις παρειές του προσώπου με τη μορφή βοστρύχων, ενώ σπειροειδής φαρδύς βόστρυχος σχηματίζεται στην κορυφή του μετώπου. Πρόκειται για κόμμωση ιδιαίτερα διαδεδομένη για ειδώλια παιδιών της ελληνιστικής εποχής.

Ο πλόκαμος αυτός ταυτίζεται με το σκορπίο ή τον κρωβύλο. Σε πολλές περιπτώσεις αναφέρεται ότι αυτός ο πλόκαμος αφιερωνόταν από το παιδί σε κάποια

[848] *BM Cat*. III, 162-163, αριθ. 2440, 2442, πίν. 76.
[849] Thompson 1965, πίν. 21, αριθ. 3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

από τις θεότητες προστάτιδες των παιδιών, όπως οι κουροτρόφοι, ο Ασκληπιός και η Αφροδίτη, η Δήμητρα και η Άρτεμη. Ο πλόκαμος, συνεπώς, είναι δηλωτικός ανάθεσης είτε των μαλλιών είτε του ίδιου του παιδιού στην υπηρεσία της θεότητας για όλη τη διάρκεια της παιδικής του ηλικίας[850].

Οι ομοιότητες ανάμεσα στα κεφάλια που έχουν διατηρηθεί είναι τόσο μεγάλες που επιτρέπουν να κάνουμε λόγο για χρήσης κοινής μήτρας για κάποια από αυτά. Τα αριθ. Κατ. 527 και. 533 χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερο όγκο στην απόδοση της κόμης και ελαφρά στροφή προς τα δεξιά. Τα αριθ. Κατ. 528-532 και 534-535 προέρχονται πιθανότατα από την ίδια μήτρα. Οι επιμέρους διαφοροποιήσεις όσον αφορά την απόδοση της κόμης που άλλοτε αποδίδεται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια, ενώ άλλοτε ως λιγότερο επεξεργασμένη μάζα πηλού που περιβάλλει το πρόσωπο δεν αναιρεί την προέλευσή τους από κοινή μήτρα.

Τα υπόλοιπα τέσσερα τα εντάξαμε σε παρεμφερή τύπο. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν διαφέρουν, αλλά τα κεφάλια έχουν μια έντονη κλίση προς τα αριστερά και δεν είναι τόσο εμφανής ο κεντρικός πλόκαμος. Το αριθ. Κατ. 538 είναι ελαφρώς μεγαλύτερο, ενώ τα αριθ. Κατ. 536, 537, 539 πιθανότατα προέρχονται από την ίδια μήτρα.

Ανάλογα παραδείγματα κεφαλιών μας είναι γνωστά από το κοροπλαστικό εργαστήριο της Βέροιας, τα οποία αποδίδονται σε μικρά παιδιά ή σε Ερωτιδείς[851], γεγονός που δεν μας ξενίζει, αφού ουσιαστικά η εικονογραφία είναι κοινή. Ομοιότητες με τα κεφάλια από την Άμφισσα παρουσιάζει παιδικό κεφάλι από τον Κεραμεικό[852] και κάποια από το Θεσμοφόριο της Ερέτριας[853], από τη Μύρινα[854] και από το Paestum[855], τα οποία επίσης άλλοτε ταυτίζονται με παιδικά και άλλοτε με

[850] Thompson 1982, 157. Βλ. και Κ. Κουρουνιώτης, Ελευσινιακά, *ΑΔ* 8 (1923), 157, όπου αναφέρεται «Συχνότατα επίσης βλέπομεν εις αρχαίας κεφαλάς παίδων πλόκαμον χωριζόμενον από της λοιπής διαθέσεως της κόμης κατά μήκος του μέσου του κρανίου αρχόμενον άνωθεν του μετώπου. Ο Hauser αποδίδει εις τον πλόκαμον τούτον την αρχαίαν ονομασίαν *σκορπίος*, δια της οποίας χαρακτηρίζουσι τον *κρωβύλον* των παίδων ο Σουΐδας (εν λν. κρωβύλος *πλέγμα τριχών εις οξύ λήγον· εκαλείτο… σκορπίος δε επί παίδων*), και ο σχολιαστής του Θουκυδίδου (Ι,6)· και ο πλόκαμος ούτος απεκόπτετο πιθανώτατα αντί του σκόλλυος ως ανάθημα εις τον θεόν κατά την μετάβασιν εκ του παιδός εις τους εφήβους.»

[851] Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*, 204. Κάποια ειδώλια από τη Βέροια απεικονίζουν και κορίτσια με αυτό τον τύπο κόμμωσης.

[852] *Kerameikos* XV, πίν. 60, αριθ. 326 (ύστερος 4ος αι. π.Χ.).

[853] *Eretria* VII, πίν. 29.

[854] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, αριθ. 975-981, 985-986. Besques, *Louvre* II, πίν. 224b, e, I (παιδικές), 194f. Βλ.και Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 91, αριθ. 530 (β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.), το οποίο ταυτίζεται με παιδί ή Έρωτα.

[855] Ammerman, *Santa Venera*, πίν. LXII, 2426, 2436, 2437.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

κεφάλια Ερωτιδέων, καθώς και από την Κάτω Ιταλία[856]. Από τη Σμύρνη προέρχονται ιδιαίτερα εκφραστικά παιδικά κεφάλια με τη χαρακτηριστική κόμμωση[857], καθώς επίσης και από την Αίγυπτο[858].

Κεφαλάκι ειδωλίου από την Αθήνα με στεφάνι και παρεμφερή έκφραση με της Άμφισσας καταγράφεται στα παιδικά, αλλά να ανήκει σε κορίτσι[859].

Ιδιαίτερες ομοιότητες με τα κεφάλια από την Άμφισσα παρουσιάζουν κάποιες κεφαλές Αρποκράτη[860], καθώς και κάποιες άλλες που απλώς χαρακτηρίζονται παιδικές[861]. Το ενδιαφέρον σχετικά με αυτά τα κεφάλια είναι ότι το ακέραιο ειδώλιο αριθ. Κατ. 133 του τύπου 38, καθώς και τα αριθ. Κατ. 134-136 του ίδιου τύπου που διατηρούν τον άνω κορμό, έχουν αυτό τον τύπο κεφαλιού[862].

Τύπος 13. Κεφάλια εφήβων (Πίν. 82)

Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 540-542 ανήκουν σε εφηβικές μορφές. Η ιδιομορφία τους εντοπίζεται στον τρόπο απόδοσης των μαλλιών που ακολουθούν το κεφάλι και διατρυπούνται με αιχμηρό εργαλείο σε όλη την επιφάνεια. Ίδια κόμμωση έχουν και τα κεφάλια αριθ. Κατ. 487 και 490 που ανήκουν σε διαφορετικούς τύπος. Παράλληλά τους εντοπίζονται στην Αθήνα[863], τη Δήλο[864], την Τροία[865] και τη Σμύρνη[866].

Τύπος 14. «Γοργόνεια»

Δύο ιδιαίτερα κεφάλια, τα αριθ. Κατ. 543-544, αποτελούν τον τελευταίο τύπο κεφαλιών. Τα κεφάλια αυτά δεν ανταποκρίνονται στους συνήθεις τύπους που αντιστοιχούν σε ειδώλια. Δεν προέχονται από την ίδια μήτρα, αλλά εικονογραφικά είναι περισσότερο κοντά από όλα τα υπόλοιπα. Το φύλο τους δεν μπορεί να καθοριστεί με βεβαιότητα. Με περίτεχνο τρόπο αποδίδεται η κόμη. Στο αριθ. Κατ.

[856] Besques, *Louvre* IV, I, 13, πίν. 10b (Τάραντας).
[857] Besques, *Louvre* III, πίν. 290h, 291d, e,g. Leyennar-Plaisier, *Leiden*, αριθ. 596-599, πίν. 85 (αυτοκρατορική εποχή).
[858] *Sammlung Kaufmann*, πίν. 95, αριθ. 538. Fischer, *Ägypten*, πίν. 24, κυρίως τα αριθ. 275, 281, 288.
[859] Thompson 1959, 140, πίν. 28, αριθ. 25.
[860] Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, αριθ. 44-46, κυρίως 48, όπου επειδή δεν φορά στεφάνι σημειώνεται ότι οι δύο αποστρογγυλευμένες τούφες στο μέτωπο συναντώνται συχνά σε μορφές παιδιών.
[861] Ό.π., αριθ. 363-365.
[862] Βλ. ανάλυση τύπου 38.
[863] Thompson 1963α, 289, αριθ. 9, πίν. 73, T2517. Thompson 1965, 45, αριθ. 18-19, πίν. 16 (160 π.Χ.).
[864] *Délos* XXIII, πίν. 76, αριθ. 846.
[865] Thompson, *Troy*, πίν. XXX, αριθ. 146.
[866] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 83, αριθ. 575 (ρωμαϊκό).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

543 περιβάλλει το πρόσωπο με αρκετό όγκο. Στην κορυφή του κεφαλιού σχηματίζεται μικρός δεσμός, ενώ πέφτουν κυματιστά οι βόστρυχοι στις παρειές του προσώπου. Στο αριθ. Κατ. 544 η κόμη αναπτύσσεται περισσότερο ακτινωτά, επίσης σε ύψος. Ακριβή παράλληλα δεν έχουμε εντοπίσει. Στο Θεσμοφόριο της Πέλλας βρέθηκαν ανάλογα κεφάλια που ανήκουν σε γοργόνεια και μάλιστα διακρίνονται σε τρεις τύπους[867]. Πιο κοντά εικονογραφικά στα αριθ. Κατ. 543-544 είναι αυτά που ανήκουν στον Α και Γ τύπο[868]. Ο αποτρόπαιος χαρακτήρας του κεφαλιού της Γοργόνας είναι ο λόγος που χρησιμοποιούνταν αυτά τα αναθήματα. Παραθέτουμε ένα κεφάλι από τη Σικελία, που ακτινωτά αποδίδονται φύλλα στα μαλλιά, επειδή έχουν μια μικρή ομοιότητα, κυρίως με το αριθ. Κατ. 544[869]. Από τον Τάραντα προέρχονται δύο γοργόνεια, επίπεδα, που χρησίμευαν ως διακοσμητικά (holzargen) επίπλων[870].

Κ. ΠΡΟΤΟΜΕΣ (Πίν. 86-87)

Η κατηγορία αυτή αποτελείται από τέσσερις τύπους προτομών. Ο τύπος 1 είναι ο μόνος που αντιπροσωπεύεται από περισσότερες της μιας προτομής. Τα αριθ. Κατ. 545-547 ανήκουν στην κατηγορία που αποδίδονται μέχρι τη βάση του λαιμού. Σχεδόν ακέραιο διατηρείται μόνο το αριθ. Κατ. 545, ενώ σε αποσπασματική κατάσταση και συγκολλημένα από πολλά θραύσματα τα αριθ. Κατ. 546-547. Τα χαρακτηριστικά των προσώπων έχουν αποδοθεί με λεπτομέρεια: τριγωνικό μέτωπο, τοξωτά φρύδια, ανάγλυφη δήλωση των ματιών, μύτη ευθεία και χείλη κλειστά. Αποπνέουν αγαλματικότητα και μεταξύ τους παρουσιάζουν ομοιότητες που παραπέμπουν ενδεχομένως σε κοινή ή σε παρεμφερείς μήτρες. Από το Paestum[871] προέρχεται μεγάλων διαστάσεων γυναικείο κεφάλι, που δεν ανήκε σε προτομή, παρουσιάζει όμως ομοιότητα με τα αριθ. Κατ. 545-547.

Το αριθ. Κατ. 548 ανήκει στον τύπο 2 και είναι αρκετά φθαρμένο. Φέρει πόλο (;) στο κεφάλι και ανάλογα παραδείγματα έχουν βρεθεί στη Μοργκαντίνα[872]. Η παρουσία του πόλου έχει θεωρηθεί δηλωτική της ταύτισης της μορφής με την Περσεφόνη. Τη μεγαλύτερη διάδοση γνωρίζουν στο β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ., με διάρκεια όμως έως και στις πρώτες δεκαετίες του 3ου αι. π.Χ. Δύο προτομές του 4ου

[867] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 76, πίν. 29α- στ.
[868] Ό.π., πίν. 29α-β και ε-στ, αντίστοιχα.
[869] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 152, αριθ. 919 (β΄ μισό του του 2ου αι. π.Χ.).
[870] Herdejürgen 1971, 69, αριθ. 73, πίν. 20 (4ος αι. π.Χ.).
[871] Ammerman, *Santa Venera*, 276, πίν. LXXV, αριθ. 2463 (3ος αι. π.Χ.).
[872] Bell, *Morgantina*, πίν. 39-45.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αι. π.Χ. στην Κόρινθο[873] ταυτίζονται με θυμιατήρια, όπως παράλληλα από τη Μεγάλη Ελλάδα.

Στον τύπο 3 ανήκει το αριθ. Κατ. 549, στον οποίο η μορφή απεικονίζεται μέχρι κάτω από το στήθος. Μήτρα έχει χρησιμοποιηθεί μόνο για την πρόσθια όψη, ενώ η πίσω αποτελείται από διαφορετική επιφάνεια πηλού χωρίς επεξεργασία και με μεγάλη παραλληλόγραμμη οπή αερισμού. Το πρόσωπο είναι ευτραφές. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι τονισμένα. Τα μάτια μεγάλα με εγχάραξη, ευθεία η μύτη και σαρκώδη κλειστά τα χείλη. Στο λαιμό φέρει διπλή εγχάραξη. Το ιμάτιο καλύπτει τους ώμους και προφανώς τους βραχίονες που ήταν παράλληλοι με τον κορμό. Στο κάτω μέρος η αναδίπλωση του ιματίου διαμορφώνει την επιφάνεια έδρασης της προτομής. Με μεγάλη πλαστικότητα αποδίδεται το στήθος, το οποίο ενδέχεται να εικονίζεται γυμνό.

Σχετική ομοιότητα παρατηρούμε σε προτομή από τη Μοργκαντίνα[874], αν και απουσιάζει η έντονη αναδίπλωση του ενδύματος και η πλαστικότητα στην απόδοση του στήθους. Από τη Μακεδονία προέρχεται τύπος προτομής με κλειστή την πίσω πλευρά, όπως και στην περίπτωση του αριθ. Κατ. 549, στον οποίο η μορφή φορά λεπτό αχειρίδωτο χιτώνα που ζώνεται κάτω από το στήθος και χρονολογείται στο πέρασμα από τον 4ο στον 3ο αι. π.Χ.[875]. Είναι το κοντινότερο παράλληλο που βρέθηκε για το αντίστοιχο από την Άμφισσα.

Το αριθ. Κατ. 550 ανήκει στον τύπο 4, είναι επίπεδο και διατηρεί μόνο την πρόσθια όψη. Η μορφή αποδίδεται με λυτά μαλλιά, των οποίων οι βόστρυχοι πέφτουν στους ώμους. Τα χέρια ακολουθούν τον κορμό (ίσως διπλώνονταν κάτω από το στήθος). Η γυναικεία μορφή φορά χιτώνα με ευρύ άνοιγμα στο λαιμό και ιμάτιο που ζώνεται με περίτεχνο δέσιμο (bow knot) κάτω από το στήθος. Αν και η προτομή είναι επίπεδη και δεν φαίνεται να είχε πίσω επιφάνεια, διαφοροποιείται από το συνήθη τύπο ανάλογων προτομών που φέρουν τα χέρια μπροστά στο στήθος και κρατούν καρπό ή άνθος[876].

Οι προτομές ως κατηγορία αναθημάτων έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών και διαφορετικών προσεγγίσεων και ερμηνειών[877]. Αποτελούν μια ιδιαίτερη κατηγορία κοροπλαστικού υλικού, καθώς ο κοροπλάστης επιλέγει να αποδώσει το

[873] *Corinth* XVIII,IV, 75, 112, πίν. 21 C261-262.
[874] Bell, *Morgantina*, πίν. 39, αριθ. 152.
[875] Τζαναβάρη 2014, 336-338, εικ. 9-10.
[876] Τζαναβάρη 2014, 333-337.
[877] Γενικά για τις νεότερες ερμηνείες που έχουν αποδοθεί στις προτομές, βλ. Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 242-243, Muller 2009, Huysecom-Haxhi - Muller 2015, 429, Muller 2019, Sabetai 2015.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μέρος μιας μορφής για να υποδηλώσει όμως το όλον. Άλλοτε αποδίδεται μόνο το κεφάλι με ή χωρίς πίσω επιφάνεια, άλλοτε μέχρι το στήθος και άλλοτε δηλώνονται και τα χέρια. Σε αντίθεση με τα ειδώλια δεν μπορούσαν να σταθούν ανεξάρτητες στο χώρο, αλλά στηρίζονταν σε τοίχο ή στο έδαφος, ή αναρτούνταν. Για την ανάρτησή τους χρησίμευαν οι οπές που συνήθως φέρουν στο άνω μέρος τους και πιθανόν για την περιφορά τους κατά τη διάρκεια πομπών, όπως κατά τη διάρκεια αγροτικών εορτών.

Αποτελεί αγαπητό ανάθημα είναι όμως δύσκολο να διασαφηνιστεί η ταυτότητα της εικονιζόμενης μορφής με το δίλημμα να επικεντρώνεται στο αν πρόκειται για τη λατρευόμενη θεότητα[878] ή για την ίδια την αναθέτρια[879]. Έχουν προταθεί και οι δύο ερμηνείες με διαφορετικά προφανώς επιχειρήματα στην κάθε περίπτωση. Σύμφωνα με την παλαιότερη ερμηνεία, οι προτομές θεωρούνται εικόνες χθόνιων θεοτήτων λόγω της συχνής εύρεσής τους σε ιερά Δήμητρας και Κόρης στη Μεγάλη Ελλάδα. Μάλιστα ο E. Gerhard από το 1857 είχε κάνει λόγο για θεότητα που αναδύεται από το έδαφος λόγω της απόδοσης μόνο του άνω κορμού[880], άποψη που ενστερνίστηκαν στη συνέχεια και άλλοι μελετητές υποστηρίζοντας ότι με τον τρόπο αυτό οι έλληνες καλλιτέχνες εξέφρασαν το χθόνιο χαρακτήρα τριών θεοτήτων, της Δήμητρας, της Κόρης και του Διονύσου. Η απόδοση μόνο του άνω κορμού συνδέθηκε με την άνοδο της Κόρης από τον Άδη και ενίσχυσε την πεποίθηση ότι η εικονογραφία παραπέμπει και στην αναγέννηση της φύσης.

Δυσκολία στην αποδοχή αυτής της ερμηνείας προέκυψε από τα ευρήματα των ανασκαφών που κατέστησαν σαφές ότι οι προτομές αποτελούν σύνηθες ανάθημα και στα ιερά άλλων θεοτήτων, όπως της Ήρας, της Αφροδίτης, των Νυμφών, αλλά κυρίως της Άρτεμης[881], ενώ δεν λείπουν και οι περιπτώσεις που αναγνωρίζεται σε αυτές η Αφροδίτη[882]. Μια τέτοια περίπτωση ιερού που αρχικά είχε θεωρηθεί αφιερωμένο στην Αφροδίτη λόγω των προτομών που βρέθηκαν, αλλά τελικά ταυτίστηκε με Αρτεμίσιο, είναι η περίπτωση του ιερού της Επιδάμνου (Δυρράχιο)[883]. Ο μεγάλος αριθμός αυτής της κατηγορίας ευρημάτων, ειδικά στις περιπτώσεις Αρτεμισίων, ήταν δύσκολο να δικαιολογηθεί αν οι προτομές απεικόνιζαν τη Δήμητρα

[878] Croissant, *Protomés,* 4. Froning - Zimmermann-Elseify 2010, 23. Mallios 2004, 249.
[879] Muller, *Thesmophorion,* 497.
[880] Muller 2009, 82.
[881] Βλ. για παράδειγμα το Αρτεμίσιο της Θάσου και της Επιδάμνου (Δυρραχίου).
[882] Σκέρλου - Γρηγοριάδου 2014, 130.
[883] Muka - Muller - Tartari 2014. Dufeu-Muller - Huysecom-Haxhi - Muller 2010, 387-388. Dufeu-Muller κ.ά. 2010.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ή την Κόρη και ήταν απαγορευτικός για να θεωρηθούν επισκέπτριες θεότητες σε ιερά Αρτέμιδος[884].

Αυτή η αμφισημία και η μη δεσμευτική εικονογραφία αποθάρρυναν συχνά τους μελετητές, πολλοί από τους οποίους αρνούνται να προσδώσουν συγκεκριμένη ερμηνεία στους εικονογραφικούς τύπους και θεωρούν ότι είναι το ίδιο το αρχαιολογικό περιβάλλον αυτό που καθορίζει κατά περίπτωση τη διάκριση σε θεές ή θνητές. Η έλλειψη συμβόλων επιτρέπει την ανάθεση των ειδωλίων και των προτομών σε διαφορετικές θεότητες. Μερικοί μάλιστα υποστηρίζουν ότι ο αναθέτης προσέδιδε στο κάθε ειδώλιο τη σημασία που επιθυμούσε τη στιγμή ακριβώς της ανάθεσης.

Η άποψη που εκφράζεται έντονα τα τελευταία χρόνια είναι αυτή των μελετητών του Πανεπιστημίου της Lille, η οποία υποστηρίζει ότι οι προτομές απεικονίζουν θνητές[885]. Η άποψη αυτή είχε εκφραστεί ήδη από το 1931 από τον Blinkenberg, ο οποίος υποστήριξε ότι τα ειδώλια χωρίς ιδιαίτερα σύμβολα απεικονίζουν θνητούς, άνδρες και γυναίκες, που ταυτίζονται με αναθέτες που θέτουν τον εαυτό τους υπό την προστασία της θεότητας[886], και θεωρούσε τις προτομές συντμημένες μορφές ειδωλίων, στις οποίες απέδιδε την ίδια σημασία με αυτά. Οι νεότεροι μελετητές υποστηρίζουν ότι οι εικονογραφικοί τύποι που επιλέγονται είναι δηλωτικοί των κοινωνικών και οικογενειακών ρόλων των μορφών που απεικονίζονται. Αυτή η προσέγγιση αφορά και τις ένθρονες γυναικείες μορφές και τους συμποσιαστές, αλλά και τους τύπους των όρθιων γυναικείων και ανδρικών μορφών[887], όπου απεικονίζονται οι σύζυγοι-μητέρες, οι σύζυγοι-πολίτες και τα νεαρά μέλη της κοινωνίας, αντίστοιχα. Συγκεκριμένα για τις προτομές, η αποσύνδεση από τη θεϊκή υπόσταση ενισχύθηκε και από την απεικόνιση προτομής και περιστεριού σε τοιχογραφίες σε τάφο στην Αίνεια που απεικονίζει το εσωτερικό γυναικωνίτη[888] και θεωρήθηκαν ότι συνδέονται με τον κόσμο των γυναικών και την καθημερινή τους ζωή.

[884] Muller - Tartari - Toçi 2005.
[885] Η ομάδα των αρχαιολόγων του Πανεπιστημίου της Lille, με κύριους εκφραστές τον A. Muller και τη St. Huysecom-Haxhi, προσπαθούν να επαναπροσδιορίσουν πολλές κατηγορίες και τύπους ειδωλίων μεταξύ των οποίων είναι οι προτομές, οι γυμνές καθιστές μορφές (πλαγγόνες), οι ανακεκλιμένες και οι καθιστές μορφές, αλλά και ποικίλοι άλλοι τύποι. Στους αντίστοιχους τύπους που απαντούν και στον αποθέτη της Άμφισσας εκτίθενται οι απόψεις τους, αλλά και συγκεντρωτικά στο Κεφάλαιο της Ερμηνείας του αποθέτη. Huysecom-Haxhi - Muller 2015, 424.
[886] Blinkenberg, *Lindos* I, 28, 34.
[887] Muka - Muller - Tartari 2014, 277.
[888] Βοκοτοπούλου 1990, 35-49.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Η παρουσία των προτομών σε ιερά μπορεί να ερμηνευθεί ως ανάθεση νυφών, συζύγων ή μητέρων για τα μεταβατικά στάδια της ζωής τους. Ο γάμος είναι σταθμός στη ζωή των γυναικών και τα αναθήματα αυτά εκ μέρους των νυμφών αποτελούν ευχαριστία προς τη θεά που τις προστάτευσε και εκπλήρωσαν τον κοινωνικό τους ρόλο, αυτόν της συζύγου, αλλά και εκ νέου «ανάθεση» της καινούργιας κοινωνικής τους υπόστασης (από νύμφη σε γυνή) υπό την προστασία της[889]. Σε τάφους νεαρών γυναικών δηλώνουν τους ανεκπλήρωτους κοινωνικούς ρόλους ως συζύγων και μητέρων που ο άωρος θάνατος τους στέρησε, ενώ αντίθετα σε περιπτώσεις τάφων μεγαλύτερων σε ηλικία γυναικών δηλώνει ακριβώς την εκπλήρωσή τους.

Αν και πολύ λιγότερες τον αριθμό, δεν απουσιάζουν από την εικονογραφία οι ανδρικές προτομές. Αναφέρουμε ενδεικτικά την παρουσία τους στο Καβείριο, σε ιερό όπου οι έφηβοι της Βοιωτίας υπόκειντο σε διαβατήριες τελετές.

Λ. ΚΕΦΑΛΙ ΠΗΛΙΝΟΥ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ

Το κεφάλι αριθ. Κατ. 551 είναι μεγάλων διαστάσεων και θα μπορούσε να ανήκει σε πήλινο άγαλμα, αν και δεν έχουν βρεθεί άλλα θραύσματα που θα ενίσχυαν την άποψη αυτή. Η αριστερή του πλευρά είναι αλλοιωμένη και έχει αποκρουστεί μεγάλο τμήμα της. Η δεξιά που διατηρείται σε καλύτερη κατάσταση φανερώνει την επιμέλεια με την οποία είχαν δηλωθεί τα χαρακτηριστικά. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και απολήγει σε κυλινδρικό κρωβύλο που εξέχει στο πίσω μέρος του κεφαλιού, αλλά είναι κοίλος στην πίσω πλευρά.

Μεγάλο κεφάλι ανάλογο βρίσκουμε στη Μοργκαντίνα[890].

Μ. ΠΡΟΣΩΠΕΙΑ

Τα προσωπεία αποτέλεσαν εξαρχής βασικό εξάρτημα των θεατρικών παραστάσεων και για τα τρία είδη του ελληνικού θεάτρου: την τραγωδία, το σατυρικό δράμα και την κωμωδία[891]. Αρχικά, στις διονυσιακές γιορτές, οι συμμετέχοντες έβαφαν τα πρόσωπά τους με το κατακάθι του νέου κρασιού και στόλιζαν τα κεφάλια τους με φυλλωσιές και κλαδιά. Σύμφωνα με την παράδοση, η πρώτη μάσκα με ανθρώπινα χαρακτηριστικά κατασκευάστηκε από τον Θέσπη, τελειοποιήθηκε από τον Χοίριλο,

[889] Huysecom-Haxhi 2016, 149-150.
[890] Bell, *Morgantina*, πίν. 39, αριθ. 147.
[891] Σύντομα για τα θεατρικά προσωπεία, βλ. Λαμπράκη 1984.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ενώ ο Φρύνιχος καινοτόμησε εισάγοντας το γυναικείο προσωπείο. Η κατασκευή προσωπείων[892], η σκευοποιία των αρχαίων, ήταν μια τέχνη που αποτελεί προέκταση της γλυπτικής. Τα προσωπεία κατασκευάζονταν από ύφασμα βουτηγμένο σε γύψο που στη συνέχεια πιεζόταν σε μήτρα προκειμένου να αποκτήσει το σχήμα του ανθρώπινου προσώπου. Κατόπιν γινόταν επάλειψη της επιφάνειας με λεπτό στρώμα γύψου, πάνω στο οποίο επιζωγράφιζαν τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Το στόμα δηλωνόταν με μεγάλο άνοιγμα ώστε να ενισχύει την ένταση της φωνής του ηθοποιού, ενώ για τα μάτια προβλεπόταν πολύ μικρό άνοιγμα.

Το προσωπείο σκέπαζε όλο το κεφάλι και είχε τη μορφή κράνους. Στις διονυσιακές γιορτές η χρήση του μεταμόρφωνε τον ιερέα στο θεό Διόνυσο. Στις θεατρικές παραστάσεις ήταν απαραίτητη για δύο κύριους λόγους. Ο πρώτος και ουσιαστικότερος είναι ότι οι θίασοι ήταν ολιγομελείς (συνήθως απαρτίζονταν από τρία άτομα, αποκλειστικά ανδρικού φύλου), ενώ οι χαρακτήρες που έπρεπε να υποδυθούν ήταν αφενός περισσότεροι, αφετέρου και των δύο φύλων. Συγκεκριμένα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά εμπλούτιζαν τους χαρακτήρες και ταυτόχρονα βοηθούσαν στην αναγνώριση προσώπων και ρόλων που υποδύονταν οι ηθοποιοί. Η λευκή επιδερμίδα παρέπεμπε σε γυναίκες, ενώ οι ανδρικοί χαρακτήρες αποδίδονταν με ηλιοκαμένη επιδερμίδα. Από την εικονογραφία που έχει διασωθεί συμπεραίνουμε ότι οι δευτερεύοντες, βωβοί χαρακτήρες δεν φορούσαν προσωπεία και πιθανότατα ενσαρκώνονταν από μαθητευόμενους.

Ο δεύτερος λόγος αφορά τη «σκηνοθεσία», σε μια εποχή που δεν υπήρχαν ούτε προγράμματα ενημερωτικά για την παράσταση και τους χαρακτήρες του έργου, ούτε έντονος φωτισμός. Οι θεατές βρίσκονταν σε απόσταση από τους ηθοποιούς και ούτως ή άλλως αδυνατούσαν να διακρίνουν τις αλλαγές στις εκφράσεις των προσώπων τους. Η χρήση, λοιπόν, των προσωπείων αποτελούσε μια σύμβαση ανάμεσα στο δραματουργό και τους θεατές προκειμένου να γίνονται πιο εύκολα αντιληπτοί οι χαρακτήρες. Αν και δεν απέδιδαν διακυμάνσεις στην έκφραση του ηθοποιού, καθιστούσαν πιο σαφείς τους τύπους των χαρακτήρων που υποδύονταν, μέσω συγκεκριμένων χαρακτηριστικών, δηλωτικών επιμέρους ομάδων. Πιο συγκεκριμένα, η λευκή επιδερμίδα, όπως αναφέραμε, παρέπεμπε σε γυναικείες μορφές, η γενειάδα χαρακτήριζε τους μεγαλύτερους σε ηλικία άνδρες, ενώ η απουσία της τους νεότερους. Επίσης η απόδοση των ανασηκωμένων φρυδιών ήταν δηλωτική

[892] Οι μάσκες στην αρχαιότητα ονομάζονταν πρόσωπον, προσωπείον, προσωπίς ή μορμολυκείον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

της οργής και ταυτιζόταν με τους αυθάδεις δούλους, ενώ τα χαμηλωμένα φρύδια εξέφραζαν λύπη.

Οι νικητές των θεατρικών αγώνων δεν υποχρεούνταν να προσφέρουν αναθήματα μετά από κάποια νίκη τους, αλλά θεωρούμε ότι λίγοι θα άφηναν ανεκμετάλλευτη την ευκαιρία να διαιωνίσουν την τιμή αυτή. Εξάλλου, τα προσωπεία δεν θα είχαν μεγάλη αντοχή στο χρόνο λόγω των φθαρτών υλικών τους και θα τα αντικαθιστούσαν κατά τακτά διαστήματα. Κατά συνέπεια, η αφιέρωσή τους είχε κυρίως συμβολική σημασία. Δεν έχει διασωθεί κανένα πρωτότυπο προσωπείο και μόνο από τις αποδόσεις τους σε μάρμαρο ή σε πηλό και τις απεικονίσεις τους στην αγγειογραφία και στα ψηφιδωτά μπορούμε να ανασυνθέσουμε τη μορφή τους. Μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. στην Αθήνα παράγονται πολλά μαρμάρινα προσωπεία, γεγονός που προφανώς συνδέεται με την άνθηση του θεάτρου. Αυτά κοσμούσαν όχι μόνο τα θέατρα, αλλά και άλλα δημόσια κτίρια, όπως ωδεία, γυμνάσια ή ιερά[893] και ταφικά μνημεία.

Προσωπεία σε φυσικό μέγεθος βρίσκονται συχνά σε ιερά ως αναθήματα, ενώ έχει υποστηριχθεί ότι τα φορούσαν οι ιερείς ή οι πιστοί κατά την τέλεση θρησκευτικών τελετουργιών. Δεν είναι λίγες όμως οι φορές που απαντούν ως κτερίσματα σε τάφους και η παρουσία τους έχει ερμηνευθεί ως πιθανή ένδειξη είτε των ενδιαφερόντων του νεκρού που συνόδευαν είτε της ίδιας της ιδιότητάς του ως ηθοποιού[894]. Συγκεκριμένα, ο K.A. Wardle ερμηνεύει την παρουσία δύο θεατρικών προσωπείων ως ιδιοκτησία του νεκρού ηθοποιού του τάφου[895]. Αντίθετα, η J. Carington Smith απορρίπτει την άποψη αυτή λέγοντας μάλιστα ότι αν όλα τα προσωπεία ερμηνεύονταν κατ' αυτό τον τρόπο θα έπρεπε να γίνει λόγος για ολόκληρη αποικία ηθοποιών στην Κνωσό του 1ου και 2ου αι. μ.Χ.[896]. Η ίδια συσχετίζει την παρουσία των προσωπείων σε τάφους με λατρευτικά έθιμα και με το διονυσιακό κύκλο. Ως παιδικά παιχνίδια δύσκολα μπορούν να ερμηνευθούν, καθώς συνοδεύουν συνήθως ενήλικες νεκρούς. Πιθανόν όμως να συγκαταλέγονται μεταξύ

[893] Όπως το τέμενος του Διονύσου που αναφέρει ο Παυσανίας (*Αττικά*, Ι, 2.5), χώρος αφιερωμένος στον Διόνυσο Μελπόμενο και τέμενος των τεχνιτών του Διονύσου, όπου θα λάμβαναν χώρα και θυσίες. Για μαρμάρινα προσωπεία από την Αθήνα, βλ. Ζουμπάκη 1987.

[894] Ως κτερίσματα σε τάφους έχουν βρεθεί προσωπεία στις Λιπάρες νήσους, στην Τανάγρα, στη Δήλο κ.α. Η Λ. Αχειλαρά πιστεύει ότι είναι απίθανο να κατασκευάζονταν ειδώλια θεατρικών μορφών προκειμένου να τοποθετηθούν ως κτερίσματα και να μην μαρτυρείται σχέση του νεκρού με το θέατρο, Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 138.

[895] Wardle 1972, 275.

[896] Carington Smith 1982, 287. "it would seem that there was a colony of actors at Knossos in the first-second centuries".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

των αγαπημένων προσωπικών τους αντικειμένων και για το λόγο αυτό επιλέγονται και ως συνοδευτικά στη μετά θάνατον ζωή, χωρίς βέβαια η εξήγηση αυτή να επιτρέπει την αυτόματη ταύτιση των κατόχων τους με μέλη θεατρικών θιάσων. Είναι πάντως με βεβαιότητα ενδεικτικά της αγάπης των κατόχων τους για το θέατρο. Σύμφωνα με άλλους μελετητές χρησίμευαν ως αποτροπαϊκά[897], ενώ η Bieber υποστηρίζει ότι τελικά ο χαρακτήρας τους πρέπει να θεωρηθεί εσχατολογικός, με την έννοια ότι ο νεκρός αποτελεί πια μέλος ενός ουράνιου θιάσου. Η παρουσία τους σε τάφους αποδόθηκε από μερικούς μελετητές στην περίπλοκη ιδιοσυγκρασία του θεού Διονύσου που μεριμνούσε για τη μετάβαση από τη ζωή στο θάνατο και διασφάλιζε τη χαρά στη μετά θάνατο ζωή ή στη μύηση των νεκρών σε τελετές λατρείας του. Η Pisani έχει δώσει μια τελείως διαφορετική ερμηνεία για την παρουσία θεατρικών προσωπείων σε τάφους. Η σύνδεση παραμένει με το θέατρο, αλλά στο πλαίσιο της μόρφωσης των νέων και της απόκτησης παιδείας που σηματοδοτεί τελετές μετάβασης από την εφηβική στην ενήλικη ζωή[898].

Προσωπεία συναντούμε και ως διακόσμηση σε ιδιωτικές οικίες, όπως για παράδειγμα στην Όλυνθο, αλλά και στη Δήλο.

Τα ειδώλια που εικονίζουν ηθοποιούς, καθώς και τα μικρογραφικά θεατρικά προσωπεία, που αποτελούν απομιμήσεις των πραγματικών που χρησιμοποιούνταν στο θέατρο, θα πρέπει αρχικά να ταξίδευαν μαζί με τους ηθοποιούς και τους θιάσους, που αποτελούσαν και τα πρότυπα για τη δημιουργία των αντίστοιχων τύπων. Στην πορεία όμως αποτέλεσαν αγαπητό θέμα των κοροπλαστικών εργαστηρίων και ανεξάρτητο εμπορεύσιμο προϊόν[899] που γνώρισε μεγάλη διάδοση. Οι πληροφορίες που αντλούμε από αυτά έρχονται να καλύψουν το κενό που άφησε η μη διατήρηση των πραγματικών προσωπείων. Μας γνωστοποιούν τους πιο δημοφιλείς θεατρικούς χαρακτήρες, την εξέλιξη του ίδιου του αττικού δράματος και την εμφάνιση νέων θεατρικών ειδών, αλλά κυρίως κάνουν σαφή την αγάπη για το θέατρο και συνάμα την ευρεία αποδοχή που είχε αυτό σε όλα τα κοινωνικά στρώματα.

Τα προσωπεία είτε αναρτούνταν στους τοίχους είτε στηρίζονταν με πλάτη προς κάποια επιφάνεια. Στην περίπτωση που αναρτούνταν ή καρφώνονταν απευθείας, είχαν μία ή δύο οπές στο άνω μέρος, όπου η κόμη. Η ιδιότητά τους αυτή τα συνδέει

[897] Burr, *Boston Myrinas*, 77. Αναφέρει ότι τα προσωπεία αποτελούσαν προσφιλή κατηγορία κτερισμάτων, πιθανότατα λόγω της εικαζόμενης αποτροπαϊκής τους δύναμης. Βλ. και Robert 1911; F. Messerschmidt, *RömMitt* XLVI (1931), 61 κ.ε.
[898] Βλ. Stefani 2019, 125.
[899] Thompson 1966, 58.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

με μια άλλη μεγάλη κατηγορία πήλινων αφιερωμάτων, τις προτομές, και πολλοί προβληματισμοί είναι κοινοί και για τις δύο αυτές κατηγορίες των ex-votos. Σε αντίθεση με τις προτομές που είναι επίπεδες και ανάγλυφα αποδίδονται τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά, τα προσωπεία είναι καμπύλα, κοίλα εσωτερικά, παρ' όλα αυτά η περίμετρος της παρυφής διαμορφώνει μια επίπεδη επιφάνεια έδρασης.

Τα θεατρικά ειδώλια εμφανίζονται στην Αθήνα στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. και στη συνέχεια η διάδοσή τους είναι ευρεία. Αρχικά οι ντόπιοι κοροπλάστες υιοθετούν τα αττικά πρότυπα, σταδιακά όμως προσθέτουν το προσωπικό τους στίγμα στην κοροπλαστική θεατρική παραγωγή.

Στη Μακεδονία και τη Θράκη φτάνουν ήδη από τα τέλη του 5ου αι. π.Χ. και οι μακεδόνες βασιλείς υποστηρίζουν την επαφή με το αττικό θέατρο. Στην Πέλλα τα πρώτα θεατρικά ειδώλια φτάνουν στον 4ο αι. π.Χ., όπου αρχικά εντοπίζονται τύποι της Παλαιάς και της Μέσης Κωμωδίας. Από τους χαρακτήρες της Νέας Κωμωδίας επικρατέστεροι είναι οι γέροντες, οι νεανίσκοι, οι δούλοι, οι γριές και οι νέες γυναίκες. Σύμφωνα με τη Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, οι θεατρικές μορφές είναι περιορισμένες τόσο στους τάφους όσο και στα ιερά σε σύγκριση με άλλες περιοχές και ενδεχομένως μπορεί να θεωρηθεί απόδειξη υποτονικής δεισιδαιμονίας την εποχή αυτή στη μακεδονική πρωτεύουσα. Με βεβαιότητα πάντως μαρτυρούν τη σχέση των νεκρών με το θέατρο[900].

Στο α΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. θεατρικά ειδώλια και προσωπεία συναντάμε και στην Όλυνθο, όπως και στα Άβδηρα, την Άκανθο[901], και την Αμφίπολη, με το εντυπωσιακό ανάγλυφο πλακίδιο του 3ου αι. π.Χ. που φέρει έξι προσωπεία είτε των ηθοποιών ενός συγκεκριμένου έργου είτε απλώς συνηθισμένων θεατρικών χαρακτήρων[902]. Αναφορικά με το συγκεκριμένο πλακίδιο θα ήταν ελκυστική η σκέψη της ερμηνείας του ως αρχαίου προγράμματος μιας παράστασης, όπου οι θεατές θα ενημερώνονταν για τους βασικούς χαρακτήρες του έργου που επρόκειτο να παρακολουθήσουν.

Βεβαίως ειδώλια και προσωπεία που συνδέονται με το θέατρο δεν λείπουν και από την ίδια την πόλη της Θεσσαλονίκης[903]. Από την αρχαία αγορά προέρχεται μεγάλος αριθμός, περίπου 200 τμημάτων θεατρικών προσωπείων και πήλινων ειδωλίων που συνδέονται με το θέατρο και καλύπτουν μια χρονική περίοδο από τα

[900] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Τάφοι Πέλλας*, 237.
[901] Κ. Ρωμιοπούλου, Άκανθος. Ειδώλια από το νεκροταφείο της παραλιακής ζώνης, *Ειδώλιο*, 90.
[902] *Ειδώλιο*, εικόνα στη σ. 158.
[903] Ζωγράφου 2017, 159-162.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μέσα του 2ου αι. π.Χ. έως τον 1ο αι. μ.Χ.[904]. Τα περισσότερα προέρχονται από αίθουσα του Βαλανείου και ανήκουν στην κατηγορία των επίπεδων θεατρικών προσωπείων που προορίζονταν για ανάρτηση, όπως και τα προσωπεία της Άμφισσας, με τη διαφορά ότι τα προσωπεία της Θεσσαλονίκης είναι σχεδόν όλα σε φυσικό μέγεθος. Η κατηγορία αυτή συνδέεται με τα λεγόμενα oscilla, προσωπεία σατύρων και γενικά θεατρικών μορφών που αναρτώνταν σε δέντρα στο πλαίσιο θρησκευτικών εορτών και είχαν θρησκευτικό, αναθηματικό και αποτροπαϊκό χαρακτήρα. Η Η. Ζωγράφου που μελετά τα θεατρικά προσωπεία από το χώρο της ρωμαϊκής αγοράς της Θεσσαλονίκης και η ανασκαφέας Π. Αδάμ-Βελένη θεωρούν ότι θα πρέπει για τα συγκεκριμένα να αναζητηθεί και κάποιος άλλος ρόλος. Εκφράζουν την άποψη ότι μπορεί να σχετίζονταν με πρωτοποριακές θεατρικές πρακτικές, με κάποια δηλαδή δρώμενα, στα οποία συμμετείχαν οι θαμώνες του Βαλανείου φορώντας τα προσωπεία αυτά[905].

Στην Εύβοια[906] ειδώλια που απεικονίζουν ηθοποιούς και πήλινα θεατρικά προσωπεία εμφανίζονται στη Χαλκίδα, την Ερέτρια και την Κάρυστο από τον πρώιμο 3ο αι. π.Χ. Βρέθηκαν τόσο σε τάφους όσο και σε ιερά. Πολλές φορές ειδώλια της ίδιας σειράς απαντούν και σε ιερό και σε χθόνιο περιβάλλον καθιστώντας σαφές ότι η ερμηνεία αυτών των ειδωλίων δεν μπορεί να είναι μονοδιάστατη. Είναι προφανής η σχέση τους με διονυσιακές και ταφικές δοξασίες, αλλά ταυτόχρονα αποτελούν υπενθύμιση των τοπικών ή πανευβοϊκών εορτών. Είναι βεβαιωμένη η χρήση τους στο ιερό της Αρτέμιδος Αμαρυνθίας, όπου τα Αρτεμίσια ήταν σημαντική πανευβοϊκή εορτή, ενώ είναι γνωστές και οι εορτές των Διονυσίων-Δημητρι(εί)ων που τελούνταν διαδοχικά στις πόλεις της Εύβοιας. Κοροπλαστικό εργαστήριο στη Χαλκίδα των αυτοκρατορικών χρόνων κατασκεύαζε, μεταξύ άλλων και μάσκες[907].

Στο Καβίριο στη Θήβα βρέθηκαν προτομές και θεατρικά προσωπεία[908]. Στο ρωμαϊκό νεκροταφείο του Αγίου Νικολάου στην Κρήτη βρέθηκαν οκτώ μικρογραφικά θεατρικά προσωπεία που χρησίμευαν ως κτέρισμα σε τάφο[909].

Σημαντική θέση έχουν ειδώλια ηθοποιών και θεατρικά προσωπεία στην κοροπλαστική της Λέσβου, όπου απαντούν τύποι της Μέσης και της Νέας Κωμωδίας, αλλά και της τραγωδίας και του σατυρικού δράματος. Θεωρούνται ότι είχαν

[904] Ζωγράφου 2014, 377-388.
[905] Ζωγράφου 2014, 386 και Αδάμ-Βελένη 2003, 269-270.
[906] Χιδίρογλου 2014, 39-40.
[907] Σάμψων 1980, 137-155.
[908] *Kabirenheiligtum* V, 126-135.
[909] Δαβάρας 1985, 153 κ.ε.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αναθηματικό, ταφικό και διακοσμητικό χαρακτήρα και μάλιστα η Λ. Αχειλαρά πιστεύει ότι στις περιπτώσεις που αποτελούν κτερίσματα σε τάφους σίγουρα υπάρχει σχέση του νεκρού με το θέατρο.

Εκτός από τα μεμονωμένα προσωπεία ή τα ειδώλια που αποδίδουν ηθοποιούς, υπάρχουν και ειδώλια ποικίλων γνωστών εικονογραφικών τύπων που εικονίζονται να κρατούν προσωπείο ως παραπληρωματικό κόσμημα. Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποια παραδείγματα, όπως ειδώλιο γυναικείας μορφής από την Τανάγρα που ταυτίζεται με μούσα και κρατά με το δεξί της χέρι το προσωπείο της πρώτης ψευδοκόρης[910]. Επίσης από τη Βοιωτία ειδώλιο γυναικείας μορφής που κρατά προσωπείο δούλου της Νέας Κωμωδίας στο αριστερό χέρι[911] και ειδώλιο μικρού παιδιού με παρεμφερές προσωπείο.

Η ταύτιση των διαφορετικών προσωπείων με συγκεκριμένους ρόλους είναι πολύ δύσκολη και καθίσταται εφικτή στις περιπτώσεις εκείνες όπου στην εικονογραφία οι μορφές συνδέονται με επιγραφές. Ο λόγιος Πολυδεύκης που έζησε το 2ο αι. μ.Χ. στη Ναύκρατη της Αιγύπτου, στο έργο του *Ονομαστικόν*[912] που απαρτίζεται από 17 βιβλία, καταγράφει στο 19ο κεφάλαιο του τέταρτου βιβλίου του 76 τύπους προσωπείων, εκ των οποίων οι 28 ανήκουν στην τραγωδία, τέσσερις στο σατυρικό δράμα και 44 στην κωμωδία. Διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες: γέροντες, νέοι, δούλοι και γυναίκες. Κατατάσσονται και διαχωρίζονται με βάση την κόμμωση, το χρώμα των μαλλιών, την ύπαρξη ή απουσία γενειάδας, και κυρίως τις εκφράσεις του προσώπου.

Ο αριθμός των μικρογραφικών προσωπείων που εντοπίστηκαν στην ανασκαφή της Άμφισσας είναι εντυπωσιακός τόσο αναλογικά με τα ευρήματα του ίδιου του αποθέτη όσο και σε σύγκριση με ευρήματα άλλων ανασκαφών. Καταγράφονται συνολικά 58 προσωπεία, τα οποία επιμερίζονται σε τύπους με περισσότερα του ενός προσωπεία για κάθε τύπο. Και μόνο αυτό το γεγονός τα καθιστά μια ιδιαίτερη ομάδα εντός του συνόλου του κοροπλαστικού υλικού που μελετάμε, καθώς με εξαίρεση τα ειδώλια πτηνών, η πλειονότητα των υπόλοιπων τύπων αντιπροσωπεύεται συνήθως από μεμονωμένα ειδώλια. Αντίθετα, φαίνεται ότι για τα προσωπεία υπήρξε ιδιαίτερη μέριμνα και ενδιαφέρον ώστε να υπάρχουν περισσότερα όμοια από τους επιμέρους τύπους.

[910] Βλ. *BM Cat.* III, 56, αριθ. 2085, πίν. 16. Παρεμφερές ειδώλιο βρέθηκε σε τάφο στη Μύρινα του 200 π.Χ., χωρίς όμως το προσωπείο. Βλ. Besques, *Louvre* II, πίν. 117a.
[911] Besques, *Louvre* III, πίν. 20d, 39a, e.
[912] Πολυδεύκης, *Ονομαστικόν*, IV, Περί υποκριτών και υποκρίσεως, 133-154.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Η επανάληψη ενός τύπου μπορεί να θεωρηθεί δηλωτική της μεγαλύτερης ζήτησης και της προτίμησης του αγοραστικού κοινού για το συγκεκριμένο είδος έναντι κάποιου άλλου. Το μικρό τους μέγεθος τα καθιστά προσιτά σε μεγαλύτερο κοινό, καθώς προφανώς μικρή θα ήταν και η αγοραστική τους αξία, ενώ η μικρογραφική απόδοση αυτών των αντικειμένων αποκτά συμβολικό χαρακτήρα, υποκαθιστώντας το όλον που θέλει να δηλώσει, αναπαράγοντας μια ανθρώπινη μορφή. Η επιλογή αυτών των αντικειμένων σίγουρα θα πρέπει να μας κάνει να αναζητήσουμε τελετουργικές πρακτικές που ακόμη δεν είναι ξεκάθαρες για την πόλη της Άμφισσας, αλλά και να διαπιστώσουμε μια βεβαιωμένη αγάπη για το θέατρο.

Στο υλικό μας κυριαρχούν οι νεαρές γυναικείες μορφές, ενώ μόνο λίγα αποδίδουν με βεβαιότητα ανδρικές. Χρώμα δεν έχει διατηρηθεί σε κανένα από τα προσωπεία, γεγονός που δυσχεραίνει την ταύτισή τους με τύπους, καθώς πολλές φορές στο κείμενο του Πολυδεύκη γίνεται κατάταξη με βάση το χρώμα των μαλλιών ή του δέρματος.

Τα προσωπεία των νεαρών γυναικών σύμφωνα με την κατάταξη του Πολυδεύκη είναι η *λεκτική*, δηλαδή η φλύαρη, η *ούλη* (κατσαρομάλλα), η *κόρη*, η *ψευδοκόρη* και η *ετέρα ψευδοκόρη*. Από τη διάκριση αυτή μπορούμε να συμπεράνουμε ότι αφού οι τρεις τελευταίες είναι οι κόρες, οι δύο πρώτες είναι σύζυγοι. Η κόρη είναι η παρθένα που ζει προστατευμένη στο οικογενειακό περιβάλλον. Η ψευδοκόρη είναι η παρθένα, οι γονείς της οποίας εντοπίζονται πριν από το τέλος του έργου, αλλά εκείνη ήδη ζει με τον άνδρα που τελικά παντρεύεται. Ακολουθούν τύποι γυναικών λιγότερο ηθικοί, όπως το *γράδιον ισχνόν* ή *λυκαίνον*, που είχε ρόλο προαγωγού, η *σαρτοπόλιος λεκτική*, εταίρα που έπαψε να ασκεί το επάγγελμα, η *παλλακή*, επίσης δεν εξασκεί το επάγγελμα και έχει αποκατασταθεί, το *τέλειον εταιρικόν*, δηλαδή η ώριμη εταίρα, το *ωραίον εταιρικόν*, εταίρα στο άνθος της ηλικίας της, η *διάχρυσος εταίρα*, που λέγεται έτσι λόγω των κοσμημάτων με τα οποία είναι στολισμένη, η *διάμητρος εταίρα* που φορά ταινία στα μαλλιά, το *λαμπάδιον*, όνομα που προέκυψε από το ψηλό χτένισμα που μοιάζει με φλόγα.

Τύπος 1 (Πίν. 89-91)

Την πολυπληθέστερη ομάδα αποτελούν τα προσωπεία αριθ. Κατ. 552-581 που αποδίδουν γυναικεία προσωπεία με πεπονοειδή κόμμωση με οκτώ βοστρύχους μοιρασμένους δεξιά και αριστερά κεντρικής χωρίστρας. Διακοσμητική κορδέλα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

συγκρατεί τα μαλλιά στην κορυφή του κεφαλιού. Τα φρύδια αποδίδονται τοξωτά και τα μάτια είναι αμυγδαλόσχημα. Στα περισσότερα η απόδοση γίνεται με πλαστικότητα για τα βλέφαρα, ενώ σε μερικά η επιφάνεια είναι περισσότερο αλλοιωμένη και τα χαρακτηριστικά αποτυπώνονται με εγχάραξη.

Τα 30 αυτά προσωπεία διαφοροποιούνται ελαφρώς μεταξύ τους ανάλογα με το μέγεθός τους και το σχήμα του προσώπου, το οποίο σε μερικά είναι ωοειδές, ενώ σε άλλα περισσότερο στρογγυλό. Με βάση τα επιμέρους χαρακτηριστικά, τα αριθ. Κατ. 552-561, 562-569, 570-573, 573-577, 578-581 αποτελούν υποομάδες του ίδιου τύπου. Πιο πολύ ξεχωρίζουν τα αριθ. Κατ. 578-581, των οποίων οι διαστάσεις, είναι πολύ μικρότερες χωρίς όμως να αποτελούν νεότερη γενιά που να προέρχεται από κοινή μήτρα με κάποια από τα προηγούμενα.

Απόλυτη ομοιότητα με προσωπεία από άλλα μέρη δεν έχουμε εντοπίσει. Δύο από τους τύπους του Πολυδεύκη μοιάζουν πιο κοντά στα προσωπεία των τύπων από την Άμφισσα. Ο ένας είναι της ψευδοκόρης[913]. Σε αντίθεση με την κόρη που έχει τα μαλλιά λιτά και πέφτουν στους ώμους, η ψευδοκόρη έχει τα μαλλιά χτενισμένα επιμελώς, σχετικά επίπεδα και όχι να προβάλλουν ή να εξέχουν και είναι χωρισμένα σε βοστρύχους. Ο άλλος τύπος είναι το *εταιρίδιον*, που είναι *ακαλλώπιστον*. Χαρακτηρίζεται από την πεπονοειδή κόμμωση που καταλήγει σε κρωβύλο στο πίσω μέρος του κεφαλιού και επιπλέον έχει και κορδέλα (κόκκινη και άσπρη στις περιπτώσεις που έχει διατηρηθεί μαρτυρία χρώματος) στο πάνω μέρος του κεφαλιού[914].

Τα πιο κοντινά παράλληλα του τύπου που έχουμε εντοπίσει είναι ένα προσωπείο με πεπονοειδή κόμμωση που απολήγει σε κρωβύλο στην κορυφή του κεφαλιού, διάτρητο στόμα και δύο οπές ανάρτησης από τη νότια Ιταλία[915] και ένα από τη Σμύρνη[916], τα οποία αποδίδονται στην ψευδοκόρη, καθώς και ένα ανάλογο από την Πέλλα[917], το οποίο όμως αποδίδεται στο εταιρίδιο.

Πήλινο προσωπείο από τη Μυτιλήνη[918] αποδίδει μορφή εταίρας και

[913] Η δε ψευδοκόρη λευκότεραν την χροιάν, και περί το βρέγμα δέδεται τας τρίχας, και έοικε νεογάμω (έχει λευκότερο δέρμα και τα μαλλιά μαζεμένα στο πρόσθιο μέρος του κεφαλιού, σαν νύφη).
[914] *MNC*[3], 30, πίν. 10, 1ΑΤ 76. Βλ. και Breitenstein, *Terracottas*, 63, αριθ. 598, πίν. 72. Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 58a.
[915] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, 194, αριθ. 1515 (τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.).
[916] Besques, *Louvre* III, πίν. 329a (D 2021) (α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.).
[917] Χασάπη 1991-1992, 304, Ε2744, πίν. 15 (χρονολογείται το 2ο αι. π.Χ.).
[918] Αχειλαρά 2014, 268, εικ. 9 (ΒΕ 47051). Το προσωπείο με τη μορφή εταίρας, όπως και άλλα τρία εταίρων βρέθηκαν σε τάφους και η Λ. Αχειλαρά αναφέρει ότι η παρουσία τους σχετίζεται με τον αποτρόπαιο χαρακτήρα τους ή με τη χθόνια λατρεία του Διονύσου, ενώ είναι ενδεικτικά της σχέσης των νεκρών με το θέατρο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

παρουσιάζει ομοιότητες με τα προσωπεία του αποθέτη. Έχει τα μαλλιά πιασμένα σε ψηλό κρωβύλο που σχηματίζει λαμπάδιο, η κόμμωση όμως δεν είναι πεπονοειδής, όπως στης Άμφισσας. Τα μάτια δηλώνονται με εγχάραξη κάτω από τοξωτά φρύδια και μόνο για το στόμα υπάρχει άνοιγμα παραλληλόγραμμου σχήματος. Πιο κοντά στον τύπο του «λαμπαδίου» είναι τα αριθ. Κατ. 578-581 που είναι μικρογραφικά. Ανάλογο προσωπείο, αλλά μεγαλύτερων διαστάσεων, προέρχεται από την Πέλλα[919].

Άλλο προσωπείο από τη Μυτιλήνη που κατατάσσεται στον τύπο του εταιριδίου της Νέας Κωμωδίας μοιάζει επίσης με την πολυπληθή ομάδα από την Άμφισσα[920], αλλά καθώς μικροί καμπυλόσχημοι πλόκαμοι εξέχουν στα δεξιά της μορφής είναι κοντά εικονογραφικά και στον τύπο 2. Παρεμφερή προσωπεία που αποδίδονται σε εταίρες απαντούν και στην Κάρυστο[921].

Τύπος 2 (Πίν. 92)

Έξι προσωπεία, τα αριθ. Κατ. 582-587, αποτελούν τον επόμενο τύπο. Είναι μικρότερων διαστάσεων από τον τύπο 1, περίπου 0,05 μ., και ο πηλός τους είναι ερυθρωπός, γεγονός που τα διαφοροποιεί από τα περισσότερα ειδώλια του αποθέτη. Τα μαλλιά είναι πιθανώς καλυμμένα με κεκρύφαλο και έχουν σφαιρικό διακοσμητικό στοιχείο, ρόδακα, στην κορυφή του μετώπου. Στο πάνω μέρος πιάνονται σε ψηλό κρωβύλο που χωρίζει στη μέση, το γνωστό λαμπάδιο. Τα μαλλιά περιβάλλουν και τις παρειές του προσώπου. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι λεπτά και το στόμα αποδίδεται με μισάνοιχτα χείλη χωρίς όμως να υπάρχει οπή. Τα προσωπεία αυτά λόγω και των διαστάσεων, αλλά και του σχήματός τους, το περίγραμμα του οποίου είναι πυραμιδοειδές, έχουν μία οπή ανάρτησης. Θα πρέπει να προήλθαν από κοινή ή παρεμφερή μήτρα.

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, ακριβή παράλληλα δεν έχουμε βρει. Το πιο κοντινό παράλληλο που εντοπίσαμε για τα προσωπεία του τύπου 2 ανήκει σε κεφάλι ειδωλίου από την Τροία που εικονίζει την Κυβέλη[922]. Το πρόσωπο είναι ευρύ, τα χαρακτηριστικά του προσώπου έχουν αποδοθεί με επιμέλεια, τόσο τα μάτια μέσα στις κόγχες, όσο και η μύτη και τα χείλη και τα μαλλιά πλαισιώνουν το πρόσωπο. Το άνω

[919] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Τάφοι Πέλλας*, 121, πίν. 1, αριθ. 2 = Χασάπη 1991-1992, 304-305, αριθ. ευρ. 1977/113, πίν. 14.
[920] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 409, αριθ. 572. Χρονολογείται στον 1ο αι. π.Χ.
[921] Χιδίρογλου 2003, 1073, εικ. 4 (τέλη του 3ου-αρχές του 2ου αι. π.Χ.).
[922] Thompson, *Troy*, 83-84, πίν. XII, αριθ. 47 (2ος αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μέρος του κεφαλιού διαφοροποιείται, καθώς η Κυβέλη φορά ψηλό πόλο, ενώ τα προσωπεία της Άμφισσας στο σημείο αυτό έχουν τα μαλλιά χτενισμένα σε λαμπάδιο και κοσμημένα με περίτεχνη ταινία.

Από την Άκανθο[923], προσωπείο νεαρής εταίρας της Νέας Κωμωδίας με ευτραφές γελαστό πρόσωπο μοιάζει σε πολύ γενικές γραμμές με τα προσωπεία από την Άμφισσα. Το ίδιο και προσωπείο από την Πριήνη[924] που τα μαλλιά πιθανότατα είναι καλυμμένα με κεκρύφαλο και σχηματίζεται το ίδιο ακτινωτό «κόσμημα» που στα προσωπεία της Άμφισσας έχει ρόδακα στο κέντρο, ενώ στο προσωπείο της Πριήνης δένεται φιόγκος.

Τύπος 3 (Πίν. 92)

Τα αριθ. κατ. 588-592 αποτελούν μια ιδιαίτερη ομάδα, καθώς διαφοροποιούνται σε κάποια σημεία από τα υπόλοιπα προσωπεία. Αρχικά, η πρώτη διαφορά έγκειται σε τεχνικά χαρακτηριστικά, καθώς δύο από αυτά, τα αριθ. Κατ. 589-590, έχουν διαμόρφωση και στην πίσω πλευρά από διαφορετικό κομμάτι πηλού που δημιουργεί κυρτή επιφάνεια. Αυτό τα φέρνει πιο κοντά στα φυσικού μεγέθους προσωπεία που χρησιμοποιούνταν στο θέατρο και ήταν σαν κράνη για να στέκονται στο κεφάλι. Τα υπόλοιπα τρία είναι κοίλα, όπως η πλειονότητα των προσωπείων μας. Το δεύτερο χαρακτηριστικό τους είναι ότι αποδίδουν νεαρότερες μορφές, με τους βοστρύχους των μαλλιών να πέφτουν στις παρειές του προσώπου, ενώ στην κορυφή του κεφαλιού πιάνονται σε αναδεσμό, οι οποίες διακρίνονται από έντονο μειδίαμα που τις καθιστά πολύ εκφραστικές. Τέλος, και με ιδιαίτερη σημασία για την προέλευση ή τη διάδοση του τύπου, ένα όμοιο προσωπείο, αλλά κατασκευασμένο από διαφορετικό πηλό, βρέθηκε στη γειτονική Κίρρα και προέρχεται από χώρο ιερού.

Αν το προσωπείο ήταν κατασκευασμένο από τον ίδιο πηλό θα κάναμε λόγο για μεταφορά ενός αντικειμένου από έναν τόπο σε άλλο. Η χρήση διαφορετικού πηλού δηλώνει την ύπαρξη μήτρας σε κάποιο από τα δύο μέρη εύρεσης των προσωπείων ή σε κάποια γειτονική περιοχή ή την αναπαραγωγή του τύπου με χρήση προϋπάρχοντος προσωπείου. Αν πάντως λάβει κανείς υπόψη ότι από τόσο μεγάλο αριθμό αντικειμένων δεν έχει βρεθεί όμοιο κανενός μέχρι τώρα σε άλλο σημείο στην πόλη της Άμφισσας, η παρουσία ενός ίδιου προσωπείου στην Κίρρα θα πρέπει να

[923] *Ειδώλιο*, 464, αριθ. 644 (Κ. Ρωμιοπούλου) (350-300 π.Χ.).
[924] Rumscheid, *Priene*, αριθ. 269, πίν. 114.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

θεωρηθεί σημαντική.

Ακριβή παράλληλα για την ομάδα αυτή δεν έχουμε εντοπίσει. Ομοιότητα έχουν τα δύο προσωπεία που βρέθηκαν στο νεκροταφείο της Ακάνθου[925] με τα ευτραφή γελαστά πρόσωπα με ανοιχτό στόμα, τα οποία αναφέραμε και στον τύπο 2. Διαφοροποιούνται ως προς την κόμμωση, καθώς της Ακάνθου έχουν στεφάνη που συγκρατεί μια ανυψωμένη μάζα σγουρών μαλλιών. Αντίθετα στα προσωπεία της Άμφισσας έχουν στην κορυφή του κεφαλιού αναδεσμό. Και στις δύο περιπτώσεις όμως τα μαλλιά περιβάλλουν το πρόσωπο. Το προσωπείο που ανήκει σε «εταιρίδιο» από τη Μυτιλήνη έχει και αυτό καμπυλόσχημους μικρούς πλοκάμους στο δεξί μέρος της μορφής[926]. Σε εταίρα ανήκει και προσωπείο από την Κύπρο, σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο[927].

Προσωπείο από την Κάλυμνο[928] που αποδίδει τον τύπο του «τέλειου εταιρικού», σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο, είναι κοντά εικονογραφικά με τα νεανικά προσωπεία του τύπου 3, με εξαίρεση το στεφάνι με κισσόφυλλα και καρπούς που περιβάλλει το κεφάλι.

Ο Bernabò-Brea[929] στο θεμελιώδες έργο του για τα ευρήματα από τις Λιπάρες καταγράφει κάποια προσωπεία, που όπως αναφέρει δεν απαντούν στην κατάταξη του Πολυδεύκη, αλλά αποδίδουν παιδικές μορφές. Πράγματι και τα προσωπεία του τύπου 3 της Άμφισσας με τη φρεσκάδα που τα διακρίνει, το μειδίαμα και τα μαλλιά που περιβάλλουν το πρόσωπο θα μπορούσαν να αποδοθούν σε παιδικές μορφές.

Τύπος 4 (Πίν. 93)

Τα προσωπεία αριθ. Κατ. 593-598 απαρτίζουν μια ξεχωριστή ομάδα. Τα πρόσωπα είναι ωοειδή με εξαίρεση το αριθ. Κατ. 593 που είναι σχεδόν στρογγυλό. Τα αριθ. Κατ. 593-595 φέρουν χαμηλά στο κεφάλι διάστικτο στεφάνι, το οποίο στα πλάγια διακοσμείται και με φύλλα, πιθανότατα κισσού. Το αριθ. Κατ. 595 έχει επιπλέον δύο σφαιρικούς καρπούς που αποδίδονται στο κέντρο του μετώπου, οι οποίοι δεν φαίνεται να υπήρχαν στα άλλα προσωπεία. Το αριθ. Κατ. 596, αλλά και το αριθ. Κατ. 597, αν

[925] *ΑΔ* 29 (1973-74), Χρονικά, πίν. 503δ (Αικ. Ρωμιοπούλου) και *Ειδώλιο*, 464, αριθ. κατ. 644 [Κ. Ρωμιοπούλου].
[926] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 409, αριθ. 572.
[927] *BM Cat.* III, 287, πίν. 156, αριθ. 2966 (2ος-1ος αι. π.Χ.).
[928] *BM Cat.* III, πίν. 103, αριθ. 2659 και *MNC*[3], 30, 1AT 75a, πίν. 10 (προσωπείο 38). Χρονολογείται στον ύστερο 2ο-αρχές του 1ου αι. π.Χ.
[929] Bernabò-Brea, *Menandro*, 235-237.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

και σώζεται αποσπασματικά, δεν είχαν διάστικτα στεφάνια, όμως στα πλάγια υπάρχουν αποφύσεις που αποδίδονται σε φύλλα.

Πιο ιδιαίτερα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά έχει το αριθ. Κατ. 593[930] με στρογγυλά μάτια που προβάλλουν έξεργα κάτω από τα τοξωτά φρύδια, σιμή μύτη και μισάνοιχτο στόμα. Τα υπόλοιπα δεν διαφοροποιούνται πολύ από την ομάδα προσωπείων του τύπου 1, καθώς το πρόσωπο είναι ωοειδές, τα μάτια αμυγδαλόσχημα κάτω από τα τοξωτά φρύδια και με διαμπερές παραλληλόγραμμο άνοιγμα δηλώνεται το στόμα. Διαμπερείς οπές έχουν διανοιχθεί και για τη δήλωση των ρουθουνιών. Τα μαλλιά χωρίζονται με κεντρική χωρίστρα και η κόμμωση διαμορφώνεται με παράλληλες εγχαράξεις.

Υπάρχει μια επιφύλαξη για τη διάκριση του φύλου του συγκεκριμένου τύπου προσωπείου. Τα στρογγυλά μάτια, η σιμή μύτη και το μισάνοιχτο στόμα είναι χαρακτηριστικά που απαντούν στα προσωπεία που αποδίδουν το «παράψηστον θεραπαινίδιον»[931]. Γυναικεία προσωπεία από την Καπύη του 4ου-3ου αι. π.Χ. έχουν στεφάνια με κισσόφυλλα και με επιπλέον ταινία και παρουσιάζουν ομοιότητα με της Άμφισσας[932]. Κάποια όμως από αυτά τα χαρακτηριστικά, καθώς και το στεφάνι, τα συναντούμε και σε προσωπεία που ταυτίζονται με ανδρικούς χαρακτήρες και συγκεκριμένα με τον αγροίκο[933] ή τον δεύτερο επίσειστο[934].

Τα ενώτια είναι κόσμημα γυναικείο και αυτό δυσκολεύει την αναγνώριση ανδρικών μορφών στα προσωπεία αυτά. Αν και ο τρόπος που αποδίδονται είναι κοινός με τα προσωπεία του τύπου 1, θα μπορούσαμε ίσως να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι δεν αποδίδονται τα ενώτια, αλλά τα ίδια τα αυτιά.

Τύπος 5 (Πίν. 93)

Στον τύπο 5 έχουμε εντάξει δύο ανδρικά προσωπεία που διακρίνονται για το ευρύ πρόσωπο, για τα μεγάλα μάτια που αποδίδονται με πλαστικότητα και φυσιοκρατικά στο αριθ. Κατ. 599 και με απλή εγχάραξη στο αριθ. Κατ. 600, και τα μαλλιά που

[930] Το προσωπείο παρουσιάστηκε στο *Χρήμα*, 321, αριθ. 212.
[931] *MNC*[3], προσωπείο 44.
[932] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 129b (D 4065), 129d (D 4068) (το οποίο θεωρείται μάλλον εφηβικής ανδρικής μορφής και όχι γυναικείο), 129e (D 4066).
[933] Bernabò-Brea, *Menandro*, 181, εικ. 285.
[934] Bernabò-Brea, *Menandro*, 184-188, ιδ. εικ. 304. Βλ. και *MNC*[3], 23, 1AT 54α, πίν. 7, προσωπείο 16, που ταυτίζεται επίσης με νεαρό άνδρα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αποδίδονται σε χαμηλή σπείρα και πλαισιώνουν το κεφάλι. Το στόμα είναι ανοικτό με παραλληλόγραμμο άνοιγμα.

Οι μορφές ανήκουν στη Νέα Κωμωδία, είναι σχετικά θηλυπρεπείς με στρογγυλό αφράτο πρόσωπο και απεικονίζουν νέους με ευχάριστες και ήρεμες όψεις. Το ανοικτό στόμα του αριθ. Κατ. 600 ενδεχομένως δηλώνει μειδίαμα. Τα προσωπεία πιθανότατα αποδίδουν τον τύπο του «απαλού νεανίσκου»[935]. Θραύσμα από την αρχαία αγορά της Θεσσαλονίκης με επιφύλαξη ταυτίζεται με τον τύπο αυτό[936]. Πιθανότατα τον ίδιο τύπο αποδίδει και παράδειγμα από τη Μοργκαντίνα, επίσης πολύ αποσπασματικά σωζόμενο[937]. Άλλος τύπος πλησιέστερος εικονογραφικά είναι του ούλου νεανίσκου[938].

Τύπος 6 (Πίν. 94)

Το αριθ. Κατ. 601 ανήκει στην κατηγορία των τραγικών προσωπείων[939]. Σώζεται σχεδόν ακέραιο, εκτός από τμήμα της κόμης στο αριστερό μέρος της μορφής, συμπληρωμένο σήμερα. Είναι συγκολλημένο από τέσσερα κομμάτια και έχει δύο μικρές κυκλικές οπές ανάρτησης στο άνω μέρος. Η πίσω επιφάνεια είναι κοίλη, όχι λεία.

Το πρόσωπο είναι ωοειδές με ευκρινώς δηλωμένα τα χαρακτηριστικά. Τα φρύδια δηλώνονται με πλάγιες ακμές που ορίζουν τα αμυγδαλόσχημα μάτια, των οποίων η κόρη αποδίδεται με εμβάθυνση. Η μύτη είναι αποκεκρουμένη. Το ανοιχτό στόμα δηλώνεται με κοιλότητα, ενώ πιστά αποδίδεται η διαμόρφωση του άνω χείλους. Πλούσια κόμη περιβάλλει το πρόσωπο σχηματίζοντας ψηλό όγκο πάνω από το σχετικά χαμηλό μέτωπο.

Βασικό χαρακτηριστικό των τραγικών προσωπείων είναι ο ψηλός, οξυκόρυφος, συνήθως, όγκος της κόμης που περιβάλλει το πρόσωπο. Τα μάτια είναι ιδιαίτερα εκφραστικά και σε συνδυασμό με το μεγάλο ορθάνοιχτο στόμα δηλώνουν την έντονη συναισθηματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο συγκεκριμένος χαρακτήρας.

[935] Ο δ'απαλός νεανίσκος, τρίχες μεν κατά τον πάγχρηστον, πάντων δε νεώτατος, λευκός, σκιατροφίας, απαλότητα υποδηλών. Βλ. Bernabò-Brea, *Menandro,* 177, εικ. 279.
[936] Ζωγράφου 2014, 380, εικ. 5.
[937] Bell, *Morgantina*, πίν. 122, αριθ. 782.
[938] Bernabò-Brea, *Menandro,* 175, εικ. 274, 176, εικ. 278.
[939] Το προσωπείο παρουσιάστηκε στο *Χρήμα,* 320, αριθ. 211.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Η απουσία γενειάδας συνηγορεί υπέρ της αναγνώρισης νεαρού άνδρα, ο οποίος, σύμφωνα με την κατάταξη του Πολυδεύκη[940], πρέπει να είναι ο *δεύτερος πιναρός*, ο δυστυχισμένος δηλαδή, μίζερος νέος. Προσωπεία που αποδίδουν τον ίδιο τύπο προέρχονται από τη Θεσσαλονίκη[941], την Πέλλα[942], τη Μύρινα[943], την Αμισό[944], την Ιωνία[945]. Από τη Δήλο έχουμε και παράδειγμα ολόσωμου ειδωλίου τραγικού ηθοποιού που φορά το συγκεκριμένο προσωπείο[946]. Στο Μουσείο της Πάτρας εκτίθεται προσωπείο ίδιου τύπου, μεγαλύτερων διαστάσεων, που χρονολογείται στον 1ο-2ο αι. μ.Χ. Ανάλογο προσωπείο έχει βρεθεί και στην Αίγυπτο[947].

Ο Bernabò Brea ταυτίζει ανάλογα προσωπεία με έναν άλλο τύπο νεαρού άνδρα και συγκεκριμένα με τον *πάρουλο*, τον κατσαρομάλλη αγένειο νέο άνδρα[948], ενώ παρεμφερές προσωπείο από τη Μυτιλήνη ταυτίζεται με αυτό του ούλου νεανίσκου[949].

Τύπος 7 (Πίν. 94)

Ο τύπος αντιπροσωπεύεται από το προσωπείο αριθ. Κατ. 602, το οποίο σώζεται ακέραιο. Πρόκειται για ανδρικό προσωπείο ηλικιωμένου άνδρα που αποδίδεται καραφλός με μακριά γενειάδα. Τα μάτια είναι μεγάλα και αμυγδαλόσχημα και δηλώνονται με εγχαράξεις, χωρίς δήλωση της κόρης. Τα φρύδια είναι τοξωτά και συνοφρυωμένα. Το στόμα είναι ανοιχτό, χωρίς διαμπερή σχισμή. Ελαφρώς διογκωμένα αποδίδονται τα ζυγωματικά και ευρύ, έντονα εξογκωμένο το μέτωπο. Στα πλάγια έχει δύο κερατοειδείς αποφύσεις. Στην κορυφή του κεφαλιού υπάρχει κυκλική οπή ανάρτησης.

Μεγάλη ομοιότητα με το προσωπείο από την Άμφισσα παρουσιάζει προσωπείο από την Κάλλατη του Εύξεινου Πόντου[950], το οποίο ταυτίζεται με Σιληνό ή Σάτυρο. Με Παπποσιληνό ταυτίζεται παρεμφερές ανδρικό προσωπείο από την

[940] *Ονομαστικόν*, Δ΄, 135.
[941] Ζωγράφου 2014, 381, εικ. 8. Βλ και *Ειδώλιο*, 476, αριθ. 666 [Η. Ζωγράφου].
[942] Χασάπη 1991-1992, 283, πίν. 3, Ε2445 και Ε714.
[943] Besques, *Louvre* II, 193, πίν. 229b (MYR 349).
[944] Besques, *Louvre* III, 87, πίν. 110f (D 513) (μέσα του 2ου αι. π.Χ.). Summerer, *Amisos*, 186, πίν. 28, MII21.
[945] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, 483, πίν. 178, αριθ. 1384.
[946] *Délos* XXIII, πίν. 92, αριθ. 1216. Bernabò Brea 1998, 58, εικ. 62.
[947] *BM Cat*. IV, 150, πίν. 104, αριθ. 3564.
[948] Bernabò Brea 1998, 57-58.
[949] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 406, αριθ. 565.
[950] Canarache, *Callatis*, 174, αριθ. 257.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Αθήνα[951] και άλλο από την Κόρινθο[952]. Από τη Μυτιλήνη προέρχονται δύο όστρακα αγγείων, σε καθένα από τα οποία προεξέχει ανάγλυφο κεφάλι Σιληνού[953]. Τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά μοιάζουν με του προσωπείου αριθ. Κατ. 602 και μάλιστα στο ένα δηλώνονται και μυτερά αυτιά στα πλάγια του προσώπου, όπως οι κερατοειδείς αποφύσεις που αναφέραμε προηγουμένως πως έχει και το προσωπείο της Άμφισσας.

Σύμφωνα με την κατάταξη του Πολυδεύκη, τα χαρακτηριστικά αυτά θα μπορούσαν να αντιστοιχούν στον *πορνοβοσκό,* ο οποίος έχει μειδίαμα, συνοφρυωμένα τα φρύδια και είναι καραφλός ή με λίγους βοστρύχους στους κροτάφους. Στα περισσότερα παραδείγματα που έχουν αποδοθεί σε αυτό το χαρακτήρα ο άνδρας εικονίζεται καραφλός[954]. Το προσωπείο θα μπορούσε να ανήκει και στον *κάτω τριχία* που, όπως σαφέστατα δηλώνει το όνομά του, ήταν καραφλός με κοκκινότριχη γενειάδα και ανασηκωμένα φρύδια[955]. Πρόκειται για σπάνιο τύπο προσωπείου.

Τύπος 8 (Πίν. 94)

Το αριθ. Κατ. 603[956] ανήκει στην κατηγορία των ανδρικών προσωπείων κωμικών ηθοποιών. Είναι αποκρουσμένο το αριστερό τμήμα του, συμπληρωμένο σήμερα. Φέρει δύο οπές έκκεντρα τοποθετημένες πάνω από το μέτωπο, οι οποίες χρησίμευαν για την ανάρτησή του.

Το μέτωπο είναι ευρύ. Τα μαλλιά, χτενισμένα σε σπείρα, πλαισιώνουν το πρόσωπο. Τα μάτια είναι κομβιόσχημα, ενώ τα ανασηκωμένα φρύδια σχηματίζουν καμπύλες προσδίδοντας συνοφρυωμένη έκφραση στη μορφή. Η μύτη είναι κοντή και επίπεδη, ενώ το στόμα είναι ανοιχτό, όχι διαμπερές, μεγάλων διαστάσεων. Η μορφή φέρει γενειάδα.

Σύμφωνα με την κατάταξη του Πολυδεύκη[957], το συγκεκριμένο προσωπείο ταυτίζεται με τύπο δούλου και συγκεκριμένα τον ηγεμόνα θεράποντα της Νέας

[951] Thompson 1959, 140, πίν. 29, αριθ. 28 (300 π.Χ.).
[952] *Corinth* XII, πίν. 30, αριθ. 333.
[953] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 407, αριθ. 568-569.
[954] *MNC*[3], 14, 1ΑΤ 40, πίν. 10 (προσωπείο 8). Αναφέρεται ότι το προσωπείο του πορνοβοσκού μοιάζει με αυτό του Παπποσιληνού και πολλές φορές δεν είναι δυνατή η διάκριση ανάμεσά τους.
[955] *MNC*[3], 29 (προσωπείο 23).
[956] Το προσωπείο παρουσιάστηκε στο *Χρήμα*, 319, αριθ. 210.
[957] *Ονομαστικόν*, Δ΄, 133-154.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Κωμωδίας. Παράλληλά του έχουν βρεθεί στην Αγορά[958], στη Βοιωτία[959], στα Άβδηρα[960], στα παράλια της Ιωνίας[961], στην Τροία[962], στη Μύρινα κ.α.

Πρόδρομοι του προσωπείου αυτού θεωρούνται ειδώλια που εικονίζουν δούλους καθισμένους σε βωμό που αναζητούν άσυλο, αφού δραπέτευσαν από τον αφέντη τους. Υποδύονται χαρακτήρες της Μέσης Κωμωδίας. Φέρνουν το χέρι τους στο αυτί ως ένδειξη αδυναμίας να ακούσουν τις φωνές του κυρίου τους που τους καλεί να επιστρέψουν. Ειδώλια αυτού του τύπου απαντούν στην Αττική[963], στη Βοιωτία[964], στην Εύβοια[965], στη Δήλο[966], στην Απολλωνία[967], στη Μύρινα[968] κ.α. Καθιστό ειδώλιο δούλου που υιοθετεί τη στάση της pudicitia και στηρίζει το πηγούνι στο δεξί χέρι έχουμε από την Αίγυπτο[969]. Όρθια ειδώλια που αποδίδουν τον τύπο του ηγεμόνα θεράποντα βρέθηκαν στο χώρο της αρχαίας Αγοράς της Θεσσαλονίκης[970].

Τον ίδιο χαρακτήρα δούλου θεωρούμε ότι απεικονίζει το ειδώλιο αριθ. Κατ. 132 του τύπου 37.

Τύπος 9 (Πίν. 94)

Στον τύπο 9 έχουμε αποδώσει τα προσωπεία αριθ. Κατ. 604-605 που δεν προέρχονται από την ίδια μήτρα, αλλά φαίνεται ότι αποδίδουν τον ίδιο ή παραπλήσιο εικονογραφικό τύπο. Το αριθ. Κατ. 604 που διατηρείται ακέραιο αποδίδει προσωπείο ηλικιωμένου άνδρα με διάστικτο στεφάνι που πέφτει χαμηλά πάνω στο μέτωπο, στόμα ανοιχτό που δηλώνεται με διάτρηση. Το ωοειδές σχήμα του προσωπείου επιτείνεται από την επίπεδη μακριά γενειάδα που έχει σφηνοειδή απόληξη. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου έχουν αποδοθεί με λεπτομέρεια. Τα μάτια είναι

[958] Webster 1960, 276, πίν. 68, C2. Το προσωπείο αποδίδεται και σε ανάγλυφα στο εσωτερικό φιάλης από την Αγορά, ό.π., 271, B28, πίν. 67, αλλά και σε όστρακα Δυτικής Κλιτύος, ό.π., 278, πίν. 68, C26.
[959] Besques, *Louvre* III, 40, πίν. 48e (D 225 bis). Χρονολογείται τον 3ο αι. π.Χ.
[960] Χασάπη 1991-1992, 315, πίν. 20, 1302Ε.
[961] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 177-178, αριθ. 1378, 1382.
[962] Thompson, *Troy*, 120, πίν. XXIX, αριθ. 132.
[963] *BM Cat.* I, πίν. 89, αριθ. 743. Πέντε ειδώλια δούλων με το χέρι στο δεξί αυτί, στο Thompson 1952, 116-164, ιδ. πίν. 38, αριθ. 44 και 45a-d και αριθ. C90 από Βρετανικό Μουσείο. Webster 1960, 272, πίν. 67, B19. Thompson 1965, πίν. 20, αριθ. 10.
[964] *BM Cat.* III, 70, αριθ. 2143, πίν. 27.
[965] Χατζηδημητρίου 2014, 17, εικ. 14.
[966] *Délos* XXIII, πίν. 92, αριθ. 1219.
[967] *Ειδώλιο*, 469, αριθ. κατ. 654. Χρονολογείται στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. Η Π. Αδάμ-Βελένη στην ανάλυση του λήμματος δίνει διαφορετική ερμηνεία για τη θέση του δεξιού χεριού στο ύψος του αυτιού και τη δικαιολογεί ως προσπάθεια του ηθοποιού να συγκρατήσει το προσωπείο στο κεφάλι του.
[968] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 107, αριθ. 732.
[969] Dunand 1990, 219, αριθ. 600.
[970] Ζωγράφου 2014, 379, εικ. 1-2 και *Ειδώλιο*, 470, αριθ. κατ. 656 [Η. Ζωγράφου].

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αμυγδαλόσχημα κάτω από τα τοξωτά φρύδια, η μύτη είναι πλατιά και η έκφραση είναι σκυθρωπή.

Μεγάλη ομοιότητα παρατηρείται σε προσωπείο της Μέσης Κωμωδίας των μέσων του 4ου αι. π.Χ. από την Αγορά, το οποίο ο Webster θεωρεί πως δεν ανταποκρίνεται σε κάποια από τις περιγραφές του Πολυδεύκη και υποστηρίζει ότι μπορεί να είναι παραλλαγή του «Λυκομηδείου»[971]. Επίσης από την Αθήνα[972] κεφάλι ηθοποιού με τριγωνική γενειάδα και στεφάνι στο κεφάλι αποδίδεται με βάση την κατάταξη του Webster σε ηλικιωμένο πικρόχολο άνδρα.

Από τον Κεραμεικό προέρχονται δύο προσωπεία που παρουσιάζουν ομοιότητα με τα προσωπεία των τύπων 8 και 9 από την Άμφισσα[973]. Από την Αμφίπολη[974] προέρχεται παρεμφερές προσωπείο, το οποίο διαφοροποιείται στην απόδοση της γενειάδας, καθώς η απόληξή της δεν είναι τριγωνική. Το προσωπείο της Άμφισσας δεν έχει συνοφρυωμένα τα φρύδια, παρά το όλο αισθητικό αποτέλεσμα που καθιστά τη μορφή σκυθρωπή.

Το αποσπασματικά σωζόμενο μικρογραφικό προσωπείο αριθ. Κατ. 605 ανήκει στον τύπο 8 ή στον τύπο 9, καθώς τα φρύδια αποδίδονται συνοφρυωμένα και το στόμα ανοικτό και η γενειάδα του είχε όγκο και θα ήταν είτε σφηνοειδούς απόληξης, όπως του τύπου 9 ή πιο στρογγυλεμένη, όπως του τύπου 8. Ανάλογο προσωπείο απαντά και στη Μυτιλήνη[975], χρονολογείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ. και θεωρείται ότι παριστάνει τον τύπο Κ του δούλου της Μέσης Κωμωδίας, ο οποίος εξελίσσεται στον τύπο του επίσειστου ηγεμόνος θεράποντος της Νέας Κωμωδίας. Προσωπείο ηγεμόνος θεράποντος με γενειάδα με σφηνοειδή απόληξη συναντάμε και στο πλακίδιο της Αμφίπολης[976]. Στον ηγεμόνα θεράποντα αποδίδει ανάλογο προσωπείο ο Bernabò-Brea[977].

[971] Webster 1960, 270-272, Β 22, πίν. 67.
[972] Thompson 1959, 140, πίν. 29, αριθ. 27 (300 π.Χ.). Η Thompson αναφέρει ότι το συμποτικό στεφάνι που φορά τον καθιστά ελεύθερο άνδρα και όχι δούλο που μηχανορραφεί ή λέει κάποιο μυστικό.
[973] *Kerameikos* XV, 96, πίν. 56, αριθ. 290-291 που αποδίδουν δούλους της Μέσης Κωμωδίας (350 π.Χ.). Πιο κοντά στον τύπο 9 είναι το αριθ. 291, στο οποίο η γενειάδα έχει τριγωνική απόληξη. Τα προσωπεία αυτά δεν φορούν στεφάνια.
[974] Χασάπη 1991-1992, 311, Ε469, πίν. 17 (350 π.Χ.).
[975] Βλ. Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, 404, αριθ. 559.
[976] *Ειδώλιο*, εικόνα στη σ. 158 και Bernabò-Brea, *Menandro,* 138 για ταύτιση των προσωπείων.
[977] Bernabò-Brea, *Menandro*, έγχρωμος πίνακας XXXIV, μεταξύ σ. 200-201.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 10 (Πίν. 94)

Το αριθ. Κατ. 606 είναι ανδρικό μικρογραφικό προσωπείο που περισσότερο μοιάζει με κεφάλι ειδωλίου. Η κόμη με τη μορφή στεφάνης περιβάλλει το κεφάλι. Οι οφθαλμοί δηλώνονται με εγχάραξη και είναι αμυγδαλοειδείς, ενώ τα χείλη διακρίνει μειδίαμα. Σώζονται οι παλάμες εκατέρωθεν των χειλιών σαν να τσιμπάει τα μάγουλά του. Με πολύ επιμελημένη εγχάραξη διακρίνονται τα δάχτυλα.

Η θέση του χεριού στο στόμα θεωρείται καθαρά παιδική χειρονομία και μάλλον είναι στο πλαίσιο της ρωπογραφικής διάθεσης που χαρακτηρίζει την ελληνιστική εποχή. Στους ρωμαϊκούς χρόνους παρερμηνεύθηκε και θεωρήθηκε δηλωτική της σιωπής και της εχεμύθειας[978]. Ειδώλια που φέρνουν το ένα χέρι μπροστά στο στόμα, συνήθως το δεξί, απαντούν πολύ συχνά στην Αίγυπτο και ταυτίζονται με τον Αρποκράτη[979]. Ο Αρποκράτης είναι μία από τις μορφές του Ώρου και τιμήθηκε πολύ και από τους Έλληνες εκτός Αιγύπτου. Στη συλλογή του Μουσείου Μπενάκη συναντά κανείς μεγάλο αριθμό κεφαλιών που απεικονίζουν τον αιγυπτιακό θεό και κάποια έχουν ιδιαίτερες ομοιότητες με τα κεφάλια αριθ. Κατ. 517-529[980].

Τη θέση και των δύο χεριών στο πρόσωπο αναπαράγει ειδώλιο του τύπου της δεύτερης ψευδοκόρης από την Κάρυστο[981]. Άλλο παράλληλο για τον τύπο δεν έχουμε εντοπίσει.

Τύπος 11 (Πίν. 94)

Το αριθ. Κατ. 607 δεν είναι σαφές αν είναι προσωπείο ή κεφάλι. Είναι κοίλο, πολύ μεγαλύτερων διαστάσεων από τα προηγούμενα και είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα. Τα μαλλιά περιβάλλουν το πρόσωπο και φορά στεφάνι χαμηλό με δύο σφαιρικά εξάρματα στο κέντρο. Δεν έχουμε εντοπίσει παράλληλα.

[978] Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 26, σημ. 22-25.
[979] Ειδώλια που αποδίδουν Αρποκράτη με το χέρι στο στόμα, βλ. *BM Cat.* IV, πίν. 10-14. Dunand 1990, 63-124. Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, 44, 46, αριθ. 34-35. *Sammlung Kaufmann*, πίν. 4-37, σποραδικά.
[980] Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*, αριθ. 44-46, κυρίως 48, όπου επειδή δεν φορά στεφάνι σημειώνεται ότι οι δύο αποστρογγυλευμένοι βόστρυχοι στο μέτωπο συναντώνται συχνά σε μορφές παιδιών. Βλ. και αριθ. 363-365.
[981] Χιδίρογλου 2014, 39, εικ. 10.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 12 (Πίν. 94)

Το αριθ. Κατ. 608 είναι κοίλο. Διαφοροποιείται από την πλειονότητα των προσωπείων της ενότητας, καθώς στην πίσω επιφάνεια δημιουργείται δακτύλιος στο περίγραμμα. Δεν είναι σαφές το φύλο της μορφής και τα χαρακτηριστικά είναι αρκετά αλλοιωμένα. Χρονολογικά φαίνεται πρωιμότερο. Κεφάλια ειδωλίων από τη Λοκρίδα που χρονολογούνται γύρω στο 420-390 π.Χ. είναι κοντά εικονογραφικά στο προσωπείο αριθ. Κατ. 608[982].

Τύπος 13

Το αριθ. Κατ. 609 είναι ένα περίτεχνο προσωπείο που αποδίδει ώριμη ανδρική μορφή με ψηλό στέμμα, το οποίο έχει τριγωνικές απολήξεις και κοίλη την άνω επιφάνεια. Η μορφή είναι αυστηρή. Τα μάτια χαράσσονται βαθιά κάτω από τα τοξόσχημα φρύδια. Τα μάγουλα δηλώνονται διογκωμένα. Το στόμα είναι μισάνοιχτο και περιβάλλεται από κοντή γενειάδα που δηλώνεται με εμβαθύνσεις. Ανατομικά αποδίδεται και ο λοβός και το επάνω αριστερό μέρος του αυτιού που δεν σώζεται ακέραιο. Η μορφή κάτω από το στέμμα φέρει στεφάνι (;) και κάτω από αυτό στο αριστερό μέρος του μετώπου έχει στρογγυλό κομβίο.

Το προσωπείο είναι μοναδικό και εικονογραφικά και τυπολογικά. Κεφάλι από τη Σμύρνη με στέμμα στο κεφάλι αποδίδεται σε Σάραπη[983] ή Διόνυσο-Σάραπη[984] επειδή έχει διονυσιακό στεφάνι με φύλλα κισσού και κορύμβους. Από τον Τάραντα[985] προέρχεται κεφάλι ανάλογων διαστάσεων με το δικό μας που αποδίδει ανδρική μορφή με μουστάκι, λεπτότερο από του αριθ. Κατ. 609 από την Άμφισσα, και γενειάδα. Φορά διάδημα και από πάνω στεφάνι που στο κέντρο διακοσμείται με άνθος. Χρονολογείται στα τέλη του 5ου-αρχές του 4ου αι. π.Χ.

Η χρονολόγηση του αριθ. Κατ. 609 είναι δύσκολη.

[982] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, 44-45, αριθ. 72, 75.
[983] Besques, *Louvre* III, πίν. 279g.
[984] Besques, *Louvre* III, πίν. 279i.
[985] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, 78, πίν. 27, αριθ. 156 (τέλη του 5ου-αρχές του 4ου αι. π.Χ.), όπου αναφέρονται και άλλα παράλληλα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ν. ΖΩΟΜΟΡΦΑ

Στα ειδώλια που βρέθηκαν στην ανασκαφή συγκαταλέγονται 121 που αποδίδουν πτηνά (αριθ. Κατ. 610-726), ένα ειδώλιο κριαριού (αριθ. Κατ. 727), ένα βοδιού (αριθ. Κατ. 728), δύο χοίρων (αριθ. Κατ. 729-730), έξι σκύλων (αριθ. Κατ. 731-736) και ενός ίππου που μεταφέρει καρπούς (αριθ. Κατ. 737). Μεταξύ των πτηνών υπερτερούν αριθμητικά τα περιστέρια, ενώ οι πετεινοί εκπροσωπούνται από 18 ειδώλια. Τα περισσότερα ειδώλια είναι φτιαγμένα με το χέρι, με εξαίρεση τα αριθ. Κατ. 698-707 και τα αριθ. Κατ. 722-725 για τα περιστέρια και τους πετεινούς, αντίστοιχα, που είναι κατασκευασμένα με μήτρα και είναι αισθητά μεγαλύτερων διαστάσεων. Τέλος, το αριθ. Κατ. 726 ανήκει σε πάπια.

Τα ειδώλια των πτηνών, αλλά και των υπόλοιπων ζώων, ανεξάρτητα από τον τρόπο κατασκευής τους, δεν έχουν κύρια όψη και μπορεί κανείς να τα τοποθετήσει προς τα δεξιά, προς τα αριστερά ή κατενώπιον. Το πιθανότερο είναι, όμως, να τοποθετούνταν προς κάποια από τις δύο πλάγιες πλευρές, καθώς το αισθητικό αποτέλεσμα στην κατενώπιον θέαση είναι το λιγότερο ικανοποιητικό.

Περιστέρια

Χειροποίητα

Τύπος 1. Περιστέρια με κλειστές φτερούγες (Πίν. 95-106)

Ο τύπος 1 είναι ο πολυπληθέστερος, καθώς αποτελείται από 76 περιστέρια (αριθ. Κατ. 610-685). Απεικονίζονται σε στάση με τα φτερά τους κλειστά να ενώνονται στο πίσω μέρος του σώματος πάνω από την ουρά. Τα φτερά είναι αμυγδαλόσχημα και δηλώνονται με εγχάραξη, ενώ πρόσθετα παραλληλόγραμμα κομμάτια πηλού αποδίδουν την απόληξή τους. Τα πτηνά στέκονται ελεύθερα, στηριζόμενα σε δύο πλαστικά αποδοσμένα τριγωνικά ποδαράκια, με εξαίρεση τα αριθ. Κατ. 684-685 που στηρίζονται σε συμφυή βάση. Ο κορμός τους είναι ατρακτοειδής. Ο λαιμός είναι κυλινδρικός, προτεταμένος προς τα εμπρός και με ελαφρά κλίση προς τα κάτω. Το ράμφος είναι τριγωνικό και στο κεφάλι δεν αποδίδεται κανένα χαρακτηριστικό. Η ουρά αποδίδεται οριζόντια πεπλατυσμένη με καμπύλο περίγραμμα και βοηθά στη στήριξη του ειδωλίου, αφού χρησιμεύει ως επιφάνεια έδρασης του πίσω μέρους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τα ειδώλια του τύπου 1 δεν προέρχονται από μήτρα. Η επιφάνειά τους είναι λεία, δεν φέρουν σημάδια συρραφής και οι επιμέρους λεπτομέρειες είναι τελείως σχηματικά αποδοσμένες. Η ομοιότητα που παρουσιάζουν μεταξύ τους είναι αποτέλεσμα της εξοικείωσης που αποκτά ο κοροπλάστης με την επανάληψη του ίδιου σχήματος, ο οποίος διαμορφώνει το βασικό κορμό, στον οποίο στη συνέχεια με εγχάραξη δηλώνει το περίγραμμα των φτερών. Απόδειξη της έλλειψης ιδιαίτερης μέριμνας για το αποτέλεσμα είναι το γεγονός ότι η χάραξη δεν είναι πάντοτε συμμετρική στις δύο πλευρές και πολλές φορές οι φτερούγες δεν είναι ισοπαχείς ή ισοϋψείς.

Πρόσθετα στον κορμό ήταν τα τριγωνικά πόδια που προσκολλούνταν στη βάση της κοιλιάς. Επίσης από διαφορετικό κομμάτι πηλού κατασκευάζονται οι απολήξεις των φτερών, με στενές παραλληλόγραμμες λωρίδες πηλού που προσαρτούνταν στο πίσω μέρος του αμυγδαλόσχημου φτερού. Τέλος, από πρόσθετα κομμάτια κατασκευαζόταν η επίπεδη στρογγυλεμένη ουρά, καθώς και το ράμφος.

Η πλειονότητα των ειδωλίων φέρει οπές κυκλικού ή ωοειδούς σχήματος που ποικίλλουν σε μέγεθος, με πιο συνηθισμένη διάμετρο τα 0,005 μ.[986]. Είναι συνήθως διαμπερείς και ανοίγονται στη ράχη και στην κοιλιά ανάμεσα στα πόδια του πτηνού. Στις περισσότερες περιπτώσεις η διάνοιξή τους έχει γίνει με εργαλείο γιατί είναι απόλυτα συμμετρικές. Πρέπει, μάλιστα, να δινόταν ιδιαίτερη προσοχή γιατί η προσπάθεια αυτή, στο βαθμό που μπορούμε να κρίνουμε, δεν δημιουργούσε ανωμαλία στα τοιχώματα. Στο αριθ. Κατ. 615, που είναι θραυσμένο στο κάτω μέρος, διακρίνουμε τα υπολείμματα του πηλού από την εσωτερική πλευρά που υποχώρησαν για να ανοίξει η οπή.

Η χρησιμότητα των οπών αυτών δεν συνδέεται με την όπτηση, δεν είναι δηλαδή οπές αερισμού για να αποφευχθεί η θραύση. Θεωρούμε ότι είχαν χρηστικό χαρακτήρα και συγκεκριμένα την ανάρτηση ή τη στερέωση των ειδωλίων[987].

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος και είναι κοινός με αυτόν των υπόλοιπων ειδωλίων. Η σύστασή του δεν είναι ομοιογενής και δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που περιλαμβάνει εγκλείσματα, ενίοτε και ολόκληρα πετραδάκια. Διαφορετικός είναι ο πηλός στα αριθ. Κατ. 632-633 που είναι πιο κιτρινωπός με καστανό επίχρισμα και μοιάζει με τον πηλό των ειδωλίων που προέρχονται από τη Σουβάλα. Πιο ανοιχτός

[986] Στο αριθ. Κατ. 630 οι οπές είναι σχεδόν τετράπλευρες.

[987] Στην έκθεση των ευρημάτων στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Άμφισσας έχουν αναρτηθεί μερικά από αυτά με πετονιά και έτσι ενδεχομένως αποκτούμε μια εικόνα της αρχικής τους χρήσης. Το αποτέλεσμα είναι αισθητικά αρτιότερο στην ομάδα των περιστεριών εν πτήσει, βλ. αριθ. Κατ. 687-688.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

καστανός είναι των αριθ. Κατ. 610, 623, 631, 658, 677 και 680. Αυτά έχουν και έντονα υπολείμματα επιχρίσματος.

Υπολείμματα λευκού επιχρίσματος διατηρούν τα αριθ. Κατ. 610-613, 620, 630, 654, 658, 677, 679. Ίχνη κόκκινου χρώματος εντοπίζεται στα αριθ. Κατ. 627 (στη δεξιά φτερούγα) και 650 (στο πόδι). Ίχνη μαύρου χρώματος στο λαιμό διατηρούνται σε δύο ειδώλια, στα αριθ. Κατ. 635 και 650. Δεν λείπουν και κάποια που φέρουν σημάδια καύσης (είτε αποτυχία στον κλίβανο είτε από άλλες αιτίες). Αυτά είναι τα αριθ. Κατ. 618, 624, 625, 634, 638, των οποίων είναι καμένη όλη η επιφάνεια, ενώ στο αριθ. Κατ. 636 μόνον η δεξιά πλευρά και στο αριθ. Κατ. 653 η κάτω πλευρά.

Τα 76 αυτά ειδώλια διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς το μέγεθος. Πιο συγκεκριμένα, τα αριθ. Κατ. 610-634 έχουν μεγαλύτερες διαστάσεις, οι οποίες είναι μικρότερες στα αριθ. Κατ. 635-657, ενώ ακόμα πιο ραδινά αποδίδονται τα αριθ. Κατ. 658-661. Το σύνολο των 52 αυτών ειδωλίων έχει οπές τόσο στη ράχη όσο και στην κοιλιά, ανάμεσα στα πόδια, συνήθως διαμπερείς. Σε αυτά συνυπολογίζονται τα αριθ. Κατ. 633-634 που στο κάτω μέρος του σώματος έχουν οπή, ενώ στο πάνω μόνο κυκλική βάθυνση, που σημαίνει ότι αρχικά ο κοροπλάστης είχε την πρόθεση να ανοίξει οπή, αλλά για κάποιο λόγο δεν το έπραξε, καθώς και το αριθ. Κατ. 635 που έχει οπή μόνο στην άνω πλευρά.

Διαφοροποιούνται τα αριθ. Κατ. 662-663, τα οποία έχουν οπή μόνο στην κάτω πλευρά, η οποία, μάλιστα, δεν έχει διανοιχθεί ανάμεσα στα πόδια, αλλά πιο πίσω προς την ουρά. 18 ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 664-683, δεν έχουν καθόλου οπή στήριξης/ανάρτησης. Τα αριθ. Κατ. 684-685 στηρίζονται σε συμφυή βάση.

Την ουρά διατηρούν ελάχιστα ειδώλια. Συγκεκριμένα μας βοηθούν στην αποκατάσταση του σχήματός της τα αριθ. Κατ. 610, 612, 614-616, 624, 627, 629, 639 (αποκρουσμένη η μισή), 654, 656-658, 660. Μια λεπτομέρεια που έχει χαθεί από τα περισσότερα είναι το ράμφος. Διατηρείται ακέραιο μόνο στα αριθ. Κατ. 631-633, 652, 654, 664. Επίσης λίγα είναι αυτά που διατηρούν και τα δυο τους πόδια, όπως τα αριθ. Κατ. 610, 612, 623, 636, 641, 648, 650, 669, 676 (λίγο αποκρουσμένο το δ.), 677. Το ένα πόδι διατηρούν τα 616, 617, 619, 626, 639, 652 (δ.), 621-622 (αρ.). Στα υπόλοιπα είτε διατηρείται πολύ μικρό τμήμα τους είτε έχουν αποκρουστεί ολοκληρωτικά. Τέλος, ελάχιστα είναι αυτά που έχουν διατηρήσει τα πρόσθετα κομμάτια πηλού για την απόδοση της απόληξης των φτερών. Προφανώς από σύμπτωση, τα μόνα που έχουν διατηρήσει στο ακέραιο αυτή τη λεπτομέρεια είναι τα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αριθ. Κατ. 662-663 που έχουν μία μόνο οπή στο κάτω μέρος, καθώς και το αριθ. Κατ. 610. Οι φτερούγες εφάπτονται στις άκρες τους και δεν διασταυρώνονται (πράγμα που συμβαίνει στα αριθ. Κατ. 698-707 που είναι κατασκευασμένα με μήτρα). Στα περισσότερα αυτή η λεπτομέρεια έχει χαθεί και η επιφάνεια του ειδωλίου είναι τόσο λεία που δεν είναι εμφανές ότι έχει απολεσθεί κομμάτι.

Μια ιδιαιτερότητα που παρατηρείται σε μερικά είναι ότι δηλώνεται πιο παχιά η αριστερή φτερούγα. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα όταν παρατηρεί κανείς τα ειδώλια κατενώπιον να διαπιστώνει ότι το ένα μισό δεν είναι πάρισο του άλλου. Η επαναλαμβανόμενη αυτή μικρή ατέλεια μας οδηγεί στην «αναγνώριση» ενός κοροπλάστη για τα συγκεκριμένα ειδώλια, καθώς δεν θεωρούμε ιδιαίτερα πιθανό διαφορετικοί δημιουργοί να επαναλαμβάνουν ακριβώς το ίδιο «λάθος». Πιο συγκεκριμένα, η ανατομική αυτή λεπτομέρεια είναι ιδιαίτερα εμφανής στα αριθ. Κατ. 615, 617, 620, 621-623, 626, 627, 632, 633, 635, 636, 642, 650, 655, 674, 676, και από την ομάδα των πετεινών που ακολουθεί στα αριθ. Κατ. 708 και 711.

Ιδιαίτερες ομοιότητες των ειδωλίων αυτών με αντίστοιχα άλλων περιοχών δεν έχουν έως τώρα εντοπιστεί. Η απλοϊκότητα και η αφαιρετικότητα με την οποία έχει αποδοθεί η μορφή δεν καθιστά απαραίτητη την αναζήτηση αρχετύπων που θα χρησιμοποιήθηκαν για την αντιγραφή και αναπαραγωγή του τύπου.

Σε γενικές γραμμές, τα ειδώλια περιστεριών, ανεξαρτήτως προέλευσης, αποδίδονται με ατρακτοειδή κορμό πάνω στον οποίο με εγχάραξη ή με πρόβλεψη από τη μήτρα αποδίδονται οι φτερούγες, συνήθως κλειστές, και μικρά πόδια, άλλοτε τριγωνικά, άλλοτε περισσότερο τετραγωνισμένα[988]. Στην Όλυνθο έχουν βρεθεί περιστέρια του 5ου/αρχές του 4ου αι. π.Χ. που αποδίδουν παρεμφερή τύπο[989]. Επίσης, ομοιότητα παρουσιάζει ειδώλιο περιστεριού του 5ου αι. π.Χ. από την

[988] Ενδεικτικά αναφέρουμε ειδώλια περιστεριών. Από την Αττική, Leyenaar-Plaisier, *Leiden,* πίν. 3, αριθ. 17, *BM Cat.* I, πίν. 90, αριθ. 692-693 (μέσα του 5ου αι. π.Χ.), *Kerameikos* XV, πίν. 103 (μέσα του 5ου αι. π.Χ.). Από τη Βοιωτία, Σαμπετάι 2000, 533, εικ. 19β. Από τη δυτική Ελλάδα, ό.π., αριθ. 957 (3ος-2ος αι. π.Χ.). Από τη Ρόδο, *Lindos* I, αριθ. 2414, 2418, 2420 (524-400 π.Χ.), *BM Cat.* I, πίν. 34, αριθ. 183-186, πίν. 46, αριθ. 275 (αρχές-μέσα του 5ου αι. π.Χ.). Από την Κρήτη, Leyenaar-Plaisier, *Leiden,* πίν. 17, αριθ. 83. Από τη Θεσσαλία, Δάφφα-Νικονάνου 1973, πίν. 14, εικ. 1. Από τη Μυτιλήνη, *BM Cat.* I, πίν. 73, αριθ. 569 (ύστερος 5ος αι. π.Χ.). Από τη Σικελία (Κεντουρίπη), Schürmann, *Karlsruhe,* πίν. 63, αριθ. 361-362 (4ος-3ος αι. π.Χ.). Από την Πέργαμο, Töpperwein, *Pergamon*, πίν. 84, αριθ. 576. Το κοινό που έχουν αυτά τα παράλληλα είναι ότι στην πλειονότητά τους το κάτω μέρος της κοιλιάς αποδίδεται επίπεδο, η ουρά αποδίδεται ως συνέχεια του κορμού με φορά προς τα κάτω και αυτό σε συνδυασμό με τα κοντά σχετικά πόδια κάνει τα ειδώλια να έχουν χαμηλά το κέντρο βάρους και σχεδόν να εδράζονται στην κοιλιά. Επίσης προέρχεται από μήτρα το άνω τμήμα τους, ενώ το κάτω και τα πόδια είναι διαμορφωμένα με το χέρι. Για μήτρα άνω μέρους, βλ. *BCH* 89 (1965), 964, εικ. 32.

[989] *Olynthus* VII, πίν. 43. *Olynthus* XIV, πίν. 102.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ήλιδα[990], καθώς και κορμός περιστεριού από τα ιωνικά παράλια[991]. Ομοιότητες εντοπίζουμε και σε ομάδα ειδωλίων πτηνών από την Καπύη[992]. Τέλος, χειροποίητο ειδώλιο από τους Επιζεφύριους Λοκρούς[993] μοιάζει με τα ειδώλια από την Άμφισσα.

Με τα αριθ. Κατ. 682-683 που έχουν προτεταμένο το λαιμό μοιάζουν δύο ειδώλια από την Καπύη[994].

Παράλληλο του αριθ. Κατ. 684 βρίσκουμε στην Κυρηναϊκή[995], με ελαφρώς πιο προτεταμένο το λαιμό και με οριζόντια πεπλατυσμένη ουρά, όπως υποθέτουμε ότι θα είχε και το ειδώλιο από την Άμφισσα. Ομοιότητα παρουσιάζει και ειδώλιο από την Καπύη[996] που αποδίδεται λιτά με κλειστές τις φτερούγες να πατά σε συμφυή βάση.

Περισσότερο διαφοροποιείται το αριθ. Κατ. 685, το οποίο με την έντονη κάμψη του λαιμού προς τα κάτω και προς τον κορμό του δημιουργεί στην ουσία έναν νέο τύπο ξεφεύγοντας από τη μηχανική επανάληψη που χαρακτηρίζει τα προηγούμενα ειδώλια. Ο κοροπλάστης με αυτή την απλή καμπύλωση του λαιμού προσθέτει στο πτηνό ζωντάνια και ρεαλιστικότητα. Είναι σαν να απαθανάτισε τη στιγμή που το πτηνό ραμφίζει το ίδιο του το σώμα.

Από την Καπύη[997], πάλι, έχουμε ένα μόνο ειδώλιο περιστεριού με έντονη κάμψη του λαιμού προς τον κορμό. Δεν φτάνει στο σημείο να εφάπτεται με το λαιμό, όπως συμβαίνει στο ειδώλιο από τον αποθέτη, αλλά προσεγγίζει σχετικά τη στάση του σώματος. Διαφοροποιούνται, όμως, ως προς τη στάση των φτερών που σε αυτό αποδίδονται εκτεταμένες και κυρίως ως προς το ότι προέρχεται από μήτρα.

[990] Froning - Zimmermann-Elseify 2010, πίν. 30, T102. Είναι μεγαλύτερων διαστάσεων κατασκευασμένο σε μήτρα. Οι φτερούγες του αποδίδονται πλαστικά και ενώνονται στο πίσω μέρος πάνω από την οριζόντια πεπλατυσμένη ουρά, που όμως έχει ευθύ και όχι καμπύλο περίγραμμα.
[991] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 183, αριθ. 1441 (ελληνιστικό). Προέρχεται από μήτρα, η κοιλιά του είναι πιο φουσκωμένη, οι φτερούγες επίσης αμυγδαλόσχημες και φέρει οπές για την προσάρτηση των ποδιών.
[992] *Capua preromana* VI, πίν. VIII,5, IX,2,3,4, X,1. Πρόκειται, όμως, για ειδώλια μεγαλύτερα σε διαστάσεις από της Άμφισσας, που προέρχονται στην πλειονότητά τους από δύο μήτρες που ενώνονται στον κατά μήκος άξονα, ενώ τα μικρότερων διαστάσεων προέρχονται από μια μήτρα. Ο κορμός του πτηνού είναι ατρακτοειδής και με απλή εγχάραξη δηλώνεται το περίγραμμα των ματιών και των φτερών. Δυστυχώς δεν διατηρείται η ουρά και το ίδιο ισχύει για το ράμφος.
[993] Barra Bagnasco 2009, πίν. IV, αριθ. 24 (4ος αι. π.Χ.).
[994] *Capua preromana* VI, πίν. IX,4, X,4.
[995] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 44c (ελληνιστικής εποχής).
[996] *Capua preromana* VI, πίν. XI,4.
[997] Ό.π., πίν. IX,6.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 2. Περιστέρια με ανοιχτές φτερούγες (Πίν. 107)

Η ομάδα των περιστεριών με ανοιχτές φτερούγες απαρτίζεται από δώδεκα ειδώλια, τα οποία δεν αποτελούν απόλυτα ομοιογενή ομάδα. Είναι στο σύνολό τους χειροποίητα από κοκκινωπό κίτρινο πηλό χωρίς ίχνη από άλλα χρώματα.

Τα αριθ. Κατ. 686-692 έχουν ατρακτοειδή κορμό που μοιάζει με των περιστεριών με κλειστές φτερούγες του τύπου 1 και η ουρά είναι οριζόντια, πεπλατυσμένη με καμπύλο περίγραμμα. Εξαίρεση αποτελεί ο κορμός του αριθ. Κατ. 695, ο οποίος είναι επίπεδος, επιμήκης και στενεύει προς την ουρά. Η απόδοσή του είναι απλή και αφαιρετική. Ο λαιμός υψώνεται κάθετα προς το σώμα, οι φτερούγες είναι σε έκταση, τοξωτές με καμπύλο περίγραμμα που λεπταίνει στην άκρη. Η απώλεια του κεφαλιού σε συνδυασμό με το φτερό που μοιάζει με πτερύγιο, κάνουν το πτηνό να μοιάζει με φώκια.

Το αριθ. Κατ. 694 διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα τόσο ως προς την ουρά που αποδίδεται κατακόρυφα όσο και στο ότι στηρίζεται σε βάση. Κάθετη είναι η ουρά και του αριθ. Κατ. 693. Το μικρών διαστάσεων αριθ. Κατ. 696 έχει κυλινδρικό κορμό, ιδιαίτερα επιμήκη λαιμό που προτάσσεται και ουρά που αποτελεί συνέχεια του κορμού.

Και τις δύο φτερούγες διατηρούν μόνο τα αριθ. Κατ. 686-688, 694 και το σχήμα τους είναι ακανόνιστο παραλληλόγραμμο με καμπύλες απολήξεις. Οπή ανάρτησης φέρουν τα περιστέρια που μοιάζουν με αυτά των προηγούμενων ομάδων, ενώ αντίθετα λείπει από το αριθ. Κατ. 686, από τα περιστέρια των πολύ μικρών διαστάσεων, όπως είναι τα αριθ. Κατ. 690, 696-698, καθώς και από τα αριθ. Κατ. 693-695.

Πρωιμότερα χειροποίητα ειδώλια πτηνών με ανοιχτές φτερούγες μας είναι γνωστά από τη Βοιωτία[998], την Κόρινθο[999], τη Μήλο[1000] κ.α. Ομοιότητα ιδιαίτερα με το αριθ. Κατ. 687 παρουσιάζουν ειδώλια από τη γειτονική Κίρρα, χωρίς όμως οπή[1001]. Επίσης χειροποίητο ειδώλιο περιστεριού που αποδίδεται την ώρα που πετά προέρχεται από την Ήλιδα[1002]. Πρόκειται για ντόπιο συμπαγές ειδώλιο που στέκεται

[998] *BM Cat.* I, πίν. 107, αριθ. 794-795 (από τη λίμνη της Κωπαΐδας). Ure 1934, πίν. XVII, αριθ. 117,12 (Ριτσώνα). Goldman 1940, 475, εικ. 186, αριθ. 69 (Αλές). Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 22, αριθ. 102 (β΄ μισό του 6ου αι. π.Χ.).
[999] *Corinth* XII, πίν. 5, αριθ. 66. *Corinth* XV, II, πίν. 41, αριθ. xxvii,5 και 12.
[1000] *BM Cat.* I, πίν. 79, αριθ. 611. Χειροποίητο, μέσα του 5ου αι. π.Χ.
[1001] Βλαχόπουλος 2008, 381, εικ. 666.
[1002] Froning - Zimmermann-Elseify 2010, πίν. 31, T105. Το ειδώλιο χρονολογείται στον 5ο-4ο αι. π.Χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

σε χαμηλά πόδια, φέρει οπή ανάμεσά τους και δύο ημικυκλικά φτερά που εκτείνονται οριζόντια από τον κορμό. Στην Παροικιά της Πάρου βρέθηκε ακέραιο ειδώλιο περιστεριού που πατά σε συμφυή τετράγωνη πλίνθο και έχει τις φτερούγες ανορθωμένες[1003].

Από τον Πειραιά έχουμε τρία περιστέρια με ανοιχτές φτερούγες προσαρτημένα σε δακτύλιο. Σύμφωνα με την Ειρ. Πέππα-Παπαϊωάννου πρόκειται για μια κατηγορία ειδωλίων που απαντά συχνά τόσο στη Βοιωτία, όσο και σε τόπους λατρείας, όπως συμβαίνει στο Κωρύκειον άντρον, όπου λατρεύονται οι Νύμφες, αλλά και σε νεκροταφεία, όπως παρατηρείται σε τάφους στην Ακραιφία[1004]. Ανάλογο παράδειγμα με τρία περιστέρια με ανοιχτά φτερά που πατούν σε κοινή βάση βρέθηκε στην Άσσο[1005], όπου τα ειδώλια περιστεριών είναι συχνό κτέρισμα σε παιδικούς τάφους. Ο «τροχός με τα πτηνά» απαντά ως ανάθημα από τους γεωμετρικούς χρόνους και συνεχίστηκε σε όλη την αρχαιότητα. Κυκλική βάση με πέντε πτηνά έχει βρεθεί στην Άκανθο. Η Κ. Ρωμιοπούλου αναφέρει ότι το πτηνό είναι ο ίυγξ (σημ. στραβολαίμης), που έχει την ιδιότητα να περιστρέφει το λαιμό του προς όλες τις κατευθύνσεις[1006].

Ειδώλια πτηνών που παρουσιάζουν ομοιότητα με το αριθ. Κατ. 695 και που τα χαρακτηρίζει η αφαιρετικότητα και η κυριαρχία του περιγράμματος (αν και μερικά από αυτά αποδίδονται τελείως επίπεδα, χωρίς όγκο) έχουν βρεθεί στην Αθήνα, σε ανασκαφή στη συμβολή των οδών Σταδίου και Ομήρου[1007], από όπου προέρχονται τουλάχιστον τέσσερα από τάφο του 5ου αι. π.Χ. Φέρουν, μάλιστα και μικρή οπή διαμπερή για την ανάρτησή τους. Επίσης στη Βοιωτία[1008], καθώς και στη Μύρινα[1009], σε τάφο του 5ου αι. π.Χ., όπου έξι μικρογραφικά χειροποίητα ειδώλια πτηνών αυτού του τύπου χρησίμευαν ως κτέρισμα. Από το ανατολικό νεκροταφείο της Πέλλας προέρχονται δύο μικρά ειδώλια περιστεριών του τύπου με τα ανοιχτά φτερά, τα οποία επίσης ήταν κτέρισμα σε τάφο μικρού κοριτσιού[1010]. Τα πιο κοντινά παράλληλα και σε ομοιότητα και χρονολογικά προέρχονται από την Κυρηναϊκή[1011], όπου έχουμε

[1003] *ΑΔ* 46 (1991), Χρονικά, πίν. 145β. Ζαφειροπούλου 2014, 223, εικ. 4.
[1004] Πέππα-Παπαϊωάννου, *Μουσείο Πειραιώς,* 68-69, αριθ. ευρ. 722, εικ. 9,10 και έγχρωμος πίνακας Α΄.
[1005] Tolun 2015, 384, εικ. 21.
[1006] *Ειδώλιο*, 308, αριθ. κατ. 304 (350-300 π.Χ.), όπου και συμπληρωματική βιβλιογραφία.
[1007] *ΑΔ* 21 (1966), Χρονικά, πίν. 83β.
[1008] Schmidt, *Würzburg,* πίν. 11, αριθ. 42 (6ος αι. π.Χ.).
[1009] Besques, *Louvre* II, πίν. 8g, h (MYR 382, 387).
[1010] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-1991, 116, πίν. 43ε.
[1011] Besques, *Louvre* IV,II, πίν. 44f, 45a-c.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

πάλι σειρά τέτοιων ειδωλίων που αποδίδονται σε πτήση και προορίζονταν για ανάρτηση, καθώς όλα φέρουν οπή.

Η Thompson[1012] απεικονίζει αποσπασματικά σωζόμενο πτηνό εν πτήσει, του οποίου όμως είναι αποκρουσμένες τόσο οι φτερούγες, όσο και η ουρά (ενδεχομένως λείπει τμήμα και από το κεφάλι. Η φωτογραφία δεν είναι ευκρινής). Το πτηνό αυτό φέρει οπή ανάρτησης, όπως και τα αντίστοιχα από την Άμφισσα.

Κατασκευασμένα με μήτρα

Τύπος 3. Περιστέρια με κλειστές φτερούγες (Πίν. 108-109)

Εννέα ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 698-707, είναι κατασκευασμένα με μήτρα και διακρίνονται για τις μεγάλες τους διαστάσεις. Στέκονται ανεξάρτητα στο χώρο και στηρίζονται σε μεγάλες συμφυείς ορθογώνιες βάσεις. Το σώμα τους είναι ατρακτοειδές, οι φτερούγες αμυγδαλόσχημες, το περίγραμμα των οποίων εξέχει ελαφρώς του υπόλοιπου κορμού. Οι φτερούγες διασταυρώνονται στο πίσω μέρος πάνω από την ουρά που είναι οριζόντια πεπλατυσμένη με καμπύλο περίγραμμα. Τα πόδια προβάλλουν ανάγλυφα από τη βάση και δηλώνονται τα δάχτυλα. Τα πτηνά απεικονίζονται σε στάση. Ο λαιμός και το κεφάλι είναι σε ευθεία προβολή. Δεν είναι σαφές αν υπάρχει κύρια όψη ή όχι. Το κεφάλι διατηρούν ακέραιο τα αριθ. Κατ. 698, 703, 705, και ελαφρώς αποκρουσμένο τα αριθ. Κατ. 699-700. Το μάτι του πτηνού ορίζεται από κυκλική εμβάθυνση που περιβάλλει σφαιρικό έξαρμα. Το ράμφος είναι μικρό.

Τα ειδώλια είναι κοίλα εσωτερικά και δεν έχουν οπή αερισμού. Η βάση τους ήταν ανοιχτή από κάτω και έτσι δεν διέτρεχαν κίνδυνο θραύσης κατά τη διάρκεια της όπτησης. Κάποια από αυτά (αριθ. Κατ. 698, 699, 702) φέρουν διαμπερείς οπές, οι οποίες δεν θα εξυπηρετούσαν στη στήριξη, αφού τα πτηνά στηρίζονται σε βάσεις. Ένα, μάλιστα, το αριθ. Κατ. 702 φέρει και δεύτερη κυκλική οπή κάτω από την ουρά. Άξια αναφοράς είναι η παρουσία μεγάλης ορθογώνιας οπής στη δεξιά πλευρά του κορμού του αριθ. Κατ. 701, της οποίας δεν μπορούμε να εξηγήσουμε τη χρησιμότητα.

[1012] Thompson. 1952, 148, αριθ. 60, πίν. 40. Το ενδιαφέρον είναι ότι στη δημοσίευση αναφέρεται πως πτηνά αυτού του τύπου βρέθηκαν στην Αγορά, πιθανώς προερχόμενα από αποθέτη ιερού του τέλους του 4ου-3ου αι. π.Χ. Δυστυχώς, δεν υπάρχει παραπομπή σε δημοσίευση για να διασταυρώσουμε την ομοιότητα των ευρημάτων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Οι μήτρες που έχουν χρησιμοποιηθεί δεν είναι κοινές. Μεγαλύτερες ομοιότητες μεταξύ τους παρουσιάζουν τα αριθ. Κατ. 698-699 και τα αριθ. Κατ. 703-705. Τα αριθ. Κατ. 703-705 χαρακτηρίζονται από την καθαρότητα του πηλού και τη λεία επιφάνειά τους. Στο αριθ. Κατ. 703 έχει συμπληρωθεί η βάση, η οποία, κατά τη γνώμη μου, δεν αποκαθιστά ορθά την αρχική μορφή και αλλοιώνει το τελικό αποτέλεσμα.

Κορμός πτηνού από την Αγορά[1013] παρουσιάζει ομοιότητες με τα ειδώλια από την Άμφισσα. Ομοιότητες με τα μεγάλα αυτά περιστέρια βρίσκουμε και σε ειδώλιο περιστεριού από την Κυρηναϊκή[1014] της ελληνιστικής εποχής. Δεν πρόκειται για πιστό παράλληλο, καθώς αυτό στηρίζεται σε κυλινδρική βάση και οι φτερούγες του δεν φαίνεται να ξεχωρίζουν από τον κορμό στην απόληξή τους. Το πιο κοντινό παράλληλο εντοπίζουμε μέχρι στιγμής στη Μύρινα[1015], όπου το περιστέρι στηρίζεται σε παραλληλόγραμμη βάση και πάνω σε αυτή ανάγλυφα δηλώνονται τα πόδια.

Το αριθ. Κατ. 707 διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα λόγω των μεγαλύτερων διαστάσεων και της ψηλής καμπανόσχημης κοίλης βάσης, πάνω στην οποία στηρίζεται. Αποδίδει πιθανότατα περιστέρι, κατασκευασμένο με μήτρα, ενώ η βάση είναι χειροποίητη. Το σώμα είναι ατρακτοειδές, η ουρά οριζόντια, αν και σπασμένη, και πρόσθετες λωρίδες πηλού χρησιμεύουν για τη δήλωση της απόληξης των φτερών. Ομοιότητες παρουσιάζει ειδώλιο περιστεριού από τη Μυτιλήνη[1016], καθώς και από την Καπύη[1017] που στηρίζεται σε ανάλογη βάση. Από την Κεντουρίπη και από τη δυτική Ελλάδα έχουμε παραδείγματα περιστεριών που στηρίζονται σε βάσεις καμπανόσχημες[1018].

[1013] Thompson 1965, πίν. 21, αριθ. 16. Σύμφωνα με την περιγραφή είναι πιθανότατα περιστέρι, του οποίου οι φτερούγες είναι διπλωμένες στο σώμα και απολήγουν πάνω από την ουρά.
[1014] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 44b.
[1015] Besques, *Louvre* II, πίν. 183c.
[1016] Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*, αριθ. 804 (3ος-2ος αι. π.Χ.).
[1017] *Capua preromana* VI, πίν. XI, 1. Άγνωστης προέλευσης από την Ιταλία, βλ. Ventrelli, *Museo Jatta*, 109, αριθ. 78.
[1018] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 157, αριθ. 955-956.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΕΤΕΙΝΟΙ

Χειροποίητα

Τύπος 1. Πετεινοί με κλειστές φτερούγες (Πίν. 110-111)

Ο πρώτος τύπος εκπροσωπείται από εννέα ειδώλια (αριθ. Κατ. 708-716). Πρόκειται για χειροποίητα ειδώλια, το ύψος των οποίων είναι γύρω στα 0,06 μ., και απεικονίζουν πετεινό με ατρακτόσχημο σώμα που στέκεται ελεύθερος στηριζόμενος σε τριγωνικά ποδαράκια. Η ουρά είναι κάθετη στον κορμό, τοξωτή, επίπεδη και πεπλατυσμένη. Στα αριθ. Κατ. 712-714, έχει μυτερή δακρυόσχημη απόληξη προς τα κάτω στην ελεύθερη από τον κορμό πλευρά. Στο αριθ. Κατ. 710 η μετάβαση από τον κορμό στην ουρά γίνεται με γωνίωση, στο αριθ. Κατ. 714 με ελαφρά καμπύλη, ενώ στο αριθ. Κατ. 715 αποδίδεται ως συνέχεια του κορμού. Στα αριθ. Κατ. 708, 709, 713, η κάτω πλευρά της ουράς αποδίδεται σε ευθεία δημιουργώντας ασφαλέστερη επιφάνεια έδρασης στο ειδώλιο.

Οι φτερούγες δηλώνονται με βαθιά χάραξη και διαπλάτυνση του κορμού, χωρίς επιμέρους απόδοση του φτερώματος. Το κεφάλι είναι τελείως αδιαμόρφωτο χωρίς δήλωση ματιών, ενώ σχηματικά, με δύο μάζες πηλού που έχουν δουλευτεί για να πάρουν δακρυόσχημη μορφή και κολλούνται στην απόληξη του λαιμού, δηλώνεται το λειρί. Με μικρό έξαρμα πηλού στα αριθ. Κατ. 710 και 712, καθώς και ελαφρώς πιο τριγωνική απόληξη στο αριθ. Κατ. 709 επιχειρείται η δήλωση του λοφίου.

Λητά, επομένως, και αφαιρετικά, ουσιαστικά μόνο με το περίγραμμα των βασικών χαρακτηριστικών αποδίδεται αυτός ο τύπος πετεινού. Αν παρατηρήσουμε προσεκτικά θα δούμε ότι ουσιαστικά ο τύπος των περιστεριών των τριών πρώτων ομάδων και αυτός των πετεινών έχουν κοινό ατρακτοειδή κορμό, ο οποίος «μετατρέπεται» σε περιστέρι με την προσθήκη τριγωνικού ράμφους, πεπλατυσμένης οριζόντιας με καμπύλο περίγραμμα ουράς και με εγχάραξη στις δύο πλευρές του κορμού για τη δήλωση των φτερών, ενώ, αντίθετα, «μετατρέπεται» σε πετεινό, αν προσθέσουμε λειρί, λοφίο και κάθετη τοξωτή ουρά.

Όπως τα περιστέρια, φέρουν οπές που χρησίμευαν για την ανάρτηση ή τη στήριξή τους. Στα αριθ. Κατ. 711, 712, 715, οι οπές είναι διαμπερείς και διαπερνούν τον κορμό των πτηνών. Στα αριθ. Κατ. 708, 710, 713, 716 υπάρχουν οπές στην άνω

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

και στην κάτω πλευρά, ενώ στο αριθ. Κατ. 716, υπάρχουν δύο οπές στο κάτω μέρος. Τέλος, το αριθ. Κατ. 709 φέρει μόνο μία μεγάλη στο άνω μέρος.

Ειδώλια πετεινών προέρχονται από πολλές περιοχές της Ελλάδας. Ομοιότητα με τους πετεινούς αυτού του τύπου εντοπίζουμε σε ειδώλιο από την Πρόερνα. Το σώμα του είναι ατρακτόσχημο, ο λαιμός λεπτός, μοιάζει πιο πολύ με τα περιστέρια του αποθέτη της Άμφισσας. Ένα κομμάτι πηλού δηλώνει το λοφίο, πρόσθετα κομμάτια που προεξέχουν από το σώμα δηλώνουν την απόληξη της φτερούγας και η ουρά είναι κάθετη[1019].

Κοντινά παράλληλα με τα ειδώλια της Άμφισσας δεν εντοπίστηκαν. Αυτό δεν μας παραξενεύει ιδιαίτερα, αφού πρόκειται για χειροποίητα ειδώλια, όπου με τη λιγότερη δυνατή ακρίβεια και προσπάθεια ο κοροπλάστης απέδιδε το πτηνό. Ειδώλια πετεινών είναι γνωστά από τη Ρόδο[1020]. Από τη Βοιωτία[1021] και συγκεκριμένα από την Ακραιφία[1022] έχουμε ειδώλια πετεινών της αρχαϊκής εποχής που προέρχονται από ταφικά σύνολα.

Στον τύπο εντάσσεται και το αριθ. Κατ. 717, το οποίο διαφοροποιείται τυπολογικά από τα υπόλοιπα. Αποδίδει και αυτό πετεινό, αφού δηλώνεται με σαφήνεια το λειρί. Το σώμα είναι ατρακτοειδές και η ουρά κάθετη πεπλατυσμένη με καμπύλο περίγραμμα και φορά προς τα πάνω. Ο λαιμός είναι ψηλός, δημιουργεί ελαφρό τόξο, το ράμφος είναι μυτερό, και το λειρί και το λοφίο είναι πλαστικά αποδοσμένα. Τα φτερά αποδίδονται με έντονη διαπλάτυνση του κορμού χωρίς να διακρίνονται οι απολήξεις τους. Πέρα από τη φυσιοκρατικότερη απόδοση του κεφαλιού, ενδιαφέρον παρουσιάζει η μικρή κωνική προεξοχή κάτω από την κοιλιά που δηλώνει την απουσία ποδιών. Το ειδώλιο προφανώς θα προσαρμοζόταν σε βάση που σήμερα έχει αποκρουστεί και η οποία θα εξασφάλιζε την έδρασή του.

Από την Όλυνθο[1023] αναφέρουμε ειδώλιο πτηνού που παρουσιάζει ομοιότητα ως προς την απόδοση του κεφαλιού, κυρίως του λοφίου και του ράμφους. Από αυτό όμως λείπει το λειρί. Ταυτίζεται παρ' όλα αυτά με πετεινό ή παγώνι.

[1019] Δάφφα-Νικονάνου 1973, πίν. 14, εικ. 4.
[1020] Για πετεινούς από τη Ρόδο, βλ. *BM Cat.* I, πίν. 34, αριθ. 187 (Κάμειρος), 188-189 (εδώ η καμπύλη διαμόρφωση της ουράς είναι από την κάτω πλευρά, ενώ στης Άμφισσας από πάνω), 278-279 (μέσα του 5ου αι. π.Χ. από την Κάμειρο).
[1021] Για ειδώλια από τη Βοιωτία, βλ. Schmidt, *Würzburg,* πίν. 19, αριθ. 94 (5ος αι. π.Χ.), *BM Cat.* I, πίν. 110, αριθ. 810 από το Καβείριο στις Θήβες (μοιάζει με το ροδιακό *BM Cat.* I, πίν. 34, αριθ. 187 και χρονολογείται στις αρχές του 5ου αι. π.Χ.).
[1022] Andreiomenou 1995, 130-170, πίν. 22-23. Ανδρειωμένου 1994, 217, εικ. 81α.
[1023] *Olynthus* XIV, πίν. 103, αριθ. 332.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Επίσης από τη Σαμοθράκη[1024], αλλά κατά πολύ υστερότερο, έχουμε ειδώλιο πετεινού από μήτρα που παρουσιάζει ομοιότητες ως προς τον τρόπο απόδοσης του κεφαλιού.

Τύπος 2. Πετεινοί με ανοιχτές φτερούγες (Πίν. 111)

Το αριθ. Κατ. 718 ανήκει στον τύπο με ανοιχτές φτερούγες, αλλά αποτελεί μεμονωμένο ειδώλιο. Η διαμόρφωσή του το εντάσσει μεταξύ των τύπων 1 και 2. Τυπολογικά είναι πλησιέστερα στο αριθ. Κατ. 717 που αποτελεί παραλλαγή του τύπου 1. Είναι συμπαγές με ατρακτοειδές σώμα και υπερυψωμένο λαιμό. Το κεφάλι του πτηνού έχει ακαθόριστο σχήμα (τραπεζοειδές;) με συμφυές έξαρμα που μοιάζει με λειρί. Οι φτερούγες είναι ανοιχτές, όχι στην ευθεία του σώματος, αλλά προς τα εμπρός. Η ουρά είναι κάθετη πεπλατυσμένη. Δεν έχουν σωθεί πόδια, δεν έχει οπή στήριξης και δεν είναι σαφές αν στηριζόταν σε βάση.

Δεν έχουμε εντοπίσει ακριβές παράλληλό του, μόνο ένα από τα ιωνικά παράλια που παρουσιάζει σχετική ομοιότητα στην απόδοση του κεφαλιού[1025].

Τα αριθ. Κατ. 719-721 απεικονίζουν πετεινούς με ανοιχτές φτερούγες που στηρίζονται σε συμφυή ορθογώνια βάση. Το σώμα τους είναι ατρακτοειδές, ο λαιμός προτεταμένος. Στα αριθ. Κατ. 719 και 721 η ουρά είναι κάθετη προς τον κορμό και με καμπύλο περίγραμμα. Οι φτερούγες ήταν ανοιχτές οριζόντια προς τον κορμό. Οπές αερισμού τα ειδώλια δεν έχουν και η βάσεις τους είναι κλειστές από κάτω. Μόνο στα αριθ. Κατ. 719 και 720 υπάρχει οπή, όχι διαμπερής, στο άνω μέρος του κορμού. Η ύπαρξη βάσης δηλώνει ότι τα ειδώλια αυτά μπορούσαν να σταθούν ανεξάρτητα στο χώρο χωρίς προβλήματα στατικότητας. Η παρουσία όμως σε δύο από αυτά οπής στο άνω μέρος δημιουργεί προβληματισμούς για τη χρησιμότητά της.

Η στάση τους παραπέμπει περισσότερο σε επίθεση ή σε προσπάθεια εκφοβισμού του αντιπάλου σαν να βρίσκεται σε εξέλιξη κοκορομαχία. Από τους Δελφούς[1026] έχουμε δύο πανομοιότυπα μεταξύ τους ειδώλια πετεινών από τον ίδιο τάφο και ο μελετητής πιστεύει ότι προορίζονταν να είναι τοποθετημένα αντιμέτωπα

[1024] *Samothrace* 11, 936, 938, αριθ. S144-HH.
[1025] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 183, αριθ. 1439. Το ειδώλιο είναι ελληνιστικό και ταυτίζεται με πέρδικα.
[1026] *Delphes* V, 206, εικ. 899.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

και να απεικονίζουν κοκορομαχία. Επίσης ανά δύο βρίσκονται τα ειδώλια σε υστεροελληνιστικούς τάφους στη Σαμοθράκη[1027].

Κατασκευασμένα με μήτρα

Τύπος 3. Πετεινοί με κλειστές φτερούγες (Πίν. 112)

Τα αριθ. Κατ. 722-725 προέρχονται από μήτρα. Είναι μεγαλύτερα σε διαστάσεις και στηρίζονται σε ψηλή κυλινδρική βάση που «ανοίγει» προς τα κάτω. Παράλληλες εγχαράξεις διατρέχουν το ειδώλιο. Κάθετες στο λαιμό κάτω από το λειρί. Διαγώνιες ή οριζόντιες στις φτερούγες, οι οποίες προς την ουρά πυκνώνουν και κάθετα προς αυτές και αρκετά πλαστικά αποδοσμένες οι βαθύνσεις στην ουρά. Η περιοχή της κοιλιάς παραμένει λεία. Προσπάθεια φυσιοκρατικής απόδοσης έχουμε και στο κεφάλι, όπου εκτός από το λειρί, έχουμε κυκλική εγχάραξη για τη δήλωση της κόγχης και του ματιού.

Οι μήτρες που έχουν χρησιμοποιηθεί για τα τέσσερα αυτά ειδώλια δεν είναι κοινές, αλλά ανά δύο είναι παρεμφερείς (αριθ. Κατ. 722-723 και αριθ. Κατ. 724-725). Σχετικά με το πρώτο ζευγάρι, το αριθ. Κατ. 723 διακρίνεται για το ροδόχρωμο πηλό του και για το έντονο καστανό επίχρισμα. Το σώμα είναι ατρακτοειδές με κυρτή κοιλιά. Με μεγάλη ευκρίνεια δηλώνονται οι εγχαράξεις για την απόδοση του φτερώματος. Τρεις σχεδόν παράλληλες, αρκετά βαθιές, εγχαράξεις δηλώνουν τα φτερά, πιο πυκνές και ευκρινείς στη δεξιά πλευρά του ειδωλίου, στην οποία η τελευταία προς τα πάνω συναντά σε γωνία τις μικρότερες διαγώνιες που ορίζουν τη μετάβαση προς την ουρά. Η επιφάνεια της κοιλιάς είναι λεία, ενώ κάθετες, όχι βαθιές εγχαράξεις καλύπτουν το λαιμό του. Για άγνωστο λόγο, στο άνω μέρος και συγκεκριμένα στη βάση του λαιμού, έγινε προσπάθεια διάνοιξης οπής, η οποία προφανώς εγκαταλείφθηκε, έχει όμως μείνει το κυκλικό αποτύπωμά της, διαμέτρου μόλις 0,004 μ. Κάτω από την ουρά υπάρχει οπή αερισμού.

Η κωνική βάση δεν αποτυπώνει τα πόδια του πτηνού, αλλά χρησιμεύει αποκλειστικά για τη στήριξη του ειδωλίου. Στην πρόσθια όψη της δημιουργείται κοιλότητα, προφανώς δηλωτική της θέσης των ποδιών. Είναι ανοιχτή από κάτω, επίπεδη στο πίσω μέρος με γωνίωση στις δύο άκρες. Στο ειδώλιο δεν υπάρχουν ορατά

[1027] *Samothrace* 11, 934-935, αριθ. SP1-101-SP1-10B. Χρονολογούνται το 25 π.Χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ίχνη συρραφής των μητρών από όπου προήλθε. Η βάση πιθανότατα κατασκευαζόταν ξεχωριστά και στη συνέχεια τη συγκολλούσαν.

Το αριθ. Κατ. 722 που αποδίδει τον ίδιο τύπο, έχει προέλθει από μήτρες όχι ακριβώς ίδιες μεταξύ τους. Δίδεται η εντύπωση ότι η καλύτερη πλευρά του είναι η αριστερή. Σε αυτή η φτερούγα δηλώνεται με μεγάλη καμπύλη εγχάραξη και στη συνέχεια με τέσσερις παράλληλες, οριζόντιες εγχαράξεις. Κάθετα προς αυτές δηλώνονται δύο για τη μετάβαση στην ουρά. Αντίθετα, στη δεξιά πλευρά η φτερούγα είναι πιο κακοσχηματισμένη, μικρότερη, με πέντε οριζόντιες εγχαράξεις. Καλύτερη είναι και η απόδοση των λεπτομερειών του κεφαλιού στην αριστερή πλευρά, όπου με εγχάραξη αμυγδαλόσχημη δηλώνεται το περίγραμμα του ματιού και με στρογγυλό έξαρμα το μάτι. Το ράμφος, αμελώς αποδοσμένο, έχει φορά προς τα επάνω και το λειρί είναι δακρυόσχημο. Στη δεξιά πλευρά είναι λιγότερο σαφές το περίγραμμα του ματιού. Όπως και στο αριθ. Κατ. 723, υπάρχει οπή αερισμού κάτω από την ουρά.

Το αριθ. Κατ. 724 είναι το καλύτερα διατηρημένο από το άλλο ζευγάρι. Ο κορμός ατρακτοειδής, πιο παχιά ελαφρώς η απόδοση της αριστερής φτερούγας, με διαπλάτυνση του κορμού και τέσσερις οριζόντιες εγχαράξεις (τρεις αντίστοιχα στη δεξιά πλευρά). Τρεις, πυκνές μεταξύ τους, ορίζουν τη μετάβαση από τον κορμό στην ουρά, η οποία στο συγκεκριμένο ειδώλιο διατηρείται ακέραια, φτερωτή, με τέσσερις καμπύλες βαθιές εγχαράξεις. Κάθετες εγχαράξεις έχουμε και στο λαιμό, όπως στο αριθ. Κατ. 723, σχετικά ομοιόμορφος και ο τρόπος απόδοσης του κεφαλιού με το αριθ. Κατ. 722. Έχει και αυτό οπή αερισμού στο ίδιο σημείο.

Τέλος, το αριθ. Κατ. 725 αποδίδει τον ίδιο τύπο, αλλά σχετικά πιο αδρομερώς. Ο κορμός είναι πιο λεπτός, λιγότερο καμπύλη η κοιλιά. Τρεις βαθιές, αραιές μεταξύ τους, εγχαράξεις στη δεξιά και δύο που σώζονται στην αριστερή πλευρά αποδίδουν το φτέρωμα. Τρεις κάθετες διατρέχουν τη δεξιά πλευρά του λαιμού, μία την αριστερή. Ο λαιμός έχει ελαφρά κλίση προς τα εμπρός και χονδροειδώς αποδοσμένα τα χαρακτηριστικά του κεφαλιού. Η χαμένη, αρχικά, ουρά του τώρα έχει συγκολληθεί. Το περίεργο είναι ότι εγχαράξεις υπάρχουν μόνο στην αριστερή πλευρά[1028]. Το ειδώλιο έχει οπή αερισμού στη ράχη, μικρή κυκλική, διάμ. 0,005 μ., και θα είχε από ό,τι φαίνεται και από κάτω.

[1028] Θα διατυπώσουμε με επιφύλαξη τη σκέψη μήπως αυτή ήταν η κύρια πλευρά του ειδωλίου, αν και δεν είναι η καλύτερη από αισθητικής άποψης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Παρεμφερή ειδώλια πετεινών κατασκευασμένα με μήτρα, αλλά κατά πολύ υστερότερα χρονολογικά βρέθηκαν στη νεκρόπολη στη Σαμοθράκη[1029] και σχετίζονταν όλα με τις ταφές. Διακρίνονται για τη μεγαλύτερη επιμέλεια και λεπτομερή απόδοση των επιμέρους χαρακτηριστικών, την εμφανώς πιο μακριά ουρά και τη δήλωση των ποδιών. Ειδώλιο πετεινού του 3ου αι. π.Χ. από τη Μοργκαντίνα[1030], του οποίου διατηρείται ο κορμός και η ουρά, μοιάζει με τον τύπο από την Άμφισσα.

Προσπάθεια λεπτομερούς απόδοσης του φτερώματος συναντούμε ήδη από τους αρχαϊκούς χρόνους σε ειδώλια από τη Ρόδο[1031]. Ελληνιστικής εποχής από την Καμπανία βρίσκουμε ειδώλια που πατούν σε συμφυή βάση και άλλοτε δηλώνονται πάνω σε αυτή τα πόδια, άλλοτε η βάση είναι λεία[1032]. Άλλα ειδώλια που να στηρίζονται σε βάση προέρχονται από την Κάτω Ιταλία[1033], καθώς και από την Κεντουρίπη[1034].

ΠΑΠΙΑ (Πίν. 113)

Ένα μόνο ειδώλιο, το αριθ. Κατ. 726, αποδίδει πάπια. Προέρχεται από μήτρα και έχουν αποδοθεί με επιμέλεια το μάτι με κυκλική εγχάραξη, το ράμφος και το φτέρωμα. Στηρίζεται σε συμφυή βάση πάνω στην οποία ανάγλυφα δηλώνονται τα πόδια. Ο πηλός είναι ανοιχτός καστανός με επίχρισμα.

Υδρόβιο πτηνό, πιθανώς χήνα, έχει βρεθεί στον Κεραμεικό[1035], την Όλυνθο[1036], τη Μοργκαντίνα[1037], την Κάτω Ιταλία[1038], τη Συρία[1039]. Από την Κυρηναϊκή[1040] προέρχεται ειδώλιο χήνας της ελληνιστικής εποχής που στηρίζεται σε βάση. Έχει το ράμφος της κολλημένο στο στήθος και δεν αποδίδεται το φτέρωμα.

[1029] *Samothrace* 11, 934-935, αριθ. SP1-101-SP1-10B. Χρονολογούνται το 25 π.Χ.
[1030] Bell, *Morgantina*, πίν. 133, αριθ. 886.
[1031] *BM Cat.* I, πίν. 47, αριθ. 278-279.
[1032] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 80a-c.
[1033] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 63, αριθ. 360 (5ος-4ος αι. π.Χ.).
[1034] Ό.π., πίν. 157, αριθ. 958 (2ος-1ος αι. π.Χ.).
[1035] *Kerameikos* XV, 177, πίν. 103, αριθ. 601 (ύστερος 5ος-4ος αι. π.Χ.).
[1036] *Olynthus* XIV, πίν. 103, αριθ. 331.
[1037] Bell, *Morgantina*, πίν. 133, αριθ. 884.
[1038] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 80i, D/E/3800 (ύστερη ελληνιστική).
[1039] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 189, αριθ. 1492, πιθανώς από Kharaeyb.
[1040] Besques, IV, II, πίν. 45d.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΚΡΙΑΡΙ (Πίν. 114)

Ένα μόνο ειδώλιο, το αριθ. Κατ. 727, αποδίδει κριάρι το οποίο πατά σε συμφυή ορθογώνια βάση. Το ειδώλιο είναι κατασκευασμένο με μήτρα, μία για κάθε πλευρά του, και η απόδοσή του είναι φυσιοκρατική. Επάλληλες εμβαθύνσεις κατά μήκος του κορμού δηλώνουν το τρίχωμά του. Τα μάτια είναι αμυγδαλόσχημα και αποδίδονται με εγχάραξη με φορά προς τα πάνω. Πιστά έχει αποδοθεί και η μουσούδα, αλλά και τα κέρατα και τα αυτιά του ζώου.

Μεγάλη ομοιότητα παρουσιάζει ένα κριάρι άγνωστης προέλευσης του 4ου αι. π.Χ.[1041], ένα κριάρι από τη Βοιωτία[1042], επίσης των αρχών του 4ου αι. π.Χ., καθώς και κριάρια από την Καπύη[1043]. Όλα τα παράλληλα αυτά είναι φυσιοκρατικά αποδοσμένα, όπως και το αριθ. Κατ. 727 από την Άμφισσα. Από την Πνύκα[1044] προέρχεται το πίσω μέρος ενός προβάτου, το οποίο μοιάζει με το αριθ. Κατ. 727 ως προς την απόδοση του τριχώματος. Πρώιμα ειδώλια κριαριών κορινθιακής προέλευσης έχουν βρεθεί στη Θήβα, στο Καβείριο, στη Μήλο[1045] κ.α. και είναι χειροποίητα, αλλά και στην ίδια την Κόρινθο[1046]. Σε αυτά τα χαρακτηριστικά του ζώου αποδίδονται με απλό τρόπο. Από τη Σαμοθράκη[1047] προέρχονται δύο θραύσματα κριαριών που διασώζουν μόνο το κεφάλι του ζώου. Προέρχονται από πολύ φθαρμένη μήτρα και στο ένα ειδικά η επιφάνεια είναι αρκετά λεία. Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος που τα κέρατα περιβάλλουν τα αυτιά.

ΒΟΔΙ (Πίν. 113)

Ένα ειδώλιο βοδιού, το αριθ. Κατ. 728, συγκαταλέγεται μεταξύ των ειδωλίων ζώων του αποθέτη. Σώζεται σε αποσπασματική κατάσταση διατήρησης μόνο το πρόσθιο μέρος του.

Ειδώλιο βοδιού που παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με το αριθ. Κατ. 728 προέρχεται από τις Cales και βρίσκεται στο Μουσείο στη Νάπολη[1048]. Το ειδώλιο φέρει τις ίδιες παράλληλες εγχαράξεις στο λαιμό του ζώου, καθώς και κοινό τρόπο

[1041] Schmidt, *Würzburg*, πίν. 19, αριθ. 90 (4ος αι. π.Χ.).
[1042] *BM Cat.* I, 233, πίν. 125, αριθ. 872.
[1043] *Capua preromana* VI, πίν. VII, 1-5.
[1044] Thompson 1943, 155, εικ. 67, αριθ. 99.
[1045] *BM Cat.* I, 251, πίν. 132, αριθ. 919-921.
[1046] *Corinth* XV, II, πίν. 40, αριθ. XXVI, 3-4.
[1047] *Samothrace* 11, 934, αριθ. S130-27, XS-337.
[1048] Ciaghi 1993, 235, εικ. 166.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

απόδοσης της μουσούδας. Από την Ιταλία[1049] προέρχονται αρκετά ειδώλια που απεικονίζουν βόδι ή ταύρο. Θραύσματα που αποδίδουν κεφάλι βοδιού από την Κόρινθο[1050] και από τη Δήλο[1051], καθώς και δύο ειδώλια[1052], ένα εκ των οποίων από την Αθήνα, ταυτίζονται επίσης με βόδι ή ταύρο. Τα αναθήματα ζώων πιθανότατα δήλωναν την επιθυμία του αναθέτη για την προστασία τους, ενδεχομένως όμως αποτελούσαν μίμηση θυσίας προς τιμή κάποιας θεότητας.

ΧΟΙΡΟΙ (Πίν. 113-114)

Δύο ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 729-730, ανήκουν σε χοίρους. Σε καλύτερη κατάσταση διατήρησης είναι το αριθ. Κατ. 729. Πατά σε συμφυή βάση. Πιθανότατα είναι αγριόχοιρος. Η ράχη του ζώου δηλώνεται με καμπύλη. Αρκετά ρεαλιστικά αποδίδεται η μύτη και το στόμα, καθώς και το ένα αυτί που διατηρείται και είναι μυτερό. Το ειδώλιο είναι πιθανότατα χειροποίητο.

Τα ειδώλια χοίρων είναι πολύ διαδεδομένα. Σημαντική θέση έχει ο χοίρος στη λατρεία της Δήμητρας και για το λόγο αυτό απαντά συχνά στα Θεσμοφόρια, καθώς ήταν απαραίτητο ζώο για τις τελετουργίες. Η παρουσία του μπορεί να έχει συμβολική σημασία λόγω της ευγονίας του, αλλά μπορεί να αποτελεί και υποκατάστατο μιας πραγματικής θυσίας[1053].

Ειδώλια χοίρων απαντούν σε ολόκληρο τον ελληνιστικό κόσμο. Από τον ελλαδικό χώρο αναφέρουμε την Όλυνθο[1054], τον Κεραμεικό[1055], τη Βοιωτία[1056], τη Δήλο[1057], τη Ρόδο[1058], την Ακαρνανία και την Κύπρο[1059] από όπου προέρχονται αρκετά, λιγότερο φυσιοκρατικά αποδοσμένα από το ειδώλιο της Άμφισσας, με ευθεία απόδοση της ράχης και χωρίς κέρατα. Πολλά ειδώλια χοίρων προέρχονται και από

[1049] Schürmann, *Karlsruhe*, 251, πίν. 156, αριθ. 951 (3ος-2ος αι. π.Χ.). Από τη Ρώμη, βλ. Guzzo, *Minerva*, πίν. L, T,1, από την Καπύη, βλ. *Capua preromana* VI, πίν. I.
[1050] *Corinth* XVIII, IV, πίν. 61, αριθ. V 5.
[1051] *Délos* XXIII, 276, πίν. 99, αριθ. 1315.
[1052] Schmidt, *Würzburg*, πίν. 19, αριθ. 88-89. Το αριθ. 88 ταυτίζεται με βόδι και το αριθ. 89 με ταύρο, χωρίς όμως να διαφέρουν εικονογραφικά. Από την Αθήνα προέρχεται το αριθ. 89 και χρονολογούνται στον 5ο-4ο αι. π.Χ.
[1053] Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 70-71. Βλ και *Corinth* XVIII, IV, 265-266.
[1054] *Olynthus* XIV, πίν. 100-101.
[1055] *Kerameikos* XV, πίν. 99, αριθ. 565-569 (μέσα του 5ου αι. π.Χ.).
[1056] Schürmann, *Karlsruhe*, 46, πίν. 22, αριθ. 104 (α΄ μισό του 5ου αι. π.Χ.). Breitenstein, *Terracottas*, 19, πίν. 17, αριθ. 167-168.
[1057] *Délos* XXIII, πίν. 99, αριθ. 1338, 1340.
[1058] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, 74, πίν. 25, αριθ. 146-147 (α΄ μισό του 5ου αι. π.Χ.).
[1059] *BM Cat.* I, 76-77, πίν. 33, αριθ. 177-182 (αρχές-μέσα του 5ου αι. π.Χ.). Σημειώνεται ότι γενικά είναι δύσκολη η χρονολόγηση των ζώων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

την Ιταλία[1060], την Απουλία[1061] και την Καμπανία[1062], την Καπύη[1063], την Κυρηναϊκή[1064], την Πριήνη[1065], τη Μοργκαντίνα[1066], τη Μύρινα[1067].

Πιθανότατα το ειδώλιο της Άμφισσας απεικονίζει αγριογούρουνο. Εικονογραφικά πλησιέστερα σε αυτό είναι τα παράλληλα από την Κυρηναϊκή, όπου η ράχη δεν αποδίδεται ευθεία, αλλά με καμπύλη στη μέση.

ΣΚΥΛΟΙ (Πίν. 113, 115)

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 731-736 αποδίδουν διαφορετικές ράτσες σκύλων. Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 731 είναι συγκολλημένο από τρία κομμάτια και συμπληρωμένο σήμερα κάτω από την κοιλιά. Πρόκειται για ειδώλιο που απεικονίζει αναγνωρίσιμη ράτσα σκύλου και συγκεκριμένα της Μάλτας. Είναι χαρακτηριστική σε αυτά η ουρά τους που είναι στριφογυριστή προς τα πάνω, καθώς και ο τρόπος που αποδίδεται το τρίχωμα με επάλληλες εμβαθύνσεις και εγχαράξεις. Το ειδώλιο είναι κατασκευασμένο με μήτρα και παράλληλά του απαντούν σε διάφορα μέρη, όπως από την Πνύκα[1068], τη Δήλο[1069], την Απουλία[1070], την Καπύη[1071] και γενικότερα την Ιταλία[1072], την Αίγυπτο[1073], την Κυρηναϊκή[1074], τη Σμύρνη[1075], τη Μοργκαντίνα[1076], τη Μύρινα[1077]. Πολλά ειδώλια αυτού του τύπου, άγνωστης προέλευσης και υστερότερα βρίσκονται στη Συλλογή Kaufmann[1078].

[1060] Ventrelli, *Museo Jatta*, 92-102, αριθ. 61-71 (4ος-3ος αι. π.Χ.). Ciaghi 1993, 242, εικ. 171., 244, εικ. 172-174
[1061] Schürmann, *Karlsruhe*, 251, πίν. 156, αριθ. 953 (3ος-2ος αι. π.Χ.).
[1062] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 79a,c,d (D 3789, 3790, 3788), 79e-f (D 3791-3792).
[1063] *Capua preromana* VI, πίν. V.
[1064] Besques, *Louvre* IV, II, 77, πίν. 42a-b (D 4400-4401) (ελληνιστική εποχή). *BM Cat.* III, πίν. 138, αριθ. 2850-2851.
[1065] Rumscheid, *Priene*, πίν. 150, αριθ. 358-360.
[1066] Bell, *Morgantina*, πίν. 132, αριθ. 878-879.
[1067] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 129, αριθ. 1006.
[1068] Davidson - Thompson - Thompson 1943, 154-155, εικ. 67, αριθ. 98.
[1069] *Délos* XXIII, πίν. 99, αριθ. 1336 (2ος-1ος αι. π.Χ.).
[1070] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 79b (D 3786) (1ος αι. π.Χ.).
[1071] *Capua preromana* VI, πίν. VIII, 2,3.
[1072] Ventrelli, *Museo Jatta*, 107, αριθ. 76.
[1073] *Sammlung Kaufmann*, 252-255, πίν. 109-112, αριθ. 624-642. Βλ. και Dunand 1990, 288-289, αριθ. 861-866.
[1074] Besques, *Louvre* IV, II, πίν. 41e-f (D 4398-4399). *BM Cat.* III, πίν. 137, αριθ. 2844, αλλοιωμένη επιφάνεια (3ος-1ος αι. π.Χ.).
[1075] Besques, *Louvre* III, πίν. 257a,b. Παράλια της Ιωνίας, βλ. Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 181, αριθ. 1418-1422.
[1076] Bell, *Morgantina*, πίν. 130, αριθ. 857 (3ος αι. π.Χ.;).
[1077] Leyenaar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 129, αριθ. 1005.
[1078] *Sammlung Kaufmann*, 252-255, πίν. 109-112.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Το αριθ. Κατ. 732 αποδίδει πιθανότατα σκύλο διαφορετικής ράτσας. Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Η ουρά του είναι στριφογυρισμένη προς τα πάνω, αλλά λιγότερο φουντωτή και η μουσούδα του είναι αρκετά μυτερή. Επάλληλες εμβαθύνσεις διατρέχουν όλο τον κορμό για την απόδοση του τριχώματος[1079], αλλά θυμίζει περισσότερο τσοπανόσκυλο. Ακριβή παράλληλα δεν έχουμε εντοπίσει. Τα αριθ. Κατ. 733-735 έχουν απλό κυλινδρικό κορμό και ουρά, η οποία στρέφεται προς τα πάνω και στη συνέχεια εφάπτεται στον κορμό. Η απώλεια του κεφαλιού του ζώου δυσχεραίνει την περαιτέρω εικονογραφική ανάλυση του τύπου. Πρόκειται πάντως για μια απλή απόδοση του ζώου. Ανάλογες αποδόσεις σκύλων απαντούν στον Κεραμεικό[1080], με κοινό κυλινδρικό κορμό και ουρά προς τα πάνω, στην Τανάγρα[1081], στην Κάρυστο[1082].

ΑΛΟΓΟ ΦΟΡΤΩΜΕΝΟ ΜΕ ΚΑΡΠΟΥΣ (Πίν. 115)

Ο εικονογραφικός τύπος αλόγων ή όνων που μεταφέρουν φορτίο είτε μεμονωμένων είτε με παρουσία ανθρώπου που τα συνοδεύει είναι αρκετά διαδεδομένος[1083] και απαντά από την αρχαϊκή εποχή και έως την ελληνιστική. Το αριθ. Κατ. 737 απεικονίζει άλογο με φορά προς τα αριστερά ως προς το θεατή, φορτωμένο με καρπούς. Διατηρείται σε αποσπασματική κατάσταση, καθώς λείπουν τα πόδια του, αλλά είναι φυσιοκρατικά αποδοσμένο.

Από τη Ρόδο και συγκεκριμένα από την Κάμιρο έχουμε ειδώλιο που αποδίδει όνο που μεταφέρει αμφορείς σε πανέρια, ένα σε κάθε του πλευρά[1084]. Ο κορμός είναι κατασκευασμένος με μήτρα, ενώ τα πόδια, τα αυτιά, η ουρά, τα καλάθια και οι αμφορείς είναι χειροποίητα. Από τη Δήλο προέρχεται ειδώλιο όνου ή αλόγου που μεταφέρει δύο αμφορείς και χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ.[1085]. Από την Κεντουρίπη προέρχεται ειδώλιο μουλαριού που στέκεται ήρεμο και αρκετά φορτωμένο[1086]. Το ζώο αποδίδεται με χαμηλωμένο το κεφάλι και τα πόδια του προβάλλουν με τη μορφή αναγλύφου από τη συμπαγή μάζα πηλού που διαμορφώνεται κάτω από την κοιλιακή

[1079] Bell, *Morgantina*, πίν. 130, αριθ. 858.
[1080] *Kerameikos* XV, πίν. 100.
[1081] *BM Cat.* I, πίν. 110, αριθ. 807.
[1082] Χατζηδημητρίου 2014, 11, εικ. 5 (τέλη 6ου-αρχές 5ου αι. π.Χ.).
[1083] Σχετικά με τον τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 45,2.
[1084] *BM Cat.* I, 75, πίν. 31, αριθ. 170 (αρχές του 5ου αι. π.Χ.).
[1085] *Délos* XXIII, αριθ. 269, πίν. 27 και αριθ. 1371, πίν. 102 (μήτρα από τη συνοικία του θεάτρου).
[1086] Schürmann, *Karlsruhe*, πίν. 157, αριθ. 960 (2ος-1ος αι. π.Χ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

χώρα. Τα βάρη είναι μοιρασμένα εκατέρωθεν και επιπλέον στη ράχη του κάθεται και ένας σκύλος.

Άγνωστης προέλευσης ειδώλιο εικονίζει γαϊδουράκι φορτωμένο με καλάθια[1087]. Με λιτές γραμμές αποδίδεται το ζώο που χρονολογείται στις αρχές του 5ου αι. π.Χ.

Από την Τανάγρα προέρχεται ειδώλιο που απεικονίζει γενειοφόρο αγρότη που οδηγεί όνο φορτωμένο στην πόλη[1088]. Επίσης, από την Καμπανία και την Απουλία[1089] σώζονται παρεμφερή ειδώλια που εικονίζουν φορτωμένα μουλάρια με αμφορείς και πίσω τους να περπατά ο αγρότης που φορά χιτωνίσκο και πίλο στο κεφάλι και ραβδί σε μία περίπτωση. Και τα δύο πατούν σε συμφυή τετράπλευρη βάση και έχουν αντίθετη φορά. Προς τα δεξιά κινείται το μουλάρι από την Καμπανία και προς τα αριστερά από την Απουλία. Η χρονολόγησή τους είναι στο 2ο και τον 1ο αι. π.Χ., αντίστοιχα.

Από ιδιωτική συλλογή και με προέλευση την Αίγυπτο, προέρχεται το ειδώλιο καμήλας που χρονολογείται γύρω στο 100 π.Χ.-100 μ.Χ. και αποδίδεται να κουβαλά το φορτίο τεσσάρων αμφορέων στην πλάτη της[1090]. Το συγκεκριμένο ζώο στην Αίγυπτο επιτελούσε τις ίδιες εργασίες με τα γαϊδουράκια και τα άλογα. Επίσης από την Αίγυπτο προέρχεται ειδώλιο όνου φορτωμένου με σακιά[1091].

Το ειδώλιο αυτό έχει μια «ιδιαιτερότητα», καθώς στην κατάταξή μας είναι ουσιαστικά μεταξύ των ειδωλίων που εικονίζουν ανθρώπινες μορφές και αυτών που εικονίζουν ζώα. Αν και δεν το συνοδεύει ανθρώπινη μορφή, όπως στα παραδείγματα που αναφέραμε προηγουμένως από την Τανάγρα, την Καμπανία και την Απουλία, η ανθρώπινη παρουσία υποδηλώνεται από το φορτίο. Στα περισσότερα παραδείγματα που αναφέραμε το εμπόρευμα είναι αμφορείς. Μπορούμε, λοιπόν, μέσα από την εικονογραφία του τύπου αυτού να έχουμε μια απτή εικόνα του τρόπου που οι απλοί άνθρωποι μετέφεραν τους αμφορείς με το λάδι ή το κρασί τους ή άλλα απαραίτητα, όπως καρπούς στην περίπτωση της Άμφισσας, είτε για να τα πουλήσουν, αν είχαν πλεόνασμα, είτε για να τα προμηθευτούν. Μια εικόνα οικεία και από την ελληνική ύπαιθρο όχι πολλά χρόνια πίσω.

[1087] Leyennar-Plaisier, *Leiden*, πίν. 32, αριθ. 189
[1088] *Bürgerwelten*, 108, εικ. 27 (2ος αι. π.Χ.).
[1089] Besques, *Louvre* IV, I, πίν. 64a-b (D 3695, D/E 3696), αντίστοιχα.
[1090] *Ancient Life in Miniature*, 41, αριθ. 178, πίν. 35.
[1091] Dunand 1990, 278-279, αριθ. 826.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ξ. ΠΛΑΚΙΔΙΑ

Τα πλακίδια αριθ. Κατ. 738-740 είναι απλές ορθογώνιες πλάκες από πηλό που θα χρησίμευαν ως βάση για τη στερέωση άλλων αντικειμένων (Πίν. 116). Στο αριθ. Κατ. 738 διατηρείται στο δεξί άκρο του το σώμα ενός πτηνού και κατά συνέπεια αποκαλύπτεται η χρήση του. Το αριθ. Κατ. 739 είναι ορθογώνια πλάκα, η οποία διατηρεί στο κέντρο ωοειδές έξαρμα πηλού, το οποίο θα χρησίμευε ως επιφάνεια υποδοχής, και άλλα εκατέρωθεν. Είναι πιθανό να εδραζόταν και σε αυτό πτηνό, όπως στο προηγούμενο πλακίδιο. Τα αριθ. Κατ. 738-739 μας παρέχουν τη δυνατότητα να αποκαταστήσουμε έναν διαφορετικό τρόπο «ένταξης» των πτηνόμορφων ειδωλίων στο χώρο. Αναφέραμε ήδη τα ειδώλια που στέκονται ανεξάρτητα, αλλά φέρουν οπές που θα χρησίμευαν για την ανάρτηση ή τη στερέωσή τους και, τέλος, έχουμε και τα πλακίδια, όπου τα πτηνά θα εμφανίζονταν σε παράταξη, ως διακοσμητικό σύνολο που θα απαρτιζόταν από περισσότερα του ενός πτηνού (ή άλλου αντικειμένου στην περίπτωση του αριθ. Κατ. 739).

Το αριθ. Κατ. 741 (Πίν. 116) έχει ενταχθεί στα πλακίδια, αν και δεν μπορεί να αποκατασταθεί με βεβαιότητα. Απεικονίζεται γυναικεία μορφή, πιθανότατα καθισμένη με γυναικείο τρόπο, προς τα δεξιά. Το πρόσωπό της στρέφεται προς την ίδια κατεύθυνση. Φορά αχειρίδωτο πέπλο(;) με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό, ο οποίος ζώνεται κάτω από το στήθος. Ιμάτιο καλύπτει το άκρο του δεξιού της χεριού και μετά υψώνεται πάνω από το κεφάλι της σε καμπύλη κυματιζόμενο και διαμορφώνοντας το πλαίσιο μέσα από το οποίο προβάλλει η μορφή. Η αριστερή πλευρά είναι θραυσμένη. Η πίσω επιφάνεια είναι επίπεδη και αδιαμόρφωτη. Η απώλεια του κάτω τμήματος δεν επιτρέπει να αποφανθούμε αν αποτελεί άνω κορμό ειδωλίου ή αν όντως είχε τη μορφή πλακιδίου.

Τον τρόπο αυτό που το ιμάτιο φουσκώνει πίσω από τη μορφή τον συναντούμε σε σκηνές αποκάλυψης και συνήθως η εικονιζόμενη μορφή είναι η Αφροδίτη. Ενδεχομένως το χαμένο σήμερα αριστερό της χέρι να ήταν λυγισμένο με φορά προς τα πάνω και να συγκρατούσε την παρυφή του ιματίου. Στα ειδώλια που βρέθηκαν στον αποθέτη συγκαταλέγεται ειδώλιο Αφροδίτης, το οποίο αποδίδει στάση «ανακάλυψης». Πρόκειται για το αριθ. Κατ. 176 του τύπου 68, στο οποίο παρατίθεται και η σχετική βιβλιογραφία για τον τύπο.

Το αριθ. Κατ. 742 (Πίν. 116) είναι κυκλικό επίπεδο πλακίδιο από το οποίο προβάλλει έξεργη μορφή ανδρική μορφή προς τα δεξιά. Φέρει στεφάνι στο κεφάλι,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ενώ τα μαλλιά περιβάλλουν το πρόσωπο και οι βόστρυχοι πέφτουν ελικοειδώς στους ώμους. Φορά πέπλο που ζώνεται κάτω από το στήθος και αφήνει ακάλυπτο το αριστερό χέρι που σώζεται. Η στάση της μορφής είναι σιγμοειδής με στηρίζον το αριστερό σκέλος. Στη δεξιά πλευρά του πλακιδίου υπάρχει πρόσθετο κομμάτι πηλού εν είδει λαβής.

Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε το σχήμα του πλακιδίου στην ακέραιη μορφή του, αν δηλαδή η μορφή αποδίδονταν έως τη μέση ή αν το κυκλικό πλαίσιο που την περιβάλλει ήταν το ιμάτιο που ανασηκωνόταν από το δεξί χέρι, όπως διαμορφώνεται στο προηγούμενο πλακίδιο. Όσον αφορά τη μορφή, θεωρούμε πιθανόν να απεικονίζεται ο ίδιος ο θεός ο Απόλλωνας. Όπως έχουμε αναφέρει και πιο πάνω[1092] στον αποθέτη βρέθηκε περίτμητο έλασμα κιθαρωδού που πρόσφατα ταυτίστηκε με τον Απόλλωνα.

Τέτοιου τύπου στρογγυλά πλακίδια από τα οποία έξεργα προβάλλουν γυναικείες ή ανδρικές μορφές απαντούν κυρίως στην Αμισό, η οποία φαίνεται να ειδικεύεται σε αυτή την κατηγορία αντικειμένων, και ευρύτερα στον Εύξεινο Πόντο. Στα παράλληλα που βρίσκουμε εκεί οι μορφές αποδίδονται σε προτομή και τα κεφάλια τους εξέχουν των ορίων του στρογγυλού πλακιδίου. Για τη χρήση τους έχει προταθεί διακοσμητικός ρόλος, ανάλογος των μεταλλικών πλακιδίδων που διακοσμούσαν έπιπλα της ύστερης ελληνιστικής περιόδου. Αναφέρονται ως εμβλήματα ή fulcrum[1093].

Ο. ΟΜΟΙΩΜΑ ΟΙΚΙΣΚΟΥ ΚΑΙ ΑΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

Το αριθ. Κατ. 743 (Πίν. 117) είναι ομοίωμα τετράπλευρου οικοδομήματος που εδράζεται σε συμφυές τετράγωνο πλακίδιο[1094]. Οι τρεις πλευρές του είναι κλειστές και μόνο σε μία έχει αποκοπεί παραλληλόγραμμο τεμάχιο πηλού, διαστ. 0,52×0,37 μ., για να αποδοθεί η είσοδος. Επίπεδο τετράγωνο πλακίδιο μεγαλύτερου εμβαδού από τον οικίσκο χρησίμευε για τη στέγασή του. Πάνω σε αυτό εδράζεται δεύτερο τετράγωνο πλακίδιο μικρότερων διαστάσεων, στο οποίο είναι χαραγμένος κύκλος με διαβήτη.

[1092] Βλ. υποσημ. 547.
[1093] *BM Cat.* III, 92-94, πίν. 37-38, αριθ. 2202-2206. Βλ. επίσης Summerer, *Amisos.* Schmidt, *Würzburg*, πίν. 56, αριθ. 309 (2ος αι. π.Χ.).
[1094] Το αριθ. Κατ. 743 παρουσιάστηκε στο *Χρήμα*, 322, αριθ. 213.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ομοιώματα προσόψεων αρχιτεκτονημάτων που αποδίδουν ναούς με κίονες και αετώματα είναι γνωστά κατά την ελληνιστική περίοδο και χρησίμευαν ως αναθήματα. Παράλληλά τους γνωρίζουμε από τη Μύρινα[1095]. Σε κάποιες περιπτώσεις τα οικοδομήματα αποδίδονται στις τρεις τους διαστάσεις, πραγματικά ομοιώματα οικημάτων. Είναι λιτά, τετράπλευρα, με παραλληλόγραμμα ανοίγματα για τη θύρα και τα παράθυρα[1096]. Μια ερμηνεία αυτής της δεύτερης κατηγορίας είναι ότι απεικόνιζαν οικίες ή απλά αγροτικά ιερά. Λίθινα ομοιώματα σπιτιών ή ναών φαίνεται να σχετίζονται με τη λατρεία της Ήρας και απαντούν συχνά στα ιερά της, όπως στη Σάμο[1097], το Άργος και την Περαχώρα.

Παράλληλο για αυτή την κατηγορία αντικειμένων από τον ελλαδικό χώρο δεν έχουμε εντοπίσει. Ένας πολύ μεγάλος αριθμός ευρημάτων όμως που αποδίδουν οικοδομήματα με κυκλική ή τετράπλευρη κάτοψη έχουν βρεθεί στην Αίγυπτο[1098]. Η ποικιλία είναι εντυπωσιακή. Υπάρχουν ομοιώματα μονόπτερων ναών σε ελλειψοειδή βάση, η μία πλευρά των οποίων διακοσμείται από διάφορα θέματα: όρθια γυμνή Αφροδίτη, προτομή γυναικείας μορφής ή θεότητας, διονυσιακή κεφαλή είναι κάποια από αυτά. Κωνική στέγη με πήλινο δακτύλιο στην κορυφή στέγαζε τα οικοδομήματα αυτά. Η πίσω από τη διακοσμημένη αντίστοιχη πλευρά των κτιρίων είχε παραλληλόγραμμο άνοιγμα.

Μια άλλη κατηγορία είναι αυτή των απλών οικημάτων κυκλικής κάτοψης με παραλληλόγραμμα ανοίγματα, η στέγη των οποίων όμως διαφοροποιείται και φέρει διακόσμηση. Για να αναφέρουμε ενδεικτικά παραδείγματα, άλλοτε διακοσμείται με προτομές, σε άλλες περιπτώσεις με θεατρικά προσωπεία και σε κάποιες με μορφές ζώων ή μειξογενών όντων (λιοντάρι, σφίγγα, πετεινοί). Τέλος, μια πιο απλή μορφή είναι αυτή των κυκλικής ή τετράγωνης κάτοψης οικοδομημάτων, των οποίων τα ανοίγματα είναι απλά ή με απόδοση κιόνων/πεσσών και με στέγες κωνικές – άλλοτε απλές και άλλοτε με απόδοση ανάγλυφων αετωμάτων ή τόξων.

Σύμφωνα με τους μελετητές, αυτά τα τόσο ενδιαφέροντα αντικείμενα χρησίμευαν ως φανοστάτες. Μέσα σε αυτά τοποθετούσαν μικρογραφικά λυχνάρια και το φως διαχεόταν από τα παραλληλόγραμμα ανοίγματα σε μορφή θύρας. Όπως

[1095] Besques, *Louvre* II, πίν. 184a.
[1096] Besques, *Louvre* II, πίν. 184b.
[1097] Τσάκος - Βιγλάκη-Σοφιανού 2012, 102, όπου λίθινο ομοίωμα οικίσκου του 7ου αι. π.Χ. που παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με το αριθ. Κατ. 743.
[1098] *Sammlung Kaufmann*, πίν. 114-119. Dunand 1990, 313-319. Paul, *Welt in Ton*, πίν. 87, αριθ. 329. Breccia 1970, πίν. XVII, αριθ. 66. *BM Cat.* IV, πίν. 46-47, αριθ. 3267 και 3268 (αγροτικό ιερό και ναΐσκος, αντίστοιχα).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

και στα σύγχρονα φαναράκια, το γεγονός ότι οι υπόλοιπες πλευρές ήταν κλειστές προστάτευε το φως από τον αέρα και έτσι δεν έσβηναν. Σε αυτά με την πιο απλή μορφή θεωρούμε ότι η κύρια όψη ήταν αυτή με το παραλληλόγραμμο άνοιγμα. Στις περιπτώσεις όμως που η μία όψη έφερε περίτεχνη διακόσμηση με μορφές θεωρούμε ότι ήταν η κύρια και ο φωτισμός θα ήταν λιγότερο έντονος, αφού η φωτεινή πηγή ήταν στην πίσω πλευρά.

Για τα περισσότερα ευρήματα δεν είναι γνωστός ο τόπος προέλευσής τους, γεγονός που δυσχεραίνει την ερμηνεία τους. Έχουν διατυπωθεί διαφορετικές ερμηνείες για τη χρήση τους. Σύμφωνα με κάποιες χρησίμευαν στην επιτάφια λατρεία. Πολλά θεωρούνται ότι ήταν αναθήματα σε ιερά ή ότι χρησίμευαν στη λατρεία, κυρίως σε οικιακά ιερά. Κάποια όμως χρησιμοποιήθηκαν και ως κτερίσματα[1099]. Η Fr. Dunand θεωρεί ότι αυτά που είχαν ως μοτίβα την Αθηνά ή τον Διόνυσο θα πρέπει να χρησίμευαν σε ιδιωτικές λατρείες ή σε τελετές με δάδες[1100]. Δεν δίνει όμως κάποια άλλη ερμηνεία για τα αντικείμενα που δεν είχαν τη συγκεκριμένη διακόσμηση. Τα περισσότερα χρονολογούνται από τη ρωμαϊκή εποχή και μετά. Μια άλλη παρεμφερής χρήση τους θα ήταν να καίγονταν μέσα σε αυτά αρωματικά έλαια.

Σε όλα τα παραδείγματα η στέγη απολήγει σε δακτύλιο που θα χρησίμευε για την ανάρτηση ή τη μεταφορά τους[1101]. Θεωρούμε ότι το ομοίωμα οικίσκου από την Άμφισσα εκτός από τη συμβολική ερμηνεία του, θα μπορούσε ίσως να προοριζόταν για φανοστάτης. Πρέπει βέβαια να επισημάνουμε ότι στο εσωτερικό του δεν υπάρχουν ενδείξεις φωτιάς. Η παρουσία επιπλέον του κύκλου που έχει χαραχθεί με ακρίβεια στην τετράγωνη πλάκα που το στέγαζε, προφανώς αποτελεί ένδειξη ότι έμεινε ημιτελές και υπήρχε πρόθεση για περαιτέρω επεξεργασία που δεν ολοκληρώθηκε. Από την Αίγυπτο προέρχεται και ομοίωμα σκαμνιού που αποδίδει ναό. Η κύρια όψη αποδίδεται σαν πρόσοψη ναού, ενώ μια από τις δευτερεύουσες έχει χαραγμένο ρόμβο, ανάλογο με τον κύκλο που βλέπουμε στην Άμφισσα. Βέβαια, καθώς εδώ δεν βρίσκεται στην άνω επιφάνεια θεωρούμε ότι επιτελούσε διακοσμητικό ρόλο[1102].

[1099] *BM Cat.* IV, 81.
[1100] *Sammlung Kaufmann*, 52.
[1101] *Sammlung Kaufmann*, πίν. 116-117. Fischer, *Ägypten*, πίν. 125, αριθ. 1186.
[1102] *BM Cat.* IV, 84, αριθ. 3269, πίν. 47.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ειδώλιο εφήβου από την Τανάγρα[1103] έχει κρεμασμένο στην άκρη του δεξιού χεριού του κυλινδρικό αντικείμενο με κωνική απόληξη, το οποίο έχει ερμηνευθεί ως κλουβί για πτηνό ή ως φανοστάτης. Η συγγραφέας του λήμματος συσχετίζει το θέμα με την επιτύμβια στήλη του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, αριθ. ευρ. 715[1104], όπου ο νέος άνδρας απεικονίζεται να κοιτάζει ένα κλουβί προς το οποίο απλώνει το δεξί του χέρι και θεωρεί πιο πιθανή την ερμηνεία του αντικειμένου ως κλουβί. Με βάση τα παράλληλα από φανοστάτες που παρατέθηκαν θεωρώ πιθανότερη την ερμηνεία του φανοστάτη για το αντικείμενο που κρατά ο έφηβος.

Τέλος, το αριθ. Κατ. 744 (Πίν. 117) είναι ομοίωμα αδιευκρίνιστου κιβωτιόσχημου αντικειμένου. Στην επάνω επιφάνεια φέρει έλασμα, το οποίο από τη μια πλευρά περνά μέσα από δακτύλιο, ενώ από την άλλη «πιάνει» περνώντας μέσα από κατακόρυφο κυλινδρικό έλασμα. Στην κάτω επιφάνεια φέρει στενή οριζόντια εγκοπή και σειρά παράλληλων εγχαράξεων.

Πρόκειται για κατασκευή, παράλληλο της οποίας δεν έχουμε μέχρι τώρα συναντήσει και επιπλέον δεν είναι σαφής η χρήση του αντικειμένου που αποδίδεται. Ο Σ. Ραυτόπουλος είχε εκφράσει την άποψη ότι πρόκειται για όνο, ομοίωμα δηλαδή εργαλείου άλεσης δημητριακών, το οποίο αποτελείται από το γουδί (τόρος), την επαναληπτική κλείδα (καρκίνος) και το δοχείο του καρπού, στον πάτο του οποίου υπήρχε σχισμή από όπου το αλεύρι θα κατέληγε σε κάποια σκάφη.

Από τη Σμύρνη[1105] προέρχεται κρίκος με προσαρτημένη λαβή που μοιάζει με το στέλεχος που περιγράφεται ως επαναληπτική κλείδα. Βέβαια στον κατάλογο του Λούβρου το αντικείμενο θεωρείται παιδικό παιχνίδι.

[1103] *Tanagra*, 205, αριθ. 138. Besques, *Louvre* III, πίν. 38c (D 166).
[1104] Καλτσάς 2002, 148, αριθ. κατ. 287.
[1105] Besques, *Louvre* III, 186, πίν. 260i (D1356).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΤΕΧΝΙΚΗ

Τα ειδώλια του αποθέτη της Άμφισσας αποτελούν σύνολο με κοινά μορφολογικά και κατασκευαστικά χαρακτηριστικά. Ο πηλός τους παρουσιάζει ομοιομορφία στη σύσταση και την υφή που γίνεται αντιληπτή με απλή παρατήρηση και οδηγεί στο συμπέρασμα εξόρυξης της πρώτης ύλης από κοινό μέρος. Είναι σχετικά καθαρός, χωρίς όμως να λείπουν οι περιπτώσεις όπου είναι εμφανείς προσμείξεις, και δεν είναι εύθρυπτος. Στην πλειονότητά τους τα ειδώλια έχουν κοκκινωπό-κίτρινο χρώμα (5YR 7/6-6/6, 5YR 7/8, 7.5YR 7/6) και ανοικτό καστανό (7.5YR 6/4, 5YR 6/4). Σημαντικά μικρότερος είναι ο αριθμός των ειδωλίων με χρώμα ρόδινο (7.5YR 7/4) και ακόμα λιγότερα αυτά που έχουν χρώμα κόκκινο (2.5YR 6/6)[1]. Εξαίρεση αποτελεί μια μικρή ομάδα[2], τα οποία διαφέρουν από τα υπόλοιπα όχι μόνο στο χρώμα και την υφή του πηλού, αλλά και στα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά[3] και νομίζουμε και στη χρονολόγηση. Ο πηλός τους είναι χρώματος ανοικτού πορτοκαλί και εύθρυπτος.

Οι δύο πλευρές των ειδωλίων παρουσιάζουν συνήθως χρωματική ομοιομορφία, αλλά υπάρχουν και μερικά, στα οποία η όπτηση δεν είναι επιτυχής με αποτέλεσμα είτε να υπάρχουν διάφορες αποχρώσεις είτε ίχνη καύσης ή πιο εστιασμένα σημεία κακής όπτησης λόγω επαφής των ειδωλίων μεταξύ τους μέσα στον κλίβανο[4], ενώ κάποια λίγα είναι εντελώς καμένα[5]. Η ταυτόχρονη παρουσία όμως των «καλών» και των αποτυχημένων δειγμάτων ειδωλίων αποδεικνύει ότι η ατελής ή υπερβολική όπτηση κάποιων από αυτά δεν αποτελούσε λόγο απόρριψής τους.

Τα ειδώλια των γυναικείων και ανδρικών μορφών είναι στην πλειονότητά τους κατασκευασμένα με μήτρα και κοίλα εσωτερικά[6]. Ελάχιστα ειδώλια είναι συμπαγή, όπως το αριθ. Κατ. 171 που αποδίδει έγκυο γυναίκα και το αριθ. Κατ. 194 που αποδίδει τη θεά Άρτεμη. Μήτρα χρησιμοποιείται για την κατασκευή της πρόσθιας πλευράς που

[1] Τα χρώματα του πηλού δηλώνονται με βάση την κλίμακα Munsell, *Soil Color Charts*, 1975.
[2] Αποτελείται από τα ειδώλια αριθ. Κατ. 58, 107, 108, 137, 138.
[3] Τα ειδώλια αυτά παρουσιάζουν ομοιότητες με την κοροπλαστική παραγωγή γειτονικής περιοχής, της Σουβάλας.
[4] Ενδεικτικά παραδείγματα ανομοιόμορφης όπτησης και επιμέρους καμένα αναφέρονται τα αριθ. Κατ. 38, 49, 55, 75, 81, 86, 87, 90, 99, 114, 131, 136, 152, 159. Στο αριθ. Κατ. 12 υπάρχει στρογγυλή επιφάνεια καμένη στην πρόσθια όψη του ειδωλίου, προφανώς λόγω επαφής με ξένο σώμα κατά την όπτηση.
[5] Τελείως αποτυχημένο δείγμα, όπου το ειδώλιο έχει ψηθεί υπερβολικά είναι το αριθ. Κατ. 42.
[6] Για την κατασκευή του αρχετύπου και για τη μήτρα, βλ. Neutsch 1952.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

περιλαμβάνει το σώμα και τα χέρια, όταν αυτά δεν απομακρύνονται από τον κορμό, ενώ το κεφάλι διαμορφώνεται χωριστά και είναι συμπαγές, λόγω και του μικρού μεγέθους του. Τα κεφάλια αριθ. Κατ. 416 και 426 διατηρούν τον πήλινο τένοντα που χρησίμευε για την προσαρμογή τους στο άνοιγμα που σχηματιζόταν στο λαιμό.

Οι δύο πλευρές των ειδωλίων έχουν κοινό πλάτος και ενώνονται περιμετρικά της πρόσθιας όψης. Η αρμογή των επιμέρους τμημάτων καλύπτεται εξωτερικά με αραιωμένο πηλό, περισσότερο ή λιγότερο έντεχνα. Σε πολλές περιπτώσεις είναι εμφανή στα πλάγια τα σημάδια της ένωσης του πρόσθιου έκτυπου μέρους με την επίπεδη πίσω επιφάνεια.

Τα τοιχώματα της πρόσθιας πλευράς δεν είναι ισοπαχή σε όλη τους την έκταση. Πολλές φορές στην εσωτερική τους πλευρά διατηρούνται τα δακτυλικά αποτυπώματα του κοροπλάστη που αποτυπώθηκαν στην προσπάθειά του να πιέσει τον πηλό στη μήτρα ή να τον εξομαλύνει[7]. Η πίσω πλευρά των ειδωλίων διαμορφώνεται από διαφορετική επιφάνεια πηλού που πλάθεται με ελεύθερο χέρι και δεν φέρει επεξεργασία. Ακολουθεί το περίγραμμα του σώματος και συνήθως είναι επίπεδη ή ελαφρώς κυρτή στο ύψος της πλάτης[8]. Η εξωτερική της επιφάνεια είναι συνήθως λεία και γενικά είναι εμφανής η έλλειψη ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για την απόδοσή της.

Η πλειονότητα των ειδωλίων προοριζόταν για να έχουν ορατή μόνον την πρόσθια όψη και αυτό είναι εμφανές από τον τρόπο κατασκευής τους. Οι μορφές δεν έχουν βάθος, απλώνονται σε πλάτος και δίνουν την εντύπωση αναγλύφου. Ελάχιστα είναι τα ειδώλια στα οποία οι λεπτομέρειες του ενδύματος αποδίδονται περιμετρικά ή οι ανατομικές λεπτομέρειες του σώματος δηλώνονται και στην πίσω όψη. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τα ειδώλια των πεπλοφόρων του τύπου 25 (αριθ. Κατ. 95-97), στα οποία ο κορμός είναι κυλινδρικός και οι εγχαράξεις για τη δήλωση των πτυχώσεων γίνονται περιμετρικά. Επίσης η γονυκλινής γυναικεία μορφή (αριθ. Κατ. 163), τα ειδώλια αριθ. Κατ. 194-195 που αποδίδουμε στην Άρτεμη, των ερωτιδέων (αριθ. Κατ. 198-203) και τα ειδώλια των πτηνών και των ζώων που είναι ολόγλυφα.

Στις λίγες περιπτώσεις που οι μορφές αποδίδονται κινημένες και τα χέρια απομακρύνονται από τον κορμό, αυτά κατασκευάζονται από ξεχωριστό κομμάτι πηλού και προσαρμόζονται στο ειδώλιο πριν από την όπτηση. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις των

[7] Βλ. αριθ. Κατ. 25, 77, 94, 451, 537, 579, 602.
[8] Πολύ έντονη κυρτότητα έχει το αριθ. Κατ. 28.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

πεπλοφόρων των τύπων 24-25. Στο αριθ. Κατ. 97 το δυσανάλογο πάχος των χεριών που μόλις προβάλλουν από τον κορμό μας κάνει να υποθέσουμε τη διαμόρφωσή τους στο χέρι. Επιπλέον, στο αριθ. Κατ. 164 που αποδίδει γυναικεία μορφή σε κάθισμα συνανήκει άκρο αριστερό χέρι χωρίς αριθμό ευρετηρίου, που διατηρείται από τον αγκώνα και κάτω και δεν ήταν στην αρχική μήτρα. Έχει την παλάμη κλειστή, αλλά δεν έχει σωθεί το αντικείμενο που κρατούσε. Στο αριθ. Κατ. 163, που αποδίδει γονυκλινή γυναικεία μορφή, ανήκει το θραύσμα άκρου δεξιού χεριού ΑΜΔ 19105, που κρατά σφαιρικό αντικείμενο.

Με πρόσθετο πηλό συμπληρώνονται και τα υποδήματα των ντυμένων γυναικείων μορφών που προβάλλουν κάτω από το χιτώνα. Επίθετα, πλασμένα στο χέρι είναι τα στεφάνια με τους καρπούς και τα φύλλα, τα ενώτια, καθώς και το τύμπανο που έχει προστεθεί στο αριθ. Κατ. 155.

Παρά τον πολύ μεγάλο αριθμό των ειδωλίων και την ποικιλία τύπων, δεν βρέθηκαν μήτρες ούτε στην ανασκαφή της Παιδικής Χαράς ούτε είναι γνωστές από άλλο σημείο στην πόλη της Άμφισσας. Οι περισσότεροι τύποι αντιπροσωπεύονται από μεμονωμένα ειδώλια, ενώ λίγοι αναλογικά είναι αυτοί με περισσότερα του ενός και μάλιστα που να προέρχονται από κοινή ή παρεμφερή μήτρα. Το κενό που προκύπτει από την απουσία του μέσου παραγωγής των ειδωλίων καλύπτεται σε ένα βαθμό από την παρατήρηση των ίδιων των ειδωλίων. Σε κάποιες περιπτώσεις τύπων που αποτελούνται από περισσότερα του ενός ειδώλια και διαπιστώνεται πιθανή προέλευση από κοινή μήτρα, έχουμε τη δυνατότητα να παρατηρήσουμε μερικά από τα στάδια που αφορούν την παραγωγή των ειδωλίων. Έτσι, λοιπόν, είναι σαφές ότι μήτρες οι οποίες χρησιμοποιούνται επί μακρόν φθείρονται και στα ειδώλια που προέρχονται από αυτές απουσιάζει η ευκρίνεια και η πλαστικότητα στην απόδοση των λεπτομερειών του προσώπου ή των πτυχών των ενδυμάτων.

Θεμελιώδες παραμένει το άρθρο του Nicholls[9], στο οποίο στοιχεία που προηγουμένως θεωρούνταν ότι αποδίδουν τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά έγινε σαφές ότι αποτελούν μαρτυρία μιας υποβάθμισης της ποιότητας, η οποία με τη σειρά της ήταν αποτέλεσμα της διαδοχής των παραγόμενων ειδωλίων από την ίδια μήτρα ή εκμάγευσης νέων ειδωλίων από υπάρχοντα ειδώλια χωρίς τη μεσολάβηση μήτρας με συνακόλουθη

[9] Nicholls 1952.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μείωση του μεγέθους τους[10]. Όσο ένα ειδώλιο απομακρύνεται από το αρχέτυπο τόσο περισσότερο εμφανής είναι η απώλεια της ευκρίνειας και της πλαστικότητας στην απόδοση των λεπτομερειών του, ενώ συνήθως απαντά σε μεγαλύτερη ποσότητα αντιτύπων. Τα μεγαλύτερα σε μέγεθος και τα καλύτερα σε ποιότητα ειδώλια είναι σπανιότερα και ολιγάριθμα.

Στον τύπο 1 η παρατήρηση των τεχνοτροπικών και τεχνικών χαρακτηριστικών των ειδωλίων αριθ. Κατ. 1-15 (διαστάσεις, απόδοση της πτυχολογίας των ενδυμάτων, παραπληρωματικά κοσμήματα ή και απουσία αυτών) είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, γιατί επιτρέπει τη διατύπωση κάποιων παρατηρήσεων σχετικά με τη διαδικασία παραγωγής τους. Οι πρωιμότερες βαθμίδες εξέλιξης του τύπου αντιπροσωπεύονται από τα ειδώλια αριθ. Κατ. 1, 2, 13 και 14, τα οποία αφενός έχουν μεγαλύτερες διαστάσεις και αφετέρου αποδίδουν με μεγαλύτερη ευκρίνεια και πλαστικότητα τις επιμέρους λεπτομέρειες.

Παρατηρώντας κανείς προσεκτικά τα υπόλοιπα ειδώλια διαπιστώνει τον εκφυλισμό του τύπου και τη σταδιακή απώλεια της πλαστικότητας και της ευκρίνειας των λεπτομερειών. Σε μερικά, όπως στα αριθ. Κατ. 7-9, οι πτυχές διατηρούν την πλαστικότητά τους μόνο στη δεξιά πλευρά της μορφής, ενώ η αριστερή πλευρά του κορμού είναι σχεδόν λεία και μόνο αμυδρά διακρίνεται το ριπίδιο. Στα αριθ. Κατ. 5, 6 και 10 είναι εμφανής η επέμβαση του κοροπλάστη μετά την απομάκρυνση των ειδωλίων από τη μήτρα, όπου με τη χρήση αιχμηρού εργαλείου έχει προσπαθήσει να αποδώσει τις πτυχές, οι οποίες προφανώς λόγω της κακής κατάστασης διατήρησης της μήτρας δεν έχουν αποτυπωθεί πλαστικά στα ειδώλια. Τέλος, το αριθ. Κατ. 15 είναι αισθητά πιο μικρό από όλα τα προηγούμενα της ομάδας.

Το μεγάλο μέγεθος των αριθ. Κατ. 1-3, σε συνδυασμό με την ευκρινέστερη απόδοση των λεπτομερειών συνηγορεί στο να τα χαρακτηρίσουμε ειδώλια πρώτης γενιάς[11] και να αποδώσουμε την παραγωγή τους σε μια μήτρα καινούργια ή καλά διατηρημένη. Μάλιστα τα αριθ. Κατ. 1 και 3 διατηρούν μια επιπλέον εικονογραφική λεπτομέρεια, το ψέλιο στο δεξιό καρπό. Υποθέτουμε, λοιπόν, ότι οι κοροπλάστες

[10] Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 232-233.

[11] Στη δική μας περίπτωση ο όρος «πρώτη γενιά» δεν ανταποκρίνεται σε αυτό που εννοεί ο Nicholls στο άρθρο του «Type, Group and Series: A Reconsideration of Some Coroplastic Fundamentals», *BSA* 47 (1952), 220. Όταν ο Nicholls αναφέρεται στην πρώτη γενιά εννοεί τα ειδώλια που προέρχονται απευθείας από το αρχέτυπο. Εδώ ο όρος χρησιμοποιείται για να εκφράσει το πρωτότυπο από όπου προέρχονται τα υπόλοιπα ειδώλια της Άμφισσας, για τα οποία όμως δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν προέρχονται από το αρχέτυπο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ακολούθησαν μια γνωστή πρακτική: την «εξαγωγή» μήτρας από ένα ήδη υπάρχον ειδώλιο, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη συνέχιση ενός τύπου αγαπητού σε αυτούς. Τα μεγαλύτερα αυτά ειδώλια χρησίμευσαν ως «αρχέτυπο» για την κατασκευή των υπολοίπων, δηλαδή από τα υπάρχοντα ειδώλια κατασκευάστηκε νέα μήτρα. Τα ειδώλια που προέκυψαν απαρτίζουν τη δεύτερη γενιά, ενώ το αριθ. Κατ. 15, λόγω του ακόμη μικρότερου μεγέθους μπορεί να αποδοθεί σε μια τρίτη γενιά του ίδιου τύπου. Η αναπαραγωγή ειδωλίων όχι από πρωτότυπη μήτρα, αλλά από υπάρχον ειδώλιο έχει σαν αποτέλεσμα τον εκφυλισμό και την απώλεια πλαστικών λεπτομερειών, κάποιες εκ των οποίων ο κοροπλάστης επιχειρεί να ανακτήσει με την εκ των υστέρων εγχάραξή τους, όμως, όπως είναι φυσικό, το αισθητικό αποτέλεσμα είναι σκληρό και όχι ιδιαίτερα φυσιοκρατικό.

Ο τύπος 2 αποτελεί παραλλαγή του τύπου 1 και πιο συγκεκριμένα παρουσιάζει ομοιότητες με τα ειδώλια που χαρακτηρίσαμε «δεύτερης γενιάς». Αυτό που τον διαφοροποιεί από τον πρώτο τύπο είναι η απουσία του ριπιδίου. Σε αυτή την περίπτωση γίνεται λόγος για ειδώλια που προέρχονται από παράλληλες μήτρες, οι οποίες διαφέρουν μεταξύ τους μόνο στην απόδοση ή απουσία κάποιων επιμέρους παραπληρωματικών κοσμημάτων ή συμβόλων, στη συγκεκριμένη περίπτωση του ριπιδίου.

Για τα ειδώλια του τύπου 3 θεωρούμε πιθανό να χρησιμοποιήθηκε κοινή μήτρα, ενώ το πρόσθετο διακοσμητικό στοιχείο που παρατηρείται στην αριστερή πλευρά των αριθ. Κατ. 22-24 (βουκράνιο ή τσαμπί σταφυλιού), μας βοηθά να εικάσουμε τη χρήση παρεμφερούς μήτρας. Ο τύπος 4 μας παρέχει επίσης τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη και τον εκφυλισμό των πλαστικών λεπτομερειών στα ειδώλια που διασώθηκαν. Το αριθ. Κατ. 31 προήλθε από μήτρα αρκετά καλής ποιότητας και γι’ αυτό χαρακτηρίζεται από ευκρίνεια, καθαρότητα και πλαστικότητα στην απόδοση των επιμέρους λεπτομερειών. Στο αριθ. Κατ. 32 η πτυχολογία έχει αρχίσει να χάνει την πλαστικότητά της, ενώ καθίσταται εμφανής η προσπάθεια του κοροπλάστη να επέμβει με εγχαράξεις προκειμένου να την αποκαταστήσει. Τέλος, στο αριθ. Κατ. 35 η επιφάνεια είναι σχεδόν επίπεδη χωρίς δήλωση των επιμέρους στοιχείων της πτυχολογίας.

Τα ειδώλια μοιάζουν να προέρχονται από την ίδια ή παρόμοια μήτρα, εκτός από το αριθ. Κατ. 36 για το οποίο εικάζεται ότι χρησιμοποιήθηκε το αριθ. Κατ. 31 ως αρχέτυπο. Οι διαστάσεις του είναι μικρότερες από των υπολοίπων, αλλά φαίνεται ως

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

πιστή μικρογραφία του αριθ. Κατ. 31, του οποίου αναπαραγάγει ακριβώς τις ίδιες λεπτομέρειες και με την ίδια πλαστικότητα. Υπάρχουν κάποιες επιπλέον πτυχές στο ιμάτιο, στο ύψος του στήθους και στον ώμο περίπου του δεξιού χεριού, αλλά φαίνεται ότι έγιναν μετά την απομάκρυνση του ειδωλίου από τη μήτρα.

Ανάλογες παρατηρήσεις επιτρέπει η μελέτη των τύπων 5, 32, 34, 35, 36, 69, για τους οποίους στοιχεία δίνονται στην ανάλυση έκαστου στο κεφάλαιο της Τυπολογίας.

Υπάρχουν και κάποια λίγα ειδώλια μεταξύ αυτών που αποδίδουν γυναικείες ή ανδρικές μορφές που είναι χειροποίητα. Αναφερθήκαμε ήδη στα ειδώλια του τύπου 24. Με βεβαιότητα χειροποίητο και πιθανότατα πρωιμότερο είναι το ειδώλιο του ιππέα αριθ. Κατ. 210. Ενδεχομένως χειροποίητα ήταν και τα αριθ. Κατ. 170-171 που ανήκουν στον τύπο της «Βαυβούς», καθώς και η πλαγγόνα αριθ. Κατ. 168.

Η πλειονότητα των ειδωλίων δεν πατά σε βάση. Για τα ειδώλια αυτά λαμβάνεται ειδική μέριμνα προκειμένου να εξασφαλιστεί η σταθερότητά τους. Ο κοροπλάστης άπλωνε τις παρυφές των ενδυμάτων προκειμένου να δημιουργηθεί μια ευρύτερη επιφάνεια έδρασης. Κάποια όμως ειδώλια στηρίζονται σε βάσεις, οι οποίες δεν είναι πρόσθετες, αλλά προέρχονται από την ίδια μήτρα από την οποία εξάγεται η πρόσθια όψη των αντίστοιχων ειδωλίων. Τα αριθ. Κατ. 38-41, 46, 59, 64, 69, 90-92, 156 στηρίζονται σε χαμηλές συμφυείς ελλειψοειδείς βάσεις. Τα αριθ. Κατ. 84-86, 88, 89, 142, 143 στηρίζονται σε χαμηλή συμφυή ορθογώνια βάση με μορφή πλακιδίου. Το αριθ. Κατ. 68 πατά σε τραπεζιόσχημη βάση. Ψηλή ορθογώνια διβαθμιδωτή βάση με πιο χαμηλή την κάτω βαθμίδα έχουν τα αριθ. Κατ. 80, 122-123, 129-131. Τα αριθ. Κατ. 124 και 125 που σώζονται αποσπασματικά θα πρέπει και αυτά να στηρίζονταν σε ανάλογη βάση, όπως τα υπόλοιπα του τύπου 34.

Στην πίσω πλευρά των ειδωλίων υπάρχει οπή για τη διαφυγή των ατμών που δημιουργούνται κατά την όπτηση (Πίν. 118-127). Η διάνοιξη των οπών αυτών γίνεται άλλοτε με το χέρι και άλλοτε με αιχμηρό αντικείμενο. Σε κάποιες περιπτώσεις διακρίνεται η αρχική χάραξη, αλλά το τελικό σχήμα διαφέρει. Οι οπές στα ειδώλια της Άμφισσας είναι κυρίως ορθογώνιες παραλληλόγραμμες και ανοίγονται περίπου στο μέσον της πλάτης των ειδωλίων. Σπανιότερα είναι ωοειδείς, όπως στα αριθ. Κατ. 8, 25, 43, 60, 114, 118, 130, 163, ενώ σε λίγες περιπτώσεις είναι κυκλικές, όπως στα αριθ. Κατ. 64, 183, 184. Εντύπωση προκαλούν οι μεγάλες ελλειψοειδείς οπές των αριθ. Κατ. 50 και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

51 που καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος της πίσω επιφάνειας, καθώς και η μεγάλη οπή αερισμού στο αριθ. Κατ. 162. Ιδιόμορφες με μορφή ημικυκλίου είναι στο αριθ. Κατ. 12 με την επίπεδη πλευρά στο άνω μέρος και στο αριθ. Κατ. 55 με την επίπεδη πλευρά στο κάτω μέρος.

Υπάρχουν και μεμονωμένα ειδώλια που δεν έχουν οπές αερισμού, όπως τα αριθ. Κατ. 93-97, 139 και 168, 170-171. Ιδιαιτερότητα παρουσιάζει το αριθ. Κατ. 171 που απεικονίζει έγκυο γυναίκα και φέρει μικρή οπή στο πάνω μέρος, η οποία θα χρησίμευε πιθανότατα για την ανάρτηση του ειδωλίου, το αριθ. Κατ. 139 που απεικονίζει χορεύτρια και έχει μικρή κυκλική οπή στο πίσω μέρος στη βάση του λαιμού και το αριθ. Κατ. 196, επίσης με κυκλική οπή στο πίσω μέρος, ίσως και αυτή για ανάρτηση.

Από μήτρα προέρχονται όλα τα προσωπεία. Είναι κοίλα, με οπές ανάρτησης στο άνω μέρος και χωρίς πίσω επιφάνεια, με εξαίρεση τα αριθ. Κατ. 589-590, τα οποία έχουν διαμόρφωση και στην πίσω πλευρά από διαφορετικό κομμάτι πηλού που δημιουργεί κυρτή επιφάνεια. Συγκριτικά με τα υπόλοιπα ευρήματα από τον αποθέτη παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη αναπαραγωγή αντικειμένων του ίδιου τύπου. Από τα ειδώλια που απεικονίζουν όρθιες γυναικείες μορφές, ο πολυπληθέστερος τύπος είναι ο 3, ο οποίος αντιπροσωπεύεται από εννέα ειδώλια. Ο πρώτος τύπος των προσωπείων αριθμεί τριάντα προσωπεία και καθίσταται αυτομάτως σαφές ότι η αριθμητική διαφορά είναι μεγάλη.

Από τα ζωόμορφα ειδώλια η συντριπτική πλειονότητα είναι περιστέρια. Θεωρούμε ότι πρόκειται για χειροποίητα ειδώλια με εξαίρεση τα αριθ. Κατ. 698-707 που είναι πολύ μεγαλύτερων διαστάσεων και είναι κατασκευασμένα με τη χρήση δύο μητρών. Ο πιο πολυπληθής είναι ο τύπος 1, στον οποίο ανήκουν τα ειδώλια αριθ. Κατ. 610-685, δηλαδή ένα σύνολο 76 περιστεριών. Η επιφάνειά τους είναι λεία, δεν φέρουν σημάδια συρραφής και οι επιμέρους λεπτομέρειες είναι τελείως σχηματικά αποδοσμένες. Η μεγάλη ομοιότητα που παρουσιάζουν μεταξύ τους πιστεύουμε ότι είναι αποτέλεσμα της εξοικείωσης που αποκτά ο κοροπλάστης με την επανάληψη του ίδιου σχήματος. Διαμορφώνεται ο βασικός κορμός, στον οποίο στη συνέχεια με εγχάραξη δηλώνεται το περίγραμμα των φτερών. Απόδειξη της έλλειψης ιδιαίτερης μέριμνας για το αποτέλεσμα είναι το γεγονός ότι η χάραξη δεν είναι πάντοτε συμμετρική στις δύο πλευρές και πολλές φορές οι φτερούγες δεν είναι ισοπαχείς ή ισοϋψείς. Πρόσθετα στον κορμό ήταν τα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

τριγωνικά πόδια, οι απολήξεις των φτερών, η επίπεδη στρογγυλεμένη ουρά, καθώς και το ράμφος.

Η πλειονότητα των περιστεριών φέρει οπές κυκλικού ή ωοειδούς σχήματος. Είναι συνήθως διαμπερείς και ανοίγονται στη ράχη και στην κοιλιά ανάμεσα στα πόδια του πτηνού. Στις περισσότερες περιπτώσεις η διάνοιξή τους έχει γίνει με εργαλείο γιατί είναι απόλυτα συμμετρικές. Η χρησιμότητα των οπών αυτών δεν συνδέεται με την όπτηση, δεν είναι δηλαδή οπές αερισμού για να αποφευχθεί η θραύση. Θεωρούμε ότι είχαν χρηστικό χαρακτήρα και συγκεκριμένα την ανάρτηση ή τη στερέωση των ειδωλίων.

Επίσης κατασκευασμένα με χρήση μήτρας είναι τα αριθ. Κατ. 722-725 που αποδίδουν πετεινούς και είναι μεγάλων διαστάσεων, το αριθ. Κατ. 726 που αποδίδει πάπια, τα 727 και 728 που αποδίδουν κριάρι και βόδι, αντίστοιχα, και τα αριθ. Κατ. 731-732 που αποδίδουν σκύλους. Χειροποίητα είναι τα αριθ. Κατ. 733-736 που αποδίδουν σκύλο, τα αριθ. Κατ. 729-730 που αποδίδουν χοίρους, καθώς και το αριθ. Κατ. 737 με το φορτωμένο άλογο.

Από τις υπόλοιπες κατηγορίες αντικειμένων θεωρούμε ότι τα αριθ. Κατ. 744 και 745 που αποτελούν ομοιώματα, το ένα οικοδομήματος και το άλλο αδιευκρίνιστου αντικειμένου, είναι επίσης χειροποίητα.

Τα ειδώλια της Άμφισσας δεν διασώζουν χρωματική διακόσμηση. Σε μερικά διατηρούνται κατάλοιπα λευκού επιχρίσματος, το οποίο γνωρίζουμε ότι χρησίμευε ως βάση για τον επιχρωματισμό της επιφάνειας των ειδωλίων. Ενδεικτικά αναφέρουμε ειδώλια στα οποία το λευκό επίχρισμα ήταν εντονότερο και σε μεγαλύτερη επιφάνεια διατηρημένο και αυτό αφορά τα αριθ. Κατ. 52, 68, 108, 133, 153, 163, 165, 174 και 204.

Υπολείμματα λευκού επιχρίσματος διατηρούν και μερικά περιστέρια και συγκεκριμένα τα αριθ. Κατ. 610-613, 620, 629, 630, 654, 658, 677, 679. Ίχνη κόκκινου χρώματος εντοπίζεται στα αριθ. Κατ. 627 και 650, ενώ ίχνη μαύρου χρώματος στα αριθ. Κατ. 635 και 650.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΣΥΝΕΥΡΗΜΑΤΑ

Εκτός από τα ειδώλια, έχουμε ήδη αναφέρει ότι στον αποθέτη βρέθηκε νομισματικός θησαυρός περίπου 1.000 νομισμάτων και μεγάλη ποσότητα κεραμικής.

Νομίσματα

Την άδεια για μελέτη των νομισμάτων πήρε από τον τότε Έφορο Δελφών, τον αείμνηστο Ευάγγελο Πεντάζο, ο Δρόσος Κραβαρτόγιαννος, φαρμακοποιός στο επάγγελμα, λάτρης όμως της αρχαιολογίας και εκδότης δύο περιοδικών με τους τίτλους *Φωκικά Χρονικά* και *Τετράμηνα*. Συλλέκτης ο ίδιος αρχαίων νομισμάτων, δώρισε την προσωπική του συλλογή που αποτελούνταν από 2.500 νομίσματα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Άμφισσας, η οποία εκτίθεται τώρα στο δεύτερο όροφο του μουσείου. Τη μελέτη του για τα νομίσματα της συγκεκριμένης ανασκαφής δημοσίευσε στο περιοδικό του *Φωκικά Χρονικά* το 1993[1] με τον τίτλο «Εύρημα Αμφίσσης του β΄ αι. π.Χ. χιλίων περίπου νομισμάτων».

Παραμένει έως σήμερα η μόνη συνολική μελέτη και δημοσίευση των νομισμάτων, αλλά αναφορά στο συγκεκριμένο θησαυρό έχει γίνει από τη νομισματολόγο Δήμητρα Τσαγκάρη στη μονογραφία «Corpus des monnaies d'or, d'argent et de bronze de la Confédération étolienne» (Athènes 2007). Το 2017, στο πλαίσιο της έκθεσης «Χρήμα. Σύμβολα απτά στην αρχαία Ελλάδα» που πραγματοποιήθηκε στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης σε συνεργασία με την Alpha Bank, μέρος των νομισμάτων αυτών του αποθέτη παρουσιάστηκε στο κοινό και τα κείμενα υπογράφει η Δ. Τσαγκάρη.

Η νεότερη επιστημονική προσέγγιση του ευρήματος δεν διαφοροποίησε το γενικότερο χρονολογικό ορίζοντα, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις έγιναν αναχρονολογήσεις των νομισμάτων. Τις διαφοροποιήσεις που επισημάναμε θα τις παραθέσουμε ανά ομάδα νομισμάτων.

Από το θησαυρό 321 νομίσματα είναι αιτωλικά. Είναι η πολυπληθέστερη ομάδα, δηλωτική της ευρείας κυκλοφορίας των νομισμάτων στην πόλη. Η Άμφισσα ήταν από τις σπουδαιότερες πόλεις της Αιτωλικής Συμπολιτείας και σε όλους τους πολέμους είχε συνταχθεί στο πλευρό των Αιτωλών. Αναφέρεται, μάλιστα, ότι ο

[1] Κραβαρτόγιαννος 1993.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

βασιλιάς της Καλυδώνας Ανδραίμονας ήταν οικιστής της πόλης της Άμφισσας, στην οποία υπήρχε ανδριάντας του, αλλά και ο τάφος του.

Μεταξύ των αιτωλικών νομισμάτων πρωτεύουσα θέση κατέχει η χρυσή δραχμή του Κοινού των Αιτωλών, η παρουσία της οποίας σε συνδυασμό με τον καθόλου ευκαταφρόνητο αριθμό του συνόλου, κατά τον Δρ. Κραβαρτόγιαννο, συνηγορεί ακόμη περισσότερο στην ερμηνεία του χώρου ως καταστήματος. Θεωρεί, δηλαδή, ότι αποτελεί απόδειξη ότι ο καταστηματάρχης φύλαγε τα χρήματά του εκεί. Η δραχμή είναι αναμνηστικής κοπής, περιορισμένης σε αριθμό, και χρονολογείται στα 240-230 π.Χ. Φέρει στον εμπροσθότυπο κεφαλή γενειοφόρου Ηρακλή με δάφνινο στεφάνι και λεοντή, και στον οπισθότυπο την Αιτωλία καθισμένη πάνω σε γαλατικές ασπίδες που με τη σειρά τους είναι πάνω σε μακεδονική ασπίδα. Η Αιτωλία κρατά μικρή Νίκη στο αριστερό της χέρι και το δεξί ακουμπά σε λόγχη. Στο πεδίο δεξιά διακρίνεται το μονόγραμμα *ΛΕΩ* και στο έξεργο τα γράμματα *ΑΡ*. Μόνο άλλο ένα νόμισμα αυτής της σειράς είναι γνωστό και ανήκει στη συλλογή του Leake στο Fitzwilliam Museum[2].

Σύμφωνα με τη Δ. Τσαγκάρη, η χρυσή δραχμή χρονολογείται λίγο αργότερα, το 220-205 π.Χ. και αναφέρεται ότι στο έξεργο έχει τα γράμματα *ΩΡ*[3].

Τα υπόλοιπα αιτωλικά νομίσματα είναι χάλκινα και ανήκουν σε τέσσερις τύπους: 26 φέρουν την Αταλάντη (ή Αιτωλία) στον εμπροσθότυπο και τον Καλυδώνιο κάπρο και επιγραφή *ΑΙΤΩ-ΛΩΝ* στον οπισθότυπο (γύρω στο 220 π.Χ.)[4], έξι φέρουν το κεφάλι της Αταλάντης (ή Αιτωλίας) στον εμπροσθότυπο και την επιδορατίδα και επιγραφή *ΑΙΤΩ-ΛΩΝ* στον οπισθότυπο (μετά το 205 π.Χ.), 246 νομίσματα ανήκουν στον τρίτο τύπο με κεφάλι δαφνοστεφανωμένου νέου στον εμπροσθότυπο και επιδορατίδα, σαγόνι Καλυδώνιου κάπρου, *ΑΙΤΩ-ΛΩΝ* και εναλλάσσονται μονογράμματα, σταφύλι, αστέρι κλπ. (η κοπή ίσως άρχισε το 205 π.Χ. και συνεχίστηκε έως το 191 π.Χ.)[5]. Τέλος, 42 χάλκινα νομίσματα αποτελούν την τέταρτη σειρά, διαφορετικού τύπου με την επιγραφή όμως *ΑΙΤΩ-ΛΩΝ*, είναι τα

[2] SNG Fitzwilliam, αριθ. 2793.
[3] *Χρήμα*, 294, αριθ. κατ. 176. Θεωρώ ότι ορθά είχαν αναγνωστεί ως *ΑΡ* τα γράμματα από τον Δρ. Κραβαρτόγιαννο.
[4] *Χρήμα*, 295. Αναφέρεται ότι η νομισματοκοπία του Κοινού των Αιτωλών άρχισε στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. με γνωστά μέχρι τώρα δύο αργυρά τριώβολα και μια υποδιαίρεση χάλκινων εκδόσεων με τους ίδιους τύπους με τα αργυρά. Η Δ. Τσαγκάρη χρονολογεί τις χάλκινες εκδόσεις στο 350-300 π.Χ.
[5] Η ανδρική κεφαλή στον οπισθότυπο ταυτίζεται με τον Απόλλωνα και η νεότερη χρονολόγηση θέλει τα χάλκινα νομίσματα με τους συγκεκριμένους τύπους να είναι τα πιο διαδεδομένα με διάρκεια από το 300/290 έως το 205 π.Χ. Βλ. *Χρήμα*, 295, αριθ. κατ. 178. Αντίθετα, ο Δρ. Κραβαρτόγιαννος θεωρεί το 205 π.Χ. ως χρονικό όριο έκδοσης των αργυρών και έναρξης των χάλκινων κοπών. Βλ. Κραβαρτόγιαννος 1993, 78.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

νεότερα χρονολογικά με έναρξη κοπής μετά το 167 π.Χ. Φέρουν κεφάλι Αθηνάς Παλλάδας στον εμπροσθότυπο και Ηρακλή στον οπισθότυπο. Κατά τον Κραβαρτόγιαννο είναι και αυτά που δίνουν το terminus ante quem για τη χρονολόγηση της καταστροφής του καταστήματος την περίοδο των εμφύλιων συγκρούσεων των Αιτωλών.

Σύμφωνα με τη Δ. Τσαγκάρη[6] το Κοινό των Αιτωλών υιοθέτησε αυτό το νέο τύπο στις χάλκινες εκδόσεις περί το 205 π.Χ. και εκδίδει αυτή τη χάλκινη υποδιαίρεση, τα ημιωβόλια. Η κοπή έπεται της Συνθήκης της Φοινίκης που σηματοδοτεί το τέλος του Α΄ Μακεδονικού πολέμου και την έναρξη συρρίκνωσης του Αιτωλικού Κοινού. Οι Αιτωλοί παρ' όλες τις δυσκολίες συνεχίζουν την έκδοση αργυρών τριωβόλων και χάλκινων ημιωβόλων για να καλύπτουν τις στρατιωτικές τους ανάγκες. Χρονολογεί τα χάλκινα αυτά νομίσματα το 205-150 π.Χ.

Αμφισσαϊκά νομίσματα στο θησαυρό είναι μόνο δύο. Φέρουν κεφάλι Απόλλωνα στον εμπροσθότυπο, και τα σύμβολα των Αιτωλών, τον εσπέριο αστέρα, μονόγραμμα, αλλά επιγραφή *ΑΜΦΙΣ-ΣΕΩΝ* στον οπισθότυπο. Η κοπή αμφισσαϊκών νομισμάτων χρονολογείται μετά το 197-196 π.Χ. και τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας των ελληνικών πόλεων από τον Φλαμινίνο στα Ίσθμια, όπου οι πόλεις υποχρεώθηκαν να κόψουν δικά τους νομίσματα διατηρώντας τα αιτωλικά σύμβολα, αλλά αντικαθιστώντας την επιγραφή *ΑΙΤΩΛΩΝ* με το όνομα της πόλης τους. Με τον τρόπο αυτό αποδυναμωνόταν η Αιτωλική Συμπολιτεία και για την πόλη της Άμφισσας πρέπει να τοποθετείται χρονικά μετά το 189 π.Χ., καθώς έως το 190 π.Χ. ήταν ελεύθερη.

51 νομίσματα αποτελούν κοπές των Εώων Λοκρών. Χρονολογούνται από το β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. και φέρουν στον εμπροσθότυπο κεφάλι Αθηνάς με κορινθιακή περικεφαλαία και στον οπισθότυπο σταφύλι και επιγραφές των Λοκρών.

85 χάλκινα νομίσματα με χρονολογία κοπής 379-371 π.Χ. είναι βοιωτικά, δηλωτικά των στενών σχέσεων ανάμεσα στις δύο περιοχές και κατ' επέκταση της ευρείας κυκλοφορίας τους στην πόλη της Άμφισσας. Φέρουν βοιωτική ασπίδα στον εμπροσθότυπο και τρίαινα διακοσμημένη, με ιπτάμενο δελφίνι στο έξεργο δεξιά, κάτω φύλλο κισσού και επιγραφή *ΒΟΙΩΤΩΝ* στον οπισθότυπο. Και ο Δρ. Κραβαρτόγιαννος εκφράζει αμφιβολία για τη χρονολόγηση των χάλκινων βοιωτικών νομισμάτων από τον Head στο διάστημα μεταξύ του 379 που ανασυστήνεται το

[6] *Χρήμα*, 296, αριθ. κατ. 179.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Κοινό των Βοιωτών και του 371, νίκη των Θηβαίων επί των Σπαρτιατών στα Λεύκτρα. Η πολύ καλή κατάσταση διατήρησης των νομισμάτων είναι η αιτία του προβληματισμού του. Στον κατάλογο της έκθεσης για το Χρήμα το νόμισμα του Κοινού των Βοιωτών χρονολογείται στο 300-250 π.Χ. και αναφέρεται ότι η χάλκινη νομισματοκοπία του Κοινού εμφανίστηκε στα τέλη του 4ου και σταμάτησε το α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.

Οι σχέσεις των Αμφισσέων με τους Αθηναίους δεν ήταν σταθερές, συνήθως όμως ήταν σε αντίπαλα στρατόπεδα. Στο εύρημα βρέθηκαν μόνο τέσσερα χάλκινα νομίσματα, πολύ μικρός αριθμός αν αναλογιστεί κανείς τις εμπορικές συναλλαγές που σίγουρα υπήρχαν, καθώς και την ισχύ του αθηναϊκού νομίσματος. Τα νομίσματα χρονολογούνται το διάστημα 350-322 π.Χ. Πάλι φαίνεται να υπάρχει απόκλιση με τη νεότερη χρονολόγηση, η οποία είναι περίπου 286-262 π.Χ.[7].

62 είναι τα νομίσματα των Φωκέων, των οποίων η παρουσία είναι απόλυτα δικαιολογημένη λόγω της γειτονίας της Εσπέριας Λοκρίδας και της Φωκίδας. Ανήκουν σε δύο τύπους. Στον πρώτο κεφάλι Αθηνάς σε στροφή ¾ διακοσμεί τον εμπροσθότυπο, ενώ στον οπισθότυπο υπάρχει στεφάνι ελιάς με το γράμμα *Φ* ή *ΦΩ* στο μέσον του. Στον άλλο τύπο ο εμπροσθότυπος διαφέρει και έχει βουκράνιο που συμβόλιζε τη θυσία του ιερού ζώου προς τιμήν του επώνυμου ήρωα Φώκου. Ο Δρ. Κραβαρτόγιαννος τάσσεται υπέρ της άποψης του Head που θέλει τα νομίσματα με το κεφάλι Αθηνάς στον εμπροσθότυπο να είναι πρωιμότερα του εμπροσθότυπου με το βουκράνιο[8]. Ο Ο. Picard υποστηρίζει ότι η κοπή με το βουκράνιο προηγήθηκε. Την άποψη του τελευταίου φαίνεται ότι ασπάζεται και η Δ. Τσαγκάρη, η οποία θεωρεί ότι τη δεκαετία του 370 π.Χ. άρχισαν να κόβονται τα χάλκινα νομίσματα με το βουκράνιο και από το 357 ο τύπος με την Αθηνά. Μάλιστα διαφοροποιεί τη χρήση των δύο νομισματικών τύπων λέγοντας ότι η πρώτη προοριζόταν για την πληρωμή των μισθοφόρων, ενώ η δεύτερη για τις συναλλαγές των πολιτών[9]. Διαφορά υπάρχει και ως προς την αναγνώριση του στεφανιού, ελιάς κατά τον Κραβαρτόγιαννο, δάφνης κατά την Τσαγκάρη.

Τα νομίσματα των πόλεων της Εύβοιας αντιπροσωπεύονται με εννέα νομίσματα Ιστιαίας[10] και πέντε χάλκινα Χαλκίδας. Δεν λείπουν όμως και νομίσματα

[7] *Χρήμα*, 302, αριθ. κατ. 190.
[8] *Φωκικά Χρονικά* Ε΄ (1994), 106.
[9] *Χρήμα*, 297, αριθ. κατ. 181.
[10] Το αργυρό τετρώβολο με κεφαλή της νύμφης Ιστιαίας στον εμπροσθότυπο και τη νύμφη Ιστιαία καθισμένη σε πρύμνη πλοίου (κατά την Τσαγκάρη), πρώρα (κατά τον Κραβαρτόγιαννο) χρονολογείται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

από τη Θεσσαλία, την Ήπειρο και τη Βόρεια Ελλάδα με τους οποίους η Άμφισσα είχε αναπτυγμένες σχέσεις. Η μεγαλύτερη πάντως ομάδα νομισμάτων, 363 στο σύνολό τους, είναι αυτή της Πελοποννήσου. Από αυτά, τα 347 είναι Σικυωνίων, οκτώ είναι Κορίνθου, δύο Αίγειρας και δύο Πελλήνης. Η Σικυώνα βρίσκεται απέναντι ακριβώς από την Άμφισσα και ήταν το σπουδαιότερο λιμάνι για εμπορικές σχέσεις μεταξύ Πελοποννήσου και νότιας και κεντρικής Ελλάδας. Οι σχέσεις με την Κόρινθο είναι γνωστές ήδη από τα τέλη του 8ου αι. π.Χ. και τα ευρήματα των ανασκαφών, ειδικά η κεραμική που έχει βρεθεί σε τάφους επιβεβαιώνει το γεγονός αυτό.

Μεμονωμένα νομίσματα έχουμε ένα από τη Θήβα (325-288 π.Χ.), δύο από τα Μέγαρα (μέσα 3ου αι. π.Χ.)[11], 16 από την Ελάτεια (339-146 π.Χ.), δύο από τη Λίλαια (339-146 π.Χ.), ένα από το Κοινό των Ακαρνάνων (229-168 π.Χ.), ένα από τη Λευκάδα (4ος αι. π.Χ.).

Συνοψίζοντας, θα έλεγε κανείς ότι τα νομίσματα, αν και με την πιο πρόσφατη μελέτη μερικών από αυτά κατεβαίνουν χρονολογικά, δεν διαφοροποιούν τα αρχικά χρονολογικά όρια του νομισματικού θησαυρού που δίνουν έναν ορίζοντα από τις αρχές του 4ου και έως τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Άλλα αντικείμενα

Μέχρι σήμερα και με εξαίρεση τα νομίσματα, το υλικό του αποθέτη παραμένει αδημοσίευτο. Η πρόσφατη έκθεση που πραγματοποιήθηκε στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης αποτέλεσε την αφορμή να μελετηθούν και να παρουσιαστούν για πρώτη φορά μερικά από τα ειδώλια (στη διατριβή είναι οι αριθ. Κατ. 2, 59, 114, 133, 163, 172, 211, 593, 601, 603, 698, 744), καθώς και επιλεγμένα αντικείμενα που προέρχονται από την ανασκαφή. Κρίνουμε, επομένως, απαραίτητο να γίνει μια σύντομη αναφορά σε αυτά τα αντικείμενα.

Μια πρώτη ομάδα αποτελούν τα μεταλλικά αντικείμενα. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται χάλκινο μικρογραφικό κιβωτίδιο της ελληνιστικής περιόδου, το οποίο θεωρείται επένδυση άλλου φτιαγμένου από φθαρτό υλικό[12]. Οι διαστάσεις του είναι μόλις 4,7×3,4 εκ. Ανάλογα, αλλά μεγαλύτερων διαστάσεων αντικείμενα

στον 3ο-2ο αι. π.Χ. από την πρώτη λόγω της μείωσης για άγνωστους μέχρι σήμερα λόγους του βάρους του νομίσματος στη συγκεκριμένη υποδιαίρεση, και το 196-146 π.Χ. από τον δεύτερο. Βλ. *Χρήμα*, 302, αριθ. κατ. 189 και *Φωκικά Χρονικά* Ε΄ (1994), 111, αντίστοιχα.

[11] *Χρήμα*, 303, αριθ. κατ. 191 (2ος-1ος αι. π.Χ.).

[12] ΑΜΔ 25951: *Χρήμα*, 323, αριθ. κατ. 214.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

χρησιμοποιούνταν ως σκεύη αποθήκευσης και μεταφοράς κοσμημάτων, ειδών καλλωπισμού, χρημάτων, αλλά και ως κτερίσματα σε τάφους. Στη συνέχεια παρουσιάστηκαν επίσης στην έκθεση δύο μολύβδινα αντικείμενα. Το πρώτο είναι περίτμητο ειδώλιο Απόλλωνα κιθαρωδού[13]. Πρόκειται για αντικείμενο κατασκευασμένο με μήτρα, όπου μάλιστα αναφέρεται ότι και δεύτερο προέρχεται από τον αποθέτη. Ο εικονογραφικός αυτός τύπος σε έλασμα δεν απαντά αλλού και αυτό καθιστά το εύρημα ιδιαίτερα ενδιαφέρον. Το άλλο μολύβδινο αντικείμενο είναι μικρογραφικό ομοίωμα δίσκου, πάνω στο οποίο αποδίδονται δύο ψάρια και μαλάκιο. Πρόκειται για απομίμηση χρηστικού σκεύους και η μικρογραφική του απόδοση παραπέμπει σε χρήση του ως ανάθημα ή ως κτέρισμα. Από το ιερό του Απόλλωνος στον Σωρό Μαγνησίας[14], από την Ερέτρια[15] και την Τορώνη[16] προέρχονται ανάλογα αναθηματικά ομοιώματα μολύβδινων δίσκων που διακοσμούνται στο εσωτερικό τους με ψάρια. Το τελευταίο μεταλλικό αντικείμενο που εκτέθηκε είναι σφυρήλατο έλασμα που ανήκει σε κύμβαλο. Τα κύμβαλα απαντούν τόσο σε ιερά, όσο και σε τάφους[17].

Ιδιαίτερο εύρημα είναι και ο οστέινος αυλός, τρίτο εύρημα που συνδέεται με τη μουσική, με τον Διόνυσο και τη λατρεία του και με μουσικούς αγώνες. Στα Πύθια στους Δελφούς τελούνταν μουσικοί αγώνες όπου διαγωνίζονταν κιθαριστές και αυλητές.

Από την κεραμική του αποθέτη επιλέχθηκαν να πλαισιώσουν την έκθεση, τρία μικρογραφικά αγγεία: ένας κάδος, ένας καλυκωτός κρατήρας και μία τριφυλλόστομη οινοχόη ελληνιστικής περιόδου, καθώς και ένας μελαμβαφής δίστομος ασκός[18]. Τέλος δακτυλιόσχημος κέρνος με αρχικά έξι προσαρμοσμένα μικρογραφικά αγγεία, από τα οποία σώζονται αποσπασματικά τα τρία, με οπή στον πυθμένα που επικοινωνούσε με το δακτύλιο, θα χρησιμοποιούνταν πιθανώς σε λατρευτικές τελετές, όπως ανάλογα αγγεία που έχουν βρεθεί σε άλλες ανασκαφές[19].

Μια δεύτερη πιο εκτεταμένη και πιο εστιασμένη σε ομάδες παρουσίαση μέρους της κεραμικής του αποθέτη έγινε στο συνέδριο του Αρχαιολογικού Έργου στη

[13] *Χρήμα*, 325. Βλ. και ανάλυση τύπου 72.
[14] Βήτος - Πανάγου 2009, 321, εικ. 9.
[15] Χατζηδημητρίου 1999, 224, πίν. 82α-β.
[16] *Torone* I, 739, αριθ. 18.43, εικ. 172
[17] *Χρήμα*, 326, αριθ. κατ. 217.
[18] *Χρήμα*, 306-309, αριθ. κατ. 197-200.
[19] *Χρήμα*, 310, αριθ. κατ. 201. Για τον κέρνο θα γίνει αναφορά και στο κεφάλαιο της Ερμηνείας του αποθέτη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Θεσσαλία και στη Στερεά Ελλάδα που πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2018 στον Βόλο[20]. Από την κεραμική επιλέχθηκαν οι λύχνοι και ποικίλα μικρογραφικά αγγεία.

Η πρώτη εκτίμηση είναι ότι η κεραμική «ακολουθεί» τις άλλες δύο ομάδες ευρημάτων, δηλαδή τα νομίσματα και τα ειδώλια, και είναι εξίσου πολυπληθής και ποικίλη. Μελετήθηκαν 44 λύχνοι, μεταξύ των οποίων τρίμυξοι μελαμβαφείς με κεντρικό σωληνωτό στέλεχος, σώμα σχήματος εχίνου, καμπύλο ή γωνιώδες απολήγον σε δακτυλιόσχημη βάση, με συμφυές κυλινδρικό πόδι που απολήγει σε δισκοειδή βάση, και μικρογραφικοί μονόμυξοι λύχνοι. Άλλες κατηγορίες αποτελούν οι μικρογραφικοί κάδοι, κάποιοι με προχοή σχηματοποιημένης λεοντοκεφαλής, τα μυροδοχεία, τα πινάκια, τα άωτα, μόνωτα και δίωτα μικρογραφικά σκυφίδια, 26 μικρογραφικοί κάνθαροι, 34 μικρογραφικές τριφυλλόστομες οινοχόες, πέντε αμφορίσκοι. Μεμονωμένο παράδειγμα αποτελεί ένας μικρογραφικός μύκης (πρόχους με διπλή λαβή).

Η προκαταρκτική προσέγγιση της κεραμικής του αποθέτη οδηγεί στο συμπέρασμα ότι καλύπτει χρονικά την περίοδο από το τέλος του 4ου-αρχές του 3ου έως και το μέσο του 2ου αι. π.Χ., σε συμφωνία και με τη χρονολόγηση των νομισμάτων, αλλά και των ειδωλίων. Η συνεκτίμηση των ευρημάτων φανερώνει ότι η απόθεση έγινε σε μια ενιαία φάση. Παράλληλα των μικρογραφικών αγγείων απαντούν στην αθηναϊκή Αγορά, στην Κόρινθο, τους Δελφούς, τον φωκικό Μεδεώνα, το Κάλλιο, στη Ναυπάκτο, στις αιτωλικές πόλεις Χαλκίδα και Τριχόνιο, στους Οπούντιους Λοκρούς, στην Τριανταφυλλιά Λιβανατών και τον Στράτο Ακαρνανίας, στην Αμβρακία, στη Λευκάδα, αλλά και στην Πέλλα και τις Φερές.

Η προέλευση ή οι επιρροές της κεραμικής μαρτυρούν ότι η πόλη δεν ήταν απομονωμένη, αλλά λόγω της γεωγραφικής θέσης της ήταν σε επαφή με τουλάχιστον τα μεγάλα γειτονικά κέντρα. Δυστυχώς, η κεραμική της περιοχής παραμένει αδημοσίευτη ώστε δεν μπορεί να υπάρξει σύγκριση με το υλικό άλλων ανασκαφών[21]. Σε σύγκριση με το κοροπλαστικό υλικό που μελετήσαμε, τα παράλληλα της κεραμικής οδηγούν και σε γειτονικές περιοχές, στις οποίες όμως δεν διαπιστώσαμε αντίστοιχη συνάφεια στα ειδώλια. Προφανώς κάθε κατηγορία υλικού δεν έχει κοινή πορεία με τις υπόλοιπες, αλλά προτάσσονται διαφορετικά παραγωγικά κέντρα.

[20] Είμαι υποχρεωμένη στην Έφορο Ν. Ψάλτη και στην αρχαιολόγο της Εφορείας Α. Τσαρούχα, οι οποίες μου παραχώρησαν το κείμενο, αλλά και τις φωτογραφίες της ανακοίνωσής τους πριν από τη δημοσίευση του άρθρου τους. Τις ευχαριστώ γιατί μου δόθηκε για πρώτη φορά η ευκαιρία να αποκτήσω εικόνα για την κεραμική που βρέθηκε μαζί με τα ειδώλια.

[21] Η εικόνα αυτή αναμένεται να αλλάξει ριζικά μετά την ολοκλήρωση της διατριβής της Α. Τσαρούχα που μελετά τα νεκροταφεία της Άμφισσας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ

Η ανασκαφή στην οδό Σαλώνων (Παιδική Χαρά) παρά το μεγάλο αριθμό ειδωλίων και την ποικιλία των τύπων που έφερε στο φως δεν περιλάμβανε μήτρες. Στο βαθμό που είναι γνωστό από τις ανασκαφικές αναφορές στα Χρονικά του *Αρχαιολογικού Δελτίου* δεν βρέθηκε μήτρα για την κατασκευή των συγκεκριμένων ή άλλων ειδωλίων ούτε στην πόλη της Άμφισσας ούτε σε γειτονικές περιοχές. Επιπλέον τα ειδώλια που έχουν βρεθεί σε άλλες ανασκαφές της πόλης είναι μεμονωμένα, ελάχιστα και δεν υπάρχουν παράλληλά τους στον αποθέτη. Από ανασκαφές στην υπόλοιπη πόλη της Άμφισσας, στο οικόπεδο Κατσίμπρα[1] βρέθηκαν αποκλειστικά και μόνο προτομές, καθώς και ένα ειδώλιο περιστεριού-πλαταγή, ειδώλια μαρτυρούνται στο οικόπεδο Κόκκινου, ενώ στο οικόπεδο Μερινόπουλου βρέθηκε ελληνιστικό ειδώλιο χορεύτριας[2]. Με τα μέχρι σήμερα, λοιπόν, δεδομένα, ο συγκεκριμένος αποθέτης φαίνεται ότι «συγκεντρώνει», αν όχι το σύνολο της κοροπλαστικής παραγωγής της πόλης, με βεβαιότητα το μεγαλύτερο μέρος της και ταυτόχρονα το μεγαλύτερο αριθμό νομισμάτων που βρέθηκε σε αυτήν.

Η ανασκαφική έρευνα δεν έχει αποκαλύψει κεραμικό, πόσο μάλλον κοροπλαστικό, εργαστήριο μέσα στην πόλη. Η μόνη σχετική αναφορά προέρχεται από κείμενο του Π. Κουραχάνη, το οποίο δημοσιεύτηκε από τον Δρ. Κραβαρτόγιαννο μετά το θάνατο του μελετητή[3]. Ο Κουραχάνης εντοπίζει εργαστήριο κεραμικής των μέσων του 1ου αι. π.Χ. στα βορειοανατολικά της πόλης, η παρουσία του οποίου πιστοποιείται, κατά την άποψή του, από αποθέτη με ελαττωματικά όστρακα. Η ύπαρξη εργαστηρίου κεραμικής δύο περίπου αιώνες μετά την περίοδο στην οποία εντάσσουμε χρονολογικά την πλειονότητα των ειδωλίων του αποθέτη δεν δίνει απαντήσεις για το θέμα της προέλευσής τους και του τόπου παραγωγής τους που μας απασχολεί. Όμως θα μπορούσε ενδεχομένως να δηλώνει τη συνέχιση μιας εργαστηριακής δραστηριότητας που προϋπήρξε στην πόλη. Δεν θα πρέπει να λησμονούμε ότι υπάρχει, όπως και σε όλες τις περιπτώσεις αρχαίων πόλεων που η θέση της σύγχρονης πόλης συμπίπτει με την αρχαία, ανοιχτό το ενδεχόμενο ο εργαστηριακός χώρος παραγωγής της κοροπλαστικής απλώς να μην έχει αποκαλυφθεί ανασκαφικά.

[1] *ΑΔ* 44 (1989), Χρονικά, 190 (Ρ. Κολώνια).
[2] ΑΜΔ 3922, παρεμφερές με του αποθέτη.
[3] Κουραχάνης 1992, 102.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Η μελέτη και η συγκεντρωτική επισκόπηση της κοροπλαστικής παραγωγής της βόρειας Ελλάδας στο πλαίσιο της έκθεση «Ειδώλιο. Ένας μικρόκοσμος από πηλό» παρουσιάζει διαφορετικά παραδείγματα ταύτισης ευρημάτων και χώρων παραγωγής τους. Στην Όλυνθο, από όπου προέρχονται περισσότερα από 1.000 ειδώλια, ήρθαν στο φως 13 μήτρες σε κατοικία που από τον ανασκαφέα Robinson ερμηνεύτηκε ως εργαστήριο κοροπλαστικής ή κατάστημα και μεμονωμένες μήτρες βρέθηκαν σε άλλες κατοικίες χωρίς όμως να εντοπιστούν κλίβανοι. Η παραγωγή των ειδωλίων όμως με εξαίρεση μικρό αριθμό επείσακτων, παραπέμπει σε προϊόντα εγχώριας παραγωγής[4].

Στην Άκανθο, επίσης, δεν υπάρχουν πληροφορίες για τους κοροπλάστες και για τα εργαστήριά τους. Βρέθηκαν κεραμικοί κλίβανοι, αλλά σε αυτούς μάλλον ψήνονταν οι αμφορείς για το κρασί που ήταν το προϊόν με τη μεγαλύτερη ζήτηση στην πόλη. Δεν αποκλείεται όμως οι εργαστηριακές αυτές εγκαταστάσεις να χρησιμοποιούνταν παράλληλα και για παραγωγή ειδωλίων. Τα ειδώλια δέχονται επιρροές από την Αθήνα, τη Βοιωτία, την Κόρινθο, τα ανατολικοϊωνικά κέντρα, καθώς και από άλλα μακεδονικά εργαστήρια, αλλά η ποιότητά τους φανερώνει ότι προορίζονταν για τοπική χρήση[5].

Η Πέλλα αποτελεί παράδειγμα πόλης στην οποία η κοροπλαστική παραγωγή αποτέλεσε μια από τις κύριες παραγωγικές δραστηριότητες και αυτό αποδεικνύεται από τα οργανωμένα εργαστήρια που βρέθηκαν περιμετρικά της Αγοράς σε διάφορα οικοδομικά τετράγωνα. Τα εργαστήρια αυτά εξυπηρετούσαν τόσο τους κεραμείς όσο και τους κοροπλάστες, με ευρήματα που καταδεικνύουν την εργαστηριακή χρήση των χώρων, όπως μήτρες, κομμάτια πηλού και κατασκευές για την επεξεργασία του, συμπαγή ειδώλια, ίσως για προπλάσματα, εργαλεία, χρώματα, κλίβανοι[6]. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν επίσης την παραγωγή ειδωλίων σε χώρους ιερών, αφού βρέθηκαν σε αυτούς μήτρες ειδωλίων, για να καλύψουν επιτόπου τις ανάγκες των πιστών για αναθήματα, αλλά και ειδώλια από μήτρες που βρέθηκαν στην Αγορά, γεγονός που δηλώνει ότι κάποιοι πιστοί τα προμηθεύονταν πριν φτάσουν στα ιερά. Τέλος, τα ειδώλια που προέρχονται από το Θεσμοφόριο, λόγω της αποκλειστικής παρουσίας τους εκεί, των ιδιαίτερων τεχνικών στοιχείων τους και της μέτριας

[4] Τσιγαρίδα 2017, 81-82.
[5] Ρωμιοπούλου 2017, 89.
[6] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη - Ακαμάτης 2017, 114-115.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ποιότητάς τους αποδεικνύουν την ύπαρξη ενός κοροπλαστικού εργαστηρίου μαζικής παραγωγής προορισμένου να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του συγκεκριμένου ιερού.

Η Βέροια είναι μια περίπτωση για την οποία τα δεδομένα που έχουμε θα μπορούσαν να συγκριθούν με τα αντίστοιχα από την Άμφισσα. Η παραγωγή της αρχίζει στα τέλη του 3ου και ενισχύθηκε από τεχνίτες που ήρθαν από την Πέλλα και εγκαταστάθηκαν εκεί. Στην κοροπλαστική παραγωγή αναγνωρίζονται τα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά εργαστηριακών μονάδων τοπικού χαρακτήρα[7], όμως δεν κατέστη δυνατός έως τώρα ο εντοπισμός των εγκαταστάσεων των εργαστηρίων της. Η εμφανής ομοιότητα ποιότητας, σύστασης και χρώματος πηλού υποδηλώνει τοπική προέλευση, το ίδιο και η χρήση φθαρμένων μητρών και η ύπαρξη ελαττωματικών προϊόντων που διατίθενται στην τοπική αγορά.

Επανερχόμαστε στην Άμφισσα, όπου αν και δεν βρέθηκαν μήτρες στον αποθέτη ούτε και αλλού στην πόλη δεν αποκλείεται ο χώρος κατασκευής των ειδωλίων να βρισκόταν εντός των ορίων της πόλης ή σε κάποιο άλλο σημείο περιμετρικά του τείχους. Η απουσία μητρών, όπως φάνηκε και από την αναφορά σε εργαστήρια της Βόρειας Ελλάδας, δεν αποκλείει την εγχώρια κοροπλαστική παραγωγή, καθώς όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο της Τεχνικής οι κοροπλάστες έχουν τη δυνατότητα εκμάγευσης από υπάρχον ειδώλιο χωρίς τη μεσολάβηση μήτρας. Πρόκειται για μια μέθοδο που αποκαλύπτει τεχνικές γνώσεις και συνηγορεί στην αναγνώριση προϊόντων τοπικού εργαστηρίου. Από τη μελέτη και την παρατήρηση των ειδωλίων, καθώς και από την κατάταξή τους σε τύπους έγινε σαφές ότι κάποιοι τύποι αντιπροσωπεύονται από μεγαλύτερο αριθμό ειδωλίων, με ποικιλία μεγεθών στα παραγόμενα ειδώλια, αλλά και ταυτόχρονη διαφοροποίηση ως προς την πλαστικότητα των επιμέρους λεπτομερειών. Αυτό, στο κεφάλαιο της Τεχνικής, το ερμηνεύσαμε ως απόδειξη τοπικής παραγωγής και ειδικότερα ως επανάληψη τύπων που για κάποιο λόγο ήταν περισσότερο δημοφιλείς.

Ο αριθμός των ειδωλίων είναι μεγάλος, καθώς επίσης και ο αριθμός των εικονογραφικών τύπων για να θεωρηθούν τυχαία ευρήματα ή αντικείμενα που κάποιος ξένος ταξιδιώτης μετέφερε μαζί του. Η τελευταία υπόθεση θα συνεπαγόταν ευρήματα διαφορετικών πόλεων και ποιοτήτων, στοιχεία που δεν διαφαίνονται στο υπό εξέταση υλικό. Η πληθώρα των ευρημάτων υποδηλώνει έναν πληθυσμό που επιλέγει το συγκεκριμένο είδος αντικειμένων συνειδητά για λόγους διακοσμητικούς,

[7] Τζαναβάρη 2017, 117 κ.ε.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

λατρευτικούς/αναθηματικούς ή ως κτερίσματα, ανάλογα με τη σημασία που θα προσδώσουμε στον αποθέτη, και το προμηθεύεται από έναν κοινό τόπο.

Η μακροσκοπική μελέτη του πηλού μπορεί να προσφέρει έμμεσες πληροφορίες που συνηγορούν υπέρ της εγχώριας παραγωγής. Αρχικά πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο της Τεχνικής, παρατηρείται ομοιομορφία στη σύσταση και στο χρώμα του πηλού στην πλειονότητα των ειδωλίων. Είναι σχετικά καθαρός, δεν είναι εύθρυπτος και το χρώμα του είναι συνήθως κοκκινωπό-κίτρινο (5YR 7/6-6/6, 5YR 7/8, 7.5YR 7/6) και ανοικτό καστανό (7.5YR 6/4, 5YR 6/4). Μια μικρή ομάδα ειδωλίων διακρίνεται για το ρόδινο χρώμα της (7.5YR 7/4), ενώ ακόμα λιγότερα έχουν χρώμα κόκκινο (2.5YR 6/6)[8]. Εξαίρεση αποτελεί μια μικρότερη ομάδα[9], τα οποία διαφέρουν από τα υπόλοιπα όχι μόνο στο χρώμα και την υφή του πηλού, αλλά και στα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά[10] και πιστεύουμε και στη χρονολόγηση. Ο πηλός τους είναι χρώματος ανοικτού πορτοκαλί και εύθρυπτος.

Η ομοιομορφία του πηλού στο μεγαλύτερο ποσοστό των ειδωλίων σε συνδυασμό με την εμφανή έλλειψη ιδιαίτερης επεξεργασίας για να εξασφαλιστεί η καθαρότητά του και με την όχι πάντα προσεκτική όπτηση καθιστά πιθανότερη την προέλευση των ειδωλίων από κάποιο εγχώριο κοροπλαστικό εργαστήριο και μας απομακρύνει από το ενδεχόμενο εισαγωγών από τα μεγάλα κοροπλαστικά κέντρα, όπως είναι η Βοιωτία, η Αττική ή η Μακεδονία.

Καθώς όμως το θέμα του εντοπισμού ενός εργαστηρίου μέσα στην Άμφισσα θα μείνει υποχρεωτικά ανοιχτό, θα πρέπει να εξετάσουμε την παραγωγή ειδωλίων και σε γειτονικές περιοχές.

Περίπου 50.000 θραύσματα ειδωλίων έχουν βρεθεί στο Κωρύκειο άντρο, υλικό που, δυστυχώς, παραμένει αδημοσίευτο. Εξαίρεση αποτελεί ένας πήλινος τροχός των μέσων του 5ου αι. π.Χ. με Πάνα που περιβάλλεται από Νύμφες. Πρόκειται για έργο βοιωτικής προέλευσης[11] που προσδιόρισε και τις λατρευόμενες θεότητες της σπηλιάς. Η μεγάλη διάρκεια χρήσης της σπηλιάς ως τόπου λατρείας έχει

[8] Τα χρώματα του πηλού δηλώνονται με βάση την κλίμακα Munsell, *Soil Color Charts*, 1975.
[9] Αποτελείται από τα ειδώλια αριθ. Κατ. 58, 107, 108, 137, 138.
[10] Τα ειδώλια αυτά παρουσιάζουν ομοιότητες με την κοροπλαστική παραγωγή της γειτονικής Σουβάλας (Πολύδροσο).
[11] Pasquier 1977. Σε παρόδιο ιερό κοντά στην πηγή Κοκκινοβρύση στην Κόρινθο βρέθηκαν χειροποίητα ειδώλια χορευτών σε κύκλο γύρω από μορφή που παίζει σύριγγα και ταυτίστηκαν με Πάνα και Νύμφες, όπως το ανάλογο από το Κωρύκειο άντρο, βλ. Merker 2003, 237, εικ. 14.8.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

δώσει και υστερότερα ειδώλια, η μελέτη και δημοσίευση των οποίων θα εμπλουτίσει τις γνώσεις μας για την κοροπλαστική της ευρύτερης περιοχής.

Άλλη ενδιαφέρουσα περίπτωση γειτονικής περιοχής με ποσότητα κοροπλαστικών ευρημάτων είναι η Κίρρα, το αρχαίο επίνειο των Δελφών και της Άμφισσας. Υλικό από τις γαλλικές ανασκαφές των ετών 1936-1938 προέρχεται από αποθέτη αναθημάτων ιερού. Ο αποθέτης εκτείνεται σε οριζόντια κατεύθυνση, σε επιφάνεια διαστάσεων 8×12 μ., σε στρώμα πάχους 10-15 εκ. και σε βάθος μόνο 75 εκ. κάτω από την επιφάνεια του εδάφους. Μεταξύ των ευρημάτων συγκαταλέγεται μεγάλος αριθμός αγγείων (υπολογίζονται γύρω στις 2.000), στα οποία υπερτερούσαν τα μικκύλα – σκύφοι και υδρίες –, καθώς και σχεδόν 1.000 ειδώλια και ισάριθμες προτομές[12]. Τα παλαιότερα ειδώλια είναι τα σανιδόμορφα με προέλευση από την Κόρινθο και χρονολογούνται τον 5ο αι. π.Χ. Ο ανασκαφέας J. Roger αναζητά την ιστορική συγκυρία που κρύβεται πίσω από τον αποθέτη και πιστεύει ότι συνδέεται με το ακόλουθο ιστορικό γεγονός.

Σύμφωνα με τις πηγές, οι Αμφισσείς μετά τον τρίτο ιερό πόλεμο χωρίς το φόβο των Φωκέων, κατέλαβαν την περιοχή της Κίρρας όπου ίδρυσαν κεραμικά εργαστήρια. Οι Αθηναίοι, το 339 π.Χ., πρόσφεραν στο ιερό των Δελφών δύο χρυσές ασπίδες με τις προσβλητικές επιγραφές «Αθηναίοι από Μήδων και Θηβαίων, ότε ταναντία τοις Έλλησιν εμάχοντο», οι οποίες προκάλεσαν την αντίδραση των Θηβαίων. Οι Θηβαίοι παρακίνησαν τον πυλαγόρα των Αμφισσέων να ζητήσει να μην γίνει δεκτή η προσφορά των Αθηναίων, επειδή αυτοί ήταν μιασμένοι έχοντας συμμαχήσει με τους Φωκείς – ιερόσυλους κατά τον προηγούμενο πόλεμο. Τότε όμως ο πυλαγόρας των Αθηναίων, Αισχίνης, με εύσχημο τρόπο μετέθεσε το πρόβλημα θυμίζοντας στους Αμφικτίονες τον αρχαίο χρησμό της Πυθίας, σύμφωνα με τον οποίο η γη της Κίρρας ήταν καθοσιωμένη στο θεό και απαγορευόταν στον οποιοδήποτε να την καταπατήσει ή να την καλλιεργήσει. Μετά την υπενθύμιση των παλαιών χρησμών κλήθηκαν όλοι οι Αμφικτίονες να κηρύξουν ιερό πόλεμο εναντίον των

[12] Το κοροπλαστικό υλικό της Κίρρας παραμένει αδημοσίευτο με εξαίρεση αποσπασματικές μελέτες από τον Luce για τις εισαγωγές από την Κόρινθο και από τον Croissant για 33 προτομές. Από το 2012 τη μελέτη του έχει αναλάβει η St. Huysecom-Haxhi με δυσχερείς συνθήκες, καθώς 192 από τα ακέραια ή σε καλύτερη κατάσταση διατήρησης θραύσματα εκτίθενται στο ισόγειο του Αρχαιολογικού Μουσείου Άμφισσας, ενώ το υπόλοιπο υλικό φυλάσσεται ακόμα στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Δελφών. Η μελέτη σε πρώτο στάδιο περιέλαβε τα 192 ειδώλια που εκτίθενται στην Άμφισσα και άλλα 561 από τους Δελφούς, σύνολο 753 αντικειμένων. Βλ. πιο αναλυτικά, Huysecom-Haxhi 2015α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Αμφισσέων – διαφορετικά θα θεωρούνταν ιερόσυλοι. Αυτή ήταν η αιτία του τέταρτου ιερού πολέμου (339-338 π.Χ.), κατά τη διάρκεια του οποίου οι Αμφικτίονες κατέβηκαν έως την Κίρρα και κατέστρεψαν τις εργαστηριακές εγκαταστάσεις των Αμφισσέων.

Ο J.-M. Luce[13] δεν αποδέχεται την ερμηνεία της λεηλασίας σαν αιτία της απόθεσης και αντικρούει την άποψη του J. Roger λέγοντας ότι οι άντρες του Αισχίνη δεν θα μπορούσαν να είχαν καταστρέψει το ναό. Τα αντικείμενα βρέθηκαν ολόκληρα και πολλές φορές ακέραια, γεγονός που δεν συμβαδίζει με εικόνα καταστροφής και επιπλέον μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται μεμονωμένο ειδώλιο που ανήκει σε τύπο Ταναγραίας που χρονολογικά είναι πολύ υστερότερο. Έτσι ο J.-M. Luce αποσυνδέει την απόθεση από την επιχείρηση του Αισχίνη το 339 π.Χ. και τη θεωρεί απλή επίχωση, στο πλαίσιο εκκαθάρισης ενός ιερού από το πλήθος των αναθημάτων. Η απόθεση θα πρέπει να προηγήθηκε κάποιας επισκευής ή ανακατασκευής του ιερού.

Το κοροπλαστικό υλικό που βρέθηκε είναι εισηγμένο και κατά το 80% αποτελείται από κορινθιακά ειδώλια. Υπάρχουν και βοιωτικά, αλλά σε πολύ μικρότερες ποσότητες. Η παραγωγή της Κίρρας περιορίζεται σε απομιμήσεις και αναπαραγωγή κορινθιακών ειδωλίων σε ποσοστό συντριπτικό και μοναδικό εκτός της πόλης της Κορίνθου. Στο Κωρύκειο άντρο από την άλλη, υπάρχουν μεν κορινθιακά ειδώλια, αλλά όχι σε τέτοιο αριθμό και ποικίλλουν οι προελεύσεις τους. Στους Δελφούς η κεραμική είναι κυρίως κορινθιακή. Φαίνεται, λοιπόν, ότι οι Δελφοί και το επίνειό τους αυτή την περίοδο κατακλύζονται από κορινθιακά προϊόντα, τα οποία ενδεχομένως πωλούνταν εκεί. Αντιθέτως, τα ειδώλια που αντιπροσωπεύονται από μικρό αριθμό δειγμάτων θα πρέπει να μεταφέρονταν από τους ίδιους τους προσκυνητές και από τους τόπους προέλευσής τους. Η τοπική κοροπλαστική παραγωγή είναι πολύ φτωχή. Ο J.-M. Luce[14] εκφράζει την απορία πώς είναι δυνατόν στην Κίρρα να παρατηρείται τόσο φτωχή και περιορισμένη παραγωγή ειδωλίων, ενώ ταυτόχρονα, όπως υποστηρίζει ο Fr. Croissant[15], στο ίδιο μέρος να διαμορφώνεται ένας ξεχωριστός τύπος προτομής με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που να επιτρέπουν να γίνει λόγος για «τεχνοτροπία της Κίρρας». Για να ευσταθεί το επιχείρημα μιας εγχώριας παραγωγής προτομών στην Κίρρα κατά την αρχαϊκή εποχή θα πρέπει να

[13] Luce 1991, 267.
[14] Luce 1991, 270.
[15] Croissant, *Protomés*, 344.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

υποθέσουμε τη λειτουργία ενός εξειδικευμένου εργαστηρίου που κατασκεύαζε προτομές.

Στα ειδώλια της Κίρρας κυριαρχούν οι γυναικείες μορφές, πολλές φορές με κάποιο αντικείμενο στο χέρι. Από θεότητες μαρτυρείται με βεβαιότητα η Άρτεμις που κρατά τόξο, ενώ οι μορφές που κρατούν πτηνό θα μπορούσαν να εικονίζουν είτε αναθέτριες είτε τη θεά Αφροδίτη. Ο J.-M. Luce εκφράζει τον προβληματισμό του για απόδοση σε συγκεκριμένη θεότητα του αποθέτη και κατ' επέκταση του ιερού. Τα ειδώλια που ταυτίζονται με βεβαιότητα οδηγούν σε απόδοση του ιερού σε λατρεία Άρτεμης, ενώ ο μεγαλύτερος αριθμός οδηγεί σε Αφροδίτη. Κατά τον μελετητή η ύπαρξη μερικών δεκάδων ειδωλίων Άρτεμης δεν είναι απαραιτήτως δεσμευτική για την ταύτιση της λατρευόμενης θεότητας, αφού στο Κωρύκειο άντρο έχουν βρεθεί πολύ περισσότερες, και λατρεύεται με βεβαιότητα ο Πάνας και οι Νύμφες.

Η νεότερη άποψη της St. Huysecom-Haxhi[16] που έχει αναλάβει τη μελέτη των ειδωλίων, αν και βρίσκεται σε προκαταρκτικό στάδιο, είναι ότι στο ιερό της Κίρρας προσέρχονταν νέες γυναίκες, παρθένες ή έτοιμες για γάμο, που βρίσκονταν σε αναπαραγωγική ηλικία και ήθελαν να θέσουν τον εαυτό τους υπό την προστασία μίας ή περισσοτέρων θεοτήτων που θα διασφάλιζαν τη μετάβασή τους από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή και κατά συνέπεια στους νέους κοινωνικούς ρόλους ως συζύγων και μητέρων που καλούνταν να εκπληρώσουν. Το ίδιο θεωρεί ότι δηλώνει και η παρουσία των 60 περίπου ανδρικών ειδωλίων, καθώς τα αρσενικά μέλη μιας κοινωνίας επίσης έχουν ανάγκη φροντίδας στις διαβατήριες περιόδους της ζωής τους από νεαρά αγόρια σε άνδρες και πολίτες. Αν και δεν είναι μόνο μία η θεότητα που θα μπορούσε να εκπληρώσει αυτό τον ρόλο – ο Απόλλωνας έχει ήδη καταγραφεί ως κουροτρόφος θεότητα, ειδικά για τα νεαρά αγόρια, αλλά και η Λητώ, ειδικά για τις εγκύους και τις επίτοκες –, η Άρτεμη προκρίνεται κατά την ερευνήτρια ως η θεά που συγκεντρώνει όλες τις ιδιότητες να συντρέξει τα νεαρά, αλλά και τα μεγαλύτερα μέλη.

Εκτός από την περίπτωση του αποθέτη, από ανασκαφές στην Κίρρα καταγράφονται και ειδώλια που είχαν χρησιμοποιηθεί ως κτερίσματα. Σε παλαιότερη ανασκαφή της Φ. Ζαφειροπούλου στη θέση Άγιος Ιωάννης βρέθηκε χειροποίητο ειδώλιο ιππέα, καθώς και ειδώλιο νεανικής ανδρικής μορφής αναθέτη με πτηνό (;)

[16] Huysecom-Haxhi 2015α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

στο χαμηλωμένο αριστερό χέρι που χρονολογούνται στον 5ο αι. π.Χ.[17]. Σε πιο πρόσφατες ανασκαφές στη θέση Μαγούλα και συγκεκριμένα στο οικόπεδο Μολέ[18], βρέθηκαν μέσα σε τάφους ανάλογο ειδώλιο ανδρικής μορφής με αυτό από τον Άγιο Ιωάννη[19], καθώς και ειδώλιο γυναικείας καθιστής θεότητας (Αφροδίτης ή Περσεφόνης) και γυναικείας καθήμενης μορφής. Επίσης βρέθηκε και χειροποίητο ειδώλιο ιππέα, ανάλογο των τάφων του Αγίου Ιωάννη.

Τα ανασκαφικά ευρήματα πιστοποιούν την ύπαρξη κοροπλαστικού εργαστηρίου και εγχώριας παραγωγής στην Κίρρα κατά την αρχαϊκή εποχή και στον 5ο αι. π.Χ. Βέβαια η διαπίστωση αυτή δεν επαρκεί για να δώσει λύση στην προέλευση των ειδωλίων του αποθέτη της Άμφισσας, καθώς το χρονικό διάστημα που χωρίζει τα ειδώλια των δύο περιοχών είναι μεγάλο. Ενδιαφέρον θα ήταν να μπορούσαμε να διαπιστώσουμε αν ένα παραγωγικό εργαστήριο που μάλιστα, σύμφωνα με τον Croissant, διαμορφώνει δικό του εικονογραφικό τύπο προτομών, κατάφερε να επιβιώσει για τόσο μεγάλο διάστημα, ακόμα και αν δεν διατήρησε την ίδια ακριβώς ποιότητα και πρωτοτυπία. Δυστυχώς, τα μέχρι σήμερα ευρήματα των ανασκαφών δεν παρέχουν επιχειρήματα για μια τέτοια επιβίωση.

Επιπλέον, οι ιστορικές μαρτυρίες βεβαιώνουν την ύπαρξη κεραμικών εργαστηρίων στην Κίρρα πολύ αργότερα από τα αρχαϊκά χρόνια[20] και αυτό που έχει ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον είναι ότι οι εργαστηριακές εγκαταστάσεις θεωρούνται ότι ανήκουν στους Αμφισσείς, οι οποίοι με τον τρόπο αυτό «καταγράφονται» ως αγγειοπλάστες. Αν και το ζητούμενο παραμένει η απόδειξη της ενασχόλησης των Αμφισσέων με την κοροπλαστική, η αναφορά της ύπαρξης κεραμικών εργαστηρίων αξιολογείται ως σημαντικό γεγονός, αφού οι εγκαταστάσεις είναι κοινές και σε πολλά εργαστήρια οι κλίβανοι χρησιμοποιούνται και για τις δύο κατηγορίες αντικειμένων.

Από άλλες γειτονικές περιοχές, εκτός του Κωρύκειου άντρου και της Κίρρας που είναι περισσότερο γνωστά στην έρευνα, ομοιότητα παρατηρήσαμε για κάποια όμως μόνο από τα ειδώλια του αποθέτη της Άμφισσας και σε μικρό αριθμό αδημοσίευτων ειδωλίων που φυλάσσονται στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Άμφισσας και προέρχονται από την ανασκαφή του ιερού Δήμητρας στη

[17] *ΑΔ* 29 (1973-1974), Χρονικά, 531-533, ιδιοκτησία Καπαρέλη (Φ. Ζαφειροπούλου).
[18] *ΑΔ* 62 (2007), Χρονικά, 648-649, οικόπεδο Κ. Μολέ (Δ. Σκορδά). Τσαρούχα 2019, εικ. 12-16.
[19] Σώζεται ακέραιο. Κρατά τόπι στο προτεταμένο χέρι – αποκρουσμένο στο ειδώλιο από τον Άγιο Ιωάννη –, και λήκυθο ή αλάβαστρο στο χαμηλωμένο αριστερό.
[20] Βλ. παραπάνω, σ. 263 και Εισαγωγικά, σ. 16.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Σουβάλα (αρχαίο Πολύδροσο). Ο πηλός της Σουβάλας ξεχωρίζει τόσο από το χρώμα του, το οποίο είναι ανοιχτότερο καστανό-πορτοκαλί, αλλά και από την υφή του (είναι εύθρυπτος).

Συγκεκριμένα, πρόκειται για το ειδώλιο αριθ. Κατ. 58 του τύπου 13 (Πίν. 10), το οποίο βρίσκει παράλληλο στο αριθ. ευρ. 9133[21]. Στο ειδώλιο από την Άμφισσα έχουν αποδοθεί με μεγαλύτερη ευκρίνεια οι λεπτομέρειες των πτυχώσεων, σημάδι ότι προέρχεται από καλύτερη μήτρα. Επίσης από τη Σουβάλα προέρχεται το ειδώλιο αριθ. ευρ. 9135, ίδιου τύπου, μεγαλύτερο και αποδοσμένο με μεγάλη ευκρίνεια.

Τα αριθ. Κατ. 107 και 108 του τύπου 28 (Πίν. 18) βρίσκουν επίσης παράλληλα από τη Σουβάλα. Πρόκειται για το ειδώλιο αριθ. ευρ. 9114, το οποίο αποδίδει τον ίδιο τύπο και μάλιστα διατηρείται σε πολύ καλύτερη κατάσταση και με πιο ευκρινή απόδοση των λεπτομερειών, καθώς στο αριθ. Κατ. 107 η πλαστικότητα έχει χαθεί και ο άνω κορμός είναι σχεδόν λείος.

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 137-138 του τύπου 39 (Πίν. 24) βρίσκουν παράλληλο στο αριθ. ευρ. 9144. Τέλος, η κουροτρόφος αριθ. Κατ. 212 (Πίν. 42) αποδίδει τον ίδιο τύπο και με ανάλογες διαστάσεις με το αποσπασματικά σωζόμενο ειδώλιο αριθ. ευρ. 9187 από τη Σουβάλα. Ο πηλός του τελευταίου ειδωλίου είναι πιο κοντά σε αυτόν της Άμφισσας, δηλαδή πιο κοκκινωπός.

Από τη Σουβάλα προέρχονται και ειδώλια Σιληνών, παράλληλα των οποίων δεν απαντούν στην Άμφισσα, υποδηλώνουν όμως αγάπη για το θέατρο και το διονυσιακό κύκλο, έκδηλη στην Άμφισσα κυρίως λόγω του μεγάλου αριθμού προσωπείων. Η διαφορά στον πηλό της Σουβάλας που είναι περισσότερο ανοιχτόχρωμος από την πλειονότητα και καθίσταται ευδιάκριτος μακροσκοπικά, καθώς και ο εντοπισμός συγκεκριμένων ειδωλίων του αποθέτη που παρουσιάζουν ομοιότητα με ειδώλια από την περιοχή είναι πιθανό να ανοίγουν το ενδεχόμενο περισσότερων του ενός μέρους προέλευσης των ειδωλίων, μέσα σε στενά όμως γεωγραφικά πλαίσια. Αυτό ίσως ενισχύεται και από την ύπαρξη μιας επιπλέον μικρής ομάδας από τον αποθέτη, η οποία διακρίνεται για τον έντονα κόκκινο πηλό της.

Μια άλλη παράμετρος που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι ότι αν η κοροπλαστική παραγωγή ήταν συνδεδεμένη με τη λατρεία και όχι με τα ταφικά

[21] Τα ειδώλια από τη Σουβάλα είναι αδημοσίευτα και ο εντοπισμός τους έγινε στις αποθήκες του Μουσείου της Άμφισσας. Εδώ αναφέρονται μόνο ως συγκρίσιμο υλικό από γειτονικές περιοχές.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

έθιμα, πράγμα που στην περίπτωση της Άμφισσας φαίνεται πιθανότερο, αφού δεν μαρτυρούνται ειδώλια σε τάφους, θα πρέπει να είχε εποχιακό χαρακτήρα σε σύνδεση με τελετουργικές πρακτικές. Αυτή η εποχιακή και δευτερεύουσα ιδιότητά τους, στο περιθώριο ή παράλληλα με άλλες δραστηριότητες είναι που ενίοτε τοποθετεί τους κοροπλάστες να εργάζονται στα ίδια εργαστήρια με τους αγγειοπλάστες χωρίς, επίσης, να αποκλείεται το ενδεχόμενο να πρόκειται και στις δύο περιπτώσεις για τους ίδιους τεχνίτες. Σύμφωνα με την G. Merker, άλλο ένα στοιχείο που αποδεικνύει την περιστασιακή εξάσκηση του επαγγέλματος του κοροπλάστη είναι η εκτεταμένη διαφοροποίηση της ποιότητας των παραγόμενων έργων, που μπορεί να είναι άριστης ποιότητας, μέτρια ή και παντελώς αποτυχημένα[22].

Επιστρέφοντας στο υλικό του αποθέτη της Κίρρας που προέρχεται από ιερό, διαπιστώνουμε ότι παράλληλα εντοπίζονται και σε άλλα μέρη και σε άλλα ιερά, οπότε τα ειδώλια δεν προέρχονται από εργαστήριο που θα τροφοδοτούσε αποκλειστικά τους επισκέπτες του. Τα ειδώλια δεν κατασκευάστηκαν ειδικά γι' αυτό και κατ' επέκταση δεν επιλέχθηκαν ειδικά για τη λατρευόμενη θεότητα. Αυτό είναι το σύνηθες, ενώ, αντίθετα, αποτελεί εξαίρεση η δημιουργία συγκεκριμένου κοροπλαστικού τύπου για συγκεκριμένα ιερά[23]. Η άποψη αυτή οδηγεί στη γενικότερη πια διαπίστωση της «ελευθερίας» των πιστών να αναθέτουν ό,τι τους ευχαριστούσε ή ό,τι τους ήταν προσιτό, αλλά και της συνύπαρξης διαφορετικών θεοτήτων σε ιερά. Το υλικό της Κίρρας πιστοποιεί πάντως την επιρροή της Κορίνθου την περίοδο λειτουργίας του και στα ειδώλια αντανακλώνται περισσότερο οι λατρείες της Κορίνθου παρά της Κίρρας.

Εστιάζοντας και πάλι στα ειδώλια της Άμφισσας, το πιθανότερο συμπέρασμα που μπορούμε να εξάγουμε είναι ότι η πλειονότητά τους ήταν προϊόντα τοπικού εργαστηρίου. Αν και δεν λείπουν οι περιπτώσεις όπου ο πηλός δεν διακρίνεται για την καθαρότητά του, από τα ειδώλια απουσιάζει παντελώς η χρωματική διακόσμηση – με ελάχιστα μόνο ίχνη λευκών επιχρισμάτων που ενδεχομένως την υποδηλώνουν – και, επιπλέον, η όπτησή τους δεν είναι άρτια, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την ευρεία ποικιλία των εικονογραφικών τύπων και το πλούσιο θεματολόγιο. Μπορεί η κοροπλαστική παραγωγή να μην οδηγεί άμεσα στα μεγάλα κοροπλαστικά κέντρα της εποχής με την έννοια της απευθείας εισαγωγής ειδωλίων ή μητρών, όμως φανερώνει

[22] Merker 2003, 240.
[23] Έχουμε αναφερθεί στο θέμα αυτό στο κεφάλαιο της Ερμηνείας του αποθέτη και συγκεκριμένα στη λατρεία της Δήμητρας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

γνώση των παραγωγών τους και επιλογή πληθώρας τύπων που αυτά κατασκευάζουν. Μεταξύ των ειδωλίων συγκαταλέγονται τύποι που δημιουργούνται ή απαντούν στα μεγάλα κοροπλαστικά κέντρα του ελλαδικού χώρου, τόσο στην Αττική, τη Βοιωτία, ή την Κόρινθο, αλλά και εικονογραφικοί τύποι που είναι δημοφιλείς στη Μακεδονία, ενώ πολλές ομοιότητες παρατηρούνται και με κέντρα της Κάτω Ιταλίας και με την Αίγυπτο. Στη Μικρά Ασία και συγκεκριμένα τη Μύρινα εντοπίστηκαν πολλά παράλληλα που φανερώνουν την εξέλιξη ή τη διάρκεια των εικονογραφικών τύπων. Η διάχυση των περιοχών από όπου προέρχονται τα παράλληλα αντικατοπτρίζει το εύρος των εμπορικών συναλλαγών, αλλά και επιβεβαιώνει αυτό που συμβαίνει στα ελληνιστικά χρόνια.

Αξιοσημείωτο είναι ότι αποφεύγεται η μηχανική απομίμηση γνωστών τύπων, ενώ ενίοτε επιχειρείται και διαφορετική προσέγγισή τους που οφείλεται στην έμπνευση των τοπικών κοροπλαστών, αλλά και στις προτιμήσεις του τοπικού κοινού. Θα εστιάσουμε σε κάποιους τύπους ειδωλίων που αποκαλύπτουν τη δημιουργικότητα, την έμπνευση ή και απλώς τη διαφοροποίηση από άλλα εργαστήρια, στοιχεία που για όλα τα ειδώλια υπάρχουν αναλυτικά και στο κεφάλαιο της Τυπολογίας.

Ο τύπος 1 (Πίν. 1-3) είναι αττική δημιουργία του 4ου αι. π.Χ., αλλά ιδιαίτερα δημοφιλής στη Μακεδονία. Στην Άμφισσα, ο αριθμός των ειδωλίων που τον αποτελεί αποκαλύπτει τη δημοτικότητά του, αλλά και την πρωτοτυπία του τοπικού εργαστηρίου που επιλέγει την προσθήκη ριπιδίου. Ο τύπος 2 (Πίν. 3-4) από την άλλη μεριά αποδεικνύει ότι υπάρχει η ευελιξία της διαφοροποίησης, αφού αντιγράφει τον τύπο 1, χωρίς όμως το ριπίδιο. Αντίθετα, ο τύπος 3 (Πίν. 4-5) βρίσκει παράλληλα στη Βηρυτό ιδιαίτερα εμπλουτισμένα με μουσικά όργανα ή οινοχόες που διαφοροποιούν την ερμηνεία των ειδωλίων και την ταυτότητα των εικονιζόμενων μορφών, ενώ οι κοροπλάστες της Άμφισσας επιλέγουν να αρκεστούν σε λιτότερη απόδοση, χωρίς προσθήκη συμβόλων. Στον τύπο 4 (Πίν. 6), αττική δημιουργία με ριπίδιο, οι ντόπιοι κοροπλάστες επιλέγουν το πτηνό, διαφοροποιώντας ουσιαστικά την ταύτιση και την ερμηνεία των εικονιζόμενων μορφών.

Τα αριθ. Κατ. 42 και 44 (Πίν. 7) που σώζονται αποσπασματικά και ανήκουν στον τύπο 5 θα μπορούσαν να θεωρηθούν έμμεσες αποδείξεις για ύπαρξη τοπικού κοροπλαστικού εργαστηρίου, αφού στον ίδιο αποθέτη συνυπήρχαν άρτια, αλλά και ελαττωματικά προϊόντα. Τα συγκεκριμένα συγκαταλέγονται πιθανότατα στις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ελαττωματικές παραγωγές, καθώς το μεν πρώτο είναι καμένο, ενώ το δεύτερο δεν έχει ψηθεί επαρκώς.

Η περίπτωση του τύπου 6, του λεγόμενου του «Σοφοκλή» (Πίν. 8), δημιουργείται στην Αττική, αναπαράγει αγαλματικό πρότυπο και διαδίδεται σε ολόκληρο τον ελληνιστικό κόσμο. Στην περίπτωση της Άμφισσας είναι άξιος αναφοράς, καθώς διαφοροποιείται αισθητά από το πρωτότυπο και συγκεκριμένα αντιστρέφει τη θέση των χεριών. Επιπλέον, το εξωτερικό περίγραμμα της μορφής είναι απλοποιημένο με απάλειψη των πτυχών που θα έπεφταν κάτω από το λυγισμένο χέρι. Φαίνεται, λοιπόν, ότι αφενός οι ντόπιοι κοροπλάστες ήταν γνώστες του συγκεκριμένου εικονογραφικού τύπου, αφετέρου όμως δεν αισθάνονταν δεσμευμένοι να ακολουθήσουν το πρωτότυπο άγαλμα ή τα ειδώλια άλλων περιοχών που το αντέγραφαν πιστότερα. Οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για πειραματικό ειδώλιο του τοπικού εργαστηρίου. Το αποτέλεσμα ήταν λιγότερο άρτιο από τα παράλληλα, αλλά δηλώνει όμως την ελευθερία τους για αυτενέργεια.

Αξιοσημείωτο είναι ότι εμφανίζονται και τύποι που δεν απαντούν σε άλλα σύνολα, αλλά είναι πρωτότυπες δημιουργίες. Μια μεγάλη τέτοια κατηγορία είναι τα προσωπεία (Πίν. 89-94). Με εξαίρεση λίγα που αποδίδουν γνωστούς τύπους, η μεγάλη ομάδα των γυναικείων προσωπείων δεν βρίσκει ακριβή παράλληλα από άλλα μέρη. Ο μεγάλος τους αριθμός και η επανάληψη ίδιων τύπων δηλώνει με σαφήνεια τις προτιμήσεις του αγοραστικού κοινού. Επιπλέον, ένας τύπος προσωπείου μας παρέχει μια πολύ ενδιαφέρουσα πληροφορία. Από τη γειτονική Κίρρα και από το χώρο του αποθέτη του ιερού προέρχεται ένα προσωπείο όμοιο με αυτά που απαρτίζουν τον τύπο 3. Καταρχάς αυτό έχει σημασία, καθώς από έναν αριθμό 700 περίπου ειδωλίων μόνο με τα ελάχιστα παράλληλα της Σουβάλας βρήκαμε από τις γειτονικές περιοχές ομοιότητες. Το συγκεκριμένο έχει ακόμη μεγαλύτερη σημασία για εμάς γιατί είναι κατασκευασμένο από διαφορετικό πηλό.

Αν το προσωπείο ήταν κατασκευασμένο από τον ίδιο πηλό θα κάναμε λόγο για μεταφορά ενός αντικειμένου από έναν τόπο σε έναν άλλο γειτονικό. Αυτό στην περίπτωσή μας θα ήταν από μόνο του ενδιαφέρον, καθώς ίδιων τύπων ειδώλια δεν απαντούν ούτε στην ίδια την πόλη της Άμφισσας και μάλιστα έχουμε ήδη επισημάνει την «εντυπωσιακή» απουσία τους τόσο από τον οικιστικό ιστό όσο και από το περιβάλλον των νεκροταφείων που έρχεται σε έντονη αντίθεση με τον εξίσου εντυπωσιακά μεγάλο αριθμό τους στον αποθέτη. Η χρήση όμως διαφορετικού πηλού

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

προσθέτει και μια διαφορετική παράμετρο, καθώς υποδηλώνει την ύπαρξη μήτρας σε κάποιο από τα δύο μέρη εύρεσης των προσωπείων ή σε κάποια γειτονική περιοχή ή την αναπαραγωγή του τύπου με χρήση προϋπάρχοντος προσωπείου. Αν πάντως λάβει κανείς υπόψη ότι από τόσο μεγάλο αριθμό αντικειμένων δεν έχει βρεθεί όμοιο κανενός μέχρι τώρα σε άλλο σημείο στην πόλη της Άμφισσας, η παρουσία ενός ίδιου προσωπείου στην Κίρρα θα πρέπει να θεωρηθεί σημαντική.

Πρωτότυπη δημιουργία, τουλάχιστον με βάση τη μέχρι σήμερα έρευνά μου, αποτελεί το σύμπλεγμα με το ζεύγος χορευτών αριθ. Κατ. 155 (Πίν. 29) που εντυπωσιάζει τόσο με το θέμα που απεικονίζει όσο και με το μεγάλο του μέγεθος. Η απόδοση των χορευτών προσιδιάζει σε σύγχρονη απεικόνιση άνδρα και γυναίκας που χορεύουν αγκαλιασμένοι.

Νέα απόδοση γνωστού όμως θέματος είναι ο ερωτιδέας και το δελφίνι (Πίν. 40). Τα παράλληλα που βρέθηκαν αποδεικνύουν την ύπαρξη του εικονογραφικού θέματος, όπου συνήθως ο Έρωτας είναι καθισμένος στη ράχη του θηλαστικού. Η απεικόνιση όμως των αριθ. Κατ. 204-206 διαφοροποιείται και η θεϊκή μορφή και το θηλαστικό είναι σαν να πλέουν παράλληλα σε έναν υδάτινο χώρο που προσδιορίζεται στη βάση του ειδωλίου με την απόδοση των κυμάτων. Η σύλληψη του εικονογραφικού θέματος και η απόδοσή του στον πηλό φανερώνει φαντασία, αλλά και τεχνική ικανότητα από πλευράς του κοροπλάστη.

Στα γυναικεία κεφάλια που αποτελούν μεγάλο ποσοστό των ευρημάτων, αν και δεν σημειώνεται καινοτομία με τη δημιουργία νέων τύπων, δεν μένει απαρατήρητη η ποικιλία των κομμώσεων, των κεφαλόδεσμων, των καλυμμάτων, των διακοσμητικών στοιχείων που τα κοσμούν και φανερώνουν φροντίδα και ενδιαφέρον για ποικιλομορφία.

Ακόμα και η ομάδα των πτηνών και κυρίως των περιστεριών μπορεί να ενισχύσει το επιχείρημα για λειτουργία τοπικού εργαστηρίου. Πρόκειται για πολυπληθή ομάδα, χειροποίητων κυρίως αντικειμένων, όχι ιδιαίτερα υψηλών αξιώσεων που όμως με την παρουσία της υποδεικνύει ότι με λιτό και εύκολο τρόπο παραγόταν ένα αντικείμενο που μπορούσε να χρησιμεύσει ως ανάθημα και να μεταδώσει το μήνυμα που ο αναθέτης προσέδιδε σε αυτό.

Δεν πρέπει να παραλείψουμε και τα δύο ευρήματα που κλείνουν τον Κατάλογο. Το αριθ. Κατ. 743 (Πίν. 117) που είναι ομοίωμα οικοδομήματος έχει παράλληλα στον ελλαδικό χώρο. Η χρήση όμως που του προσδώσαμε ως φανοστάτη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

με βάση παράλληλα που βρέθηκαν στην Αίγυπτο, το καθιστούν ένα ιδιαίτερο εύρημα, σπάνιο στον ελλαδικό χώρο. Για το αδιευκρίνιστο αντικείμενο αριθ. Κατ. 744 (Πίν. 117), όχι μόνο δεν έχει εντοπιστεί παράλληλο, αλλά παραμένει ασαφής και η ερμηνεία του. Μάλιστα στο Μουσείο της Άμφισσας ζητείται από τους επισκέπτες να διατυπώσουν τις απόψεις τους για το τι πιθανώς απεικονίζει. Παρ' όλα αυτά η δημιουργία του αποτυπώνει την περιέργεια, τον πειραματισμό και την προσπάθεια του κοροπλάστη να αποδώσει ένα αντικείμενο που για εκείνον τόσο το περιεχόμενο όσο και η ερμηνεία του ήταν σαφή και ενδεχομένως καθημερινά.

Συνοψίζοντας, θεωρώ ότι τα ειδώλια του αποθέτη αποτελούν παραγωγή τοπικού εργαστηρίου που ενδεχομένως να δραστηριοποιούνταν και στην ίδια την Άμφισσα. Κατά συνέπεια τα ειδώλια θα κατασκευάζονταν επιτόπου και δεν αποτελούσαν εισαγωγές ή αντικείμενα που έφερναν μαζί τους από μακριά οι αναθέτες. Το εργαστήριο χαρακτηρίζεται από ενότητα και ομοιομορφία υλικού και τεχνικής, και η παραγωγή του ήταν μεγάλη και με πλούσιο θεματολόγιο. Ήταν τοπικής εμβέλειας, καθώς οι τύποι του δεν φαίνεται έως τώρα να διαχέονται και να επηρεάζουν άλλα κέντρα παραγωγής. Δέχεται επιρροές από τα μεγάλα κοροπλαστικά κέντρα της εποχής, όπως η Αττική, η Κόρινθος και η Μακεδονία, ενώ πολλά παράλληλά του εντοπίζονται στη Μύρινα, στην Ιταλία και στην Αίγυπτο. Ενίοτε δεν περιορίζεται στη μηχανική αναπαραγωγή των προτύπων του, αλλά δημιουργεί παραλλαγές διαφοροποιώντας συνήθως τα σύμβολα των μορφών. Αν και εντοπίζονται οι επιδράσεις που δέχεται, δεν διαπιστώνεται μια συνεχής και μονόπλευρη επιρροή από άλλο εργαστήριο, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην Κίρρα που επηρεάζεται από την παραγωγή της Κορίνθου. Οι κοροπλάστες φαίνεται πως αισθάνονται ελεύθεροι, αλλά και τεχνικά ικανοί να πειραματιστούν και να δημιουργήσουν νέους τύπους. Οι δημιουργίες τους αυτές προφανώς εξέφραζαν τις καλλιτεχνικές τους ανησυχίες, αλλά και τις ανησυχίες και τις ανάγκες της κοινωνίας στην οποία ζούσαν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΘΕΤΗ

Η παρουσία ενός τόσο μεγάλου αριθμού ειδωλίων χρήζει ερμηνείας και οπωσδήποτε εγείρει ποικίλους προβληματισμούς. Η ανεύρεσή τους σε έναν και μόνο αποθέτη, του οποίου όμως δεν αποτελούσαν το αποκλειστικό σύνολο, αλλά συνυπήρχαν με εξίσου μεγάλο αριθμό νομισμάτων και μεγάλη ποσότητα κεραμικής, η απουσία τους από τους τάφους του γειτονικού νεκροταφείου, αλλά και από τις υπόλοιπες ανασκαφές εντός του οικιστικού ιστού της αρχαίας πόλης δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο την ερμηνεία τους, ενώ συγχρόνως αναδεικνύει και την ιδιαιτερότητα του ευρήματος.

Αρχικά θα πρέπει να αναφερθούμε στην άποψη που έχει ήδη δημοσιευθεί από τον Δρ. Κραβαρτόγιαννο[1], ο οποίος μιλά με σιγουριά για την ύπαρξη οικοδομήματος, το οποίο καταστράφηκε ολοσχερώς από εμπρησμό, και μάλιστα θεωρεί ότι πιθανότατα πρόκειται για εμπορικό κατάστημα. Αντικρούει την άποψη της ανασκαφέως Στ. Στυλιανού ότι πρόκειται για αποθέτη και πιστεύει ότι το μεγάλο μέγεθος της καταστροφής είναι η αιτία που δημιούργησε αυτή την εσφαλμένη εντύπωση. Θεωρεί ότι πρέπει να αποκλειστεί η ερμηνεία του αποθέτη αφενός γιατί το οικοδόμημα δεν συνδέεται με ύπαρξη ναού ή ιερού χώρου και αφετέρου λόγω του μεγάλου αριθμού νομισμάτων που έχει βρεθεί. Σύμφωνα με τον ίδιο, τα νομίσματα αποτελούν την απόδειξη της εμπορικής δραστηριότητας στο χώρο και ερμηνεύονται ως εισπράξεις του καταστήματος, η καταστροφή του οποίου τοποθετείται χρονολογικά πριν από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., μετά τα γεγονότα του 167 και των συγκρούσεων μεταξύ των φιλορρωμαίων Αιτωλών και των αυτονομιστών.

Η θεωρία του Κραβαρτόγιαννου είναι δύσκολο να τεκμηριωθεί από τα δεδομένα της ανασκαφής, καθώς δεν προέκυψαν οικοδομικά λείψανα που να ανασυνθέτουν την ύπαρξη καταστήματος ή οποιουδήποτε άλλου κτιρίου. Πράγματι στο ημερολόγιο καταγράφονται κέραμοι, τις οποίες εκείνος πιθανότατα ερμήνευσε ως ένδειξη της κατάρρευσης του κτιρίου, αλλά αυτές είναι ατάκτως ερριμμένες εντός του αποθέτη και μαζί τους βρέθηκαν και ποταμίσιες πέτρες, γεγονός που μπορεί να δηλώνει ότι παρασύρθηκαν εκεί από άλλο σημείο.

Αποθέτης της ελληνιστικής εποχής που είχε βρεθεί στη νότια στοά της Κορίνθου και περιείχε ειδώλια, 55 νομίσματα, πήλινες ασπίδες και υφαντικά βάρη έχει επίσης αποδοθεί σε κατάστημα[2]. Η Davidson απορρίπτει την πιθανότητα τα

[1] Κραβαρτόγιαννος 1993.
[2] Davidson 1942, 126-127.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ευρήματα να προέρχονταν από εργαστήριο υποστηρίζοντας ότι τότε θα βρίσκονταν μαζί κακοψημένα ή/και ημιτελή ειδώλια, καθώς και μήτρες. Εξετάζει την πιθανότητα να ανήκαν σε ιερό και μάλιστα ήρωα λόγω των ειδωλίων ιππέων, συμποσιαστών, ομοιωμάτων ασπίδων, αν και τα ειδώλια δεν δείχνουν ίχνη τελετουργικής θραύσης ή φωτιάς. Δυσκολία της δημιουργούν τα νομίσματα που είναι σπαρμένα στο χώρο και δεν αποτελούν θησαυρό. Πιθανότερη θεωρεί την εξήγηση να ανήκαν σε κατάστημα, που θα δραστηριοποιούνταν κοντά στα ιερά, αν και θα περίμενε κανείς μεγαλύτερο αριθμό αντικειμένων και περισσότερα διπλά.

Μια δεύτερη πιθανή ερμηνεία αναφορικά με τον αποθέτη της Άμφισσας θα ήταν να δημιουργήθηκε από την εκκαθάριση των τάφων του γειτονικού νεκροταφείου. Οι εκτεταμένες ανασκαφές του 19ου αιώνα στην Τανάγρα και τη Μύρινα με την πληθώρα των ευρημάτων τους είχαν για μεγάλο διάστημα διαμορφώσει στους μελετητές την πεποίθηση ότι τα ειδώλια αποτελούσαν σύνηθες κτέρισμα[3]. Η άποψη αυτή όμως καταρρίφθηκε με την πάροδο των ετών, καθώς η παρουσία των ειδωλίων σε ταφικά περιβάλλοντα δεν είναι τόσο συχνή, η δε ποσότητά τους διαφοροποιείται ανάλογα με τις περιόδους, τις περιοχές ακόμα και το φύλο του νεκρού[4]. Το γεγονός ότι τα ειδώλια του αποθέτη διατηρούνται σε σχετικά καλή κατάσταση και κυρίως δεν φαίνεται να είναι σκόπιμα θραυσμένα – πρακτική που εντάσσεται στο τελετουργικό και απαντά στα ιερά – θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα επιχείρημα υπέρ της ταύτισής τους με κτερίσματα από τάφους. Και αυτή η εκδοχή όμως προσκρούει σε δυσκολίες.

Η βασικότερη θεωρώ ότι είναι η εικόνα που διαμορφώνεται μέσα από την αρχαιολογική έρευνα. Όπως μας πληροφορεί η Α. Τσαρούχα, η οποία εκπονεί διδακτορική διατριβή με θέμα τα νεκροταφεία της Άμφισσας, τα ειδώλια, τα μικρογραφικά αγγεία, αλλά και τα νομίσματα σπανίζουν ως ευρήματα στους τάφους της Άμφισσας[5]. Υπάρχουν κάποιες περιπτώσεις που στο πλαίσιο ταφικών τελετουργιών τα κτερίσματα τοποθετούνταν έξω από τους τάφους[6], αλλά τότε ανάλογα ευρήματα θα είχαν προκύψει από τις ανασκαφές στα νεκροταφεία της πόλης, γεγονός που δεν επιβεβαιώνεται ανασκαφικά. Η απουσία κοροπλαστικού υλικού συνολικά από τις ανασκαφές στην Άμφισσα είναι και ο λόγος για τον οποίο προτάσσουμε τη σπουδαιότητα του ευρήματος.

[3] Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 234.
[4] Huysecom - Papaikonomou - Papadopoulos 2012, 343.
[5] *Χρήμα*, 287.
[6] Τσαρούχα 2019, 692.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Η παντελής έλλειψη ανθρώπινων οστών είναι μία επιπλέον παράμετρος που αποδυναμώνει την ταύτιση των ειδωλίων με κτερίσματα. Αν λάβουμε υπόψη την ποσότητα των ευρημάτων, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι θα προέρχονταν από αντίστοιχα μεγάλο αριθμό τάφων. Στην περίπτωση, επομένως, της εκκαθάρισης του νεκροταφείου, έστω και ενδεικτικά, θα είχαν συμπαρασυρθεί και κάποια από τα οστά των ταφών.

Η τελευταία ερμηνεία, η οποία φαίνεται και η πιθανότερη, είναι ο αποθέτης να δημιουργήθηκε από την εκκαθάριση ή την καταστροφή κάποιου περιαστικού ιερού παρά το γεγονός ότι τα ειδώλια δεν διατηρούνται σε θραυσματική κατάσταση. Η θέση ενδείκνυται, καθώς βρίσκεται σε μικρή απόσταση από δρόμο που οδηγούσε στην πόλη από το λιμάνι της Κίρρας και στη συνέχεια στους Δελφούς, διασχίζοντας το Κρισσαίο πεδίο. Ακόμα και στη σύγχρονη πόλη το σημείο της ανασκαφής είναι δεξιά της κεντρικής οδικής αρτηρίας που οδηγεί σε αυτή.

Η μεγάλη ποικιλία ειδωλίων, καθώς και η αριθμητική υπεροχή των γυναικείων μορφών είναι συνήθεις στα ιερά. Οι ανασκαφές έχουν αποδείξει και είναι αποδεκτό από όλους τους μελετητές ότι οι ίδιοι τύποι ειδωλίων μπορούν να βρεθούν τόσο σε οικιστικά σύνολα, όσο και σε τάφους ή σε ιερά. Όπως αναφέρει ενδεικτικά η Δάφφα-Νικονάνου, «η πανάρχαια τελετουργική πράξη της προσφοράς δεν απαιτούσε τα αναθήματα να έχουν αυστηρά καθορισμένη μορφή σε σχέση με τη θεότητα στην οποία προσφέρονταν»[7]. Οι άνθρωποι στην αρχαιότητα, όπως και στις μέρες μας, άλλωστε, αφιέρωναν στους θεούς ό,τι διέθεταν.

Ένα ερώτημα που έχει απασχολήσει και συνεχίζει να απασχολεί την έρευνα είναι αν στα ιερά οι αναθέτες/τριες ανέθεταν το ομοίωμα της δικής τους εικόνας ή της λατρευόμενης θεότητας, καθώς και αν στους τάφους έμπαιναν τα είδωλα των νεκρών ή των θεοτήτων που σχετίζονταν με το θάνατο. Η δυσκολία έγκειται στο γεγονός ότι οι αρχαίοι Έλληνες έδωσαν στους θεούς τους τη μορφή των θνητών και έτσι η διάκριση μεταξύ τους είναι δύσκολη[8]. Κάποια ειδώλια λόγω των συμβόλων τους είναι ευκολότερο να ταυτιστούν με θεότητες (αιγίδα για απόδοση της Αθηνάς, λιοντάρι για την Κυβέλη, Έρως για την Αφροδίτη) ή σε κάποια η εικονογραφία έρχεται αρωγός στην απόδοση των μορφών. Οι θνητές δεν αποδίδονται ποτέ με κοντό χιτώνα που παραπέμπει αποκλειστικά στην Άρτεμη και συνήθως δεν αμφισβητείται η ταύτιση με την Αφροδίτη όταν γυναικείες μορφές αποδίδονται γυμνές ή ημίγυμνες.

[7] Δάφφα-Νικονάνου 1973, 24.
[8] Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 235.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Αντίθετα, βεβαίως ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν πρόσφατα ότι ειδώλια Αφροδίτης «ξαναντύθηκαν» για να αποδώσουν θνητές[9].

Συνεπώς τα ειδώλια χαρακτηρίζονται συνήθως ως απεικονίσεις θνητών, όταν οι μορφές συνοδεύονται από γενικά σύμβολα, όπως υδρίες, λίκνα κλπ., όταν η απόδοσή τους δεν συνάδει με απεικόνιση θεάς, όπως όταν εκτελούν κάποιο τελετουργικό χορό ή συμμετέχουν σε παιχνίδια ή σε απλό περίπατο με κάλυμμα κεφαλιού και ριπίδιο ή λόγω της ηλικίας τους, πολύ νεαρή ή αντίθετα πολύ μεγάλη. Σε αυτές τις περιπτώσεις μας διαφεύγει συνήθως η ερμηνεία τους: ίσως να απεικόνιζαν τις συμμετέχουσες στη λατρεία και όσες τελούσαν υπό τη διαρκή προστασία της θεάς ή οι αναθέσεις σχετίζονται με τελετές μύησης και ένταξης των νέων στον κόσμο των ενηλίκων.

Η Merker θεωρεί ότι η ανάθεση ενός ειδωλίου είναι προσωπική υπόθεση για τον κάθε αναθέτη, ενταγμένη παράλληλα στο δημόσιο τελετουργικό. Αυτό το υποκειμενικό στοιχείο πιθανώς ερμηνεύει εν μέρει την ποικιλία των τύπων που ουσιαστικά επιτελούν τον ίδιο σκοπό[10]. Αυτή η αμφισημία αποθαρρύνει συχνά τους μελετητές, πολλοί από τους οποίους αρνούνται να προσδώσουν συγκεκριμένη ερμηνεία στους εικονογραφικούς τύπους και θεωρούν ότι είναι το αρχαιολογικό περιβάλλον και μόνο αυτό που καθορίζει κατά περίπτωση τη διάκριση σε θεές ή θνητές. Η έλλειψη συμβόλων επιτρέπει την ανάθεση των ειδωλίων σε διαφορετικές θεότητες. Μερικοί φτάνουν, μάλιστα, στο σημείο να υποστηρίξουν ότι δεν είναι ούτε το αρχαιολογικό περιβάλλον, αλλά ο κάθε αναθέτης ξεχωριστά προσέδιδε στο ειδώλιο τη σημασία που επιθυμούσε και έτσι το ειδώλιο αποκτούσε «ταυτότητα» τη στιγμή της ανάθεσής του στο ιερό ή της κατάθεσής του στον τάφο[11].

Εφόσον οι εικονογραφικοί τύποι δεν είναι απαραίτητα δηλωτικοί της λατρείας, το βασικότερο ερώτημα είναι με ποιο τρόπο επιλέγονταν όσοι αφιερώνονταν σε ένα ιερό. Ήταν οι κοροπλάστες αυτοί που δημιουργούσαν και «επέβαλλαν» ένα θεματολόγιο ή είχαν και οι αναθέτες κάποια συμμετοχή; Οπωσδήποτε είναι σαφές ότι οι αναθέτες δεν είχαν τη δυνατότητα να αναθέσουν οι ίδιοι στο κοροπλαστικό εργαστήριο την παραγγελία συγκεκριμένων ειδωλίων τόσο γιατί το κόστος ήταν μεγάλο (έπρεπε να γεμίσει με πολλά ειδώλια ο κλίβανος για να είναι συμφέρουσα η καμίνευση), αλλά και λόγω του μηχανικού τρόπου

[9] Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 236.
[10] *Corinth* XVIII,IV, 322.
[11] Huysecom-Haxhi - Muller 2007.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αναπαραγωγής των ειδωλίων από μήτρες. Μπορούσαν, όμως, έμμεσα, με την ιδιότητά τους ως αγοραστών, να καταστήσουν δημοφιλή έναν εικονογραφικό τύπο.

Υπήρχε άραγε συμβολή ή ανάμειξη των ιερέων στον καθορισμό των τύπων και των παραγγελιών στα κατά τόπους εργαστήρια; Αποφάσιζαν ποιος τύπος ήταν ο καταλληλότερος και έδιναν μαζικές παραγγελίες στα εργαστήρια; Στον Ακροκόρινθο, μια έκταση δίπλα στο κεντρικό κλιμακοστάσιο που οδηγούσε στο ιερό προοριζόταν για την τοποθέτηση πάγκων που πουλούσαν αναθήματα[12]. Το γεγονός ότι μπορεί το ιερό να επωφελούνταν από την πώληση των αναθημάτων κάνει πιθανή την ανάμειξή τους στην επιλογή των προϊόντων. Η επιτόπου αγορά έστω κάποιων τύπων ενισχύεται στην περίπτωση του Ακροκόρινθου από την αποκλειστική ανεύρεση του δημοφιλούς τύπου της αναθέτριας με το χοιρίδιο που δεν βρέθηκε αλλού στην Κόρινθο.

Εκτός από την αμφισημία στην ταύτιση των τύπων που στερούνταν διακριτών συμβόλων, παρατηρείται συχνά να βρίσκονται από κοινού ειδώλια διαφορετικών θεοτήτων καθιστώντας δύσκολη την αναγνώριση της λατρευόμενης θεότητας. Κατά συνέπεια, η εύρεση του ειδωλίου μιας συγκεκριμένης θεότητας σε ένα ιερό δεν μπορεί να θεωρηθεί δεσμευτικό κριτήριο για την ταύτιση της λατρευόμενης θεότητας. Η B. Alroth το 1986 εισήγαγε τον όρο «επισκέπτες θεοί» για να δικαιολογήσει την παρουσία μιας θεότητας στο ιερό μιας άλλης. Πρόκειται για μια σύμβαση που επέτρεψε να δοθεί εξήγηση για την ποικιλομορφία των αναθημάτων που απαντούν σε ιερά και προηγουμένως φαίνονταν αταίριαστα. Ο όρος έχει έκτοτε χρησιμοποιηθεί κατά κόρον από τους μελετητές[13], δηλώνει όμως ταυτόχρονα ότι πρέπει σε κάθε ανάλογη περίπτωση να διευκρινίζεται η κύρια θεότητα, στο ιερό της οποίας συνυπάρχουν οι επισκέπτες θεοί. Ως συνηθέστερες επισκέπτριες θεές έχουν θεωρηθεί η Άρτεμη και η Αφροδίτη, οι οποίες με την ιδιότητά τους ως θεοτήτων της γονιμότητας και της κυριαρχίας πάνω στη φύση απαντούν σε πληθώρα ιερών.

Οι ερευνητές του Πανεπιστημίου της Lille A. Muller και St. Huysecom, έχουν σε σειρά άρθρων τους[14] αποσυνδέσει τη θεϊκή υπόσταση από ειδώλια που δεν παραπέμπουν ρητά σε θεότητες και υποστηρίζουν σθεναρά ότι οι πιστοί αναθέτουν στα ιερά ομοιώματα του εαυτού τους και όχι απεικονίσεις της λατρευόμενης θεότητας είτε πρόκειται για ειδώλια είτε για συνεπτυγμένες αποδόσεις, όπως είναι οι

[12] *Corinth* XVIII,III, 201.
[13] Muller 2019 (παραπέμπουμε στη γαλλική εκδοχή του άρθρου, την οποία ο συγγραφέας έχει αναρτήσει στο διαδίκτυο και γι'αυτό το λόγο διαφοροποιούνται οι σελίδες).
[14] Hugot κ.ά. 2016, 3. Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 236, 244. Huysecom-Haxhi 2015α, 14-15. Huysecom-Haxhi - Papaikonomou - Papadopoulos 2012, 349. Muller 2009, 94.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

προτομές[15]. Ο Muller έχει καταλήξει στη μελέτη του για το Θεσμοφόριο της Θάσου ότι όλα τα ειδώλια που είχαν παλαιότερα θεωρηθεί Δήμητρες και Κόρες λόγω της ταύτισης του ιερού, θα πρέπει να θεωρηθούν απλές θνητές αναθέτριες με υψωμένα χέρια σε δέηση[16].

Επανερχόμενοι στον αποθέτη της Άμφισσας, αν αποδεχθούμε ως πιθανότερη τη δημιουργία του από εκκαθάριση ιερού, το μεγάλο ζητούμενο είναι ο καθορισμός της λατρευόμενης θεότητας. Η παντελής απουσία αρχιτεκτονικών καταλοίπων, αλλά κυρίως επιγραφικών μαρτυριών δεν επιτρέπει να αποφανθούμε με βεβαιότητα για την ταυτότητα της θεότητας. Επίσης το γεγονός ότι η κεραμική παραμένει αδημοσίευτη είναι ένας επιπλέον παράγοντας που προκαλεί δυσχέρεια. Θα αναφέρουμε ενδεικτικά την περίπτωση του Αρτεμισίου στην Επίδαμνο, το οποίο επί σειρά ετών θεωρούνταν Αφροδίσιο μέχρι τη στιγμή που επιγραφή με ανάθεση στην Άρτεμη στο χείλος ενός μεγάλου σκύφου ανέτρεψε, σύμφωνα με τους μελετητές, την ταυτότητα της λατρευόμενης θεότητας[17].

Ελλείψει αδιάσειστων στοιχείων είμαστε υποχρεωμένοι να διατυπώσουμε σκέψεις συνυπολογίζοντας τις πληροφορίες για λατρείες που μαρτυρούνται στην πόλη από τις πηγές, καθώς και την τυπολογία των ειδωλίων.

Ο Παυσανίας, όπως αναφέραμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο, μαρτυρεί λατρεία της θεάς Αθηνάς στην ακρόπολη της πόλης της Άμφισσας με ναό και χάλκινο άγαλμά της που είχε μεταφερθεί ως λάφυρο από την Τροία. Το κάστρο των Σαλώνων είναι κτισμένο πάνω στα ερείπια της ακρόπολης της αρχαίας Άμφισσας και οι ανασκαφές δεν έχουν αποκαλύψει ευρήματα που να επιβεβαιώνουν την ύπαρξη λατρείας της θεάς. Η θέση του αποθέτη δεν μπορεί να σχετίζεται με τη μαρτυρία του Παυσανία, καθώς είναι εκτός των τειχών, αλλά δεν υπάρχουν και στοιχεία που θα οδηγούσαν σε μια τέτοια ταύτιση.

Ο θεός Απόλλωνας πρέπει να συγκαταλεγόταν ανάμεσα στις θεότητες που λατρεύονταν[18] στην περιοχή, αν και η λατρεία του δεν έχει πιστοποιηθεί ανασκαφικά[19]. Η γειτνίαση με το δελφικό ιερό είναι ένας βασικός παράγοντας, αλλά και η μυθολογία θέλει την πόλη, κατά μία εκδοχή, να πήρε το όνομά της από την κόρη του βασιλιά Μάκαρα, Άμφισσα, που ήταν η αγαπημένη του Απόλλωνα. Στη

[15] Muller 2019, 3.
[16] Muller 1996, 472-478.
[17] Muka - Muller - Tartari 2014, 277.
[18] Για τις θεότητες που λατρεύονταν στην Εσπερία Λοκρίδα και τα ιερά τους, βλ. Τσαρούχα 2017.
[19] Lerat 2009, II, 197.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

δυτική Λοκρίδα μαρτυρούνται δύο ιερά του θεού, το ιερό του Απόλλωνα Νασιώτα στο Χάλειον και του Απόλλωνα εν Φαιστίνω στον σημερινό Πάνορμο. Οι ανασκαφικές εργασίες στην Άμφισσα δεν έχουν φέρει στο φως ευρήματα που να τεκμηριώνουν τη λατρεία του. Έμμεση απόδειξη ή απλή ένδειξη αποτελούν τα δύο νομίσματα της πόλης που βρέθηκαν στο νομισματικό θησαυρό του αποθέτη με κεφαλή Απόλλωνα στον εμπροσθότυπο. Τα δύο περίτμητα μολύβδινα ελάσματα που επίσης βρέθηκαν στον αποθέτη και απεικονίζουν το θεό κιθαρωδό[20] υποδηλώνουν την παρουσία του στην πόλη. Από το κοροπλαστικό υλικό, το ειδώλιο αριθ. Κατ. 193 (Πίν. 37) που απεικονίζει γυμνή μορφή με σιγμοειδή στάση που στηρίζεται σε πεσσό στα αριστερά της είναι πιθανό να απεικονίζει τον Απόλλωνα. Τον Απόλλωνα, επίσης, έχουμε αναγνωρίσει στο πλακίδιο αριθ. Κατ. 742 (Πίν. 116) να προβάλλει σε έξεργο ανάγλυφο. Τα ευρήματα όμως δεν θεωρούνται επαρκή για απόδοση του ιερού στο θεό.

Στην Άμφισσα μαρτυρείται λατρεία του Ασκληπιού, η οποία θα πρέπει να είχε ιδιαίτερη σημασία για τους κατοίκους της πόλης κατά το 2ο και τον 1ο αι. π.Χ. Στο ιερό λάμβαναν χώρα απελευθερώσεις σκλάβων μέσω πλασματικής πώλησης του δούλου προς το θεό. Τα μόνα κατάλοιπα του Ασκληπιείου είναι οι ενεπίγραφοι λίθοι με τις απελευθερωτικές επιγραφές που βρέθηκαν στη συνοικία Πηγάδια[21], στη νότια πλευρά του κάστρου, στις σημερινές δηλαδή πηγές της πόλης. Απελευθερωτική επιγραφή από τους Δελφούς μας πληροφορεί ότι ένας δούλος πωλείται στον Πύθιο Απόλλωνα των Δελφών και στον Ασκληπιό της Άμφισσας[22].

Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 173 του τύπου 65 (Πίν. 33) αποδίδει ξαπλωμένη μορφή νεαρής ηλικίας, γένους αρσενικού, η οποία είναι καλυμμένη ολόκληρη από σκέπασμα και διακρίνεται μόνο το κεφάλι της. Τα παράλληλα που παραθέσαμε στον αντίστοιχο τύπο, με εξαίρεση ένα που απεικονίζει ηλικιωμένη γυναίκα, ανήκουν κυρίως σε τύπους που απεικονίζουν βρέφη σε λίκνο και μάλιστα έχουν στο εσωτερικό σβώλους ή χαλικάκια για να χρησιμεύουν ως κουδουνίστρες (πλαταγές). Διατυπώσαμε με επιφύλαξη την υπόθεση να απεικονίζεται κάποιος ασθενής που χρήζει ίασης από το θεό, καθώς παρεκκλίνοντας από τη συνήθη εικονογραφία, μαρτυρείται ανάγλυφο από

[20] *Χρήμα*, 325, αριθ. κατ. 216.
[21] Βλ. σχετικά και εισαγωγικό κεφάλαιο, επιγραφές. Κεραμόπουλλος 1904.
[22] Couve - Bourguet 1893, 361 (ἀπέδοτο Ἀριστίων Ἀναξανδρία Δελφὸς τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Πυθίῳ καὶ τῷ Ἀσκληπιῷ τῷ ἐν Ἀμφίσσαι παιδάριον οἰκογενές). Βλ. και Perdrizet 1985, 387.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

την περιοχή του Κεραμεικού, στο οποίο ο ασθενής απεικονίζεται τυλιγμένος κατ' αυτό τον τρόπο σε κλίνη[23].

Τα νομίσματα μπορούν να αποτελέσουν ένδειξη άσκησης λατρείας σε έναν χώρο, καθώς η εύρεσή τους σε ιερά δηλώνει ότι σχετίζονταν με κάποιο τρόπο με τις τελετουργίες και ότι οι πιστοί/επισκέπτες είχαν πρόσβαση σε αυτά και τα θεωρούσαν ταιριαστό ανάθημα για συγκεκριμένες θεότητες[24]. Η υπεύθυνη της Νομισματικής Συλλογής της Alpha Bank Δ. Τσαγκάρη σε προφορική επικοινωνία μας επισήμανε ότι το γεγονός ότι η πλειονότητα των νομισμάτων του αποθέτη είναι χάλκινες κοπές μικρής αξίας συνάδει με την έννοια του οβολού σε ιερό. Σε αντίθεση με την αναφορά της Melfi[25] ότι οι θησαυροί αξιοποιούνταν για τις ανάγκες του ιερού, η παραμονή τόσο μεγάλου αριθμού στο χώρο προφανώς οφειλόταν στη χαμηλή νομισματική αξία τους και στο γεγονός ότι δεν θα χρησίμευαν για τη χρηματοδότηση εργασιών στο ιερό. Επιπλέον, η προέλευση των νομισμάτων από γειτονικές περιοχές καταδεικνύει την εμβέλεια του ιερού. Όσον αφορά νομίσματα από πιο μακρινές περιοχές συνδέονται και αυτά με περιοχές που αποδεδειγμένα είχαν εμπορικές σχέσεις και συναλλαγές με την Άμφισσα και οι σχέσεις αυτές αποτυπώνονται και στην κεραμική, αλλά και στα αποτελέσματα που προέκυψαν από τη μελέτη των ειδωλίων και τον εντοπισμό των παραλλήλων τους.

Στην κλασική, αλλά και την ελληνιστική περίοδο σε κάποια ελληνικά ιερά οι πιστοί υποχρεούνταν να καταβάλλουν χρηματικά ποσά προκειμένου να τελέσουν θυσίες ή να λάβουν ίαση, ενώ σε μερικές περιπτώσεις τα νομίσματα αποτελούν προσφορές των πιστών στη θέση άλλων αναθημάτων. Ο Sokolowski, μεταξύ άλλων, εξέφρασε την άποψη ότι η παρουσία τους στα ιερά σχετιζόταν με περιόδους οικονομικών δυσχερειών και εξέλειπαν όταν οι δυσχέρειες αυτές έπαυαν να υπάρχουν. Επιγραφές που διατηρούν ιερούς νόμους καταγράφουν οδηγίες για τη συγκέντρωση των χρημάτων, τη φύλαξή τους, τη χρήση τους προς όφελος του ιερού

[23]. Βλ. Leventi 2003, το ανάγλυφο υπ' αριθ. R. 19, πίν. 18. Αυτό, αντίθετα, δεν συμβαίνει στο πολύ γνωστότερο ανάγλυφο με σκηνή θεραπείας από τον Πειραιά, ό.π., αριθ. R 13 πίν. 14.

[24] Pafford 2006, 175.

[25] Σύμφωνα με τη Melfi, οι θησαυροί ήταν προσωρινοί αποθηκευτικοί χώροι, τα χρήματα των οποίων στη συνέχεια χρησίμευαν για τις ανάγκες του ιερού για το οποίο προορίζονταν, βλ. Melfi 2014. Το ίδιο μας πληροφορεί και η επιγραφή SEG L 766 από την Κω, βλ. Pafford 2006, 95, στην οποία γίνεται λόγος για ετήσιο άδειασμα του θησαυρού της Αφροδίτης Πανδήμου. Στον Ωρωπό η επιγραφή I. Oropos 324 αναφέρει διάταγμα σύμφωνα με το οποίο οι παλιές δωρεές πρέπει να λιώσουν για να γίνουν νέες. Μάλιστα προσδιορίζει ότι αν δεν επαρκεί το περιεχόμενο του θησαυρού, η πόλη οφείλει να καλύψει τη διαφορά γιατί είναι υπεύθυνη για τα ιερά. Επιγραφές και από άλλες περιοχές ορίζουν τα χρήματα που έπρεπε να δοθούν για το άνοιγμα των θησαυρών (για παράδειγμα στην Ελευσίνα 4 δραχμές σε τεχνίτη για το άνοιγμα των δύο θησαυρών των θεοτήτων, *IG* II^2 1672, 301-302).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

και μαρτυρούν επιπλέον διάκριση ανάμεσα στα νομίσματα που ήταν για τους ιερείς και σε εκείνα που προορίζονταν για το ιερό. Ως απόμετρα ή ιερεώσυνα αναφέρονται τα νομίσματα που προορίζονταν για την ιέρεια, ενώ τα υπόλοιπα ήταν για τις ανάγκες της καλής λειτουργίας του ιερού και για τις θεότητες[26].

Οι νομισματικοί θησαυροί συνδέονται πολλές φορές με τον Ασκληπιό, καθώς επίσης και η αφιέρωση πήλινων ομοιωμάτων ανθρώπινων μελών, τα οποία βρέθηκαν κατά χιλιάδες στη Ρώμη, στην οποία η λατρεία του εισήχθη το 293 π.Χ. από την Επίδαυρο για την αντιμετώπιση επιδημίας, ενώ στην Ελλάδα βρέθηκαν μόνο στην Κόρινθο.

Από το Ασκληπιείο του Δαφνούντος[27], πόλης και λιμανιού των Φωκέων και των Λοκρών στην αρχαιότητα, προέρχονται μεταξύ των ευρημάτων και νομίσματα από τους χώρους που ενδεχομένως αποτελούσαν το άβατον και εγκοιμητήριον του ιερού, χώροι δηλαδή που συνδέονταν με τη θεραπευτική λατρεία. Το σημαντικότερο είναι ότι στο στρώμα καταστροφής του ναού βρέθηκαν δύο νομισματικοί θησαυροί με κοπές Φωκέων του 2ου αι. π.Χ., ενώ ένας τρίτος βρέθηκε έξω από το ναό. Σε αυτόν οι κοπές ήταν μακεδόνων βασιλέων, Αιτωλών, Σικυώνος, Χαλκίδας, Θεσπιαίων, Φωκέων και Λοκρών αναδεικνύοντας μέσα από τις ποικίλες προελεύσεις την εμβέλεια του ιερού και πέρα από τις γειτονικές περιοχές.

Στην Κόρινθο θησαυρός 11 νομισμάτων βρέθηκε σε λίθινο κιτίο μπροστά από το ναό του Ασκληπιού. Στη λατρεία του Ασκληπιού η αμοιβή ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για τις τελετουργικές, αλλά και για τις θεραπευτικές πρακτικές. Τα περισσότερα νομίσματα (6) είναι χάλκινα Λακεδαιμονίων και χρονολογούνται μεταξύ 42-31 π.Χ. Τα υπόλοιπα τέσσερα είναι ελληνιστικά και είναι χάλκινες κοπές της Ήλιδας και της Κέρκυρας. Παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των νομισμάτων είναι μικρός και τα νομίσματα μικρής αξίας, κάποια στοιχεία καθιστούν το θησαυρό ενδιαφέροντα και συγκεκριμένα, η σπανιότητα των λακωνικών νομισμάτων αλλού στην πόλη, η παρουσία μόνο ελληνικών χαλκών και όχι ρωμαϊκών και η πιθανή απόθεση των νομισμάτων σε ζεύγη ή σε πολλαπλάσια του δύο, προσδιορίζοντας ενδεχομένως το ποσό που ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλλουν οι προσκυνητές, προφανώς ταξιδιώτες από άλλα μέρη. Ο μικρός αριθμός θα πρέπει να οφείλεται σε απόθεσή τους στο θησαυρό μετά από άδειασμα που προηγήθηκε ή αφού είχε μείνει κενός για κάποιο διάστημα.

[26] Pafford 2006, 33-40.
[27] Βλ. σχετικά, Παπακωνσταντίνου 2009, 1237-1238.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Στο Ασκληπιείο της Περγάμου οι επισκέπτες που ήθελαν να μπουν στο εγκοιμητήριον έπρεπε να καταβάλουν στο θεό τρεις οβολούς. Στη Θάσο το ελάχιστο ποσό οριζόταν στον ένα οβολό. Αυτή η πτωτική εισφορά καταγράφεται και στη Δήλο όπου τα έσοδα από τους θησαυρούς σταδιακά μειώνονται[28]. Πολλές πληροφορίες δίνονται από επιγραφές για την περίοδο από τον 3ο έως τον 1ο αι. π.Χ. και αφορούν σε χρηματικά ποσά που δίνονταν από τους συμμετέχοντες σε ιερά στην Κω.

Η επιγραφή IG I^3 6[29] που χρονολογείται στο 460 π.Χ. περίπου, περιέχει το κείμενο ιερού νόμου της Αθήνας που ρυθμίζει θέματα των Ελευσινιακών Μυστηρίων και αποτελεί την πρώτη απόπειρα ρύθμισης των ιερών δωρεών, καθώς και την παλαιότερη μαρτυρία ιερέων που λάμβαναν χρήματα από ιδιώτες που εισέρχονταν στο ναό. Οι ιεροποιοί, ιερείς της Δήμητρας, οι Ευμολπίδες και οι Κήρυκες λάμβαναν, όπως κατά γράμμα δηλώνεται και στην επιγραφή, νομίσματα από τους μύστες για τα έξοδα του ιερού, ενώ τα υπόλοιπα ανήκαν στη θεά.

Οι πιστοί ανέθεταν στα ιερά τις απαρχές, οι οποίες στην Ελευσίνα αφορούσαν τα πρώτα σιτηρά της σοδειάς που προσφέρονταν στις ελευσινιακές θεότητες, αλλά θα μπορούσαν να αντιστοιχούν σε χρηματικό ποσό, όπως μαρτυρείται στον Ωρωπό, τη Θάσο και την Κω. Παραμένει ανοιχτό το ερώτημα αν οι απαρχές πρέπει να θεωρούνται φόρος για τη λατρεία, αντίτιμο για τη μύηση ή λατρευτική προσφορά, είναι όμως πιθανό να συνδυάζονται και τα τρία[30]. Στα ιερά αποδίδονταν επίσης ο πέλανος[31] και η προτέλεια[32], δύο θυσίες που θα μπορούσαν να ήταν εναλλακτικά σε είδος ή σε νομίσματα. Ειδικά για την προτέλεια, θησαυρός του 4ου αι. π.Χ. από το υπαίθριο ιερό της Αφροδίτης Ουρανίας, προστάτιδας του έρωτα και του γάμου, σε πλάτωμα της βόρειας κλιτύος της Ακρόπολης, φέρει επιγραφή (*θησαυρὸς ἀπαρχὲς ὁ Ἀφροδίτει Οὐρανίαι· προτέλεια γάμου*) και χαραγμένο το σύμβολο της μίας ασημένιας δραχμής που έπρεπε να κατατεθεί πριν από το γάμο (*προτέλεια*), προκειμένου η θεά να εξασφαλίσει στους νεόνυμφους ευτυχισμένη και γόνιμη έγγαμη ζωή[33].

Ανάλογος αριθμός με τα 1.000 νομίσματα που βρέθηκαν στον αποθέτη της Άμφισσας βρέθηκαν στο ιερό της Δήμητρας και Κόρης στην Κυρήνη. Πρόκειται για

[28] Melfi 2014, 761.
[29] Pafford 2006, 2-30.
[30] Pafford 2006, 61.
[31] Είναι γνωστά αρτύματα που προσφέρονταν ως πρώτοι καρποί στη θεότητα. Στο λεξικό της Σούδας όμως αναφέρεται ότι ήταν αμοιβή σε μαντείο.
[32] Θυσία προ του γάμου, αλλά σε επιγραφή από την Αθήνα SEG XLI 182 ήταν μία δραχμή για την Αφροδίτη Ουρανία.
[33] Αριθ. ευρ. Π 66-67. Μαχαίρα 2008, 138. Rosenzweig 2004, 21-25, 59-68.·

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

834 νομίσματα που καλύπτουν μια μεγάλη χρονική περίοδο και ήταν αναθήματα[34]. 600 χάλκινα νομίσματα βρέθηκαν μαζί με κεραμική, μεταλλικά αντικείμενα και ειδώλια στο «ιερό της Αφροδίτης» στην Επίδαμνο (Δυρράχιο).

Εκτός από τον Ασκληπιό, μαρτυρείται από τον Παυσανία στην Άμφισσα και η λατρεία των Ανάκτων παίδων, προς τιμή των οποίων οι Αμφισσείς τελούσαν μυστήρια. Δεν είναι σαφές αν πρόκειται για τους Διόσκουρους, για τους Κουρήτες ή για τους Καβίρους ή και για τοπικούς ήρωες. Στην Άμφισσα λατρεύονταν επίσης οι οικιστές της πόλης, Ανδραίμονας και Γόργη. Ο Παυσανίας αναφέρεται στους τάφους τους και της νύμφης Άμφισσας[35]. Καμία από αυτές τις λατρείες όμως δεν επιβεβαιώνεται ανασκαφικά.

Αν και, όπως επανειλημμένα αναφέραμε, η αριθμητική υπεροχή των γυναικείων ειδωλίων δεν είναι απαραιτήτως δηλωτική του φύλου του θεού ενός ιερού, θεωρούμε λογικό, σε περίπτωση που η λατρευόμενη θεότητα ήταν ανδρική, να υπήρχε σχετικά μεγαλύτερη εκπροσώπηση ανδρικών ειδωλίων μεταξύ των αναθημάτων. Στο Καβίριο της Θήβας[36], για παράδειγμα, κυριαρχούσαν οι ανδρικοί εικονογραφικοί τύποι ειδωλίων. Θεωρώ, επομένως, ότι οι τύποι των ειδωλίων μας οδηγούν σε γυναικεία θεότητα. Επιπρόσθετα, το κεφάλι αριθ. Κατ. 551 (Πίν. 88), που ξεπερνά κατά πολύ σε διαστάσεις τα υπόλοιπα, θα πρέπει να ανήκε σε πήλινο άγαλμα που ενδεχομένως απεικόνιζε τη λατρευόμενη θεότητα. Μην έχοντας στη διάθεσή μας κανένα αδιάσειστο στοιχείο για να προχωρήσουμε στην ταύτιση της θεότητας, θα εστιάσουμε σε επιμέρους ομάδες ή τύπους του κοροπλαστικού υλικού που θα μπορούσαν να μας αποκαλύψουν το συμβολικό τους περιεχόμενο.

Τύποι ειδωλίων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε χώρο λατρείας Δήμητρας

Η Α. Ψάλτη και η Α. Τσαρούχα σε πρόσφατη δημοσίευσή τους[37] εξέφρασαν την άποψη ότι η ομοιότητα του υλικού με ομοειδή ανασκαφικά σύνολα από ιερά Δήμητρας και ιδιαίτερα με Θεσμοφόρια θα πρέπει να διερευνηθεί, χωρίς όμως να μπορούν να αποφανθούν με βεβαιότητα ότι η Δήμητρα ήταν η λατρευόμενη θεότητα[38]. Στο ιερό της Δήμητρας και Κόρης στην Κόρινθο υπάρχει αναλογία

[34] Ψάλτη - Τσαρούχα 2017, 288 και σημ. 25.
[35] Παυσ., *Φωκικά*, 38.4-5.
[36] *Kabirenheiligtum* V.
[37] Ψάλτη - Τσαρούχα 2017.
[38] Ψάλτη - Τσαρούχα 2017, 289.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ευρημάτων και αναθημάτων, αφού και εκεί βρέθηκε μεγάλη ποσότητα μικκύλων αγγείων, μαγειρικών σκευών, αλλά και ειδωλίων ποικίλων τύπων.

Τα θεσμοφόρια είναι γιορτή που γίνεται προς τιμήν της θεάς Δήμητρας το φθινόπωρο (τέλη Οκτωβρίου), την περίοδο της σποράς. Κατά τη διάρκειά τους τελούνταν μυστηριακές τελετές και δρώμενα που θα εξασφάλιζαν την εύνοια της θεότητας για την απόκτηση καλής σοδειάς για τη γη, αλλά και για την ευγονία των ανθρώπων. Η θέση των Θεσμοφορίων είναι συνήθως σε υψώματα έξω από τις πόλεις ή στις παρυφές τους, κοντά στα τείχη. Η ύπαρξη ναού δεν είναι πάντοτε απαραίτητη για παρόμοια ιερά με αγροτικό χαρακτήρα[39].

Απαραίτητος στα Θεσμοφόρια είναι ο βωμός, γύρω από τον οποίο συνήθως αποκαλύπτονται στάχτες και οστά καμένων ζώων, και τα *μέγαρα*, κοιλώματα στα οποία είχε γίνει απόθεση των ζώων και στη συνέχεια είχαν γεμίσει με χώμα. Τα χοιρίδια τα είχαν ρίξει εκεί ζωντανά μερικούς μήνες νωρίτερα, κατά τη διάρκεια των Σκιροφορίων[40]. Τα *μέγαρα* άδειαζαν τις ημέρες της γιορτής, όταν οι «αντλήτριες» αφαιρούσαν τα απομεινάρια των σαπισμένων χοιριδίων για να τα αποθέσουν στο βωμό[41]. Ανάγλυφο του ύστερου 4ου αι. π.Χ. από την Τεγέα πιστοποιεί την τέλεση των θεσμοφορίων στην περιοχή. Απεικονίζεται ο Πλούτων, η Δήμητρα και η Κόρη και δύο γυναικείες μορφές που κατευθύνονται προς τις θεότητες, η μία με υδρία στο κεφάλι και οινοχόη στο αριστερό χέρι, και η άλλη με κάδο. Τόσο τα αγγεία που μεταφέρει η πρώτη μορφή, συνήθης εικονογραφικός τύπος των ειδωλίων που απαντούν στα αντίστοιχα ιερά, όσο και ο κάδος της δεύτερης συνδέουν τις μορφές με τελετές θεσμοφορίων. Ειδικά η μορφή με τον κάδο έχει ερμηνευθεί ότι απεικονίζει μία αντλήτρια που μεταφέρει στο αγγείο τα *σαπέντα* υλικά που αφαιρέθηκαν από τα μέγαρα[42]. Αναφορικά με τα ζώα που θυσιάζονταν στα Θεσμοφόρια, εξαίρεση φαίνεται να αποτελεί το Θεσμοφόριο της Πέλλας, στο οποίο σπανίζουν τα χοιρίδια[43].

Η Δάφφα-Νικονάνου στη μελέτη της για τα θεσσαλικά ιερά Δήμητρας κάνει αναφορά και σε άλλα γνωστά Θεσμοφόρια του ελλαδικού χώρου[44]. Το Θεσμοφόριο της Δημητριάδας, βρίσκεται εντός των τειχών και γειτνιάζει με το ανατολικό τείχος και το ανατολικό νεκροταφείο. Αν και από πολλούς μελετητές γίνεται αποδεκτή η

[39] Για τη θέση των Θεσμοφορίων, βλ. Δάφφα-Νικονάνου 1973, 42 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 104. Τσάκος - Γιαννακόπουλος 2014, 232 και ιδ. σημ. 5-6.
[40] Δάφφα-Νικονάνου 1973, 37.
[41] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 23-24.
[42] Λεβέντη 1994-1995, 94.
[43] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 104.
[44] Δάφφα-Νικονάνου 1973, 42 κ.ε.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

άποψη του Αρβανιτόπουλου ότι υπήρχε ναός και τέμενος, οι ανασκαφές δεν έχουν τεκμηριώσει την ύπαρξή τους[45]. Στην Πρόερνα ορισμένοι τύποι ειδωλίων σχετίζονται με τη λατρευόμενη θεότητα που είναι η Δήμητρα. Οι γυναικείες προτομές, υδριαφόροι, κουροτρόφοι, ομοιώματα ζώων, μικκύλα αγγεία και ιδιαίτερα η ανεύρεση κέρνου, τυπικού αγγείου για τη λατρεία της Δήμητρας, επιβεβαιώνουν την απόδοση του ιερού στη θεά. Σε αποθέτες ιερού Δήμητρας ανήκει το κοροπλαστικό υλικό από τις υπώρειες της ακρόπολης της Φαρσάλου, καθώς και σε αγροτικό ιερό τα ειδώλια στα Αμπέλια Φαρσάλου[46].

Αγροτικό ιερό στον Ορχομενό, έξω από την πόλη και σε απόσταση από τα τείχη, είναι πιθανό λόγω των χιλιάδων μικρογραφικών αγγείων, αλλά και των εκατοντάδων ειδωλίων, στα οποία συγκαταλέγονται υδριαφόροι και χοιρίδια, αλλά και των οστών μικρών ζώων, να αποδίδεται σε λατρεία Δήμητρας και Κόρης και σε τελετουργικό θεσμοφορίων[47].

Στο Θεσμοφόριο της Θεσσαλονίκης παχύς τοίχος όριζε τον κυκλικό περίβολο υπαίθριου ιερού. Έξω από τον περίβολο υπήρχε τεράστιος λάκκος λαξευμένος στο βράχο, όπου συγκεντρώνονταν τα απορρίμματα από τις χοές και τις θυσίες. Βρέθηκε μεγάλος αριθμός κινητών ευρημάτων, χονδροειδής άβαφη κεραμική, λύχνοι, εκλεπτυσμένη ερυθροβαφής κεραμική και εκατοντάδες τμήματα ειδωλίων.

Στην Πέλλα η αποκάλυψη μητρών, κλιβάνων, εργαλείων και ειδωλίων σε ιερά ενισχύει την άποψη της κατασκευής ειδωλίων μέσα στα ιερά, τα οποία στη συνέχεια χρησίμευαν ως αναθήματα[48]. Τα ειδώλια του Θεσμοφορίου αποδεικνύουν την ύπαρξη κοροπλαστικού εργαστηρίου που θα εξυπηρετούσε τις ανάγκες λατρείας των ιερών της υπαίθρου και θα ήταν εγκατεστημένο στις παρυφές της πόλης. Χαρακτηρίζεται από την παρουσία πολλών τύπων, μέτριας ποιότητας και από μακρά χρήση μητρών που δηλώνει μαζική παραγωγή.

Στα Άβδηρα μεγάλος αριθμός ειδωλίων προέρχεται από το ιερό της Δήμητρας σε εσχάρες και μέσα στο μεγάλο αποθέτη που περιείχε χιλιάδες υδρίσκες. Η ύπαρξη εργαστηρίων κοροπλαστικής θεωρείται βέβαιη και μάλιστα πρέπει και εδώ να είχε δημιουργηθεί ένα είδος θρησκευτικής βιοτεχνίας με προϊόντα για τα δημόσια τοπικά ιερά, τις ταφικές τελετουργίες και την άσκηση της ιδιωτικής λατρείας[49].

[45] Μπάτζιου-Ευσταθίου 2010, 186.
[46] Δάφφα-Νικονάνου 1973, 26-28.
[47] Αραβαντινός κ.ά. 2014, 62-65.
[48] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη - Ακαμάτης 2017, 115.
[49] Καλλιντζή 2017, 107.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Στη Λητή τα περισσότερα ειδώλια βρέθηκαν σε λαξευμένη στο βράχο θεατρόσχημη κατασκευή πίσω από τους δύο ναούς σε στρώμα καύσεων και μπορούν να παραβληθούν με αποθέσεις προσφορών σε ορύγματα - μέγαρα των Θεσμοφορίων.

Σε αποθέτες που ανήκουν σε ιερό Δήμητρας στην Κω[50] υπερτερούν τα ειδώλια υδριαφόρων, αλλά και ανδρικών ενδεδυμένων μορφών. Δεν λείπουν και άλλοι κοροπλαστικοί τύποι, όπως κουροτρόφοι, γυναικείες μορφές, ειδώλια παιδιών και ζώων, αλλά σε μικρότερη ποσότητα. Μεταξύ των ευρημάτων συγκαταλέγονται λυχνάρια και υδρίσκες, αλλά και επιτραπέζια και μαγειρικά σκεύη. Ενδιαφέρον εύρημα είναι οι μολύβδινοι κατάδεσμοι, οι οποίοι έχουν βρεθεί και σε ιερά Δήμητρας στην Κνίδο και στην Κόρινθο[51], ενώ σημαντικό στοιχείο για την ερμηνεία του συνόλου είναι η εύρεση οστών ζώων σε έναν από τους αποθέτες.

Στη Σάμο το Θεσμοφόριο βρίσκεται στο δυτικό άκρο της πόλης, σε απομονωμένο ύψωμα κοντά στην αρχαϊκή οχύρωση. Βρέθηκαν υπολείμματα θυσιών, άφθονα ειδώλια και αγγεία σε κτιστό βόθρο στα ανατολικά, αλλά και διάσπαρτα αναθήματα και σκεύη λατρείας σε όλη την έκταση του ιερού[52]. Στην Πριήνη στο ναό της Δήμητρας[53] τα αναθήματα τοποθετούνταν πάνω στα κτιστά βάθρα που περιέτρεχαν τους τοίχους. Στη Σάμο δεν βρέθηκαν κτιστές κατασκευές, οπότε είναι λογικό να υποθέσουμε την ύπαρξη ξύλινων ραφιών κατά μήκος των τοίχων. Στη Μοργκαντίνα της κεντρικής Σικελίας στο χώρο του ιερού αποκαλύφθηκε ράφι, όπου φαίνεται ότι ήταν τοποθετημένες οι πήλινες προτομές[54].

Με Θεσμοφόριο ταυτίζεται με βεβαιότητα και το ιερό της Δήμητρας και Κόρης Καρποφόρων στον Άγιο Σώστη της Τεγέας, όπως αποδεικνύεται και από τους εικονογραφικούς τύπους των ειδωλίων. Από τον 5ο αι. π.Χ. και έως την ελληνιστική εποχή απαντούν υδριαφόροι και γυναικείες μορφές με χοιρίδια, ενώ συχνά τα δύο σύμβολα συνδυάζονται. Χαρακτηριστικές επίσης για τη λατρεία είναι οι καθιστές γυναικείες μορφές που κρατούν άνθος στο ακουμπισμένο στο μέσον του στήθους χέρι και ίσως απεικονίζουν τις καρποφόρες θεές[55].

Σχετικά με τον εικονογραφικό τύπο της πεπλοφόρου με το χοιρίδιο, εκτός από την παρουσία του στο Bitalemi της Σικελίας εμφανίζονται στο Ηραίο της Τίρυνθας και από εκεί διαδίδονται και στο τοπικό εργαστήριο του Αγίου Σώστη. Όπως

[50] Σκέρλου - Γρηγοριάδου 2014, 119-148.
[51] Bookidis 1998, 229-231.
[52] Τσάκος - Γιαννακόπουλος 2014, 232.
[53] Schrader - Wiegand 1904, 151, εικ. 121-122.
[54] *AJA* 63 (1959), 169.
[55] Λεβέντη 1994-1995, 93. Βλ. και Καραπαναγιώτου - Λεβέντη 2018.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αναφέραμε, στον Άγιο Σώστη το χοιρίδιο συνδυάζεται με υδρία και το ίδιο συμβαίνει στην Αλικαρνασσό, τα Θεάγγελα και την Ιασό στη Μικρά Ασία και στην Ετρουρία[56]. Αντίθετα στην Κόρινθο και τη Μοργκαντίνα το χοιρίδιο συνδυάζεται με δάδα. Στο ιερό της Πέλλας δεν βρέθηκαν ειδώλια γυναικείων μορφών με χοιρίδια[57].

Τα ιερά της Δήμητρας στα διάφορα μέρη παρουσιάζουν ποικιλία τύπων ειδωλίων, όμως κάποιοι επαναλαμβάνονται. Για παράδειγμα, στο Θεσμοφόριο της Ερέτριας κυριαρχούν τα γυναικεία ειδώλια, μεταξύ των οποίων υδριαφόροι, προτομές, καθιστές μορφές και παιδιά (περισσότερες γυναίκες και παιδιά από την Κόρινθο). Απουσιάζει ο τύπος των γυναικών με τα χοιρίδια που απαντά στην Κόρινθο, αλλά υπάρχουν μουσικοί που αντίστοιχα δεν απαντούν στον Ακροκόρινθο. Στο Bitalemi στη Σικελία απαντούν τύποι γυναικών με χοιρίδια, όπως στην Κόρινθο, αλλά και προτομές, καθιστές θεότητες και κουροτρόφοι.

Συνοψίζοντας τις πληροφορίες που έχουν προκύψει από την ανασκαφική έρευνα συμπεραίνουμε ότι για την ταύτιση ενός χώρου και την απόδοσή του σε Θεσμοφόριο τα βασικά χαρακτηριστικά είναι η θέση του ιερού εκτός των τειχών ή γενικά στις παρυφές της πόλης, η ύπαρξη βωμού και μεγάρων για την απόθεση των θυσιών χωρίς να είναι απαραίτητη η παρουσία μνημειώδους αρχιτεκτονικής, και η παρουσία συγκεκριμένων εικονογραφικών τύπων ειδωλίων με κυριότερο αυτό των υδριαφόρων γυναικών. Η καθαρτική σημασία του νερού ήταν καθοριστική στις τελετές και οι υδρίες των ειδωλίων δηλώνουν ακριβώς την πρακτική αυτή[58]. Συχνά, άλλωστε, τα ιερά βρίσκονται κοντά σε φυσικές πηγές. Τέλος, άλλοι τύποι αναθετριών που εμφανίζονται συχνά είναι αυτές που κρατούν στο ένα χέρι τους χοιρίδιο, άλλοτε μεμονωμένο και άλλοτε συνδυαστικά με υδρία ή δάδα. Ο τύπος αυτός είτε αποδίδει εικονογραφικά τις τελετουργικές διαδικασίες που λάμβαναν χώρα κατά τη διάρκεια της γιορτής, είτε λειτουργεί ως δηλωτικό αναίμακτων θυσιών όταν δεν τελούνταν πραγματικές θυσίες χοιριδίων. Άλλοι τύποι ειδωλίων συνήθεις σε Θεσμοφόρια είναι οι κουροτρόφοι και οι προτομές[59] που πιθανότατα παραπέμπουν στις δύο θεότητες, Δήμητρα και Κόρη.

[56] Καραπαναγιώτου - Λεβέντη 2018, 210 και σημ. 21.
[57] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 71. Εκτός από την απουσία αυτού του τύπου αναθέτριας περιορισμένη είναι και η παρουσία μεμονωμένων ειδωλίων χοιριδίων: μόνο τρία βρέθηκαν σχεδόν ακέραια και άλλα τρία τμήματα κεφαλιών χοίρων.
[58] Ο Sguaitamatti (1984, 34) υποστήριξε ότι η υδρία συμβολίζει ακριβώς την καθαρτική ιδιότητα του νερού και δεν αποτελεί σύμβολο της μορφής.
[59] Στις κουροτρόφους και τις προτομές και στην αναθεώρηση των συμβολισμών τους θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Αν τώρα προσπαθήσουμε να αξιοποιήσουμε τα δεδομένα από τα παραδείγματα άλλων Θεσμοφορίων για να κατανοήσουμε και να ερμηνεύσουμε τα ευρήματα της Άμφισσας, θα σημειώσουμε τα ακόλουθα. Η ανασκαφή απέδειξε ότι βρισκόμαστε ενώπιον ενός αποθέτη εκτός των τειχών της πόλης, στις παρυφές του νότιου νεκροταφείου, στοιχεία που αποτελούν προϋποθέσεις για όλα τα ιερά των Θεσμοφορίων. Δεν έχουν βρεθεί αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, αλλά, όπως ήδη αναφέραμε, η ύπαρξη ναού δεν θεωρείται απαραίτητη. Η ποικιλία των αντικειμένων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται μεγάλος αριθμός ειδωλίων, μικρογραφικά αγγεία, μαγειρικά σκεύη, λυχνάρια κλπ. συμφωνεί με ευρήματα ανάλογων ιερών.

Εστιάζοντας στους εικονογραφικούς τύπους των ειδωλίων υπάρχουν τύποι που θα μπορούσαν να συνδεθούν με λατρεία της Δήμητρας. Συγκεκριμένα, το ειδώλιο αριθ. Κατ. 196 (Πίν. 38), που σώζεται αποσπασματικά και αποδίδει γυναικεία μορφή με στεφάνη ή πόλο στο κεφάλι και δάδα στο αριστερό της χέρι, είναι πιθανό να αποδίδει τη θεά. Στην Κόρινθο[60] απαντούν τέσσερις διαφορετικοί τύποι γυναικείων μορφών με δάδα, οι οποίοι ταυτίζονται με την ίδια τη θεότητα ή με κάποια από τις παρέδρους της, όχι όμως με αναθέτριες. Πολλά ειδώλια όρθιων γυναικείων μορφών από την Αίγυπτο[61] που κρατούν μεγάλη δάδα στη δεξιά πλευρά τους ταυτίζονται με τη θεά Δήμητρα. Στη Μοργκαντίνα[62], 150 από τα συνολικά 446 καταλογογραφημένα ειδώλια που προέρχονται από αποθέτες ιερών σχετίζονται με τη θεά Περσεφόνη. Συνυφασμένα με τη θεά θεωρούνται τα ειδώλια γυναικείων μορφών με πόλο στο κεφάλι, χοιρίδιο και δάδα στα χέρια. Τα ειδώλια με δάδα είναι πιθανό να απεικονίζουν ιέρειες της θεάς ή γυναίκες μυημένες στη λατρεία της, όπως καταδεικνύεται από τύπους της μεγάλης πλαστικής ή από επιτύμβια ανάγλυφα[63]. Σε αυτή την περίπτωση οι θνητές υιοθετούν τον εικονογραφικό τύπο της θεότητας και απεικονίζονταν και αυτές με δάδα «κατ' εικόνα και ομοίωσή» της.

Υπάρχουν όμως και άλλες γυναικείες θεότητες που αποδίδονται ως δαδούχοι, όπως η Άρτεμη και η Εκάτη ή η Εννοδία[64]. Η Εκάτη, μάλιστα, ως θεότητα που προστατεύει τα περάσματα και τα τρίστρατα έχει τα ιερά της κοντά σε εξόδους πόλεων.

[60] *Corinth* XVIII, IV, 124, πίν. 25-26, H23-H27.
[61] Dunand 1990, 50, αριθ. 66-73.
[62] Bell, *Morgantina*, 82, πίν. 17-19, αριθ. 64-84.
[63] Klöckner 2013, 317 και Leventi 2019, 69-70. Βλ. Για παράδειγμα την Ηγησώ, άγαλμα που απεικονίζει ιέρεια της Δήμητρας και σύμφωνα με πρόσφατη πρόταση αποκατάστασης μπορεί να κρατούσε δάδα, καθώς και ιέρειες της Δήμητρας σε επιτύμβια ανάγλυφα από τη Σμύρνη.
[64] Stamatopoulou 2014, 222-223, εικ. 27.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Οι κουροτρόφοι είναι ένας τύπος που παραδοσιακά συνδέεται με τη λατρεία της Δήμητρας και τα Θεσμοφόρια[65]. Απαντά στα περισσότερα ιερά της θεάς, καθώς είναι η ίδια κουροτρόφος και ως θεά της γονιμότητας διασφάλιζε μέσω της ευγονίας των γυναικών τη διαδοχή των γενεών[66]. Από τον αποθέτη προέρχονται μόνο τρεις κουροτρόφοι, τα ειδώλια αριθ. Κατ. 211-213 (Πίν. 42), όπου οι γυναικείες μορφές κρατούν το βρέφος στην αριστερή πλευρά τους, όπως είναι ο συνήθης εικονογραφικός τύπος. Ο αριθμός των ειδωλίων είναι πολύ μικρός ώστε να θεωρηθεί καθοριστικός για απόδοση του συγκεκριμένου χώρου σε ιερό Δήμητρας. Δεν πρέπει επιπλέον να αγνοήσουμε ότι την ιδιότητα της κουροτρόφου θεότητας είχαν και η Άρτεμη, η Αφροδίτη ή και οι Νύμφες. Ακόμη και ο Απόλλωνας συγκαταλέγεται στις κουροτρόφους θεότητες, όπως φαίνεται και από το ιερό του στο Σωρό Μαγνησίας. Στα αναθήματα του Σωρού περιλαμβάνονται αγάλματα παιδιών και συγκεκριμένα αγοριών, δηλωτικά της επιθυμίας των αναθετών για ευγονία, αλλά και ευόδωση της ανάπτυξης των αρσενικών παιδιών[67].

Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 170-171 (Πίν. 32) απεικονίζουν κατά τη γνώμη μας τη Βαυβώ[68], τη γριά ακόλουθο της Δήμητρας που προσπαθεί να την κάνει να ξεχάσει τη θλίψη της για το χαμό της κόρης της. Μία από τις παραλλαγές του τύπου, κατά τον K. Schefold[69], απεικονίζει γυναίκα την ώρα του τοκετού, όπως τα ειδώλια της Άμφισσας. Τα ειδώλια συνδέονται με τη γονιμότητα, αλλά ταυτόχρονα λειτουργούν και ως αποτροπαϊκά, γι' αυτό το λόγο και τα συναντούμε σε τάφους ή πολλές φορές φέρουν διαμπερή οπή στο άνω μέρος που δηλώνει ότι χρησίμευαν και ως περίαπτα. Σε αυτή την κατηγορία συγκαταλέγεται το αριθ. Κατ. 171 (Πίν. 32), το οποίο φέρει οπή ανάρτησης.

Ένας άλλος τύπος και μάλιστα ιδιαίτερα καθοριστικός για ταύτιση του χώρου με Θεσμοφόριο είναι η παρουσία χοιριδίων. Η ανασκαφή δεν αποκάλυψε οστά ζώων που απαντούν σε αυτά τα ιερά. Τα ειδώλια χοιριδίων είναι πιθανό ότι συμβόλιζαν αναίμακτες θυσίες σε περιπτώσεις επαρχιακών ιερών που οι αναθέτες δεν θα είχαν την οικονομική δυνατότητα για πραγματικές θυσίες. Σύμφωνα με τη Merker, το να θεωρήσουμε τα ειδώλια απλώς ως φθηνά υποκατάστατα, προσιτά σε όλους, αλλά στη θέση ακριβότερων αναθημάτων, αποτελεί υπεραπλούστευση του ρόλου τους, καθώς

[65] Τσάκος - Γιαννακόπουλος 2014, 236. Δάφφα-Νικονάνου 1973, 32.
[66] Σκέρλου - Γρηγοριάδου 2014, 124.
[67] Λεβέντη 2006, 300-301.
[68] Αναλυτικά, βλ. τύπο 63.
[69] Schefold 1954.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

τα ειδώλια ως αντικείμενο προσφοράς είναι το παλαιότερο και μακροβιότερο[70]. Βεβαίως και εκείνη ισχυρίζεται ότι αυτό μπορεί να ισχύει στην περίπτωση ανάθεσης ειδωλίων ζώων, των οποίων οι θυσίες ήταν ιδιαίτερα δαπανηρές.

Στην Άμφισσα είναι μόνο δύο τα χοιρίδια, αριθ. Κατ. 729-730 (Πίν. 113-114), που συγκαταλέγονται σε αυτό το μεγάλο σύνολο ειδωλίων, γεγονός που δεν καθιστά τον τύπο ιδιαίτερα σημαντικό για την ερμηνεία του χώρου.

Εκτός από τα χοιρίδια στον αποθέτη βρέθηκαν και ειδώλια πετεινών που συχνά συνδέονται με τη Δήμητρα. Στους Επιζεφύριους Λοκρούς[71] ο πετεινός σχετίζεται στενά με την Κόρη της Δήμητρας, την Περσεφόνη, και ως εικονογραφικό μοτίβο απαντά στους πίνακες, στα χέρια γυναικείων ειδωλίων από το ιερό της θεάς, καθώς και σε ανάγλυφα και σε λίγα ειδώλια. Ο πετεινός συμβολίζει την αρρενωπότητα, τη γενναιότητα και το μαχητικό πνεύμα, ταυτόχρονα όμως και τη σεξουαλική διάθεση.

Πετεινοί σε ζεύγος απαντούν πρώτη φορά σε παιδικό τάφο στην Αθήνα το 740 π.Χ. και εραλδικές παραστάσεις πετεινών εμφανίζονται στην παραγωγή των μελανόγραφων εργαστηρίων. Είναι πιθανόν οι εραλδικές παραστάσεις να συνδέονται με την κοκορομαχία[72] που αναδεικνύουν το ετοιμοπόλεμο και το αγωνιστικό πνεύμα που συμβολίζει το πτηνό και ήταν αγαπημένο παιχνίδι των αγοριών. Ο πετεινός συνδέεται όμως και με τον Ασκληπιό και τον Διόνυσο, συμβολίζοντας την υγεία, τις ποικίλες όψεις της ζωής, όπως η ενηλικίωση των εφήβων, ο γάμος, ο έρωτας[73].

Ειδώλια πετεινών περιλαμβάνονται στον αποθέτη. Τα αριθ. Κατ. 708-716 (Πίν. 110) είναι μικρά χειροποίητα, τα αριθ. Κατ 717-721 (Πίν. 111-112) είναι κατασκευασμένα με μήτρα, ενώ τα αριθ. Κατ. 723-724 (Πίν. 112) που πατούν σε συμφυή βάση, έχουν ανοιχτά τα φτερά, προτεταμένο το λαιμό και πιθανόν αποδίδουν κοκορομαχία.

Αν και η κεραμική του αποθέτη παραμένει αδημοσίευτη, γνωρίζουμε ότι περιλαμβάνονταν μικκύλα αγγεία (κύπελλα, σκύφοι, κάνθαροι, υδρίες, κρατηρίσκοι), αλλά και μαγειρικά σκεύη που ήταν απαραίτητα στα τελετουργικά δείπνα, καθώς και

[70] *Corinth* XVIII,IV, 322.
[71] Sourvinou-Inwood 1978, για τον πετεινό, σ. 108.
[72] Αβρονιδάκη - Σαμπετάι 2016, 29-30.
[73] *Ειδώλιο*, 314-315, αριθ. κατ. 316 [Ε. Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου]. Για τους συμβολισμούς του πετεινού, βλ. Kathariou 2006.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

λύχνοι απαραίτητοι για το φωτισμό[74]. Στην πρόσφατη έκθεση του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης παρουσιάστηκε από τον αποθέτη δακτυλιόσχημος κέρνος. Ο κέρνος αρχικά είχε έξι μικρογραφικά αγγεία προσαρμοσμένα στο δακτύλιο, από τα οποία σώζονται αποσπασματικά τα τρία[75]. Τα αγγεία έφεραν οπή στον πυθμένα που επικοινωνούσε με το δακτύλιο, θα χρησιμοποιούνταν πιθανώς σε λατρευτικές τελετές, όπως ανάλογα αγγεία που έχουν βρεθεί σε ανασκαφές. Σύμφωνα με τη Δάφφα-Νικονάνου, η παρουσία του κέρνου είναι συχνά δηλωτική της λατρείας Δήμητρας, άποψη την οποία αμφισβητεί η Χρ. Μητσοπούλου αναφέροντας ότι κανένα αγγείο τέτοιας τυπολογίας δεν προέρχεται από χώρο που να αποδίδεται σε λατρεία Δήμητρας ή από κάποιο ιερό της[76].

Η Α. Ψάλτη και η Α. Τσαρούχα εκφράζουν την άποψη ότι με λατρεία Δήμητρας θα πρέπει να συνδεθεί και ο μεγάλος αριθμός πήλινων μικρογραφικών προσωπείων που βρέθηκαν στον αποθέτη, καθώς θεατρόσχημες κατασκευές για πραγματοποίηση τελετουργικών δρώμενων απαντούν σε ιερά της στις Συρακούσες, την Κόρινθο, την Πέργαμο και τη Λυκόσουρα[77]. Επίσης ειδώλια κωμικών ηθοποιών απαντούν συχνά σε ιερά Δήμητρας σχετιζόμενα με την προσπάθεια να ξεχαστεί η θεά από τη θλίψη της για την απαγωγή της Κόρης[78].

Τα προσωπεία ή θέματα που άπτονται του θεάτρου προορίζονταν συχνά για αναθήματα και στους θεούς του Κάτω Κόσμου[79] ή στον Διόνυσο[80]. Λατρεία Διονύσου ίσως δηλώνει η ύπαρξη θεατρικών προσωπείων στο ιερό της Δήμητρας στην Πρόερνα της Θεσσαλίας[81]. Οι ιδιότητες των δύο θεοτήτων σχετίζονται, καθώς ο Διόνυσος ήταν θεός των δέντρων και της καρποφορίας πριν γίνει θεός της αμπέλου[82]. Και στο Θεσμοφόριο της Πέλλας υπάρχουν ειδώλια του θεού, αλλά και Πανός που δείχνουν σχέση των διονυσιακών στοιχείων με τα Θεσμοφόρια[83] Ο τύπος των προσωπείων μας, αν και πρόκειται για μικρογραφικά αντικείμενα, παραπέμπει στην κατηγορία των επίπεδων θεατρικών προσωπείων, τα οποία πιθανόν συνδέονται με τα

[74] Μια πρώτη μελέτη των λύχνων και διάκριση σε τύπους γίνεται στο υπό δημοσίευση άρθρο των Ψάλτη και Τσαρούχα από το συνέδριο για το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδος που πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2018.
[75] *Χρήμα*, 310, αριθ. κατ. 201.
[76]. Mitsopoulou 2010, 156.
[77] Πινγιάτογλου, στο Λεβέντη - Μητσοπούλου, 214.
[78] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2017, 40.
[79] Pisani 2006α, 1141.
[80] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2017, 40.
[81] Δάφφα-Νικονάνου 1973, 51-52. Μπάτζιου-Ευσταθίου 2010, 187.
[82] Δάφφα-Νικονάνου 1973, 52.
[83] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*, 64-67.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

λεγόμενα oscilla, που αναρτούνταν σε δέντρα στο πλαίσιο θρησκευτικών εορτών[84]. Πρόκειται για είδος δημοφιλές από τα μέσα του 1ου αι. μ.Χ., αλλά σε ευρεία χρήση και νωρίτερα, στο οποίο αποδίδεται θρησκευτικός, αναθηματικός, αλλά συγχρόνως και αποτροπαϊκός χαρακτήρας.

Όπως κατέστη σαφές, υπάρχουν τύποι ειδωλίων του αποθέτη, οι οποίοι θα μπορούσαν να σχετίζονται με ιερό Δήμητρας. Παραμένουμε όμως επιφυλακτικοί στην απόδοση του ιερού στη θεά αυτή, καθώς από τον αποθέτη απουσιάζει παντελώς ένας συγκεκριμένος κοροπλαστικός τύπος, ο οποίος απαντά σχεδόν σε όλους τους χώρους που μαρτυρείται λατρεία Δήμητρας. Πρόκειται για τις υδριαφόρους, ειδώλια γυναικείων μορφών που μεταφέρουν υδρίες πάνω στο κεφάλι τους. Σε όλα τα Θεσμοφόρια στα οποία αναφερθήκαμε, ο εικονογραφικός τύπος των υδριαφόρων υπερτερεί, και αν όχι, πάντως δεν απουσιάζει.

Τύποι ειδωλίων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε χώρο λατρείας Αφροδίτης

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο αποθέτης βρισκόταν κοντά στο νεκροταφείο και εκτός των τειχών της πόλης. Στην περίπτωση του ιερού της Πασικράτας στη Δημητριάδα[85], η οποία από τον Αρβανιτόπουλο ταυτίστηκε με την Αφροδίτη εξαιτίας της εύρεσης μικρού αριθμού ειδωλίων που απεικονίζουν τη θεά, προσδόθηκε στη συνέχεια από τον Ν. Παπαχατζή ταφικός χαρακτήρας στη θεότητα λόγω της γειτνίασης του ιερού της με τους τάφους του νεκροταφείου. Μαζί λατρεύεται και η Άρτεμη Εννοδία. Αποτέλεσμα της ταύτισης αυτής και της αποδοχής της από πολλούς ερευνητές ήταν η απόδοση ταφικού χαρακτήρα σε πολλά περιαστικά ιερά. Νεότεροι μελετητές, μεταξύ αυτών και η Μ. Σταματοπούλου που μελετά εκ νέου το υλικό του Αρβανιτόπουλου, δεν αποδέχεται τον ταφικό χαρακτήρα, αλλά αντιπροτείνει τον προφυλακτικό χαρακτήρα της λατρευόμενης θεάς και ειδικά για τις νεαρές γυναίκες και τα παιδιά, καταλήγοντας στην Άρτεμη[86].

Το υλικό προέρχεται από λάκκους κοντά σε τάφους, χωρίς ένδειξη οικοδομήματος που να γειτνιάζει και με ευρήματα που καλύπτουν πέντε αιώνες (3ος αι. π.Χ.-2ος αι. μ.Χ.), και κοντά σε μία από τις πύλες της πόλης. Θεωρήθηκε ότι αποτελούν εκκαθάριση ιερού, καθώς μαρτυρούνται ανάλογοι αποθέτες εκτός των

[84] Ζωγράφου 2014, 385.
[85] Stamatopoulou 2014, 208.
[86] Ό.π., 209.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

τειχών και πλησίον των νεκροταφείων, οι οποίοι είτε είναι αποτέλεσμα εκκαθάρισης ιερού είτε εξαγνισμού χώρων ταφής[87]. Είναι ενδιαφέρον, και από όσο γνωρίζω μοναδική αναφορά, ότι η Μ. Σταματοπούλου αναφέρεται στον αποθέτη της Άμφισσας και υποστηρίζει ότι ανήκει σε ιερό[88].

Αν και αρχικά η λατρεία της Αφροδίτης μέσα στα όρια ενός νεκροταφείου φαίνεται μη αρμόζουσα, οι πηγές τη συσχετίζουν με τους νεκρούς, ενώ και στους Δελφούς αναφέρεται ως επιτύμβια[89]. Στη Μακεδονία ειδικά απαντά σε ταφικά περιβάλλοντα και ενδεχομένως υπάρχει συγκερασμός της με την Περσεφόνη. Μεγάλος αριθμός ειδωλίων που απεικονίζουν τη θεά, αλλά και Έρωτες, γυμνές ή ενδεδυμένες γυναικείες μορφές, προτομές κλπ. απαντούν σε γυναικείους τάφους δηλώνοντας την προσδοκία των αναθετών να εξασφαλίσουν την εύνοια και την προστασία της θεάς. Σε πολλές περιπτώσεις οι γυναικείες προτομές σε τάφους του 4ου αι. π.Χ. και της ελληνιστικής εποχής έχουν ταυτιστεί με την Πασικράτα / Αφροδίτη των νεκρών, αν και η παράλληλη εύρεσή τους και σε διαφορετικά αρχαιολογικά περιβάλλοντα θέτει υπό αμφισβήτηση αυτή την ταύτιση. Άλλωστε θεότητες, όπως η Αφροδίτη, η Άρτεμη ή η Περσεφόνη επιδέχονται πολλές ιδιότητες και θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να εξετάζονται ανάλογα με τον τόπο εύρεσης.

Η Πασικράτα εκτός από τη Δημητριάδα μαρτυρείται στην Ήπειρο και τη βόρεια Μακεδονία, και εκτός ελλαδικού χώρου στη Σικελία. Μάλιστα στο ιερό της Δήμητρας Μαλοφόρου στον Σελινούντα η Πασικράτεια ταυτίστηκε με την Περσεφόνη ή την Άρτεμη. Τα ευρήματα της Δημητριάδας αποδεικνύουν ότι η γειτνίαση με το νεκροταφείο δεν διαφοροποιεί το χαρακτήρα τους από άλλα που θα βρίσκονταν σε αστικά ιερά. Η άλλη θεότητα που συλλατρεύεται είναι η Άρτεμη Εννοδία, η λατρεία της οποίας είναι διαδεδομένη στη Θεσσαλία, έξω από τα όρια της οποίας γίνεται συγκερασμός με την Άρτεμη και κυρίως με την Εκάτη. Είναι θεότητα των δρόμων, των περασμάτων και των τριστράτων, αλλά και χθόνια θεότητα που λατρεύεται σε νεκροταφεία. Συχνά κατά συνέπεια τα ιερά της βρίσκονται κοντά στα τείχη της πόλης και στα νεκροταφεία.

Η Σταματοπούλου καταλήγει ότι σε πολλές περιπτώσεις τα παραδείγματα των ιερών ή των οικοδομημάτων που βρέθηκαν κοντά σε νεκροταφεία δεν είναι επαρκώς τεκμηριωμένα για να αποδοθεί με βεβαιότητα ταφική λατρεία στο ιερό ή χρήση στο

[87] Ό.π., 210 και σημ. 14.
[88] Ό.π., 211.
[89] Ό.π., 216.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αντίστοιχο οικοδόμημα. Η Εννοδία πράγματι στις πηγές συνδέεται με τη Δήμητρα και τους νεκρούς, αυτό όμως δεν πρέπει απαραίτητα ή απαρέγκλιτα να δηλώνει ταφικό χαρακτήρα για όλα τα ιερά που βρίσκονται γύρω από το άστυ, εκτός των τειχών και κοντά σε πύλες και νεκροταφεία. Στη συγκεκριμένη θεότητα είναι και η ιδιότητά της ως προστάτιδας των δρόμων και των περασμάτων που ασφαλώς καθορίζει τη θέση των ιερών της. Επίσης έξω από πόλεις και κοντά σε πηγές βρίσκονται τα ιερά Νυμφών. Τελευταίο και καθοριστικότερο, η Σταματοπούλου ερμηνεύει το «πασικράτα» ως επίθετο της Άρτεμης και όχι της Αφροδίτης και υποστηρίζει ότι συνάδει τόσο στο ρόλο της ως θεότητας που προστατεύει τις γυναίκες και τα παιδιά και όσον αφορά τη θέση του ιερού στη ζώνη μεταξύ οικισμού και νεκροταφείων[90].

Περιαστικά ιερά κοντά σε πύλες πόλεων και σε νεκροταφεία έχουν βρεθεί σε πολλές ελληνικές πόλεις και συνήθως είναι αφιερωμένα σε Δήμητρα και Κόρη, Κυβέλη, Εκάτη, Νύμφες, κουροτρόφους θεότητες ή σε θεότητες που έχουν θεραπευτικές ιδιότητες, όπως ο Ασκληπιός και ο Απόλλων[91]. Δεν θα πρέπει να προκρίνεται ο ταφικός χαρακτήρας, αλλά ενδεχομένως ο προστατευτικός των ορίων της πόλης και της εισόδου σε αυτή.

Ο αποθέτης της Άμφισσας βρίσκεται κοντά σε χώρο νεκροταφείου και δεν είναι εύκολο να πούμε αν η λατρεία του ενδεχόμενου ιερού είχε ταφικό ή προστατευτικό και αποτροπαϊκό χαρακτήρα λόγω της θέσης του στην είσοδο της πόλης. Μεταξύ των ειδωλίων συγκαταλέγονται αρκετοί τύποι που σχετίζονται με την Αφροδίτη. Καταρχάς τα ειδώλια των τύπων 66-68, αριθ. Κατ. 174-176 (Πίν. 34), πιθανότατα απεικονίζουν την ίδια τη θεότητα να στηρίζεται σε πεσσό στα αριστερά της, στα πρώτα δύο, και σε χειρονομία ανακάλυψης στο τρίτο. Με την Αφροδίτη έχουμε ταυτίσει με επιφύλαξη τη γυναικεία μορφή του τύπου 69 που απεικονίζεται σε έντεκα ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 177-187, να κάθεται σε πτηνό, μάλλον κύκνο, καθώς και σε άλλα τρία παρεμφερή (Πίν. 35-36).

Δεν μπορούμε όμως να παραβλέψουμε και νεότερες απόψεις, στις οποίες θα αναφερθούμε αναλυτικότερα συζητώντας για την Άρτεμη, σύμφωνα με τις οποίες οι μορφές θα πρέπει να ταυτίζονται με θεότητες μόνο όταν υπάρχουν αδιαμφισβήτητα σύμβολα που οδηγούν σε αυτή την ερμηνεία[92]. Αυτό δεν ισχύει στην περίπτωση των αριθ. Κατ. 177-187, όπου οι μορφές αποδίδονται ντυμένες με χιτώνα και ιμάτιο, όπως

[90] Ό.π., 229.
[91] Stamatopoulou 2014, 231.
[92] Huysecom-Haxhi - Muller 2007. Huysecom-Haxhi - Papaikonomou - Papadopoulos 2012.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

η πλειονότητα των γυναικείων ειδωλίων που έχουν ερμηνευθεί ως θνητές, σε στάση απλή και όχι ανακάλυψης, χωρίς πόλο ή διάδημα που να υποδηλώνουν θεϊκή υπόσταση. Δεν αποκλείεται, επομένως, η εικονιζόμενη μορφή να είναι η Λήδα, στον εικονογραφικό κύκλο της οποίας υπάρχει ο κύκνος, ή ακόμη και μια θνητή γυναικεία μορφή που βρίσκεται στην καλύτερή της ηλικία και απηχεί το κάλλος και τη νεότητα. Ο συνδυασμός της γυναικείας μορφής με το πτηνό ενδέχεται να έχει ερωτικές προεκτάσεις και κάτω από αυτό το πρίσμα να υποδηλώνει τη μετάβαση από μια ηλικιακή ομάδα στην επόμενη, από την παιδικότητα στην ενηλικίωση.

Ένας ιδιαίτερος τύπος, ο τύπος 71 που αποτελείται από το ειδώλιο αριθ. Κατ. 191 και το θραύσμα αριθ. Κατ. 192 (Πίν. 37), απεικονίζει γυναικεία μορφή καθισμένη σε τετράποδο ζώο, το οποίο ταυτίσαμε πιθανότατα με καμήλα. Ανάλογο ειδώλιο από τον Άγιο Σώστη στην Τεγέα έχει ταυτιστεί με την Αφροδίτη Ουρανία[93], ταύτιση που είναι συζητήσιμη και μπορεί να υποδεικνύει Νύμφες, μυθολογικές μορφές ή και απλές θνητές με πρότυπο την εικονογραφία της θεάς του Έρωτα. Ανάλογα ειδώλια από τη Θήβα, τη Δίκαια και τη Φάρσαλο δεν έχουν αποδοθεί συγκεκριμένα στην Αφροδίτη, αλλά γενικά σε γυναικεία θεότητα ή στην Εννοδία[94].

Έμμεσα με τη θεά συνδέονται και τα ειδώλια Ερωτιδέων (αριθ. Κατ. 198-203) (Πίν. 38-39), αλλά και ένας επίσης ιδιαίτερος τύπος Ερωτιδέων που διασχίζουν τα θαλάσσια κύματα στη ράχη δελφινιών (τύπος 80). Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 204-206 (Πίν. 40) και τα μικρά θραύσματα 207-208 που ανήκουν σε αυτό τον τύπο, αποδίδουν μεν ένα εικονογραφικό θέμα γνωστό, αλλά με τρόπο του οποίου παράλληλο δεν έχουμε εντοπίσει. Τέλος, με Ερωτιδέα ταυτίσαμε την έφιππη φτερωτή μορφή του τύπου 81, αριθ. Κατ. 209 (Πίν. 40), πιθανότατα πάνω σε πτηνό.

Μια άλλη πολυπληθής ομάδα που συνδέεται με την Αφροδίτη είναι τα ειδώλια περιστεριών. Στον αποθέτη βρέθηκαν περίπου 100 ειδώλια περιστεριών, τα περισσότερα μικρών διαστάσεων και χειροποίητα, αριθ. Κατ. 610-707 (Πίν. 95-109). Η πλειονότητα φέρει δύο οπές κυκλικού ή ωοειδούς σχήματος, συνήθως διαμπερείς, οι οποίες ανοίγονται στη ράχη και στην κοιλιά, ανάμεσα στα πόδια του πτηνού, και θα πρέπει να χρησίμευαν για την ανάρτηση ή τη στερέωσή τους[95].

[93] Karaghiorga 1969.
[94] Besques, *Louvre* III, πίν. 37b. *Ειδώλιο*, 320, αριθ. κατ. 329. Καραπάνου 2014, 427, εικ. 9.
[95] Από την Πάρο προέρχεται πήλινο ειδώλιο κόρης σε δελφίνι, το οποίο έχει μικρή διαμπερή οπή στη μέση του στήθους, και καθώς βρέθηκε σε μικρό βάθος από τη σημερινή επιφάνεια και μπροστά και κάτω από την επιτύμβια στήλη της Νικώς θεωρείται ότι θα ήταν αναρτημένο με ταινία γύρω από τη στήλη, βλ. σχετικά, Ζαφειροπούλου 2014, 225, εικ. 7, 229.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ειδώλια περιστεριών αποτελούν συχνό κτέρισμα σε τάφους, αλλά απαντούν και ως αναθήματα σε ιερά. Το περιστέρι, σύμβολο αγνότητας, τρυφερότητας και συντροφικότητας[96], αποτέλεσε ένα από τα πλέον προσφιλή σύμβολα της θεάς του Έρωτα, Αφροδίτης, και κατ' επέκταση του ίδιου του Έρωτα. Αγαλμάτια περιστεριών έχουν βρεθεί στο ιερό της Αφροδίτης και του Έρωτος στην Ιερά Οδό (οικισμός Αφαίας στον Σκαραμαγκά)[97]. Τα περιστέρια τη συνδέουν και με την Αφροδίτη Πάνδημο[98], ιερό της οποίας αναφέρεται από τον Παυσανία σε συνάφεια προς το μνήμα του Ιππόλυτου και ακολούθως προς τα ιερά της Γης Κουροτρόφου και της Δήμητρας Χλόης.

Ταυτόχρονα, όμως, το περιστέρι συνδέεται και με τη λατρεία χθόνιων θεοτήτων, όπως η Δήμητρα και η Περσεφόνη, και έχει κατά συνέπεια διττό χαρακτήρα[99]. Η Αφροδίτη, όπως και η ανατολική θεότητα Αστάρτη με την οποία έχει συσχετιστεί, ήταν θεότητα των ζώων, της καρποφορίας της γης και της γονιμότητας, είχε και χθόνιο χαρακτήρα, όπως και όλα τα σύμβολα γονιμότητας (ρόδι, αυγό, πετεινός, κλπ.). Σύμφωνα με νεότερες απόψεις, το περιστέρι δηλώνει απλώς τη συντροφιά θνητών γυναικών, καθώς απεικονίζεται σε περιβάλλοντα γυναικωνίτη. Αυτό αποδεικνύει ο τάφος της Αίνειας του 4ου αι. π.Χ., οι τοιχογραφίες του οποίου αποδίδουν το εσωτερικό γυναικωνίτη και διακοσμούνται με εικόνα περιστεριού και προτομής[100].

Η παράσταση κόρης που κρατά περιστέρι είναι θέμα γνωστό από επιτύμβιες στήλες του 5ου αι. π.Χ. και ιδιαίτερα στην Πάρο, όπου απεικονίζονται γυναικείες μορφές, πολλές από τις οποίες κρατούν στα χέρια τους περιστέρι[101]. Το εικονογραφικό μοτίβο πρέπει να προήλθε από ευρύτερες συνθέσεις από τις οποίες η μορφή απομονώθηκε. Το θέμα γίνεται κοινό αργότερα στον 5ο και κυρίως στον 4ο αι π.Χ.

Στην κοροπλαστική εκτός από μεμονωμένα ειδώλια περιστεριών έχουμε και γυναικεία ειδώλια με περιστέρια στα χέρια τους. Τα αριθ. Κατ. 31-36 (Πίν. 6) αποδίδουν όρθιες γυναικείες μορφές που κρατούν πτηνό με το αριστερό χέρι και

[96] *RE* IV, A2, 2496 κ.ε. Simon 1969, 234, 252. Το περιστέρι αποτελεί σύμβολο της συντροφικότητας, καθώς περνά τη ζωή του με ένα σύντροφο από τον οποίο τα χωρίζει μόνον ο θάνατος.
[97] Μαχαίρα 2008, 73-76, πίν. 21.
[98] Σχετικά με αποθέτη αναθηματικών περιστεριών στη νότια κλιτύ της Ακρόπολης και δυτικά του Ισείου, βλ. S. Walker, *BSA* 74 (1979), 248.
[99] *Corinth* XVIII, IV, 43. Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 238-239.
[100] Βοκοτοπούλου 1990, 35-49. Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 239. Muller 2019, 5.
[101] Ζαφειροπούλου 2014, 226, εικ. 8.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ανάλογα ειδώλια από την Κόρινθο[102] θεωρούνται αναθέτριες. Πτηνό κρατά και το αριθ. Κατ. 111 (Πίν. 19) σε συνδυασμό με τσαμπί από σταφύλια στο άλλο χέρι. Τέλος, και τα ειδώλια αριθ. Κατ. 122-124 (Πίν. 21) απεικονίζουν γυναικεία μορφή που κρατά πτηνό στο δεξί χέρι και στηρίζεται με το αριστερό σε κίονα.

Ο αριθμός των ειδωλίων πτηνών και ειδικά περιστεριών που βρέθηκαν στον αποθέτη είναι μεγάλος. Μπορεί να συγκριθεί με τα 169 ειδώλια πτηνών που έχουν αποκαλυφθεί στην Κόρινθο, στη συνοικία του Κεραμέως. Ανάλογα ευρήματα από άλλους γνωστούς χώρους, είτε πρόκειται για τάφους είτε για ιερά, είναι πολύ πιο περιορισμένα σε αριθμό σε σύγκριση με αυτόν που ήρθε στο φως στην Άμφισσα[103].

Τύποι ειδωλίων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε χώρο λατρείας Άρτεμης

Στον αποθέτη δύο ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 194-195 (Πίν. 37) του τύπου 73, αποδίδουν την Άρτεμη. Με μεγαλύτερη βεβαιότητα αποδίδουμε στη θεά το αριθ. Κατ. 194, με ενδυμασία κυνηγιού, χιτώνα που φθάνει μέχρι το γόνατο και τον έχει μαζέψει προς τα πάνω για να διευκολύνεται η κίνηση και σκέλη σε στάση έντονου βηματισμού. Το αριθ. Κατ. 196 (Πίν. 38) απεικονίζει δαδοφόρο θεότητα, η οποία όπως αναφέραμε μπορεί να ταυτιστεί τόσο με τη Δήμητρα όσο και με Άρτεμη ή Εκάτη. Από την Αμαθούντα[104] της Κύπρου προέρχονται ειδώλια που απεικονίζουν τη θεά σε έντονο διασκελισμό και με την ιδιότητα της δαδοφόρου, τύπος που συνδέεται ενδεχομένως με την Εκάτη, ενώ ως δαδοφόρος απαντά και αργότερα στη Μύρινα[105].

Η Άρτεμη είναι θεότητα που προστατεύει κάθε μορφή ζωής και συμβάλλει στη μετάβαση από την πρωτόγονη («άγρια») φύση στην καλλιεργημένη, και συντρέχει τα νεαρά μέλη της κοινωνίας στη μετάβασή τους από το ένα ηλικιακό στάδιο στο επόμενο, από την παιδικότητα στην ενήλικη ζωή και κυρίως στους νέους κοινωνικούς ρόλους που καλούνται να επιτελέσουν[106]. Παρθένα θεά η ίδια, είναι προστάτιδα των νεογέννητων, αλλά και των νεαρών κοριτσιών στην κρίσιμη και επικίνδυνη συχνά για τη ζωή τους στιγμή της γέννας. Είναι μια κουροτρόφος θεά, που φροντίζει για το μεγάλωμα των κοριτσιών, καθώς και για την προετοιμασία τους για

[102] *Corinth* XII, πίν. 20, αριθ. 237 (ύστερος 4ος-αρχές 3ου αι. π.Χ.).
[103] Βλ. *Samothrace* 11, 934-939, από όπου προέρχονται μόνο εννέα ειδώλια πετεινών (γύρω στο 25 π.Χ.). Βλ. και *Délos* XXIII, αριθ. 1307-1352. Από τη Δήλο τα ζωόμορφα ειδώλια είναι περιορισμένα και από αυτά μόνο εννέα αποδίδουν πτηνά εκ των οποίων ένας πετεινός, τρία περιστέρια, δύο εν πτήσει, ένα κεφάλι κύκνου κλπ.
[104] *Amathonte* IV, πίν. 23, αριθ. 220 και πίν. 24, αριθ. 223, 225.
[105] Besques, *Louvre* I, πίν. 101f (Myr198).
[106] Βικέλα 2009. Huysecom-Haxhi - Papaikonomou - Papadopoulos 2012, 349.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

το γάμο και για το ρόλο τους ως συζύγων και μητέρων. Τα νεαρά αγόρια δεν εξαιρούνται από τη σφαίρα προστασίας της, καθώς και αυτά βιώνουν μεταβατικές περιόδους από την παιδική, στην εφηβική και την ενήλικη ζωή, και επίσης εκπληρώνουν κοινωνικούς ρόλους και γίνονται σύζυγοι και πολίτες. Η Άρτεμη είναι ταυτόχρονα μια θεότητα των ορίων και των περιθωρίων και αυτό εξηγεί γιατί συνήθως τα ιερά της βρίσκονται στις παρυφές των πόλεων, έξω από τα τείχη και κοντά σε νεκροταφεία, συνυφασμένα και με τις ιδιότητες της ίδιας της θεάς, στο ενδιάμεσο μεταξύ πόλης και φύσης, στο ενδιάμεσο μεταξύ ζώντων και νεκρών[107]. Πρωταρχικής σημασίας στις διαβατήριες τελετουργίες λόγω της καθαρτικής του σημασίας είναι το νερό, απαραίτητο για την κάθαρση των παρθένων ή των γυναικών μετά τον τοκετό. Το κύριο ιερό της Άρτεμης στην Αττική, αυτό στη Βραυρώνα, βρίσκεται κοντά σε πηγή.

Τα ανασκαφικά δεδομένα από άλλες περιοχές φανερώνουν ότι ειδώλια της θεάς μπορεί να απουσιάζουν από ιερά που με βεβαιότητα αποδίδονται σε αυτή και αντιθέτως να βρίσκονται σε ιερά άλλων θεοτήτων. Στην Κλάρο της Μικράς Ασίας, σε αποθέτη ιερού Άρτεμης[108], βρέθηκαν 141 ειδώλια διαφορετικών τύπων, κυρίως γυναικεία. Σε αυτά η θεότητα δεν απεικονίζεται, αλλά το θεματολόγιο είναι ευρύ περιλαμβάνοντας τύπους Ταναγραίων, χορευτριών, προσωπείων και ειδωλίων που σχετίζονται με το θέατρο, γυμνές γυναικείες μορφές στον τύπο των «ιερόδουλων», ειδώλιο Αφροδίτης σε χειρονομία ανακάλυψης, Ερώτων και παιδιών. Ο συγκεκριμένος αποθέτης έχει προσφέρει παράλληλα για τους τύπους 1 (Πίν. 1-3)[109], 3 (Πίν. 5)[110] και 6 (Πίν. 8)[111] της Άμφισσας.

Στην Επίδαμνο (σημερινό Δυρράχιο) ιερό είχε αποδοθεί στην Αφροδίτη λόγω του πολύ μεγάλου αριθμού προτομών που είχαν ταυτιστεί με τη θεά. Η πορεία όμως της έρευνας αφενός αποσύνδεσε τον εικονογραφικό τύπο όχι μόνο από την Αφροδίτη, αλλά και γενικά από απόδοση θεότητας, και επιπλέον βρέθηκε σκύφος με επιγραφή ανάθεσης στην Άρτεμη, στην οποία και αποδόθηκε το ιερό[112].

Από αποθέτη ιερού στην Κίρρα[113], αδημοσίευτου μέχρι σήμερα, προέρχεται μεγάλος αριθμός ειδωλίων, όπου υπερτερούν αριθμητικά οι απεικονίσεις γυναικείων

[107] Stamatopoulou 2014, 230-231.
[108] Dewailly 2007. Ο αποθέτης ήταν κοντά σε ιερό Απόλλωνα.
[109] Dewailly 2007, 143, εικ. 6c (KL 97.9) (3ος αι. π.Χ.).
[110] Dewailly 2007, 143, εικ. 5.
[111] Dewailly 2007, 143, εικ. 6a.
[112] Βλ. ό.π., υποσημ. 17.
[113] Huysecom-Haxhi 2015α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μορφών. 25 γυναικεία ειδώλια με τόξο και μικρό ζώο στα χέρια παραπέμπουν με βεβαιότητα στη θεά Άρτεμη, ενώ τα υπόλοιπα ανήκουν στην ευρεία κατηγορία των γυναικείων χωρίς ειδικά σύμβολα. Αν και η μελέτη βρίσκεται σε σχετικά πρόωρο στάδιο, η St. Huysecom-Haxhi φαίνεται να έχει προσδιορίσει το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το συγκεκριμένο κοροπλαστικό υλικό. Η θεότητα της Κίρρας πρέπει, κατά την άποψή της, να είναι θεότητα της γονιμότητας, του γάμου και της μητρότητας, στην οποία προσέρχονται νέες γυναίκες, παρθένες ή έτοιμες για γάμο, δηλαδή νύμφες, από τις οποίες η κοινωνία προσδοκά ότι θα εκπληρώσουν τον κοινωνικό τους ρόλο.

Η παρουσία δύο ειδωλίων εγκύων μεταξύ των ειδωλίων της Κίρρας αρμόζει στο συγκεκριμένο ερμηνευτικό πλαίσιο, καθώς οι γυναίκες έρχονταν στο ιερό για να ζητήσουν την προστασία της θεότητας σε αυτή την επικίνδυνη για τη ζωή τους μεταβατική περίοδο. Υπάρχουν όμως και περίπου 60 ανδρικά ειδώλια και μικρογραφικοί σκύφοι που δηλώνουν ότι η θεότητα μεσολαβούσε και για τους νέους άνδρες, οι οποίοι επίσης είχαν να μεταβούν διάφορα ηλικιακά και κοινωνικά στάδια. Έφηβοι που πρόκειται να γίνουν πολίτες, όρθιοι, γυμνοί με αντικείμενα που συνδέονται με την ηλικία τους, όπως λύρα (μουσική παιδεία), αλάβαστρα (παλαίστρα), ενώ στην περίπτωση των συμποσιαστών πρόκειται για ολοκληρωμένους άνδρες, πολίτες πλέον, που συμμετέχουν σε συμπόσια.

Αν και υπάρχουν και άλλες θεότητες που βοηθούν τα νεαρά μέλη στις διαβατήριες φάσεις, όπως οι Κάβιροι και ο Απόλλωνας τα αγόρια και η Λητώ τις εγκύους και τις επίτοκες, η Άρτεμη συγκεντρώνει το σύνολο αυτών των ιδιοτήτων και σε αυτήν αποδίδει η ερευνήτρια το ιερό.

Η St. Huysecom-Haxhi και ο A. Muller, ερευνητές του Πανεπιστημίου της Lille, υποστηρίζουν σθεναρά και σε μεγάλο αριθμό δημοσιεύσεών τους ότι τα περισσότερα ειδώλια πρέπει να θεωρούνται εικόνες απλών θνητών που αποδίδονται με συμβατικό τρόπο στις ποικίλες οικογενειακές και κοινωνικές τους υποστάσεις. Μόνο όταν υπάρχουν σαφείς συμβολισμοί πρέπει οι μορφές να θεωρούνται απεικονίσεις θεών. Καθώς ο κοινωνικός προορισμός των γυναικών ήταν η γέννηση παιδιών μέσα στο πλαίσιο του έγγαμου βίου, δεν πρέπει να μας ξενίζει ο μεγάλος αριθμός ειδωλίων που παραπέμπουν στη σφαίρα αυτή. Οι μορφές ερμηνεύονται ως γενικές ή αρχετυπικές εικόνες των συζύγων, τόσο των νυμφών, όρος που χρησιμοποιείται για τις γυναίκες από τη στιγμή του γάμου τους και ως την απόκτηση

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

του πρώτου τους παιδιού, όσο και των γυναικών, που έχουν ολοκληρωθεί με την απόκτηση τέκνων.

Στο πλαίσιο αυτό έχουν επαναπροσδιορίσει έναν πολύ μεγάλο αριθμό εικονογραφικών τύπων. Έχουν επανεξεταστεί οι πλαγγόνες, γυμνές γυναικείες καθιστές μορφές, από τις οποίες λείπει συνήθως το κάθισμα και τα χέρια. Η ερμηνεία τους απομακρύνεται από τη θεώρησή τους ως παιχνιδιών που αφιερώνονταν από τα νέα κορίτσια στην Κόρη πριν από το γάμο τους, αλλά και από την ιερά πορνεία στην υπηρεσία της Αφροδίτης, και παραπέμπουν μάλλον στη σεξουαλική μύηση σηματοδοτώντας την επικείμενη αλλαγή της θέσης των γυναικών στην κοινωνία και των ρόλων που καλούνται να εκπληρώσουν ως σύζυγοι και στη συνέχεια ως μητέρες. Κατά συνέπεια παραπέμπουν πιθανότατα σε θνητές που μετέχουν σε διαβατήριες τελετές. Σε περιπτώσεις που βρίσκονται να συνοδεύουν μικρής ηλικίας νεκρούς σηματοδοτούν τους ανεκπλήρωτους ρόλους που ο άωρος θάνατος τους στέρησε[114]. Για μερικούς μελετητές με το γυμνό σώμα υποδηλώνεται το νυφικό λουτρό και είναι υπαινιγμός της προετοιμασίας του γάμου[115]. Στο πλαίσιο της γαμήλιας προετοιμασίας έχουν τελευταία ενταχθεί και οι υδριαφόροι με το νερό που μεταφέρουν να παραπέμπει στο νυφικό λουτρό. Είδαμε όμως παραπάνω ότι οι υδρίες έχουν σχέση και με την τέλεση καθαρμών σε ιερά.

Οι ανακεκλιμένες και οι καθιστές μορφές έχουν επίσης επανεξεταστεί από τους ίδιους ερευνητές και χρησιμοποιώντας ως βάση το σύνταγμα του Γενέλεω από το Ηραίο στη Σάμο που αποδίδει μια οικογένεια, αποσυνδέεται η στάση των μορφών από την απεικόνιση θνητών - θεών και εστιάζουν στην ηλικία τους και στη διάκριση μεταξύ τέκνων - γονέων, ουσιαστικά στη διάκριση κοινωνικών ρόλων. Σύμφωνα με την άποψη αυτή η καθιστή γυναικεία μορφή δηλώνει τη σύζυγο και μητέρα, ο ανακεκλιμένος άνδρας δηλώνει το σύζυγο, πατέρα και επομένως πολίτη, που μπορεί να συμμετέχει στα συμπόσια, οι δε μορφές των όρθιων νεότερων γυναικείων και ανδρικών μορφών δηλώνουν τα τέκνα και άρα τα νεότερα μέλη της οικογένειας και κατ' επέκταση της κοινωνίας.

[114] Huysecom-Haxhi - Papaikonomou - Papadopoulos 2012.
[115] Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 240. *Corinth* XVIII, IV, 170-171. Huysecom-Haxhi - Papaikonomou - Papadopoulos 2012, 352, 356.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Επίσης τα περιστέρια, που συνδέονταν με την Αφροδίτη, παραπέμπουν σύμφωνα απλώς στην οικιακή ζωή ως συντροφιά των γυναικών ή ακόμα και στην παιδική ηλικία χωρίς σχέση με συγκεκριμένη θεότητα[116].

Σύμφωνα με τη Huysecom-Haxhi τα ειδώλια πετεινών, είτε μεμονωμένα είτε στα χέρια εφήβων, προέρχονται από ιερά που σχετίζονται με τελετές μετάβασης, όπως για παράδειγμα το Καβίριο της Θήβας, όπου οι τελετές αποσκοπούν στην ένταξη των νεαρών αρρένων μελών στο σώμα των πολιτών[117] και είναι σύμβολα της ανδρικής γονιμότητας.

Οι συγκεκριμένοι μελετητές[118] θεωρούν ότι αποδέκτης αυτών των τύπων ειδωλίων είναι γυναικεία θεότητα, που καταπιάνεται με τη μύηση και την κοινωνική ενσωμάτωση των νεαρών μελών και των δύο φύλων, δίνοντας σαφές προβάδισμα στην Άρτεμη, θεά που προστατεύει τα νεαρά μέλη της κοινωνίας, που βρίσκεται και η ίδια στο περιθώριο αλλά και στο όριο μεταξύ φύσης και πόλης, μεταξύ παιδικότητας και ενηλικίωσης και συνδεδεμένη με διαβατήριες τελετές.

Η αναφορά στα παραπάνω έγινε γιατί οι δημοσιεύσεις της «σχολής της Lille» έχουν προκαλέσει μια στροφή στην έρευνα και κάτω από αυτό το πρίσμα ενδεχομένως πρέπει να συνεκτιμηθούν κάποιοι εικονογραφικοί τύποι του αποθέτη, οι οποίοι θα μπορούσαν να προκρίνουν την Άρτεμη, ως κυρίως λατρευόμενη ή επισκέπτρια θεά του ιερού, μια γονιμική θεότητα που συνδέεται με διαβατήριες τελετές των νεαρότερων μελών μιας κοινωνίας, παρά το γεγονός ότι μόνο δύο ειδώλια απεικονίζουν την ίδια τη θεά.

Στη σφαίρα της μετάβασης, ηλικιακής αλλά συνακόλουθα και κοινωνικών ρόλων, εμπίπτουν σύμφωνα με τις πρόσφατες προσεγγίσεις τα ειδώλια αριθ. Κατ. 168-169 των πλαγγόνων. Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 170-171 απεικονίζουν εγκύους, ενώ τα αριθ. Κατ. 211-213 κουροτρόφους. Τα ειδώλια περιστεριών, τα οποία προηγουμένως εκτιμήσαμε ως ένδειξη λατρείας Αφροδίτης, μπορεί να παραπέμπουν στον κύκλο των γυναικών. Η ανακεκλιμένη μορφή, νεαρής όμως ηλικίας, του αριθ. Κατ. 172 που ερμηνεύσαμε ως Διόνυσο, μπορεί να απεικονίζει νεαρό συμποσιαστή που μόλις έχει μεταβεί στην ενήλικη ζωή και έχει αποκτήσει το δικαίωμα του πολίτη. Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 177-191 που απεικονίζουν γυναικεία μορφή καθιστή πάνω σε ζώο, κύκνος στα αριθ. Κατ. 177-187, άλλο πτηνό στα αριθ. Κατ. 188-190, καμήλα

[116] Βλ. ό.π. υποσημ. 100.
[117] Huysecom-Haxhi 2008, 66.
[118] Hugot κ.ά. 2016, 3. St. Huysecom-Haxhi - Muller 2007, 236, 244. Huysecom-Haxhi 2015α, 14-15. Huysecom-Haxhi - Papaikonomou - Papadopoulos 2012, 349. Muller 2009, 94.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

στα αριθ. Κατ. 191-192 που θεωρήθηκαν απεικονίσεις Αφροδίτης είναι πιθανό να αποδίδουν απλώς την εικόνα μιας όμορφης νεαρής γυναίκας με χαρακτηριστικά Αφροδίτης σε αναπαραγωγική ηλικία.

Οι πετεινοί επίσης, όχι τόσο πολυάριθμοι όσο τα περιστέρια στο σύνολό μας, παραπέμπουν και αυτοί στο ερωτικό στοιχείο, αποτελούν δώρα προς τους εραστές και σηματοδοτούν επίσης έμμεσα τη μετάβαση από την παιδικότητα στην ενηλικίωση.

Μια ερυθρόμορφη βοιωτική πυξίδα απεικονίζει μεγάλο αριθμό εικονογραφικών τύπων του αποθέτη[119]. Στο αγγείο απεικονίζονται εννέα γυναικείες μορφές. Ξεκινώντας από αριστερά, μια παίζει άρπα/τρίγωνο, μία στρέφεται προς την προηγούμενη και κάθεται σε βράχο. Πίσω της στον ίδιο βράχο γυναικεία μορφή που κρατά τόπι, τρεις μορφές με φορά προς αυτή με το τόπι, μία με αντίθετη φορά που κοιτάζεται σε καθρέφτη, ένας κύκνος, μία που έχει τα χέρια της σε λουτήρα και μία τελευταία που επίσης κοιτάζεται σε καθρέφτη. Σύμφωνα με τη Χρ. Αβρονιδάκη, η σκηνή παραπέμπει σε γαμήλια προετοιμασία, όπου εντάσσονται ο χορός των τριών μορφών – του οποίου ηγείται η νύφη – , η μουσική της αρπίστριας, το τόπι που ως παιδικό παιχνίδι ανήκει στη σφαίρα πριν από το γάμο, αλλά ταυτόχρονα, όπως και οι καρποί, είναι δώρα αγάπης, ο κύκνος, ηρωικό έμβλημα και συνάμα ενσάρκωση της αρρενωπότητας, του ιδανικού συζύγου λόγω του δεσίματός του με το ζευγάρι του, αλλά και της σεξουαλικής ολοκλήρωσης που θα επιτευχθεί με το γάμο, και ο λουτήρας, υπαινιγμός για το νυφικό λουτρό.

Λαμβάνοντας υπόψη τους εικονογραφικούς τύπους του αγγείου είμαστε υποχρεωμένοι να αναφερθούμε σε επιπλέον τύπους ειδωλίων που θα μπορούσαν να ενταχθούν στον κύκλο του γάμου, της ενηλικίωσης και της μετάβασης σε νέους κοινωνικούς ρόλους. Όπως και στο αγγείο, τα αριθ. Κατ. 158-159 κρατούν τρίγωνο, τύμπανο τα αριθ. Κατ. 156-157, διπλό αυλό το αριθ. Κατ. 160, ενώ τα αριθ. Κατ. 139-152 ανήκουν σε χορεύτριες, σε ιδιαίτερη χορευτική κίνηση το αριθ. Κατ. 153, ανδρική μορφή το αριθ. Κατ. 154 και ζεύγος το αριθ. Κατ. 155. Η γονυκλινής γυναικεία μορφή του αριθ. Κατ. 163 που αποδίδεται στον τύπο που συνήθως παραπέμπει σε αστραγαλίζουσα, είναι πιθανό να κρατά τόπι, αν το θραύσμα που εντοπίστηκε συνανήκει, οπότε θα μπορούσε να ενταχθεί στο ίδιο ερμηνευτικό

[119] Avronidaki 2014. Ευχαριστώ πολύ την ερευνήτρια Β. Σαμπετάϊ που μου υπέδειξε το συγκεκριμένο αγγείο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

πλαίσιο. Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 133-136 που απεικονίζουν αγόρια νεαρής ηλικίας θα πρέπει να ληφθούν υπόψη γιατί και αυτά υπόκειντο στη σφαίρα προστασίας της θεάς.

Από όσα αναφέρθηκαν είναι σαφές ότι η παρουσία της Άρτεμης, αν και δεν δηλώνεται ρητά από απεικονίσεις της ίδιας της θεάς, εκτός από τα δύο ειδώλια τα οποία της αποδώσαμε, θα μπορούσε να υποδηλώνεται από αρκετούς τύπους ειδωλίων που εμπίπτουν στις ιδιότητές της.

Τύποι ειδωλίων που συνδέονται με τον Διόνυσο και το διονυσιακό κύκλο

Μεταξύ των ειδωλίων υπάρχουν τύποι που συνδέονται με το διονυσιακό κύκλο και με το χώρο του θεάτρου. Έχουμε ήδη αναφερθεί στα μικρογραφικά προσωπεία, τα οποία στον αποθέτη αποτελούν μια ιδιαίτερη, αρκετά πολυπληθή ομάδα και μάλιστα με επανάληψη πολλών προσωπείων ανά τύπο. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει προτίμηση συγκεκριμένων τύπων, ταυτόχρονα όμως μέριμνα για την ύπαρξη περισσότερων του ενός παρεμφερών αντικειμένων που μόνο στην ομάδα των περιστεριών τη συναντούμε.

Ενδεχομένως με τον ίδιο το θεό ταυτίζεται το προσωπείο αριθ. Κατ. 609 (Πίν. 95) που απεικονίζει ώριμη ανδρική μορφή με ψηλό στέμμα. Η ανακεκλιμένη μορφή αριθ. Κατ. 172 (Πίν. 33) με στεφάνι στο κεφάλι, της οποίας το φύλο δυσκολευόμαστε να διακρίνουμε με βεβαιότητα, ερμηνεύτηκε είτε ως συμποσιαστής, αλλά και ως ο ίδιος ο Διόνυσος σε νεαρή ηλικία.

Γενικότερα με το διονυσιακό κύκλο και τον κύκλο του θεάτρου και της μουσικής, αλλά και των δρώμενων, τελετουργικών ή μη, συνδέονται τα ειδώλια που αποδίδουν χορεύτριες και μουσικούς, στα οποία έχουμε αναφερθεί αναλυτικότερα παραπάνω. Εκτός από τα ειδώλια, μεταξύ των ευρημάτων του αποθέτη συγκαταλέγεται και πραγματικός οστέινος αυλός[120] και μικρογραφία κυμβάλων[121] που ενισχύουν τη σύνδεση με μουσική και δρώμενα.

Ανάλογα ευρήματα με τον αποθέτη – μεγάλος αριθμός ειδωλίων, αγαλμάτια, μεταλλικά μικροαντικείμενα, κεραμική και εκατό νομίσματα – βρέθηκαν στο Κωρύκειον άντρο που ήταν αφιερωμένο στον Πάνα και τις Νύμφες. Τα νομίσματα είναι κατά τα 2/5 από γειτονικά νομισματοκοπεία και χάλκινα (Φωκίδα, Λοκρίδα και Αιτωλία), ενώ συνάφεια υπάρχει και σε αυτά των πιο απομακρυσμένων περιοχών,

[120] *Χρήμα*, 327, αριθ. κατ. 218.
[121] *Χρήμα*, 326, αριθ. κατ. 217.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

όπως η Θεσσαλία, η Αττική, η Πελοπόννησος, η Κέρκυρα, η Λευκάδα, η Μακεδονία η Μικρά Ασία που καταδεικνύουν τον πανελλήνιο χαρακτήρα των Δελφών και των προσκυνητών που συνέχιζαν την ανάβαση ως το σπήλαιο του Πανός. Τα νομίσματα ανήκουν στον 4ο και τον 3ο αι. π.Χ.[122].

Όλα όσα αναφέραμε παραπάνω επιβεβαιώνουν τη δυσκολία να καταλήξουμε με βεβαιότητα στη λατρευόμενη θεότητα. Η μελέτη της κεραμικής θα βοηθήσει σε μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του συνόλου των ευρημάτων της ανασκαφής. Καθώς από την ανασκαφή δεν αποτυπώνεται κάποια ιδιαίτερη εικόνα καταστροφής, πιστεύουμε ότι τα ευρήματα του αποθέτη προέρχονται από εκκαθάριση. Η ταύτιση της λατρευόμενης θεότητας χωρίς αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και κυρίως επιγραφικές μαρτυρίες μόνο σε επίπεδο υποθέσεων μπορεί να μείνει. Παρ' όλα αυτά η πληθώρα των γυναικείων ειδωλίων και η σπανιότητα των ανδρικών καθιστά πιθανότερο να ανήκε το ιερό σε τουλάχιστον μία γυναικεία θεότητα. Η ανάλυση των εικονογραφικών τύπων οδηγεί περισσότερο, όχι όμως με απόλυτη βεβαιότητα, στην Αφροδίτη, ενώ ταυτόχρονα πολλοί εικονογραφικοί τύποι παραπέμπουν σε διαβατήριες τελετές και στην Άρτεμη. Οι δύο αυτές θεότητες θα μπορούσαν να λατρεύονται από κοινού σε ένα ιερό ή ακόμα μία από τις δύο να ήταν η κύρια θεότητα και η άλλη η επισκέπτρια θεά.

Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τον πολύ μεγάλο αριθμό νομισμάτων που παραπέμπει σε Ασκληπιεία, καθώς επίσης και το μεγάλο αριθμό των θεατρικών προσωπείων που υποδηλώνουν τον Διόνυσο. Είναι δύσκολο να υποστηρίξουμε ότι ένα ιερό είχε τόσους επισκέπτες θεούς. Ένα ενδεχόμενο που μάλλον θα πρέπει να προκριθεί, καθώς θα δικαιολογούσε αυτή την άμεση ή έμμεση παρουσία πολλών και διαφορετικών θεοτήτων, είναι στον αποθέτη να συγκεντρώθηκαν αναθήματα από εκκαθάριση περισσοτέρων του ενός ιερών. Μια τέτοια υπόθεση ευρύτερης εκκαθάρισης φαίνεται λογική και από τη θέση του αποθέτη εκτός των τειχών, όπου επιλέχθηκε ένας ενιαίος χώρος για τα αναθήματα που απομακρύνθηκαν από τους αρχικούς χώρους ανάθεσής τους.

Κλείνοντας, στο κεφάλαιο αυτό καταγράφηκαν όλες οι πιθανές ερμηνείες χρήσης του χώρου, στις οποίες τα ίδια τα ευρήματα μας οδήγησαν. Ενδεχομένως η

[122] Τουράτσογλου 2001.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

συνολική μελέτη του υλικού να μπορέσει να δώσει περισσότερες απαντήσεις, να αποκλείσει κάποιες από τις υποθέσεις που έγιναν ή, αντίθετα, να ενισχύσει κάποιες άλλες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα ειδώλια που αποτέλεσαν το αντικείμενο της παρούσας διδακτορικής διατριβής προέρχονται από σωστική ανασκαφή που διενεργήθηκε το 1984 στην Άμφισσα, στην οδό Σαλώνων κοντά στην Παιδική Χαρά. Λίγα γνωρίζουμε για την αρχαία πόλη από τους αρχαίους συγγραφείς. Σύμφωνα με τον Παυσανία, ήταν η *μεγίστη και ονομαστοτάτη πόλις των Εσπερίων Λοκρών*, η οποία οφείλει το όνομά της στην Άμφισσα, κόρης του Μάκαρου, γιου του Αιόλου, και ερωμένης του Απόλλωνα[1]. Ο Όμηρος δεν την αναφέρει, αλλά γνωρίζει τη διάκριση των Λοκρών σε φύλα, αφού αντιδιαστέλλει τους Εσπέριους Λοκρούς με τους Λοκρούς της Εύβοιας[2]. Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι σε αυτήν κατέφυγαν οι κάτοικοι των φωκικών πόλεων, βλέποντας τους Πέρσες να πλησιάζουν απειλητικά εναντίον των Δελφών[3], καθώς και κάτοικοι των Δελφών, όσοι δεν κατέφυγαν στο Κωρύκειο άντρο και στην κορυφή του Παρνασσού.

Την πόλη περιέβαλλε τείχος, τμήματα του οποίου έχουν αποκαλυφθεί μέσα στο σύγχρονο πολεοδομικό ιστό. Η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε ότι η Άμφισσα είχε δύο οργανωμένα νεκροταφεία που εκτείνονται έξω από τον οχυρωματικό περίβολο, τα οποία αλλάζουν συστάδες κατά εποχές, ενώ υπάρχουν και διάσπαρτες μεμονωμένες ταφές σε διάφορα σημεία της πόλης.

Το πρώτο νεκροταφείο βρίσκεται έξω από το νότιο σκέλος του τείχους με διάρκεια ζωής από τους υστερογεωμετρικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους και η θέση του εντοπίστηκε στις ανασκαφές του 1959, στην περιοχή όπου το μεταγενέστερο κτίριο του ΟΤΕ. Πρόκειται για εκτεταμένο νεκροταφείο, το οποίο εκτείνεται σε χώρο σχετικά επίπεδο και ανοιχτό που ακολουθεί το ανάγλυφο της περιοχής. Το δεύτερο αποκαλύφθηκε στις ανασκαφές του 1982 έξω από το βόρειο και τον ανατολικό βραχίονα του τείχους επί της οδού Υλαίθου. Χρησιμοποιήθηκε στους ρωμαϊκούς χρόνους, αλλά η στρωματογραφία είναι διαταραγμένη λόγω της δράσης του ποταμού με τη βαθμιαία αποτράβηξη των υδάτων και τη μετατόπιση της όχθης του.

Το οικόπεδο από όπου προέρχονται τα ειδώλια βρίσκεται κοντά στο νότιο νεκροταφείο της πόλης. Η ανασκαφή, εκτός από τον αποθέτη, έφερε στο φως και οκτώ ακτέριστες ταφές. Ποταμίσιες πέτρες σε αφθονία, θραύσματα κεραμίδων και

[1] Παυσανίας, *Φωκικά* 38,4-7.
[2] *Ιλιάδα* Β, 535: «Λοκρών, οι ναίουσι πέρην ιερής Ευβοίης».
[3] Ηρόδοτος, 8, 32. «Ες Άμφισσαν πόλιν την υπέρ του Κρισαίου πεδίου οικεομένην».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ίχνη φωτιάς χαρακτήριζαν τη στρωματογραφία, χωρίς διαφοροποίηση σε όλη την έκταση του σκάμματος, γεγονός που συνηγορεί υπέρ του ενιαίου χαρακτήρα της απόρριψης.

Τα ευρήματα διακρίνονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Την πρώτη αποτελούν τα νομίσματα, 1.003 στο σύνολο, που μελετήθηκαν και δημοσιεύτηκαν από τον Δρ. Κραβαρτόγιαννο το 1993[4]. Παραμένει έως σήμερα η μόνη συνολική μελέτη και δημοσίευση των νομισμάτων. Αναφορά στο νομισματικό θησαυρό γίνεται στη μονογραφία της Δ. Τσαγκάρη για τη νομισματοκοπία του Κοινού των Αιτωλών[5], ενώ μικρός αριθμός νομισμάτων παρουσιάστηκε το 2017 σε έκθεση του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης. Ο χρονολογικός ορίζοντας του ευρήματος από την πλευρά των νομισμάτων καλύπτει από τον 4ο έως και τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Αν και η νεότερη προσέγγιση από τη Δ. Τσαγκάρη αναθεώρησε μερικές παλαιότερες αποδόσεις νομισμάτων, δεν άλλαξαν τα χρονολογικά όρια του ευρήματος.

Η δεύτερη κατηγορία αντικειμένων είναι τα ειδώλια που αποτελούν και το θέμα της διατριβής μου. Ο κατάλογος περιλαμβάνει 744 ειδώλια ή τμήματα ειδωλίων, αριθμός καθόλου ευκαταφρόνητος και μάλιστα σε ποσοτική αναλογία με τον αριθμό των νομισμάτων. Όπως έχει αναφερθεί στο κεφάλαιο της Τυπολογίας, μπορούμε βάσιμα να θεωρήσουμε ότι ο συνολικός αριθμός των ειδωλίων θα ήταν κατά πολύ μεγαλύτερος. Το συμπέρασμα αυτό συνάγουμε από το γεγονός ότι έχει βρεθεί πολύ μεγαλύτερος αριθμός κεφαλιών από αυτόν που αντιστοιχεί στους κορμούς που βρέθηκαν[6].

Ο μεγάλος αριθμός και η ποικιλία των τύπων επέβαλε τη διάκριση του υλικού σε ομάδες. Η πρώτη περιλαμβάνει ειδώλια που απεικονίζουν ανθρώπινες μορφές. Επιμέρους διάκριση γίνεται ανάλογα με το φύλο των μορφών, με τις γυναικείες μορφές να υπερτερούν συντριπτικά. Η μεγάλη, επομένως, κατηγορία των γυναικείων ειδωλίων αριθμεί 128 ειδώλια ή θραύσματα όρθιων γυναικείων μορφών που είτε στέκονται ελεύθερα στο χώρο είτε στηρίζονται σε πεσσό ή κίονα σε μία από τις δύο πλευρές τους. Λίγες είναι οι καθιστές γυναικείες μορφές, οι οποίες δεν διατηρούνται σε καλή κατάσταση. Ενδιαφέρουσες, αν και με μικρότερη αριθμητική εκπροσώπηση ανά τύπο είναι οι κατηγορίες των ειδωλίων που αποδίδουν μουσικούς. Εικονίζονται γυναίκες που κρατούν τύμπανο (αριθ. Κατ. 156-157), τρίγωνο (αριθ. Κατ. 158-159),

[4] Κραβαρτόγιαννος 1993.
[5] Tsangari 2007.
[6] Αναλυτικά και με αριθμούς για τα κεφάλια και τους κορμούς των ειδωλίων, βλ. Τυπολογία.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

άνδρας που κρατά διπλό αυλό (αριθ. Κατ. 160), αλλά και ζεύγος μουσικών (αριθ. Κατ. 161). Παράλληλα, απαντούν και ειδώλια χορευτριών, ως επί το πλείστον (αριθ. Κατ. 139-153), ενός με βεβαιότητα άνδρα χορευτή (αριθ. Κατ. 154) και ένα μοναδικό και αριθμητικά, αλλά και τυπολογικά μεγάλο σύμπλεγμα άνδρα και γυναίκας σε εναγκαλισμό, του οποίου διατηρείται το κάτω μέρος (αριθ. Κατ. 155).

Ιδιαίτερη ομάδα είναι αυτή στην οποία απεικονίζονται θεότητες. Οι γυναικείες μορφές σε όλες τις υποκατηγορίες υπερτερούν. Με βάση την εικονογραφία, αλλά και τα παράλληλα που βρέθηκαν, έχουμε αναγνωρίσει με επιφύλαξη την Αφροδίτη, άλλοτε μόνη της και όρθια (αριθ. Κατ. 174-176), και άλλοτε καθισμένη πάνω σε κάποιο ζώο (σε κύκνο στα αριθ. Κατ. 177-187 ή σε άλλο πτηνό στα αριθ. Κατ. 188-190 και σε καμήλα στα αριθ. Κατ. 191-192), την Άρτεμη (αριθ. Κατ. 194-195), ενδεχομένως τη Δήμητρα (αριθ. Κατ. 196), ενώ δεν λείπουν και ειδώλια που αποδίδουν τον Έρωτα όρθιο (αριθ. Κατ. 198-203) ή σε σύνθεση με δελφίνι πάνω από τα αφρισμένα κύματα της θάλασσας (αριθ. Κατ. 204-208). Τον Απόλλωνα είναι πιθανό να απεικονίζει ένα μόνο ειδώλιο (αριθ. Κατ. 193) και ένα πλακίδιο (αριθ. Κατ. 742).

Τρία ειδώλια αποδίδουν κουροτρόφους (αριθ. Κατ. 211-213) και ένα μόνο χειροποίητο και πρωιμότερο χρονολογικά απεικονίζει ιππέα (αριθ. Κατ. 210). Τα αριθ. Κατ. 214-512 είναι κεφάλια γυναικείων μορφών, τα αριθ. Κατ. 513-522 ανήκουν πιθανότατα σε ανδρικά και τα αριθ. Κατ. 523-542 σε παιδικά ή εφηβικά ειδώλια. Τα κεφάλια έχουν χωριστεί σε τύπους με βάση την κόμμωσή τους, καθώς και επιμέρους χαρακτηριστικά τους (στεφάνι, πόλος, διάδημα, πιο περίτεχνες κομμώσεις, σάκκος κλπ.). Τα αριθ. Κατ. 545-550 αντιστοιχούν σε προτομές, ενώ το αριθ. Κατ. 551 είναι πιθανό λόγω του μεγάλου μεγέθους του να ανήκει σε κεφάλι πήλινου γυναικείου αγάλματος.

Μετά τα ειδώλια των ανθρώπινων μορφών, μια ιδιαίτερη ομάδα είναι αυτή των μικρογραφικών θεατρικών προσωπείων. Πρόκειται για 57 προσωπεία (αριθ. Κατ. 552-609), ακριβή παράλληλα των οποίων δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε, με εξαίρεση το αριθ. Κατ. 601 που ανήκει σε τραγικό προσωπείο και αποδίδει τον δεύτερο πιναρό. Τα προσωπεία κατανεμήθηκαν σε 13 τύπους. Πολυπληθέστερος είναι ο πρώτος τύπος που αριθμεί 30 προσωπεία (αριθ. Κατ. 552-581), ενώ ο δεύτερος και ο τρίτος θα μπορούσαν να ανήκουν σε παραλλαγές του (αριθ. Κατ. 582-587, 588-592). Όπως αναφέρθηκε, ακριβή παράλληλα δεν εντοπίστηκαν, αλλά με βάση τις περιγραφές του Πολυδεύκη ο τύπος 1 πιθανότατα αποδίδει την ψευδοκόρη ή

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

το εταιρίδιον. Το εταιρίδιον ή το τέλειον εταιρικό πιθανόν απεικονίζουν οι τύποι 2 και 3. Αδυναμία αναγνώρισης του φύλου του τύπου 4, στον οποίο ανήκουν τα αριθ. Κατ. 593-598, μας οδηγούν είτε στο παράψηστον θεραπαινίδιον, αν η μορφή θεωρηθεί γυναικεία, ή στον δεύτερο επίσειστο ή τον αγροίκο, αν θεωρηθεί ανδρική. Ο απαλός νεανίσκος αναγνωρίστηκε στα αριθ. Κατ. 599-600 που αποτελούν τον τύπο 5, και ο πορνοβοσκός ή κάτω τριχίας λόγω της έλλειψης μαλλιών, αλλά με μακριά γενειάδα στον τύπο 7. Στον ηγεμόνα θεράποντα δούλο της Νέας Τραγωδίας αποδώσαμε το αριθ. Κατ. 603 του τύπου 8 και σε παραλλαγή του τύπου του Λυκομηδείου της Νέας Τραγωδίας τον τύπο 9 (αριθ. Κατ. 604-605).

Τα αριθ. Κατ. 606-609 που απομένουν αποδόθηκαν το καθένα σε ξεχωριστό τύπο, καθώς διαφοροποιούνται από τα υπόλοιπα. Ιδιαίτερα περίτεχνο είναι το αριθ. Κατ. 609 που αποδίδει ώριμη ανδρική μορφή με ψηλό στέμμα. Δεν το κατατάσσουμε στα θεατρικά, αλλά πιστεύουμε ότι μπορεί να αποδίδει θεϊκή μορφή (Διόνυσο ή Σάραπη).

Το κοροπλαστικό υλικό του αποθέτη περιλαμβάνει και ζωόμορφα ειδώλια, κυρίως πτηνόμορφα, τα οποία με το μεγάλο αριθμό τους (αριθ. Κατ. 610-726) και με την ποικιλία των επιμέρους τύπων καταλαμβάνουν ισάξια θέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες ειδωλίων. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, κοροπλαστικό υλικό από τις ανασκαφές της Άμφισσας σπανίζει, ειδικά όμως ειδώλια πτηνών δεν έχουν εντοπιστεί πουθενά αλλού στην πόλη και αυτό καθιστά την παρουσία τους στον αποθέτη ακόμη περισσότερο ενδιαφέρουσα.

Τα πτηνά είναι στην πλειονότητά τους περιστέρια (αριθ. Κατ. 610-707), λιγότερα είναι πετεινοί (αριθ. Κατ. 708-725) και υπάρχει και ένα ειδώλιο πάπιας (αριθ. Κατ. 726). Από άλλα ζώα, το αριθ. Κατ. 722 αποδίδει κριάρι, το αριθ. Κατ. 728 βόδι, δύο, τα αριθ. Κατ. 729-730, ανήκουν σε χοίρους και τα αριθ. Κατ. 731-736 σε τύπους σκύλων. Ένα μεμονωμένο, το αριθ. Κατ. 737, είναι ειδώλιο αλόγου φορτωμένου με καρπούς.

Τα ειδώλια των πτηνών διακρίνονται αναφορικά με τον τρόπο απόδοσης των φτερών τους, ανοιχτά ή κλειστά, αλλά και με τον τρόπο κατασκευής τους, με χρήση μήτρας ή χωρίς. Τα μικρότερα σε μέγεθος περιστέρια, τα οποία και υπερτερούν αριθμητικά, είναι κατά τη γνώμη μου χειροποίητα (αριθ. Κατ. 610-685). Έχουν ατρακτοειδή κορμό που στηρίζεται σε δύο πλαστικά αποδοσμένα τριγωνικά ποδαράκια. Τα φτερά είναι αμυγδαλόσχημα, δηλώνονται με εγχάραξη, ενώ πρόσθετα παραλληλόγραμμα κομμάτια πηλού αποδίδουν την απόληξή τους πάνω από την

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

οριζόντια πεπλατυσμένη με καμπύλο περίγραμμα ουρά που βοηθά στη στήριξη του ειδωλίου. Το ράμφος είναι τριγωνικό και στο κεφάλι δεν αποδίδεται κανένα χαρακτηριστικό. Στα αριθ. Κατ. 686-697 ο κορμός είναι ατρακτοειδής, αλλά οι φτερούγες είναι ανοιχτές. Ξεχωριστή κατηγορία είναι τα αριθ. Κατ. 698-707 που είναι μεγαλύτερων διαστάσεων και είναι κατασκευασμένα με μήτρες.

Τα ειδώλια των πετεινών αριθ. Κατ. 708-716 αναπαράγουν ουσιαστικά τους τύπους 1-3 των περιστεριών, αφού η προσθήκη λειριού, λοφίου και κάθετης τοξωτής ουράς διαμορφώνει το νέο τύπο. Από μήτρες έχουν προκύψει τα μεγαλύτερων διαστάσεων αριθ. Κατ. 722-725.

Μια μικρή ομάδα ευρημάτων έχουμε ονομάσει πλακίδια, η οποία όμως δεν είναι ομοιογενής. Τα αριθ. Κατ. 738-740 είναι ορθογώνια κομμάτια πηλού, στα οποία μάλλον θα εδράζονταν ειδώλια πτηνών. Τα άλλα δύο, αριθ. Κατ. 741 και 742 είναι τελείως διαφορετικά. Στο αριθ. Κατ. 741 απεικονίζεται γυναικεία μορφή, πιθανότατα καθισμένη με γυναικείο τρόπο προς τα δεξιά που φορά αχειρίδωτο πέπλο(;) και ιμάτιο, το οποίο υψώνεται πάνω από το κεφάλι της σε καμπύλη διαμορφώνοντας το πλαίσιο μέσα από το οποίο προβάλλει η μορφή. Τον τρόπο αυτό που το ιμάτιο φουσκώνει πίσω από τη μορφή τον συναντούμε σε σκηνές ανακάλυψης και συνήθως η εικονιζόμενη μορφή είναι η Αφροδίτη.

Το αριθ. Κατ. 742 είναι κυκλικό επίπεδο πλακίδιο από το οποίο προβάλλει έξεργη ανδρική μορφή με στεφάνι και βοστρύχους να πέφτουν ελικοειδώς στους ώμους. Φορά πέπλο που ζώνεται κάτω από το στήθος και αφήνει ακάλυπτο το σωζόμενο αριστερό χέρι. Η στάση της μορφής είναι σιγμοειδής με στηρίζον το αριστερό σκέλος και θεωρούμε πιθανόν να απεικονίζεται ο θεός Απόλλωνας.

Τον κατάλογο των ειδωλίων ολοκληρώνουν ένα ομοίωμα οικίσκου (αριθ. Κατ. 743) και ένα αδιευκρίνιστο αντικείμενο (αριθ. Κατ. 744). Το αριθ. Κατ. 743 αποδίδει τετράπλευρο οικοδόμημα που εδράζεται σε συμφυές τετράγωνο πλακίδιο και έχει κλειστές τις τρεις πλευρές του, ενώ στην τέταρτη έχει αποκοπεί παραλληλόγραμμο τεμάχιο πηλού για τη δήλωση της εισόδου. Επίπεδο τετράγωνο πλακίδιο μεγαλύτερου εμβαδού από τον οικίσκο χρησίμευε για τη στέγασή του, ενώ σε ένα δεύτερο πλακίδιο, μικρότερων διαστάσεων, είναι χαραγμένος κύκλος με διαβήτη. Αυτό το τελευταίο στοιχείο, σε συνδυασμό με παράλληλα που παραθέσαμε μας οδήγησαν στην ερμηνεία του αντικειμένου ως φανοστάτη, του οποίου η επεξεργασία δεν ολοκληρώθηκε, καθιστώντας το εύρημα ιδιαίτερα ενδιαφέρον,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

καθώς σπανίζουν στον ελλαδικό χώρο και τα περισσότερα παράλληλα που βρήκαμε προέρχονται από την Αίγυπτο.

Η ερμηνεία και η ταύτιση του τελευταίου αντικειμένου του καταλόγου (αριθ. Κατ. 744) παραμένει αινιγματική.

Εκτός από τα νομίσματα και τα ειδώλια, ο αποθέτης περιείχε και εξίσου μεγάλη ποσότητα κεραμικής που δεν έχει ακόμη συντηρηθεί και παραμένει αδημοσίευτη. Η έκθεση στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, στην οποία αναφερθήκαμε, αποτέλεσε την αφορμή να μελετηθούν και να παρουσιαστούν για πρώτη φορά μερικά από τα ειδώλια (αριθ. Κατ. 2, 59, 114, 133, 163, 172, 211, 593, 601, 603, 698, 744), καθώς και επιλεγμένα αντικείμενα που προέρχονται από την ανασκαφή. Από την κεραμική παρουσιάστηκαν τρία μικρογραφικά αγγεία – ένας κάδος, ένας καλυκωτός κρατήρας και μία τριφυλλόστομη οινοχόη ελληνιστικής περιόδου – και ένας μελαμβαφής δίστομος ασκός[7]. Τέλος δακτυλιόσχημος κέρνος με αρχικά έξι προσαρμοσμένα μικρογραφικά αγγεία, από τα οποία σώζονται αποσπασματικά τα τρία, με οπή στον πυθμένα που επικοινωνούσε με τον δακτύλιο, θα χρησιμοποιούνταν πιθανώς σε λατρευτικές τελετές, όπως ανάλογα αγγεία που έχουν βρεθεί σε άλλες ανασκαφές[8].

Μια δεύτερη, περισσότερο εστιασμένη σε ομάδες, παρουσίαση μέρους της κεραμικής του αποθέτη έγινε στο συνέδριο του Αρχαιολογικού Έργου στη Θεσσαλία και στη Στερεά Ελλάδα που πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2018 στον Βόλο[9]. Από την κεραμική επιλέχθηκαν οι λύχνοι και ποικίλα μικρογραφικά αγγεία.

Η πρώτη εκτίμηση είναι ότι η κεραμική «ακολουθεί» τις άλλες δύο ομάδες ευρημάτων, δηλαδή τα νομίσματα και τα ειδώλια, και είναι εξίσου πολυπληθής και ποικίλη. Η προκαταρκτική προσέγγιση της κεραμικής οδηγεί στο συμπέρασμα ότι καλύπτει χρονικά την περίοδο από το τέλος του 4ου-αρχές του 3ου έως και το μέσο του 2ου αι. π.Χ., και βρίσκεται σε συμφωνία με τη χρονολόγηση τόσο των νομισμάτων όσο και των ειδωλίων, γεγονός που αποδεικνύει τον ενιαίο χαρακτήρα της απόθεσης.

Ο αποθέτης της οδού Σαλώνων στην Άμφισσα μας φέρνει ενώπιον συγκεκριμένων δεδομένων που τεκμηριώνονται από τα ευρήματα, αλλά και από τις γνώσεις μας από

[7] *Χρήμα*, 306-309, αριθ. κατ. 197-200.
[8] *Χρήμα*, 310, αριθ. κατ. 201.
[9] Τα Πρακτικά δεν έχουν δημοσιευθεί.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

την ανασκαφική δραστηριότητα στη σύγχρονη Άμφισσα, παράλληλα όμως εγείρει προβληματισμό αναφορικά με τη χρήση του χώρου, την προέλευση των αντικειμένων και τον τελικό αποδέκτη τους.

Τα ειδώλια παρουσιάζουν ομοιομορφία στη σύσταση και στο χρώμα του πηλού, ο οποίος δεν είναι πάντοτε καθαρός. Η όπτηση δεν είναι σε όλα ομοιόμορφη και μεταξύ των ειδωλίων συγκαταλέγονται μερικά με ατελή όπτηση και άλλα που είναι τελείως καμένα. Δεν σώζουν ίχνη χρώματος που θα ενίσχυε την αισθητική τους αρτιότητα, αν και σε ελάχιστα διατηρούνται ίχνη λευκού επιχρίσματος που θα μπορούσαν να υποδηλώνουν επιζωγράφιση. Οι μήτρες πρέπει να είχαν χρησιμοποιηθεί για μεγάλο διάστημα, καθώς σε πολλά παρατηρείται απώλεια της πλαστικότητας και ενίοτε γίνεται προσπάθεια υποκατάστασης των λεπτομερειών με εγχάραξη.

Λαμβάνοντας υπόψη τα τεχνικά χαρακτηριστικά θεωρούμε αφενός ότι η πλειονότητα των ειδωλίων προέρχεται από ένα εργαστήριο αφετέρου ότι αυτό θα πρέπει να δραστηριοποιούνταν στην ίδια την πόλη ή σε κάποια κοντινή περιοχή. Μήτρες δεν βρέθηκαν μαζί με τα ειδώλια ούτε μαρτυρούνται από άλλο σημείο της πόλης και επιπλέον οι ανασκαφές δεν έχουν αποκαλύψει κεραμικό εργαστήριο ή εργαστηριακό χώρο παραγωγής ειδωλίων στην Άμφισσα. Στα βορειοανατολικά της πόλης, η εύρεση αποθέτη με ελαττωματικά όστρακα οδήγησε τον Κουραχάνη στην άποψη ότι εκεί υπήρχε εργαστήριο των μέσων του 1ου αι. π.Χ. [10]. Ακόμα όμως και αν αυτό ισχύει, η κεραμική παραγωγή απέχει δύο περίπου αιώνες από την περίοδο στην οποία εντάσσουμε την πλειονότητα των ειδωλίων του αποθέτη και δεν δίνει απαντήσεις στο ερώτημα της προέλευσής τους και του τόπου παραγωγής τους που μας απασχολεί.

Παραμένει, πάντως, ανοικτό το ενδεχόμενο ο μη εντοπισμός ενός εργαστηριακού χώρου να είναι συγκυριακό γεγονός, αφού η σύγχρονη πόλη αναπτύσσεται πάνω από την αρχαία. Το ίδιο τυχαία και συγκυριακή μπορεί να θεωρηθεί η απουσία μητρών. Ακόμη όμως και αν η απουσία τους αποδειχθεί πραγματικό γεγονός, αυτό δεν αποκλείει την εγχώρια κοροπλαστική παραγωγή, καθώς οι κοροπλάστες είχαν τη δυνατότητα εκμάγευσης νέων ειδωλίων από υπάρχοντα ειδώλια χωρίς τη μεσολάβηση μήτρας. Πρόκειται για μια μέθοδο που

[10] Κουραχάνης 1992, 102.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αφενός πιστοποιεί τεχνικές γνώσεις αφετέρου συνηγορεί στην αναγνώριση προϊόντων τοπικού εργαστηρίου. Τα περισσότερα ειδώλια του αποθέτη αντιπροσωπεύονται από μεμονωμένα παραδείγματα, κάποιοι όμως τύποι εμφανίζονται σε μεγαλύτερο αριθμό και με ποικιλία μεγεθών στα παραγόμενα ειδώλια. Σε πολλά, μάλιστα, από αυτά διακρίνεται ταυτόχρονη απώλεια της πλαστικότητας των επιμέρους λεπτομερειών, στοιχεία που συνδυαστικά φανερώνουν ότι είναι ειδώλια διαφορετικών γενεών.

Από τις γειτονικές περιοχές ειδώλια βρέθηκαν στο Κωρύκειο άντρο, υλικό το οποίο όμως παραμένει αδημοσίευτο, και στην Κίρρα, επίσης από αποθέτη που αποκαλύφθηκε στις γαλλικές ανασκαφές του 1936-1938, αλλά τώρα αρχίζει να μελετάται, είναι όμως πρωιμότερα από της Άμφισσας, καθώς τα περισσότερα χρονολογούνται τον 5ο αι. π.Χ.[11]. Σε πιο πρόσφατες ανασκαφές στην Κίρρα μεμονωμένα ειδώλια προέρχονται από τις θέσεις Άγιος Ιωάννης και Μαγούλα. Τέλος, στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Άμφισσας φυλάσσονται λίγα ειδώλια από ιερό Δήμητρας από τη γειτονική Σουβάλα, το αρχαίο Πολύδροσο, τα οποία επίσης είναι αδημοσίευτα.

Όπως αναφέραμε δεν υπάρχει, τουλάχιστον μέχρι τώρα, ολοκληρωμένη μελέτη κοροπλαστικού υλικού από την περιοχή, ενώ για την ίδια την Άμφισσα τα ειδώλια του αποθέτη σχεδόν αποτελούν τα μοναδικά ανάλογα ευρήματα. Η τυπολογία τους που αναλύθηκε στην παρούσα διατριβή για πρώτη φορά έδειξε ότι παράλληλά τους δημιουργούνται ή απαντούν στα μεγάλα κοροπλαστικά κέντρα του ελλαδικού χώρου, τόσο στην Αττική, τη Βοιωτία, ή την Κόρινθο, αλλά και στη Μακεδονία. Η Κάτω Ιταλία, αλλά και η Αίγυπτος και το Λίβανο καταγράφονται επίσης ως γεωγραφικές περιοχές, η κοροπλαστική παραγωγή των οποίων έχει μεγάλες ομοιότητες με το υλικό του αποθέτη, ενώ παράλληλα εντοπίζονται και στη Μύρινα σηματοδοτώντας τη διάρκεια ή την εξέλιξη των εικονογραφικών τύπων.

Η παραγωγή του τοπικού εργαστηρίου είναι μεγάλη ποσοτικά, αλλά το ίδιο και οι τύποι που επιλέγονται ή δημιουργούνται. Τύποι που έχουν διαμορφωθεί σε άλλα κοροπλαστικά κέντρα, παράλληλα των οποίων έχουν καταγραφεί, δεν επαναλαμβάνονται μηχανικά από τους ντόπιους κοροπλάστες, οι οποίοι προβαίνουν σε μικρότερες ή μεγαλύτερες επεμβάσεις. Επιδεικνύουν συνειδητή επιλογή αναφορικά με τα διακοσμητικά σύμβολα, όπως είναι τα ριπίδια, τα πτηνά ή τα μουσικά όργανα που κρατούν οι μορφές, πειραματισμό και διαφοροποίηση σε

[11] Huysecom-Haxhi 2015.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

σύγκριση με τους πρωτότυπους τύπους άλλων εργαστηρίων, αλλά και πρωτότυπη δημιουργία και έμπνευση είτε στην απόδοση ήδη γνωστών εικονογραφικών θεμάτων είτε στη δημιουργία νέων[12].

Τα ειδώλια επιλέγονταν και αγοράζονταν από συγκεκριμένο κοινό για συγκεκριμένη χρήση. Το ζητούμενο, επομένως, είναι η ερμηνεία, αλλά βεβαίως και ο «αποδέκτη» τους.

Επιστρέφοντας στα ανασκαφικά δεδομένα, αυτό που γνωρίζουμε είναι ότι η θέση του οικοπέδου βρίσκεται εκτός των τειχών της πόλης σε γειτνίαση με το νότιο νεκροταφείο, του οποίου η χρήση έχει διάρκεια από τους υστερογεωμετρικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους. Αν και βρέθηκαν τάφοι, το υλικό δεν προέρχεται από αυτούς, τα ειδώλια δηλαδή δεν αποτελούσαν κτερίσματα. Στην Άμφισσα έχουν καταγραφεί περιπτώσεις, όπου αντικείμενα τοποθετούνταν πάνω και έξω από τάφους και αυτό σχετιζόταν προφανώς με το τελετουργικό της ταφής[13]. Ο αριθμός των ευρημάτων όμως στο σύνολό τους, συνυπολογίζοντας την κεραμική και τα νομίσματα, είναι υπερβολικά μεγάλος για να θεωρηθεί ότι αποτελούσαν κτερίσματα προς τους νεκρούς έξω από τους τάφους. Ανίσχυρο αποδεικνύεται και το επιχείρημα της προέλευσής τους από εκκαθάριση του γειτονικού νεκροταφείου αφενός γιατί τα αποτελέσματα των ανασκαφών έχουν αποδείξει ότι τα ειδώλια, τα μικρογραφικά αγγεία, αλλά και τα νομίσματα σπανίζουν ως κτερίσματα στους τάφους της Άμφισσας[14], αφετέρου επειδή δεν βρέθηκαν καθόλου σκελετικά κατάλοιπα.

Αποκλείοντας τη χρήση τους ως κτερίσματα, εξετάσαμε εκ νέου την πρώτη ερμηνεία της απόθεσης που είχε δοθεί από τον Δρ. Κραβαρτόγιαννο[15], ο οποίος πιστεύει ότι βρισκόμαστε ενώπιον των εισπράξεων και των πωλητέων ενός καταστήματος, το οποίο καταστράφηκε ολοσχερώς από εμπρησμό πριν από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., μετά τα γεγονότα του 167 και των συγκρούσεων μεταξύ των φιλορρωμαίων Αιτωλών και των αυτονομιστών.

Δεν αποδεχόμαστε την ερμηνεία αυτή, καθώς δεν φαίνεται να τεκμηριώνεται από τα δεδομένα της ανασκαφής. Δεν βρέθηκαν οικοδομικά λείψανα που να υποδηλώνουν ή να επιβεβαιώνουν την ύπαρξη καταστήματος ή οποιουδήποτε άλλου κτιρίου. Οι κέραμοι που καταγράφονται στο ημερολόγιο και ερμηνεύθηκαν ως ένδειξη κατάρρευσης του κτιρίου, είναι ατάκτως ερριμμένες εντός του αποθέτη και

[12] Αναλυτικά, βλ. κεφάλαιο Εργαστήριο.
[13] Τσαρούχα 2019, 692.
[14] *Χρήμα*, 287.
[15] Κραβαρτόγιαννος 1993.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μαζί τους βρέθηκαν και ποταμίσιες πέτρες, γεγονός που μπορεί να δηλώνει ότι παρασύρθηκαν εκεί από άλλο σημείο.

Η ερμηνεία, η οποία κατά την άποψή μου προκρίνεται ως πιθανότερη και περισσότερο βάσιμη είναι ο αποθέτης να ανήκε σε παρόδιο ιερό. Η θέση του αποθέτη, σε μικρή απόσταση από δρόμο που οδηγούσε στην πόλη από το λιμάνι της Κίρρας και στη συνέχεια στους Δελφούς, διασχίζοντας το Κρισσαίο πεδίο, θα μπορούσε να αντιστοιχεί σε χώρο ιερού. Ακόμα και στη σύγχρονη πόλη το σημείο της ανασκαφής είναι δεξιά της κεντρικής οδικής αρτηρίας που οδηγεί σε αυτή.

Από την ανασκαφή δεν αποτυπώνεται εικόνα ιδιαίτερης καταστροφής και πιστεύουμε ότι τα ευρήματα προέρχονται από εκκαθάριση. Η ταύτιση της λατρευόμενης θεότητας χωρίς αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και κυρίως επιγραφικές μαρτυρίες, και με την κεραμική να παραμένει αδημοσίευτη, μόνο σε επίπεδο υποθέσεων μπορεί να μείνει. Η μεγάλη ποικιλία ειδωλίων είναι συνήθης στα ιερά, καθώς επίσης και η συχνότερη παρουσία γυναικείων ειδωλίων. Κοινοί τύποι μπορούν να βρεθούν τόσο σε οικιστικά σύνολα, όσο και σε τάφους ή σε ιερά διαφορετικών θεοτήτων.

Σε πρόσφατη σχετικά δημοσίευση και στην πρώτη παρουσίαση μερικών ειδωλίων εκφράστηκε από τη Ν. Ψάλτη και την Α. Τσαρούχα η άποψη ότι πρόκειται για Θεσμοφόριο, καθώς με λατρεία Δήμητρας θα μπορούσε να συνδεθεί ο μεγάλος αριθμός των μικρογραφικών προσωπείων. Θεατρόσχημες κατασκευές για πραγματοποίηση τελετουργικών δρώμενων απαντούν σε ιερά Δήμητρας στις Συρακούσες, την Κόρινθο, την Πέργαμο και τη Λυκόσουρα[16], ενώ ειδώλια κωμικών ηθοποιών απαντούν συχνά σε ιερά της σχετιζόμενα με την προσπάθεια να ξεχαστεί η θεά από τη θλίψη της για την απαγωγή της Κόρης[17].

Δεν θεωρώ πιθανή την απόδοση του ιερού της Άμφισσας σε Θεσμοφόριο, αν και πράγματι υπάρχουν στοιχεία, αλλά και εικονογραφικοί τύποι που απαντούν σε ανάλογα ιερά της θεάς. Είναι γεγονός ότι η θέση της ανασκαφής εκτός των τειχών της πόλης και στις παρυφές του νεκροταφείου αποτελεί χαρακτηριστικό Θεσμοφορίων. Δεν έχουν βρεθεί αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, αλλά, όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο της Ερμηνείας του αποθέτη, η ύπαρξη ναού δεν θεωρείται απαραίτητη. Ο βωμός, όμως, γύρω από τον οποίο συνήθως αποκαλύπτονται στάχτες και οστά καμένων ζώων, και τα *μέγαρα*, κοιλώματα στα οποία γινόταν απόθεση των ζώων και

[16] Πινγιάτογλου, στο Λεβέντη - Μητσοπούλου, 214.
[17] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2017, 40.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

στη συνέχεια γεμίζονταν με χώμα, αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά ενός Θεσμοφορίου. Κανένα από τα δύο δεν βρέθηκε στην ανασκαφή.

Συγκεκριμένοι τύποι ειδωλίων που απαντούν σε ιερά της θεάς συγκαταλέγονται μεταξύ των τύπων του αποθέτη, όπως οι κουροτρόφοι (αριθ. Κατ. 211-213), ειδώλια που αποδίδουν τη Βαυβώ με μορφή εγκύου (αριθ. Κατ. 170-171), ειδώλια χοιριδίων (αριθ. Κατ. 729-730). Η Δήμητρα είναι κουροτρόφος θεά, αλλά την ιδιότητα αυτή είχαν και η Άρτεμη, η Αφροδίτη ή και οι Νύμφες, ακόμη και ο Απόλλωνας, όπως φαίνεται από το ιερό του στο Σωρό Μαγνησίας[18]. Τα ειδώλια χοιριδίων, τύπος συνυφασμένος με Θεσμοφόρια, συμβόλιζαν πιθανώς αναίμακτες θυσίες σε περιπτώσεις που δεν τελούνταν πραγματικές και ανάλογη ερμηνεία θα μπορούσε να δοθεί σε ειδώλια γυναικείων μορφών που κρατούν χοιρίδια. Όσο για τα προσωπεία ή θέματα που άπτονται του θεάτρου, αυτά προορίζονταν συχνά για αναθήματα και στους θεούς του Κάτω Κόσμου[19] ή στον Διόνυσο[20], όπως στο ιερό της Δήμητρας στην Πρόερνα της Θεσσαλίας[21].

Με τη θεά ενδεχομένως ταυτίζεται το αριθ. Κατ. 196, αν και ο εικονογραφικός τύπος της γυναικείας μορφής με στεφάνη ή πόλο στο κεφάλι και δάδα θα μπορούσε να παραπέμπει στην Άρτεμη, στην Εκάτη ή και στην Εννοδία.

Ο αριθμός των τύπων που θα μπορούσαν να σχετιστούν με τη Δήμητρα δεν είναι μεγάλος ώστε να της αποδοθεί με βεβαιότητα το ιερό. Επιπλέον απουσιάζει παντελώς από τα ευρήματα της Άμφισσας ένας συγκεκριμένος κοροπλαστικός τύπος, ο οποίος υπερτερεί σχεδόν σε όλους τους χώρους όπου μαρτυρείται λατρεία Δήμητρας. Πρόκειται για τις υδριαφόρους, ειδώλια γυναικείων μορφών που μεταφέρουν υδρίες πάνω στο κεφάλι τους.

Αρκετά ειδώλια του αποθέτη μπορούμε να αποδώσουμε στον κύκλο της Αφροδίτης. Τα αριθ. Κατ. 174-175 την απεικονίζουν να στηρίζεται σε πεσσό στα αριστερά της, ενώ το αριθ. Κατ. 176 σε χειρονομία ανακάλυψης. Με την Αφροδίτη έχουμε ταυτίσει με επιφύλαξη γυναικεία μορφή που απεικονίζεται να κάθεται σε πτηνό, μάλλον κύκνο, στον τύπο 69 που απαρτίζεται από έντεκα ειδώλια (αριθ. Κατ. 177-187), και άλλα τρία παρεμφερή του τύπου 70 (αριθ. Κατ. 188-190). Ένας ιδιαίτερος τύπος με γυναικεία μορφή καθισμένη σε τετράποδο ζώο, πιθανόν καμήλα, αποτελείται από το ειδώλιο αριθ. Κατ. 191 και το θραύσμα αριθ. Κατ. 192 και ίσως

[18] Λεβέντη 2006, 300-301. Δεν πρέπει να αποκλειστεί και η πιθανότητα της ίασης από το θεό-γιατρό.
[19] Pisani 2006α, 1141.
[20] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2017, 40.
[21] Δάφφα-Νικονάνου 1973, 51-52. Μπάτζιου-Ευσταθίου 2010, 187.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

απεικονίζει την Αφροδίτη, αν και η ταύτιση είναι συζητήσιμη και μπορεί να υποδεικνύει Νύμφες, μυθολογικές μορφές ή απλώς θνητές μορφές με πρότυπο την εικονογραφία της θεάς του Έρωτα.

Έμμεσα με τη θεά συνδέονται και τα ειδώλια Ερωτιδέων (αριθ. Κατ. 198-203), αλλά και ένας επίσης ιδιαίτερος τύπος Ερωτιδέων που διασχίζουν τα θαλάσσια κύματα στη ράχη δελφινιών. Τα ειδώλια αριθ. Κατ. 204-206 και τα μικρά θραύσματα 207-208 που ανήκουν σε αυτό τον τύπο, αποδίδουν μεν ένα εικονογραφικό θέμα γνωστό, αλλά με τρόπο του οποίου παράλληλο δεν έχουμε εντοπίσει. Τέλος, με Ερωτιδέα ταυτίσαμε την έφιππη φτερωτή μορφή του αριθ. Κατ. 209, πιθανότατα πάνω σε πτηνό.

Μια άλλη πολυπληθής ομάδα που συνδέεται με την Αφροδίτη είναι τα περίπου 100 ειδώλια περιστεριών (αριθ. Κατ. 610-707), ενώ έχουμε και γυναικεία ειδώλια που κρατούν στα χέρια τους περιστέρια. Σε αυτά συγκαταλέγονται τα αριθ. Κατ. 31-36, το αριθ. Κατ. 111 που κρατά τσαμπί από σταφύλια στο άλλο χέρι, καθώς και τα αριθ. Κατ. 122-124 με πτηνό στο δεξί χέρι και το αριστερό να στηρίζεται σε κίονα.

Από δύο μόνο ειδώλια, τα αριθ. Κατ. 194-195, αντιπροσωπεύεται μια άλλη γυναικεία θεότητα, η Άρτεμη, η οποία αποδίδεται με ενδυμασία κυνηγιού σε στάση έντονου βηματισμού. Έχουμε ήδη αναφέρει το ειδώλιο αριθ. Κατ. 196 που απεικονίζει δαδοφόρο θεότητα, η οποία θα μπορούσε να ταυτιστεί με την Άρτεμη.

Η Άρτεμη είναι επίσης κουροτρόφος θεότητα, με αντιφατικές συχνά ιδιότητες. Υπό την προστασία της τελούν τα νεαρά μέλη της κοινωνίας, κατεξοχήν τα κορίτσια, αλλά και τα νεαρά αγόρια, τα οποία συντρέχει στις διαβατήριες φάσεις του βίου τους και τα προετοιμάζει για την ενηλικίωση και τους νέους οικογενειακούς και ουσιαστικά κοινωνικούς τους ρόλους. Προετοιμάζει τα κορίτσια για το γάμο τους, τα προστατεύει στην επικίνδυνη περίοδο της εγκυμοσύνης και του τοκετού και το ίδιο ισχύει για τα νεαρά αγόρια που θα γίνουν πολίτες.

Στον κύκλο του γάμου, της ενηλικίωσης και της μετάβασης σε νέους κοινωνικούς ρόλους που ανήκουν στη σφαίρα της θεάς εντάσσονται οι κουροτρόφοι (αριθ. Κατ. 211-213), τα ειδώλια των εγκύων (αριθ. Κατ. 170-171), των πλαγγόνων (αριθ. Κατ. 168-169), σύμφωνα με την ερμηνεία που θέλει τα ειδώλια αυτά να υπογραμμίζουν την ερωτική χάρη, την ικανότητα τεκνοποίησης και να παραπέμπουν στο νυφικό λουτρό. Στον κύκλο του γάμου θα μπορούσε να ενταχθεί το αριθ. Κατ. 163 που, ενώ αποδίδεται στο συνήθη τύπο της αστραγαλίζουσας, αλλάζει ερμηνεία

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αν, όπως πιστεύουμε, συνανήκει με θραύσμα που κρατά τόπι, καθώς επίσης και οι τύποι που απεικονίζουν μουσικούς ή χορευτές, αριθ. Κατ. 156-160 και αριθ. Κατ. 153-155, αντίστοιχα. Τέλος, η ανακεκλιμένη μορφή, νεαρής όμως ηλικίας, του αριθ. Κατ. 172 μπορεί να απεικονίζει νεαρό συμποσιαστή που μόλις έχει μεταβεί στην ενήλικη ζωή και έχει αποκτήσει το δικαίωμα του πολίτη.

Επομένως, αν και η Άρτεμη απεικονίζεται δύο μόνο φορές, η παρουσία της ίσως υποδηλώνεται από μεγαλύτερο αριθμό ειδωλίων.

Αν και με μικρότερο αριθμό ειδωλίων, εκπροσωπούνται και ανδρικές θεότητες. Τον Απόλλωνα αναγνωρίσαμε, όχι όμως με βεβαιότητα, στο ειδώλιο αριθ. Κατ. 193 και στο πλακίδιο αριθ. Κατ. 742, ενώ απεικονίζεται και σε δύο περίτμητα μολύβδινα ελάσματα ως κιθαρωδός. Με τον Διόνυσο και τον κύκλο του συνδέονται τα μικρογραφικά προσωπεία, τα οποία αποτελούν μια ιδιαίτερη και όχι αμελητέα ομάδα αντικειμένων. Επίσης τα ειδώλια των χορευτών και των μουσικών, στα οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως, θα μπορούσαν κάλλιστα να παραπέμπουν στο θεό Διόνυσο, τον οποίο ίσως να αποδίδει και η ανακεκλιμένη μορφή, αριθ. Κατ. 172.

Μένει όμως άλλη μία ανδρική θεότητα που θα μπορούσε να διεκδικήσει μια θέση σε αυτό το ιερό. Πρόκειται για τον Ασκληπιό, για λατρεία του οποίου μαρτυρούν τόσο οι πηγές όσο και οι επιγραφές, αν και σε διαφορετικό σημείο της πόλης. Το ειδώλιο αριθ. Κατ. 173 που απεικονίζει ξαπλωμένη μορφή, εκτός από την ερμηνεία του βρέφους σε λίκνο θα μπορούσε να δεχθεί και αυτή του ασθενούς που χρήζει ίασης, σε έναν τύπο που δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος. Από το υλικό του αποθέτη δεν είναι τόσο τα ειδώλια, αλλά ο μεγάλος αριθμός νομισμάτων που κάνει πιθανή την παρουσία του θεού στο ιερό, καθώς με Ασκληπιεία συνδέονται πολλές φορές οι νομισματικοί θησαυροί. Οι χρηματικές προσφορές εκ μέρους των πιστών εξασφάλιζαν τη συμμετοχή τους στη διοργάνωση των λατρευτικών τελετών ενός ιερού, στις θυσίες ή την εγκοίμηση στο άβατο.

Η σύντομη αναφορά σε όλες τις θεότητες που απεικονίζονται ή υποδηλώνονται μέσα από την τυπολογία, αποδεικνύει τη δυσκολία να αποδοθεί με βεβαιότητα το ιερό σε μία από αυτές.

Καταλήγοντας, επανερχόμαστε στην αρχική διαπίστωση ότι σε αυτό το στάδιο της έρευνας μόνο εικασίες μπορούμε να κάνουμε και να καταγράψουμε τις πληροφορίες που διαφαίνονται μέσα από το υλικό. Θεωρώ ότι τα ευρήματα συνηγορούν στο να θεωρήσουμε τουλάχιστον μία γυναικεία θεότητα-αποδέκτη των ειδωλίων. Η Αφροδίτη συνδέεται με αρκετούς εικονογραφικούς τύπους που την

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

απεικονίζουν ή σχετίζονται με αυτή. Παράλληλα, όμως, φαίνεται να προκρίνεται και μια θεότητα που σχετίζεται με διαβατήριες τελετές ή τελετές μύησης των νεότερων μελών της κοινωνίας. Αν και η Αφροδίτη συγκαταλέγεται στις κουροτρόφους θεές, το προβάδισμα φαίνεται να έχει η Άρτεμη. Ένα ενδεχόμενο είναι στο ιερό να μην λατρευόταν μόνο μία θεότητα, και έχουμε ήδη αναφερθεί στην άποψη που έχει εκφραστεί από την Alroth για παρουσία επισκεπτών θεών σε ιερά άλλων, οπότε η παρουσία των δύο θεοτήτων θα ήταν δικαιολογημένη.

Ταυτόχρονα, δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός ότι, αν και δεν συγκαταλέγεται στους εικονογραφικούς τύπους των ειδωλίων, η «παρουσία» του Ασκληπιού υποδηλώνεται από το πλήθος των νομισμάτων. Είναι επομένως πιθανό να συλλατρευόταν με μία από τις δύο θεότητες ή να είχε δικό του ιερό.

Ίσως το γεγονός ότι διαφαίνονται αρκετές θεότητες να πρέπει να μας οδηγήσει σε μία διαφορετική ερμηνεία, ακόμα δυσκολότερη να αποδειχθεί. Είναι ενδεχόμενο το υλικό του αποθέτη να προέρχεται από εκκαθάριση περισσοτέρων του ενός ιερού. Αυτό θα δικαιολογούσε τα ειδώλια που οδηγούν σε διαφορετικές θεότητες, αλλά και την απουσία συγκεκριμένων καταλοίπων ή τύπων που να οδηγούν σε μόνο μία. Η θέση επίσης της ανασκαφής στην είσοδο της πόλης μπορεί να συνηγορεί στην ύπαρξη παρόδιων ιερών.

Σχετικά με τη χρονολόγηση: τα νομίσματα και η κεραμική δίνουν έναν χρονολογικό ορίζοντα από τον 4ο έως και τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Τα νομίσματα αποκαλύπτουν τις εμπορικές και λοιπές σχέσεις της Άμφισσας με τις υπόλοιπες πόλεις της Ελλάδας. Περιλαμβάνονται νομίσματα του Κοινού των Αιτωλών, αμφισσαϊκά, των Φωκέων και των Εών Λοκρών και πόλεων της Εύβοιας (Ιστιαία και Χαλκίδα) που είναι η πιο κοντινή γειτονία, αλλά δεν λείπουν τα νομίσματα από τη Θεσσαλία, την Ήπειρο και τη Βόρεια Ελλάδα με τους οποίους επίσης η Άμφισσα είχε αναπτυγμένες σχέσεις. Η μεγαλύτερη πάντως ομάδα νομισμάτων, 363 στο σύνολό τους, είναι αυτή της Πελοποννήσου και ειδικά της Σικυώνας (σύνολο 347 νομισμάτων), του σπουδαιότερου λιμανιού για την πραγματοποίηση εμπορικών συναλλαγών μεταξύ Πελοποννήσου και νότιας και κεντρικής Ελλάδας.

Η κεραμική, στο μικρό βαθμό που έχει μελετηθεί, αλλά και αναφορικά με αγγεία που έχουν βρεθεί στα νεκροταφεία, επιβεβαιώνει τις σχέσεις αυτές και κυρίως την επιρροή της Κορίνθου. Στην προκαταρκτική μελέτη και παρουσίαση των λύχνων και των μικρογραφικών αγγείων παράλληλα βρέθηκαν επίσης στην αθηναϊκή Αγορά,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

τους Δελφούς, το φωκικό Μεδεώνα, το Κάλλιο, στη Ναυπάκτο, στις αιτωλικές πόλεις Χαλκίδα και Τριχόνιο, στους Οπούντιους Λοκρούς, στην Τριανταφυλλιά Λιβανατών και τον Στράτο Ακαρνανίας, στην Αμβρακία, στη Λευκάδα, αλλά και στην Πέλλα, τις Φερές και την Αθήνα.

Τα ειδώλια από την άλλη πλευρά συμφωνούν σε γενικές γραμμές με το χρονολογικό ορίζοντα των άλλων δύο κατηγοριών, αλλά με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση του υλικού στον 3ο και το 2ο αι. π.Χ. Ενδεχομένως το χειροποίητο ειδώλιο του ιππέα (αριθ. Κατ. 210) εμπίπτει σε μια πρωιμότερη χρονολογικά περίοδο, καθώς και τα ειδώλια των περιστεριών και των πετεινών μικρών διαστάσεων που θεωρούμε χειροποίητα.

Αναφορικά με τις επιρροές από άλλα κοροπλαστικά κέντρα και άλλες πόλεις, τα ειδώλια δεν οδηγούν σε ακριβώς ίδια συμπεράσματα. Η αναζήτηση των παραλλήλων δεν οδήγησε σε τόσο καθοριστική επιρροή της Κορίνθου, όπως αυτή φάνηκε στα νομίσματα και στην κεραμική. Ούτε όμως και της Αττικής ή της Βοιωτίας που είναι τα μεγάλα κοροπλαστικά κέντρα της εποχής. Παράλληλα διαπιστώθηκαν σε τύπους ειδωλίων από τη Βόρεια Ελλάδα, σχέση που πιστοποιείται και από τις άλλες δύο ομάδες αντικειμένων, ενώ αρκετά παράλληλα εντοπίστηκαν στη Νότια Ιταλία, καθώς και στην Αίγυπτο, το Λίβανο και τη Μύρινα, μέρη που δεν περιλαμβάνονται στα κέντρα επιρροών/προέλευσης των νομισμάτων και της κεραμικής.

Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να εκφράσουμε την άποψη ότι οι διαδρομές των προϊόντων της κοροπλαστικής διαφοροποιούνταν από αυτές της κεραμικής, διευρύνοντας σε μεγάλο βαθμό τη γεωγραφική εμβέλεια. Καταλήγουμε με τα μέχρι στιγμής δεδομένα ότι αντιμετωπίζουμε ένα αυτόνομο εργαστήριο ειδωλίων με τοπικό, αλλά και ιδιαίτερο χαρακτήρα, το οποίο βρίσκεται σε επαφή με μεγάλα κέντρα κοροπλαστικής από το μεσογειακό χώρο και φαίνεται να δέχεται αλλά και να αφομοιώνει με πρωτοτυπία τις σχετικές επιρροές.

Αναμφισβήτητα η προσέγγιση και η μελέτη αυτού του τόσο μεγάλου αρχαιολογικού συνόλου που η τύχη βοήθησε να έρθει στο φως στην Άμφισσα αποδεικνύει ότι η πόλη όχι μόνο δεν ήταν απομονωμένη, αλλά λόγω της γεωγραφικής θέσης της βρισκόταν σε επαφή και αλληλεπίδραση με τα περισσότερα οικονομικά και πολιτιστικά κέντρα του κοσμοπολιτισμού της ελληνιστικής περιόδου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Α. ΟΡΘΙΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Με χιτώνα και ιμάτιο

Τύπος 1

1. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 1, 118)
ΑΜΔ 18994
Σωζ. ύψ. 0,16, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,025 μ.
Πηλός καστανός (7.5YR 8/6), καθαρός, μαλακός. Επίχρισμα καστανό και ίχνη κόκκινου χρώματος στην αριστερή πλευρά.
Συγκολλημένο από δώδεκα θραύσματα. Σώζεται ολόκληρος ο κορμός και από το πρόσωπο έως τα χείλη. Αποκρουσμένο μικρό τμήμα του ριπιδίου. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με ορθογώνια οπή αερισμού στο μέσον του κορμού. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό ισχίο προβάλλεται πλευρικά. Φορά ποδήρη πολύπτυχο χιτώνα και ιμάτιο. Το ιμάτιο αναδιπλώνεται πάνω από το δεξιό ώμο, αποκαλύπτει τον πήχη και το άκρο χέρι της μορφής που στηρίζεται στο ισχίο, και δημιουργεί συστάδες κατακόρυφων και διαγώνιων πτυχώσεων στο πρόσθιο μέρος του σώματος καταλήγοντας σε τριγωνική παρυφή. Φορά ψέλιο στο δεξιό καρπό. Στο χαμηλωμένο και καλυμμένο από το ιμάτιο αριστερό χέρι κρατά ριπίδιο. Κάτω από το χιτώνα προβάλλει το άκρο αριστερό πόδι. Φορά κλειστά υποδήματα.

2. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 1, 118)
ΑΜΔ 19143
Ύψ. 0,18, διαστ. οπής αερισμού 0,04×0,02 μ.
Πηλός ανοιχτός καστανός (7.5YR 6/4), καθαρός, μαλακός. Ίχνη μαύρου χρώματος στη συστάδα των κατακόρυφων πτυχών και ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Ολόκληρο. Συγκολλημένο από 13 θραύσματα. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με ορθογώνια οπή αερισμού. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρώς προς τα αριστερά. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής. Φορά παχύ στεφάνι με φύλλα και καρπούς και ενώτια σε σχήμα σταγόνας. Δεν φορά ψέλιο στο δεξί χέρι.

3. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 1, 118)
ΑΜΔ 19087
Σωζ. ύψ. 0,10, διαστ. οπής αερισμού 0,03× 0,035 μ.
Πηλός καστανός (5YR 7/8) με προσμείξεις. Όπτηση ανομοιόμορφη.
Συγκολλημένο από τρία θραύσματα. Η μορφή σώζεται έως το ύψος της μέσης. Αποκρουσμένο το άκρο δεξιό χέρι. Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με ορθογώνια παραλληλόγραμμη οπή αερισμού, στο μέσον του άνω κορμού. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος με αριθ. Κατ. 1. Φορά ψέλιο στο δεξί καρπό.

4. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 1, 118)
ΑΜΔ 19034
Ύψ. 0,14, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,02 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4), σχετικά καθαρός, με μερικά λευκά εγκλείσματα και πετραδάκια. Επίχρισμα καστανό.
Σώζεται ακέραιο. Αποκρουσμένο το άκρο του δεξιού ποδιού. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με παραλληλόγραμμη οπή αερισμού κάτω από το ύψος της μέσης. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και απολήγει σε κρωβύλο. Φορά σφαιρικά ενώτια.

5. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 1, 118)
ΑΜΔ 19013
Σωζ. ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-5YR 3/1), σχετικά καθαρός, ίχνη καύσης στο μεγαλύτερο μέρος, ιδίως της δεξιάς πλευράς.
Συγκολλημένο από τρία θραύσματα. Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με σχεδόν τετράγωνη οπή αερισμού στο μέσον του κορμού. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

6. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 1, 118)
ΑΜΔ 19007
Σωζ. ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), καθαρός χωρίς προσμείξεις. Υπόλευκο επίχρισμα στην πίσω όψη και στις εγκοπές των πτυχώσεων στο πρόσθιο κάτω μέρος.
Συμπληρωμένη η κάτω αριστερή πλευρά. Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με ορθογώνια οπή αερισμού στο μέσον του κορμού. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

7. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 2, 119)
ΑΜΔ 19015
Σωζ. ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,025 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) με μικρά εγκλείσματα και κρακελαρίσματα στην κάτω αριστερή πλευρά του ειδωλίου και στην πίσω όψη.
Λείπει το κεφάλι. Διατηρείται έως το μέσον των κνημών. Δεν διακρίνεται το αριστερό άκρο χέρι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με σχεδόν τετράγωνη οπή αερισμού, η άνω δεξιά γωνία της οποίας είναι αποκρουσμένη. Η οπή έχει ανοιχθεί κάτω από το μέσον του κορμού. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

8. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 2, 119)
ΑΜΔ 19095
Σωζ. ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού (ασαφές το πλάτος)×0,025 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6), με εγκλείσματα. Λευκό πετραδάκι στο ύψος του δεξιού μηρού.
Συγκολλημένο από πέντε θραύσματα. Λείπει το κεφάλι και τμήμα της κάτω αριστερής πλευράς από το ύψος του ριπιδίου. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, όχι λεία. Έξαρμα πηλού στην περίμετρο της οπής αερισμού, στη δεξιά πλευρά. Η οπή έχει σχήμα ωοειδές. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

9. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 2, 119)
ΑΜΔ 18983
Σωζ. ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,02 μ.
Πηλός ρόδινος-κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/4-7/6). Ίχνη λευκού επιχρίσματος στην πίσω πλευρά του λαιμού. Ίχνη καύσης στην αριστερή πλευρά του κορμού, στο δεξί άκρο πόδι που προβάλλει από το χιτώνα και στην πίσω όψη του ειδωλίου.
Συγκολλημένο από δύο θραύσματα. Λείπει το κεφάλι και ο πήχης του δεξιού χεριού. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με εγχαράξεις και οπή αερισμού. Η οπή είχε οριστεί τετράγωνη, στο μέσον του κορμού, αλλά το κομμάτι του πηλού που αφαιρέθηκε είναι ωοειδές, με εμφανή – στην άνω πλευρά και εσωτερικά – τα κατάλοιπα του πηλού που υποχώρησε από την πίεση για τη διάνοιξη της οπής. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

10. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 2, 119)
ΑΜΔ 18992
Σωζ. ύψ. 0,11, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,025 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6). Σκληρός σχετικά καθαρός.
Συγκολλημένο από δύο θραύσματα. Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με τετράγωνη (;) οπή αερισμού. Αποκρουσμένη από το ύψος της οπής και κάτω. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

11. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 2, 119)
ΑΜΔ 18995
Σωζ. ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6), σκληρός με πολλά εγκλείσματα. Ίχνη καύσης στη δεξιά πλευρά.
Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με τετράγωνη οπή αερισμού στο μέσον του κορμού. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

12. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 2, 119)
ΑΜΔ 19088
Σωζ. ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6). Στρογγυλό κάψιμο στη δεξιά της πλευρά.
Συγκολλημένο από έξι θραύσματα. Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με ημικυκλική οπή αερισμού στο μέσον του κορμού. Κοίλο.
Διακρίνονται και τα δύο υποδήματα κάτω από το χιτώνα.

13. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 3)
ΑΜΔ 19195
Σωζ. ύψ. 0,088 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6). Καλύπτεται από σκούρο καστανό επίχρισμα. Μικρά λευκά εγκλείσματα.
Σώζεται μόνο τμήμα του αριστερού πρόσθιου μέρους της μορφής με το χέρι που συγκρατεί το ριπίδιο και το πόδι με την έντονη κάμψη στο γόνατο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

14. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 3)
ΑΜΔ 19200
Σωζ. ύψ. 0,095 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6). Επίχρισμα καστανό.
Σώζεται μόνο τμήμα του αριστερού πρόσθιου μέρους της μορφής με το χέρι που συγκρατεί το ριπίδιο και το πόδι με την έντονη κάμψη στο γόνατο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

15. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 3, 120)
ΑΜΔ 18906
Σωζ. ύψ. 0,012, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,023 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 6/6), κατά τόπους πιο σκούρος με ίχνη φωτιάς.
Συγκολλημένο από τρία θραύσματα. Λείπει το κεφάλι και μικρό τμήμα από την παρυφή του ιματίου. Διακρίνεται μόνο το αριστερό υπόδημα. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με ορθογώνια οπή αερισμού στο μέσον του κορμού. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Τύπος 2

16. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 3, 120)
ΑΜΔ 19000
Σωζ. ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,026×0,025 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Συγκολλημένο από έξι θραύσματα και ελλιπές. Λείπει το κεφάλι και το τμήμα με το ριπίδιο. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με τετράγωνη οπή αερισμού στο μέσον του κορμού. Κοίλο.
Φορά ψέλιο στο δεξί καρπό.
Πρόκειται για παρεμφερή εικονογραφικό τύπο με τον τύπο 1, από τον οποίο λείπει το ριπίδιο.

17. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 3, 120)
ΑΜΔ 18985
Σωζ. ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,02 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4). Λευκό επίχρισμα στη δεξιά του πλευρά ειδωλίου και ίχνη καύσης στην κάτω αριστερή πλευρά.
Ακέραιο. Λείπει το κεφάλι. Αποκρουσμένη η κάτω δεξιά πλευρά του ειδωλίου. Φορά ψέλιο στο δεξιό καρπό. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με ορθογώνια (;) οπή αερισμού. Κοίλο.

18. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 3)
ΑΜΔ 19250
Σωζ. ύψ. 0,11 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 6/6).
Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα και συμπληρωμένο. Σώζεται έως το ύψος των γοφών. Το κεφάλι είναι κατενώπιον, η κόμμωση πεπονοειδής απολήγει σε κότσο. Φορά σφαιρικά ενώτια και ψέλιο.

19. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 4)
ΑΜΔ 19244

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Σωζ. ύψ. 0,07 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6). Πυρήνας στο ύψος του λαιμού μαύρος.
Σώζεται ο άνω κορμός. Λείπει το κεφάλι και μεγάλο μέρος της αριστερής πλευράς.
Έντονο έξαρμα μπροστά στο στήθος. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη και θα είχε μεγάλη ορθογώνια οπή αερισμού. Κοίλο.

20. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 4)
ΑΜΔ 19203
Σωζ. ύψ. 0,06 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) με εγκλείσματα.
Σώζεται μόνο μικρό τμήμα του άνω κορμού. Λείπει το κεφάλι.

21. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 4)
ΑΜΔ 19230
Σωζ. ύψ. 0,07, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,02 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4). Ίχνη υπόλευκου επιχρίσματος στο δεξί χέρι.
Σώζεται έως το ύψος των γοφών. Λείπει το κεφάλι.

Τύπος 3

22. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 4, 120)
ΑΜΔ 18988
Σωζ. ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,025 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6), μαλακός, καθαρός με τρία λευκά εγκλείσματα. Επίχρισμα καστανό.
Συγκολλημένο από τέσσερα θραύσματα. Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, επίπεδη και αδιαμόρφωτη. Στο μέσον του κορμού έχει ανοιχθεί μεγάλη τετράπλευρη οπή αερισμού. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό είναι έντονα λυγισμένο στο γόνατο και προβάλλεται πλευρικά. Εξαιτίας αυτής της στάσης το άνω τμήμα του ειδωλίου γέρνει προς τα πίσω και στρέφει τον κορμό προς τα αριστερά. Φορά ποδήρη πολύπτυχο χιτώνα και ιμάτιο, το οποίο περιβάλλει σφιχτά τον κορμό από το λαιμό μέχρι την κοιλιακή χώρα. Το δεξί λυγισμένο χέρι ακουμπά στο πίσω μέρος της μέσης και συγκρατεί το ιμάτιο στο γοφό. Το αριστερό είναι ελαφρώς λυγισμένο στον αγκώνα και γύρω από τον πήχυ του τυλίγεται το άκρο του ιματίου. Πιθανώς στο χέρι είναι αναρτημένο κάποιο αντικείμενο (βουκράνιο;). Κάτω από το χιτώνα προβάλλουν τα άκρα πόδια. Φορά κλειστά υποδήματα.

23. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 4, 120)
ΑΜΔ 18973
Σωζ. ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη και είχε τετράπλευρη οπή αερισμού με σαφώς χαραγμένα περιγράμματα, στο μέσον περίπου του κορμού.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

24. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 4, 120)
ΑΜΔ 18907
Σωζ. ύψ. 0,127, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,02 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 6/4), καθαρός χωρίς εγκλείσματα. Ίχνη λευκού επιχρίσματος στην αριστερή του πλευρά, στις κάθετες πτυχές και στην τριγωνική εσοχή μεταξύ κατακόρυφων πτυχών και αριστερής κνήμης.
Συγκολλημένο από δύο θραύσματα. Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη και είχε παραλληλόγραμμη οπή αερισμού με σαφώς χαραγμένα περιγράμματα, στο μέσον περίπου του κορμού. Η κάτω πλευρά της οπής πιο μικρή.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

25. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 5, 121)
ΑΜΔ 18993
Σωζ. ύψ. 0,12, πλ. οπής αερισμού 0,035 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6). Καθαρός και μαλακός.
Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα και συμπληρωμένο. Η πίσω επιφάνεια φέρει τα δακτυλικά αποτυπώματα του κοροπλάστη. Μεγάλη οπή αερισμού στο μέσον του κορμού, πιθανότατα ελλειψοειδούς σχήματος.
Παρεμφερής εικονογραφικός τύπος. Λείπει το «βουκράνιο» και στη θέση του δηλώνεται η πτυχωτή άκρη του ιματίου.

26. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 5, 121)
ΑΜΔ 18987
Σωζ. ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,025 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 6/4).
Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα. Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι. Η οπή αερισμού έχει ανοιχθεί στο ύψος του άνω κορμού και είναι ασαφή τα περιγράμματα.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος με αριθ. Κατ. 25.

27. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 5)
ΑΜΔ 18965
Σωζ. ύψ. 0,12 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος (7.5YR 8/6). Καστανό επίχρισμα και ίχνη υπόλευκου στις πτυχώσεις.
Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα. Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος με αριθ. Κατ. 25.

28. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 5, 121)
ΑΜΔ 18908
Σωζ. ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,015 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός-καστανός (7.5YR 6/4-5/4). Ίχνη καύσης σε όλη την επιφάνεια.
Συγκολλημένο από τρία θραύσματα. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη και κυρτή. Παραλληλόγραμμη οπή αερισμού στο ύψος του άνω κορμού.
Παρεμφερής εικονογραφικός τύπος. Το δεξί χέρι έχει έντονη κλίση προς τα πίσω.

29. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 5)
ΑΜΔ 19138
Σωζ. ύψ. 0,10 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πιθανότατα ίδιος τύπος. Σώζεται αποσπασματικά έως κάτω από τη μέση. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη.
Το πρόσωπο είναι ωοειδές. Διατηρούνται με επιμέλεια τα χαρακτηριστικά. Φορά ενώτια σε σχήμα σταγόνας. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και απολήγει σε κρωβύλο.

30. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 5)
ΑΜΔ 19232
Σωζ. ύψ. 0,053 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα. Εγκλείσματα στην πίσω όψη.
Σώζεται αποσπασματικά μόνον ο άνω κορμός. Λείπει το κεφάλι.
Πιθανότατα ίδιος τύπος.

Τύπος 4

31. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 6, 121)
ΑΜΔ 19011
Ύψ. 0,18, διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,02 μ.
Πηλός κόκκινος (2.5YR 6/6).
Συγκολλημένο το κεφάλι. Αποκρουσμένη η άκρη της μύτης και τα άκρα των ποδιών. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη. Παραλληλόγραμμη οπή αερισμού στο μέσον περίπου του κορμού, τα περιγράμματα της οποίας έχουν χαραχθεί με σαφήνεια. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί είναι έντονα λυγισμένο και προβάλλεται πλευρικά. Φορά χιτώνα με πλούσιες πτυχώσεις και ιμάτιο που καλύπτει και τα χέρια. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο κάτω από το στήθος και κρατά αδιάγνωστο αντικείμενο (πτηνό;). Το δεξί χέρι είναι χαλαρό, παράλληλο με το σώμα. Το κεφάλι αποδίδεται κατενώπιον με λεπτά χαρακτηριστικά προσώπου και πεπονοειδή κόμμωση. Φορά ενώτια σε σχήμα σταγόνας.

32. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 6, 121)
ΑΜΔ 19018
Ύψ. 0,14, διαστ. οπής αερισμού 0,035×0,025 μ.
Πηλός καστανός (5YR 6/4). Κατά τόπους μικρά λευκά εγκλείσματα.
Λείπει το κεφάλι και τμήμα του κάτω δεξιού ποδιού. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη και σώζεται αποσπασματικά. Παραλληλόγραμμη οπή αερισμού στο μέσον περίπου του κορμού. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

33. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 6, 121)
ΑΜΔ 18971
Ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6-6/6). Καθαρός.
Λείπει το κεφάλι. Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη και συγκολλημένη από πολλά κομμάτια. Οπή αερισμού στο μέσον του κορμού προς τα κάτω, ασαφή τα περιγράμματα. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

34. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 122)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΑΜΔ 19005
Ύψ. 0,14, διαστ. οπής αερισμού 0,035×0,025 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6).
Σώζεται σε αποσπασματική κατάσταση. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη. Οπή αερισμού στο μέσον του κορμού, ασαφή τα περιγράμματα. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

35. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 6, 122)
ΑΜΔ 19014
Ύψ. 0,14 μ., οπή αερισμού (θραυσμένο το σημείο).
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6). Σκληρός με εγκλείσματα.
Σώζεται σε αποσπασματική κατάσταση, συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει το κεφάλι και τμήμα της αριστερής πλευράς στο ύψος του λυγισμένου χεριού, καθώς και μεγάλο τμήμα της πίσω όψης.

36. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 6)
ΑΜΔ 18911
Ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,01 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6). Επίχρισμα καστανό.
Η πίσω πλευρά είναι από ξεχωριστή επιφάνεια πηλού και δεν είναι επίπεδη, αλλά συνεχίζεται η απόδοση της πτυχολογίας.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος, ίσως δεύτερη γενιά.

37. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 6)
ΑΜΔ 19071
Ύψ. 0,13 μ.
Πηλός καστανός.
Σώζεται σε αποσπασματική κατάσταση μόνο η πρόσθια πλευρά, συγκολλημένη από τέσσερα κομμάτια.
Πρόκειται για παρεμφερή εικονογραφικό τύπο. Με το αριστερό χέρι κρατά καρπούς.

Τύπος 5

38. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 7)
ΑΜΔ 19002
Ύψ. 0,15, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,015 μ.
Πηλός με ανομοιόμορφη όπτηση (5YR 7/6-5YR 5/6) και καμένο περίπου στο μέσον.
Συγκολλημένο. Αποκρουσμένο το άκρο αριστερό πόδι και η βάση (σήμερα συμπληρωμένο). Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον και πατά σε συμφυή ελλειψοειδή βάση. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό προβάλλεται πλευρικά. Φορά χιτώνα και ιμάτιο του οποίου οι πτυχές δηλώνονται εγχάρακτα. Το δεξί χέρι στηρίζεται στη μέση, ενώ το αριστερό είναι εκτεταμένο προς τα κάτω και συγκρατεί το ιμάτιο. Το πρόσωπο είναι κατενώπιον. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής. Η μορφή φορά σφαιρικά ενώτια.

39. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 7, 122)
ΑΜΔ 19028

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,033×0,02 (πάνω πλευρά) και 0,015 (κάτω πλευρά), βάση, ύψ. 0,01 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Λείπει ο δεξιός μισός άνω κορμός. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με ορθογώνια οπή αερισμού στο μέσον του κορμού. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

40. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 7)
ΑΜΔ 18990
Ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,015 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4). Φέρει λευκό επίχρισμα στη δεξιά πλευρά.
Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

41. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 7, 122)
ΑΜΔ 19093
Ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,024×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6).
Ελλιπές και συγκολλημένο από οκτώ κομμάτια. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

42. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 7)
ΑΜΔ 19226
Ύψ. 0,077 μ.
Πυρήνας καστανός, εξωτερικά καμένο.
Σώζεται αποσπασματικά μόνο ο άνω κορμός έως το ύψος των γοφών. Λείπει το κεφάλι.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

43. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 122)
ΑΜΔ 19237
Ύψ. 0,07, οπή εξαερισμού κυκλικού σχήματος.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 6/6). Καθαρός.
Λείπει το κεφάλι. Σώζεται έως τη μέση.
Αποδίδει τον ίδιο εικονογραφικό τύπο, λίγο μικρότερης κλίμακας.

44. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 7)
Χωρίς αριθ. ευρ.
Ύψ. 0,065 μ.
Πηλός ρόδινος (7.YR 8/4-7/4) άψητο.
Σώζεται αποσπασματικά ο άνω κορμός χωρίς το κεφάλι.
Αποδίδει τον ίδιο εικονογραφικό τύπο.

Τύπος 6

45. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 8, 122)
ΑΜΔ 18964
Ύψ. 0,17, διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,02 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 6/6), με προσμείξεις. Υπόλευκο επίχρισμα στη θέση του αριστερού χεριού και γύρω από το δεξί μάτι, καθώς και στη βάση του λαιμού στη δεξιά πλευρά.
Ολόκληρο. Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, επίπεδη, αδιαμόρφωτη. Η οπή αερισμού έχει οριζόντια την άνω πλευρά και ελλειψοειδή την κάτω. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια, με στροφή του άνω κορμού και του κεφαλιού προς τα αριστερά. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος με άνετο το αριστερό. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που αφήνει ακάλυπτο το κεφάλι και το κάτω μέρος του σώματος. Το ιμάτιο τυλίγει σφιχτά το σώμα. Κάτω από αυτό διακρίνεται το λυγισμένο αριστερό χέρι που ακουμπά στο στήθος και το δεξί που στηρίζεται στο γοφό. Κάτω από το χιτώνα προβάλλει το άκρο αριστερό πόδι. Φορά κλειστά υποδήματα. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι λεπτά. Το μέτωπο είναι ψηλό, τα μάτια μικρά και χωμένα στις κόγχες τους, η μύτη λεπτή, το στόμα μικρό με σαρκώδη χείλη. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και απολήγει σε κρωβύλο.

46. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 8, 123)
ΑΜΔ 18976
Σωζ. ύψ. 0,013, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6).
Συγκολλημένο από δύο θραύσματα. Πατά σε συμφυή βάση, της οποίας είναι αποκρουσμένο το αριστερό τμήμα. Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, επίπεδη, αδιαμόρφωτη. Η οπή αερισμού είναι σχεδόν τετράγωνη, ανοιγμένη στο μέσον του κορμού.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

47. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 8, 123)
ΑΜΔ 19020
Σωζ. ύψ. 0,012, διαστ. οπής αερισμού 0,25×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6).
Λείπει το κεφάλι. Πίσω επιφάνεια με εξάρματα. Οπή αερισμού παραλληλόγραμμη, όχι με ακρίβεια χαραγμένα τα περιγράμματά της.

48. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 8)
ΑΜΔ 19202
Σωζ. ύψ. 0,09 μ. Οπή αερισμού
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6). Καθαρός.
Διατηρείται μόνο το άνω μέρος του κορμού. Λείπει το κεφάλι.
Παρεμφερής εικονογραφικός τύπος, αλλά μεγαλύτερου μεγέθους.

Τύπος 7

49. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 9, 123)
ΑΜΔ 19019
Ύψ. 0,016, διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,02 μ.
Πηλός κακοψημένος κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6) στην πρόσθια επιφάνεια και ρόδινος-κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 8/4-5YR 7/6) στην πίσω.
Συγκολλημένο από τρία θραύσματα. Λείπει τμήμα της αριστερής πλευράς. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, επίπεδη, αδιαμόρφωτη. Η οπή αερισμού είναι ορθογώνια, ανοιγμένη χαμηλά στο μέσον του κορμού.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Η μορφή εικονίζεται όρθια, κατενώπιον. Το άνετο δεξί σκέλος προβάλλεται προς τα πλάγια. Φορά ποδήρη χιτώνα με πλούσιες πτυχώσεις και ιμάτιο που αφήνει ακάλυπτο το λαιμό και το κεφάλι. Κάτω από το ιμάτιο διακρίνεται το λυγισμένο δεξί χέρι που ακουμπά στο στήθος, ενώ το αριστερό ακολουθεί τη φορά του σώματος. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα. Ο λαιμός είναι ψηλός. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και τα μαλλιά μαζεύονται πίσω σε κρωβύλο. Φορά ενώτια σε σχήμα σταγόνας.

50. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 9, 123)
ΑΜΔ 19931
Ύψ. 0,010, διαστ. οπής αερισμού (οβάλ) 0,025×0,025 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4). Μεγάλες πέτρες στην πίσω όψη.
Λείπει το κεφάλι και τμήμα της κάτω αριστερής πλευράς. Οπή αερισμού ωοειδούς σχήματος και μεγάλων διαστάσεων καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του κορμού.
Αποδίδει τον ίδιο εικονογραφικό τύπο, αλλά σε πολύ μικρότερη κλίμακα.

Τύπος 8

51. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 9, 123)
ΑΜΔ 19081
Ύψ. 0,11, διαστ. οπής αερισμού 0,04×0,01 μ.
Πηλός καστανός (7.5YR 7/6). Δεν έχει επίχρισμα.
Συγκολλημένο από τρία θραύσματα. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με μεγάλη ελλειψοειδούς σχήματος οπή αερισμού. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια με στροφή του άνω τμήματος του κορμού και του κεφαλιού προς τα αριστερά. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό ισχίο προβάλλεται πλευρικά. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που αφήνει ακάλυπτο το κεφάλι, το λαιμό και το κάτω μέρος του σώματος από το μέσον των κνημών. Κάτω από το ιμάτιο διακρίνεται λυγισμένο το δεξί χέρι που ακουμπά στη βάση του λαιμού. Η θέση του αριστερού χεριού δεν είναι σαφής. Τα μαλλιά είναι πιασμένα σε κρωβύλο, φορά δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξί αυτί και στεφάνη.
Πρόκειται για παρεμφερή τύπο.

Τύπος 9

52. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 9, 123)
ΑΜΔ 18912
Ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,02 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος (5YR 7/8). Σκληρός καθαρός. Όλη η δεξιά πλευρά καλύπτεται από λευκό επίχρισμα, καθώς και το αριστερό χέρι.
Λείπει το κεφάλι. Η μορφή είναι αποκρουσμένη στη δεξιά πλευρά από το μέσον της κνήμης και στην αριστερή από το ύψος του μηρού. Η πίσω πλευρά είναι αδιαμόρφωτη, από διαφορετική επιφάνεια πηλού. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Φορά ποδήρη χιτώνα και είναι εξολοκλήρου τυλιγμένη στο ιμάτιό της. Ακάλυπτο μένει το αριστερό άκρο χέρι. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά κάτω από το στήθος. Ο καρπός είναι λυγισμένος προς τα κάτω. Το αριστερό χέρι, ελαφρώς λυγισμένο, πέφτει χαλαρό παράλληλα με το σώμα. Το ιμάτιο σχηματίζει παχιά τοξοειδή πτυχή από το δεξί στο αριστερό χέρι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 10

53. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 9, 124)
ΑΜΔ 19008
Ύψ. 0,10, διαστ. οπής αερισμού (πάνω) 0,025 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6). Καθαρός μαλακός.
Σώζεται ο άνω κορμός και έως το ύψος των γονάτων. Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού χωρίς διαμόρφωση και η οπή θα ήταν ορθογώνια.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Φορά χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει ολόκληρο τον άνω κορμό και τα χέρια. Το δεξί χέρι είναι εκτεταμένο προς τα κάτω, το αριστερό λυγισμένο ακουμπά στο γοφό. Η μορφή θα στηριζόταν στο αριστερό σκέλος διότι το δεξί διαγράφεται να υποχωρεί προς τα πλάγια, ενώ το ισχίο προβάλλεται πλευρικά.

54. Όρθια γυναικεία μορφή
ΑΜΔ –
Ύψ. 0,09 μ.
Πηλός ανοιχτός πορτοκαλί, ανομοιογενής όπτηση.
Σώζεται μόνον η δεξιά του πλευρά.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Τύπος 11

55. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 9, 124)
ΑΜΔ 19006
Ύψ. 0,11, διαστ. οπής αερισμού 0,015×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος. Όπτηση ανομοιόμορφη (πάνω 10YR 7/6, κάτω 5YR 7/6). Καθαρός μαλακός.
Ακέραιο. Σώζεται ο άνω κορμός. Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού χωρίς διαμόρφωση. Η οπή αερισμού έχει ανοιχθεί στη μέση του κορμού και έχει ευθεία την κάτω πλευρά και ελλειψοειδές το άνω μέρος. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια με ελαφρά στροφή του άνω τμήματος του κορμού προς τα αριστερά της. Στηριζόταν στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί ισχίο προβάλλεται πλευρικά. Φορά χιτώνα χωρίς πολλές πτυχώσεις και ιμάτιο σφιχτά τυλιγμένο γύρω από το σώμα μέχρι το ύψος της μέσης. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στη βάση του λαιμού. Το αριστερό πέφτει χαλαρά προς τα κάτω και οι πτυχές του ιματίου τυλίγονται γύρω από το άκρο του.

56. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 10)
ΑΜΔ 19113
Ύψ. 0,010, σωζ. διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,025 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος.
Διατηρείται έως τη μέση. Το κεφάλι είναι συγκολλημένο.
Πρόκειται για παρεμφερή εικονογραφικό τύπο με αριθ. Κατ. 55.

Τύπος 12

57. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 10, 124)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΑΜΔ 18997
Ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/8). Με εγκλείσματα και ανομοιόμορφα ψημένος.
Συγκολλημένο. Διατηρείται έως το μέσον των κνημών. Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού χωρίς διαμόρφωση. Η οπή αερισμού έχει ανοιχθεί στη μέση του κορμού με εγχάραξη και ήταν ορθογώνια.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Φορά χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει και τα χέρια. Κάτω από το ιμάτιο διακρίνεται χαμηλωμένο το δεξί χέρι, ενώ το λυγισμένο αριστερό συγκρατεί το ιμάτιο στο ύψος του στήθους, όπου παράλληλα με τον κορμό πέφτουν κατακόρυφα οι άκρες του. Η μορφή θα στηριζόταν στο αριστερό σκέλος διότι το δεξί διαγράφεται να υποχωρεί προς τα πλάγια.

Τύπος 13

58. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 10)
ΑΜΔ 19131
Ύψ. 0,115 μ.
Πηλός ανοιχτόχρωμος κοκκινωπός κίτρινος.
Η μορφή φορά ποδήρη χιτώνα και μακρύ ιμάτιο που καλύπτουν εξ ολοκλήρου το σώμα και τα χέρια. Άνοιγμα τριγωνικού σχήματος στο ύψος του λαιμού. Το δεξί σκέλος είναι ελαφρώς λυγισμένο προς τα πίσω. Το δεξί της χέρι είναι εκτεταμένο προς τα κάτω, ενώ το αριστερό είναι λυγισμένο προς τα μπροστά. Με αυτό συγκρατεί το ένδυμα που πέφτει από το δεξί ώμο. Τα μαλλιά είναι χωρισμένα σε πλεξούδες, αλλά πιάνονται ψηλά πάνω από το κεφάλι, δημιουργώντας κώνο. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα.

Τύπος 14

59. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 10)
ΑΜΔ 19073
Ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,01 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), καθαρός, μαλακός.
Σώζεται ακέραιο. Συγκολλημένο. Λείπει μικρό τμήμα της βάσης. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με οπή αερισμού. Κοίλο.
Η μορφή αποδίδεται όρθια κατενώπιον, στρέφοντας ελαφρώς προς τα δεξιά το κεφάλι. Πατά σε απλή ελλειψοειδή σύμφυτη βάση έχοντας στάσιμο το δεξί σκέλος και άνετο το αριστερό που υποχωρεί ελαφρά προς τα πλάγια. Φορά χιτώνα με πλούσιες, κατακόρυφες πτυχώσεις και ιμάτιο που τυλίγεται σφιχτά γύρω από τον κορμό και τα χέρια. Το δεξί λυγισμένο χέρι στηρίζεται στη μέση, ενώ το αριστερό ακολουθεί τη φορά του σώματος και συγκρατεί την παρυφή του ιματίου πάνω από τον αντίστοιχο μηρό. Το κεφάλι είναι συγκολλημένο και τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα. Τα μαλλιά καλύπτονται από το ένδυμα.

Τύπος 15

60. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 10)
ΑΜΔ 18980
΄Υψ. 0,13, διάμ. οπής αερισμού (ωοειδής) 0,035 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι αδιαμόρφωτη, από διαφορετική επιφάνεια πηλού. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια με ελαφρά στροφή του κορμού προς τα αριστερά. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό υποχωρεί προς τα πλάγια. Φορά χιτώνα με πλούσιες, κάθετες πτυχώσεις και ιμάτιο που καλύπτει τον κορμό, μέρος των σκελών και τα χέρια. Το δεξί λυγισμένο χέρι ακουμπά στη μέση, το αριστερό πέφτει χαλαρά προς τα κάτω και δίπλα στο γοφό συγκρατεί την άκρη του ιματίου, από όπου πέφτει προς το μηρό. Στη δεξιά πλευρά το ιμάτιο πέφτει σε μια συμπαγή πτυχή μέχρι το μέσον περίπου των μηρών.

Τύπος 16

61. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 10, 124)
ΑΜΔ 18999
Ύψ. 0,15, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,015 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος.
Λείπει το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι αδιαμόρφωτη, από διαφορετική επιφάνεια πηλού με παραλληλόγραμμη οπή αερισμού στο πάνω μέρος του κορμού. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Φορά ποδήρη χιτώνα με πλούσιες πτυχώσεις και ιμάτιο που καλύπτει το σώμα, τα χέρια και τα πόδια έως κάτω από το γόνατο. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί ελαφρά λυγισμένο υποχωρεί στο πλάι. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και στηρίζεται στη μέση. Το αριστερό είναι αποκρουσμένο αλλά πιθανότατα εκτεινόταν προς τα επάνω. Κάτω από το δεξιό αγκώνα οι πτυχές πέφτουν συμπαγείς.

62. Όρθια γυναικεία μορφή
ΑΜΔ 19190
Ύψ. 0,055 μ.
Πηλός ανοιχτό πορτοκαλί.
Σώζεται αποσπασματικά και είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Διατηρείται μέρος του άνω κορμού. Το κεφάλι λείπει.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος με αριθ. Κατ. 61, ελαφρώς πιο ογκώδες.

Τύπος 17

63. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 11)
ΑΜΔ 18969
Ύψ. 0,17, διαστ. οπής αερισμού 0,08×0,045 μ.
Πηλός κόκκινος (2.5YR 5/6).
Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα. Διατηρείται σε αποσπασματική κατάσταση. Λείπει το κεφάλι και ο κάτω κορμός από το ύψος των γονάτων.
Η μορφή εικονίζεται όρθια με έντονη στροφή του άνω κορμού προς τα αριστερά. Εξαιτίας της στάσης αυτής το αριστερό τμήμα του άνω κορμού γέρνει προς τα πίσω, ενώ ο αριστερός γοφός αποδίδεται ψηλότερα από τον άλλο. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξιό είναι έντονα λυγισμένο και προβάλλεται πλευρικά. Φορά χιτώνα και ιμάτιο με πλούσιες πτυχώσεις. Το δεξί χέρι ακουμπά στο γοφό και κάτω από τον αγκώνα του πέφτουν συμπαγείς οι πτυχές του ενδύματος. Το αριστερό χέρι πέφτει χαλαρά, παράλληλα με το σώμα, και συγκρατεί μια συστάδα πτυχώσεων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 18

64. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 11, 124)
ΑΜΔ 18975
Ύψ. 0,124, διάμ. κυκλική οπής αερισμού 0,02 μ.
Πηλός καστανόχρωμος (5YR 6/6), πιο σκούρο επίχρισμα κατά τόπους και ίχνη λευκού χρώματος στις εγκοπές των πτυχώσεων του άνω κορμού και στην κάτω δεξιά πλευρά στην εσοχή που σχηματίζει το ιμάτιο. Καθαρός, μαλακός.
Ακέραιο, λείπει μόνο το κεφάλι. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με στρογγυλή οπή αερισμού ανοιγμένη πάνω από το ύψος της μέσης. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Πατά σε χαμηλή συμφυή ελλειψοειδή βάση. Φορά χιτώνα και ιμάτιο που αφήνει ακάλυπτο το αριστερό χέρι. Το δεξί χέρι της κάμπτεται ελαφρά στον αγκώνα. Το αριστερό είναι λυγισμένο και ακουμπά στο ύψος του στήθους, όπου το άκρο χέρι συγκρατεί λεπτή αναδίπλωση πτυχών που κατέρχεται διαγώνια από το ύψος του λαιμού. Το δεξί σκέλος είναι λυγισμένο και σύρεται προς το πλάι, ενώ το στηρίζον αριστερό δεν διαγράφεται καθόλου κάτω από το χιτώνα. Οι άκρες των ποδιών διαφαίνονται κάτω από τον ποδήρη χιτώνα. Φορά κλειστά υποδήματα.

Τύπος 19

65. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 11, 124)
ΑΜΔ 18970
Σωζ. ύψ. 0,18, διαστ. οπής αερισμού 0,04×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), καθαρός χωρίς προσμείξεις.
Το κεφάλι λείπει. Αποκρουσμένο το άκρο αριστερό πόδι. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με μεγάλη, ορθογώνια οπή αερισμού, της οποίας η κάτω πλευρά είναι ελαφρώς καμπύλη. Κοίλο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια με στροφή του κορμού προς τα δεξιά. Φορά ποδήρη χιτώνα με πλούσιες πτυχώσεις και ιμάτιο που καλύπτει τον κορμό, μέρος των σκελών και τα χέρια. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό είναι έντονα λυγισμένο και προβάλλει προς το πλάι. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο και σε ορθή γωνία έρχεται μπροστά στην κοιλιά. Με το άκρο χέρι υποστηρίζει τον αγκώνα του δεξιού χεριού, η παλάμη του οποίου ακουμπά στο πηγούνι.

66. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 11)
ΑΜΔ 19025
Σωζ. ύψ. 0,07, διαστ. οπής αερισμού (πάνω) 0,023 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6). Επίχρισμα καστανό και ελάχιστα ίχνη λευκού χρώματος.
Σώζεται μόνον ο άνω κορμός. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με ορθογώνια οπή αερισμού. Κοίλο.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος με αριθ. Κατ. 65. Φορά ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι και περιβάλλει στενά το σώμα. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι λεπτά.

Τύπος 20

67. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 11, 125)
ΑΜΔ 18901

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,012, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,02 μ.
Πηλός ερυθρωπός-κίτρινος (5YR 6/6). Μαλακός, καθαρός χωρίς εγκλείσματα. Καστανό επίχρισμα στις πτυχώσεις του κάτω κορμού.
Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, όχι τελείως λεία και επίπεδη, με ορθογώνια παραλληλόγραμμη οπή αερισμού στο μέσον του κορμού.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί είναι ελαφρώς λυγισμένο και υποχωρεί προς το πλάι. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει τα χέρια και τα πόδια μέχρι το μέσον των κνημών. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στο στήθος, ενώ το αριστερό, επίσης λυγισμένο, προβάλλει προς τα εμπρός. Κάτω από το χιτώνα διακρίνεται το άκρο δεξιό πόδι. Φορά κλειστά υποδήματα.

Τύπος 21

68. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 12)
ΑΜΔ 18904
Ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,01 μ.
Πηλός καστανός (7.5YR 7/6-6/6) και ίχνη λευκού χρώματος σε όλη τη δεξιά πλευρά της.
Συγκολλημένο από δύο κομμάτια.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον και πατά σε τραπεζιόσχημη βάση. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί βρίσκεται σε θέση βηματισμού. Φορά ποδήρη χιτώνα και μακρύ ιμάτιο που καλύπτει σχεδόν ολόκληρο το σώμα έως το μέσον των κνημών. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στην κοιλιά. Το αριστερό ακουμπά στο στήθος.

Τύπος 22

69. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 12, 125)
ΑΜΔ 18991
Ύψ. 0,112, διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,015 μ.
Πηλός κιτρινωπός και ίχνη καστανού επιχρίσματος.
Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού με ορθογώνια παραλληλόγραμμη οπή αερισμού που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του άνω κορμού.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον και πατά σε χαμηλή συμφυή βάση. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί υποχωρεί προς το πλάι. Φορά χιτώνα με άνοιγμα σχήματος V στο λαιμό που ζώνεται κάτω από το στήθος. Το ιμάτιο καλύπτει τους ώμους και διπλώνεται σε παχιά συστάδα πτυχών κάτω από το δεξί και πάνω από το αριστερό χέρι. Πέφτει με διαγώνιες πτυχές σχεδόν μέχρι το ύψος των υποδημάτων. Το δεξί χέρι εκτείνεται προς τα κάτω και κρατά φιάλη ή πλοχμό. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο στο ύψος της κοιλιάς και κρατά πιθανώς καρπό. Κάτω από το χιτώνα διακρίνονται τα άκρα πόδια, σχετικά έκκεντρα σε σχέση με τη βάση. Φορά κλειστά υποδήματα.

Τύπος 23

70. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 12)
ΑΜΔ 19083
Ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,025 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) και λευκό επίχρισμα στη δεξιά πλευρά του λαιμού και στην πίσω όψη.
Σώζεται μόνον ο άνω κορμός. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Φορά χιτώνα και ιμάτιο που αφήνει ακάλυπτη την αριστερή πλευρά. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στην κοιλιά, ενώ το αριστερό στηρίζεται στο ισχίο. Το κεφάλι έχει ελαφρά κλίση προς τα αριστερά. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου έχουν αποδοθεί με λεπτομέρεια. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής. Έχει αποκρουστεί ο κρωβύλος. Δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξί αυτί.

71. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 12)
ΑΜΔ 19114
Ύψ. 0,08 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6-5/6).
Σώζεται μόνο τμήμα του άνω κορμού και το κεφάλι.
Παρεμφερής εικονογραφικός τύπος με αριθ. Κατ. 70. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και απολήγει σε κρωβύλο. Το κεφάλι περιβάλλει στεφάνι.

Θραύσματα ειδωλίων που δεν αποδίδονται σε συγκεκριμένο τύπο

Άνω κορμοί

72. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 13)
ΑΜΔ 19141
Ύψ. 0,045 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Διατηρείται μόνον ο άνω κορμός, χωρίς το κεφάλι. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και φέρεται προς τη βάση του λαιμού.

73. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 13)
ΑΜΔ 19120
Ύψ. 0,073 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Σώζεται αποσπασματικά το κεφάλι και τμήμα του άνω κορμού. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι σχετικά αλλοιωμένα.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος με αριθ. Κατ. 72. Φέρει ενώτιο στο δεξί αυτί. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής, αποκρουσμένος ο κρωβύλος.

74. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19209
Ύψ. 0,057 μ.
Πηλός πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα (5YR 7/8).
Ίδιου τύπου με αριθ. Κατ. 73. Σώζεται μόνον ο άνω κορμός χωρίς το κεφάλι.

75. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 13)
ΑΜΔ 19208
Ύψ. 0,073 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), κατά τόπους άψητος.
Παρεμφερής εικονογραφικός τύπος. Σώζεται μέχρι τη μέση. Το κεφάλι είναι ελαφρώς στραμμένο προς τα δεξιά. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και φορά δακρυόσχημα ενώτια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

76. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 13)
ΑΜΔ 19695
Ύψ. 0,064 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6). Εγκλείσματα και ίχνη λευκού χρώματος στη βάση του λαιμού. Καστανό επίχρισμα.
Σώζεται το κεφάλι και μικρό τμήμα του άνω κορμού. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα, μόνο η μύτη διακρίνεται.

Κάτω κορμοί

77. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 13)
ΑΜΔ 19197
Ύψ. 0,09 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα στο κάτω μέρος. Η εσωτερική επιφάνεια έχει μικρές εγχαράξεις και διακρίνονται τα δακτυλικά αποτυπώματα του κοροπλάστη.
Πρόσθια όψη γυναικείου ειδωλίου που σώζεται από τη μέση και κάτω.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί υποχωρεί ελαφρώς προς το πλάι. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που φτάνει έως το μέσον των κνημών. Κάτω από το χιτώνα διακρίνονται κλειστά υποδήματα. Έχει ελαφρώς προτεταμένη την κοιλιά.

78. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 13)
ΑΜΔ 19168
Ύψ. 0,145 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος με πολλά εγκλείσματα. Πυρήνας μαύρος.
Πρόσθια όψη γυναικείου ειδωλίου που σώζεται από τη μέση και κάτω. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον και είναι μεγάλων διαστάσεων. Φορά ποδήρη χιτώνα και μακρύ ιμάτιο που φτάνει έως την αρχή των κνημών. Κάτω από το χιτώνα διακρίνεται το άκρο αριστερό πόδι. Φορά κλειστά υποδήματα. Η κοιλιά αποδίδεται ελαφρώς φουσκωμένη.

79. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 13)
ΑΜΔ 19268
Ύψ. 0,10 μ.
Πηλός ωχροκίτρινος, ανοιχτό πορτοκαλί.
Πρόσθια όψη γυναικείου ειδωλίου που σώζεται από τη μέση και κάτω. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο με πλούσιες πτυχώσεις.

80. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 14)
ΑΜΔ 19207
Ύψ. 0,104 μ.
Πηλός ωχροκίτρινος με σκούρο καστανό επίχρισμα κυρίως στο κάτω μέρος.
Πρόσθια όψη γυναικείου ειδωλίου που σώζεται από τη μέση και κάτω.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον και πατά σε ψηλή ορθογώνια βάση με δύο βαθμίδες. Στηρίζεται πιθανότατα στο αριστερό σκέλος. Φορά μακρύ χιτώνα (;) που καλύπτει τελείως το σώμα και ιμάτιο που δημιουργεί περίτεχνο απόπτυγμα πιο κάτω από τη μέση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

81. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 14)
ΑΜΔ 19178
Ύψ. 0,125 μ.
Πηλός κοκκινωπός (2.5YR 6/4), χοντρά τοιχώματα με εγκλείσματα, ίχνη καύσης στην αριστερή πλευρά.
Κάτω κορμός γυναικείου ειδωλίου. Σώζεται αποσπασματικά και συγκολλημένο από πολλά κομμάτια.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Το στηρίζον σκέλος είναι το δεξί, ενώ το αριστερό είναι λυγισμένο ελαφρά στο γόνατο. Φορά ποδήρη χιτώνα και μακρύ ιμάτιο. Κάτω από το χιτώνα διακρίνονται κλειστά υποδήματα. Η απόδοση των πτυχώσεων συνεχίζεται και στα πλαϊνά μέρη.

82. Όρθια γυναικεία μορφή
ΑΜΔ 19193
Ύψ. 0,105 μ.
Πηλός
Σώζεται αποσπασματικά. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια.
Κάτω κορμός γυναικείου ειδωλίου. Πατά σε ορθογώνια βάση που δηλώνεται μόνο στην πρόσθια όψη. Το στηρίζον σκέλος είναι το δεξί, το αριστερό είναι λυγισμένο στο πλάι.

83. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 14)
ΑΜΔ 19243
Ύψ. 0,114 μ.
Πηλός καστανός (7.5YR 7/6) με ίχνη επιχρίσματος.
Κάτω κορμός μεγάλου γυναικείου ειδωλίου. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό είναι έντονα λυγισμένο στο γόνατο και υποχωρεί προς το πλάι και πίσω. Το δεξί δεν διακρίνεται, μόνο η άκρη του υποδήματος προβάλλει κάτω από τον ποδήρη χιτώνα. Έντονες οι κάθετες πτυχές στη δεξιά πλευρά, ενώ στο άνω μέρος άλλες διαγώνιες πτυχές με παράλληλες εγχαράξεις δηλώνουν το ιμάτιο.

84. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 14)
ΑΜΔ 19040
Ύψ. 0,135 μ.
Πηλός πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα και πολλά εγκλείσματα.
Η πίσω επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη. Κοίλο.
Κάτω κορμός γυναικείου ειδωλίου μεγάλων διαστάσεων που πατά σε χαμηλή συμφυή βάση, με μορφή πλακιδίου, πιθανότατα ορθογώνιου σχήματος. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο με πλούσιες πτυχώσεις. Το δεξί πόδι της μορφής είναι έντονα λυγισμένο και προβάλλεται πλευρικά. Η άκρη του διακρίνεται κάτω από την παρυφή του χιτώνα (δεν είναι σαφές αν φορούσε υποδήματα), το αριστερό πόδι δεν διακρίνεται καθόλου. Στη θέση του υπάρχει συστάδα από κατακόρυφες πτυχές.

85. Όρθια γυναικεία μορφή
ΑΜΔ 19126
Ύψ. 0,095 μ.
Πηλός κόκκινος (2.5YR 5/6).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Κάτω κορμός γυναικείου ειδωλίου. Στάση ανάλογη με αριθ. Κατ. 84, αλλά μικρότερων διαστάσεων. Πατά σε συμφυή βάση ίσως παραλληλόγραμμη. Έντονα λυγισμένο το αριστερό πόδι προβάλλεται πλευρικά. Η άκρη του διακρίνεται κάτω από τις κατακόρυφες πτυχές του χιτώνα. Το ιμάτιο φτάνει έως αρκετά κάτω από το γόνατο και με δαντελωτές βαθμιδωτές πτυχές στο αριστερό της τμήμα.

86. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 14)
ΑΜΔ 19001
Ύψ. 0,098 μ.
Πηλός τεφρός.
Κάτω κορμός γυναικείου ειδωλίου. Η μορφή πατά σε χαμηλή ορθογώνια βάση με ελλειψοειδή οπή, αντίστοιχη αυτής του ειδωλίου. Πολύ έντονη η δήλωση των πτυχών του χιτώνα. Το δεξί πόδι προβάλλει στο πλάι και φαίνεται η άκρη του υποδήματος. Το ιμάτιο πέφτει διαγώνια. Με βαθιές εγχαράξεις δηλώνονται οι πτυχές στη δεξιά πλευρά.

87. Όρθια γυναικεία μορφή
ΑΜΔ 19225
Ύψ. 0,066 μ.
Πηλός ανοιχτό πορτοκαλί (5YR 7/6-7/8) με καστανό επίχρισμα. Ίχνη καύσης στο δεξί της πόδι και στο πίσω μέρος.
Ανάλογης στάσης με αριθ. Κατ. 86 χωρίς τη βάση.

88. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 15)
ΑΜΔ 19216
Ύψ. 0,06 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος με τεφρό επίχρισμα και πολλά ίχνη λευκού χρώματος και στην πίσω επιφάνεια.
Διατηρείται ο κάτω κορμός από το ύψος περίπου των κνημών. Ίδιας στάσης με τα προηγούμενα. Πολλές και πυκνές πτυχώσεις στο ιμάτιο που έχουν δηλωθεί με βαθιά εγχάραξη.

89. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 15)
ΑΜΔ 19041
Ύψ. 0,09 μ.
Πηλός πορτοκαλί (5YR 7/8) με καστανό επίχρισμα κυρίως στην πίσω όψη.
Κάτω κορμός γυναικείου ειδωλίου. Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον. Πατά σε χαμηλή συμφυή βάση. Το στηρίζον σκέλος είναι το αριστερό. Το δεξί είναι λυγισμένο και προβάλλεται πλευρικά. Φορά ποδήρη χιτώνα με πλούσιες πτυχώσεις και ιμάτιο. Κάτω από το χιτώνα διακρίνονται κλειστά υποδήματα.

90. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 15)
ΑΜΔ 19069
Ύψ. 0,11 μ. Πρέπει να είχε μεγάλων διαστάσεων παραλληλόγραμμη οπή αερισμού.
Πηλός πορτοκαλί. Ίχνη καύσης στη βάση και στο ύψος των γονάτων.
Κάτω κορμός γυναικείου ειδωλίου. Πατά σε ελλειψοειδή συμφυή βάση. Το στηρίζον σκέλος είναι το δεξί, ενώ το αριστερό είναι έντονα λυγισμένο στο γόνατο και σύρεται προς το πλάι και πίσω. Κάτω από το χιτώνα διακρίνεται η άκρη του υποδήματος. Κατακόρυφες πτυχές πάνω από το στάσιμο σκέλος. Το ιμάτιο πέφτει διαγώνια, διακρίνεται η παρυφή του.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

91. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 15)
ΑΜΔ 19074
Ύψ. 0,075 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος με πολλά εγκλείσματα.
Ίδιος τύπος με αριθ. Κατ. 90, αλλά μικρότερων διαστάσεων.

92. Όρθια γυναικεία μορφή
ΑΜΔ 18909
Ύψ. 0,13, διαστ. οπής αερισμού (διάμ.) 0,03 μ.
Πηλός καστανός ανοιχτός (7.5 YR 6/6).
Σώζεται ο κάτω κορμός. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος. Πατά σε χαμηλή συμφυή βάση.

Με πέπλο

Τύπος 24

93. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 16)
ΑΜΔ 19213
Ύψ. 0,08 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6). Πολλά εγκλείσματα.
Δεν φέρει οπή αερισμού.
Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι. Έχει αποκρουστεί το δεξί χέρι, μέρος του αριστερού και μέρος του κάτω κορμού.
Όρθια γυναικεία μορφή με πέπλο που έχει τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό. Το ένδυμα ζώνεται ψηλά κάτω από το στήθος και σχηματίζει απόπτυγμα στο ύψος της μέσης. Το αριστερό χέρι διατηρείται έως το ύψος του αγκώνα και προβάλλεται μακριά από τον κορμό.

94. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 16)
ΑΜΔ 19022
Ύψ. 0,11 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6). Η όπτηση δεν είναι ομοιόμορφη.
Έχει αποκρουστεί τμήμα της όψης και φέρει ίχνη καύσης στην πίσω επιφάνεια.
Λείπουν το κεφάλι και τα άνω άκρα. Δεν φέρει οπή αερισμού.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος. Λυγισμένο σε ορθή γωνία δεξί χέρι χωρίς αριθ. ευρ. πιθανότατα συνανήκει, αν κρίνουμε από το χρώμα του πηλού που είναι ίδιο και από το σημείο επαφής, το οποίο ταιριάζει. Φέρει δακτυλικά αποτυπώματα.

Τύπος 25

95. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 16)
ΑΜΔ 19128
Ύψ. 0,07 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6).
Δεν έχει οπή αερισμού.
Όρθια μετωπική γυναικεία μορφή με πέπλο που αφήνει γυμνό το λαιμό με τριγωνικό άνοιγμα. Ο πέπλος έχει απόπτυγμα χαμηλά. Διατηρείται η αρχή του αριστερού χεριού που αποκαλύπτει ότι είχε τα χέρια προτεταμένα. Το πρόσωπο της μορφής είναι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ωοειδές. Τα μαλλιά διακρίνονται σε επιμέρους βοστρύχους που ακολουθούν τις παρειές του προσώπου και πέφτουν στους ώμους.

96. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 16)
ΑΜΔ 19072
Ύψ. 0,07 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6), πορώδης και με εγκλείσματα.
Συγκολλημένο. Λείπει τμήμα στο ύψος του λαιμού.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

97. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 16)
ΑΜΔ 25894
Ύψ. 0,033 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6).
Διατηρείται έως το ύψος του στήθους. Οι αρχές των χεριών που διατηρούνται έχουν μεγάλο πάχος σε αναλογία με τις διαστάσεις του ειδωλίου.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Τύπος 26

98. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 17, 125)
ΑΜΔ 19077
Ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5 YR 8/6) με καστανό επίχρισμα.
Συγκολλημένο από δύο θραύσματα. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με καλά χαραγμένη ορθογώνια οπή αερισμού στο μέσον του κορμού. Κοίλο.
Η μορφή είναι κατενώπιον. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξιό είναι ελαφρώς λυγισμένο και προβάλλει πλευρικά. Φορά αχειρίδωτο, ψηλά ζωσμένο πέπλο με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό, που σχηματίζει απόπτυγμα λίγο πιο κάτω από το ύψος των γοφών, και ιμάτιο που τυλίγεται γύρω από τον καρπό του δεξιού χεριού, καλύπτει τον αριστερό ώμο και πέφτει προς τα κάτω. Το αριστερό χέρι, καλυμμένο με το ιμάτιο, στηρίζεται στη μέση, ενώ το δεξί είναι χαμηλωμένο παράλληλα με το σώμα. Το κεφάλι είναι επίσης μετωπικό και φέρει στεφάνι, τμήμα του οποίου διατηρείται στην αριστερή πλευρά του ειδωλίου. Φορά ενώτια σε σχήμα σταγόνας το αριστερό και ελαφρώς πιο σφαιρικό το δεξιό. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είχαν αποδοθεί με ιδιαίτερη λεπτομέρεια, αρκετά αλλοιωμένα σήμερα, με έμφαση στην απόδοση των χειλιών και των ματιών.

99. Όρθια γυναικεία μορφή
ΑΜΔ 19242
Ύψ. 0,08, διαστ. οπής αερισμού 0,025×0,025 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 6/6). Φέρει ίχνη καύσης.
Λείπει το κεφάλι.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

100. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 17)
ΑΜΔ 18974
Ύψ. 0,10, διαστ. οπής αερισμού 0,015×0,015 μ.(τετράγωνη).
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Λείπει το κεφάλι. Τα υποδήματα προβάλλουν κάτω από το ένδυμα.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

101. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής (Πίν. 17)
ΑΜΔ 19194
Ύψ. 0,056 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Σώζεται αποσπασματικά μέχρι κάτω από το στήθος. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου διακρίνονται με ευκρίνεια. Λεπτομερής η απόδοση των ματιών και των φρυδιών, ενώ με κάποια σκληρότητα, με τη μορφή εμβαθύνσεων, αποδίδονται τα ρουθούνια. Φορά ενώτια σε σχήμα σταγόνας. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής, αλλά έχει αποκρουστεί ο κρωβύλος. Στο λαιμό φέρει διπλή εγχάραξη, το λεγόμενο collier d'Aphrodite.
Πιθανότατα ανήκει στον ίδιο εικονογραφικό τύπο.

Τύπος 27

102. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 17)
ΑΜΔ 19027
Σωζ. ύψ. 0,096 μ.
Πηλός όχι ομοιόμορφα ψημένος, σκληρός με εγκλείσματα, κατά τόπους ερυθρωπός και καστανός (5YR 6/6).
Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι και το μεγαλύτερο μέρος της δεξιάς πλευράς. Από το δεξί χέρι σώζεται μόνο μέρος του βραχίονα. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια.
Όρθια γυναικεία μορφή που φορά πέπλο και ιμάτιο. Ο πέπλος ζώνεται κάτω από το στήθος με μακρύ απόπτυγμα, ενώ τριγωνικό άνοιγμα σχηματίζεται στο λαιμό. Το δεξί θα ήταν το στάσιμο σκέλος. Ο χιτώνας δεν καλύπτει το αριστερό χέρι, το οποίο ακολουθεί το σώμα και ακουμπά στο μηρό, στο ύψος του αποπτύγματος.

103. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 17)
ΑΜΔ 19224
Ύψ. 0,07 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος-ερυθρωπός (5YR 6/6), πυρήνας μαύρος.
Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι, το δεξί χέρι και ο κάτω κορμός από το απόπτυγμα του πέπλου και κάτω.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

104. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 17)
ΑΜΔ 19021
Ύψ. 0,062 μ.
Πηλός ερυθρωπός (5YR 7/6-6/6), πιο ανοιχτός στην αριστερή πλευρά και ίχνη λευκού χρώματος και εγκλείσματα.
Λείπει το κεφάλι, το δεξί χέρι και ο κάτω κορμός. Σώζεται τμήμα του λαιμού με διπλή εγχάραξη (δακτύλιοι της Αφροδίτης).
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

105. Όρθια γυναικεία μορφή
ΑΜΔ 19160
Ύψ. 0,045 μ.
Πηλός καστανός (5YR 6/6), στη δεξιά πλευρά ίχνη λευκού χρώματος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι. Ο άνω κορμός σώζεται μέχρι το ύψος της κοιλιάς.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

106. Όρθια γυναικεία μορφή
ΑΜΔ 19086
Ύψ. 0,055 μ.
Πηλός πρασινοκίτρινος (10YR 8/6-7/6), καστανό επίχρισμα, ίχνη μίκας. Ατελής όπτηση και αδιαμόρφωτο.
Λείπει το κεφάλι και ο κάτω κορμός. Σώζεται το δεξί χέρι που ακολουθεί το σώμα.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Τύπος 28

107. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 18)
ΑΜΔ 19075
Ύψ. 0,104 μ. Πρέπει να είχε πολύ μεγάλη οπή αερισμού, ωοειδούς σχήματος.
Πηλός ανοιχτός πορτοκαλί με ίχνη σκούρου επιχρίσματος.
Σώζεται ακέραια εκτός από τμήμα του κάτω δεξιού κορμού. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο και στηρίζεται στο ισχίο, το δεξί είναι χαμηλωμένο και ακολουθεί το σώμα. Φορά στεφάνι στο κεφάλι και ίσως έφερε και καλύπτρα που έπεφτε πίσω στον αυχένα.

108. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 18)
ΑΜΔ 19187
Ύψ. 0,071 μ. Δεν έχει σωθεί οπή εξαερισμού.
Πηλός ρόδινος (5YR 7/6). Ολόκληρη η αριστερή της πλευρά και η δεξιά από πάνω έως το ύψος του λαιμού είναι καλυμμένη με λευκό επίχρισμα. Το ίδιο και η πίσω επιφάνεια.
Σώζεται έως το ύψος των μηρών. Λείπει τμήμα της δεξιάς της πλευράς. Τα χαρακτηριστικά είναι αρκετά αλλοιωμένα.
Όρθια γυναικεία μορφή, μετωπική. Φορά πιθανότατα πέπλο που αφήνει ακάλυπτο το λαιμό διαμορφώνοντας V και ο οποίος ζώνεται κάτω από το στήθος. Η μορφή έχει λυγισμένο το αριστερό της χέρι και το στηρίζει στο ισχίο. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα και δεν διακρίνονται. Φαίνεται ότι φορά στεφάνι στο κεφάλι και ίσως έφερε και καλύπτρα που έπεφτε πίσω στον αυχένα.

Τύπος 29

109. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 18)
ΑΜΔ 19177
Ύψ. 0,051, ορθογώνια οπή εξαερισμού, πάνω πλευρά 0,023 μ.
Πηλός ανοιχτό πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα (5YR 7/6).
Διατηρείται μόνο ο άνω κορμός. Λείπει το κεφάλι.
Η μορφή φορά πέπλο που στο ύψος του λαιμού διαμορφώνει ένα βαθύ τριγωνικό άνοιγμα (V) και ιμάτιο. Το τμήμα του ιματίου που έρχεται πάνω από το δεξιό ώμο περνά πάνω από αυτό της αριστερής πλευράς διαμορφώνοντας ένα δεύτερο έκκεντρο V. Η κίνηση των χεριών δεν μπορεί να αποκατασταθεί με βεβαιότητα. Το δεξί χέρι πιθανότατα ακολουθεί το σώμα, αν κρίνουμε από μια προεξοχή που διαφαίνεται στο ύψος της κοιλιάς. Ίσως ερχόταν λυγισμένο μπροστά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

110. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 18)
ΑΜΔ 19223
Ύψ. 0,065 μ.
Πηλός ανοιχτό πορτοκαλί. Καστανό επίχρισμα στο ύψος του λαιμού και του προσώπου. Ίχνη λευκού χρώματος στο δεξί βραχίονα.
Σώζεται έως λίγο κάτω από το στήθος. Διατηρεί και το κεφάλι, το οποίο είναι μετωπικό με ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Πολύ αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Κόμμωση πεπονοειδής.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Τύπος 30

111. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 19)
ΑΜΔ 18984
Ύψ. 0,12, διαστ. οπής εξαερισμού 0,06×0,03 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Διατηρείται μόνο ο άνω κορμός. Λείπει το κεφάλι.
Η μορφή αποδίδεται κατενώπιον. Φορά πέπλο ζωσμένο ψηλά κάτω από το στήθος, με μεγάλο άνοιγμα σχήματος V στο λαιμό και απόπτυγμα στο ύψος της μέσης. Κρατά τσαμπί σταφύλι με το δεξί της χέρι και πτηνό (χήνα ;) με το αριστερό.

Τύπος 31

112. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 19)
ΑΜΔ 19229
Ύψ. 0,111 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 6/6) με ίχνη λευκού επιχρίσματος. Εγκλείσματα και κρακελαρίσματα.
Τμήμα της πρόσθιας όψης γυναικείου ειδωλίου. Λείπει το κεφάλι, τμήμα της αριστερής της πλευράς και μέρος του κάτω κορμού. Η μορφή φορά πέπλο που ζώνεται κάτω από το στήθος και δημιουργεί παχύ απόπτυγμα στο ύψος της μέσης. Το δεξί πόδι της μορφής φαίνεται ελαφρά λυγισμένο στο γόνατο. Φέρνει το δεξί της χέρι λυγισμένο σε ορθή γωνία και το ακουμπά στην κοιλιακή χώρα. Είναι αδιευκρίνιστο αν κρατούσε κάποιο αντικείμενο. Στο ύψος αυτού του χεριού και στην αριστερή της πλευρά υπάρχει παραλληλόγραμμο τμήμα πηλού που προεξέχει από το περίγραμμα της μορφής.

113. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 19)
ΑΜΔ 19274
Ύψ. 0,056 μ.
Πηλός ερυθρωπός (10 YR 6/8-5/8).
Θραύσμα ίδιου τύπου με αριθ. Κατ. 112, όπου σώζεται μόνο το δεξί χέρι της μορφής λυγισμένο κάθετα, το οποίο φαίνεται να κρατά κάποιο αντικείμενο.

Β. ΟΡΘΙΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΠΟΥ ΣΤΗΡΙΖΟΝΤΑΙ ΣΕ ΚΙΟΝΑ Ή ΠΕΣΣΟ

Τύπος 32

114. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε πεσσό (Πίν. 20, 125)
ΑΜΔ 19082
Ύψ. 0,18, διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,02 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ερυθρωπός-κίτρινος (7.5YR 6/6) σκληρός με εγκλείσματα. Επίχρισμα καστανό και ίχνη λευκού στο πρόσωπο. Ίχνη καύσης στην πίσω επιφάνεια.
Ακέραιο. Συγκολλημένο από τρία κομμάτια. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με ελλειψοειδή οπή αερισμού στο μέσον του κορμού.
Η μορφή εικονίζεται όρθια να στηρίζεται σε πεσσό που βρίσκεται στα αριστερά της. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που αφήνει ακάλυπτο το λαιμό και το αριστερό στήθος. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος. Το αριστερό είναι ελαφρώς λυγισμένο και ακουμπά στην προέκταση της βάσης του πεσσού. Το δεξί χέρι στηρίζεται πίσω από τη μέση, ενώ το αριστερό ακουμπά με τον αγκώνα στο επίκρανο του πεσσού και κρατά ριπίδιο. Το κεφάλι στρέφεται προς τα αριστερά και επάνω. Το πρόσωπο είναι ωοειδές, τα χαρακτηριστικά αλλοιωμένα. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής. Φορά μικρό στεφάνι και σφαιρικά ενώτια.

115. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε πεσσό (Πίν. 20)
ΑΜΔ 19210
Ύψ. 0,10 μ.
Πηλός ερυθρωπός-κίτρινος (5YR 7/6).
Σώζεται μόνο τμήμα της πρόσθιας όψης. Στο μέτωπο διακοσμητικό στοιχείο (τμήμα από στεφάνι ;). Ενώτια δακρυόσχημα.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

116. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε πεσσό (Πίν. 20, 125)
ΑΜΔ. 18962
Ύψ. 0,19, διαστ. οπής αερισμού 0,037×0,026 μ.
Πηλός πορτοκαλί.
Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα και συμπληρωμένο. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με ορθογώνια οπή αερισμού στο μέσον του κορμού διανοιγμένη με ακρίβεια.
Ακέραιο. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα. Τα μάτια αποδίδονται βαθιά μέσα στις κόγχες τους, η μύτη μεγάλη, τα χείλη σαρκώδη. Η μορφή κρατά αδιάγνωστο αντικείμενο.

117. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε πεσσό (Πίν. 20, 125)
ΑΜΔ 18977
Ύψ. 0,15, διαστ. οπής αερισμού 0,04×0,025 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6-7/8).
Συγκολλημένο από πέντε θραύσματα. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με παραλληλόγραμμη οπή αερισμού στο μέσον του κορμού με ασαφή περιγράμματα.
Ίδιου τύπου με αριθ. Κατ. 116. Λείπει το κεφάλι.
Το υπόδημα του αριστερού ποδιού αποδίδεται δυσανάλογα μεγάλο σε σχέση με το δεξιό.

Τύπος 33

118. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε πεσσό (Πίν. 21, 126)
ΑΜΔ 18903
Ύψ. 0,08, διαστ. οπής αερισμού 0,015×0,01 μ.
Πηλός κίτρινος κοκκινωπός (5YR 6/6). Καθαρός, μαλακός. Επίχρισμα σκούρο, σχεδόν μαύρο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον και στηρίζεται σε πεσσό στα αριστερά της. Φορά μακρύ χιτώνα με πλούσιες πτυχώσεις και ιμάτιο που καλύπτει το σώμα μέχρι το ύψος των γονάτων. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό, έντονα λυγισμένο, πατά στη βάση του πεσσού. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στον αντίθετο ώμο. Το αριστερό χέρι ακουμπά με τον αγκώνα στο επίκρανο του πεσσού.

119. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε πεσσό
ΑΜΔ 19217
Ύψ. 0,08 μ.
Πηλός καστανός.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

120. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε πεσσό
ΑΜΔ 18743
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός
Σώζεται αποσπασματικά ο άνω κορμός, συγκολλημένος από πολλά κομμάτια, έως το ύψος της μέσης. Λείπει το κεφάλι.

121. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε πεσσό
ΑΜΔ. –
Ύψ. 0,045 μ.
Πηλός
Λείπει το κεφάλι και ο κάτω κορμός. Πολύ κακή όπτηση, το μεγαλύτερο μέρος καμένο.

Τύπος 34

122. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε κίονα (Πίν. 21, 126)
ΑΜΔ 19030
Ύψ. 0,14, διαστ. οπής αερισμού 0,04×0,024, ύψ. βάσης 0,02 μ.
Πηλός κίτρινος κοκκινωπός (5YR 6/6).
Ακέραιο. Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με μεγάλη ορθογώνια οπή αερισμού στο μεγαλύτερο μέρος του κάτω κορμού
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον και πατά σε ψηλή ορθογώνια βάση με δύο βαθμίδες. Φορά πέπλο που ζώνεται κάτω από το στήθος με άνοιγμα τριγωνικού σχήματος, του οποίου το απόπτυγμα διακρίνεται στο ύψος των μηρών. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί ελαφρώς λυγισμένο προβάλλεται πλευρικά. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο μπροστά στο στήθος και με αυτό κρατά πτηνό. Με εγχάραξη δηλώνονται τα δάκτυλα. Το αριστερό χέρι είναι ελαφρά λυγισμένο και στηρίζεται με την παλάμη σε αρράβδωτο κίονα με επίκρανο και βάση. Ο λαιμός έχει μικρή κλίση προς τα δεξιά. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αρκετά αλλοιωμένα. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και τα μαλλιά καταλήγουν σε κρωβύλο.

123. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε κίονα (Πίν. 21)
ΑΜΔ 19079 +19134
Ύψ. 0,09, 0,06, διαστ. οπής αερισμού (πλάτος) 0,02 μ.
Πηλός καστανός (7.5YR 7/6) με σκούρο επίχρισμα και λευκά εγκλείσματα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Συνανήκοντα θραύσματα. Το ΑΜΔ 19079 αποδίδει το άνω τμήμα του ειδωλίου έως τη μέση, ενώ το ΑΜΔ 19134 τον κάτω κορμό, τον κίονα και τη βάση.
Ο λαιμός και το κεφάλι είναι δυσανάλογα μεγάλα σε σχέση με τον κορμό. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα. Φορά σφαιρικό ενώτιο στο αριστερό αυτί. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

124. Θραύσμα όρθιας γυναικείας μορφής που στηρίζεται σε κίονα (Πίν. 21, 126)
ΑΜΔ 19227
Ύψ. 0,072, διαστ. οπής αερισμού (πάνω) 0,016 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος ανοικτός. Ίχνη καστανού και λευκού επιχρίσματος.
Σώζεται ο άνω κορμός έως το μέσο των μηρών. Το κεφάλι λείπει.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

125. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε κίονα (;) (Πίν. 21)
ΑΜΔ 19186
Ύψ. 0,066 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός με πολύ σκούρο επίχρισμα (7.5YR 6/4).
Πιθανότατα του ίδιου τύπου. Σώζεται ο άνω κορμός έως τη μέση και το κεφάλι. Λείπει το αριστερό χέρι. Ο λαιμός είναι δυσανάλογα ψηλός, κυλινδρικός. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου έχουν αποδοθεί με λεπτομέρεια. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και απολήγει σε κρωβύλο. Φορά δακρυόσχημο ενώτιο στο αριστερό αυτί.

Τύπος 35

126. Όρθια γυναικεία μορφή που στηρίζεται σε κίονα (Πίν. 22)
ΑΜΔ 18902
Ύψ. 0,15 μ., οπή αερισμού ωοειδής.
Πηλός ανοικτός καστανός (10YR 6/3).
Η μορφή εικονίζεται όρθια και στηρίζεται σε κίονα στα δεξιά της. Φορά πέπλο ζωσμένο κάτω από το στήθος με άνοιγμα τριγωνικού σχήματος στο λαιμό. Τα πόδια είναι σταυρωμένα, το δεξί περνά πάνω από το αριστερό. Τα χέρια είναι γυμνά. Το δεξί χέρι στηρίζεται με την παλάμη στον κίονα που έχει επίκρανο και βάση με τρεις βαθμίδες. Το αριστερό χέρι είναι χαμηλωμένο παράλληλα με το σώμα. Το κεφάλι έχει ελαφρά κλίση προς τα αριστερά. Το πρόσωπο είναι ωοειδές και τα χαρακτηριστικά του είναι λεπτά. Φορά σφαιρικά ενώτια. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και απολήγει σε τρεις κρωβύλους. Στο λαιμό φέρει διπλή εγχάραξη, τους λεγόμενους «δακτύλιους της Αφροδίτης».

127. Κάτω κορμός όρθιας γυναικείας μορφής που στηρίζεται σε κίονα (Πίν. 22)
ΑΜΔ 19070
Ύψ. 0,07 μ., οπή αερισμού
Πηλός καστανός.
Σώζεται μόνο ο κάτω κορμός. Η βάση του κίονα είναι απλή χωρίς βαθμίδες.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

128. Κάτω κορμός όρθιας γυναικείας μορφής που στηρίζεται σε κίονα (Πίν. 22)
ΑΜΔ 19035
Ύψ. 0,06 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6). Ίχνη καύσης στο ύψος των γονάτων, καστανό επίχρισμα δεξιά.
Σώζεται μόνο ο κάτω κορμός. Η βάση του κίονα έχει δύο βαθμίδες.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Γ. ΑΝΔΡΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Τύπος 36

129. Όρθια ανδρική (;) μορφή (Πίν. 23, 126)
ΑΜΔ 18998
Ύψ. 0,012, διαστ. οπής αερισμού 0,015×0,02, ύψ. βάσης 0,02 μ. (ύψ. άνω βαθμίδας 0,014 μ.)
Πηλός ρόδινος-κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/4-7/6). Καστανό επίχρισμα καλύπτει την πίσω όψη και ίχνη λευκού επιχρίσματος στην πίσω πλευρά του λαιμού.
Συγκολλημένο από τρία θραύσματα. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με ορθογώνια οπή αερισμού στον άνω κορμό.
Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον να πατά σε ψηλή ορθογώνια βάση δύο βαθμίδων με ψηλότερη τη δεύτερη. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό υποχωρεί προς τα πλάγια. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στο στήθος, ενώ το αριστερό είναι χαλαρό και ακουμπά στο ύψος του μηρού.

130. Κάτω κορμός όρθιας ανδρικής (;)μορφής (Πίν. 23, 126)
ΑΜΔ 19220
Ύψ. 0,088 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα.
Ελλειψοειδής οπή αερισμού, διατηρείται μόνο το κάτω τμήμα της.
Σώζεται μέχρι το ύψος του κάτω αριστερού χεριού που ελαφρώς λυγισμένο προβάλλει προς τα μπροστά. Δεν φορούσε υποδήματα. Τα δάκτυλα των ποδιών δηλώνονται με εγχαράξεις.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

131. Κάτω κορμός όρθιας ανδρικής (;) μορφής (Πίν. 23)
ΑΜΔ 19129
Ύψ. 0,074 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6). Ίχνη καύσης στην αριστερή πλευρά και ανάμεσα στα πόδια.
Η πίσω επιφάνεια από χωριστή μήτρα, χωρίς επεξεργασία.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος με αριθ. Κατ. 130.

Τύπος 37

132. Όρθια ανδρική μορφή (Πίν. 23)
ΑΜΔ 19205
Ύψ. 0,085, οπή εξαερισμού στρογγυλή (διαμ.) 0,017 μ.
Πηλός ερυθρωπός-κίτρινος (5YR 6/6). Σχετικά καθαρός με λίγα λευκά εγκλείσματα.
Ειδώλιο σιληνού. Λείπει τμήμα της δεξιάς του πλευράς και της πίσω όψης.
Πρόσωπο με έντονα αποδοσμένα τα φρύδια με καμπύλες (συνοφρυωμένα). Τα μάτια αποδίδονται στρογγυλά με τη μορφή σφαιρικών εξαρμάτων. Μύτη σιμή και στόμα ανοιχτό. Κόμη που περιβάλλει το κεφάλι σαν στεφάνι χωρίς εγχαράξεις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Φορά χιτώνα που ίσως αφήνει ακάλυπτο το δεξί χέρι από τον ώμο και κάτω, περνά χιαστί μπροστά από το στήθος αφήνοντας ακάλυπτο μέρος της δεξιάς πλευράς και πέφτει σε κατακόρυφη πτυχή στο αριστερό τμήμα. Το αριστερό άκρο χέρι ακάλυπτο. Με εγχάραξη δηλώνεται ο αντίχειρας. Κρατά αδιευκρίνιστο αντικείμενο. Δύο κομβία, ένα κάτω από το λαιμό και ένα στο δεξί ώμο στο ύψος της μασχάλης ίσως δηλώνουν τα σημεία που πορπώνεται το ένδυμα. Η πίσω επιφάνεια αδιαμόρφωτη.

Δ. ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Τύπος 38

133. Όρθια παιδική μορφή (Πίν. 24)
ΑΜΔ 19137
Ύψ. 0,10, διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,03 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 6/4), σκληρός με πολλές προσμείξεις (μίκα-πετραδάκια). Ένα ιδιαίτερα μεγάλο πετραδάκι στο ύψος της παλάμης του αριστερού χεριού, στο σημείο όπου συγκρατεί το ένδυμα. Ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Σώζεται ακέραιο. Η πίσω επιφάνεια είναι ομαλή, χωρίς επεξεργασία. Κοίλο.
Όρθια παιδική μορφή σε διασκελισμό. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό υποχωρεί προς τα πίσω. Φορά ιμάτιο, τα άκρα του οποίου κρατά με τα δύο του χέρια, και το ανασηκώνει αφήνοντας γυμνό τον κάτω κορμό και αποκαλύπτοντας το άρρεν φύλο. Στον άνω κορμό το ένδυμα αποδίδεται με συνεχείς και πυκνές παράλληλες πτυχές, οριζόντιες γύρω από το λαιμό, πιο παχιές και διαγώνιες ανάμεσα στα χέρια. Ο κάτω κορμός, παρά την κίνηση που υποδηλώνεται με την προβολή του δεξιού σκέλους, αποπνέει ηρεμία που οφείλεται στη σχετικά λεία επιφάνεια του γυμνού σώματος.
Το κεφάλι κλίνει προς τα κάτω χωρίς να κοιτάζει το θεατή. Το πρόσωπο είναι στρογγυλό με ψηλό μέτωπο, τονισμένα ζυγωματικά και μικρό στόμα με ανεπαίσθητο μειδίαμα. Τα μαλλιά, χωρισμένα σε βοστρύχους, περιβάλλουν τις παρειές και στην κορυφή του μετώπου διαμορφώνεται σπειροειδής βόστρυχος.

134. Όρθια παιδική μορφή (Πίν. 24)
ΑΜΔ 19032
Ύψ. 0,075 μ. Η οπή αερισμού θα ήταν ωοειδής.
Πηλός καστανός-κίτρινος κοκκινωπός (7.5YR 6/6-6/4), σκληρός. Ανομοιόμορφη όπτηση και πολλά εγκλείσματα.
Συγκολλημένο από τρία κομμάτια. Σώζεται το κεφάλι και το δεξί τμήμα του άνω κορμού. Λείπει το αριστερό χέρι.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

135. Όρθια παιδική μορφή (Πίν. 24)
ΑΜΔ 19191
Ύψ. 0,066, διαστ. οπής αερισμού 0,015 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6), με πολλά εγκλείσματα.
Σώζεται το κεφάλι και μικρό τμήμα του αριστερού άνω κορμού. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν δηλώνονται με σαφήνεια.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

136. Όρθια παιδική μορφή (Πίν. 24)
ΑΜΔ 19245
Ύψ. 0,05 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός σκούρος καστανός, μαύρος στο πρόσωπο, ερυθρωπός κίτρινος στο σώμα (7.5YR 6/6).
Σώζεται το κεφάλι και μικρό τμήμα του άνω κορμού.
Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν αποδίδονται με ευκρίνεια. Ίσως να προέρχεται από την ίδια μήτρα με αριθ. Κατ. 134.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Τύπος 39

137. Όρθια παιδική(;) μορφή (Πίν. 24)
ΑΜΔ 19029
Ύψ. 0,07 μ.
Πηλός ανοιχτός πορτοκαλί με εγκλείσματα στην πίσω όψη (7.5 YR 7/6). Η αριστερή πλευρά με σκούρο καστανό επίχρισμα.
Ειδώλιο παιδικής (;) μορφής, της οποίας σώζεται αποσπασματικά ο άνω κορμός. Είναι πολύ αλλοιωμένο και δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά. Τα μαλλιά κυματιστά ακολουθούν τις παρειές του προσώπου. Δηλώνεται με φούσκωμα το στήθος. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα και φέρεται μπροστά κρατώντας αδιευκρίνιστο αντικείμενο (αγγείο;).

138. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 24)
ΑΜΔ 25892
Ύψ 0,063 μ.
Πηλός πορτοκαλί με σκούρο γκριζόμαυρο επίχρισμα
Παρεμφερές με αριθ. Κατ. 137, αλλά με αντίθετη στάση χεριών. Είναι μετωπικό με κλίση του κεφαλιού προς τα κάτω και δεξιά. Ίσως η κεφαλή να καλυπτόταν από το ιμάτιο. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και φέρεται προς τα εμπρός.

Ε. ΧΟΡΕΥΤΕΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΟΙ

Τύπος 40

139. Χορεύτρια (Πίν. 25)
ΑΜΔ 19016
Ύψ. 0,11 μ. Δεν έχει οπή αερισμού, μόνο μικρή οπή λίγο πιο κάτω από τη βάση του λαιμού στο πίσω μέρος και έξαρμα πηλού.
Πηλός κίτρινος κοκκινωπός (5YR 6/6), καθαρός και μαλακός. Καστανό επίχρισμα στις εμβαθύνσεις που δημιουργούν οι πτυχώσεις.
Η πίσω επιφάνεια φέρει επεξεργασία. Δηλώνονται η άνω παρυφή του χιτώνα και οι πτυχώσεις του ενδύματος.
Όρθια γυναικεία μορφή εικονίζεται κατενώπιον σε έντονη χορευτική κίνηση, με κλίση του κορμού προς τα αριστερά. Φορά χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτουν ολόκληρο το σώμα. Το δεξί πόδι είναι σε θέση έντονης προβολής, ενώ η θέση του άλλου ποδιού δεν μπορεί να καθοριστεί με βεβαιότητα. (Τα πόδια διασταυρώνονταν ή βρίσκονταν σε διασκελισμό.) Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στον αριστερό ώμο. Το αριστερό χέρι, ελαφρά λυγισμένο, ακουμπά χαλαρά στο μηρό.

Τύπος 41

140. Χορεύτρια (Πίν. 25)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΑΜΔ 19042
Ύψ. 0,18, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,02 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6). Ίχνη λευκού επιχρίσματος στη βάση του λαιμού και στην πίσω επιφάνεια.
Σώζεται αποσπασματικά. Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα.
Όρθια γυναικεία μορφή εικονίζεται κατενώπιον σε χορευτική κίνηση. Φορά χιτώνα και ιμάτιο. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί, λυγισμένο, υποχωρεί έντονα προς τα πίσω. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και ακουμπά στον αντίθετο ώμο. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο προς τα εμπρός και προς τα πάνω. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι λεπτά. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και απολήγει σε κρωβύλο. Φορά σφαιρικά ενώτια.

141. Θραύσμα χορεύτριας (Πίν. 25)
ΑΜΔ 19176
Ύψ.
Πηλός
Ίδιου τύπου με αριθ. Κατ. 140. Σώζεται μόνο το κεφάλι και μικρό τμήμα του άνω κορμού.

Τύπος 42

142. Χορεύτρια (;) (Πίν. 25)
ΑΜΔ 19090
Ύψ. 0,10, διαστ. οπής αερισμού 0,04×0,02 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6), με πολλά εγκλείσματα και πορώδης, σκληρός. Ίχνη λευκού επιχρίσματος στην πίσω δεξιά πλευρά και στην κοιλότητα που σχηματίζει το ένδυμα στη δεξιά πλευρά. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με μεγάλη οπή αερισμού που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της. Το πάνω μέρος της οπής είναι οριζόντιο, ενώ το κάτω καμπύλο.
Λείπει το κεφάλι.
Η γυναικεία μορφή εικονίζεται όρθια με έντονη κλίση του κορμού προς τα δεξιά. Πατά σε χαμηλή συμφυή βάση. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο. Το δεξί πόδι διασταυρώνεται με το αριστερό που είναι το στηρίζον και το οποίο ελάχιστα διακρίνεται. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και προβάλλει προς τα εμπρός. Καλύπτεται εξ ολοκλήρου από το ιμάτιο. Το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο και διπλώνει μπροστά στο στήθος. Η στάση του σώματος είναι αφύσικη.

143. Χορεύτρια (;) (Πίν. 25)
ΑΜΔ 19094
Ύψ. 0,010 μ., οπή αερισμού
Πηλός ρόδινος-καστανός (7.5YR 7/4-6/4).
Διατηρείται σε αποσπασματική κατάσταση από το λαιμό και κάτω. Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα.
Ίδιου τύπου με αριθ. Κατ. 142 με ελαφρά πιο έντονα κλίση.

Τύπος 43

144. Χορεύτρια (Πίν. 26)
ΑΜΔ 19033
Ύψ. 0,15, διαστ. οπής αερισμού 0,04×0,025 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός κιτρινωπός καστανός (7.5YR 6/6), σκληρός με πολλά εγκλείσματα. Σε όλη την πρόσθια επιφάνεια υπάρχουν κατά τόπους ίχνη λευκού επιχρίσματος. Η πίσω πλευρά είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με μεγάλη ορθογώνια παραλληλόγραμμη οπή αερισμού που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του άνω κορμού.
Η γυναικεία μορφή εικονίζεται σε χορευτική κίνηση προς τα αριστερά της. Φορά χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το σώμα, τα χέρια και το κεφάλι, καλύπτοντας και την περιοχή του στόματος. Το δεξί σκέλος είναι σε στάση βηματισμού. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και προβάλλει προς τα εμπρός, ενώ το αριστερό υποχωρεί προς τα πίσω και ακουμπά στο γοφό. Το κεφάλι είναι στραμμένο προς τα δεξιά της και πίσω.

145. Άνω κορμός χορεύτριας (;) (Πίν. 26)
ΑΜΔ 19252
Ύψ. 0,06 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6) με πολύ έντονο καστανό επίχρισμα.
Παρεμφερής τύπος. Το κεφάλι καλύπτεται από το ιμάτιο και στρέφεται προς τα πίσω. Το δεξί της χέρι είναι έντονα λυγισμένο και ακουμπά κάτω από το λαιμό. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα.

146. Άνω κορμός χορεύτριας (;) (Πίν. 26)
ΑΜΔ 19674
Ύψ. 0,05 μ.
Πηλός ερυθρωπός με μικρά εγκλείσματα, στην πίσω επιφάνεια ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Παρεμφερής τύπος με αριθ. Κατ. 145. Το κεφάλι αποδίδεται κατενώπιον και ο λαιμός αφύσικα ψηλός.

Τύπος 44

147. Χορεύτρια (Πίν. 26)
ΑΜΔ 19039
Ύψ. 0,095, διαστ. οπής αερισμού 0,22×0,22 μ.
Πηλός κίτρινος ερυθρωπός (5YR 6/6), μαλακός με εγκλείσματα και τρυπούλες (κρακελαρίσματα).
Η πίσω επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη.
Η μορφή εικονίζεται σε χορευτική κίνηση προς τα δεξιά ως προς το θεατή (grotesque). Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο (;) που καλύπτει το κεφάλι και με το δεξί της χέρι το φέρνει μπροστά από το πρόσωπο καλύπτοντας το στόμα. Το αριστερό χέρι είναι αποκρουσμένο αλλά θα εκτεινόταν προς τα εμπρός. Το δεξί πόδι προβάλλει σε έντονο βηματισμό. Οι παρυφές του χιτώνα, κάθετες μπροστά και οριζόντιες πίσω «ανοίγουν» διαμορφώνοντας βάση για το ειδώλιο. Το κεφάλι στρέφεται προς τα πίσω για να κοιτάξει το ένδυμα ή στα πλαίσια μιας χορευτικής κίνησης. Το πρόσωπο είναι ευρύ, με μεγάλη μύτη και μάτια που αποδίδονται σχηματικά.

Τύπος 45

148. Άνω κορμός χορεύτριας (;) (Πίν. 26, 126)
ΑΜΔ 19091
Ύψ. 0,07, διαστ. οπής εξαερισμού (πλ.) 0,02 μ.
Πηλός κιτρινωπός (7,5 YR 8/4).
Γυναικεία μορφή της οποίας σώζεται μόνον ο άνω κορμός. Λείπει το κεφάλι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Φορά ιμάτιο, το οποίο τυλίγει σφιχτά το σώμα. Το δεξί χέρι στηρίζεται στο ισχίο, το αριστερό προβάλλει προς τα εμπρός.

149. Άνω κορμός χορεύτριας (;) (Πίν. 26)
ΑΜΔ 19701
Ύψ. 0,08 μ.
Πηλός ερυθρωπός-κίτρινος (5YR 7/6-7/8). Ίχνη λευκού χρώματος στο λαιμό και πολλά εγκλείσματα.
Ίδιου τύπου. Σώζεται αποσπασματικά μέχρι τη μέση. Διατηρείται το κεφάλι. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι σχετικά αλλοιωμένα. Η μύτη είναι μεγάλη. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και απολήγει σε κρωβύλο. Φορά δακρυόσχημα ενώτια.

Τύπος 46

150. Θραύσμα χορεύτριας (;) (Πίν. 27)
ΑΜΔ 19026
Ύψ. 0,09 μ.
Πηλός ερυθρωπός.
Άνω κορμός όρθιας γυναικείας μορφής. Φορά χιτώνα (;) ψηλά ζωσμένο κάτω από το στήθος με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό. Το αριστερό χέρι ακολουθεί τον κορμό ελαφρώς λυγισμένο. Η μορφή θα στηριζόταν στο αριστερό πόδι σε μια ιδιαίτερα χαριτωμένη στάση. Οι πτυχώσεις του ενδύματος ακολουθούν τον κορμό.

Τύπος 47

151. Θραύσμα χορεύτριας (;) (Πίν. 27)
ΑΜΔ 19201
Ύψ. 0,09, μήκος οπής αερισμού 0,025 μ.
Πηλός κίτρινος-ερυθρωπός.
Άνω κορμός όρθιας γυναικείας μορφής. Φορά χιτώνα με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό και ιμάτιο που καλύπτει τους ώμους. Την παρυφή του ιματίου συγκρατεί με το λυγισμένο αριστερό χέρι που στηρίζεται στη μέση. Το δεξί χέρι είναι αποκρουσμένο, αλλά φαίνεται ότι εκτεινόταν μακριά από τον κορμό προς τα εμπρός. Η μορφή φαίνεται ότι στηριζόταν στο δεξί πόδι με ανύψωση του αντίστοιχου ισχίου.

Τύπος 48

152. Όρθια γυναικεία (;) μορφή (Πίν. 27)
ΑΜΔ 19222
Ύψ. 0,12 μ.
Πηλός ροδόχρους, στην πίσω επιφάνεια ίχνη καύσης.
Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει το κεφάλι.
Η μορφή είναι σε διασκελισμό, προβάλλοντας το δεξί πόδι, ενώ το αριστερό υποχωρεί προς τα πίσω. Δεν είναι σαφές ούτε το ένδυμα ούτε η κίνηση των χεριών. Ίσως το δεξί ήταν λυγισμένο στον αγκώνα κάτω από το λαιμό. Το αριστερό χέρι πιθανόν ακουμπούσε στο γοφό και σειρά πτυχώσεων πέφτουν στο ύψος του δεξιού μηρού. Μεγάλες διαγώνιες πτυχές ξεκινούν από το ύψος του δεξιού ώμου και καταλήγουν στο ύψος της κοιλιάς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 49

153. Χορεύτης/ρια (Πίν. 27)
ΑΜΔ 18910
Ύψ. 0,115, διαστ. οπής αερισμού (κάτω) 0,017 μ.
Πηλός πολύ ανοικτός καστανός (10YR 7/4), καθαρός μαλακός. Επίχρισμα τεφρό στο μέσον του σώματος, ίχνη λευκού σε όλη τη δεξιά της πλευρά.
Η μορφή διατηρείται από τη μέση και κάτω.
Είναι ιδιαίτερα σωματώδης και εικονίζεται κατενώπιον σε έντονη χορευτική κίνηση. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, το δεξί λυγισμένο στο γόνατο και ανασηκωμένο κατακόρυφα. Φορά πέπλο του οποίου η παρυφή δηλώνεται δαντελωτά και πιο πάνω το απόπτυγμα. Η δήλωση των πτυχώσεων συνεχίζεται έως ένα σημείο και στην πίσω επιφάνεια, όπου όμως το αποτέλεσμα δεν είναι φυσιοκρατικό.

Τύπος 50

154. Χορευτής (Πίν. 27)
ΑΜΔ 19173
Ύψ. 0,06, διαστ. οπής εξαερισμού (πάνω) 0,02 μ.
Πηλός κιτρινωπός καστανός (7.5YR 6/6) με σκούρο επίχρισμα, τεφρόχρωμο κατά τόπους.
Άνω κορμός ανδρικής (;) μορφής σε χορευτική κίνηση. Το δεξί χέρι στηρίζεται στο ύψος του γοφού με την παλάμη προς τα έξω, ενώ το αριστερό, επίσης λυγισμένο, υψώνεται και ακουμπά στο κεφάλι. Φορά διαγώνια το χιτώνα, ο οποίος πορπώνεται στον αριστερό ώμο, όπου δύο μικρά σφαιρικά εξάρματα, αφήνοντας γυμνό τον άνω κορμό. Το ιμάτιο τυλίγεται γύρω από τη μέση. Στρέφει το κεφάλι προς τα δεξιά. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα.

Τύπος 51

155. Ζεύγος χορευτών (Πίν. 29)
ΑΜΔ 18968
Ύψ. 0,173, διαστ. οπής αερισμού 0,05×0,039 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6), σκληρός με εγκλείσματα (πετραδάκια) και τρυπούλες. Λευκό επίχρισμα κάτω από το χέρι της ανδρικής μορφής και στις πτυχές του ενδύματος.
Η πίσω επιφάνεια είναι επίπεδη. Κοίλο.
Σύμπλεγμα ανδρικής και γυναικείας μορφής που πατά σε ορθογώνια επίπεδη βάση. Η ανδρική μορφή βρίσκεται στην αριστερή πλευρά, ως προς το θεατή. Σώζεται μόνο ο κάτω κορμός. Φορά χιτωνίσκο μέχρι το ύψος των γονάτων και μακρύ ιμάτιο που λειτουργεί ως πλαίσιο για τις δύο μορφές. Το δεξί του σκέλος είναι ελαφρώς λυγισμένο και τεντωμένο στο πλάι σε ευρύ διασκελισμό. Με το αριστερό του χέρι, σώζεται μόνο ο βραχίονας, αγκαλιάζει τη γυναικεία μορφή, η οποία έχει γυρισμένα τα νώτα της προς το θεατή. Η γυναικεία μορφή, της οποίας επίσης σώζεται μόνο ο κάτω κορμός, φορά πέπλο (διαγράφονται έντονα οι γλουτοί) και έχει το δεξί της πόδι λυγισμένο σε κίνηση προς τα εμπρός. Το υπόλοιπο σώμα καλύπτεται από τις έντονα δηλωμένες κάθετες πτυχές.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 52

156. Όρθια γυναικεία μορφή που κρατά τύμπανο (Πίν. 28)
ΑΜΔ 18963
Ύψ. 0,15, διαστ. οπής αερισμού 0,031×0,023 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6), σχετικά καθαρός. Επίχρισμα καστανό.
Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα. Λείπει το κεφάλι, άνω μέρος του δεξιού χεριού και τμήμα του κάτω κορμού στο ύψος της κοιλιακής χώρας, συμπληρωμένο σήμερα. Η πίσω πλευρά από διαφορετική επιφάνεια πηλού. Κοίλο.
Η μορφή πατά σε χαμηλή συμφυή βάση. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί, ελαφρώς λυγισμένο, προβάλλεται πλευρικά. Φορά χιτώνα με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό που ζώνεται ψηλά κάτω από το στήθος. Στο λαιμό διακρίνεται στρογγυλό περίαπτο αναρτημένο με αλυσίδα. Πάνω από το χιτώνα φορά ιμάτιο που περιβάλλει ως επίβλημα τους ώμους. Το αριστερό χέρι στηρίζεται στη μέση και καλύπτεται από το ιμάτιο. Το δεξί χέρι είναι ελαφρώς λυγισμένο, ακολουθεί τον κορμό και το άκρο του περιβάλλεται από το ιμάτιο. Συγκρατεί τύμπανο. Το άκρο δεξί πόδι προβάλλει πέρα από τα όρια της βάσης.

Τύπος 53

157. Όρθια γυναικεία μορφή που κρατά τύμπανο (Πίν. 28)
ΑΜΔ 19096
Ύψ. 0,125 μ.
Πηλός κίτρινος ερυθρωπός (5YR 6/6). Ίχνη καύσης στο δεξί μέρος και στο αριστερό χέρι. Πολλά εγκλείσματα.
Μεγάλων διαστάσεων γυναικείο ειδώλιο που σώζεται αποσπασματικά. Έχει συγκολληθεί από πολλά κομμάτια. Λείπει το κεφάλι και τμήμα του κάτω κορμού και σχεδόν ολόκληρη η πίσω επιφάνεια.
Η μορφή έχει το δεξί της χέρι λυγισμένο και το στηρίζει στο ισχίο, ενώ με το αριστερό κρατά τύμπανο που σώζεται κατά το ήμισυ. Το στήθος αποδίδεται πλαστικά.

Τύπος 54

158. Όρθια γυναικεία μορφή που κρατά τρίγωνο (Πίν. 28)
ΑΜΔ 19106
Ύψ. 0,08, διαστ. οπής αερισμού (πάνω) 0,023 μ.
Πηλός κόκκινος (2.5YR 5/6), σκληρός.
Σώζεται μόνο ο άνω κορμός. Πίσω επιφάνεια επίπεδη.
Όρθια γυναικεία μορφή που κρατά στην αγκαλιά της τρίγωνο. Το ένδυμα δεν διακρίνεται με βεβαιότητα, αφήνει όμως γυμνούς τους βραχίονες. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα. Φορά στεφάνι και καλύπτρα με γωνιώδη απόληξη. Στο μέσον του μετώπου και κάτω από το στεφάνι δύο σφαιρικά κομβία.

159. Όρθια γυναικεία μορφή που κρατά τρίγωνο (Πίν. 28)
ΑΜΔ 19111
Ύψ. 0,08 μ. Δεν σώζεται οπή αερισμού.
Πηλός κόκκινος (2.5YR 5/8), με προσμείξεις. Ανομοιόμορφη όπτηση, η δεξιά πλευρά καμένη. Ιδιαίτερα στην περιοχή του δεξιού χεριού και στη βάση του τριγώνου, καθώς και στην αντίστοιχη πλευρά του προσώπου πολύ έντονα τα ίχνη της φωτιάς.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 55

160. Όρθια μορφή που κρατά διπλό αυλό (Πίν. 28)
ΑΜΔ 19188
Ύψ. 0,042 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6), με καστανό επίχρισμα. Πολλά εγκλείσματα (μεγάλες πέτρες).
Άνω κορμός ειδωλίου, λείπει το κεφάλι. Πρόκειται για ανδρική μορφή, καθώς διασώζονται δύο φλογόσχημοι βόστρυχοι από τη γενειάδα. Φορά ένδυμα που αφήνει ακάλυπτες τις παλάμες με τις οποίες συγκρατεί διπλό αυλό(;). Με ιδιαίτερη προσοχή έχουν αποδοθεί τα δάχτυλα.

Τύπος 56

161. Ζεύγος μορφών - μουσικοί (Πίν. 29)
ΑΜΔ 19206
Ύψ. 0,079, διαστ. οπής αερισμού (πάνω) 0,025 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 6/4), καθαρός μαλακός. Έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος κυρίως στη δεξιά μορφή.
Η πίσω πλευρά είναι επίπεδη.
Ζεύγος μουσικών (σύνταγμα). Η δεξιά μορφή φορά πέπλο του οποίου διακρίνεται το απόπτυγμα. Παίζει διπλό αυλό τον οποίο συγκρατεί με τα δύο χέρια. Φορά διάστικτο στεφάνι. Η αριστερή μορφή είναι πιθανότατα επίσης πεπλοφόρος και φορά στεφάνι. Με το δεξί της χέρι συγκρατεί το ένδυμα στο ύψος του στήθους, ενώ ο αριστερός βραχίονας είναι ακάλυπτος από τον ώμο και κάτω.

Τύπος 57

162. Ζεύγος μορφών (Πίν. 29)
ΑΜΔ 19122
Πηλός καστανός (7.5YR 5/4), σκληρός με πολλά πετραδάκια. Η αριστερή μορφή είναι καμένη.
Ζεύγος γυναικείων μορφών, ίσως πεπλοφόρων. Τα χαρακτηριστικά δεν διακρίνονται. Είναι μετωπικές και φέρουν το δεξί τους χέρι λυγισμένο μπροστά στο στήθος.

ΣΤ. ΓΟΝΥΚΛΙΝΕΙΣ, ΚΑΘΙΣΤΕΣ, ΑΝΑΚΕΚΛΙΜΕΝΕΣ ΚΑΙ ΚΕΚΛΙΜΕΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Τύπος 58

163. Γονυκλινής γυναικεία μορφή (Πίν. 30, 127)
ΑΜΔ 19212+ΑΜΔ 19105
Ύψ. 0,10 μ., οπή αερισμού ωοειδής.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 6/6), καθαρός. Ίχνη φωτιάς στον κορμό και έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος στην περιοχή της κοιλιάς, στις πτυχές του ιματίου μεταξύ των ποδιών και στο άκρο του αριστερού ποδιού.
Συγκολλημένο. Λείπει το δεξί χέρι και το κεφάλι, που ήταν ένθετα. Η πίσω επιφάνεια πιο αδρά δουλεμένη. Αποδίδονται οι πτυχές του χιτώνα στην πλάτη και το δεξί της πόδι. Μεγάλη ελλειψοειδής οπή αερισμού ανοιγμένη στο μέσον της πίσω επιφάνειας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Γονυκλινής γυναικεία μορφή με ποδήρη χιτώνα που ζώνεται ψηλά κάτω από το στήθος, σχηματίζοντας τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό, και ιμάτιο. Αποδίδεται σε βαθύ κάθισμα με τη δεξιά κνήμη σχεδόν ακουμπισμένη στο έδαφος. Ρίχνει το βάρος της στο αριστερό σκέλος που είναι λυγισμένο σε ορθή γωνία και πατά με ολόκληρο το πέλμα. Η μορφή στρέφει τον άνω κορμό προς τα δεξιά. Το αριστερό χέρι ακουμπά στο αντίστοιχο γόνατο. Το ιμάτιο έχει υποχωρήσει στο ύψος του αγκώνα αφήνοντας ακάλυπτο το βραχίονα.
Με το ειδώλιο πιθανώς συνανήκει το άκρο χέρι ΑΜΔ 19105. Διακρίνονται με σαφήνεια τα δάκτυλα και στην κλειστή παλάμη κρατά σφαιρικό αντικείμενο (τόπι ή καρπός).

Τύπος 59

164. Καθιστή γυναικεία μορφή (Πίν. 31)
ΑΜΔ 19078
Σωζ. ύψ. 0,105 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 8/6-7/6), ίχνη λευκού επιχρίσματος στο ένδυμα στο ύψος του λαιμού. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια.
Τμήμα της αριστερής πλευράς ειδωλίου καθιστής γυναικείας μορφής, μεγάλων σχετικά διαστάσεων. Φορά αχειρίδωτο χιτώνα ή πέπλο (;) που στο ύψος του λαιμού σχηματίζει τρεις έντονες διαγώνιες πτυχές και αφήνει ακάλυπτο το βραχίονα. Το χέρι προβάλλει σε απόσταση από τον κορμό και λυγισμένο, ακουμπά με τον αγκώνα πάνω στον αντίστοιχο μηρό. Έντονα αποδίδεται το γυναικείο στήθος και με ελαφρό φούσκωμα τμήμα της κοιλιάς. Η μορφή καθόταν σε κυβικό κάθισμα, του οποίου σώζεται μόνο η μία πλαϊνή πλευρά με τη μορφή πλάκας, χωρίς καμία διαμόρφωση.
Συνανήκει άκρο αριστερό χέρι χωρίς αριθμό ευρετηρίου, που διατηρείται από τον αγκώνα και κάτω. Έχει την παλάμη κλειστή, αλλά λείπει το αντικείμενο που κρατούσε.

Τύπος 60

165. Καθιστή γυναικεία μορφή (Πίν. 31)
ΑΜΔ 18989
Ύψ. 0,10, οπή εξαερισμού (πάνω) 0,02 μ.
Πηλός ελαφρώς καμένος στο άνω μέρος και κίτρινος κοκκινωπός στο κάτω (7.5YR 7/6). Σχετικά καθαρός, λίγο πορώδης. Λευκό επίχρισμα καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του σώματος.
Δεν σώζεται η πίσω επιφάνεια από την πλάτη και κάτω και η αριστερή πλάγια πλευρά της μορφή.
Καθιστή γυναικεία μορφή με χιτώνα και μακρύ ιμάτιο που περιβάλλει σφιχτά το σώμα. Το αριστερό πόδι διασταυρώνεται κάτω από το δεξί, του οποίου το πέλμα προβάλλει μπροστά. Το δεξί χέρι της μορφής είναι λυγισμένο στον αγκώνα και ακουμπά στο μηρό. Το αριστερό χέρι πρέπει να ήταν και αυτό ελαφρώς λυγισμένο, αλλά δεν σώζεται το κάτω τμήμα του. Το πρόσωπο είναι αλλοιωμένο και δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του. Φορά ενώτια, μάλλον δακρυόσχημα. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και τα μαλλιά καταλήγουν σε κρωβύλο.

Τύπος 61

166. Καθιστή γυναικεία μορφή (Πίν. 31)
ΑΜΔ 19010

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,105 μ., οπή αερισμού σχεδόν τετράγωνη (2×1,5 εκ.).
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6-6/6).
Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι και ο αριστερός κάτω κορμός. Το πίσω μέρος αδιαμόρφωτο.
Καθιστή γυναικεία μορφή. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που πέφτει πάνω από τα γόνατα. Το δεξί χέρι ακουμπά σφιχτά πάνω στο στήθος, ενώ το αριστερό σώζεται έως το ύψος του αγκώνα και ακολουθεί το σώμα.

167. Θραύσμα καθιστής γυναικείας μορφής (Πίν. 31)
ΑΜΔ 19235
Ύψ. 0,09 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 8/6-7/6) με σκούρο επίχρισμα και ίχνη υπόλευκου σε όλη την επιφάνεια.
Σώζεται μόνον ο άνω κορμός χωρίς το κεφάλι.

Τύπος 62

168. Καθιστή γυναικεία μορφή - πλαγγόνα (Πίν. 32)
ΑΜΔ 19183
Ύψ. 0,11 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), ο πυρήνας είναι καμένος. Σκληρός με εγκλείσματα.
Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Κοίλο. Δεν έχει οπή αερισμού.
Γυμνός κυλινδρικός κορμός, σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι, τα χέρια και το αριστερό της πόδι. Λείπει επίσης τμήμα του άνω κορμού, στο ύψος της δεξιάς πλευράς του στήθους. Διαμορφωμένη και η πίσω επιφάνεια με δήλωση των γλουτών.

169. Καθιστή γυναικεία μορφή - πλαγγόνα (Πίν. 32)
ΑΜΔ 19152
Ύψ. 0,195 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 8/4-7/4). Ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Κάτω κορμός πλαγγόνας. Έως το γόνατο είναι συμπαγής. Σώζεται μόνο το αριστερό πόδι ακέραιο. Πρέπει να φορούσε υποδήματα διότι φέρει εξάρματα πηλού και εγχαράξεις περιμετρικά στο άκρο πόδι.

Τύπος 63

170. Καθιστή γυναικεία μορφή (Βαυβώ ;) (Πίν. 32)
ΑΜΔ 19171
Ύψ. 0,05 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6), καθαρός και μαλακός. Ίχνη καύσης στο ύψος της κοιλιάς και των γονάτων.
Το ειδώλιο είναι κοίλο εσωτερικά, η πίσω επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη και επίπεδη χωρίς οπή αερισμού.
Η μορφή αποδίδεται γυμνή. Ακουμπά τα χέρια της πάνω στους μηρούς, τις παλάμες στα γόνατα. Τα δάκτυλα δηλώνονται με απλές εγχαράξεις. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα. Αποδίδεται έντονα το στήθος και επίσης έντονα διογκωμένη η κοιλιά. Δηλώνεται εγχάρακτα το αιδοίο.

171. Καθιστή γυναικεία μορφή (Πίν. 32)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Αριθ. ευρ. –
Ύψ. 0,057 μ.
Πηλός κόκκινος (2.5YR 5/6) με προσμείξεις και ίχνη καύσης.
Συμπαγές ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής. Τα χαρακτηριστικά είναι αλλοιωμένα. Πιθανώς στηρίζει τα χέρια στα γόνατα. Δηλώνεται ο μαστός στην αριστερή πλευρά.
Φέρει στρογγυλή διαμπερή οπή στο μέρος όπου διαμορφώνεται η κόμη, η οποία προφανώς χρησίμευε για την ανάρτησή του.

Τύπος 64

172. Ανακεκλιμένη μορφή (Πίν. 33)
ΑΜΔ 19132
Βάση 0,105, ύψ. 0,08, οπή εξαερισμού 0,025×0,017 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 8/4).
Ανακεκλιμένη ανδρική (;) ιματιοφόρος μορφή σε ανάκλιντρο. Το δεξί πόδι κάμπτεται στο γόνατο και ακουμπά με το πέλμα στο ανάκλιντρο. Το αριστερό είναι λυγισμένο στο πλάι, ακουμπά ολόκληρο πάνω στο στρώμα και διασταυρώνεται με το δεξί. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα και ακουμπά στον αριστερό ώμο δημιουργώντας έντονη συστροφή του κορμού προς τα αριστερά, η οποία ενισχύεται από την αντίθετη στροφή του κεφαλιού. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι σχετικά αλλοιωμένα. Διαγράφεται μειδίαμα. Τα μαλλιά πέφτουν στις παρειές του προσώπου έως τους ώμους και το κεφάλι περιβάλλεται από φαρδύ στεφάνι που διακοσμείται με φύλλα και πιθανότατα καρπούς. Κοίλο εσωτερικά, χωρίς βάση.

Τύπος 65

173. Παιδική μορφή σε λίκνο (Πίν. 33)
ΑΜΔ 19175
Μήκ. 0,10 μ.
Πηλός ρόδινος-κίτρινος ερυθρωπός (7.5YR 7/4-7/6).
Συγκολλημένο. Λείπει το κάτω δεξιό τμήμα του ειδωλίου, συμπληρωμένο σήμερα. Κυλινδρικό και κοίλο.
Ειδώλιο ξαπλωμένης παιδικής μορφής (μάλλον αγοριού) σε λίκνο. Από την παιδική μορφή αποδίδεται μόνο το κεφάλι και οι ώμοι. Ο υπόλοιπος κορμός είναι σκεπασμένος με κάλυμμα που φτάνει λίγο πιο μέσα από τα όρια του λίκνου. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι πολύ αλλοιωμένα.

Ζ. ΘΕΟΤΗΤΕΣ

Τύπος 66

174. Αφροδίτη (Πίν. 34)
ΑΜΔ 18967
Ύψ. 0,18 μ.
Πηλός κιτρινωπός (7.5YR 8/6), σχετικά καθαρός με μικροσκοπικά λευκά εγκλείσματα, μαλακός. Επίχρισμα καστανό και έντονα ίχνη λευκού στην περιοχή της κοιλιάς και του στήθους και κατά τόπους στα πόδια.
Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Διατηρείται αποσπασματικά έως το ύψος του στήθους. Λείπουν τα χέρια, το άνω μέρος του πεσσού. Η πίσω πλευρά από διαφορετική επιφάνεια πηλού.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ημίγυμνη Αφροδίτη στηριζόμενη σε πεσσό στα αριστερά της. Πατά σε χαμηλή επίπεδη βάση κλειστή από κάτω. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό είναι έντονα λυγισμένο και ακουμπά δίπλα στη βάση του πεσσού. Φορά ιμάτιο, το οποίο τυλίγεται γύρω από τα ισχία και πέφτει διαγώνια από το δεξιό ισχίο δημιουργώντας σειρά πτυχών πάνω από το αριστερό σκέλος. Καλύπτει μόνον τον κάτω κορμό σχηματίζοντας παχιά αναδίπλωση. Παχιά κατακόρυφη πτυχή σχηματίζει το ένδυμα και ανάμεσα στα δύο σκέλη. Στα αριστερά, λίγο πιο χαμηλά από το γοφό, διακρίνεται αντικείμενο (φιάλη ;).

Τύπος 67

175. Αφροδίτη (Πίν. 34)
ΑΜΔ 18966
Ύψ. 0,10 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6), σκληρός σχετικά καθαρός.
Η πίσω επιφάνεια επίπεδη. Το κεφάλι λείπει.
Η μορφή εικονίζεται γυμνή. Στηρίζεται με τον αγκώνα σε πεσσό στα αριστερά της. Φορά ιμάτιο ριγμένο ως επίβλημα πάνω από τον αριστερό ώμο, ενώ στη δεξιά πλευρά η παρυφή του τυλίγεται γύρω από την παλάμη, αφήνοντας ακάλυπτο τον κορμό. Το δεξί χέρι είναι χαμηλωμένο. Τα σκέλη διασταυρώνονται, το αριστερό πάνω από το δεξί.

Τύπος 68

176. Αφροδίτη (;) (Πίν. 34)
ΑΜΔ 19266
Ύψ. 0,15, μέγ. πλ. 0,10 μ., μεγάλη παραλληλόγραμμη οπή εξαερισμού, διαστ. 0,065×0,027 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6), σχετικά καθαρός μαλακός.
Σώζεται αποσπασματικά και είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Η πίσω επιφάνεια είναι από διαφορετική μήτρα, αδιαμόρφωτη. Λείπει το κεφάλι.
Η μορφή εικονίζεται γυμνή. Τα στήθη αποδίδονται έξεργα. Έχει το δεξί της χέρι λυγισμένο στον αγκώνα και το φέρει πλάγια προς τα πάνω συγκρατώντας με την παλάμη το ιμάτιο (χειρονομία «ανακάλυψης»), το οποίο δημιουργεί το πλαίσιο μέσα από το οποίο προβάλλει ημίεργα η μορφή.

Τύπος 69

177. Αφροδίτη (;) καθισμένη σε κύκνο (Πίν. 35)
ΑΜΔ 19130
Ύψ. 0,125, διαστ. οπής αερισμού 0,023×0,017 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4), σκληρός με εγκλείσματα. Επίχρισμα καστανό. Μικρή κυκλική οπή στη βάση του λαιμού του πτηνού. Συγκολλημένο από τρία κομμάτια. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με ορθογώνια οπή αερισμού στο μέσον του ειδωλίου. Κοίλο.
Γυναικεία μορφή καθισμένη με γυναικείο τρόπο πάνω σε κύκνο με φορά προς τα αριστερά ως προς το θεατή. Φορά ποδήρη χιτώνα και πιθανότατα ιμάτιο. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα και ακουμπά στην κοιλιά, ενώ το αριστερό, ελαφρώς λυγισμένο, ακολουθεί το σώμα και ακουμπά πάνω στο πόδι. Ο λαιμός είναι δυσανάλογα ψηλός και παχύς. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι πολύ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

αλλοιωμένα. Φορά σφαιρικά ενώτια. Τα μαλλιά είναι πιασμένα σε επίπεδο κρωβύλο. Ο κύκνος ακουμπά το ράμφος στο λαιμό του. Στηρίζεται σε συμφυή κυλινδρική βάση και με έξεργη καμπύλη δηλώνεται το περίγραμμα των ποδιών του.

178. Αφροδίτη (;) καθισμένη σε κύκνο (Πίν. 35)
ΑΜΔ 18978
Ύψ. 0,126 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6), σκληρός με λευκά εγκλείσματα. Επίχρισμα καστανό και ελάχιστα ίχνη λευκού.
Συγκολλημένο το κεφάλι. Σώζεται και η ουρά του κύκνου και διαγράφεται η παρυφή του ιματίου πάνω από το χιτώνα.
Η γυναικεία μορφή δεν φορά ενώτια.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

179. Αφροδίτη (;) καθισμένη σε κύκνο (Πίν. 35, 127)
ΑΜΔ 19031
Ύψ. 0,135 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6) με εγκλείσματα.
Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει τμήμα της πίσω επιφάνειας και το αριστερό μέρος της πρόσθιας όψης με τμήμα της βάσης. Η πίσω πλευρά είναι από χωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, με μεγάλη οπή αερισμού. Αποκρουσμένη η δεξιά πλευρά της.
Διακρίνεται ελαφρώς καλύτερα το ένδυμα. Το ιμάτιο φαίνεται να καλύπτει τον αριστερό ώμο και όλο το αριστερό χέρι, δημιουργώντας πτυχές στην παρυφή του. Δεν φαίνεται αν κάλυπτε το δεξιό, πάντως διαγράφονται εγχάρακτα τα δάκτυλα του δεξιού χεριού. Με εγχάραξη δηλώνεται το μάτι του κύκνου.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

180. Αφροδίτη (;) καθισμένη σε κύκνο (Πίν. 35)
ΑΜΔ 19236
Ύψ. 0,072 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 8/6-7/6), σκληρός πορώδης.
Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι της γυναικείας μορφής. Από τον κύκνο διατηρείται μόνο η ουρά.
Τα επιμέρους χαρακτηριστικά του κορμού της μορφής αποδίδονται με ευκρίνεια.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

181. Αφροδίτη (;) καθισμένη σε κύκνο (Πίν. 36)
ΑΜΔ 19174
Ύψ. 0,087 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 8/4-7/4).
Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι της γυναικείας μορφής, η βάση, τμήμα των γυναικείων ποδιών κάτω από το γόνατο και σχεδόν ολόκληρη η πίσω επιφάνεια.
Δηλώνεται με ευκρίνεια ο χιτώνας με εγχαράξεις για τις πτυχές. Έχει άνοιγμα τριγωνικού σχήματος μπροστά στο λαιμό και ζώνεται κάτω από το στήθος. Το δεξί χέρι μένει ακάλυπτο και διαγράφονται καθαρά τα δάκτυλα. Ο αριστερός βραχίονας και η παλάμη καλύπτονται από το ιμάτιο. Με οριζόντιες εγχαράξεις δηλώνονται οι πτυχές του ενδύματος στους μηρούς. Διαγράφεται, επίσης, το περίγραμμα της αριστερής του φτερούγας.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

182. Αφροδίτη (;) καθισμένη σε κύκνο (Πίν. 36)
ΑΜΔ 19136
Ύψ. 0,085 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 8/4-7/4).
Από τον κύκνο διατηρείται μόνο το κεφάλι με το ράμφος, από τη γυναικεία μορφή το άνω μέρος έως τη μέση και οι πτυχές του ιματίου στο αριστερό μέρος. Διαγράφεται με εγχάραξη ανοικτό το μάτι του κύκνου και πιθανότατα το σημείο επαφής άνω και κάτω ράμφους.
Στη μορφή διακρίνεται καθαρά το τριγωνικό άνοιγμα του χιτώνα, με εγχάραξη επίσης δηλώνονται οι παρυφές του χιτώνα, μέχρι λίγο κάτω από τους ώμους. Ο λαιμός της μορφής είναι δυσανάλογα ψηλός. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν διακρίνονται με ευκρίνεια. Φορά ενώτιο σε σχήμα σταγόνας(;) στο αριστερό αυτί. Τα μαλλιά χωρισμένα σε πλοκάμους. Η πλέξη τους αποδίδεται σχηματικά με εμβαθύνσεις στον πηλό.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

183. Αφροδίτη (;) καθισμένη σε κύκνο (Πίν. 36, 127)
ΑΜΔ 19239
Ύψ. 0,102, διαστ. οπής 0,01×0,01 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6). Έγκλεισμα στην πίσω όψη. Επίχρισμα καστανό. Στην πίσω επιφάνεια οπή αερισμού κυκλική. Η αρχική χάραξη για τη διάνοιξή της ήταν τετράγωνη.
Ακέραιο. Λείπει το κεφάλι της γυναικείας μορφής. Αποκρουσμένο τμήμα της βάσης.
Οι λεπτομέρειες δεν διακρίνονται καθαρά.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

184. Αφροδίτη (;) καθισμένη σε κύκνο (Πίν. 36, 127)
ΑΜΔ 18979
Ύψ. 0,10 μ. Σχεδόν κυκλική οπή αερισμού, διάμ. 0,019 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6).
Στην πίσω επιφάνεια οπή αερισμού κυκλική. Η αρχική χάραξη για τη διάνοιξή της ήταν τετράγωνη.
Ακέραιο. Λείπει το γυναικείο κεφάλι.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

185. Αφροδίτη (;) καθισμένη σε κύκνο
ΑΜΔ 19068
Ύψ. 0,07 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6).
Σώζεται αποσπασματικά από τη μέση και κάτω. Διατηρείται η φτερούγα, τα πόδια της μορφής από το γόνατο και κάτω και η κυλινδρική βάση. Αριστερά έχει μία εμβάθυνση και ίσως εκεί δηλωνόταν το πόδι του πτηνού.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

186. Θραύσμα Αφροδίτης (;) καθισμένης σε κύκνο
Αριθ. Ευρ. -
Ύψ. 0,047 μ.
Πηλός ωχροκίτρινος (7.5 YR 6/8).
Σώζεται μόνο η ουρά του κύκνου και τμήμα του αριστερού ποδιού της μορφής.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

187. Θραύσμα Αφροδίτης (;) καθισμένης σε κύκνο

Αριθ. Ευρ.-

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Διατηρείται μόνον η ουρά και πτυχή του ενδύματος.

Τύπος 70

188. Γυναικεία μορφή καθισμένη σε πτηνό (Πίν. 36)

ΑΜΔ 19184

Λείπει το κεφάλι της γυναικείας μορφής και το κάτω μέρος του ειδωλίου.

Άνω κορμός γυναικείας μορφής καθισμένης πάνω σε πτηνό (;) με φορά προς τα δεξιά ως προς το θεατή. Φορά χιτώνα ζωσμένο ψηλά κάτω από το στήθος και ιμάτιο που ως επίβλημα καλύπτει τον αριστερό ώμο και περιβάλλει τον αγκώνα. Το δεξί χέρι ακουμπά στο κεφάλι του πτηνού.

Παρεμφερής εικονογραφικός τύπος.

189. Κεφάλι πτηνού

ΑΜΔ 19334

Κεφάλι πτηνού ίδιου τύπου, διακρίνονται με εγχάραξη το ράμφος και το μάτι.

190. Κεφάλι πτηνού

ΑΜΔ 19333

Κεφάλι πτηνού ίδιου τύπου, με βαθιά εγχάραξη δηλώνεται μεγάλο μάτι και προεξέχον το ράμφος.

Τύπος 71

191. Αφροδίτη (;) καθισμένη σε καμήλα (Πίν. 37)

ΑΜΔ 18982

Ύψ. 0,010, πλ. 0,079 μ.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/4) με καστανό επίχρισμα, τεφρόχρωμος πυρήνας.

Γυναικεία μορφή καθισμένη σε τετράποδο ζώο με γυναικείο τρόπο. Λείπει το κεφάλι της μορφής και το μεγαλύτερο μέρος της πίσω επιφάνειας. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που περιβάλλουν στενά το σώμα. Ακάλυπτα από τα ενδύματα μένουν μόνο τα άκρα των ποδιών, στα οποία φορά μυτερά υποδήματα. Φέρει το δεξί χέρι λυγισμένο στον αγκώνα μπροστά στο στήθος. Η θέση του αριστερού χεριού δεν μπορεί να καθοριστεί.

Το ζώο έχει φορά προς τα δεξιά (ως προς το θεατή), αποδίδεται με εγχάραξη το δεξί του μάτι και πιο λεπτομερώς η μουσούδα του με δύο εμβαθύνσεις για τα ρουθούνια και εγχάραξη για τη δήλωση του στόματος. Στρέφει το κεφάλι ελαφρά προς τα κάτω και αριστερά. Δύο παράλληλες εγχαράξεις δηλώνουν τη βάση του λαιμού του ζώου. Δηλώνονται το δεξί μπροστινό και πίσω πόδι και η ουρά του ζώου. Έχει αποκρουστεί τμήμα από τα καπούλια. Το αριστερό μπροστινό έχει χαθεί, το πίσω δεν διακρίνεται. Πατά σε πολύ λεπτή συμφυή βάση. Η πίσω επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη.

192. Αφροδίτη (;) καθισμένη σε καμήλα (Πίν. 37)

ΑΜΔ 19123

Ύψ. α΄ 0,041 μ.

β΄ 0,065 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός σκούρο καστανό και κατά τόπους έντονα καμένο (7.5 YR 7/6-6/6).
Σώζεται αποσπασματικά σε δύο θραύσματα. Το ένα σώζει τμήμα του άνω κορμού χωρίς το κεφάλι, όπου διαφαίνεται μόνο το ένδυμα στο ύψος του λαιμού. Ελαφρά διαγράφεται το δεξί χέρι κάτω από το ένδυμα.
Το δεύτερο θραύσμα σώζει τον κάτω κορμό της μορφής. Διαγράφεται ο ποδήρης χιτώνας και από πάνω το ιμάτιο, που φτάνει μέχρι λίγο κάτω από τα γόνατα. Από το άλογο σώζεται μόνο το μπροστινό δεξί πόδι που αποδίδεται φυσιοκρατικά με τη διαμόρφωση οπλής και μέρος από το στήθος.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Τύπος 72

193. Όρθια γυμνή μορφή (Πίν. 37)
ΑΜΔ 19023
Ύψ. 0,115, διαστ. οπής αερισμού 0,02×0,03 μ.
Πηλός ωχροκάστανος (7.5YR 8/6-7/6), καθαρός, μαλακός, το πίσω μέρος πιο σκούρο. Έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος στη δεξιά του πλευρά, στην αριστερή του προσώπου και στην πλάτη.
Λείπει τμήμα από το κάτω πρόσθιο μέρος και από την πίσω όψη.
Η μορφή εικονίζεται γυμνή να στηρίζεται σε συμφυή πεσσό. Δεν είναι σαφές το φύλο. Τα μέλη της μορφής δεν διαγράφονται με ευκρίνεια. Το κεφάλι αποδίδεται κατά μέτωπο, η κόμμωση πεπονοειδής, τα ενώτια σφαιρικά. Άτεχνα αποδοσμένα με εγχάραξη τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα και ακουμπά με το εξωτερικό μέρος του καρπού στο γοφό. Το αριστερό χέρι ακουμπά με τον αγκώνα στον πεσσό. Το στηρίζον σκέλος είναι το δεξί, ενώ το αριστερό σταυρώνεται από πάνω του.

Τύπος 73

194. Άρτεμη (Πίν. 37)
ΑΜΔ 18986
Ύψ. 0,107 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6), σκληρός με προσμείξεις κατά τόπους. Η όπτηση δεν είναι ομοιόμορφη.
Συμπαγές ειδώλιο. Η πίσω επιφάνεια είναι τραχιά και επίπεδη. Δεν υπάρχει οπή αερισμού. Λείπει το κεφάλι, τα χέρια και τα πόδια λίγο πιο κάτω από το γόνατο.
Η μορφή εικονίζεται όρθια, σε κίνηση. Φορά ενδυμασία κυνηγιού, κοντό χιτώνα που φθάνει μέχρι το γόνατο. Το ιμάτιο είναι τυλιγμένο σε ρολό και δεμένο κάτω από το στήθος. Δεύτερη κυλινδρική αναδίπλωση με συστρεφόμενες πτυχές σε οριζόντια θέση δημιουργείται κάτω από τη μέση. Το αριστερό πόδι είναι λυγισμένο στο γόνατο σε στάση έντονου βηματισμού, ενώ το δεξί υποχωρεί προς τα πίσω (ευρύς διασκελισμός).

195. Άρτεμη (;) (Πίν. 37)
ΑΜΔ 25895
Ύψ. 0,10, οπή αερισμού κυκλική (διαμ.) 0,025 μ.
Πηλός σκούρο πορτοκαλί.
Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι, το μεγαλύτερο μέρος του άνω κορμού και τα πόδια. Κοίλο. Διατηρείται μόνον ο ώμος της δεξιάς πλευράς, αλλά φαίνεται ότι το χέρι θα απομακρυνόταν από τον κορμό.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Η μορφή φορά κοντό χιτώνα που φτάνει μέχρι το ύψος των γονάτων. Τα πόδια ήταν σε διάσταση και το δεξί προτάσσεται ελαφρώς. Οι πτυχώσεις είναι εγχάρακτες, ξεκινούν από το κέντρο του κορμού και ανοίγονται ακτινωτά προς τα κάτω. Η πίσω επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη.

Τύπος 74

196. Δήμητρα/Εκάτη (;) (Πίν. 38, 127)
ΑΜΔ 19135
Ύψ. 0,055 μ. Θα είχε οβάλ οπή αερισμού.
Πηλός καστανός κιτρινωπός (10YR 7/4). Ανομοιογενής όπτηση, καστανό επίχρισμα κατά τόπους καμένο.
Σώζεται αποσπασματικά μέχρι τη μέση. Στο πίσω μέρος διαμπερής οπή ανάρτησης. Στο δεξί μέρος πήλινο έξαρμα.
Η μορφή είναι μετωπική. Φορά πιθανότατα πέπλο, που ζώνεται κάτω από το στήθος, από όπου ξεκινά σειρά κάθετων πτυχώσεων. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο και το ακουμπά στο ύψος του ισχίου. Με το αριστερό κρατά δάδα (θύρσο), του οποίου η άκρη είχε αποκρουστεί. Το χέρι είναι ελαφρά λυγισμένο και περνούσε πάνω από τη δάδα. Το πρόσωπο είναι αλλοιωμένο. Φορούσε στεφάνη ή πόλο.

Τύπος 75

197. Όρθια γυναικεία μορφή (Πίν. 38, 127)
ΑΜΔ 18981
Ύψ. 0,16, οπή εξαερισμού 0,025×0,02 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5 YR 7/4).
Όρθια γυναικεία μορφή. Φορά χιτώνα με άνοιγμα σχήματος V που αφήνει γυμνό το λαιμό και ζώνεται κάτω από το στήθος. Στηρίζεται στο αριστερό πόδι. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν είναι ιδιαίτερα λεπτά. Έφερε στεφάνι, τμήματα του οποίου μόνο σώζονται. Η κοιλιά της μορφής είναι ελαφρά φουσκωμένη.

Τύπος 76

198. Έρωτας (Πίν. 38)
ΑΜΔ 19238
Ύψ. 0,112 μ.
Πηλός όχι ομοιόμορφα ψημένος, κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6), σκληρός με εγκλείσματα. Ίχνη καύσης στο αριστερό στήθος, στην κοιλιακή χώρα και πίσω. Ίχνη λευκού επιχρίσματος στο αριστερό πλάι και κάτω από το λαιμό.
Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει το κεφάλι, το δεξί χέρι, η αντίστοιχη φτερούγα, το αριστερό χέρι από τον αγκώνα και κάτω και τμήμα του κάτω κορμού. Στην πίσω όψη είχε κυκλική οπή και επίσης διαμορφώνεται κρίκος από πήλινο στέλεχος με διαμπερή οπή για την ανάρτηση.
Αποδίδεται γυμνός, το αριστερό χέρι είναι προτεταμένο προς το πλάι και πίσω. Με λεπτομέρεια αποδίδεται η αντίστοιχη φτερούγα. Ίσως είχε δεχθεί επεξεργασία και στο ύψος των γλουτών.

Τύπος 77

199. Έρωτας (Πίν. 38)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΑΜΔ 19172
Ύψ. 0,09 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6), με καστανό επίχρισμα.
Συμπαγές ειδώλιο. Λείπουν τα χέρια, το κεφάλι και μέρος του άνω κορμού.
Ο Έρωτας απεικονίζεται γυμνός. Τα πόδια είναι ευτραφή σε στάση διασκελισμού με προτεταμένο το αριστερό. Το δεξί στηρίζεται στα ακροδάχτυλα. Η κοιλιακή χώρα είναι ελαφρά φουσκωμένη. Ίχνη ενδύματος σώζονται στην αριστερή πλευρά και διαγράφονται και στην πίσω επιφάνεια. Φέρει ίχνη δακτυλικών αποτυπωμάτων στο θραυσμένο τμήμα στη μέση.

200. Έρωτας (Πίν. 38)
ΑΜΔ 18961
Ύψ. 0,061 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος με ίχνη καύσης (5YR 6/6).
Σώζεται αποσπασματικά. Λείπουν το κεφάλι και τα χέρια. Είναι διαμορφωμένη και η πίσω επιφάνεια με τη δήλωση των γλουτών. Τα σκέλη είναι σε στάση διασκελισμού.

201. Έρωτας (Πίν. 39)
ΑΜΔ 19055
Ύψ. 0,07 μ.
Πηλός κακοψημένος κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6), κατά τόπους κιτρινωπός, ίχνη καύσης, πίσω ερυθρωπός. Σκληρός.
Λείπουν τα χέρια και το αριστερό πόδι από την κνήμη και κάτω. Φορά στεφάνι και οι βόστρυχοι διαμορφώνονται ελικοειδείς στις παρειές του προσώπου. Η πίσω επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη εκτός από την περιοχή των γλουτών.

Τύπος 78

202. Έρωτας (Πίν. 39)
ΑΜΔ 19004
Ύψ. 0,084 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6), κατά τόπους μαύρος από καύση.
Συμπαγές ειδώλιο. Λείπει το κεφάλι, τα χέρια, το άκρο αριστερό σκέλος και το δεξί από το γόνατο. Η μορφή είναι γυμνή. Η κοιλιά αποδίδεται με έντονο φούσκωμα και στη συνέχεια με βαθιά εγχάραξη δηλώνεται η διάκριση των σκελών. Ίσως να δηλώνονταν γεννητικά όργανα. Στην πίσω επιφάνεια αποδίδονται οι γλουτοί και στην πλάτη (στον άξονα της σπονδυλικής στήλης) υπάρχει βαθιά εγκοπή, ενώ σώζονται οι ρίζες των χεριών, που θα ήταν προτεταμένα προς τα πλάγια. Στο ύψος των ώμων υπάρχουν αποκρούσεις που μας κάνουν να εικάζουμε ότι η μορφή ήταν φτερωτή.

Τύπος 79

203. Έρωτας (Πίν. 39)
ΑΜΔ 18893
Ύψ 0,065 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος με εγκλείσματα (2.5YR 6/6).
Σώζεται ακέραιο.
Τα επιμέρους χαρακτηριστικά δεν διακρίνονται. Στο ύψος του λαιμού πάνω από τους ώμους δηλώνονται τα φτερά με τη μορφή ημικυκλικών εξαρμάτων. Ίσως στο άνω

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

μέρος της κεφαλής να υπήρχε οπή ανάρτησης γιατί έχει μείνει το αυλάκι του κάτω μέρους. Στο κάτω μέρος του σώματος δηλώνονται πτυχώσεις ενδύματος.

Τύπος 80

204. Έρως και δελφίνι (Πίν. 40)
ΑΜΔ 19247
Διαστ. Βάση 0,085, ύψ. 0,12, οπή αερισμού (πάνω) 0,03 μ.
Πηλός ροδόχρους (7.5YR 7/4), μαλακός, σχετικά καθαρός. Επίχρισμα καστανό και έντονα ίχνη λευκού.
Αποκρουσμένη η ουρά του δελφινιού.
Νεαρή γυμνή, φτερωτή ανδρική μορφή σε καταδυόμενο δελφίνι. Οι μορφές βρίσκονται σε παράταξη, καθώς η ανδρική μορφή ακουμπά με την πλάτη της πάνω στο δελφίνι. Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος και έχει άνετο το δεξί που υποχωρεί. Το αριστερό χέρι είναι τεντωμένο προς τα πάνω και ακουμπά στο λαιμό του δελφινιού, ενώ το δεξί είναι λυγισμένο και στηρίζεται με την εξωτερική πλευρά του καρπού στο ισχίο. Φορά ιμάτιο που περνά πάνω από το δεξί αγκώνα και του οποίου την άλλη άκρη συγκρατεί με το αριστερό χέρι. Δηλώνεται ο αφαλός και τα γεννητικά όργανα. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται χονδροειδώς. Σώζεται ολόκληρο το ρύγχος του δελφινιού και από κάτω του δηλώνεται ο αφρός των κυμάτων με επάλληλες ανάγλυφες καμπύλες. Στο πρόσωπο της ανδρικής μορφής διαγράφεται μειδίαμα. Από τον τρόπο που θα στεκόταν το ειδώλιο φαίνεται ότι το δελφίνι έχει φορά προς τα κάτω και άρα η μορφή θα στεκόταν πλαγίως.

205. Έρως και δελφίνι (Πίν. 40)
ΑΜΔ 19253
Ύψ. 0,09, μέγ. πλ. 0,10, οπή αερισμού (πάνω) 0,025 μ.
Πηλός ρόδινος καστανός (5YR 7/4-7/6). Ίχνη υπόλευκου επιχρίσματος στην ουρά του δελφινιού και στη δεξιά πλευρά της μορφής. Επίχρισμα καστανό. Ερυθρό χρώμα στο ύψος της κοιλιάς.
Συγκολλημένο. Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει τμήμα από το ρύγχος και την ουρά του δελφινιού. Το δεξί φτερό σώζεται αποσπασματικά και το δεξί σκέλος έως τον αστράγαλο.
Κυκλικές εγχαράξεις για τα μάτια της φτερωτής μορφής. Τα μαλλιά μάλλον σε βοστρύχους, δημιουργείται ένας υπερυψωμένος πλόκαμος από το μέτωπο και προς τα πίσω.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

206. Έρως και δελφίνι (Πίν. 40)
ΑΜΔ 19080
Διαστ. Βάση 0,085, ύψ. 0,132 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4).
Αποσπασματικό. Σώζεται η ουρά του δελφινιού (διχαλωτή), λείπει μέρος του ρύγχους. Με εγχάραξη δηλώνεται το μάτι του δελφινιού.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

207. Θραύσμα από δελφίνι
ΑΜΔ 19673
Πηλός πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Μουσούδα από δελφίνι. Σώζεται το μάτι του που δηλώνεται με εγχάραξη και το ρύγχος του.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

208. Αριθ. Ευρ. -
Θραύσμα που ίσως ανήκε σε μουσούδα δελφινιού.

Τύπος 81

209. Φτερωτή ανδρική μορφή καθισμένη σε ζώο (Πίν. 40)
ΑΜΔ 19012
΄Υψ. 0,105 μ.
Πηλός σκούρος καστανός (10YR 6/4), σκληρός, καθαρός. Επίχρισμα σκούρο καστανό καλύπτει όλη τη μορφή.
Φτερωτή ανδρική μορφή σε στάση 3/4, που κάθεται πάνω σε αδιευκρίνιστο ζώο (πιθανώς πτηνό). Λείπει το ένα φτερό και τμήμα του άλλου, καθώς και το κάτω μέρος του συμπλέγματος. Φορά ένδυμα που φαίνεται να πορπώνεται στη δεξιά πλευρά του λαιμού αφήνοντας γυμνό το σώμα εκτός από μέρος του μπροστινού κορμού. Το δεξί πόδι (το μόνο που σώζεται) αποδίδεται γυμνό και λυγισμένο άνετα στο γόνατο. Το δεξί χέρι, επίσης γυμνό, ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα, ακουμπά άνετα πάνω στο μηρό. Το αριστερό χέρι φαίνεται να ακουμπά πάνω στο κεφάλι του ζώου. Τα χαρακτηριστικά του κεφαλιού, αν και αλλοιωμένα, φαίνεται πως ήταν πολύ λεπτά. Το κεφάλι περιβάλλει παχύ στεφάνι.

Η. ΙΠΠΕΑΣ

Τύπος 82

210. Ιππέας (Πίν. 41)
ΑΜΔ 19076
Μέγ. σωζ. πλ. 0,065, μέγ. σωζ. ύψ. 0,06 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) με ίχνη λευκού επιχρίσματος, σκληρός καθαρός.
Χειροποίητο ειδώλιο αλόγου με αναβάτη. Το σώμα του αναβάτη έχει διαμορφωθεί από κομμάτια πηλού πλασμένα με το χέρι και κολλημένα μεταξύ τους. Λείπει το κεφάλι. Από το ζώο λείπουν τα πόδια. Με δύο οπές δηλώνονται τα ρουθούνια, τα αυτιά του προεξέχουν και φέρουν εμβαθύνσεις. Με ακμή που ξεκινά από το κεφάλι δηλώνεται η χαίτη.

Θ. ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΙ

Τύπος 83

211. Κουροτρόφος (Πίν. 42)
ΑΜΔ 19133
΄Υψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,02 μ.
Πηλός κίτρινος ερυθρωπός (5YR 6/6).
Συγκολλημένο από τρία θραύσματα. Η πίσω πλευρά από ξεχωριστή επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη με μεγάλη ωοειδή οπή αερισμού.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον με στάσιμο το δεξί σκέλος και άνετο το αριστερό. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει τον αριστερό ώμο αφήνοντας ακάλυπτο το στήθος, ενώ τα λυτά της μαλλιά πέφτουν στους ώμους. Διπλώνει τα χέρια κάτω από το στήθος, καθώς με το αριστερό συγκρατεί βρέφος που φορά κωνοειδή σκούφο.

212. Κουροτρόφος (Πίν. 42)
ΑΜΔ 19254
Ύψ. 0,12, διαστ. οπής αερισμού 0,03×0,025 μ.
Πηλός κίτρινος ερυθρωπός (5YR 7/6).
Σώζεται σε αποσπασματική κατάσταση και συγκολλημένο. Λείπει τμήμα του σώματος από το δεξί χέρι και κάτω και το μεγαλύτερο μέρος της πίσω επιφάνειας.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος, πιθανώς και από την ίδια μήτρα. Τα πρόσωπα των μορφών πολύ αλλοιωμένα.

Τύπος 84

213. Κουροτρόφος (Πίν. 42)
ΑΜΔ 19099
Ύψ. 0,07 μ.
Πηλός με ανομοιόμορφη όπτηση χρώματος πορτοκαλί και ανοιχτού μπεζ κατά τόπους.
Άνω κορμός γυναικείας μορφής που κρατά βρέφος στην αγκαλιά. Το κεφάλι της γυναικείας μορφής έχει κλίση προς τα δεξιά της. Κρατά το βρέφος με το αριστερό χέρι, ενώ και το δεξί είναι λυγισμένο και στηρίζει το βρέφος, από το οποίο ίσως διακρίνεται το αριστερό χέρι.

Ι. ΚΕΦΑΛΙΑ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

Α. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ

Τύπος 1. Με «κνιδιακή κόμμωση

214. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 43)
ΑΜΔ 19588
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός καστανός (7.5YR 6/6), πυρήνας μαύρος.
Λείπει ο κρωβύλος.
Πρόσωπο ωοειδές και αρμονικά χαρακτηριστικά. Το κεφάλι στρέφεται προς τα δεξιά της μορφής. Τα μαλλιά χωρίζονται με κεντρική χωρίστρα και με εγχαράξεις δηλώνονται οι επιμέρους βόστρυχοι. Λαιμός λεπτός, ψηλός.

215. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 43)
ΑΜΔ 19627
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος.

216. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 43)
ΑΜΔ 19464
Ύψ. 0,027 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με τεφρό-μαύρο επίχρισμα στα μαλλιά.
Ο κρωβύλος έκκεντρα τοποθετημένος. Αλλοιωμένη η επιφάνεια. Στο λαιμό οριζόντια εγχάραξη.

217. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 43)
ΑΜΔ 19407
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν διακρίνονται. Διμερής κρωβύλος. Με πυκνές και σκληρές εγχαράξεις δηλώνονται τα μαλλιά.

218. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 43)
ΑΜΔ 19423
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρός (2.5YR 5/6).
Λείπει ο κρωβύλος.

219. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19659
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Έχει αποκρουστεί ο κρωβύλος (ή δεν υπήρχε). Αλλοιωμένη η επιφάνεια του προσώπου. Δακρυόσχημα ενώτια.

220. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 43)
ΑΜΔ 19531
Ύψ. 0,04 μ.
Άψητο (7.5YR 6/6).
Δεν κατέληγε σε κρωβύλο. Φορά ενώτιο. Διπλή εγχάραξη στο λαιμό.

221. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19331
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Παρεμφερές. Επιμελημένη η απόδοση των επιμέρους χαρακτηριστικών.

222. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19619
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιου τύπου με τα προηγούμενα, αλλά με αντίθετη στροφή του κεφαλιού. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά.

Τύπος 2. Με «πεπονοειδή» κόμμωση

Κεφάλια ειδωλίων γυναικείων μορφών με πεπονοειδή κόμμωση. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται με επιμέλεια και εκφραστικότητα.

223. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19335

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,042 μ.
Πηλός σκούρος καστανός (5YR 4/3), σχεδόν μαύρος (ιδίως στη δεξιά της πλευρά).
Έντονη κλίση προς τα αριστερά της. Ενώτιο στην αριστερή πλευρά.

224. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 44)
ΑΜΔ 19641
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 5/8).
Έντονη κλίση προς τα αριστερά. Έχει αποκρουστεί ο κρωβύλος. Δακρυόσχημα ενώτια. Λαιμός ψηλός.

225. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 44)
ΑΜΔ 19355
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6-5/6).
Ελαφρά κλίση προς τα αριστερά της. Μεγάλο δακρυόσχημο ενώτιο στο αριστερό αυτί. Σώζεται ο κρωβύλος. Λαιμός αφύσικα ψηλός και παχύς.

226. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 44)
ΑΜΔ 19469
Ύψ. 0,037 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 5/6) με καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού χρώματος στην αριστερή παρειά.
Ελαφρά κλίση προς τα αριστερά της. Λαιμός πολύ ψηλός, συμπαγής. Φέρει δύο ενώτια.

227. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 44)
ΑΜΔ 19395
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξί αυτί. Σώζεται η αρχή του ιματίου στη βάση του λαιμού (μάλλον από τη δεξιά πλευρά πάνω από τον αριστερό ώμο).

228. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 45)
ΑΜΔ 19278
Ύψ. 0,036 μ.
Πηλός ερυθρός (2.5YR 5/6), με έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Ελαφρά κλίση προς τα αριστερά της.

229. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 45)
ΑΜΔ 19654
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Μετωπικό. Λαιμός ψηλός συμπαγής και παχύς.

230. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 45)
ΑΜΔ 19421
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6) με ίχνη καύσης στην κορυφή της κεφαλής.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Λείπει ο κρωβύλος. Ενώτια δακρυόσχημα, διπλή εγχάραξη στο λαιμό («δακτύλιοι της Αφροδίτης»).

231. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 46)
ΑΜΔ 19364
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/8) με σκούρο καστανό επίχρισμα.
Δακρυόσχημα ενώτια.

232. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 46)
ΑΜΔ 19381
Ύψ. 0,037 μ.
Πηλός καστανός κοκκινωπός (5YR 6/4) με επίχρισμα.
Μετωπικό.

233. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 46)
ΑΜΔ 19653
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 5/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα στην αριστερή πλευρά.
Τα μάγουλα είναι φουσκωμένα. Ενώτιο στο αριστερό αυτί.

234. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19470
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός ερυθρός (2.5YR 5/6).
Μετωπικό.

235. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 47)
ΑΜΔ 19524
Ύψ. 0,036 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα. Στη βάση του λαιμού ο πυρήνας καμένος.
Μετωπικό, συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Κρωβύλος επίπεδος.

236. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 47)
ΑΜΔ 19368
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6), έντονα καστανό επίχρισμα σε όλη την επιφάνεια. Ίχνη λευκού χρώματος κάτω από το πηγούνι και στα ενώτια.
Κλίση προς τα αριστερά της. Σφαιρικά ενώτια.

237. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 47)
ΑΜΔ 19475
Ύψ. 0,039 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6-6/8).
Ελαφρά κλίση του κεφαλιού προς τα αριστερά της, αποκρουσμένος ο κρωβύλος. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Λαιμός χοντρός συμπαγής.

238. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 47)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΑΜΔ 19365
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού χρώματος στη δεξιά πλευρά.
Μετωπικό, αποκρουσμένος ο κρωβύλος.

239. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 47)
ΑΜΔ 19456
Ύψ. 0,038 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με ίχνη λευκού επιχρίσματος στην αριστερή πλευρά.
Μετωπικό. Αποκρουσμένος ένας πλόκαμος.

240. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19634
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6-6/6). Έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος κυρίως στη δεξιά πλευρά.
Μετωπικό με ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια με οριζόντιο σπάσιμο στο ύψος του πηγουνιού.

241. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 48)
ΑΜΔ 19656
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού χρώματος στο στόμα, στη μύτη και στο λαιμό.
Μετωπικό με ελαφρά κλίση προς τα αριστερά της και επάνω. Έχει αποκρουστεί ο κρωβύλος. Δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξί αυτί. Λαιμός χοντρός συμπαγής.

242. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 48)
ΑΜΔ 19630
Ύψ. 0,037 μ.
Πηλός πορτοκαλί καστανό με επίχρισμα.
Μετωπικό με ελαφρά κλίση προς τα αριστερά της. Χοντροί βόστρυχοι. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά, μεγάλη η μύτη.

243. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 48)
ΑΜΔ 19438
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός ερυθρωπός (5YR 6/6).
Μετωπικό, λείπει ο κρωβύλος. Αλλοιωμένο στο δεξί μάτι.

244. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19396
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός τεφρόχρωμος, πυρήνας μαύρος (7.5YR 5/4).
Λείπει ο κρωβύλος.

245. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 48)
ΑΜΔ 19708

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ωχροκίτρινος (5YR 6/6) με ίχνη καστανού επιχρίσματος και λευκού χρώματος.
Μετωπικό. Φέρει δύο ενώτια. Σώζεται η αρχή του ιματίου που περνά πάνω από τον αριστερό ώμο.

246. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 48)
ΑΜΔ 19658
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός ερυθρωπός με ίχνη λευκού χρώματος στη δεξιά πλευρά.
Μετωπικό. Στο πίσω μέρος ο κρωβύλος είναι αποκρουσμένος. Σφαιρικό ενώτιο στο δεξί αυτί.

247. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19593
Ύψ. 0,038 μ.
Πηλός σκούρος καστανόμαυρος (7.5YR 7/6) με ίχνη λευκού επιχρίσματος στη δεξιά και στην πίσω πλευρά.
Μετωπικό. Έχει αποκρουστεί τμήμα του και λείπει η μύτη και το στόμα. Σώζεται η βάση του λαιμού και διακρίνεται το ιμάτιο που καταλήγει στην αριστερή πλευρά.

248. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19642
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός (5YR 6/6).
Ελαφρά κλίση δεξιά της. Αποκρουσμένο τμήμα των μαλλιών. Δακρυόσχημο ενώτιο δεξιά.

249. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 49)
ΑΜΔ 19581
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός καστανός (5YR 5/6).
Μετωπικό, φθαρμένο.

250. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19554
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 5/6) με ίχνη μαύρου χρώματος σε όλη την αριστερή πλευρά του προσώπου.
Ελαφρά κλίση προς τα αριστερά. Σώζεται σφαιρικό ενώτιο αριστερά. Απόδοση των ρουθουνιών, αλλοιωμένη η επιφάνεια.

251. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19310
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα κατά τόπους και πολλά ίχνη λευκού επιχρίσματος κυρίως στη δεξιά πλευρά.
Μετωπικό. Λείπει ο κρωβύλος.

252. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 48)
ΑΜΔ 19555

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός ερυθρωπός-κίτρινος (5YR 7/6) με καστανό επίχρισμα κατά τόπους. Μεγάλο λευκό έγκλεισμα στο μέτωπο.
Παρεμφερές. Τα χαρακτηριστικά είναι αλλοιωμένα. Φέρει βαθιά εγχάραξη κάτω από το πηγούνι. Λείπει ο κρωβύλος.

253. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 48)
ΑΜΔ 19614
Ύψ. 0,041 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6) με εγκλείσματα. Ίχνη κόκκινου χρώματος στην αριστερή πλευρά των μαλλιών.
Παρεμφερές. Έχει αποκρουστεί ο κρωβύλος. Λαιμός ψηλός παχύς με οριζόντια εγχάραξη.

254. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19493
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Μετωπικό με λίγο πιο παχουλή τη δεξιά της παρειά. Κρωβύλος αποκρουσμένος. Φέρει ενώτια και εγχάραξη στο λαιμό.

255. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 49)
ΑΜΔ 19550
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6), πυρήνας μαύρος.
Έχουν αποκρουστεί οι βόστρυχοι και έχει μείνει μόνον ο πυρήνας. Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Διπλή εγχάραξη στο λαιμό.

256. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 49)
ΑΜΔ 19612
Ύψ. 0,037 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Μετωπικό. Έχει αποκρουστεί η μύτη και μέρος από το στόμα. Φορά σφαιρικά ενώτια και φέρει διπλή εγχάραξη στο λαιμό (ίσως ίδια μήτρα με αριθ. Κατ. 254).

257. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 49)
ΑΜΔ 19552
Ύψ. 0,039 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει τμήμα στο κέντρο του προσώπου. Κόμμωση περίπου πεπονοειδής με βαθιές αλλά επίπεδες τις κεντρικές εγχαράξεις. Διπλή εγχάραξη στο λαιμό. Μικρός κρωβύλος. Λαιμός ψηλός, χοντρός και συμπαγής.

258. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 49)
ΑΜΔ 19667
Ύψ. 0,036 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Κρωβύλος επίπεδος. Κακοσχηματισμένο το στόμα. Δακρυόσχημα ενώτια. Το αριστερό έχει αποδοθεί σχεδόν στο μάγουλο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

259. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19626
Πηλός ρόδινος (5YR 7/4).
Ύψ. 0,03 μ.
Λείπει ο κρωβύλος και τμήμα από τα μαλλιά στη δεξιά πλευρά. Λαιμός ψηλός.

260. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19512
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6) με καστανό επίχρισμα.
Αποκρουσμένος ο κρωβύλος, η μύτη και τμήμα στην περιοχή του στόματος.

261. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19404
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος με καστανό επίχρισμα (5YR 7/).
Παρεμφερές. Αποκρουσμένο τμήμα της δεξιάς πλευράς του.

262. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 50)
ΑΜΔ 19613
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Λείπει ο κρωβύλος. Διπλή εγχάραξη στο λαιμό. Αλλοιωμένο το πρόσωπο. Δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξί αυτί.

263. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19491
Ύψ. 0,028 μ.
Πηλός ροδοκάστανος (5YR 7/6).
Μετωπικό. Ο κρωβύλος είναι σφαιρικός. Σώζονται με επιμέλεια αποδοσμένα τα χαρακτηριστικά.

264. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 50)
ΑΜΔ 19601
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός καστανός (5YR 6/6) με πιο σκούρο επίχρισμα.
Μετωπικό με αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά.

265. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 50)
ΑΜΔ 19345
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6) με καστανό επίχρισμα.
Ελαφρά κλίση προς τα αριστερά της. Αλλοιωμένη η επιφάνεια του προσώπου, αποκρουσμένη η μύτη..

266. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 50)
ΑΜΔ 19495
Ύψ. 0,028 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 6/6).
Μετωπικό. Συγκολλημένο. Δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξί αυτί. Εγχάραξη στο λαιμό.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

267. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 50)
ΑΜΔ 19309
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός 5YR 6/4-6/6.
Μετωπικό, λείπει ο κρωβύλος.

268. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 50)
ΑΜΔ 19405
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 6/4).
Μετωπικό. Λείπει ο κρωβύλος. Αποκρουσμένη η μύτη.

269. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19458
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Αποκρουσμένος ο κρωβύλος.

270. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 50)
ΑΜΔ 19566
Ύψ. 0,025 μ.
Πηλός ρόδινος με ίχνη μαύρου χρώματος στα μαλλιά (7.5YR 7/4).
Αποκρουσμένη η μύτη. Σφαιρικός ο κρωβύλος.

271. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19661
Ύψ. 0,022 μ.
Πηλός ερυθρωπός-κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιου τύπου, αλλά μικρότερων διαστάσεων. Τα χαρακτηριστικά είναι πολύ επιμελημένα. Λείπει ο κρωβύλος.

272. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19506
Ύψ. 0,023 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6), πυρήνας μαύρος.
Πιθανότατα από την ίδια μήτρα με αριθ. Κατ. 271. Λείπει ο κρωβύλος. Τα χαρακτηριστικά θα ήταν επιμελημένα. Φθορά στην περιοχή του αριστερού ματιού. Δεν φορά ενώτια.

273. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19484
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Λαιμός λεπτός και ψηλός. Πιθανότατα από την ίδια μήτρα με αριθ. Κατ. 271.

274. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19561
Ύψ. 0,026 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Λείπει ο κρωβύλος.

275. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19301
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα στη δεξιά πλευρά του προσώπου.
Παρεμφερές. Τα χαρακτηριστικά αποδίδονται σχηματικά. Διπλή εγχάραξη στο λαιμό.

276. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19546
Ύψ. 0,025 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Πρόσωπο στρογγυλό. Λεπτομερώς αποδοσμένα τα χαρακτηριστικά.

277. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19584
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Διατηρείται ο κρωβύλος. Λαιμός ψηλός και παχύς.

278. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19403
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4).
Λείπει ο κρωβύλος.

279. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19485
Ύψ. 0,022 μ.
Πηλός ερυθρωπός-κίτρινος (5YR 7/6).
Έχει αποκρουστεί η άκρη της μύτης.

280. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19336
Ύψ. 0,017 μ.
Πηλός ερυθρωπός-κίτρινος (5YR 7/6).
Δεν σώζεται ο λαιμός και το πηγούνι.

281. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 51)
ΑΜΔ 19480
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Λαιμός ψηλός συμπαγής.

282. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19482
Ύψ. 0,029 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος με καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού επιχρίσματος (5YR 7/6).
Επιμεληµένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Τα μαλλιά απολήγουν σε τριγωνικό έξαρμα (κρωβύλο). Διπλή εγχάραξη στο λαιμό.

283. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19437
Ύψ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος με καστανό επίχρισμα (5YR 7/6-6/).
Αλλοιωμένη η επιφάνεια του προσώπου και των μαλλιών. Διπλή εγχάραξη στο λαιμό.

284. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19668
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Σχηματικά αποδοσμένα τα χαρακτηριστικά. Λείπει ο κρωβύλος.

285. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19564
Ύψ. 0,022 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Λείπει ο κρωβύλος.

286. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19600
Ύψ. 0,025 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 6/4). Έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος στη δεξιά της πλευρά, στο μάγουλο και στα μαλλιά, καθώς και κόκκινου χρώματος.
Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά.

287. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19292
Ύψ. 0,025 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6). Έγκλεισμα στο ύψος του δεξιού ματιού.
Ίδιος τύπος.

288. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19486
Ύψ. 0,024 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος κατά τόπους μαύρος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος.

289. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19302
Ύψ. 0,023 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6).
Σχηματικά αποδοσμένα τα χαρακτηριστικά. Λείπει ο κρωβύλος. Σφαιρικά ενώτια.

290. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19519

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6) κατά τόπους μαύρος.
Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Λαιμός ψηλός, λεπτός συμπαγής.

291. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19585
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6).
Κρωβύλος με κυλινδρική επίπεδη απόληξη. Έχουν αλλοιωθεί τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Δακρυόσχημα ενώτια.

292. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19586
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός κιτρινωπός κόκκινος (5YR 5/6).
Λείπει ο κρωβύλος. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Αποκρουσμένο τμήμα στη δεξιά πλευρά.

293. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19295
Ύψ. 0,024 μ
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6). Λευκό επίχρισμα στο μέτωπο.
Αποκρουσμένος ο κρωβύλος.

294. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19487
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6), κατά τόπους καμένο.
Μετωπικό. Δεν είναι σαφές αν είχαν δηλωθεί τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Σφαιρικό ενώτιο δεξιά. Χωρίς κρωβύλο.

295. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 51**)**
ΑΜΔ 19541
Ύψ. 0,024 μ.
Πηλός με καστανό επίχρισμα.
Μετωπικό με επάλληλες εγχαράξεις, κυλινδρικό κρωβύλο, δακρυόσχημα ενώτια.

296. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19433
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ερυθρωπός κιτρινωπός (5YR 6/6).
Μικρών διαστάσεων. Μετωπικό. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Μαλλιά πιασμένα σε κρωβύλο και με κεντρική χωρίστρα. Σφαιρικά ενώτια.

297. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19446
Ύψ. 0,025 μ.
Πηλός καστανός ανοιχτός.
Μετωπικό, σπασμένη η μύτη. Λείπει ο κρωβύλος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

298. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 51)
ΑΜΔ 19453
Ύψ. 0,024 μ.
Πηλός ερυθρωπός κιτρινωπός.

299. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 51)
ΑΜΔ 19350
Ύψ. 0,028 μ.
Πηλός με καστανό επίχρισμα (5YR 6/4).
Κρωβύλος κοίλος κυλινδρικός.

300. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19477
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός τεφροκάστανος (7.5YR 6/4) με λευκά εγκλείσματα στο δεξί μάγουλο και στο αριστερό μέρος του λαιμού.
Μετωπικό, με κυλινδρικό, επίπεδο σχεδόν κρωβύλο. Σχεδόν ομοιόμορφη η επιφάνεια του προσώπου.

301. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19347
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός ρόδινος (5YR 7/4) με καστανό επίχρισμα στη δεξιά πλευρά.
Αδιαμόρφωτη η επιφάνεια του προσώπου.

302. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 51**)**
ΑΜΔ 19632
Ύψ. 0,025 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 6/8) με καστανό επίχρισμα στην αριστερή πλευρά. Έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος. Δακρυόσχημα ενώτια.

303. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19346
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός με σκούρο καστανό επίχρισμα σε όλη την επιφάνεια (5YR 7/6).
Μετωπικό. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά.

304. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19644
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα και εγκλείσματα (πετραδάκια).
Δακρυόσχημα ενώτια. Μόνο η μύτη διακρίνεται.

305. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19580
Ύψ. 0,025 μ.
Πηλός καστανός.
Μετωπικό. Μεγάλη μύτη.

306. Κεφάλι γυναικείας μορφής

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΑΜΔ 19366
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός (7.5YR 7/6) με επίχρισμα.
Μετωπικό, αποκρουσμένος ο κρωβύλος. Το πρόσωπο αποδίδεται ως ομοιόμορφη μάζα χωρίς διάκριση χαρακτηριστικών. Λαιμός ψηλός συμπαγής.

307. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19587
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6-5/6). Μεγάλο έγκλεισμα στο μέτωπο.
Σπάσιμο στη μύτη, δεν υπάρχει ίχνος για δήλωση του στόματος. Σφαιρικά ενώτια.

308. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 51)
ΑΜΔ 19645
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Μετωπικό. Κυλινδρικός κρωβύλος. Δακρυόσχημο ενώτιο στο αριστερό αυτί.

309. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19399
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα.
Μετωπικό. Λείπει ο κρωβύλος. Δακρυόσχημο ενώτιο στο αριστερό αυτί.. Έχει αποκρουστεί το δεξί.

310. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 51)
ΑΜΔ 19497
Ύψ. 0,023 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με ίχνη καστανού επιχρίσματος στην αριστερή παρειά και δεξιά στα μαλλιά.
Μετωπικό.

311. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19488
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός πορτοκαλοκάστανος (5YR 7/6).
Μετωπικό. Λείπει ο κρωβύλος. Δακρυόσχημα ενώτια.

312. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19534
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός πορτοκαλί (5YR 7/6) με ελάχιστα ίχνη λευκού χρώματος.
Μετωπικό, με κρωβύλο. Δακρυόσχημα ενώτια.

313. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19611
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα. Έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος κάτω από τη μύτη και στη δεξιά πλευρά της, κυρίως στο λαιμό.
Μετωπικό.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

314. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 51**)**
ΑΜΔ 19369
Ύψ. 0,028 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με καστανό κατά τόπους επίχρισμα.
Μετωπικό με κυλινδρικό επίπεδο κρωβύλο. Δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξί αυτί. Λίγο σπασμένη η μύτη.

315. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19422
Ύψ. 0,033 μ.
Πηλός ερυθρός (2.5YR 5/6).
Ελαφρά κλίση στα δεξιά της. Αποκρουσμένη μύτη.

316. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 52)
ΑΜΔ 19269
Ύψ. 0,023 μ.
Πηλός ερυθρωπός (5YR 7/6).
Μετωπικό, διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Λείπει ο κρωβύλος.

317. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19476
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός ερυθρωπός (5YR 5/6).
Μετωπικό, σε πολύ κακή κατάσταση διατήρησης με βαθιά αυλάκωση διαγώνια από το μέτωπο προς το αυτί. Δεν διακρίνονται τα επιμέρους χαρακτηριστικά. Λείπει ο κρωβύλος.

318. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 52)
ΑΜΔ 19502
Ύψ. 0,025 μ.
Πηλός με σκούρο καστανό επίχρισμα (7.5YR 6/4).
Επίμηκες πρόσωπο, σχηματοποιημένα τα χαρακτηριστικά. Σπασμένο τμήμα του κρωβύλου. Σφαιρικά ενώτια.

319. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19434
Ύψ. 0,028 μ.
Πηλός καμένος (7.5YR 6/4).
Λείπει ο κρωβύλος, δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξί αυτί.

320. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19608
Ύψ. 0,028 μ.
Πηλός καστανός (7.5YR 7/4).
Λείπει ο κρωβύλος.

321. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 52)
ΑΜΔ 19267
Ύψ. 0,029 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός καστανός.
Μετωπικό.

322. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 52)
ΑΜΔ 19623
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Μετωπικό. Κρωβύλος με μορφή επίπεδης περίπου πλάκας. Δακρυόσχημο ενώτιο στην αριστερή πλευρά.

323. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 52)
ΑΜΔ 19523
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Αλλοιωμένη η επιφάνεια του προσώπου. Σφαιρικό ενώτιο στο αριστερό αυτί.

324. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19288
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός πορτοκαλί σκούρο.
Μετωπικό με ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Τα μάτια είναι αλλοιωμένα, ενώτια σφαιρικά. Με αιχμηρό εργαλείο με σφαιρική απόληξη έχουν γίνει οι εμβαθύνσεις, πιο τακτικά στη δεξιά της πλευρά. Ο κρωβύλος έχει επίπεδη απόληξη.

325. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19280
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός καστανός (7.5YR 6/4).
Ίδιου τύπου με αριθ. Κατ. 324, ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Δακρυόσχημα ενώτια.

326. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19329
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός με καστανό επίχρισμα (7.5YR 7/6).
Μετωπικό. Σφαιρικά ενώτια.

327. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19483
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός καστανός (7.5YR 7/4).
Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Αλλοιωμένη η κόμμωση, λείπει ο κρωβύλος.

328. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 52)
ΑΜΔ 18996
Ύψ. 0,08 μ.
Πηλός (7.5YR 6/4).
Κεφάλι και άνω κορμός. Το κεφάλι φέρει το ίδιο έξαρμα στο κεφάλι.

329. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19616

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,036 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 5/6).
Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Λαιμός χονδρός.

330. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19533
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Μετωπικό. Λείπει ο κρωβύλος. Δεν σώζεται το δεξί μάτι.

331. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 53)
ΑΜΔ 19270
Ύψ. 0,037 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 5/6) με ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Μετωπικό με δακρυόσχημα ενώτια και αλλοιωμένα χαρακτηριστικά. Κρωβύλος αποκρουσμένος.

332. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19450
Ύψ. 0,043 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Μεγάλων διαστάσεων, αποκρουσμένα τα μάτια, μύτη. Λαιμός ψηλός, συμπαγής, χοντρός.

Κεφάλια γυναικείων ειδωλίων με βαθιά χωρίστρα

333. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 53)
ΑΜΔ 19633
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Μετωπικό. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση με πολύ βαθιά κεντρική εγχάραξη και απολήγουν σε κρωβύλο. Οι βόστρυχοι που περιβάλλουν το πρόσωπο έχουν επάλληλες πυκνές οριζόντιες εγχαράξεις. Αλλοιωμένη η επιφάνεια του προσώπου και αποκρουσμένη η μύτη. Μικρά μάτια και στόμα.

334. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 53)
ΑΜΔ 19596
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα.
Μετωπικό με λεπτά χαρακτηριστικά.

335. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 53)
ΑΜΔ 19398
Ύψ. 0,028 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4).
Μετωπικό, λείπει ο κρωβύλος και το δεξιό τμήμα της κόμμωσης. Προσπάθεια λεπτομερούς απόδοσης, μύτη κακοσχηματισμένη. Ενώτιο στο αριστερό αυτί.

336. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19459

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Μετωπικό. Οι βόστρυχοι χωρίζονται με σκληρές εγχαράξεις και αποδίδονται τρυπανωτά. Διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου.

337. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 53)
ΑΜΔ 19328
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4) με ανοιχτό καστανό επίχρισμα που καλύπτει όλη την επιφάνεια.
Μετωπικό. Φέρει σφαιρικά ενώτια.

338. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 54)
ΑΜΔ 19394
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός πορτοκαλί (5YR 6/4), με καστανό επίχρισμα.
Επιμελημένα τα χαρακτηριστικά. Δακρυόσχημα ενώτια.

339. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 54)
ΑΜΔ 19557
Ύψ. 0,028 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Μετωπικό με επίπεδο κρωβύλο που φέρει κυκλικές αποκρούσεις. με επιμελημένα τα χαρακτηριστικά. Απόδοση μειδιάματος.

340. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 54)
ΑΜΔ 19319
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/).
Μετωπικό. Αποκρουσμένος ο κρωβύλος, η μύτη και το αριστερό ενώτιο.

341. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19344
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός καστανός (5YR 6/4).
Μετωπικό. Σχηματικά αποδοσμένα τα χαρακτηριστικά. Λείπει το αριστερό τμήμα και σώζεται μόνον ο πυρήνας.

342. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 54)
ΑΜΔ 19320
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα. Στη βάση του λαιμού ο πυρήνας είναι μαύρος.
Μετωπικό. Λείπει ο κρωβύλος. Επιμελημένη η απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου. Φορά σφαιρικά ενώτια.

343. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19528
Ύψ. 0,025 μ.
Πηλός ωχροκίτρινος (7.5YR 8/6) με καστανό επίχρισμα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής. Αποδίδονται με λεπτομέρεια τα χαρακτηριστικά. Σφαιρικά ενώτια.

344. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19589
Ύψ. 0,025 μ.
Πηλός ερυθρός (2.5YR 5/6).
Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής. Δακρυόσχημα ενώτια. Λείπει ο κρωβύλος.

345. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 54)
ΑΜΔ 19472
Ύψ. 0,026 μ.
Σκούρο καστανό επίχρισμα καλύπτει όλη την επιφάνεια (7.5YR 7/6).
Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής. Σφαιρικά ενώτια.

346. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΜΔ 19316
Ύψ. 0,023 μ.
Πηλός καστανός (5YR 6/4).
Κόμμωση πεπονοειδής, λείπει ο κρωβύλος. Σώζεται μέχρι το ύψος του στόματος. Συγκολλημένο.

347. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19451
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6), με ανοιχτό καστανό επίχρισμα, ιδίως δεξιά.
Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά. Κακοσχηματισμένα τα χαρακτηριστικά, ειδικά στην περιοχή των ματιών, όπου μάλλον δεν ολοκληρώθηκε η διαδικασία. Φορά δύο ενώτια. Το αριστερό είναι σφαιρικό και εφάπτεται, το δεξί εξέχει.

348. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19666
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος-κιτρινωπός κόκκινος (5YR 6/6-5/6).
Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής. Αλλοιωμένο στην περιοχή του δεξιού ματιού. Λείπει τμήμα του κότσου και ενός βοστρύχου.

349. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19660
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με πολλά εγκλείσματα (πετραδάκια). Απολεπισμένος σε όλη τη δεξιά της πλευρά και στο μάγουλο της αριστερής.
Μετωπικό. Δακρυόσχημο ενώτιο στο αριστερό αυτί. Κόμμωση πεπονοειδής, λείπει ο κρωβύλος.

350. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19607
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) με ίχνη λευκού επιχρίσματος στο ύψος των αυτιών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής. Σφαιρικό ενώτιο στο αριστερό αυτί.

351. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19522
Ύψ. 0,024 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 6/6).
Μετωπικό. Κόμμωση με κεντρική χωρίστρα και κάθετες εγχαράξεις. Η αριστερή πλευρά είναι καμένη. Σφαιρικά ενώτια.

352. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19294
Ύψ. 0,026 μ.
Φθαρμένο, καμένο (5YR 4/2).
Μετωπικό, κόμμωση με κεντρική χωρίστρα πιασμένα πίσω σε κρωβύλο.

353. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 54)
ΑΜΔ 19324
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα.
Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι πολύ επιμελημένα. Λεπτομερής δήλωση φρυδιών, ματιών και χειλιών. Κόμμωση πιθανότατα πεπονοειδής, αλλά με αποκρουσμένο κρωβύλο.

354. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 54)
ΑΜΔ 19571
Ύψ. 0,023 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6).
Μετωπικό, υποτυπωδώς πεπονοειδής με κρωβύλο. Έχουν αποδοθεί με λεπτομέρεια τα χαρακτηριστικά εκτός από την περιοχή του δεξιού ματιού. Σφαιρικό ενώτιο στο αριστερό αυτί, δακρυόσχημο στο δεξί και τοποθετημένο στο μάγουλο.

355. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19548
Ύψ. 0,024 μ.
Πηλός ρόδινος με ίχνη μαύρου (5YR 7/4).
Παρεμφερές, με επιμελημένα τα χαρακτηριστικά. Σφαιρικά ενώτια. Αλλοιωμένο στην περιοχή του αριστερού ματιού. Κόμμωση πεπονοειδής, λείπει ο κρωβύλος.

356. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19570
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός καστανός (5YR 6/4).
Κόμμωση πεπονοειδής, λείπει ο κρωβύλος.

357. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19420
Ύψ. 0,024 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πρόσωπο πιο στρογγυλεμένο, κόμμωση συμπαγής που εφάπτεται του κεφαλιού, όχι πεπονοειδής. Χαρακτηριστικά με λεπτομέρεια, μειδίαμα που αποδίδεται με εγχάραξη, όχι διαμπερή.

358. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19511
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός ρόδινος (5YR 7/4) με μαύρο επίχρισμα.
Αλλοιωμένη η επιφάνεια του προσώπου. Οριζόντιες εγχαράξεις στο λαιμό.

359. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19489
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός (7.5YR 6/6).
Παρεμφερές, αλλοιωμένο. Αποκρουσμένη η μύτη. Σφαιρικό ενώτιο αριστερά της. Αποκρουσμένος κρωβύλος.

Κεφάλια γυναικείων μορφών με μειδίαμα

360. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 55)
ΑΜΔ 19452
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4).
Μικρών διαστάσεων. Μετωπικό. Τα χαρακτηριστικά αποδίδονται με λεπτομέρεια. Ιδιαίτερα εκφραστικά τα μάτια και τα χείλη που δηλώνουν μειδίαμα. Ο λαιμός είναι λεπτός, ψηλός και συμπαγής με οριζόντια εγχάραξη. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής με κρωβύλο με επίπεδη απόληξη. Φορά σφαιρικά ενώτια.

361. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19314
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4).
Ίδιος τύπος. Κόμμωση πεπονοειδής χωρίς κρωβύλο. Σφαιρικό ενώτιο σώζεται στο δεξί αυτί.

362. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 55)
ΑΜΔ 19637
Ύψ. 0,026 μ.
Επιφάνεια καμένη (5YR 5/1-4/1).
Ίδιος τύπος. Σώζεται κυλινδρικός κρωβύλος.

363. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19636 (0Μ4)
Πηλός πορτοκαλί, εξωτερικά καμένο.
Ίδιος τύπος, αλλά το πρόσωπο είναι πιο ωοειδές. Τα χαρακτηριστικά αποδίδονται με λεπτομέρεια, η μύτη είναι αποκρουσμένη. Η κόμμωση πεπονοειδής με επίπεδο κρωβύλο.

364. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 55)
ΑΜΔ 19406

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) με καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού χρώματος αριστερά.
Ίδιος τύπος. Κόμμωση πεπονοειδής. Τα χαρακτηριστικά αλλοιώνονται από το επίχρισμα.

365. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 55)
ΑΜΔ 19652
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος, κόμμωση πεπονοειδής με κρωβύλο. Ενώτιο στο αριστερό αυτί. Λαιμός ψηλός, χοντρός.

366. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 55)
ΑΜΔ 19501
Ύψ. 0,028 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6-6/8), πορώδης με εγκλείσματα.
Ίδιος τύπος. Ελαφρά κλίση προς τα αριστερά της. Εγχάραξη στο λαιμό. Κόμμωση πεπονοειδής αλλά λείπει ο κρωβύλος.

367. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 55)
ΑΜΔ 19617
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα.
Αλλοιωμένη η αριστερή πλευρά του προσώπου. Λείπει ο κρωβύλος.

368. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 56)
ΑΜΔ 19567
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Παρεμφερές. Αποκρουσμένη η μύτη και τμήμα της κόμης.

369. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 56)
ΑΜΔ 19284
Ύψ. 0,022 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με έγκλεισμα στο μέτωπο.
Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά στην περιοχή του ματιού. Δακρυόσχημα ενώτια. Η κεντρική χωρίστρα αποδίδεται με βαθιά αυλάκωση. Η κόμμωση πεπονοειδής.

370. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 56)
ΑΜΔ 19341
Ύψ. 0,025 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Παρεμφερές. Κρωβύλος ψηλός κυλινδρικός με επίπεδη απόληξη.

371. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 56)
ΑΜΔ 19454
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός καστανός σχεδόν μαύρος (7.5YR 6/4).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Παρεμφερές με κλίση προς τα δεξιά του. Πολύ επιμελημένο με λεπτομερή απόδοση των χαρακτηριστικών και μειδίαμα. Φορά ενώτια και φέρει τους δακτυλίους της Αφροδίτης.

372. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 56)
ΑΜΔ 19340
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) με καστανό επίχρισμα.
Ίδιου τύπου. Μεγάλο δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξί αυτί. Κόμμωση με εμβαθύνσεις που απολήγει σε επίπεδο κυλινδρικό κρωβύλο.

373. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 56)
ΑΜΔ 19526
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6-6/8).
Τα μαλλιά πιασμένα σε κρωβύλο. Κόμμωση όχι πεπονοειδής, αλλά τα μαλλιά χωρίζονται με κεντρική χωρίστρα και οι επιμέρους βόστρυχοι δηλώνονται με εμβαθύνσεις. Χαρακτηριστικά με λεπτομέρεια αποδοσμένα. Λαιμός ψηλός.

374. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 56)
ΑΜΔ 19508
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ροδοκάστανος (5YR 6/4).
Μετωπικό με επιμελημένα χαρακτηριστικά και ελαφρό μειδίαμα. Δακρυόσχημα ενώτια και διπλή εγχάραξη στο λαιμό (collier d'Aphrodite).

375. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19374
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός τεφρός (7.5 YR 6/4) με άσπρο επίχρισμα σε όλη την επιφάνεια.
Μετωπικό με κεντρική χωρίστρα και επάλληλες εγχαράξεις. Διακρίνεται μειδίαμα. Δακρυόσχημο ενώτιο.

Κεφάλια γυναικείων μορφών με χοντρή μύτη

376. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19500
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6), με καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού χρώματος.
Μετωπικό, λαιμός παχύς και συμπαγής, χαρακτηριστικά αλλοιωμένα.

377. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 57)
ΑΜΔ 19325
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4) κατά τόπους πιο σκούρο επίχρισμα και ίχνη λευκού επιχρίσματος
Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής. Δεν διακρίνονται σχεδόν καθόλου τα χαρακτηριστικά του προσώπου εκτός από την κακοσχηματισμένη μύτη. Φέρει σφαιρικά ενώτια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

378. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 57)
ΑΜΔ 19410
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6). Έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος σε όλη την επιφάνεια του προσώπου και στη βάση του λαιμού στο πίσω μέρος.
Μετωπικό. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Σφαιρικά ενώτια.

379. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 57)
ΑΜΔ 19326
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός ρόδινος-ωχροκάστανος (5YR 7/4-6/4) με έγκλεισμα στο δεξί της μάτι.
Μετωπικό, λαιμός ψηλός συμπαγής. Χαρακτηριστικά αλλοιωμένα. Δακρυόσχημα ενώτια.

380. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 58)
ΑΜΔ 19460
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 5/6).
Μετωπικό, κακοφτιαγμένο. Δακρυόσχημα ενώτια.

381. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 58)
ΑΜΔ 19379
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα που καλύπτει το πρόσωπο. Ίχνη λευκού χρώματος.
Πρόσωπο στρογγυλό, σε αντίθεση με τα περισσότερα που είναι οβάλ.

382. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 58)
ΑΜΔ 19376
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ρόδινος-ωχροκάστανος (7.5YR 7/4-6/4).
Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής, πρόσωπο στρογγυλό, δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά, μόνο η μύτη.

383. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19662
Ύψ. 0,037 μ.
Πηλός ανοιχτό κόκκινος (2.5YR 6/8) και έντονα ίχνη λευκού χρώματος στο πρόσωπο.
Με ελαφρά κλίση προς τα αριστερά. Κόμμωση πεπονοειδής, λείπει τμήμα του κότσου. Δηλώνονται τα επιμέρους χαρακτηριστικά.

384. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 58)
ΑΜΔ 19504
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 6/4).
Μετωπικό. Πεπονοειδής κόμμωση. Δεν διακρίνεται το στόμα.

385. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19463

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,035 μ,
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος, μαύρου κατά τόπους.
Ίδιου τύπου. Λείπει ο κρωβύλος.

386. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19427
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6).
Μετωπικό, πεπονοειδής. Πολύ φθαρμένο και συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξί αυτί.

387. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 58)
ΑΜΔ 19385
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός ροδόχρωμος με καστανό επίχρισμα (7.5YR 7/6).
Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής. Σφαιρικό ενώτιο στο αριστερό αυτί.

388. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19290
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός πορτοκαλί με ίχνη λευκού χρώματος στο ύψος των ματιών και ανάμεσα στις εγχαράξεις της κόμμωσης.
Μετωπικό με πεπονοειδή κόμμωση και κότσο. Δακρυόσχημα ενώτια.

389. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 59)
ΑΜΔ 19665
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ανοιχτό πορτοκαλί-ερυθρωπό (5YR 6/8) με πολλά ίχνη λευκού χρώματος. Όχι ομοιόμορφη όπτηση.
Πρόσωπο στρογγυλό. Δακρυόσχημα ενώτια.

390. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19449
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6) με ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Πεπονοειδής κόμμωση με κότσο. Το πρόσωπο είναι στρογγυλό. Έχει αποκρουστεί η μύτη και η περιοχή των ματιών, τα χαρακτηριστικά δεν αποδίδονται.

391. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19363
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός τεφρόχρωμος με λευκό έγκλεισμα αριστερά.
Μετωπικό με αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά.

392. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 59)
ΑΜΔ 19414
Ύψ. 0,036 μ.
Πηλός ωχροκίτρινος (7.5YR 8/4)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής. Σώζεται και η αρχή του ιματίου που πέφτει στον αριστερό ώμο. Δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά.

393. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 59)
ΑΜΔ 19599
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 6/6-5/6).
Μετωπικό.

394. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19649
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός σκούρος καστανός (7.5YR 6/4), μαύρος κατά τόπους.
Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής, χωρίς σαφώς δηλωμένους τους πλοκάμους. Λείπει ο κρωβύλος, σπάσιμο στη μύτη. Δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου.

395. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 59)
ΑΜΔ 19428
Ύψ. 0,033 μ.
Πηλός πορτοκαλί (5YR 6/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα.
Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Ένα δακρυόσχημο ενώτιο.

396. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19387
Ύψ. 0,037 μ.
Πηλός τεφρόχρωμος (7.5YR 5/4).
Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής. Κακοσχηματισμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου, ειδικά η μύτη. Ενώτια δακρυόσχημα.

397. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 60)
ΑΜΔ 19455
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιου τύπου. Χονδροειδώς αποδοσμένα τα χαρακτηριστικά. Κόμμωση πεπονοειδής, αλλά έχει αποκρουστεί ο κρωβύλος. Λαιμός χοντρός.

398. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 60)
ΑΜΔ 19542
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ανοιχτό πορτοκαλί (7.5 YR 8/4) καλύπτεται από σκούρο καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος. Προσπάθεια λεπτομερούς απόδοσης των φρυδιών. Λαιμός παχύς.

399. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19657
Ύψ. 0,042 μ.
Πηλός πορτοκαλί (5YR 7/8) με καστανό επίχρισμα. Λίγα λευκά εγκλείσματα.
Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής. Σώζεται και τμήμα του άνω κορμού που καλυπτόταν από το ιμάτιο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

400. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19402
Ύψ. 0,028 μ.
Πηλός ανοιχτό πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα.
Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής. Λείπει ο κρωβύλος. Σε πολύ κακή διατήρηση. Οπή στο ύψος του αριστερού ματιού.

401. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19620
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός ερυθρωπός-κίτρινος (5YR 6/6).
Μετωπικό. Κόμμωση πεπονοειδής.

402. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19560
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός ωχροκάστανος (7.5YR 8/4).
Ίδιου τύπου.

Κεφάλια γυναικείων μορφών με φουσκωμένα μάγουλα

403. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 60)
ΑΜΔ 19604
Ύψ. 0,038 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 6/6) με ίχνη καύσης στο πίσω μέρος.
Ελαφρά κλίση προς τα αριστερά της. Κόμμωση πεπονοειδής. Με λεπτομέρεια αποδοσμένα τα χαρακτηριστικά. Τα μάτια είναι αμυγδαλωτά με παχιά βλέφαρα. Η μύτη είναι φαρδιά και τα χείλη σαρκώδη μισάνοιχτα. Σφαιρικά ενώτια. Λαιμός πολύ ψηλός συμπαγής.

404. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19293
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/8) με καστανό επίχρισμα.
Πιθανότατα από την ίδια μήτρα με 19604. Μετωπικό με φουσκωμένες τις παρειές. Προσπάθεια απόδοσης φρυδιών. Δακρυόσχημα ενώτια, ιδιαίτερα μεγάλο το αριστερό. Μοιάζει με 19574, 19286.

405. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 60)
ΑΜΔ 25893
Ύψ. 0,033 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Συγκολλημένο και φθαρμένο.
Ίδιου τύπου. Πιθανότατα από την ίδια μήτρα με 19604, 19293.

406. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 60)
ΑΜΔ 19286
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός καστανός (5YR 6/4) με σκούρο επίχρισμα.
Πρόσωπο οβάλ, κακοφτιαγμένα τα χαρακτηριστικά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

407. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 61)
ΑΜΔ 19574
Ύψ. 0,033 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιου τύπου και πιθανώς από την ίδια μήτρα με 19286. Μετωπικό. Προσπάθεια απόδοσης της περιοχής των ματιών με λεπτομέρεια. Κόμμωση πεπονοειδής, δακρυόσχημο ενώτιο αριστερά. Φουσκωμένες οι παρειές του προσώπου.

408. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 61)
ΑΜΔ 19527
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός καστανός (5YR 6/6).
Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Λεπτομερειακά αποδοσμένα τα χαρακτηριστικά, ειδικά τα μάτια και ίσως μειδίαμα. Δακρυόσχημα ενώτια.

409. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 61)
ΑΜΔ 19496
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με εγκλείσματα.
Μετωπικό. Αποκρουσμένος ο κρωβύλος. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Ενώτιο μάλλον σφαιρικό.

410. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19424
Ύψ. 0,037 μ.
Πηλός κόκκινος (2.5YR 5/6).
Μετωπικό με ψηλό συμπαγή λαιμό, αρκετά αλλοιωμένο. Κόμμωση πεπονοειδής, λείπει ο κρωβύλος. Η δεξιά πλευρά του προσώπου είναι αλλοιωμένη και δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά. Στην αριστερή πλευρά έχει αποδοθεί με επιμέλεια το μάτι. Οι παρειές του προσώπου αποδίδονται φουσκωμένες.

411. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19664
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός κόκκινος (2.5YR 6/6).
Επίμηκες πρόσωπο, υπερβολικά ψηλός λαιμός. Κόμμωση με επάλληλες εγχαράξεις. Αλλοιωμένη η επιφάνεια του προσώπου.

412. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19358
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιου τύπου. Έχει συγκολληθεί από πολλά κομμάτια. Πολύ φθαρμένο.

«Πλαγγόνες»

413. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 61)
ΑΜΔ 19271
Ύψ. 0,042 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6).
Πρόσωπο λεπτό ωοειδές. Κόμμωση πεπονοειδής σχηματικά αποδοσμένη που καταλήγει σε κυλινδρικό κρωβύλο. Λαιμός ψηλός, λεπτός συμπαγής.

414. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 61)
ΑΜΔ 19465
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6) με καστανό επίχρισμα.
Ελαφρά κλίση προς τα επάνω και δεξιά. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Κόμμωση πεπονοειδής, σαν στεφάνι που περιβάλλει το πρόσωπο και στη συνέχεια επάλληλες σειρές βοστρύχων με πλάγιες παράλληλες επιμέρους εγχαράξεις απολήγουν σε επίπεδο κρωβύλο. Λαιμός ψηλός, συμπαγής.

415. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 61)
ΑΜΔ 19474
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Κόμμωση πεπονοειδής με κυλινδρικό κρωβύλο. Διατηρείται το αριστερό ενώτιο. Λαιμός λεπτός, ψηλός συμπαγής.

416. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 62)
ΑΜΔ 19279
Ύψ. 0,046 μ.
Πηλός ερυθρός με καστανό επίχρισμα (2.5YR 6/6)
Μετωπικό. Τα χαρακτηριστικά είναι σχηματικά αποδοσμένα. Πεπονοειδής κόμμωση που απολήγει σε ψηλό κρωβύλο. Φορά δακρυόσχημα ενώτια. Λαιμός ψηλός που απολήγει στον τένοντα για την προσαρμογή στον κορμό.

417. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 62)
ΑΜΔ 19393
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός τεφρόχρωμος (10YR 7/3). Ίχνη λευκού χρώματος.
Παρεμφερές. Το κεφάλι ελαφρά ανασηκωμένο. Φθαρμένο.

418. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 62)
ΑΜΔ 19391
Ύψ. 0,023 μ.
Πηλός τεφρός (7.5YR 7/4), ίχνη λευκού χρώματος.
Μετωπικό, κόμμωση περίπου πεπονοειδής, με επιμελημένα χαρακτηριστικά.

419. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 62)
ΑΜΔ 19377
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6) με καστανό επίχρισμα. Έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος ιδιαίτερα στην αριστερή της πλευρά.
Τα χαρακτηριστικά του προσώπου πρέπει να ήταν αποδοσμένα με ιδιαίτερη φροντίδα. Η κόμμωση δηλώνεται με εμβαθύνσεις και απολήγει σε επιμήκη κυλινδρικό κρωβύλο.

420. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 62)
ΑΜΔ 19473

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψος 0,03 μ.
Πηλός καστανός (7.5YR 7/6)
Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά, ενώτια σφαιρικά. Η κόμμωση δηλώνεται με εμβαθύνσεις, οι οποίες συνεχίζονται και στον κυλινδρικό κρωβύλο που εξέχει στο πίσω μέρος του κεφαλιού. Με βαθιά εγχάραξη αποδίδεται έκκεντρα η κεντρική χωρίστρα. Λαιμός συμπαγής.

421. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 63)
ΑΜΔ 19787
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Παρεμφερές. Κόμμωση με εμβαθύνσεις, χωρίς κρωβύλο. Σώζεται και ο τένοντας για την υποδοχή στο λαιμό.

422. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 63)
ΑΜΔ 19482
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός κοκκινωπός (2.5YR 6/6).
Ίδιου τύπου. Τα μαλλιά απολήγουν σε τριγωνική προεξοχή. Διπλή εγχάραξη στο λαιμό.

423. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 63)
ΑΜΔ 19437
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός κοκκινωπός (2.5 YR 6/6).
Ίδιου τύπου. Πολύ φθαρμένο. Τα μαλλιά θα ήταν χωρισμένα σε βοστρύχους.

Τύπος 3. Χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση για τα μαλλιά

424. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 63)
ΑΜΔ 19636
΄Υψ. 0,03 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 6/4).
Κεφάλι με κλίση προς τα αριστερά. Αλλοωμένα τα χαρακτηριστικά. Τα μαλλιά αποδίδονται με εγχαράξεις.

425. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 63)
ΑΜΔ 19418
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός κοκκινωπός (10YR 5/6). Ίχνη μαύρου χρώματος.
Ίδιου τύπου.

426. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 63)
ΑΜΔ 19392
Ύψ. 0,049 μ.
Πηλός καστανός-πορτοκαλί (5YR 6/4-6/6).
Παρεμφερές. Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Σφαιρικά ενώτια. Κόμμωση αδιαμόρφωτη, με ελάχιστες εγχαράξεις. Λαιμός ψηλός συμπαγής απολήγει στον τένοντα για την προσαρμογή στον κορμό.

Τύπος 4. Κεφάλια γυναικείων μορφών με στεφάνι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Λεπτό στεφάνι

427. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 64)
ΑΜΔ 19576
Ύψ. 0,039 μ.
Πηλός πράσινος (2.5Y 7/4) με καστανό επίχρισμα και πολλά ίχνη λευκού. Άψητος.
Έχει έντονη κλίση προς τα δεξιά. Λείπει τμήμα από τη δεξιά της παρειά. Το κεφάλι περιβάλλει λεπτό στεφάνι. Η κόμμωση δεν είναι πεπονοειδής. Μέχρι το στεφάνι τα μαλλιά αποδίδονται με ελαφρούς κυματισμούς, ενώ στο πίσω μέρος με εμβαθύνσεις και καταλήγουν σε περίτεχνο κρωβύλο.. Δακρυόσχημα ενώτια. Στη βάση του λαιμού έχει διπλή εγχάραξη.

Παχύ στεφάνι από ελίχρυσα

428. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 64)
ΑΜΔ 19495
Ύψ. 0,058 μ.
Πηλός κιτρινωπός-ωχροκάστανος (10YR 7/6).
Περίτεχνο γυναικείο κεφάλι με έντονη κλίση προς τα δεξιά. Τα μαλλιά χωρίζονται με κεντρική χωρίστρα μόνο στο πρόσθιο μέρος. Η κόμμωση είναι κνιδιακή. Παχύ διάστικτο κυλινδρικό στεφάνι σώζεται μόνο στην αριστερή πλευρά του κεφαλιού. Λαιμός ψηλός συμπαγής με δύο παράλληλες εγχαράξεις. Η πίσω επιφάνεια σχεδόν αδιαμόρφωτη.

429. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 64)
ΑΜΔ 19440
Ύψ. 0,043 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται με επιμέλεια. Τα μαλλιά χωρίζονται με κεντρική χωρίστρα και καταλήγουν σε κρωβύλο. Το κεφάλι περιβάλλει παχύ στεφάνι, διακοσμημένο περιμετρικά με σειρά εμβαθύνσεων από αμβλύ εργαλείο.

430. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 65)
ΑΜΔ 19699
Ύψ. 0,055 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6), στο πίσω μέρος σκούρο καστανό επίχρισμα.
Το κεφάλι έχει κλίση προς τα δεξιά. Κόμμωση πεπονοειδής που καταλήγει σε κρωβύλο. Φορά στεφάνι που διακοσμείται με σειρά εμβαθύνσεων. Ενώτιο στο αριστερό αυτί. Λαιμός ψηλός, συμπαγής, χονδρός.

431. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 65)
ΑΜΔ 19540
Ύψ. 0,046 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6). Έντονα ίχνη λευκού χρώματος στη μύτη, στα μάτια και στο στεφάνι.
Ίδιος τύπος. Τα χαρακτηριστικά είναι αλλοιωμένα. Δακρυόσχημα ενώτια. Στο λαιμό διπλή εγχάραξη.

432. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 65)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΑΜΔ 19515
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Ίδιος τύπος.

433. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 66)
ΑΜΔ 19322
Ύψ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 6/4).
Ίδιος τύπος, θραυσμένη η μύτη.

434. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 66)
ΑΜΔ 19419
Ύψ. 0,036 μ.
Πηλός ωχροκίτρινος (10YR 8/6) και επίχρισμα καστανό. Δύο μεγάλα εγκλείσματα, ένα στην κορυφή του στεφανιού και ένα στην αριστερή πλευρά.
Μετωπικό με κόμμωση πεπονοειδή και κρωβύλο με τη μορφή κυλίνδρου. Περιβάλλεται περιμετρικά από παχύ στεφάνι που διακοσμείται με μικρές εμβαθύνσεις πιο εμφανείς στη δεξιά πλευρά. Ενώτιο δακρυόσχημο στο αριστερό αυτί. Επιφάνεια προσώπου αλλοιωμένη.

435. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19447
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός πορτοκαλί (5YR 7/8) με καστανό επίχρισμα.
Σχεδόν μετωπικό με ελαφρά κλίση προς τα αριστερά της. Κόμμωση πεπονοειδής, στην πίσω επιφάνεια κοίλο γιατί έχει αποκοπεί ο πυρήνας. Μέρος του στεφανιού σώζεται μόνο στην αριστερή πλευρά με διπλή σειρά κυκλικών εμβαθύνσεων. Δακρυόσχημα ενώτια. Λαιμός ψηλός χοντρός.

436. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19371
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Κόμμωση πεπονοειδής που καταλήγει σε κρωβύλο. Την περιβάλλει στεφάνι. Δακρυόσχημα ενώτια.

437. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 66)
ΑΜΔ 19568
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Πεπονοειδής κόμμωση, με στεφάνι και δακρυόσχημα ενώτια.

438. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19551
Ύψ. 0,039 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6), πυρήνας λίγο καμένος.
Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά. Πεπονοειδής κόμμωση χωρίς κρωβύλο. Ενώτιο στο αριστερό αυτί. Στεφάνι που σώζεται στη δεξιά της μόνο πλευρά. Χαρακτηριστικά λεπτά, εγχάραξη στο λαιμό.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

439. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 67)
ΑΜΔ 19514
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Μετωπικό και πολύ φθαρμένο. Σώζεται στεφάνι στη δεξιά πλευρά μέχρι την κορυφή του κεφαλιού. Δακρυόσχημα ενώτια.

440. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19471
Ύψ. 0,047 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού χρώματος.
Μεγάλων διαστάσεων με ελαφρά κλίση προς τα αριστερά της. Δακρυόσχημα ενώτια. Παχύ κυλινδρικό στεφάνι σώζεται στη δεξιά πλευρά. Κόμμωση πεπονοειδής.

441. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 67)
ΑΜΔ 19411
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6). Μεγάλο έγκλεισμα (πετραδάκι) στο πηγούνι και άλλο στη δεξιά πλευρά.
Ίδιου τύπου, μετωπικό. Δακρυόσχημα ενώτια. Το στεφάνι είναι αποκρουσμένο στο αριστερό τμήμα. Κόμμωση πεπονοειδής, έχει αποκρουστεί ο κρωβύλος.

442. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 67)
ΑΜΔ 19583
Ύψ. 0,045 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6-6/8).
Μετωπικό. Προσπάθεια πιστής απόδοσης της μύτης με μικρές εμβαθύνσεις για τη δήλωση των ρουθουνιών. Κόμμωση πεπονοειδής με στεφάνι που φτάνει εκατέρωθεν μέχρι τον κρωβύλο και διακοσμείται με σειρά στρογγυλών εμβαθύνσεων.

443. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 68)
ΑΜΔ 19317
Ύψ. 0,045 μ.
Η πρόσθια όψη είναι καμένη. Πίσω 7.7YR 6/4.
Μετωπικό, κόμμωση πεπονοειδής, αλλά λείπει ο κρωβύλος. Στεφάνι σώζεται στην αριστερή της πλευρά. Λαιμός ψηλός παχύς.

444. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 68)
ΑΜΔ 19539
Ύψ. 0,039 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6-6/7).
Με πολύ έντονη κλίση προς τα δεξιά της. Τα ενώτια δακρυόσχημα και μεγάλα. Τα μαλλιά που περιβάλλουν το πρόσωπο δηλώνονται με επάλληλες πυκνές εμβαθύνσεις. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στο πίσω μέρος, όπου δεν δηλώνονται οι επιμέρους βόστρυχοι.

445. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19698

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,044 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Μετωπικό. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Φορά παχύ κυλινδρικό στεφάνι διακοσμημένο με εμβαθύνσεις.

446. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 68)
ΑΜΔ 19697
Ύψ. 0,06 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6), ίχνη επιχρίσματος.
Μεγάλων διαστάσεων κεφάλι. Τα μαλλιά είναι μαζεμένα σε περίτεχνο ψηλό κρωβύλο που σχηματίζει λαμπάδιο. Το κεφάλι περιβάλλει στεφάνι. Φορά δακρυόσχημα ενώτια.

Στεφάνια με φύλλα και καρπούς

447. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 69)
ΑΜΔ 19430
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 6/6) με επίχρισμα.
Περίτεχνο γυναικείο κεφάλι. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα. Φορά τριγωνικά ενώτια. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής και απολήγει σε κρωβύλο στο πίσω μέρος. Το κεφάλι περιβάλλει παχύ διάστικτο στεφάνι. Διακοσμείται με δύο καρπούς στην κορυφή του κεφαλιού και εκατέρωθεν φύλλα.

448. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 69)
ΑΜΔ 19499
Ύψ. 0,043 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 6/6).
Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν διακρίνονται σχεδόν καθόλου. Ενώτια δακρυόσχημα. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής με πολύ βαθιές εγχαράξεις ανάμεσα στους πλοκάμους. Καταλήγουν σε επίπεδο κυλινδρικό κρωβύλο. Περιβάλλεται από στεφάνι περιμετρικά – λείπει μικρό τμήμα του στην αριστερή πλευρά. Στην κορυφή δύο καρποί και στην αριστερή πλευρά φύλλα.

449. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 69)
ΑΜΔ 19439
Ύψ. 0,056 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6). Στη δεξιά του παρειά έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Πολύ επιμελημένο γυναικείο κεφάλι με ελαφρά κλίση προς τα δεξιά μας. Τα μαλλιά είναι πιασμένα σε κρωβύλο και χωρίζονται με κεντρική χωρίστρα. Το κεφάλι περιβάλλει στεφάνι, με καρπό στην κορυφή, στα πλάγια φύλλα και ταινία που ακολουθεί το μέτωπο.

450. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19525
Ύψ. 0,036 μ.
Πηλός καστανός (7.5YR 8/4-8/6), πυρήνας τεφρός.
Μεγάλο επιμελημένο κεφάλι. Αποκρουσμένο το άνω τμήμα των μαλλιών. Ίσως φορούσε στεφάνι με φύλλα γιατί σώζεται έξαρμα στη δεξιά της πλευρά. Δακρυόσχημο αριστερά. Δεν διακρίνεται το στόμα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Επίπεδα στεφάνια

451. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 70)
ΑΜΔ 19518
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθροκάστανος (5YR 6/4).
Ιδιαίτερα επιμελημένο μετωπικό κεφάλι, με ελαφρά κλίση προς τα επάνω. Τα μαλλιά διακρίνονται μόνο στις παρειές του προσώπου και αποδίδονται με επάλληλες εγχαράξεις. Η κόμμωση δεν συνεχίζεται στην πίσω πλευρά, η οποία είναι επίπεδη και φέρει εμφανώς τα δακτυλικά αποτυπώματα του κοροπλάστη.
Το στεφάνι περιβάλλει την πρόσθια μόνο πλευρά του κεφαλιού και φέρει εμβαθύνσεις κατά τόπους.

452. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19349
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός 5YR 5/6)
Ίδιος τύπος, πιθανότατα και από την ίδια μήτρα. Αποκρουσμένο στην αριστερή πλευρά.

453. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19348
Ύψ. 0,035 μ
Πηλός πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού χρώματος. Μεγάλο έγκλεισμα στην πίσω όψη.
Ίδιος τύπος.

454. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 70)
ΑΜΔ 19663
Ύψ. 0,039 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Μετωπικό. Οι βόστρυχοι έχουν μεγάλο όγκο και περιβάλλουν το πρόσωπο σαν στεφάνι. Ακολουθεί κανονικό στεφάνι διακοσμημένο με εμβαθύνσεις από εργαλείο με σφαιρική απόληξη. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά.

455. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 70)
ΑΜΔ 19691
Ύψ. 0,034 μ.
Πηλός 7.5YR 8/6).
Ίδιος τύπος, μόνο οι βόστρυχοι που περιβάλλουν το πρόσωπο έχουν λιγότερο όγκο.

Με μικρό στεφάνι

456. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 70)
ΑΜΔ 19426
Ύψ. 0,043 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Περίτεχνο γυναικείο κεφάλι. Κόμμωση πεπονοειδής. Τα μαλλιά δεν καταλήγουν σε κρωβύλο εκτός αν έχει αποκρουστεί. Φορά μικρό στεφάνι στην κορυφή του κεφαλιού. Λαιμός ψηλός συμπαγής.

457. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 71)
ΑΜΔ 19461
Ύψ. 0,038 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6) με ελάχιστα ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Ίδιος τύπος. Το δεξί ενώτιο έχει δηλωθεί πάνω στα μαλλιά.

458. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 71)
ΑΜΔ 19598
Ύψ. 0,042 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού επιχρίσματος στην αριστερή της πλευρά.
Ίδιος τύπος.

459. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 71)
ΑΜΔ 19492
Ύψ. 0,031 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος. Κνιδιακή κόμμωση. Κρωβύλος αποκρουσμένος.

460. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 72)
ΑΜΔ 19715
Ύψ. 0,047 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6), έντονα ίχνη επιχρίσματος.
Ίδιου τύπου.

461. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 72)
ΑΜΔ 19609
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6). Μαύρο χρώμα στο στεφάνι και στο δεξί ενώτιο. Καστανό και κατά τόπους λευκό επίχρισμα στο πρόσωπο.
Μετωπική με οβάλ πρόσωπο. Κόμμωση πεπονοειδής, σώζεται και ο κρωβύλος. Δακρυόσχημα ενώτια. Τα χαρακτηριστικά αλλοιώνονται από τα επιχρίσματα. Στο πίσω μέρος της κεφαλής μικρό στεφάνι που περιορίζεται στην κορυφή του κεφαλιού.

462. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 72)
ΑΜΔ 19435
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6). Όλο το πρόσωπο καλύπτεται από καστανό επίχρισμα και έντονα ίχνη λευκού χρώματος, ιδίως στη δεξιά πλευρά.
Ίδιος τύπος.

Τύπος 5. Κεφάλια γυναικείων μορφών με πόλο ή διάδημα

463. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 73)
ΑΜΔ 19704
Ύψ. 0,044 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ερυθρωπός.
Μετωπικό με πόλο ή διάδημα. Τα μαλλιά είναι χωρισμένα στη μέση και πέφτουν κυματιστά προς τα πλάγια μέχρι τους ώμους.

464. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 73)
ΑΜΔ 19687
Ύψ. 0,041 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 6/6-6/8) (2.5YR 6/6-6/8).
Ίδιος τύπος. Φορά σφαιρικό ενώτιο δεξιά. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Έξαρμα πηλού στην περιοχή του αριστερού ματιού.

465. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 73)
ΑΜΔ 19676
Ύψ. 0,039 μ.
Πηλός 5YR 6/6 RY
Φορούσε πιθανότατα στεφάνη ή το ένδυμα κάλυπτε το κεφάλι. Πολύ αλλοιωμένη η επιφάνεια. Σφαιρικό ενώτιο στο δεξιό αυτί.

466. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 73)
ΑΜΔ 19509
Ύψ. 0,033 μ.
Πηλός (5YR 6/6 RY)
Παρεμφερές. Αποκρουσμένο κατά τόπους.

467. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 73)
ΑΜΔ 19650
Ύψ. 0,041 μ.
Πηλός κιτρινωπός. Άψητο (10YR 8/4).
Γυναικείο κεφάλι σχεδόν αδιαμόρφωτο, με κλίση προς τα αριστερά της. Η κόμη περιβάλλει το πρόσωπο και από πάνω φορά διάδημα ή στεφάνη. Η πίσω επιφάνεια είναι αδούλευτη.

468. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 73)
ΑΜΔ 19444
Ύψ. 0,038 μ.
Πηλός ωχροκίτρινος με καστανό επίχρισμα.
Μετωπικό με αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Στεφάνι ή διάδημα στο κεφάλια. Η πίσω επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη.

469. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 73)
ΑΜΔ 19689
Ύψ. 0,042 μ.
Πηλός ανοιχτό πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα.
Γυναικείο κεφάλι με κλίση προς τα δεξιά. Φορά ψηλό στεφάνι ή διάδημα. Δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Η πίσω επιφάνεια είναι επίπεδη εκτός από έξαρμα που δηλώνει τον κρωβύλο.

470. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 74)
ΑΜΔ 19283
Ύψ. 0,048 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Πολύ αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Φορά ενώτια. Η κόμμωση δεν είναι σαφής. Υπερυψώνεται στο πίσω μέρος. Η πίσω επιφάνεια είναι επίπεδη και ο πηλός σαν να έχει φουσκάλες.

Τύπος 6. Γυναικεία κεφάλια με ποικίλες κομμώσεις

Πλόκαμος περιβάλλει το κεφάλι στο πίσω μέρος

471. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 74)
ΑΜΔ 19307
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Γυναικείο κεφάλι, με αλλοιωμένη την επιφάνεια και τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Τα μαλλιά διακρίνονται σε φέτες, χωρίς να γίνεται διάκριση από το μέτωπο. Οι βόστρυχοι δηλώνονται με διαγώνιες παράλληλες εγχαράξεις, ενώ εκατέρωθεν του προσώπου και στο ύψος του αυτιού προεξέχει μια φέτα μαλλιών. Στο άνω και πίσω μέρος του κεφαλιού σχηματίζεται πλόκαμος που στεφανώνει το κεφάλι, ενώ στο πίσω μέρος η απόληξη των μαλλιών δηλώνεται επίπεδα. Στην πίσω επιφάνεια οι βόστρυχοι αποδίδονται στη βάση του λαιμού μόνο από την αριστερή πλευρά.

472. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 74)
ΑΜΔ 19621
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6).
Παρεμφερές με αριθ. Κατ. 471.

Με λαμπάδιο ή δεσμό

473. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 75)
ΑΜΔ 19692
Ύψ. 0,054 μ.
Πηλός ερυθρωπός. Ίχνη λευκού χρώματος στο λαιμό και στο πηγούνι, στο δεξί μάτι και στην αριστερή πλευρά.
Μεγάλων διαστάσεων γυναικεία κεφαλή ειδωλίου κατενώπιον. Τα επιμέρους χαρακτηριστικά έχουν αποδοθεί με εξαιρετική επιμέλεια. Φορά σφαιρικά ενώτια. Οι βόστρυχοι αποδίδονται με αλλεπάλληλες κοιλότητες και εξάρματα, σαν να έχουν γίνει με τρυπάνι, και περιβάλλουν το πρόσωπο. Φέρει περίτεχνο στεφάνι με κυκλικές κοιλότητες και πίσω από αυτό υπάρχει κεντρική βαθιά χωρίστρα και εκατέρωθεν παράλληλες εγχαράξεις. Τα μαλλιά καταλήγουν σε περίτεχνο κρωβύλο που ανοίγει σε τέσσερα τμήματα σαν άνθος και στο πίσω μέρος της κεφαλής υπάρχουν δύο βαθιές εγχαράξεις για να δηλώσουν τον επιμερισμό των μαλλιών. Ο λαιμός είναι παχύς συμπαγής με διπλή εγχάραξη (collier d'Aphrodite).

474. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 75)
ΑΜΔ 19719
Ύψ. 0,047 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6).
Γυναικείο κεφάλι με κλίση προς τα δεξιά της. Τα μαλλιά μπροστά είναι χωρισμένα σε βοστρύχους και πίσω είναι πιασμένα ψηλά σε κρωβύλο. Η πίσω επιφάνεια είναι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

επίπεδη. Ο λαιμός είναι ευρύς με οριζόντια εγχάραξη στη βάση του πηγουνιού και άλλη μια πιο κάτω. Εσωτερικά είναι κοίλο.

475. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 75)
ΑΜΔ 19681
Ύψ. 0,041 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6) με ίχνη κόκκινου χρώματος στα μαλλιά και πολλά εγκλείσματα.
Ίδιος τύπος με αριθ. Κατ. 474. Επιμελημένα τα χαρακτηριστικά με έκφραση ηδυπάθειας. Η πίσω επιφάνεια αδιαμόρφωτη.

476. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 75)
ΑΜΔ 19651
Ύψ. 0,046 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6) με πολλά εγκλείσματα (πέτρες στο αριστερό μάγουλο, στον κότσο).
Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά, κόμμωση πεπονοειδής με ψηλό κότσο.

477. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 75)
ΑΜΔ 19543
Ύψ. 0,039 μ.
Πηλός πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα.
Γυναικείο (?). Σχεδόν μετωπικό. Τα μαλλιά πιασμένα με περίτεχνο τρόπο σε κότσο ψηλά, ενώ αρκετά πέφτουν σε βοστρύχους στο πλάι. Από την κορυφή του μετώπου περνά κάτι σαν κορδέλα που θυμίζει τα προσωπεία. Τα χαρακτηριστικά θα είχαν αποδοθεί με λεπτομέρεια. Η πίσω επιφάνεια σφαιρική και χωρίς επεξεργασία.

478. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19509
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ελαφρά κλίση αριστερά. Δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξί αυτί. Δεν είναι σαφές αν τα μαλλιά καλύπτονταν.

479. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19315
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός
Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά, θα αποδίδονταν όμως με λεπτομέρεια. Πίσω επιφάνεια αδιαμόρφωτη.

480. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 76)
ΑΜΔ 19276
Ύψ. 0,06 μ.
Πηλός καμένος σε όλη την αριστερή πλευρά (5YR 6/6).
Περίτεχνο γυναικείο κεφάλι. Τα μαλλιά χωρίζονται με κεντρική χωρίστρα και πιάνονται ψηλά σε κρωβύλο. Εκατέρωθεν του λαιμού πέφτουν από ένας βόστρυχος. Στη δεξιά της πλευρά σώζεται μικρό τμήμα από λεπτό στεφάνι. Λαιμός ψηλός με εγχαράξεις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

481. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ –
Ύψ. 0,041 μ.
Καμένο
Ίδιος τύπος. Αποκρουσμένο τμήμα στα δεξιά του. Προσπάθεια να αποδοθούν με λεπτομέρεια τα χαρακτηριστικά.

482. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19705
Ύψ. 0,05 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 6/4).
Γυναικείο κεφάλι με πολύ αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Τα μαλλιά πιασμένα πίσω σε κρωβύλο. Στεφανάκι που μάλλον έχει καρπούς στην κορυφή του κεφαλιού.

483. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 76)
ΑΜΔ 19707
Ύψ. 0,051 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6) με επίχρισμα καστανό και λίγα ίχνη λευκού χρώματος.
Γυναικείο κεφάλι. Τα μαλλιά μπροστά περιβάλλουν το πρόσωπο. Τα επιμέρους χαρακτηριστικά είναι αλλοιωμένα. Πίσω απολήγουν σε περίεργο κρωβύλο (σαν χελιδονοουρά).

Κόμμωση «τέττιξ»

484. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 76)
ΑΜΔ 19716
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός καστανός.
Ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της και επάνω. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου αλλοιωμένα. Ιδιαίτερα περίτεχνος ο τρόπος που αποδίδεται η κόμη, με στενές παράλληλες λωρίδες δηλώνονται οι βόστρυχοι και με επιμέρους οριζόντιες εγχαράξεις. Αυτό το τμήμα περιβάλλει το πρόσωπο, ενώ πιο πίσω διαμορφώνεται προεξοχή σαν να επρόκειτο για στεφάνι και συνεχίζεται η κόμη, όπου δηλώνεται κεντρική χωρίστρα και τα μαλλιά καταλήγουν σε ψηλό κρωβύλο. Διακρίνεται ενώτιο στο δεξί αυτί και κυκλικό διακοσμητικό μοτίβο στη δεξιά πλευρά.

485. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 76)
ΑΜΔ 19703
Ύψ. 0,045 μ.
Πηλός πορτοκαλί με πολλά εγκλείσματα.
Ελαφρά κλίση προς τα αριστερά μας. Με βαθιές εγχαράξεις δηλώνονται οι διαβαθμίσεις γύρω από το μέτωπο, μετά ακολουθεί εμβάθυνση που περιτρέχει το κεφάλι σαν στεφάνι. Θα κατέληγε σε κρωβύλο, σπασμένο σήμερα.

Κεφάλια με ρόδακα στην κορυφή του μετώπου

486. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 76)
ΑΜΔ 19535
Ύψ. 0,032 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Γυναικείο κεφάλι με λεπτό οβάλ πρόσωπο με λεπτά χαρακτηριστικά. Κόμμωση με ακανόνιστες μικρές αλλά βαθιές εγχαράξεις εκατέρωθεν κεντρικής βαθιάς χωρίστρας. Στην κορυφή του μετώπου κυκλικό κομβίο (ρόδακας). Δεν έχει κρωβύλο.

487. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 77)
ΑΜΔ 19556
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6) με καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος. Λεπτομερή τα χαρακτηριστικά, αποκρουσμένη μύτη. Στην κορυφή της κεφαλής αποκρουσμένο έξαρμα. Η κόμμωση ανάλογη με αριθ. Κατ. 530-532.

488. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19383
Ύψ. 0,023 μ.
Πηλός καστανός, κατά τόπους μαύρος
Ίδιος τύπος. Μικρών διαστάσεων. Έχει αποκοπεί όλη η επιφάνεια του προσώπου εκτός από το αριστερό μάτι. Στην κορυφή του κεφαλιού πρέπει να υπήρχε κυκλικό κομβίο (ρόδακας).

Μεμονωμένα κεφάλια

489. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 78)
ΑΜΔ 19547
Ύψ. 0,037 μ.
Πηλός καστανός πορτοκαλί.
Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Η μύτη μυτερή, το στόμα μικρό, τα ενώτια σφαιρικά. Κόμμωση σαν παχύ στεφάνι, όπου ξεκινώντας από μια κεντρική χωρίστρα υπάρχουν επάλληλες εγχαράξεις και στο πίσω μέρος σειρά λεπτών και πυκνών βοστρύχων που απολήγουν σε κρωβύλο με βαθιά εγχάραξη στη μέση. Κάτω από τον κρωβύλο ακανόνιστες και χονδροειδείς οριζόντιες βαθιές εγχαράξεις. Λαιμός ευρύς συμπαγής.

490. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 78)
ΑΜΔ 19360
Ύψ. 0,037 μ.
Πηλός πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα.
Τα μαλλιά περιβάλλουν σαν στεφάνι το πρόσωπο με διαγώνιες εγχαράξεις. Στο πίσω μέρος ιδιομορφία. Πολλές πυκνές εγχαράξεις και στο κέντρο σαν επιμήκης κρωβύλος με διακόσμηση τρυπανωτή.

Τύπος 7. Γυναικεία κεφάλια καλυμμένα με σάκκο

491. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 78)
ΑΜΔ 19712β
Ύψ. 0,05 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Γυναικεία κεφαλή που φορά σάκκο με ελαφρά κλίση προς τα πάνω και πίσω. Φέρει δύο εγχαράξεις στο λαιμό. Στην πίσω επιφάνεια, εκεί που καταλήγει η άκρη του σάκκου, έχει μεγάλη οπή.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

492. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 79)
ΑΜΔ 19712
Ύψ. 0,047 μ.
Πηλός καστανός με λίγα ίχνη επιχρίσματος.
Ίδιος τύπος. Το πρόσωπο αποδίδεται με επιμέλεια, με κλίση προς τα δεξιά μας. Τα μαλλιά πλαισιώνουν το κεφάλι και μετά καλύπτονται από τον σάκκο. Δακρυόσχημα ενώτια.

493. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 79)
ΑΜΔ 19417
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) με ίχνη λευκού χρώματος.
Ίδιος τύπος με το προηγούμενο, σχεδόν μετωπικό. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου.

494. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19318
Ύψ. 0,027 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 7/6-6/6).
Ίδιος τύπος αλλά μικρών διαστάσεων.

495. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19367
Ύψ. 0,038 μ.
Πηλός τεφρόχρωμος.
Μεγάλο γυναικείο κεφάλι με κλίση αριστερά. Φορά σάκκο. Δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά.

Τύπος 8. Γυναικεία κεφάλια καλυμμένα με το ιμάτιο

496. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 79)
ΑΜΔ 19680
Ύψ. 0,05 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Γυναικείο κεφάλι και μικρό τμήμα του άνω κορμού. Περιβάλλεται από το ιμάτιο, όχι όμως ασφυκτικά. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα. Φορά ενώτια. Το ιμάτιο εξέχει του προσώπου και δίνει την εντύπωση πλαισίου. Από τα δεξιά της μορφής έρχεται και περνά πάνω από τον αριστερό ώμο.

497. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 80)
ΑΜΔ 19246
Ύψ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Μεγάλο γυναικείο κεφάλι που καλύπτεται από το ιμάτιο, το οποίο αφήνει ακάλυπτο μόνο το πρόσωπο. Το ύφασμα δημιουργεί μια υπερυψωμένη πτυχή στο κέντρο και οι δύο πλευρές του συναντώνται στο πηγούνι.

498. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19308
Ύψ. 0,025 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Μόνο η πρόσθια επιφάνεια σώζεται. Το ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι και τις παρειές του προσώπου και περνά κάτω από το πηγούνι.

499. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 80)
ΑΜΔ 19299
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4) με λευκό επίχρισμα.
Επιμέλεια στην απόδοση των λεπτομερειών. Το ιμάτιο περιβάλλει και το κάτω μέρος του προσώπου, το πηγούνι, σαν θήκη.

500. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 80)
ΑΜΔ 19706
Ύψ. 0,057 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6), πολλά λευκά εγκλείσματα στην πίσω όψη.
Γυναικείο κεφάλι με κλίση προς τα αριστερά. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Το ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι και στα πλάγια δημιουργεί σαν πλαίσιο.

501. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 81)
ΑΜΔ 19468
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/8). Σκούρο καστανό επίχρισμα καλύπτει όλη την επιφάνεια.
Το πρόσωπο έχει φθαρεί και δεν διακρίνονται τα επιμέρους χαρακτηριστικά.
Το κεφάλι καλύπτεται από το ιμάτιο που έρχεται από τη δεξιά πλευρά της και συναντά την άλλη πτυχή στην αριστερή. Στο πίσω μέρος διαμορφώνεται ογκώδες τριγωνικό έξαρμα.

502. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 81)
ΑΜΔ 19297
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6), με εγκλείσματα.
Το ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι, το μέτωπο και το πηγούνι. Δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά. Πίσω καταλήγει σε τριγωνική απόληξη.

503. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19311
Ύψ. 0,02 μ.
Πηλός σκούρος καστανός.
Μικροσκοπικό κεφάλι με έντονη στροφή προς τα πίσω (δεξιά της), όπου το ιμάτιο σχηματίζει τριγωνική απόληξη. Μοιάζει με χορεύτρια. Δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά.

504. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 81)
ΑΜΔ 19591
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός καστανός.
Το κεφάλι πιθανότατα καλυπτόταν από ιμάτιο. Δύο δακρυόσχημα ενώτια. Λεπτομερώς αποδοσμένα τα χαρακτηριστικά. Η πίσω επιφάνεια αδούλευτη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

505. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19457
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6). Καστανό επίχρισμα, εγκλείσματα και λευκό. Ανομοιογενής η όπτηση.
Αποδίδονται χονδροειδώς τα χαρακτηριστικά. Τα μαλλιά καλύπτονται από το ιμάτιο που περνά κάτω από το πηγούνι.

506. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19675
Ύψ. 0,045 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 8/6-7/6).
Έντονη κλίση προς τα αριστερά. Το ιμάτιο περιβάλλει το πρόσωπο χαλαρά. Δεν διακρίνονται ιδιαίτερα τα χαρακτηριστικά.

507. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19603
Ύψ. 0,033 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), ο πυρήνας μαύρος, μεγάλο έγκλεισμα στο πίσω μέρος.
Γυναικείο κεφάλι με ελαφρά κλίση αριστερά. Το πρόσωπο επίμηκες αλλοιωμένο.

508. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19300
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός ανοιχτός καστανός (7.5YR 8/6-7/6).
Γυναικείο κεφάλι με κλίση προς τα δεξιά της που καλύπτεται από ιμάτιο. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα και δεν διακρίνονται.

509. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19590
Ύψ. 0,033 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Γυναικεία κεφαλή, της οποίας το πρόσωπο καλύπτεται από το ιμάτιο και φαίνεται να έχει έντονη συστροφή προς τα δεξιά της. Δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά.

510. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19646
Ύψ. 0,05 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 7/6), πυρήνας μαύρος. Λευκό έγκλεισμα στο ύψος του δεξιού αυτιού.
Μεγάλων διαστάσεων. Σώζεται μόνο η δεξιά πλευρά του προσώπου. Ο πέπλος κάλυπτε και το κάτω μέρος του προσώπου. Δεν σώζονται τα χαρακτηριστικά.

511. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19281
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός καστανόμαυρος καμένος (7.5YR 5/4).
Τελείως επίπεδη η επιφάνεια. Τα μαλλιά μάλλον θα τα κάλυπτε ιμάτιο. Πλόκαμοι πέφτουν στις παρειές. Πίσω επιφάνεια αδιαμόρφωτη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

512. Κεφάλι γυναικείας μορφής
ΑΜΔ 19287
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6).
Ίδιος τύπος με αριθ. Κατ. 511. Αλλοιωμένη η επιφάνεια. Τα μαλλιά συμπαγή περιβάλλουν σαν στεφάνι το πρόσωπο και οι πλόκαμοι ακουμπούν στις παρειές του προσώπου. Η πίσω επιφάνεια είναι επίπεδη και αδιαμόρφωτη.

Β. ΑΝΔΡΙΚΑ

Τύπος 9. Ανδρικό κεφάλι με καλύπτρα

513. Κεφάλι ανδρικής (;) μορφής (Πίν. 82)
ΑΜΔ 19615
Ύψ. 0,035 μ.
Ανοιχτός καστανός (7.5YR 6/4).
Ιδιαίτερα περίτεχνο κεφάλι, με πολύ λεπτά τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Τα μαλλιά σκεπάζονται με καλύπτρα που στερεώνεται χαμηλά στο μέτωπο με μια ταινία, η οποία εδώ δηλώνεται ανάγλυφα. Με λεπτές εγχαράξεις δηλώνονται τα υπόλοιπα. Στο λαιμό σώζεται οριζόντια εγχάραξη.

Τύπος 10. Ανδρικά κεφάλια με στεφάνι

514. Κεφάλι ανδρικής (;) μορφής (Πίν. 83)
ΑΜΔ 19356
Ύψ. 0,033 μ.
Πηλός πορτοκαλί με καστανό επίχρισμα.
Έντονη κλίση προς τα αριστερά της. Στεφάνι παχύ περιβάλλει το πρόσωπο. Η πίσω επιφάνεια αδούλευτη.

515. Κεφάλι ανδρικής (;) μορφής (Πίν. 83)
ΑΜΔ 19679
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός έντονο πορτοκαλί
Έντονη κλίση προς τα αριστερά της. Φορά παχύ στεφάνι και οι πλόκαμοι πέφτουν στις παρειές του προσώπου και μέχρι τους ώμους. Σχηματοποιημένα τα χαρακτηριστικά. Η πίσω επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη, επίπεδη.

516. Κεφάλι ανδρικής (;) μορφής (Πίν. 83)
ΑΜΔ 19670
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός ερυθρωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Τα χαρακτηριστικά του προσώπου σχεδόν δεν διακρίνονται. Τα μαλλιά πέφτουν σε βοστρύχους μέχρι τη βάση του λαιμού διαμορφωμένα με εμβαθύνσεις. Πάνω από το μέτωπο παχύ στεφάνι και από την κορυφή και προς τα πίσω κεντρική κοτσίδα που αποδίδεται ως επίμηκες έξαρμα.

517. Κεφάλι ανδρικής (;) μορφής (Πίν. 83)
ΑΜΔ 19602

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,043 μ.
Πηλός ερυθρωπό (2.5YR 6/6) με έντονο καστανό επίχρισμα στην αριστερή πλευρά.
Περίτεχνο κεφάλι με έντονη κλίση προς τα δεξιά της. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου θα πρέπει να είχαν αποδοθεί με λεπτομέρεια, σήμερα αλλοιωμένα. Η έκφραση της μορφής δηλώνει ηδυπάθεια. Τα μαλλιά περιβάλλουν το κεφάλι και στην αριστερή της πλευρά πέφτουν σαν μπούκλες ακολουθώντας τις παρειές του προσώπου. Στην αριστερή πλευρά του μετώπου υπάρχει σφαιρικό έξαρμα (καρπός). Στο λαιμό οριζόντια εγχάραξη. Στην πίσω επιφάνεια φαίνεται η άτεχνη απόδοση των μαλλιών με ανομοιομεγέθη σώματα πηλού. Διακρίνονται δακτυλικά αποτυπώματα.

518. Κεφάλι ανδρικής (;) μορφής (Πίν. 83)
ΑΜΔ 19375
Ύψ. 0,024 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Μικρών διαστάσεων κεφάλι με ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι πολύ φροντισμένα (μειδίαμα στο πρόσωπο). Η μορφή φορά στεφάνι που διακοσμείται με μικρές κυκλικές εμβαθύνσεις. Στην κορυφή του μετώπου σφαιρικό κομβίο. Περίτεχνος πλόκαμος στη δεξιά πλευρά.

519. Κεφάλι γενειοφόρου ανδρικής μορφής (Πίν. 82)
ΑΜΔ 19273
Ύψ. 0,042 μ.
Πηλός ερυθροκάστανος με λίγα ίχνη λευκού χρώματος γύρω από το στεφάνι.
Σώζεται σε καλή κατάσταση. Αποκρουσμένη η άκρη της μύτης.
Η μορφή στρέφει το κεφάλι ελαφρώς προς τα αριστερά της. Τα μαλλιά αποδίδονται με πεπονοειδή κόμμωση που απολήγει σε κρωβύλο. Πιθανόν να υπήρχαν και βόστρυχοι που έπεφταν στο λαιμό, καθώς διακρίνονται κατάλοιπα πηλού στην αριστερή του πλευρά. Την κεφαλή περιβάλλει στεφάνι που σχηματίζει ακμή.

Μεμονωμένα

520. Κεφάλι ανδρικής (;) μορφής (Πίν. 83)
ΑΜΔ 19343
Ύψ. 0,045 μ.
Πηλός πορτοκαλί (5YR 7/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα.
Κεφάλι ειδωλίου (;) Η πίσω επιφάνεια είναι κάθετα σπασμένη. Κλίση προς τα αριστερά. Τα χαρακτηριστικά θα ήταν επιμελημένα. Διατηρείται μόνο η αρχή της κόμμωσης και ο επιμερισμός σε βοστρύχους.

521. Άνω κορμός νεανικής ανδρικής (;) μορφής (Πίν. 83)
ΑΜΔ 19684
Ύψ. 0,064 μ.
Πηλός ωχροκάστανος (7.5YR 8/6) με λευκό επίχρισμα και ιδιαίτερα πίσω. Καθαρός σκληρός.
Μεγάλο ανδρικό κεφάλι και μικρό τμήμα της πίσω επιφάνειας της πλάτης. Τα χαρακτηριστικά δεν έχουν αποδοθεί με επιμέλεια. Η μύτη είναι μεγάλη, ελαφρά ανασηκωμένη, τα χείλη αποδίδονται με μειδίαμα. Τα μαλλιά αποδίδονται με βαθιές εμβαθύνσεις από αμβλύ αντικείμενο.

522. Κεφάλι ανδρικής (;) μορφής (Πίν. 83)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΑΜΔ 19714
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός (5YR 7/6).
Έχει παρεμφερή κόμμωση με αριθ. Κατ. 521. Η επιφάνεια του προσώπου αδιαμόρφωτη.

Γ. ΠΑΙΔΙΚΑ - ΕΦΗΒΙΚΑ

Τύπος 11. Κεφάλια κοριτσιών με μακριούς βοστρύχους

523. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 84)
ΑΜΔ 19505
Ύψ. 0,024 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6).
Μικρών διαστάσεων. Η κόμη έχει κεντρική χωρίστρα και εκατέρωθεν με πολλές επάλληλες και διαγώνιες εγχαράξεις δηλώνονται οι βόστρυχοι. Τα μαλλιά πέφτουν σε πλοκάμους εκατέρωθεν του λαιμού . Αλλοιωμένη η επιφάνεια του προσώπου.

524. Κεφάλι παιδικής μορφής
ΑΜΔ 19378
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός καστανός.
Σώζεται μόνο η κόμμωση, ο πυρήνας του προσώπου και μέρος του άνω κορμού με τη δήλωση του τριγωνικού ανοίγματος στο λαιμό από το ένδυμα.
Ίδιος τύπος.

525. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 84)
ΑΜΔ 19384
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός πορτοκαλί με σκούρο καστανό επίχρισμα.
Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αποδοσμένα με ευκρίνεια.
Ίδιος τύπος.

526. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 84)
ΑΜΔ 19337
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6) με ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Η μύτη είναι αποκρουσμένη. Η πίσω επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη και η δήλωση της κόμης σταματά απότομα. Φέρει οριζόντια εγχάραξη στο λαιμό και δύο σφαιρικά ενώτια.
Ίδιος τύπος.

Τύπος 12. Κεφάλια αγοριών

527. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 84)
ΑΜΔ 19370
Πηλός σκούρος καστανός (5YR 6/4).
Ελαφρά κλίση προς αριστερά. Τα μαλλιά σε πλοκάμους περιβάλλουν το πρόσωπο και ακολουθούν και τις παρειές. Η πίσω επιφάνεια είναι επίπεδη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

528. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 84)
ΑΜΔ 19313
Ύψ. 0,029 μ.
Πηλός σκούρος καστανός, μαύρος κατά τόπους (5YR 6/4).
Ίδιος τύπος.

529. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 84)
ΑΜΔ 19312
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός σκούρος καστανός (5YR 6/4). Μεγάλο έγκλεισμα στην αριστερή του πλευρά στην περιοχή των βοστρύχων.
Ίδιος τύπος.

530. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 84)
ΑΜΔ 19305
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός κόκκινος (2/5YR 5/6). Καμένο στη δεξιά πλευρά του. Πολλά και μεγάλα εγκλείσματα στην πίσω επιφάνεια.
Ίδιος τύπος.

531. Κεφάλι παιδικής μορφής
ΑΜΔ 19635
Ύψ. 0,033 μ.
Πηλός ανοιχτός κόκκινος (2/5YR 6/6). Ίχνη καύσης στη δεξιά πλευρά του και εγκλείσματα.
Ίδιος τύπος, λίγο μεγαλύτερων διαστάσεων. Με σφαιρικό κομβίο στην κορυφή του μετώπου και τους βοστρύχους να πέφτουν στις παρειές του προσώπου.

532. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 84)
ΑΜΔ 19537
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός σκούρος καστανός (5YR 6/4).
Ίδιος τύπος. Αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου.

533. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 84)
ΑΜΔ 19390
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ρόδινος-ανοιχτός καστανός (7.5YR 7/4-6/4).
Ίδιος τύπος. Μόνον η κόμμωση αποδίδεται πιο περίτεχνη με πάρα πολλές εμβαθύνσεις. Η επιφάνεια του προσώπου είναι πολύ αλλοιωμένη.

534. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 85)
ΑΜΔ 19579
Ύψ. 0,035 μ.
Πηλός ανοιχτός καστανός (7.5YR 6/4).
Ίδιος τύπος. Οι βόστρυχοι που πέφτουν στα πλάγια έχουν εμβαθύνσεις. Τα χαρακτηριστικά είναι αλλοιωμένα.

535. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 85)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΑΜΔ 19717
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός ανοιχτός κόκκινος (2.5YR 6/6).
Ίδιος τύπος. Πιο έντονη η κεντρική εγχάραξη στα μαλλιά.

536. Κεφάλι παιδικής μορφής
ΑΜΔ 19622
Ύψ. 0,31 μ.
Πηλός ερυθρωπός (7.5YR 6/6) με μαύρο επίχρισμα στην αριστερή πλευρά.
Παρεμφερές.
Κεφαλή με έντονη κλίση δεξιά της. Τα μαλλιά περιβάλλουν το πρόσωπο. Η πίσω επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη.

537. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 85)
ΑΜΔ 19298
Ύψ. 0,032 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Παρεμφερές με έντονη κλίση προς τα δεξιά του. Τα χαρακτηριστικά είναι αλλοιωμένα.

538. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 85)
ΑΜΔ 19304
Ύψ. 0,039 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Παρεμφερές με αριθ. Κατ. 527. Τη μορφή φαίνεται σαν να περιβάλλει στεφάνι και κάποιοι βόστρυχοι πέφτουν και στα πλάγια. Ο λαιμός είναι αφύσικα χοντρός και συμπαγής.

539. Κεφάλι παιδικής μορφής (Πίν. 85)
ΑΜΔ 19575
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6-6/6).
Παρεμφερές με αριθ. Κατ. 537. Αλλοιωμένη η επιφάνεια του προσώπου.

Τύπος 13. Κεφάλια εφήβων

540. Κεφάλι εφηβικής μορφής (Πίν. 82)
ΑΜΔ 19363
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός πορτοκαλί-ροδόχρωμο (5YR 6/6).
Το πρόσωπο είναι ωοειδές, αλλοιωμένο στην αριστερή πλευρά. Τα μαλλιά σε συμπαγές σώμα περιβάλλουν το κεφάλι και με αιχμηρό αντικείμενο έχουν διαμορφωθεί εμβαθύνσεις αποδίδοντας με σκληρό τρόπο τις λεπτομέρειες.

541. Κεφάλι εφηβικής μορφής (Πίν. 82)
ΑΜΔ 19559
Ύψ. 0,03 μ.
Πηλός πορτοκαλί (5YR 7/6-6/).
Ίδιος τύπος.

542. Κεφάλι εφηβικής μορφής

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΑΜΔ 19563
Ύψ. 0,024 μ.
Πηλός πορτοκαλί (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος.

Τύπος 14. «Γοργόνεια»

543. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 85)
ΑΜΔ 19685
Ύψ. 0,039 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4).
Ιδιόμορφος τύπος. Το κεφάλι μοιάζει με εφηβικό. Τα μαλλιά αποδίδονται ακτινωτά και με εμβαθύνσεις και περιβάλλουν το πρόσωπο.

544. Κεφάλι γυναικείας μορφής (Πίν. 85)
ΑΜΔ 19053
Ύψ. 0,045 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος.

Κ. ΠΡΟΤΟΜΕΣ

Τύπος 1

545. Γυναικεία προτομή (Πίν. 86)
ΑΜΔ 19265
Ύψ. 0,109, διαστ. οπής εξαερισμού (διάμ.) 0,03 μ. σχήματος ελλειψοειδούς.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6) με καστανό επίχρισμα.
Γυναικεία προτομή, συγκολλημένη από δύο κομμάτια. Στην κορυφή του κεφαλιού υπάρχει αποκρουσμένο έξαρμα.
Κοίλο.
Προτομή γυναικείας μορφής. Το πρόσωπο ευρύ, ωοειδές. Τα μάτια αμυγδαλόσχημα με αβαθείς εγχαράξεις. Το στόμα μικρό. Η κόμμωση σχηματοποιημένη αποδίδεται μόνο γύρω από το πρόσωπο. Φέρει στεφάνι που σώζεται μόνο στο κέντρο και αριστερά της. Με σφαιρικό εργαλείο έχουν αποδοθεί περιμετρικά εμβαθύνσεις, ενώ στην αριστερή πλευρά σώζεται και φύλλο. Φορούσε ενώτια. Ο λαιμός είναι ευρύς και δηλώνεται μέχρι τη βάση του. Στο πηγούνι σχηματίζεται «λακάκι».

546. Γυναικεία προτομή (Πίν. 86)
ΑΜΔ 19264
Ύψ. 0,082 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Αποσπασματικά σωζόμενη και συγκολλημένη από πολλά κομμάτια.
Λείπει το στεφάνι. Περιμετρικά στη «θέση» του υπάρχει ίχνος καύσης. Λείπει ή είναι αποκρουσμένο το έξαρμα στην κορυφή.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος, ίσως δεύτερη γενιά.

547. Γυναικεία προτομή (Πίν. 86)
ΑΜΔ 18823
Ύψ. 0,068 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6). Πίσω από το στεφάνι ίχνη καύσης.
Αποσπασματικά σωζόμενη και συγκολλημένη από πολλά κομμάτια. Λείπει το μεγαλύτερο μέρος της αριστερής παρειάς.
Το πρόσωπο είναι σχεδόν στρογγυλό. Τμήμα του στεφανιού σώζεται στην αριστερή πλευρά.
Ίδιος εικονογραφικός τύπος.

Τύπος 2

548. Γυναικεία κεφαλή (Πίν. 86)
ΑΜΔ 19224
Ύψ. 0,10 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6-6/6), ο πυρήνας είναι μαύρος.
Σώζεται αποσπασματικά σε κακή κατάσταση και είναι συγκολλημένη από πολλά κομμάτια. Η πίσω επιφάνεια λείπει, αλλά φαίνεται ότι θα ήταν κυρτή. Κοίλο.
Το πρόσωπο είναι ωοειδές. Η δεξιά του πλευρά είναι αλλοιωμένη και δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του. Μόνο τα χείλη διακρίνονται που είναι κλειστά. Η κόμη φαίνεται να περιβάλλει το πρόσωπο και στην κορυφή της κεφαλής φέρει πόλο (;). Στη δεξιά πλευρά φαίνονται ίχνη πηλού που ίσως να ανήκαν σε στεφάνι με φύλλα και καρπούς.

Τύπος 3

549. Γυναικεία προτομή (Πίν. 87)
ΑΜΔ 19127
Ύψ. 0,105, διαστ. οπής αερισμού 0,024×0,02 μ.
Πηλός κιτρινωπός κόκκινος (5YR 5/6), σχετικά καθαρός.
Συγκολλημένη από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένη. Η πίσω επιφάνεια είναι από διαφορετική επιφάνεια πηλού, αδιαμόρφωτη, και έχει ορθογώνια οπή αερισμού.
Προτομή γυναικείας μορφής. Το κεφάλι είναι σχετικά ευτραφές και στηρίζεται σε ψηλό λαιμό με τους χαρακτηριστικούς «δακτυλίους της Αφροδίτης». Τα μάτια είναι μεγάλα και δηλώνονται με εγχάραξη. Η μορφή φορά πιθανότατα λεπτό χιτώνα. Ιμάτιο καλύπτει ως επίβλημα τους ώμους και τους βραχίονες. Στο ύψος της κοιλιακής χώρας το ιμάτιο έχει διπλωθεί πολλαπλά, ώστε να δημιουργείται ζώνη που χρησιμεύει ως επιφάνεια έδρασης.

Τύπος 4

550. Γυναικεία προτομή (Πίν. 87)
ΑΜΔ 18905
Ύψ. 0,105, πλ. 0,10 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα.
Μεγάλη γυναικεία προτομή. Σώζεται μόνο η πρόσθια όψη έως το ύψος της μέσης. Λείπει το κεφάλι.
Η μορφή φορά χιτώνα που αφήνει ακάλυπτο μεγάλο μέρος του λαιμού και τους βραχίονες. Ζώνεται κάτω από το στήθος με περίτεχνο δέσιμο (φιόγκο). Δύο πλόκαμοι πέφτουν μπροστά στους ώμους.

Λ. ΚΕΦΑΛΙ ΠΗΛΙΝΟΥ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

551. Γυναικεία κεφαλή (Πίν. 88)
ΑΜΔ 19218
Ύψ. 0,15 μ.
Πηλός
Μεγάλων διαστάσεων γυναικεία κεφαλή. Η μύτη είναι θραυσμένη, η κόμμωση πεπονοειδής και φέρει μεγάλη οπή στη δεξιά πλευρά.

Μ. ΠΡΟΣΩΠΕΙΑ

Τύπος 1

Υποομάδα 1

552. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 89)
ΑΜΔ 18837
Ύψ. 0,077 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6). Σχετικά καθαρός σκληρός με λίγα λευκά εγκλείσματα. Όπτηση όχι ομοιόμορφη.
Σώζεται η μία οπή ανάρτησης.
Πρόσωπο ευρύ. Αποκρουσμένο μικρό τμήμα από το αριστερό μέρος της κόμης. Τα φρύδια δηλώνονται με πλάγιες ακμές που ορίζουν τα αμυγδαλόσχημα μάτια. Το δεξί δηλώνεται πιο πλαστικά, ενώ στο αριστερό μόνο το περίγραμμα. Πλαστικά δηλώνονται και τα βλέφαρα. Δύο εμβαθύνσεις δηλώνουν τα ρουθούνια. Το στόμα είναι ανοιχτό με παραλληλόγραμμο διαμπερές άνοιγμα. Σώζεται το δεξί δακρυόσχημο ενώτιο. Τα μαλλιά είναι χωρισμένα σε οκτώ βοστρύχους εκατέρωθεν κεντρικής χωρίστρας και πιάνονται σε κρωβύλο. Στην κορυφή του κεφαλιού φέρει παράλληλες εγχαράξεις που διαμορφώνουν κορδέλα/ταινία.

553. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 89)
ΑΜΔ 18875
Ύψ. 0,073 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5 YR 6/4), καθαρός με λίγα λευκά εγκλείσματα.
Έχει δύο οπές ανάρτησης.
Ίδιος τύπος. Σώζεται ακέραιο. Τα μάτια δεν διακρίνονται καθαρά (το δεξί καλύτερα αποδοσμένο). Το στόμα είναι ανοιχτό αλλά χωρίς διαμπερές άνοιγμα.

554. Θραύσμα γυναικείου προσωπείου (Πίν. 89)
ΑΜΔ 19124
Ύψ. 0,064 μ.
Πηλός καμένος, ιδιαίτερα στο μέτωπο.
Ίδιος τύπος. Σώζεται έως το ύψος της μύτης και είναι αποκρουσμένη η δεξιά πλευρά του προσώπου. Με πλαστικότητα δηλώνονται τα μάτια.

555. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 89)
ΑΜΔ 18833
Ύψ. 0,067 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5 YR 7/6) με καστανόχρωμο επίχρισμα. Πολλά μικροσκοπικά εγκλείσματα.
Δεν σώζεται οπή ανάρτησης (μετά τη συμπλήρωση έχει αποκατασταθεί).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ίδιος τύπος. Σώζεται ακέραιο, εκτός από τμήμα της κόμης (τώρα συμπληρωμένο). Διατηρούνται και τα δύο δακρυόσχημα ενώτια. Διαμπερές άνοιγμα για τη δήλωση του στόματος.

556. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 89)
ΑΜΔ 18885
Ύψ. 0,072 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6), λευκή μίκα στο αριστερό τμήμα.
Μία οπή ανάρτησης.
Σώζεται ακέραιο εκτός από τμήμα στη δακρυική χώρα του αριστερού ματιού. Με εμβαθύνσεις δηλώνονται τα ρουθούνια και στενόμακρο, μισάνοιχτο και διαμπερές το στόμα. Σώζονται και τα δύο ενώτια.

557. Θραύσμα γυναικείου προσωπείου (Πίν. 89)
ΑΜΔ 19142
Ύψ. 0,061 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6) με ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Μία κεντρική οπή ανάρτησης (;).
Ίδιος τύπος. Σώζεται αποσπασματικά.. Σώζεται το δεξιό ενώτιο.

558. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 89)
ΑΜΔ 18835
Ύψ. 0,072 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 6/8). Στο ύψος του κρωβύλου ανοιχτός πορτοκαλί, με λίγες προσμείξεις. Επίχρισμα καστανό απολεπισμένο κατά τόπους. Εσωτερική επιφάνεια κοίλη με καστανό και κατά τόπους μαύρο επίχρισμα. Τα τοιχώματα είναι ανισοπαχή.
Μια οπή ανάρτησης στο κέντρο του κρωβύλου.
Οι λεπτομέρειες του προσώπου είχαν αποδοθεί με επιμέλεια, αν και η επιφάνεια είναι σχετικά αλλοιωμένη. Το πρόσωπο είναι ευρύ, το μέτωπο χαμηλό. Τα μάτια είναι μεγάλα αμυγδαλόσχημα, τα φρύδια τοξωτά. Προσεκτική η διαμόρφωση των ρουθουνιών και διαμπερές το στόμα. Με μεγαλύτερη ευκρίνεια η απόδοση των βοστρύχων. Φορά ενώτιο στο δεξιό αυτί.

559. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 89)
ΑΜΔ 18836
Ύψ. 0,07 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα και μικροσκοπικά λευκά εγκλείσματα.
Στην κορυφή στρογγυλή οπή ανάρτησης.
Το πρόσωπο είναι ευρύ, σχεδόν στρογγυλό. Το μέτωπο είναι χαμηλό. Τα μάτια είναι μεγάλα αμυγδαλόσχημα, αλλά αλλλοιωμένα (δεν διακρίνονται καθαρά). Τα φρύδια είναι τοξωτά και ενώνονται με τη μύτη, η οποία δηλώνεται με μεγάλη πλαστικότητα και φυσιοκρατικά. Δηλώνονται ακόμα και τα ρουθούνια με δύο εμβαθύνσεις. Το στόμα δηλώνεται με παραλληλόγραμμη σχισμή, ελαφρώς ανοιχτό. Τα μάγουλα είναι ελαφρώς εξογκωμένα. Διασώζεται ενώτιο στο αριστερό αυτί.

560. Θραύσμα γυναικείου προσωπείου (Πίν. 89)
ΑΜΔ 18825
Ύψ. 0,048 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός καστανός (7.5YR 7/6-6/6) με ίχνη καύσης στο μέτωπο και στην αριστερή πλευρά.
Δύο οπές ανάρτησης.
Ίδιος τύπος. Σώζεται αποσπασματικά.

561. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 90)
ΑΜΔ 18870
Ύψ. 0,075 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6) με λευκά εγκλείσματα. Καστανό επίχρισμα και ίχνη καύσης στην αριστερή πλευρά.
Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει η δεξιά άκρη του στόματος και μέρος της αντίστοιχης παρειάς. Δύο μεγάλες στρογγυλές οπές ανάρτησης στην κορυφή της κεφαλής.
Ίδιος τύπος. Το στόμα είναι μισάνοιχτο χωρίς να είναι διαμπερές. Φορά δακρυόσχημο ενώτιο στο δεξιό αυτί.

Υποομάδα 2

562. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 90)
ΑΜΔ 18866
Ύψ. 0,063 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 6/6) με εγκλείσματα. Η όπτηση δεν είναι ομοιόμορφη, καμένο σχεδόν όλο το πρόσωπο, ίχνη καύσης και στα μαλλιά.
Δύο στρογγυλές οπές ανάρτησης.
Παρεμφερής τύπος. Το πρόσωπο είναι ευρύ, σχεδόν στρογγυλό. Τα μάτια με εγχάραξη όχι ιδιαίτερα επιμελημένη. Η μύτη φέρει μόνο στην αριστερή πλευρά εμβάθυνση για το ρουθούνι. Στόμα μισάνοιχτο με βαθιά εγκοπή, όχι διαμπερή, με στενόμακρο άνοιγμα. Φορά δακρυόσχημα ενώτια.

563. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 90)
ΑΜΔ 18839
Ύψ. 0,064 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 6/4) και πιο σκούρο καστανό επίχρισμα με εγκλείσματα
Στην κορυφή φέρει δύο μεγάλες ωοειδείς οπές ανάρτησης.
Ίδιος τύπος. Τα χαρακτηριστικά είναι αλλοιωμένα. Φέρει εσοχές και στις δύο πλευρές της μύτης. Το στόμα είναι μισάνοιχτο αλλά όχι διαμπερές. Σώζονται και τα δύο δακρυόσχημα ενώτια.

564. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 90)
ΑΜΔ 18884
Ύψ. 0,06 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6), με πολλά εγκλείσματα. Κακή όπτηση και τραχιά η επιφάνεια του πηλού.
Δύο οπές ανάρτησης.
Ίδιος τύπος. Σε άσχημη κατάσταση διατήρησης. Η οπή για το στόμα δεν είναι διαμπερής. Μεγάλη εμβάθυνση στη δεξιά πλευρά στο ύψος του ματιού. Φορά δύο ενώτια.

565. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 90)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΑΜΔ 18877
Ύψ. 0,063 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6), η αριστερή παρειά ερυθρωπή, καστανό επίχρισμα. Σκληρός με πολλά εγκλείσματα (πετραδάκια) και όχι ομοιόμορφα ψημένος. Τραχιά η επιφάνεια.
Δύο οπές ανάρτησης.
Ίδιος τύπος. Σώζεται ακέραιο εκτός από μικρό τμήμα της κόμης δεξιά. Δύο δακρυόσχημα ενώτια.

566. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 90)
ΑΜΔ 18868
Ύψ. 0,063 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 6/6) με σκούρο καστανό επίχρισμα. Σχετικά καθαρός, σκληρός
Δύο οπές ανάρτησης στην κορυφή της κεφαλής.
Πρόσωπο ωοειδές ευρύ, στόμα μισάνοιχτο αλλά όχι διαμπερές. Σώζεται το δεξιό ενώτιο.

567. Γυναικείο προσωπείο (Πίν. 90)
ΑΜΔ 18865
Ύψ. 0,064 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6), με λευκά εγκλείσματα.
Μία οπή ανάρτησης.
Ίδιος τύπος, αλλοιωμένα τα χαρακτηριστικά. Τα ρουθούνια δεν δηλώνονται με εμβαθύνσεις. Στόμα μισάνοιχτο αλλά όχι διαμπερές. Φορά δύο ενώτια.

568. Προσωπείο
ΑΜΔ 19672
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5 YR 7/6-6/6).
Λείπει η κόμη και μέρος από τη δεξιά της παρειά.

569. Προσωπείο
ΑΜΔ 18883
Ύψ. 0,055 μ.
Πηλός καμένος.
Ίδιος τύπος. Σώζεται αποσπασματικά. Λείπει τμήμα της δεξιάς του πλευράς. Τα μάτια είναι πολύ μεγάλα και δηλώνονται με αβαθείς εγχαράξεις. Το στόμα μισάνοιχτο χωρίς οπή. Σώζεται το δεξί δακρυόσχημο ενώτιο.

Υποομάδα 3

570. Προσωπείο (Πίν. 90)
ΑΜΔ 18896
Ύψ. 0,072 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6) με πολλές προσμείξεις, τραχύς.
Δύο οπές ανάρτησης στην κορυφή του κεφαλιού.
Ίδιος τύπος με τα προηγούμενα, χωρίς όμως επιμελημένη επεξεργασία. Λείπει το αριστερό τμήμα του κρωβύλου (τώρα συμπληρωμένο). Το πρόσωπο είναι πιο ωοειδές, τα μάτια αποδοσμένα με εγχάραξη χωρίς δήλωση φρυδιών και μεγαλύτερα σε σχέση με

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

τα προηγούμενα. Το στόμα είναι μισάνοιχτο αλλά όχι διαμπερές. Φορά ενώτια και στα δύο αυτιά.

571. Προσωπείο (Πίν. 90)
ΑΜΔ 18867
Ύψ. 0,07 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6), με καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού στο κάτω αριστερό μέρος. Σκληρός με εγκλείσματα.
Φέρει δύο οπές ανάρτησης.
Ίδιου τύπου. Ωοειδές πρόσωπο, μεγάλα αμυγδαλόσχημα μάτια, στόμα μισάνοιχτο και διαμπερές, σώζονται και τα δύο ενώτια.

572. Προσωπείο (Πίν. 91)
ΑΜΔ 18890
Ύψ. 0,082 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6) με καστανό επίχρισμα. Πορώδης μαλακός.
Μπροστά από την οπή ανάρτησης δύο κερατοειδείς αποφύσεις.
Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει τμήμα της κόμης. Αλλοιωμένη η επιφάνειά του.
Το πρόσωπο είναι ευρύ, τα φρύδια μεγάλα τοξωτά και τα μάτια δηλώνονται με αβαθείς εγχαράξεις, διαφαίνεται όμως και ο βολβός. Στόμα μισάνοιχτο διαμπερές. Σώζεται το αριστερό δακρυόσχημο ενώτιο. Η κόμη δεν αποδίδεται τόσο καμπυλωμένη.

Υποομάδα 4

573. Προσωπείο (Πίν. 91)
ΑΜΔ 18872
Ύψ. 0,075 μ.
Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR 8/4) με εγκλείσματα.
Μεγάλη σχετικά οπή ανάρτησης στην κορυφή του κεφαλιού που ανοίχθηκε με εργαλείο, αλλά έχουν μείνει κομμάτια πηλού.
Παρεμφερής τύπος. Το πρόσωπο είναι ωοειδές πιο επίμηκες. Τα μάτια και τα φρύδια δηλώνονται με εγχάραξη. Στη μύτη δηλώνονται με εμβαθύνσεις τα ρουθούνια. Το στόμα είναι μισάνοιχτο αλλά όχι διαμπερές. Στο δεξί αυτί φορά δακρυόσχημο ενώτιο – στο αριστερό όχι και δεν φαίνεται να είναι αποκρουσμένο. Κόμμωση πεπονοειδής με βοστρύχους, που απολήγει σε κρωβύλο και στην κορυφή στεφάνη ή κορδέλα.

574. Προσωπείο (Πίν. 91)
ΑΜΔ 18873
Ύψ. 0,075 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6) με ίχνη καστανού επιχρίσματος.
Μία κεντρική οπή ανάρτησης.
Ίδιος τύπος. Σώζεται ακέραιο εκτός από μικρό κομμάτι κάτω από το δεξί μάτι. Με εγχάραξη δηλώνονται τα αμυγδαλόσχημα μάτια. Το στόμα μισάνοιχτο διαμπερές. Φορά δύο δακρυόσχημα ενώτια, το αριστερό ελαφρώς αποκρουσμένο.

575. Προσωπείο
ΑΜΔ 18828
Ύψ. 0,075 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6), όχι ομοιόμορφα ψημένος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Δεν είχε οπή ανάρτησης.
Ίδιος τύπος, σε πολύ κακή διατήρηση και συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει τμήμα από την αριστερή δακρυική χώρα. Μόνο στην αριστερή πλευρά δηλώνεται το μάτι με εγχάραξη και είναι αμυγδαλόσχημο. Η δεξιά περιοχή του οφθαλμού φαίνεται τελείως αδιαμόρφωτη (ίσως άψητο). Τα χείλη δεν ενώνονται αλλά δεν είναι έντονη η εμβάθυνση.

576. Προσωπείο (Πίν. 91)
ΑΜΔ 18832
Ύψ. 0,063 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6) με έντονο ανοιχτό επίχρισμα.
Μία κεντρική οπή ανάρτησης.
Ίδιος τύπος, σώζεται αποσπασματικά έως το ύψος του άνω χείλους και λείπει τμήμα της αριστερής κόμης. Με εγχάραξη δηλώνονται τα αμυγδαλόσχημα μάτια στις κόγχες.

577. Προσωπείο (Πίν. 91)
ΑΜΔ 19263
Ύψ. 0,062 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6).
Μία κεντρική οπή ανάρτησης.
Ίδιος τύπος. Σώζεται αποσπασματικά μόνο τμήμα της κόμης, το αριστερό μάτι και η άνω τμήμα της μύτης.

Υποομάδα 5

578. Προσωπείο (Πίν. 91)
ΑΜΔ 18881
Ύψ. 0,055 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 7/6) καθαρός μαλακός, με καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού χρώματος. Λεία η επιφάνεια.
Στο κέντρο του κεφαλιού μια οπή ανάρτησης.
Ίδιος τύπος με τα προηγούμενα, αλλά μικρότερων διαστάσεων. Σώζεται ακέραιο. Το πρόσωπο είναι ευρύ, ωοειδές. Το στόμα είναι πολύ ανοιχτό, διαμπερές. Τα μάτια και τα φρύδια δηλώνονται έντονα με εγχαράξεις, είναι αμυγδαλόσχημα. Στη μύτη με εμβαθύνσεις δηλώνονται τα ρουθούνια. Σώζονται και τα δύο δακρυόσχημα ενώτια. Τα μαλλιά είναι χωρισμένα σε πλοκάμους και δένονται σε κρωβύλο. Φορά μικρό στεφάνι.

579. Προσωπείο (Πίν. 91)
ΑΜΔ 19678
Ύψ. 0,053 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6), σχετικά καθαρός, όχι λείος.
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο και σώζεται αποσπασματικά. Οι λεπτομέρειες αποδίδονται με μεγάλη επιμέλεια. Αποκρουσμένη η κάτω δεξιά γωνία. Διακρίνονται τα δακτυλικά αποτυπώματα του κοροπλάστη στην πίσω επιφάνεια.

580. Προσωπείο (Πίν. 91)
ΑΜΔ 18886
Ύψ. 0,049 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6), σχετικά καθαρός, σκληρός.
Δεν σώζεται οπή ανάρτησης – εκτός και αν ήταν στο τμήμα που λείπει.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ίδιος τύπος. Λείπει τμήμα της κόμμωσης στο σημείο του κρωβύλου. Το στόμα αποδίδεται πολύ ανοιχτό με οπή. Δεν είναι σαφές αν φορούσε ενώτια.

581. Προσωπείο (Πίν. 91)
ΑΜΔ 19261
Ύψ. 0,05 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4), σκούρο επίχρισμα καστανό στο αριστερό της τμήμα.
Ίδιος τύπος και διαστάσεις.

Τύπος 2

582. Προσωπείο (Πίν. 92)
ΑΜΔ 18898
Ύψ. 0,055 μ.
Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6) με καστανό-ωχροκίτρινο επίχρισμα.
Στην κορυφή φέρει κεντρική οπή ανάρτησης με εργαλείο.
Σώζεται ακέραιο. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν διακρίνονται. Τα μαλλιά έχουν περίτεχνη και περίπλοκη κόμμωση με ιδιαίτερο όγκο και προς τα πάνω και προς τα πλάγια. Είναι δεμένα σε κότσο αλλά έχουν ιδιόμορφο διακοσμητικό κόσμημα.

583. Προσωπείο (Πίν. 92)
ΑΜΔ 18871
Ύψ. 0,053 μ.
Πηλός καστανός (5YR 6/4), ελαφρώς καμένος στην αριστερή πλευρά. Με πολλές προσμείξεις (πετραδάκια).
Ίδιος τύπος. Σώζεται ακέραιο. Τα χαρακτηριστικά είναι τελείως αλλοιωμένα. Πιθανότατα προέρχονται από την ίδια μήτρα με αριθ. Κατ. 582.

584. Προσωπείο (Πίν. 92)
ΑΜΔ 18891
Ύψ. 0,055 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 6/8) με καστανό επίχρισμα στη δεξιά πλευρά της κόμης.
Φέρει κεντρική οπή ανάρτησης.
Ίδιος τύπος. Σώζεται ακέραιο. Τα χαρακτηριστικά του είναι τελείως αλλοιωμένα και δεν διακρίνονται. Πιθανότατα ίδια μήτρα με αριθ. Κατ. 582.

585. Προσωπείο (Πίν. 92)
ΑΜΔ 18824
Ύψ. 0,045 μ.
Πηλός καστανός (5YR 4/1). Καμένο.
Μία κεντρική οπή ανάρτησης.
Ίδιος τύπος. Λείπει τμήμα της κόμμωσης στο δεξί τμήμα και ο κρωβύλος.

586. Προσωπείο (Πίν. 92)
ΑΜΔ 19118
Ύψ. 0,05 μ.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 5/6) με καστανό επίχρισμα.
Φέρει κεντρική οπή ανάρτησης στην κορυφή του κεφαλιού.
Ίδιος τύπος. Σώζεται ακέραιο εκτός από τμήμα της αριστερής πλευράς της κόμης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

587. Προσωπείο (Πίν. 92)
ΑΜΔ 18827
Ύψ. 0,05 μ.
Πηλός ερυθρωπός (10YR 5/6).
Πρόσωπο ωοειδές με λεπτά χαρακτηριστικά. Τα στόμα αποδίδεται κλειστό και δηλώνεται το άνω χείλος. Μύτη σχετικά χονδροειδώς αποδοσμένη.

Τύπος 3

588. Προσωπείο (Πίν. 92)
ΑΜΔ 18895
Ύψ. 0,05 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6), επίχρισμα πιο σκούρο καστανό. Ίχνη κόκκινου χρώματος στον κότσο και στην αριστερή πλευρά της κόμης.
Η πίσω πλευρά αποτελείται από διαφορετικό κομμάτι πηλού και είναι κυρτή. Στην κορυφή φέρει μεγάλη στρογγυλή οπή ανάρτησης.
Το πρόσωπο είναι ωοειδές. Τα χαρακτηριστικά δεν αποδίδονται με ευκρίνεια, τα μάτια είναι αμυγδαλόσχημα και περιβάλλονται από τοξωτά φρύδια. Ελαφρά διογκωμένα τα μάγουλα, το στόμα μισάνοιχτο (χωρίς οπή). Φορά δακρυόσχημα ενώτια. Τα μαλλιά περιβάλλουν το πρόσωπο χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Στην κορυφή του κεφαλιού αναδεσμός.

589. Προσωπείο
ΑΜΔ 19696
Ύψ. 0,05 μ.
Πηλός ανοιχτός καστανός (7.5YR 6/4) με σκούρο καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος. Δεν έχει οπή ανάρτησης.

590. Προσωπείο (Πίν. 92)
ΑΜΔ 18899
Ύψ. 0,056 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος (5YR 7/8), επίχρισμα σκούρο καστανό. Ίχνη λευκού χρώματος στο κάτω χείλος, στο μέτωπο κτλ.
Παρεμφερής εικονογραφικός τύπος με αριθ. Κατ. 588, αλλά κοίλο. Εκατέρωθεν του σφαιρικού εξάρματος στα μαλλιά έχει δύο στρογγυλές όμοιες οπές ανάρτησης. Οι βόστρυχοι δηλώνονται με έντονες εγχαράξεις (παράλληλες διαγώνιες).

591. Προσωπείο
ΑΜΔ 19260
Ύψ. 0,055 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος κατά τόπους ροδόχρους (5YR 7/6). Επίχρισμα καστανό και ίχνη λευκού χρώματος.
Ίδιος τύπος με αριθ. Κατ. 590. Δηλώνονται με μεγαλύτερη ευκρίνεια τα χαρακτηριστικά του προσώπου.

592. Προσωπείο (Πίν. 92)
ΑΜΔ 18831
Ύψ. 0,056 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος (5YR 7/8) με καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τύπος 4

593. Προσωπείο (Πίν. 93)
ΑΜΔ 18838
Ύψ. 0,073 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6), ίχνη υπόλευκου επιχρίσματος.
Ευρύ πρόσωπο σχεδόν στρογγυλό. Τα μάτια δηλώνονται με εγχάραξη μέσα σε κόγχες χωρίς δήλωση φρυδιών και είναι στρογγυλά. Οπές για τη δήλωση των ρουθουνιών. Το στόμα είναι μισάνοιχτο διαμπερές. Σώζονται και τα δύο ενώτια. Η κόμμωση διαμορφώνεται με παράλληλες εγχαράξεις. Το κεφάλι περιβάλλει στεφάνι που διακοσμείται με σειρά εμβαθύνσεων. Σώζονται και φύλλα που το διακοσμούσαν. Πίσω από το στεφάνι δεν συνεχίζεται η δήλωση της κόμης, αλλά υπάρχει τμήμα ευρύ, όπου και οι δύο σχετικά μεγάλες οπές ανάρτησης.

594. Προσωπείο (Πίν. 93)
ΑΜΔ 18874
Ύψ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6) σκληρός σχετικά καθαρός.
Μία κεντρική στρογγυλή οπή.
Ίδιος τύπος. Σώζεται ακέραιο. Τα μάτια δηλώνονται με αβαθή χάραξη. Σώζεται το δεξί ενώτιο. Φορά στεφάνι που φέρει φύλλα (καρποί δεν φαίνονται) και διακοσμείται με κυκλικές εμβαθύνσεις. Η επιφάνεια είναι πιο καμπύλη από αριθ. Κατ. 595.

595. Προσωπείο (Πίν. 93)
ΑΜΔ 18876
Ύψ. 0,06 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6), σκληρός, καθαρός με καστανό επίχρισμα.
Η πίσω επιφάνεια είναι κοίλη και σχεδόν λεία με καστανό επίχρισμα. Πίσω από το στεφάνι υπάρχουν δύο κυκλικές οπές ανάρτησης. Η μία σώζεται ακέραια.
Σώζεται ακέραιο. Το πρόσωπο είναι ευρύ, ωοειδές. Τα χαρακτηριστικά είναι πολύ αλλοιωμένα. Τα μάτια δηλώνονται με αβαθή χάραξη. Η μύτη σώζεται ακέραια και με δύο οπές αποδίδονται τα ρουθούνια. Το στόμα ανοιχτό δηλώνεται με παραλληλόγραμμη σχισμή. Φορά δακρυόσχημα ενώτια και στεφάνι, το οποίο διακοσμείται με κυκλικές εμβαθύνσεις σε δύο παράλληλες σειρές (έχουν διαμορφωθεί με μυτερό αντικείμενο με στρογγυλή αιχμή) και επίσης με καρπούς και φύλλα.

596. Προσωπείο (Πίν. 93)
ΑΜΔ 18878
Ύψ. 0,076 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού χρώματος.
Σώζεται ακέραιο. Στην κορυφή του κεφαλιού στρογγυλή οπή ανάρτησης ανοιγμένη με εργαλείο.
Το πρόσωπο είναι ωοειδές, το περίγραμμα των ματιών δηλώνεται με αβαθή εγχάραξη, όπως και τα φρύδια. Η μύτη αρκετά μεγάλη με εμβαθύνσεις για τη δήλωση των ρουθουνιών. Το στόμα ανοιχτό με στενόμακρη διαμπερή οπή. Σώζεται το δεξί ενώτιο. Τα μαλλιά είναι χτενισμένα σε πλοκάμους γύρω από κεντρική χωρίστρα. Υπάρχουν κάποιες αποφύσεις στα πλάγια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

597. Προσωπείο
ΑΜΔ 18888
Ύψ. 0,056 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6) με ίχνη λευκού χρώματος.
Έχει μία κεντρική οπή.
Παρεμφερές με το προηγούμενο. Σώζεται αποσπασματικά έως την αρχή της μύτης. Τα μάτια με εγχάραξη αμυγδαλόσχημα. Τα μαλλιά έχουν πεπονοειδή κόμμωση και στη δεξιά πλευρά του κεφαλιού διακοσμείται με φύλλα.

598. Προσωπείο
ΑΜΔ 19258
Τμήμα κόμης. Σώζεται η οπή ανάρτησης.

Τύπος 5

599. Προσωπείο (Πίν. 93)
ΑΜΔ 18892
Ύψος 0,07 μ.
Πηλός κιτρινωπός (7.5YR 8/6), σκληρός με προσμείξεις.
Το πρόσωπο είναι ευρύ, οι οφθαλμοί δηλώνονται με εγχάραξη διπλή: μια ωοειδή για την κόγχη και μια αμυγδαλόσχημη για το μάτι. Η μύτη ελαφρώς μυτερή. Το στόμα ανοιχτό με οπή. Σώζεται μόνο το δεξί ενώτιο. Η κόμη σαν στεφάνι περιβάλλει το πρόσωπο και με μικρές παράλληλες εγχαράξεις δηλώνονται οι πλόκαμοι. Στο πάνω μέρος επίπεδη πλάκα όπου σώζεται μια οπή ανάρτησης. Θα υπήρχε και δεύτερη.

600. Προσωπείο (Πίν. 93)
ΑΜΔ 18894
Ύψος 0,095 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5 YR 7/6).
Συγκολλημένο από τρία κομμάτια, συμπληρωμένο σήμερα. Λείπει τμήμα της δεξιάς παρειάς. Το πρόσωπο είναι ευρύ ωοειδές. Τα μάτια είναι μεγάλα αποδίδονται με εγχαράξεις, το ίδιο και η κόρη. Η μύτη είναι σχετικά μεγάλη και το στόμα ανοιχτό σε μειδίαμα. Δηλώνεται πιθανότατα το αριστερό αυτί, εκτός και αν πρόκειται για ενώτιο. Τα μαλλιά αποδίδονται συμπαγή και πλαισιώνουν το κεφάλι. Στη δεξιά πλευρά σώζεται τμήμα στεφανιού. Το προσωπείο έχει ευρύ άνω μέρος, στο οποίο είναι ανοιγμένες δύο οπές ανάρτησης.

Τύπος 6

601. Προσωπείο (Πίν. 94)
ΑΜΔ 18887
Ύψ. 0,079 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6), καθαρός.
Σώζεται σχεδόν ακέραιο, εκτός από τμήμα της κόμης στο αριστερό μέρος της μορφής, συμπληρωμένο σήμερα. Συγκολλημένο από τέσσερα κομμάτια. Στο πάνω μέρος που ήταν επίπεδο υπάρχουν δύο μικρές οπές ανάρτησης, οι οποίες μάλλον έγιναν με ειδικό εργαλείο γιατί είναι ίδιες και απόλυτα στρογγυλές.
Η πίσω επιφάνεια είναι κοίλη, όχι λεία.
Το πρόσωπο είναι ωοειδές, τα χαρακτηριστικά του δηλώνονται με ευκρίνεια. Τα φρύδια δηλώνονται με πλάγιες ακμές που ορίζουν τα αμυγδαλόσχημα μάτια, των

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

οποίων η κόρη αποδίδεται με εμβάθυνση. Η μύτη είναι αποκεκρουμένη. Το στόμα είναι ανοιχτό και δηλώνεται με κοιλότητα, ενώ πιστά αποδίδεται η διαμόρφωση του άνω χείλους. Τα αυτιά δεν δηλώνονται καθόλου. Πλούσια κόμη περιβάλλει το πρόσωπο σχηματίζοντας ψηλό όγκο πάνω από το σχετικά χαμηλό μέτωπο. Οι βόστρυχοι δηλώνονταν με εγχαράξεις.

Τύπος 7

602. Προσωπείο (Πίν. 94)
ΑΜΔ 18889
Ύψ. 0,064 μ.
Πηλός καθαρός καστανός-πορτοκαλί (5YR 7/6). Επίχρισμα καστανό απολεπισμένο.
Σώζεται ακέραιο. Στην κορυφή του κεφαλιού υπάρχει κυκλική οπή ανάρτησης. Η πίσω επιφάνεια είναι λεία. Φαίνονται τα δακτυλικά αποτυπώματα του κοροπλάστη.
Προσωπείο κωμικού ηθοποιού (γέροντος). Τα μάτια δηλώνονται με εγχαράξεις, χωρίς δήλωση της κόρης, είναι μεγάλα και αμυγδαλόσχημα. Τα φρύδια είναι τοξωτά και συνοφρυωμένα. Το στόμα είναι ανοιχτό, χωρίς διαμπερή σχισμή. Τα ζυγωματικά είναι ελαφρώς διογκωμένα. Το μέτωπο είναι ευρύ, έντονα εξογκωμένο και χωρίς κόμη. Δύο κερατοειδείς αποφύσεις στα πλάγια δηλώνουν πιθανότατα τα αυτιά. Η μορφή έχει μακριά γενειάδα.

Τύπος 8

603. Προσωπείο (Πίν. 94)
ΑΜΔ 18826
Ύψ. 0,06 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6), με καστανό επίχρισμα.
Αποκρουσμένο το αριστερό τμήμα του, συμπληρωμένο σήμερα. Έχει μορφή πλακιδίου από όπου φαίνεται να προβάλλει η μορφή. Στο άνω μέρος του πλακιδίου δύο οπές ανάρτησης έκκεντρα τοποθετημένες.
Ανδρικό προσωπείο κωμικού ηθοποιού. Το μέτωπο είναι ευρύ. Τα μαλλιά, χτενισμένα σε σπείρα, πλαισιώνουν το πρόσωπο. Τα μάτια είναι κομβιόσχημα, ενώ τα ανασηκωμένα φρύδια σχηματίζουν καμπύλες προσδίδοντας συνοφρυωμένη έκφραση στη μορφή. Η μύτη είναι κοντή και επίπεδη, ενώ το στόμα είναι μεγάλο και ανοιχτό, όχι διαμπερές. Η μορφή φέρει γενειάδα.

Τύπος 9

604. Προσωπείο (Πίν. 94)
ΑΜΔ 19003
Ύψ. 0,055 μ.
Πηλός καθαρός μαλακός (7.5YR 6/6).
Δεν είναι τελείως κυρτό στην πίσω όψη. Έχει μια κεντρική οπή ανάρτησης.
Ανδρικό προσωπείο. Τα χαρακτηριστικά του έχουν αποδοθεί με λεπτομέρεια. Στόμα ανοιχτό με οπή. Η γενειάδα έχει τριγωνική απόληξη και αποδίδεται επίπεδη. Φέρει στεφάνι του οποίου σώζεται μόνο το κεντρικό τμήμα.

605. Προσωπείο (Πίν. 94)
ΑΜΔ 19149
Ύψ. 0,035 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 6/6).
Πρόσθια όψη (επίπεδη) ανδρικού προσωπείου μικροσκοπικών διαστάσεων.
Ανδρικό προσωπείο. Τα μάτια αποδίδονται με τη μορφή κομβίων, τα φρύδια σμικτά συνοφρυωμένα. Το στόμα ανοιχτό χωρίς οπή και με τη μορφή πλαισίου αποδίδεται γενειάδα.

Τύπος 10

606. Προσωπείο (;) (Πίν. 94)
ΑΜΔ 18826
Ύψ. 0,036 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος (5YR 7/8) με καστανό τραχύ επίχρισμα.
Η πίσω επιφάνεια αδιαμόρφωτη.
Στην κορυφή της κεφαλής έχει μεγάλη οπή ανάρτησης και εκατέρωθεν εγχάραξη που μοιράζει στα δύο την επιφάνεια.
Ανδρικό μικρογραφικό προσωπείο. Η κόμη περιβάλλει το κεφάλι με τη μορφή στεφάνης. Τα μάτια δηλώνονται με εγχάραξη και είναι αμυγδαλόσχημα, χείλη με μειδίαμα. Σώζονται οι παλάμες εκατέρωθεν των χειλιών σαν να τσιμπάει τα μάγουλά του. Με πολύ επιμελημένη εγχάραξη διακρίνονται τα δάχτυλα.

Τύπος 11

607. Προσωπείο (;) (Πίν. 94)
ΑΜΔ 18869
Ύψ. 0,065 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (5YR 6/6) με πολλά εγκλείσματα. Τμήμα της δεξιάς πλευράς είναι άψητο. Κατά τόπους υπόλευκο επίχρισμα.
Κοίλο γυναικείο προσωπείο ή κεφάλι μεγάλων διαστάσεων συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι αλλοιωμένα. Τα μαλλιά περιβάλλουν το πρόσωπο και φορά στεφάνι χαμηλό με δύο σφαιρικά εξάρματα στο κέντρο.

Τύπος 12

608. Προσωπείο (;) (Πίν. 94)
ΑΜΔ 18882
Ύψ. 0,049 μ.
Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος (7.5YR 7/6-6/6), επίχρισμα σκούρο.
Η πίσω όψη είναι αδιαμόρφωτη αλλά έχει τη μορφή δακτυλίου περιμετρικά και άφηνε άνοιγμα για το λαιμό.
Πήλινο προσωπείο (;). Τα χαρακτηριστικά είναι πολύ αλλοιωμένα. Μόνο η μύτη προβάλλει και το στόμα φαίνεται ότι ήταν πολύ μικρό. Το πρόσωπο είναι μακρόστενο. Η κόμη αποδίδεται σαν ενιαία μάζα που περιβάλλει σαν στεφάνι το πρόσωπο.

Τύπος 13

609. Προσωπείο (Πίν. 95)
ΑΜΔ 18821
Ύψ.ς 0,115 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ανοικτός κόκκινος (2.5 YR 6/6), με ίχνη καύσης στη γενειάδα και στη μύτη. Αποκρουσμένο τμήμα της δεξιάς πλευράς. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Η πίσω επιφάνεια είναι κοίλη και ελλιπής.
Προσωπείο ώριμης ανδρικής μορφής που φέρει ψηλό στέμμα με τριγωνικές απολήξεις και κοίλη την άνω επιφάνεια. Η μορφή είναι αυστηρή. Τα μάτια χαράσσονται βαθιά, τα φρύδια είναι τοξωτές ακμές. Τα μάγουλα δηλώνονται διογκωμένα. Το στόμα είναι μισάνοιχτο και περιβάλλεται από κοντή γενειάδα που δηλώνεται με εμβαθύνσεις. Ανατομικά αποδίδεται και ο λοβός και το επάνω αριστερό μέρος του αυτιού που δεν σώζεται ακέραιο. Η μορφή κάτω από το στέμμα φέρει στεφάνι (;) και κάτω από αυτό στο αριστερό μέρος του μετώπου έχει στρογγυλό κομβίο.

Ν. ΖΩΟΜΟΡΦΑ

ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΑ

Χειροποίητα

Τύπος 1. Περιστέρια με κλειστές φτερούγες

610. Περιστέρι (Πίν. 95)
ΑΜΔ 18761
Ύψ. 0,06, μήκ. 0,077 μ. Διαμπερής κυκλική οπή[1], διάμ. 0,005 μ.
Πηλός ανοιχτός καστανός (7.5YR 6/4) με εγκλείσματα και ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Ειδώλιο περιστεριού. Σώζεται ακέραιο, αποκρουσμένο μόνον το ράμφος. Το σώμα είναι ατρακτοειδές και απολήγει σε οριζόντια ουρά πεπλατυσμένη, με καμπύλο περίγραμμα. Ο λαιμός είναι συμπαγής, στο κεφάλι δεν δηλώνεται καμία ανατομική λεπτομέρεια. Η κοιλιά είναι κυρτή. Οι φτερούγες είναι αμυγδαλόσχημες και δηλώνονται με εγχάραξη. Με πρόσθετες παραλληλόγραμμες λωρίδες πηλού αποδίδονται οι απολήξεις τους που εφάπτονται πάνω από την ουρά. Τα πόδια έχουν τριγωνικό σχήμα και ανάμεσά τους έχει διανοιχθεί η οπή.

611. Περιστέρι
ΑΜΔ 18757
Ύψ. 0,054, μήκ. 0,08 μ. Ωοειδείς οπές, όχι διαμπερείς και όχι διανοιγμένες με ακρίβεια.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6), σκληρός με μικρές προσμείξεις. Καστανό επίχρισμα απολεπισμένο και ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Ίδιος τύπος. Αποκρουσμένη η άκρη του ράμφους. Το ένα πόδι τώρα συμπληρωμένο.

612. Περιστέρι (Πίν. 95)
ΑΜΔ 18762
Ύψ. 0,055, μήκ. 0,082 μ. Διαμπερής κυκλική οπή διανοιγμένη με εργαλείο, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/8-6/6), μαλακός χωρίς προσμείξεις. Καστανό επίχρισμα και ίχνη υπόλευκου.
Ίδιος τύπος. Σώζεται ακέραιο με εξαίρεση την απόληξη των φτερούγων. Το κεφάλι σφαιρικό, το ράμφος τριγωνικό μυτερό.

[1] Με τον όρο διαμπερής οπή εννοούμε ότι το ειδώλιο φέρει μια οπή στο πάνω και μια στο κάτω μέρος του σώματος του πτηνού, οι οποίες βρίσκονται στην ίδια ευθεία και διαπερνούν τον κορμό του ειδωλίου. Στην αντίθετη περίπτωση θεωρούνται δύο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

613. Περιστέρι
ΑΜΔ 18729
Ύψ. 0,055, μήκ. 0,078 μ. Ελλειψοειδής οπή, μεγάλη, όχι διαμπερής.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), με εγκλείσματα. Σκούρο καστανό επίχρισμα και έντονα ίχνη λευκού επιχρίσματος στο λαιμό και στο άνω μέρος του κορμού.
Ίδιος τύπος. Λείπει το ράμφος και η απόληξη των φτερούγων. Τα πόδια είναι ογκώδη.

614. Περιστέρι (Πίν. 96)
ΑΜΔ 18774
Ύψ. 0,06, μήκ. 0,08 μ. Διαμπερής οπή, κυκλική επάνω (0,07 μ.), ελλειψοειδής κάτω (0,09 μ.).
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), σκληρός, καθαρός.
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν τα πόδια (διακρίνεται μόνον η αρχή τους), το ράμφος, η δεξιά απόληξη της ουράς και τμήμα του κορμού (στην περιοχή απόληξης της αριστερής φτερούγας). Από τα σπασίματα φαίνεται ότι ήταν κοίλο εσωτερικά. Οι φτερούγες είναι σχεδόν ισομεγέθεις και δηλώνονται με εγχάραξη, όχι ιδιαίτερα έντονη.

615. Περιστέρι (Πίν. 96)
ΑΜΔ 19048
Ύψ. 0.05, μήκ. 0,089 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,007 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6), με εγκλείσματα. Η επιφάνεια του ειδωλίου δεν είναι λεία.
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια, διατηρείται αποσπασματικά. Κοίλο εσωτερικά. Αποκρουσμένο το ράμφος. Λείπει το κάτω μέρος της κοιλιάς. Η αριστερή φτερούγα δηλώνεται με βαθύτερη εγχάραξη και πιο παχιά. Ο λαιμός του είναι ευρύς και στο άνω μέρος καμπυλώνει για τη δήλωση του κεφαλιού. Στην εσωτερική πλευρά του ειδωλίου και γύρω από την οπή φαίνονται τα τμήματα του πηλού που υποχώρησαν στην προσπάθεια διάνοιξής της.

616. Περιστέρι (Πίν. 96)
ΑΜΔ 18733
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,08 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,007 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/4-6/6).
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Κοίλο εσωτερικά. Η αριστερή φτερούγα έχει τώρα συμπληρωθεί. Λείπουν το ράμφος και τα πόδια (στην κάτω δεξιά πλευρά υπάρχει κυκλικό αποτύπωμα που δηλώνει το σημείο συγκόλλησης του ποδιού) και οι απολήξεις των φτερούγων. Η αριστερή φτερούγα είχε πολύ μεγαλύτερο όγκο από τη δεξιά. Η ουρά είναι ελαφρώς ανασηκωμένη στην αριστερή πλευρά.

617. Περιστέρι (Πίν. 96)
ΑΜΔ 19045
Ύψ. 0,065, μήκ. 0,07 μ. Διαμπερής κυκλική οπή διανοιγμένη με εργαλείο, διάμ. 0,006 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6), σκληρός καθαρός. Καμένος ο πυρήνας στην ουρά. Ανομοιογενής η όπτηση.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το αριστερό πόδι, το ράμφος και η ουρά. Η επιφάνεια στην περιοχή της κοιλιάς δεν είναι λεία. Η αριστερή φτερούγα είναι ελαφρώς πιο παχιά και διατηρείται το πρόσθετο κομμάτι πηλού για την απόληξή της.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

618. Περιστέρι (Πίν. 97)
ΑΜΔ 18809
Ύψ. 0,055, μήκ. 0,065 μ. Διαμπερής κυκλική οπή διανοιγμένη με εργαλείο, διάμ. 0,007 μ.
Πηλός μαύρος (5YR 4/2).
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, τα πόδια και η ουρά. Ελαφρώς πιο παχιά η αριστερή φτερούγα. Διατηρούνται τα πρόσθετα κομμάτια πηλού για την απόληξή της.

619. Περιστέρι (Πίν. 97)
ΑΜΔ 18811
Ύψ. 0,067, μήκ. 0,076 μ. Οπή κυκλική όχι απόλυτα διαμπερής, διάμ. 0,006 μ. Η προσπάθεια για τη διάνοιξή της δεν έχει γίνει κατακόρυφα, αλλά από το λαιμό προς τα κάτω.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), σχετικά καθαρός.
Ίδιος τύπος. Κακή διατήρηση, διακρίνονται δαχτυλικά αποτυπώματα γύρω από την οπή στο άνω μέρος. Λείπουν το ράμφος, το αριστερό πόδι και η απόληξη της ουράς. Ο λαιμός του είναι ψηλός και ευρύς, όπως στο αριθ. Κατ. 615. Οι φτερούγες είναι σχεδόν ισοπαχείς.

620. Περιστέρι (Πίν. 97)
ΑΜΔ 18814
Ύψ. 0,063, μήκ. 0,075 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,006 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6). Ίχνη υπόλευκου επιχρίσματος στο λαιμό κοντά στην οπή.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, η ουρά, οι απολήξεις των φτερούγων και το αριστερό πόδι. Διατηρείται τμήμα από το πρόσθετο κομμάτι πηλού της δεξιάς φτερούγας. Με βαθιές εγχαράξεις αποδίδονται οι φτερούγες, αισθητά πιο παχιά η αριστερή.

621. Περιστέρι (Πίν. 97)
ΑΜΔ 18796
Ύψ. 0,06, μήκ. 0,07 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,007 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος. Λείπουν η απόληξη της ουράς και των φτερούγων, το ράμφος και το δεξί πόδι. Συγκολλημένο το αριστερό. Ο λαιμός είναι κοντός και κλίνει προς τα αριστερά. Το κεφάλι είναι λεπτό. Αισθητά πιο παχιά η αριστερή φτερούγα, διαμορφώνεται με πολύ βαθιά εγχάραξη.

622. Περιστέρι (Πίν. 98)
ΑΜΔ 18767
Ύψ. 0,063, μήκ. 0,065 μ. Διαμπερής κυκλική οπή διανοιγμένη με εργαλείο, διάμ.0,006 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6). Στην αριστερή πλευρά μαύρος με ανοιχτό καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, το δεξί πόδι και η ουρά. Πιο παχιά η αριστερή φτερούγα. Ο λαιμός πιο κοντός και παχύς στη δεξιά πλευρά.

623. Περιστέρι (Πίν. 98)
ΑΜΔ 18710
Ύψ. 0,06, μήκ. 0,063 μ. Διαμπερής κυκλική οπή διανοιγμένη με εργαλείο, διάμ. 0,005 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ανοιχτός καστανός (5YR 7/6). Σκούρο καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος και η ουρά.

624. Περιστέρι (Πίν. 98)
ΑΜΔ 18722
Ύψ. 0,04, μήκ. 0,065 μ. Διαμπερής οπή, διάμ. 0,01 (πάνω) και 0,007 μ. (κάτω).
Πηλός τεφρόχρωμος (7.5YR 5/2-5/4), καμένος.
Ίδιος τύπος. Λείπουν ο λαιμός και τα πόδια. Διατηρείται τμήμα από το πρόσθετο κομμάτι πηλού για την απόληξη των φτερούγων.

625. Περιστέρι (Πίν. 98)
ΑΜΔ 18781
Ύψ. 0,04, μήκ. 0,05 μ. Διαμπερής οπή, διάμ. 0,01 μ. (πάνω ωοειδής), 0,08 μ. (κάτω πιο κυκλική).
Πηλός τεφρόχρωμος, καμένος (7.5YR 3/1), όπως 18722.
Ίδιος τύπος. Λείπουν ο λαιμός, η απόληξη της ουράς και το αριστερό πόδι. Οι φτερούγες διαμορφώνονται με πολύ έντονες εγχαράξεις.

626. Περιστέρι (Πίν. 99)
ΑΜΔ 18758
Ύψ. 0,064, μήκ. 0,07 μ. Διαμπερής οπή, διάμ. 0,007 μ. (πάνω), 0,006 μ. (κάτω). Έχει διανοιχθεί με φορά από το λαιμό λοξά προς τα κάτω. Έχουν απομείνει τρίμματα του πηλού.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), τραχύς με εγκλείσματα.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, η απόληξη της δεξιάς φτερούγας, η ουρά και το αριστερό πόδι. Πιο παχιά η αριστερή φτερούγα.

627. Περιστέρι (Πίν. 99)
ΑΜΔ 18778
Ύψ. 0,06, μήκ. 0,078 μ. Οπή όχι διαμπερής, διάμ. 0,07 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6), σκληρός καθαρός. Ανοιχτό καστανό επίχρισμα και ίχνη κόκκινου χρώματος στην ένωση της φτερούγας με την απόληξή της.
Ίδιος τύπος. Αποκρουσμένο μέρος της δεξιάς παρειάς του κεφαλιού. Λείπουν το δεξί πόδι, το ράμφος, η αριστερή φτερούγα και η απόληξη της δεξιάς. Οι φτερούγες δηλώνονται με έντονη και βαθιά εγχάραξη, πιο παχιά η αριστερή.

628. Περιστέρι (Πίν. 99)
ΑΜΔ 18724
Ύψ. 0,065, μήκ. 0,07 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,004 (πάνω) και 0,005 μ. (κάτω).
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), καθαρός.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, η ουρά και το αριστερό πόδι. Συγκολλημένο το δεξί πόδι και ελαφρώς αποκρουσμένο στην απόληξή του. Ο λαιμός είναι λεπτός. Βαθιά εγχάραξη για την αριστερή φτερούγα και σχεδόν λεία η επιφάνεια στο άνω μέρος του κορμού.

629. Περιστέρι (Πίν. 99)
ΑΜΔ 18711
Ύψ. 0,035, μήκ. 0,065 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός καστανός ανοιχτός (7.5YR 6/4), καθαρός.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ίδιος τύπος. Συγκολλημένη η ουρά. Λείπουν ο λαιμός και τα πόδια. Πιο παχιά η αριστερή φτερούγα. Διατηρούνται οι αρχές των πρόσθετων λωρίδων πηλού για την απόληξη των φτερούγων.

630. Περιστέρι (Πίν. 100)
ΑΜΔ 18791
Ύψ. 0,055, μήκ. 0,065 μ. Οπές σχεδόν τετράπλευρες, όχι διαμπερείς, μήκ. 0,008 μ. Έχουν μείνει τα τρίμματα του πηλού.
Πηλός καστανός (5YR 5/4). Ίχνη υπόλευκου επιχρίσματος.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, η ουρά και τα πόδια. Ελαφρώς πιο παχιά η αριστερή φτερούγα. Διατηρείται μέρος από τα πρόσθετα κομμάτια πηλού για την απόληξη των φτερούγων.

631. Περιστέρι (Πίν. 100)
ΑΜΔ 18800
Ύψ. 0,06, μήκ. 0,065 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,006 μ.
Πηλός ανοιχτός καστανός (7.5YR 6/4).
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν τα πόδια και η ουρά.
Έχει μια μικρή οπή μπροστά στη βάση του λαιμού που δεν είναι σαφές αν υπήρχε ή αν προέκυψε από τα σπασίματα.

632. Περιστέρι (Πίν. 100)
ΑΜΔ 18799
Ύψ. 0,055, μήκ. 0,062 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,006 μ.
Πηλός κιτρινωπός (10YR 7/6), με εγκλείσματα. Καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος. Λείπουν τα πόδια και η ουρά. Διατηρείται το ράμφος, το οποίο είναι μεγάλο και μυτερό. Η αριστερή φτερούγα ελαφρώς πιο παχιά.

633. Περιστέρι (Πίν. 100)
ΑΜΔ 18766
Ύψ. 0,06, μήκ.0,069 μ. Οπή (κάτω), διάμ. 0,005 μ. Στο άνω μέρος μόνο κυκλική εμβάθυνση.
Πηλός κιτρινωπός (10YR 7/6). Καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος. Αποκρουσμένο τμήμα του δεξιού ποδιού. Λείπουν το αριστερό πόδι, η ουρά, μέρος από τις φτερούγες (από την αριστερή η απόληξή της και από τη δεξιά όλο το πρόσθετο κομμάτι). Η αριστερή φτερούγα ελαφρώς πιο παχιά. Διατηρείται το ράμφος που έχει σχήμα παραλληλόγραμμο.

634. Περιστέρι (Πίν. 100)
ΑΜΔ 18760
Ύψ. 0,055, μήκ. 0,061 μ. Οπή (κάτω), διάμ. 0,004 μ. Στο άνω μέρος μόνο μικρή κυκλική εμβάθυνση.
Πηλός καμένος (7.5YR 5/4).
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, η ουρά και τα πόδια.

635. Περιστέρι (Πίν. 101)
ΑΜΔ 18972
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,073 μ. Κυκλική οπή (πάνω), διάμ. 0,006 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6). Ίχνη μαύρου χρώματος στο λαιμό.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Συμπαγές. Λείπουν η άκρη της ουράς και των φτερούγων και τα πόδια. Λαιμός ψηλός. Η αριστερή φτερούγα είναι πιο παχιά.

636. Περιστέρι (Πίν. 101)
ΑΜΔ 18737
Ύψ. 0,06, μήκ. 0,067 μ. Διαμπερής οπή, όχι απόλυτα κυκλική, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6), σκληρός με εγκλείσματα. Καμένη η δεξιά πλευρά του, ανομοιόμορφη όπτηση.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος και η ουρά. Πολύ παχιά η αριστερή φτερούγα, με κλίση προς τα δεξιά ο λαιμός.

637. Περιστέρι (Πίν. 101)
ΑΜΔ 18816
Ύψ. 0,055, μήκ. 0,063 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), κατά τόπους μαύρος.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, τα πόδια και η απόληξη της ουράς. Περίπου ισομεγέθεις οι φτερούγες, όμως η αριστερή χαράσσεται πιο χαμηλά. Στη βάση εκεί από όπου έχουν αποκολληθεί τα πόδια στρογγυλά μαύρα σημάδια.

638. Περιστέρι (Πίν. 101)
ΑΜΔ 19255
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,045 μ. Η οπή φαίνεται μεγάλη, αλλά λόγω του σπασίματος δεν μπορεί να υπολογιστεί.
Πηλός καμένος (7.5YR 5/2).
Ίδιος τύπος. Λείπουν το κεφάλι, τα πόδια, η ουρά. Πιο παχιά η αριστερή φτερούγα.

639. Περιστέρι (Πίν. 101)
ΑΜΔ 18815
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,068 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,007 μ. (πάνω), 0,005 μ. (κάτω).
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), με μικροσκοπικά εγκλείσματα.
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Αποκρουσμένο τμήμα του κεφαλιού, οι απολήξεις των φτερούγων, τμήμα της ουράς και το αριστερό πόδι. Πιο ψηλά χαραγμένη η δεξιά φτερούγα, περίπου ισοπαχείς.

640. Περιστέρι (Πίν. 101)
ΑΜΔ 19671
Ύψ. 0,042, μήκ. 0,055 μ. Οπή, διάμ. 0,005 (πάνω), 0,007 μ. (κάτω).
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4).
Ίδιος τύπος. Σώζεται μόνο ο κορμός. Σπασμένο στη βάση του λαιμού και έτσι φαίνεται πως ήταν κοίλο εσωτερικά. Διακρίνεται η αριστερή άκρη της φτερούγας.

641. Περιστέρι
ΑΜΔ 18705
Ύψ. 0,052, μήκ. 0,058 μ. Οπή κυκλική. Στο άνω μέρος υπάρχουν εσωτερικά κατάλοιπα πηλού. Δεν έχει διανοιχθεί ολοκληρωτικά.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος. Αποκρουσμένη η άκρη της φτερούγας. Λείπει η ουρά. Λαιμός παχύς και κοντός. Πιο παχιά η αριστερή φτερούγα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

642. Περιστέρι (Πίν. 102)
ΑΜΔ 18712
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,07 μ. Διαμπερής κυκλική οπή διανοιγμένη με εργαλείο, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6).
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένος ο λαιμός. Λείπουν το ράμφος, τα πόδια, η απόληξη της ουράς και των φτερούγων.

643. Περιστέρι (Πίν. 102)
ΑΜΔ 19066
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,065 μ. Οπή κυκλική, διάμ. 0,003 μ. (πάνω), 0,005 μ. (κάτω).
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, τα πόδια, η ουρά και οι απολήξεις των φτερούγων.

644. Περιστέρι (Πίν. 102)
ΑΜΔ 19065 (
Ύψ. 0,048, μήκ. 0,05 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,006 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο. Λείπουν τα πόδια, το ράμφος, η ουρά και οι απολήξεις των φτερούγων.

645. Περιστέρι (Πίν. 102)
ΑΜΔ 18723
Ύψ. 0,04, μήκ. 0,045 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος. Σώζεται μόνον ο κορμός.

646. Περιστέρι (Πίν. 102)
ΑΜΔ 18738
Ύψ. 0,035, μήκ. 0,039 μ. Οπές όχι διαμπερείς, διάμ. 0,003 μ. (πάνω), 0,004 μ. (κάτω). Έχουν απομείνει τρίμματα του πηλού.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4).
Ίδιος τύπος. Σώζεται μόνον ο κορμός.

647. Περιστέρι (Πίν. 102)
ΑΜΔ 18754
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,052 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, οι φτερούγες, η ουρά και το δεξί πόδι.

648. Περιστέρι (Πίν. 103)
ΑΜΔ 19677
Ύψ. 0,039, μήκ. 0,04 μ. Κυκλικές οπές, όχι διαμπερείς, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6). Μεγάλο έγκλεισμα και άλλα μικρότερα.
Ίδιος τύπος.. Σώζεται μόνον ο κορμός και τα δύο πόδια.

649. Περιστέρι (Πίν. 103)
ΑΜΔ 18750
Ύψ. 0,035, μήκ. 0,075 μ. Οπή διαμπερής, διάμ. 0,004 μ., αλλά στην προσπάθεια να την ανοίξουν έχει στρογγυλό περίγραμμα μεγαλύτερο στο άνω μέρος.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), σκληρός με εγκλείσματα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ίδιος τύπος. Σώζεται μόνον ο κορμός.

650. Περιστέρι (Πίν. 103)
ΑΜΔ 18709
Ύψ. 0,056, μήκ. 0,058 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,006 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), με εγκλείσματα. Ίχνη μαύρου χρώματος στο λαιμό και κόκκινου στην άκρη του αριστερού ποδιού.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος και η ουρά. Λίγο πιο παχιά η αριστερή φτερούγα. Διατηρείται τμήμα του πρόσθετου κομματιού πηλού για την απόληξη της δεξιάς φτερούγας.

651. Περιστέρι
ΑΜΔ 18793
Ύψ. 0,056, μήκ. 0,057 μ. Διαμπερής ωοειδής οπή, διάμ. 0,008 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), τεφρόχρωμος στις φτερούγες.
Ίδιος τύπος. Λείπουν τα πόδια και η ουρά. Ράμφος μυτερό.

652. Περιστέρι (Πίν. 103)
ΑΜΔ 18786
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,06 μ. Κυκλικές οπές, όχι διαμπερείς, διάμ. 0,008 μ. Έχουν απομείνει τρίμματα του πηλού.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6). Καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος. Λείπουν η ουρά και το αριστερό πόδι. Μακρύ μυτερό ράμφος.

653. Περιστέρι (Πίν. 103)
ΑΜΔ 19052
Ύψ. 0,03, μήκ. 0,045 μ. Διαμπερής ωοειδής οπή διανοιγμένη χωρίς προσοχή, διάμ. 0,007 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), μαύρος κατά τόπους στην κάτω επιφάνεια.
Ίδιος τύπος. Σώζεται μόνον ο κορμός και η αρχή της ουράς. Διατηρείται τμήμα του πρόσθετου κομματιού πηλού για την απόληξη της αριστερής φτερούγας.

654. Περιστέρι (Πίν. 104)
ΑΜΔ 18804
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,075μ. Οπές όχι διαμπερείς, διάμ. 0,009 μ. (πάνω), 0,004 μ. (κάτω).
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6). Ίχνη καστανού και λευκού επιχρίσματος.
Ίδιος τύπος. Λείπουν η άκρη του ράμφους, το δεξί πόδι, και οι απολήξεις των φτερούγων. Η αριστερή με πολύ βαθιά εγχάραξη στο άνω μέρος. Η διάνοιξη της οπής στο άνω μέρος έχει προκαλέσει σπάσιμο του ειδωλίου.

655. Περιστέρι (Πίν. 104)
ΑΜΔ 19060
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,061. Οπές όχι διαμπερείς, διάμ. 0,003 μ. (πάνω) και 0,004 μ. (κάτω).
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, η ουρά και τα πόδια.

656. Περιστέρι (Πίν. 104)
ΑΜΔ 18747
Ύψ. 0,045, μήκ. 0,076 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,004 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος ανοιχτός (5YR 6/4-6/6), καθαρός. Καστανό επίχρισμα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ίδιος τύπος. Πιο ραδινό το σώμα, ο λαιμός λεπτότερος και ελαφρά πιο προτεταμένος. Λείπουν το ράμφος, τμήμα της αριστερής παρειάς του κεφαλιού, οι απολήξεις των φτερούγων και τα πόδια.

657. Περιστέρι (Πίν. 104)
ΑΜΔ 18812
Ύψ. 0,04, μήκ. 0,077 μ. Κυκλική οπή μόνο στο άνω μέρος, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6). Κατά τόπους μαύρος (κεφάλι) και ίχνη λευκού επιχρίσματος.
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν το ράμφος και τα πόδια.

658. Περιστέρι
ΑΜΔ 18768
Ύψ. 0,035, μήκ. 0,066 μ. Κυκλική εμβάθυνση άνω μέρος, διάμ. 0,004 μ.
Πηλός ανοιχτός καστανός (7.5YR 7/6). Σκούρο καστανό επίχρισμα και ίχνη λευκού.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, τα πόδια και οι απολήξεις των φτερούγων.

659. Περιστέρι
ΑΜΔ 18753
Ύψ. 0,045, μήκ. 0,049 μ. Οπές όχι διαμπερείς, διάμ. 0,003 (πάνω), 0,004 μ. (κάτω.)
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος. Λείπουν τα πόδια, το ράμφος, οι άκρες των φτερούγων και η ουρά.

660. Περιστέρι
ΑΜΔ 18776
Ύψ. 0,04, μήκ. 0,065 μ. Οπές, όχι διαμπερείς, διάμ. 0,004 μ. (πάνω), 0,003 μ. (κάτω). Αυτή στο κάτω μέρος είναι κάπως έκκεντρα τοποθετημένη προς τα πίσω.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6), καθαρός.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, η απόληξη των φτερούγων, τα πόδια και τμήμα της ουράς. Κοίλο εσωτερικά με τρίμματα πηλού από τη διάνοιξη των οπών στήριξης.

661. Περιστέρι
ΑΜΔ 17825
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,062 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν τα πόδια, η ουρά, το ράμφος και οι απολήξεις των φτερούγων.

662. Περιστέρι (Πίν. 104)
ΑΜΔ 18730
Ύψ. 0,056, μήκ. 0,071 μ. Οπή κυκλική στο κάτω μέρος, διάμ. 0,005 μ., όχι ακριβώς ανάμεσα στα πόδια, αλλά προς την ουρά.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Λείπουν τα πόδια και οι άκρες των φτερούγων, οι οποίες εφάπτονται, και το ράμφος. Το σώμα είναι πιο παχύ. Ο λαιμός είναι λεπτός.

663. Περιστέρι
ΑΜΔ 18728

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ύψ. 0,03, μήκ. 0,06 μ. Κυκλική οπή στο κάτω μέρος, διανοιγμένη με εργαλείο, διάμ. 0,005 μ. Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος. Λείπουν ο λαιμός, η άκρη της ουράς που θα είχε καμπύλο περίγραμμα, και τα πόδια. Διατηρούνται και τα πρόσθετα τμήματα πηλού, τα οποία εφάπτονται. Όπως και στο αριθ. Κατ. 662, η οπή δεν είναι ανάμεσα στα πόδια, αλλά προς την ουρά.

664. Περιστέρι (Πίν. 104)
ΑΜΔ 18721
Ύψ. 0,06, μήκ. 0,078 μ.
Πηλός ρόδινος-ανοιχτός καστανός (7.5YR 7/4-6/4). Σκούρο καστανό επίχρισμα, κατά τόπους απολεπισμένο.
Ίδιος τύπος. Σώζεται ακέραιο εκτός από την απόληξη των φτερούγων. Ελαφρά πιο λεπτός ο λαιμός και το κεφάλι, ράμφος μυτερό και λεπτό.

665. Περιστέρι (Πίν. 105)
ΑΜΔ 18734
Ύψ. 0,042, μήκ. 0,063 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6). Ίχνη καστανού επιχρίσματος.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, η ουρά, οι απολήξεις των φτερούγων και τα πόδια. Οι φτερούγες είναι ισοπαχείς. Έχουν διασωθεί και στις δύο πλευρές τμήματα από τα πρόσθετα κομμάτια πηλού για την απόληξη των φτερούγων.

666. Περιστέρι
ΑΜΔ 18879
Ύψ. 0,038, μήκ. 0,05 μ.
Πηλός καστανός (5YR 7/3).
Ίδιος τύπος. Λείπουν το κεφάλι, η ουρά και τα πόδια.

667. Περιστέρι (Πίν. 105)
ΑΜΔ 18731
Ύψ. 0,043, μήκ. 0,066 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), με πολλά εγκλείσματα.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το κεφάλι, τα πόδια, η απόληξη της δεξιάς φτερούγας και τμήμα της ουράς. Οι φτερούγες ισοπαχείς, λίγο πιο χαμηλωμένη η δεξιά.

668. Περιστέρι (Πίν. 105)
ΑΜΔ 18732
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,061 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), με εγκλείσματα.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το κεφάλι, η ουρά και τα πόδια. Ο λαιμός είναι δυσανάλογα κοντός και λεπτός. Η αριστερή φτερούγα πιο ογκώδης, η δεξιά πιο ατροφική. Στο κάτω μέρος έχουν μείνει τα σημάδια στο σημείο που είχαν προσαρτηθεί τα πόδια.

669. Περιστέρι
ΑΜΔ 18739
Ύψ. 0,036, μήκ. 0,046 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος. Λείπουν ο λαιμός και η ουρά. Διατηρείται μέρος από τα πρόσθετα κομμάτια πηλού για τη δήλωση της απόληξης των φτερούγων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

670. Περιστέρι
ΑΜΔ 18727
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,045 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), πυρήνας μαύρος.
Ίδιος τύπος. Ο λαιμός είναι ψηλός. Λείπουν ο μισός κορμός και τα πόδια.

671. Περιστέρι
ΑΜΔ 18748
Ύψ. 0,035, μήκ. 0,056 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6). Ο πυρήνας είναι καμένος, όπως φαίνεται στο λαιμό, στα σημάδια που άφησαν τα αποκολλημένα πόδια και η αποκρουσμένη δεξιά φτερούγα.
Ίδιος τύπος. Έχει συγκολληθεί η ουρά, αποκρουσμένη η απόληξή της. Λείπουν ο λαιμός και τα πόδια.

672. Περιστέρι
ΑΜΔ 18744
Ύψ. 0,035, μήκ. 0,05 μ.
Πηλός ανοιχτός κόκκινος (2.5YR 6/6).
Ίδιος τύπος. Διατηρείται μόνον ο κορμός.

673. Περιστέρι (Πίν. 105)
ΑΜΔ 18751
΄Υψ. 0,054, μήκ. 0,067 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος. Λείπουν η ουρά, τα πόδια και το ράμφος. Η επιφάνειά του στο άνω μέρος είναι λεία. Η κοιλιά του είναι πιο στρουμπουλή στη δεξιά πλευρά. Με βαθιά εγχάραξη δηλώνεται η αριστερή φτερούγα, με λεπτή εγχάραξη η δεξιά, σχεδόν δεν αλλοιώνει το περίγραμμα.

674. Περιστέρι (Πίν. 105)
ΑΜΔ 18752
Ύψ. 0,06, μήκ. 0,075 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), με πολλά μικρά πετραδάκια.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος, η ουρά και τα πόδια. Η αριστερή φτερούγα πιο παχιά, η δεξιά με αβαθή σχεδόν εγχάραξη.

675. Περιστέρι (Πίν. 106)
ΑΜΔ 18714
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,055 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος. Λείπουν η ουρά, τα πόδια και το ράμφος. Οι φτερούγες δηλώνονται αρκετά έξεργα.

676. Περιστέρι
ΑΜΔ 19257
Ύψ. 0,045, μήκ. 0,055 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6).
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν ο λαιμός, η απόληξη της ουράς, τμήμα του δεξιού ποδιού. Πιο παχιά η αριστερή φτερούγα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

677. Περιστέρι (Πίν. 106)
ΑΜΔ 18802
Ύψ. 0,068, μήκ. 0,073 μ.
Πηλός ωχροκίτρινος (7.5YR 6/2-6/4). Καστανό και υπόλευκο επίχρισμα στο λαιμό, στις φτερούγες και ανάμεσα στα πόδια.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος και η απόληξη της ουράς. Οι φτερούγες του είναι ισομεγέθεις και ισοϋψείς. Τα πρόσθετα κομμάτια για την απόληξη της φτερούγας είναι παραλληλόγραμμα και αρκετά μικρά για το μέγεθος του πτηνού.

678. Περιστέρι
ΑΜΔ 19204
Ύψ. 0,034, μήκ. 0,049 μ.
Πηλός κοκκινωπός καστανός (5YR 6/4), σχετικά καθαρός. Ίχνη καύσης στην ουρά.
Ίδιος τύπος. Σώζεται μόνον ο κορμός και η αρχή της ουράς.

679. Περιστέρι (Πίν. 106)
ΑΜΔ 18798
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,061 μ.
Πηλός κιτρινωπός κόκκινος (5YR 5/6) στο ύψος του λαιμού καμένος. Ίχνη λευκού επιχρίσματος στο κεφάλι και στην αναδίπλωση της αριστερής φτερούγας.
Ίδιου τύπου. Σώμα παχουλό, λαιμός λεπτός και προτεταμένος. Λείπουν η ουρά και τα πόδια.

680. Περιστέρι (Πίν. 106)
ΑΜΔ 18773
Ύψ. 0,049, μήκ. 0,067 μ.
Πηλός ανοιχτός καστανός (5YR 7/6). Καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το αριστερό πόδι, η απόληξη της δεξιάς φτερούγας και το ράμφος. Η φτερούγα λεπταίνει έντονα προς την άκρη.

681. Περιστέρι
ΑΜΔ 18715
Ύψ. 0,04, μήκ. 0,061 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από τρία κομμάτια. Λείπουν το ράμφος, τα πόδια και τμήμα της ουράς. Το σώμα δεν λεπταίνει στην άκρη του και ενώνεται κατευθείαν με την πλατιά καμπύλη ουρά.

682. Περιστέρι
ΑΜΔ 18810
Μήκ. 0,07 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Παρεμφερές. Ο λαιμός είναι προτεταμένος ευθεία προς τα εμπρός. Λείπουν το ράμφος, τα πόδια και η ουρά. Η αριστερή φτερούγα είναι πιο παχιά.

683. Περιστέρι
ΑΜΔ 19064
Μήκ. 0,07 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Πηλός ανοιχτός κόκκινος (2.5YR 6/6). Ίχνη λευκού επιχρίσματος στις αναδιπλώσεις των φτερούγων.
Ίδιος τύπος με αριθ. Κατ. 682. Ο λαιμός είναι προτεταμένος και η ουρά έχει έντονη κλίση προς τα κάτω. Ιδιομορφία: οι φτερούγες δηλώνονται και πέρα από τα όρια του κορμού, είναι κάθετα αποκρουσμένες και είναι σαν να χρησίμευαν ως επιφάνεια έδρασης για το ειδώλιο. Στην αριστερή πλευρά σώζεται πολύ μικρό παραλληλόγραμμο τμήμα για την απόληξη της φτερούγας.

684. Περιστέρι (Πίν. 106)
ΑΜΔ 18720
Ύψ. 0,059 μ.
Πηλός κιτρινωπός κόκκινος (5YR 5/6), καθαρός.
Ειδώλιο περιστεριού που πατά σε συμφυή βάση. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Το σώμα είναι ατρακτοειδές, οι φτερούγες κλειστές, ο λαιμός ψηλός. Αποκρουσμένο το ράμφος. Λείπει η ουρά και η απόληξη των φτερούγων. Η βάση εφάπτεται στο κάτω μέρος της κοιλιάς, χωρίς να δηλώνονται τα πόδια. Δεν έχει οπή στήριξης. Η βάση είναι και αυτή σπασμένη.

685. Περιστέρι (Πίν. 106)
ΑΜΔ 19146
Ύψ. 0,04 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 6/6).
Ειδώλιο περιστεριού με κλειστές τις φτερούγες που πατά σε συμπαγή συμφυή βάση. Με ελαφρά εγχάραξη δηλώνονται οι φτερούγες. Η ουρά είναι πεπλατυσμένη με καμπύλο περίγραμμα. Δεν αποδίδεται τελείως οριζόντια, αλλά με ελαφρά υπερυψωμένη τη δεξιά πλευρά. Ο λαιμός κάμπτεται έντονα προς τα κάτω, σαν να τσιμπά με το ράμφος του το ίδιο του το σώμα.

Τύπος 2. Περιστέρια με ανοιχτές φτερούγες

686. Περιστέρι (Πίν. 107)
ΑΜΔ 18713
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,068 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6). Καστανό επίχρισμα.
Ειδώλιο περιστεριού με ανοιχτές φτερούγες. Το σώμα είναι συμπαγές, ατρακτοειδές και απολήγει σε πεπλατυσμένη ουρά με καμπύλο περίγραμμα. Ελαφρώς αποκρουσμένη η μία φτερούγα και το ράμφος. Το σχήμα των φτερούγων είναι ακανόνιστο. Δεν έχει οπή στήριξης.

687. Περιστέρι (Πίν. 107)
ΑΜΔ 18777
Μήκ. 0,079 μ. Μεγάλη κυκλική οπή στο άνω μέρος στο κέντρο του σώματος. Στο κάτω μέρος μικραίνει αισθητά.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), όχι καλά ψημένη η μια φτερούγα. Μαλακός σχετικά καθαρός με λίγα εγκλείσματα.
Περιστέρι με τις φτερούγες ανοιχτές. Αποκρουσμένο το ράμφος. Το σώμα είναι ατρακτοειδές, δεν σώζονται πόδια και δεν είναι σαφές αν υπήρχαν. Η κοιλιά είναι κυρτή, η ουρά οριζόντια πεπλατυσμένη με καμπύλο περίγραμμα, ο λαιμός λεπτός, προτεταμένος. Οι φτερούγες πλατιές στην ευθεία του σώματος, σχήματος ακανόνιστου παραλληλογράμμου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

688. Περιστέρι
ΑΜΔ 18735
Μήκ. 0,075 μ. Οπές κυκλικές, όχι διαμπερείς.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6-6/6), καθαρός.
Ίδιος τύπος. Λείπουν το ράμφος και τα πόδια. Οι φτερούγες είναι αποκρουσμένες στο ίδιο ύψος.

689. Περιστέρι
ΑΜΔ 18708
Μήκ. 0,075 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), με αρκετά εγκλείσματα. Ο πυρήνας είναι καμένος.
Ίδιος τύπος. Λείπουν η μία φτερούγα, η άκρη της ουράς και τα πόδια.

690. Περιστέρι
ΑΜΔ 19100
Σωζ. μήκ. 0,04 μ. Κυκλικές εμβαθύνσεις επάνω και κάτω.
Πηλός ερυθρωπός-ροδόχρωμος στη βάση της κοιλιάς (2.5YR 5/6).
Μικρών διαστάσεων με τα φτερά ανοιχτά (σώζεται το ένα δυσανάλογα μεγάλο). Λείπουν τα πόδια και η ουρά.

691. Περιστέρι
ΑΜΔ 18718
Σωζ. μήκ. 0,054 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,003 μ. (πάνω), 0,004 μ. (κάτω).
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6). Καστανό επίχρισμα στο λαιμό.
Λείπουν τα πόδια, οι φτερούγες και η ουρά.

692. Περιστέρι
ΑΜΔ 18794
Ύψ. 0,05, σωζ. μήκ. 0,055 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,003 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6). Σκούρο καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος με αριθ. Κατ. 691. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν το ράμφος και η ουρά. Διατηρείται η αρχή της μίας φτερούγας. Έχει πολύ μικρά τριγωνικά ποδαράκια.

693. Περιστέρι
ΑΜΔ 18772
Μήκ. 0,066 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Διατηρείται ο κορμός με προτεταμένο το λαιμό. Τα φτερά έχουν αποκρουστεί, έχουν μείνει τα μαύρα ίχνη από τα σημεία όπου θα ήταν προσκολλημένα. Η ουρά είναι κάθετη.

694. Περιστέρι (Πίν. 107)
ΑΜΔ 18818
Ύψ. 0,026, μήκ. 0,06 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Περιστέρι με φτερούγες ανοιχτές, ουρά κατακόρυφη. Πιθανότατα πατούσε σε στρογγυλή βάση. Δεν είχε οπή.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

695. Περιστέρι (Πίν. 107)
ΑΜΔ 18805
Μήκ. 0,065 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 8/6-5YR 7/6). Καστανό επίχρισμα.
Ειδώλιο περιστεριού με ανοιχτές τις φτερούγες. Αποκρουσμένο το κεφάλι. Το σώμα είναι επίπεδο, χωρίς πόδια. Λαιμός υπερυψωμένος, ουρά επίπεδη παραλληλόγραμμη, στενεύει στην απόληξή της.

696. Περιστέρι (Πίν. 107)
ΑΜΔ 18764
Μήκ. 0,035 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 5/6).
Παρεμφερής τύπος. Μικρογραφικό. Το σώμα είναι λεπτό, σχεδόν κυλινδρικό, οι φτερούγες ανοιχτές, ο λαιμός προτεταμένος και η ουρά οριζόντια, αποδίδεται σαν προέκταση του σώματος. Δεν έχει πόδια ούτε οπή στήριξης.

697. Περιστέρι
ΑΜΔ 18790
Σωζ. μήκ. 0,035 μ.
Πηλός ανοιχτός κόκκινος (2.5YR 6/6) με καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος με αριθ. Κατ. 696 με το λαιμό προτεταμένο. Λείπουν τα ποδαράκια, αν είχε, και η απόληξη της ουράς και των φτερούγων.

Κατασκευασμένα με μήτρα

Τύπος 3. Περιστέρια με κλειστές φτερούγες

698. Περιστέρι (Πίν. 108)
ΑΜΔ 18785
Ύψ. 0,09, μέγ. μήκ. 0,123, βάση 0,04×0,035 μ. Διαμπερής κυκλική οπή στο άνω μέρος του κορμού, διάμ. 0,007 μ.
Πηλός καστανόχρωμος (5YR 8/4-7.5YR 8/2). Πιο σκούρο καστανό επίχρισμα και ίχνη υπόλευκου επιχρίσματος.
Μεγάλων διαστάσεων ειδώλιο περιστεριού. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Το σώμα είναι ατρακτοειδές, κοίλο εσωτερικά. Η ουρά είναι οριζόντια με καμπύλο περίγραμμα. Οι φτερούγες είναι αμυγδαλόσχημες, δηλώνονται με διαπλάτυνση του κορμού στα πλάγια και απολήγουν πάνω από την ουρά. Η απόληξη της δεξιάς έχει σπάσει. Ο λαιμός είναι κοντός. Τα μάτια αποδίδονται με έξαρμα που διαμορφώνεται από περιμετρική εμβάθυνση. Στηρίζεται σε συμφυή ορθογώνια βάση, κοίλη εσωτερικά. Πάνω στη βάση δηλώνονται έξεργα τα πόδια και τα δάχτυλα.

699. Περιστέρι (Πίν. 108)
ΑΜΔ 18808
Μέγ. ύψ. 0,09, μέγ. μήκ. 0,12, βάση 0,035×0,039 μ. Διαμπερής κυκλική οπή στήριξης
Πηλός ροδοκάστανος με καστανό επίχρισμα (7.5YR 8/4).
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Ο κορμός είναι πιο ευρύς. Αποκρουσμένο το κεφάλι. Η δεξιά φτερούγα καλύπτει την αριστερή πάνω από την ουρά. Αποδίδονται εγχάρακτα τρία δάχτυλα σε κάθε πόδι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

700. Περιστέρι (Πίν. 109)
ΑΜΔ 19049
Ύψ. 0,084, μέγ. μήκ. 0,13 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), σκληρός, χωρίς επίχρισμα.
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει το ράμφος, η απόληξη της αριστερής φτερούγας, η βάση και τμήμα από την κοιλιά. Τα μάτια δηλώνονται με εγχάραξη και έξαρμα. Εσωτερικά είναι κοίλο. Δεν φέρει οπή στήριξης. Στην αριστερή πλευρά του κορμού υπάρχει κυκλική οπή που δεν είναι σαφές αν προήλθε από τα σπασίματα ή αν προϋπήρχε.

701. Περιστέρι (Πίν. 109)
ΑΜΔ 18704
Ύψ. 0,065, σωζ. μήκ. 0,115, σωζ. πλευρά βάσης 0,035 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), σκληρός, τραχύς χωρίς επίχρισμα. Ίχνη μαύρου χρώματος στη βάση.
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει ο λαιμός, τμήμα της ουράς και της βάσης. Στη δεξιά πλευρά του κορμού φέρει μεγάλη ορθογώνια οπή. Το σώμα και η βάση είναι κοίλα εσωτερικά. Δεν φέρει οπή στήριξης.

702. Περιστέρι (Πίν. 109)
ΑΜΔ 19147
Ύψ. 0,09, μέγ. σωζ. μήκ. 0,11, βάση 0,042×0,029 μ. Οπή κυκλική, διάμ. 0,007 μ. Δεύτερη κυκλική οπή κάτω από την ουρά, διάμ. 0,005 μ., η οποία έγινε με φορά από την ουρά προς τον κορμό.
Πηλός καστανός (7.5YR 7/4-6/4) με ίχνη καύσης κατά τόπους.
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει το κεφάλι (έχει συμπληρωθεί). Οι φτερούγες δηλώνονται με πολύ βαθιά εγχάραξη και οι απολήξεις τους μάλλον αποδίδονται εγχάρακτα πάνω στην ουρά. Η βάση είναι ψηλή και πάνω σε αυτή αποδίδονται τα πόδια με τέσσερα δάχτυλα. Το ειδώλιο είναι κοίλο.

703. Περιστέρι
ΑΜΔ 18807
Ύψ. 0,085, μέγ. μήκ. 0,087 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Παρεμφερές με αριθ. Κατ. 698. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει το ράμφος, μέρος της κοιλιάς, τα πόδια και η απόληξη της ουράς. Φέρει εγκάρσια ρωγμή. Η επιφάνειά του είναι λεία, όπως του αριθ. Κατ. 705.

704. Περιστέρι
ΑΜΔ 18736
Ύψ. 0,082, μέγ. μήκ. 0,095 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) με καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος. Σώζεται το μισό στον κατά μήκος άξονα. Λείπει το ράμφος, τα πόδια και η απόληξη της φτερούγας. Δεν δηλώνεται μάτι.

705. Περιστέρι (Πίν. 109)
ΑΜΔ 18797
Ύψ. 0,076, μήκ. 0,115 μ. Κυκλική οπή, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6). Καστανό επίχρισμα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ίδιος τύπος. Αποκρουσμένα το ράμφος και η απόληξη της μιας φτερούγας. Λείπει η βάση.

706. Περιστέρι
ΑΜΔ 19272
Ύψ. 0,06 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Σώζεται μόνο τμήμα του κεφαλιού μέχρι τη βάση του λαιμού. Αποκρουσμένη η μύτη. Με εγχάραξη δηλώνεται το μάτι.

707. Περιστέρι (;) (Πίν. 109)
ΑΜΔ 18703
Ύψ. 0,083, διάμ. βάσης 0,045 μ.
Πηλός ανοιχτός καστανός (7.5YR 6/4). Κατά τόπους πιο σκούρο και λευκό επίχρισμα.
Το σώμα είναι ατρακτοειδές συμπαγές και απολήγει σε οριζόντια πεπλατυσμένη ουρά που έχει αποκρουστεί, όπως και οι άκρες των φτερούγων. Ο λαιμός είναι προτεταμένος. Στο κεφάλι δεν διακρίνονται χαρακτηριστικά. Στηρίζεται σε κοίλη κολουροκωνική βάση. Δεν έχει οπή.

ΠΕΤΕΙΝΟΙ

Χειροποίητα

Τύπος 1. Πετεινοί με κλειστές φτερούγες

708. Πετεινός (Πίν. 110)
ΑΜΔ 18813
Ύψ. 0,06, μήκ. 0,075 μ. Οπές όχι διαμπερείς. Κάτω κυκλική, διάμ. 0,005 μ., πάνω ακανόνιστη.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6), με λευκά εγκλείσματα
Ειδώλιο πετεινού. Ακέραιο. Σώμα συμπαγές, ατρακτοειδές που απολήγει σε κάθετη πεπλατυσμένη τοξωτή ουρά, με ευθεία την κάτω επιφάνεια, αποκρουσμένη στην άκρη. Πατά σταθερά σε δύο τριγωνικά πόδια. Ο λαιμός αποδίδεται κατακόρυφα και στην άκρη του δύο δακρυόσχημα κομμάτια πηλού σχηματίζουν το λειρί. Με απλές εγχαράξεις δηλώνονται οι φτερούγες, πιο παχιά η αριστερή.

709. Πετεινός (Πίν. 110)
ΑΜΔ 19057
Ύψ. 0,062, μήκ. 0,076 μ. Κυκλική οπή στο άνω μέρος, διάμ. 0,007 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος. Συμπαγές. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Σώζεται σχεδόν ακέραια η ουρά, το λειρί σαν δακρυόσχημες αποφύσεις. Αποκρουσμένο το δεξί πόδι. Ο κορμός είναι ραδινότερος. Ανεπαίσθητη σχεδόν η δήλωση των φτερούγων.

710. Πετεινός (Πίν. 110)
ΑΜΔ 18765
Ύψ. 0,058, μήκ. 0,008 μ. Μεγάλη κυκλική εμβάθυνση πάνω, μικρότερη κάτω.
Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 5/6).
Ίδιος τύπος. Σώζεται ακέραιο. Ελαφρώς αποκρουσμένα τα πόδια. Το σώμα περισσότερο ογκώδες. Ο λαιμός έχει μεγαλύτερη κλίση προς τα εμπρός και λεπταίνει

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

προς τα πάνω. Αποδίδεται το λειρί και με γωνιώδες έξαρμα και το λοφίο. Με έντονη εγχάραξη δηλώνονται οι φτερούγες. Η ουρά είναι κάθετη τοξωτή με δακρυόσχημη απόληξη.

711. Πετεινός (Πίν. 110)
ΑΜΔ 18806
Ύψ. 0,06, μήκ. 0,063 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,006 με ομαλά τοιχώματα.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).
Ίδιος τύπος. Λείπουν το αριστερό πόδι, τμήμα της ουράς και ίσως το λοφίο. Συμπαγές. Ο λαιμός έχει ελαφρά κλίση προς τα εμπρός.

712. Πετεινός (Πίν. 110)
ΑΜΔ 18770
Ύψ. 0,058, μήκ. 0,08 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,004 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν τα πόδια, αποκρουσμένο τμήμα της ουράς. Ο λαιμός προτεταμένος, το σώμα περισσότερο επίμηκες. Η ένωση του κορμού με την ουρά γίνεται χωρίς να σχηματίζεται γωνία με το σώμα. Η ουρά καμπύλη τοξωτή με δακρυόσχημη απόληξη. Κακοσχηματισμένο το κεφάλι, αποδίδεται το λειρί και άλλο ένα τριγωνικό έξαρμα προς τα πάνω.

713. Πετεινός (Πίν. 110)
ΑΜΔ 18756
Ύψ. 0,062, μήκ. 0,075 μ. Οπές με τρίμματα πηλού, όχι προσεκτικά διανοιγμένες, διάμ. 0,006 μ.
Πηλός ανοιχτός κόκκινος (2.5YR 6/6), με εγκλείσματα.
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Αποκρουσμένο το κεφάλι. Πολύ ψηλός και κατακόρυφος ο λαιμός. Με αβαθή εγχάραξη δηλώνονται οι φτερούγες. Η ουρά τοξωτή με ευθεία την κάτω επιφάνεια.

714. Πετεινός (Πίν. 110)
ΑΜΔ 18745
Ύψ. 0,026 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), κατά τόπους κιτρινωπός.
Ίδιος τύπος. Διατηρείται μόνο μέρος του κορμού και η ουρά, η ένωση της οποίας με τον κορμό γίνεται με καμπύλη. Καμπύλο είναι και το κάτω περίγραμμά της.

715. Πετεινός (Πίν. 110)
ΑΜΔ 18759
Ύψ. 0,05, μήκ. 0,058 μ. Διαμπερής κυκλική οπή, διάμ. 0,006 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).
Ίδιος τύπου. Λείπει το μεγαλύτερο μέρος του λαιμού και το αριστερό πόδι. Η ουρά τοξωτή με ευθεία την κάτω επιφάνεια. Με βαθιά εγχάραξη οι φτερούγες.

716. Πετεινός
ΑΜΔ 18706
Ύψ. 0,043 μ. Φέρει οπή πάνω και κάτω δύο, κοντά η μία στην άλλη.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 6/6), πυρήνας μαύρος.
Ίδιος τύπος. Λείπουν τα πόδια, ο λαιμός και τμήμα της ουράς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

717. Πετεινός (Πίν. 111)
ΑΜΔ 19050
Ύψ. 0,075 μ.
Πηλός ρόδινος-κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 8/4-7/4-5YR 7/6). Καστανό επίχρισμα.
Πετεινός. Λείπουν τα πόδια ή η βάση. Σώμα ατρακτοειδές, ουρά κάθετη πεπλατυσμένη με καμπύλο περίγραμμα. Λαιμός ψηλός, ράμφος μυτερό, πλαστικά αποδοσμένα το λειρί και το λοφίο. Τα φτερά αποδίδονται με έντονη διαπλάτυνση του κορμού χωρίς να διακρίνονται οι απολήξεις τους. Κάτω από την κοιλιά μικρή τριγωνική προεξοχή σαν σβούρα. Δεν έχει οπή.

Τύπος 2. Πετεινοί με ανοιχτές φτερούγες

718. Πετεινός (;)
ΑΜΔ 18792
Ύψ. 0,056 μ.
Πηλός καστανός (5YR 6/3-6/4).
Ειδώλιο πτηνού (πετεινού;) συμπαγές χωρίς οπή στήριξης. Ατρακτοειδές το σώμα. Ο λαιμός είναι υπερυψωμένος, ασαφής η διαμόρφωση του κεφαλιού, με συμφυές έξαρμα που μοιάζει με λειρί. Οι φτερούγες ανοιχτές όχι στην ευθεία του σώματος αλλά προς τα εμπρός. Η ουρά κάθετη πεπλατυσμένη. Δεν έχουν σωθεί πόδια, δεν είναι σαφές αν στηριζόταν σε βάση.

719. Πετεινός (Πίν. 111)
ΑΜΔ 18726
Ύψ. 0,044, μήκ. 0,085, βάση 0,037×0,03 μ. Στο κέντρο του κορμού επάνω στρογγυλή οπή.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), σχετικά καθαρός και σκληρός.
Πετεινός με ανοιχτές φτερούγες, προτεταμένο το λαιμό, ο οποίος στηρίζεται σε συμφυή ορθογώνια βάση. Σώμα ατρακτοειδές που απολήγει σε κάθετη πεπλατυσμένη με καμπύλο περίγραμμα ουρά. Στο κεφάλι αποδίδεται σχηματικά μόνο το λειρί.

720. Πετεινός (Πίν. 111)
ΑΜΔ 18817
Ύψ. 0,037, μήκ. 0,07 βάση 0,05x0,027 μ. Οβάλ οπή μόνο πάνω.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6) καθαρός.
Ίδιος τύπος με αριθ. Κατ. 719. Λείπουν οι φτερούγες, η ουρά και τμήμα της ορθογώνιας βάσης.

721. Πετεινός
ΑΜΔ 18819
Ύψ. 0,031, μήκ. 0,06 μ. βάση 0,03xμέγ. σωζ. 0,043 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Ίδιος τύπος. Από τη βάση σώζεται τμήμα από το πίσω μέρος με μεγάλο έγκλεισμα. Η ουρά του είναι κατακόρυφη με καμπύλο περίγραμμα και γωνιώδη απόληξη. Σώζεται μόνο ο κορμός και μέρος της μιας φτερούγας. Δεν είχε οπή. Σημάδια από δαχτυλικά αποτυπώματα στο κομμάτι του πηλού που ενώνει την κοιλιά με την πλάκα.

Κατασκευασμένα με μήτρα

Τύπος 3. Πετεινοί με κλειστές φτερούγες

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

722. Πετεινός (Πίν. 112)
ΑΜΔ 19067
Ύψ. 0,12 μ.
Πηλός ανοιχτός καστανός (7.5YR 7/4-7/6). Ανομοιόμορφη όπτηση.
Πετεινός. Σώζεται ακέραιος εκτός από την απόληξη της ουράς και τμήμα της κυλινδρικής βάσης. Το σώμα είναι ατρακτοειδές. Οι φτερούγες δηλώνονται εγχάρακτα, με καμπύλη το περίγραμμα και με παράλληλες οριζόντιες στον κορμό και διαγώνιες προς την ουρά. Στο κεφάλι αποδίδεται πλαστικά το λειρί και εγχάρακτα το μάτι, με μεγαλύτερη ευκρίνεια στην αριστερή πλευρά. Τα πόδια δεν δηλώνονται. Κοίλο εσωτερικά, χωρίς οπή στήριξης. Φέρει όμως οπή κάτω από την ουρά τώρα δακρυόσχημη 0,012 μ. Η βάση είναι επίπεδη στην πίσω όψη. Από κάτω το περίγραμμά της είναι ωοειδές.

723. Πετεινός (Πίν. 112)
ΑΜΔ 18783
Ύψ. 0,092 μ.
Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/4). Καστανό επίχρισμα.
Ίδιος τύπος, λίγο πιο ψηλό. Λείπει η απόληξη της ουράς και το κεφάλι. Στη βάση του λαιμού, στο άνω μέρος φέρει κυκλική εμβάθυνση, όχι όμως οπή. Κάτω από την ουρά έχει οπή.

724. Πετεινός (Πίν. 112)
ΑΜΔ 18719
Ύψος 0,11 μ.
Πηλός ρόδινος (5YR 7/4).
Ίδιος τύπος. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Σώζεται ακέραιο εκτός από τη βάση. Σώζει και την ουρά υπερυψωμένη κάθετη με καμπύλο περίγραμμα και καμπύλες εμβαθύνσεις. Έχει κυκλική οπή κάτω από την ουρά.

725. Πετεινός (Πίν. 112)
ΑΜΔ 18755
Ύψ. 0,091 μ. Κυκλική οπή στη ράχη, διάμ. 0,005 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6). Έντονο λευκό επίχρισμα στην ουρά και στις εγκοπές για τη δήλωση του φτερώματος.
Ίδιος τύπος, αλλά πιο κακοσχηματισμένο. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει η ουρά (τώρα έχει συγκολληθεί), η βάση και το κάτω μέρος της κοιλιάς. Πιο χονδροειδώς αποδοσμένες οι εγχαράξεις. Η ουρά φέρει εγχαράξεις μόνο στη μια πλευρά, πράγμα που ίσως δηλώνει ότι είχε μια κύρια όψη.

ΠΑΠΙΑ

726. Πάπια (Πίν. 113)
ΑΜΔ 18795
Ύψ. 0,066, μήκ. 0,07 μ.
Πηλός ανοιχτός καστανός (5YR 6/4).
Ειδώλιο πάπιας(;). Αποδίδεται με λεπτομέρεια το κεφάλι, με κυκλική χάραξη το μάτι. Οι φτερούγες φέρουν διαγώνιες παράλληλες εγχαράξεις που συναντώνται. Στηρίζεται σε συμφυή στρογγυλή βάση όπου με εμβαθύνσεις δηλώνονται τα πόδια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΚΡΙΑΡΙ

727. Κριάρι (Πίν. 114)
ΑΜΔ 19058
Μέγ. ύψ. 0,076, μέγ. πλ. 0,072 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Ειδώλιο κριαριού συγκολλημένο από έξι κομμάτια. Λείπει τμήμα από το κεφάλι και από τη βάση. Σήμερα συμπληρωμένα. Τα χαρακτηριστικά του κεφαλιού αποδοσμένα φυσιοκρατικά και όλο το σώμα κοσμείται με κυκλικές εμβαθύνσεις. Πατά σε συμφυή ορθογώνια βάση.

ΒΟΔΙ

728. Βόδι (Πίν. 113)
ΑΜΔ 19192
Μήκ. 0,105 μ.
Πηλός καστανόχρωμος-πορτοκαλί (7.5YR 7/6), σκληρός αμμώδης.
Ειδώλιο βοδιού. Διατηρείται το πρόσθιο μέρος. Με εγχαράξεις αποδίδονται τα χαρακτηριστικά. Κοίλο εσωτερικά.

ΧΟΙΡΟΙ

729. Χοίρος (Πίν. 114)
ΑΜΔ 19148
Μέγ. ύψος 0,08, μήκος 0,115 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).
Ακέραιο ειδώλιο χοίρου αποδοσμένου φυσιοκρατικά στις επιμέρους λεπτομέρειες. Το μόνο που δεν έχει δηλωθεί είναι τα μάτια και η ουρά.

730. Χοίρος
ΑΜΔ 19181
Ύψος 0,083 μ.
Πηλός ερυθρωπός
Το πίσω μέρος χοίρου. Σώζεται η διαγραφή του ενός σκέλους και η στριφογυριστή ουρά.

ΣΚΥΛΟΙ

731. Σκύλος (Πίν. 115)
ΑΜΔ 19151
Μέγ. μήκ. 0,078, μέγ. ύψ. 0,067 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6)
Ειδώλιο σκύλου. Σώζεται ακέραιο εκτός από τμήμα κάτω από την κοιλιά, συμπληρωμένο σήμερα. Συγκολλημένο από τρία κομμάτια.
Με επάλληλες εμβαθύνσεις και εγχαράξεις αποδίδεται το τρίχωμα. Η ουρά στριφογυριστή προς τα πάνω.

732. Σκύλος (Πίν. 115)
ΑΜΔ 19248
΄Υψ. 0,04, μέγ. μήκ. 0,076 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ειδώλιο σκύλου (;) συγκολλημένο από πέντε κομμάτια. Σώζεται αποσπασματικά προς τα πάνω. Μουσούδα μυτερή με εμβαθύνσεις. Δηλώνεται η μύτη και το στόμα. Εγχαράξεις υπάρχουν σε όλη την επιφάνεια.

733. Σκύλος (Πίν. 113)
ΑΜΔ 18769
Μήκ. 0,056×ύψ. 0,04 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ερυθρωπός με εγκλείσματα και ίχνη λευκού χρώματος.
Κορμός σκύλου. Συμπαγές. Λείπουν τα πόδια και το κεφάλι. Το σώμα αποδίδεται κυλινδρικό και η ουρά έχει φορά προς τα πάνω και εφάπτεται στο σώμα.

734. Σκύλος
ΑΜΔ 19144
Μήκος 0,038, ύψ. 0,05 μ.
Πηλός με λευκά εγκλείσματα και επίχρισμα καστανό και ίχνη λευκού (5YR 7/8, 10YR 7/2). Όπτηση ανομοιογενής.
Ειδώλιο σκύλου με σηκωμένη ουρά ίδιου τύπου με αριθ. Κατ. 733. Λείπει η μουσούδα και τα δύο πόδια της μιας πλευράς. Σχηματική απόδοση.

735. Σκύλος (Πίν. 113)
ΑΜΔ 19145
Μήκος 0,056 μ.
Πηλός ερυθρωπός με εγκλείσματα
Σώζεται ο κυρίως κορμός και το πίσω αριστερό πόδι και η γένεση του λαιμού.
Ίδιος τύπος με αριθ. Κατ. 733.

736. Σκύλος
ΑΜΔ 19170
Μέγ. μήκ. 0,067, μέγ. ύψ. 0,052 μ.
Πηλός πορτοκαλί σκούρο με εγκλείσματα.
Συμπαγές ειδώλιο ζώου (σκύλου?). Λείπουν τα ποδαράκια και η ουρά. Το σώμα σχεδόν κυλινδρικό και η μουσούδα τριγωνική προτεταμένη χωρίς επιμέρους δήλωση χαρακτηριστικών.

ΑΛΟΓΟ ΦΟΡΤΩΜΕΝΟ ΜΕ ΚΑΡΠΟΥΣ

737. Άλογο (Πίν. 115)
ΑΜΔ 19185
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6)
Ειδώλιο αλόγου που μεταφέρει καρπούς. Σώζεται αποσπασματικά. Λείπουν τα πόδια. Τα αυτιά είναι αποκρουσμένα. Η μουσούδα του αποδίδεται αρκετά φυσιοκρατικά, αν και αλλοιωμένη. Μια αιχμηρή προεξοχή κατά μήκος του σβέρκου πιθανότατα δήλωνε τη χαίτη. Φαίνεται ότι είχε σαμάρι γιατί στη μια του πλευρά αποδίδονται δύο καρποί.

Ξ. ΠΛΑΚΙΔΙΑ

738. Πλακίδιο (Πίν. 116)
ΑΜΔ 19063
Διαστ.. 0,099×0,057 μ.
Πηλός ανοιχτός κόκκινος με πολλά εγκλείσματα και τεφρόχρωμο επίχρισμα αριστερά (2.5YR 6/6-6/8).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Μεγάλων διαστάσεων ορθογώνια πλάκα, όπου στη δεξιά πλευρά υπάρχει ο κορμός πουλιού με την ουρά του κατακόρυφη να εξέχει.

739. Πλακίδιο (Πίν. 116)
ΑΜΔ 18775
Διαστ. 0,134×0,032 μ.
Πηλός ανοιχτός κόκκινος κατά τόπους (2.5YR 6/6).
Ορθογώνια επιμήκης πλάκα που σώζει ωοειδές έξαρμα πηλού και άλλα εκατέρωθεν.

740. Πλακίδιο
ΑΜΔ 18746
Διαστ. 0,057×0,027 μ.
Πηλός έντονο πορτοκαλί (5YR 5/6).
Ορθογώνια επιμήκης πλάκα με ωοειδές έξαρμα που λειτουργούσε ως υποδοχή.

741. Πλακίδιο (Πίν. 116)
ΑΜΔ 19038
Σωζ. διαστ.: ύψ. 0,07, μέγ. πλ. 0,045 μ.
Πηλός κιτρινωπός-καστανός (10YR 7/4). Σκληρός καθαρός.
Γυναικεία μορφή, πιθανότατα καθισμένη με γυναικείο τρόπο, προς τα δεξιά. Το πρόσωπο είναι στραμμένο προς την ίδια κατεύθυνση και περιβάλλεται από την κόμη. Φορά πέπλο(;) με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό, ζώνεται κάτω από το στήθος και λίγο πιο κάτω σχηματίζεται δαντελωτά το απόπτυγμα. Αφήνει ακάλυπτα τα χέρια. Από πάνω φορά ιμάτιο, που καλύπτει το άκρο του δεξιού της χεριού και μετά ορθώνεται σε καμπύλη κυματιζόμενο και διαμορφώνει το πλαίσιο μέσα από το οποίο προβάλλει η μορφή. Η αριστερή πλευρά της είναι θραυσμένη.

742. Πλακίδιο (Πίν. 116)
ΑΜΔ 19688
Ύψ. 0,055, μέγ. πλ. 0,06 μ.
Πηλός ωχροκίτρινος (10YR 8/4) με καστανό επίχρισμα.
Έξεργη μορφή που προβάλλει μέσα από κυκλική επίπεδη πλάκα με προεξοχή προς τα δ. Απεικονίζει Απόλλωνα (;) Η μορφή στρέφει προς τα δεξιά. Φορά στεφάνι, ενώ τα μαλλιά περιβάλλουν το πρόσωπο και οι βόστρυχοι πέφτουν ελικοειδώς στους ώμους. Φορά πέπλο που ζώνεται κάτω από το στήθος. Αφήνει ακάλυπτο το αριστερό χέρι που σώζεται. Σιγμοειδής η στάση της μορφής, στηρίζον το αριστερό.

Ο. ΟΜΟΙΩΜΑ ΟΙΚΙΣΚΟΥ ΚΑΙ ΑΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

743. Οικίσκος (Πίν. 117)
ΑΜΔ 14896
Ύψ. 0,122×0,079 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6), με προσμείξεις (μίκα).
Ομοίωμα τετράπλευρου οικοδομήματος που εδράζεται σε τετράγωνη βάση. Οι τρεις πλευρές του είναι κλειστές και μόνο στην πρόσθια έχει αποκοπεί παραλληλόγραμμο τεμάχιο πηλού, διαστ. 0,52×0,37 μ., που όμως δεν φτάνει μέχρι κάτω, για την απόδοση της εισόδου. Η πίσω επιφάνεια είναι τελείως επίπεδη, στις δύο πλαϊνές οι οριζόντιοι τοίχοι εξέχουν λίγο δημιουργώντας εσοχές. Επίπεδο τετράγωνο πλακίδιο, μεγαλύτερου εμβαδού από τον οικίσκο, αποδίδει τη στέγη. Πάνω σε αυτό εδράζεται μικρότερο τετράγωνο πλακίδιο, στο οποίο υπάρχει κύκλος χαραγμένος με διαβήτη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

744. Αδιευκρίνιστο αντικείμενο (Πίν. 117)
ΑΜΔ 19085
Διαστ. 0,04×0,03 μ.
Πηλός κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6), καθαρός, μαλακός χωρίς εγκλείσματα. Επίχρισμα καστανό.
Ομοίωμα κιβωτιόσχημου αδιευκρίνιστου αντικειμένου. Στην επάνω επιφάνεια φέρει έλασμα το οποίο από τη μια πλευρά περνά μέσα από δακτύλιο, ενώ από την άλλη «πιάνει» περνώντας μέσα από κατακόρυφο έλασμα. Στην κάτω επιφάνεια φέρει στενή οριζόντια εγκοπή και σειρά παράλληλων εγχαράξεων.

Θραύσματα αποκρουσμένα από ειδώλια

Υπάρχει μια σειρά από θραυσμένα ακρόχερα που δεν έχουν αποδοθεί σε συγκεκριμένα ειδώλια.
ΑΜΔ 19105. Άκρο χέρι. Θα ήταν καλυμμένο κάτω από τον αγκώνα με το ιμάτιο. Αποδίδονται τα δάκτυλα με ευκρίνεια και στην κλειστή παλάμη κρατά σφαίρα.
ΑΜΔ 19153. Αριστερό ολόκληρο χέρι που ήταν προτεταμένο προς τα κάτω και στην κλειστή παλάμη κρατά σφαίρα ή καρπό.
ΑΜΔ 19112. Αριστερό χέρι σε ορθή γωνία. Αποδίδονται και τα δάκτυλα. Πηλός με έντονα λευκό επίχρισμα.
ΑΜΔ 19104. Αριστερό χέρι από τον αγκώνα και κάτω. Κρατούσε πιθανότατα κάποιο αντικείμενο.
ΑΜΔ 19103. Αριστερό χέρι λυγισμένο σε οξεία γωνία προς τα πάνω. Αποκρουσμένα τα δάκτυλα.
ΑΜΔ 19119. Αριστερό χέρι λυγισμένο στον αγκώνα με ανοιχτή παλάμη. Πηλός κατακόκκινος.
ΑΜΔ 19121. Αριστερό χέρι λυγισμένο σχεδόν σε ορθή γωνία αλλά προς τα κάτω. Έχει αποκρουστεί η παλάμη.
ΑΜΔ 19102. Αριστερό χέρι μικρών διαστάσεων λυγισμένο σε ορθή γωνία.
ΑΜΔ 19101. Μεγάλων διαστάσεων χέρι λίγο κάτω από τον πήχυ. Φορά ψέλιο και στην κλειστή παλάμη κρατά αδιευκρίνιστο επίμηκες αντικείμενο. Πηλός κιτρινωπός με καστανό επίχρισμα.
ΑΜΔ 19442. Άκρο αριστερού χεριού από τον αγκώνα και κάτω. Αποκρουσμένα τα δάκτυλα.
ΑΜΔ 19104. Μοιάζει στον πηλό και στο επίχρισμα με 19182, αν και η αριστερή του πλευρά είναι καμένη.
ΑΜΔ 19115, 19110, χωρίς αριθ. ευρ. Άκρα πόδια που θα πρέπει να ανήκουν σε μικρούς ερωτιδείς ή σε Αφροδίτες που αποδίδονται γυμνές.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Αβρονιδάκη - Σαμπετάι 2016: Χρ. Αβρονιδάκη - Β. Σαμπετάι, Λευκά πουλιά της Βοιωτίας, *Τιμητικός τόμος για τη Στέλλα Δρούγου, Ηχάδιν* Ι, Αθήνα 2016, 6-50.

Αδάμ-Βελένη 2003: Π. Αδάμ-Βελένη, Θεάματα και τέχνες στη Θεσσαλονίκη, *Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη* 2003, 263-281.

Aït Salah 2017: S. Aït Salah, Figurines masculines en contextes votif et funéraire de la Thessalie à la Thrace : Marqueurs identitaires et témoins des rituels d'intégration et de socialisation *?, Les Carnets de l'ACoSt* Varia 16, 2017.

Alroth 1989: B. Alroth, *Greek Gods and Figurines, Aspects of the Anthropomorphic Dedications*, Boreas 18, Uppsala 1989.

***Amathonte* IV:** A. Queyrel, *Les figurines hellénistiques de terre cuite, Amathonte* IV, Paris 1988.

***Ancient Life in Miniature*:** *Ancient Life in Miniature*, An Exhibition of Classical Terracottas from Private Collections in England, 12th October-30th November 1968, Birmingham Museum and Art Gallery 1968.

Andreiomenou 1995: A.K. Andreiomenou, Archaische Böotische Terrakotten und Tongefässe aus Akraifia, *AM* 110 (1995), 130-170.

Andreiomenou 2001: A. Andreiomenou, Les nécropoles de Levadia et d'Akraiphia à l'époque hellénistique: une comparaison, στο R. Frei-Stolba - Kr. Gex (εκδ.), *Recherches récentes sur le monde hellénistique, Actes du Colloque en l'honneur de Pierre Ducrey*, Bern 2001, 155-190.

Ανδρειωμένου 1994: Α. Ανδρειωμένου, Το νεκροταφείον της Ακραιφίας, *ΑΕ* 1994.

Αραβαντινός κ.ά. 2014: Β. Αραβαντινός - Μ. Bonanno-Αραβαντινού - Κ. Καλλιγά - Μ. Pisani, Ειδώλια, στέφανοι, μικκύλα αγγεία και λύχνοι. Πήλινα αναθήματα σε αγροτικό ιερό στον Ορχομενό, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. ΙΙ, 45-68.

Αραπογιάννη 1984: Ξ. Αραπογιάννη, Τάφοι από την αρχαία Άμβροσσο, *ΑΔ* 39 (1984), Μελέτες, 77-118.

Αρχαία Μακεδονία: *Αρχαία Μακεδονία*, Κατάλογος έκθεσης στην Αυστραλία, Αθήνα 1988.

Avronidaki 2014: Ch. Avronidaki, An Assortment of Bridal Images on a Boeotian Red-figure Pyxis from the Workshop of the Painter of the Great Athenian Kantharos, στο St. Schierup - V. Sabetai (επιμ.), *The Regional Production of Red-figure Pottery: Greece, Magna Graecia and Etruria*, Aarhus University Press 2014, 81-102.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Αχειλαρά, *Κοροπλαστική Λέσβου*: Λ. Αχειλαρά, *Η κοροπλαστική της Λέσβου*, Μυτιλήνη 2006.

Αχειλαρά 2014: Λ. Αχειλαρά, Τα νέα ευρήματα κοροπλαστικής από τη βόρεια νεκρόπολη της Μυτιλήνης, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. I, 261-274.

Barra Bagnasco 2009: M. Barra Bagnasco, *Locri Epizefiri V, Terrecotte figurate dall'abitato*, Alessandria 2009.

Barringer 2015: J.M. Barringer, The Shefton Dolphin Rider, στο J. Boardman - A. Parkin- S. Waite (επιμ.), *On the Fascination of Objects*, Oxford 2015, 117-129.

Baudat 1953: B. Baudat, Terres cuites de l'École Française d'Athènes, *BCH* 77 (1953), 1-45.

Bell, *Morgantina*: M. Bell, *The Terracottas*, III, Morgantina Studies I, Princeton N.J. 1981.

Bellia 2015: A. Bellia, Terracotta Female Musicians from the Sanctuary of Fontana Calda (Sicily), *Figurines de terre cuite en Méditerranée* 2, 181-188.

Bellia 2015*α*: A. Bellia, Triadi di suonatrici nella Sicilia e nella Calabria di età greca (IV-III sec. A.C.), *Figurines grecques en contexte*, 107-126.

Bernabò-Brea, ***Meligunis Lipara II*:** L. Bernabò-Brea - M. Cavalier, *Meligunis Lipara II, La necropoli greca e romana della contrada Diana*, Palermo 1965.

Bernabò-Brea, ***Menandro*:** L. Bernabò-Brea, *Menandro e il teatro greco nelle terracotte liparesi*, Genova 1981.

Bernabò-Brea 1998: L. Bernabò-Brea, *Le maschere ellenistiche della tragedia greca*, Naples 1998.

Besques, *Louvre* I: S. Mollard Besques, *Musée National du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs, étrusques et romains*, I, Paris 1954.

Besques, *Louvre* II: S. Mollard-Besques, *Musée National du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains, II, Myrina*, Paris 1963.

Besques, *Louvre* III: S. Mollard-Besques, *Musée National du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains, Époques hellénistique et romaine. Grèce et Asie Mineure*, Paris 1971.

Besques, *Louvre* IV, I: S. Mollard-Besques, *Musée National du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains. Époque hellénistique et romaine. Italie Méridionale, Sicile, Sardaigne,* Paris 1986.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Besques, *Louvre* IV, II: S. Mollard-Besques, *Musée National du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains. Époque hellénistique et romaine. Cyrénaïque, Égypte ptolémaïque et romaine, Afrique du Nord et Proche Orient*, Paris 1992.

Besques, *Terres cuites grecques*: S. Mollard Besques, *Les terres cuites grecques*, Paris 1963.

Besques 1964: S. Besques, Un atelier de coroplathe du début du II siècle à Myrina, *RLouvre* 14 (1964), 306-307.

Besques 1984: S. Besques, Les ateliers de Tanagra. Production et diffusion aux IIIe et IVe s., *Histoire et Archéologie, Les dossiers* 81, mars 1984.

Βήτος - Πανάγου 2009: Γ. Βήτος - Μ. Πανάγου, Μικρά ευρήματα από το ιερό του Απόλλωνος στο Σωρό. Προκαταρκτική μελέτη, *ΑΕΘΣΕ* 3 (2009), 315-330.

Bieber 1955: M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, Columbia University Press, New York 1955.

Bieber 1977: M. Bieber, *Ancient Copies, Contributions to the History of Greek and Roman Art*, New York, 1977.

Βικέλα 2009: Ευγ. Βικέλα, Η λατρεία της Άρτεμης στην Αττική: Ιεροί τόποι, τελετές, εικονογραφία, *Γυναικών λατρείες*, 79-87.

Βλαχόπουλος 2008: Α. Βλαχόπουλος (επιμ.), *Αρχαιολογία, Εύβοια και Στερεά Ελλάδα*, Αθήνα 2008.

Blinkenberg, *Lindos* I: Chr. Blinkenberg, *Lindos. Fouilles et recherches 1902-1914*. I. *Les petits objets*, Berlin 1931.

***BM Cat.* I:** R.A. Higgins, *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum I, Greek (730-330 B.C.)*, London 1969.

***BM Cat.* III:** L. Burn - R. Higgins, *Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum*, III, 2001.

***BM Cat.* IV:** D.M. Bailey, *Catalogue of the Terracottas in the British Museum*, vol. IV, *Ptolemaic and Roman Terracottas from Egypt*, 2008.

Βογιατζάκη 1991: Η. Βογιατζάκη, Πολιτισμικά στοιχεία των αρχαίων Αμφισσέων, *Φωκικά Χρονικά* 1991, 42-43.

Βοκοτοπούλου 1990: Ι. Βοκοτοπούλου, *Οι ταφικοί τύμβοι της Αίνειας*, Αθήνα 1990.

Bol, *Liebieghaus*: P.C. Bol, *Bildwerke aus Terrakotta aus mykenischer bis römischer Zeit*, Liebieghaus - Museum alter Plastik, III, Melsungen 1986.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Bookidis 1998: N. Bookidis, Cursing in the Sanctuary of Demeter and Kore at Ancient Corinth, στο R. Hägg, *Ancient Greek Cult Practice from the Archaeological Evidence. Proceedings of the Fourth International Seminar on Ancient Greek Cult organized by the Swedish Institute at Athens, 22-24 October 1993*, Stockholm 1998.

Bookidis 2003: N. Bookidis, The Sanctuaries of Corinth, στο Ch. K. Williams II - N. Bookidis, *Corinth, The Centenary 1896-1996*, 2003, 247-260.

Breccia, *Sciatbi*: E. Breccia, *La necropoli di Sciatbi*, Cairo 1912.

Breccia, *Le Musée égyptien*: E. Breccia, *Le Musée égyptien* III, 1915.

Breccia, *Terrecotte figurate*: E. Breccia, *Terrecotte figurate greche e greco-egizie del Museo di Alessandria*, 2,1, Bergame 1930.

Breccia 1970: E. Breccia, *Le Musée gréco-romain d'Alexandrie 1925-1931*, Roma 1970.

Breitenstein, *Terracottas*: N. Breitenstein, *Danish National Museum. Catalogue of Terracottas, Cypriot, Greek, Etrusco-italian and Roman*, Copenhagen 1941.

Bruns 1946: G. Bruns, *Antiken Terrakotten*, Berlin 1946.

Bürgerwelten: G. Zimmer (εκδ.), *Bürgerwelten: Hellenistische Tonfiguren und Nachschöpfungen im 19.Jh., Staatliche Museen Berlin*, Mainz am Rhein 1994.

Burr, *Myrina*: D. Burr, *Terracottas from Myrina in the Museum of Fine Arts*, Boston 1934.

Γαρέζου 2003-2009: Μ.-Ξ. Γαρέζου, Περσικόν, *ΑΔ* 58-64 (2003-2009), Μελέτες, 335-364.

Canarache, *Callatis*: V. Canarache, *Masques et figurines Tanagra des ateliers de Callatis Mangalia*, Constantza 1969.

***Capua preromana* V:** S. Baroni - V. Casolo, *Piccole figure muliebri panneggiate, Capua preromana, Terrecotte votive* V, MCMXC.

***Capua preromana* VI:** S. Peseti, *Terrecotte votive, Capua preromana* VI, Catalogo del Museo Provinciale Campano, MCMXCIV.

Carington Smith 1982: J. Carington Smith, A Roman Chamber Tomb on Monasteriaki Kephala, *BSA* 77 (1982), 255-293.

Cartault 1890: A. Cartault, *Terres cuites grecques*, Paris 1890.

Chehab, *Kharayeb*: E.M. Chehab, *Les terres cuites de Kharayeb*, *Bulletin du Musée de Beyrouth*, X, 1951-52 et XI, 1953-1954.

Ciaghi 1993: S. Ciaghi, *Le terrecotte figurate da Cales del Museo Nazionale di Napoli*, Studia Archaeologica 64, Roma 1993.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

***Collection Camille Lecuyer*: *Collection Camille Lecuyer. Terres cuites antiques trouvées en Grèce et en Asie Mineure, I,* Paris 1892.

Collignon 1911: M. Collignon, *Les statues funéraires dans l'art grec*, Paris 1911.

Comella 1978: A. Comella, *Il materiale votivo tardo di Gravisca*, Archaeologica 6, Rome 1978.

***Corinth* XII:** G. Davidson, *The Minor Objects*, *Corinth* XII, Princeton - New Jersey 1952.

***Corinth* XV,2:** A.N. Stillwell, *The Potter's Quarter. The Terracottas*, *Corinth* XV,2, Princeton 1952.

***Corinth* XVIII, IV:** G. Merker, *The Sanctuary of Demeter and Kore, Terracotta Figurines of the Classical, Hellenistic, and Roman Periods*, *Corinth* XVIII, IV, Princeton, New Jersey 2000.

Coroplast's Art: J. Uhlenbrock (εκδ.), *The Coroplast's Art: Greek Terracottas of the Hellenistic World,* New York 1990.

Couve - Bourguet 1893: L. Couve - E. Bourguet, Inscriptions inédites du mur polygonal de Delphes, *BCH* XVII (1893), 343-409.

Croissant, *Protomés*: F. Croissant, *Les protomés féminines archaïques. Recherches sur les représentations du visage dans la plastique grecque de 550 à 480 av. J.C.,* BEFAR 250, Paris 1983.

***Γυναικών λατρείες*:** Ν. Καλτσάς - A. Shapiro, *Γυναικών λατρείες. Τελετουργίες και καθημερινότητα στην κλασική Αθήνα,* Αθήνα 2009.

Δαβάρας 1985: Κ. Δαβάρας, Ρωμαϊκό νεκροταφείο Αγίου Νικολάου, *AE* 1985, 130-216.

Dasen 2004: V. Dasen, Femmes à tiroirs, στο V. Dasen (επιμ.), *Naissance et petite enfance dans l'Antiquité*, Fribourg 2004, 127-144.

Dasen 2012: V. Dasen, Cherchez l'enfant! La question de l'identité à partir du materiel funéraire, *L'enfant et la mort dans l'antiquité III. Le materiel associé aux tombes d'enfants*, Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaine 12, 2012, 9-20.

Davidson 1942: G. Davidson, A Hellenistic Deposit at Corinth, *Hesperia* 11 (1942), 105-127.

Davidson - Thompson - Thompson 1943: G. Davidson - D. Burr Thompson - H.A. Thompson, *Small Objects from the Pnyx I, Hesperia* Suppl. 7, 1943.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Δάφφα-Νικονάνου 1973: Α. Δάφφα-Νικονάνου, *Θεσσαλικά ιερά Δήμητρος και κοροπλαστικά αναθήματα,* Βόλος 1973.

***Délos* XXIII:** A. Laumonier, *Les figurines de terre cuite*, *Délos* XXIII, Paris 1956.

***Demetrias* 7:** K. Hornung-Bertemes, *Terrakotten aus Demetrias*, *Demetrias* 7, 2007.

Dentzer 1982: J.M. Dentzer, *Le motif du banquet couché dans le Proche-Orient et le monde grec du VIIe au IVe siècle avant J.-C.*, Rome 1982.

Dewailly 2007: M. Dewailly, Une collection tanagréenne pour Artémis dans le sanctuaire de Claros, *Tanagras*, 133-154.

Dillon 2010: S. Dillon, *The Female Portrait Statue in the Greek World*, Cambridge University Press, 2010.

Dörig 1959: J. Dörig, Tarentinische Knöchelspielerinnen, *MusHelv* 16 (1959), 29-58.

Δρούγου - Τουράτσογλου, *Τάφοι Βεροίας*: Στ. Δρούγου - Γ. Τουράτσογλου, *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βεροίας*, Αθήνα 1980, 1998[2].

Dufeu-Muller - Huysecom-Haxhi - Muller 2010: M. Dufeu-Muller - St. Huysecom-Haxhi - A. Muller, Artémis à Epidamne-Dyrrhachion. Une mise en perspective, *BCH* 134 (2010), 383-489.

Dufeu-Muller κ.ά. 2010: M. Dufeu-Muller κ.ά., *Artemis in Dyrrhachion*, Durrës Guides 1, Tirana 2010.

Dunand 1990: Fr. Dunand, *Catalogue des terres cuites gréco-romaines d'Egypte, Musée du Louvre, département des antiquités égyptiennes,* Paris 1990.

Ειδώλιο: *Ειδώλιο. Ένας μικρόκοσμος από πηλό, Κατάλογος έκθεσης, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 3.4.2017-30.4.2018*, Θεσσαλονίκη 2017.

***Eretria* VII:** I. Metzger, *Das Thesmophorion von Eretria. Funde und Befunde eines Heiligtums, Eretria* VII, 1985.

***Eretria* XII:** N. Mekacher, *Matrizengeformte Hellenistische Terrakotten*, *Eretria* XII, 2003.

Eule 2001: J.C. Eule, *Hellenistische Bürgerinnen aus Kleinasien, Weibliche Gewandstatuen in ihrem antiken Kontext*, Istanbul 2001.

Ζαφειροπούλου 2014: Φ. Ζαφειροπούλου, Δυο ταφικά μικροτεχνήματα από τη νεκρόπολη της αρχαίας Πάρου, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. Ι, 221-230.

Ζουμπάκη 1987: Σ. Ζουμπάκη, Θεατρικά προσωπεία του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, *ΑΔ* 42 (1987), Μελέτες, 36-65.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ζωγράφου 2014: Η. Ζωγράφου, Θεσσαλονίκης θέματα θεατρικά, Η μαρτυρία των πήλινων ειδωλίων από τον χώρο της αρχαίας Αγοράς, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. I, 377-388.

Ζωγράφου 2017: Η. Ζωγράφου, Θεατρικά ειδώλια και προσωπεία, *Ειδώλιο*, 158-162.

***Figurines de terre cuite en Méditerranée* 1:** A. Muller - E. Lafli (επιμ.), *Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine,* 1. *Production, diffusion, étude, BCH* Suppl. 54, Athènes 2016.

***Figurines de terre cuite en Méditerranée* 2**: A. Muller - E. Lafli (επιμ.), *Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine,* 2. *Iconographie et contextes*, Archaiologia, 2015.

Figurines grecques en contexte: St. Huysecom-Haxhi - A. Muller (επιμ.), *Figurines grecques en contexte. Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison*, 2015.

Fischer, *Ägypten*: J. Fischer, *Griechisch-römische Terrakotten aus Ägypten. Die Sammlung Sieglin und Schreiber*, Dresden - Leipzig - Stüttgard - Tubingen 1994.

Froning - Zimmermann-Elseify 2010: H. Froning - N. Zimmermann-Elseify, *Die Terrakotten der antiken Stadt Elis*, Wiesbaden 2010.

Furtwängler, *Collection Sabouroff*: A Furtwängler, *La collection Sabouroff. Monuments de l'art grec, II*, Berlin 1883-1887.

Gerke 1983: P. Gerke, Erwerbungen Kassel Antikenabteilung 1972-1982, *AA* 1983.

Gilly 1978: W. Gilly, *Oldenburger Stadtmuseum, Antiken Vasen und Terrakotten*, Oldenburg 1978.

Goldman 1940: H. Goldman, The Acropolis of Halae, *Hesperia* IX (1940), 381-514.

Goldman - Jones 1942: H. Goldman - Fr. Jones, Terracottas from the Necropolis of Halae, *Hesperia* 11,4 (1942), 365-421.

Graepler, *Tarent*: D. Graepler, *Tonfiguren im Grab. Fundkontexte hellenistischer Terrakotten aus der Nekropole von Tarent*, 1997.

Guest-Papamanoli - Lambraki 1976: A. Guest-Papamanoli - A. Lambraki, Les grottes de Léra et de l'Arkoudia en Crète, *ΑΔ* 31 (1976), Μελέτες, 178-243.

Guggisberg 1988: M. Guggisberg, Terrakotten von Argos. Ein Fundkomplex aus den Theater, *BCH* 112 (1988), 167-234.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Gutschke 2019: F. Gutschke, Greek Terracotta Dolls: Between the Domestic and the Religious Sphere, στο Papantoniou - Michaelides - Dikomitou-Eliadou 2019, 215-222.

Guzzo, *Minerva*: L. Gatti Lo Guzzo, *Il deposito votivo dall'esquilino detto di Minerva medica, Studi e materiali dell'Instituto di Etruscologia e Antichità Italiche,* Firenze 1978.

***Hauch des Prometheus*:** *Hauch des Prometheus. Meisterwerke in Ton,* Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek, München 1996.

Herdejürgen 1971: H. Herdejürgen, *Die tarentinischen Terrakotten des 6. bis 4. Jahrhunderts v. Chr*., Mainz 1971.

Heuzey 1873: L. Heuzey, Recherches sur les figures des femmes voilées dans l'art grec, *Monuments grecs* I, 2 (1873), 5-22.

Heuzey, *Louvre*: L. Heuzey, *Les figurines antiques de terre cuite du Musée du Louvre*, 1883.

Heydemann 1879: H. Heydemann, Über eine verhüllte Tänzerin, *IVtes Hallisches Winckelmannsprogramm*, Halle 1879, 1-21.

Higgins, *Terracotta Figures:* R.A. Higgins, *Greek Terracotta Figures*, London 1963.

Higgins, *Terracottas:* R.A. Higgins, *Greek Terracottas*, London 1967.

Higgins 1973: R.A. Higgins, The Terracottas, στο J.N. Coldstream, *Knossos. The Sanctuary of Demeter, BSA*, Suppl. 8, 1973, 56-93.

Higgins, *Tanagra and the Figurines:* R.A. Higgins, *Tanagra and the Figurines*, Princeton 1986.

Horn 1931: R. Horn, *II. Weibliche Gewandstatuen des frühen Hellenismus*, 2. Ergh. RM, 1931.

Hugot κ.ά. 2016: Chr. Hugot - St. Huysecom-Haxhi - A. Muller, Les terres cuites grecques: Pour qui ? Pourquoi ? Comment ?, *Les Carnets de l'ACoSt* Varia 15, 2016.

Huysecom 2003: St. Huysecom, Terres cuites animales dans les nécropoles grecques archaïques et classiques du basin méditerranéen, *Anthropozoologica* 38 (2003), 91-103.

Huysecom-Haxhi 2008: St. Huysecom-Haxhi, La mort avant le marriage, στο A. Muller - C. Bobas (επιμ.), *Croyances populaires*, 2008, 55-81.

Huysecom-Haxhi 2013: St. Huysecom-Haxhi, Les terres cuites animales en Grèce ancienne. Contextes et interprétation, *Archéothéma* 31 (nov.-déc. 2013), 24.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Huysecom-Haxhi 2015α: St. Huysecom-Haxhi, Les terres cuites figurées du sanctuaire de Kirrha (Delphes) : Bilan des premières recherches, *Les Carnets de l'ACoSt* Varia 13, 2015.

Huysecom-Haxhi 2015β: St. Huysecom-Haxhi, Du coq au canthare. Images de l'initiation masculine dans la coroplathie béotienne à l'époque classique, στο *Figurines grecques en contexte*, 71-89.

Huysecom-Haxhi 2016: St. Huysecom-Haxhi, Approche méthodologique des terres cuites figurées archaïques de l'Artémision de Thasos, Figurines antiques d'ici et d'ailleurs. Itinéraire coroplathique de la Picardie au Bassin Médeterranéen, *Revue Archéologique de Picardie* No 31 (2016), Spécial, 137-155.

Huysecom-Haxhi - Muller 2007: St. Huysecom-Haxhi - A. Muller, Déesses et/ou mortelles dans la plastique de terre cuite. Réponses actuelles à une question ancienne, *Pallas* 75 (2007), 231-247.

Huysecom-Haxhi - Muller 2015: St. Huysecom-Haxhi - A. Muller, Figurines en contexte, de l'identification à la fonction : vers une archéologie de la religion, στο *Figurines grecques en contexte*, 421-438.

Huysecom-Haxhi - Papaikonomou - Papadopoulos 2012: St. Huysecom-Haxhi - I.-D. Papaikonomou - S. Papadopoulos, Les figurines en terre cuite dans les sépultures d'enfants en Grèce ancienne: les cas des jeunes filles nues assises, *L'enfant et la mort dans l'antiquité III. Le materiel associé aux tombes d'enfants*, Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaine 12, 2012, 343-366.

***Η πόλη κάτω από την πόλη*:** Λ. Παρλαμά - Ν.Χ. Σταμπολίδης (επιμ.), *Η πόλη κάτω από την πόλη: Ευρήματα από τις ανασκαφές του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου των Αθηνών*, Αθήνα 2000.

***Θρεπτήρια*:** Μ. Τιβέριος - Π. Αδάμ Βελένη (επιμ.), *Θρεπτήρια. Μελέτες για την αρχαία Μακεδονία,* ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2012.

Jockey 1993: Ph. Jockey, A propos des quelques fragments de statues féminines drapées retrouvés au cours des fouilles de Délos, *BCH* 117 (1993), 443-444.

***Kabirenheiligtum* V:** B. Schmaltz, *Terrakotten aus dem Kabirenheiligtum von Theben. Das Kabirenheiligtun bei Theben* V, Berlin 1974.

Καλλιντζή 2017: Κ. Καλλιντζή, Τα ειδώλια των Αβδήρων, *Ειδώλιο*, 105-107.

Καλονάρος 1997: Π. Καλονάρος, *Ιστορία της πόλεως Αμφίσσης*, Άμφισσα 1997.

Καλτσάς 2002: Ν. Καλτσάς, *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Τα γλυπτά*, β΄ έκδ., Αθήνα 2002.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Karaghiorga 1969: Th. Karaghiorga, Die Göttin auf dem Kamel, *AM* 84 (1969), 95-102.

Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1985: Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Ο μακεδονικός τάφος στη Σπηλιά Εορδαίας, *ΑΔ* 40 (1985), Μελέτες, 242-280.

Καραπαναγιώτου - Λεβέντη 2018: Ά. Καραπαναγιώτου - Ι. Λεβέντη, Τα πήλινα ειδώλια από το ιερό της Δήμητρας και της Κόρης Καρποφόρων στον Άγιο Σώστη Τεγέας, *Το Αρχαιολογικό Έργο στην Πελοπόννησο (1ο ΑΕΠΕΛ), Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου, Τρίπολη, 7-11 Νοεμβρίου 2012*, Καλαμάτα 2018, 199-206.

Καραπάνου 2014: Σ. Καραπάνου, Πήλινα ειδώλια από την πόλη της ελληνιστικής Φαρσάλου, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. Ι, 417-434.

Kassab Tezgör - Abd'el Fattah 1997: D. Kassab Tezgör - A. Abd'el Fattah, La diffusion des Tanagréennes à l'époque hellénistique, στο A. Muller (εκδ.), *Le moulage en terre cuite dans l'antiquité, Création et production derivée, fabrication et diffusion,* Lille 1997, 354-367.

Kathariou 2006: K. Kathariou, Cocks and Cockfights on Cock Lekythoi, *MunAntCl* 35 (2006), 105-122.

***Kerameikos* XV:** B. Vierneisel-Schlörb, *Die Figürlichen Terrakotten, I, Spätmykenisch bis späthellenistisch, Kerameikos* XV, 1997.

Κεραμόπουλλος 1904: Α. Κεραμόπουλλος, Επιγραφαί απελευθερωτικαί εξ Αμφίσσης, *AE* 1904, 113-139.

Κεραμόπουλλος 1908: Α. Κεραμόπουλλος, Αμφισσαϊκής επιγραφής έκδοσις δευτέρα, *AE* 1908, 158-193.

Kleiner, *Tanagrafiguren*: G. Kleiner, *Tanagrafiguren. Untersuchungen zur hellenistischen Kunst und Geschichte, Arch.Jahrb*, XV, Erg., Berlin 1942, 1984.

Klöckner 2013: A. Klöckner, Dienerinnen der Demeter? Zu einer Gruppe von Grabreliefs aus Smyrna, στο M. Horster - A. Klöckner, *Cities and Priests*, Berlin - Boston 2013, 303-353.

Κόρτη-Κόντη, *Θεσσαλονίκη*: Στ. Κόρτη-Κόντη, *Η κοροπλαστική της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1994.

Köster, *Terrakotten*: A. Köster, *Die griechischen Terrakotten,* Berlin 1926.

Kountouri - Harami - Vivliodetis 2016: E. Kountouri - A. Harami - V. Vivliodetis, Coroplastic Art from Thebes (Boeotia). Evidence from Terracotta Figurines found in Graves, *Figurines de terre cuite en Médirerranée* 1, 181-194.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Κουραχάνης 1992: Π. Κουραχάνης, Η αρχαία Άμφισσα στο φως της αρχαιολογικής έρευνας, *Φωκικά Χρονικά* 4 (1992), 98-115.

Κραβαρτόγιαννος 1993: Δρ. Κραβαρτόγιαννος, Εύρημα Αμφίσσης του Β΄ αι. π.Χ. χιλίων περίπου νομισμάτων, *Φωκικά Χρονικά* 5 (1993), 74-139.

Κραβαρτόγιαννος 2000: Δρ. Κραβαρτόγιαννος, *Συνοπτική ιστορία της Αμφίσσης*, Άμφισσα 2000.

Kreeb 1988: M. Kreeb, *Untersuchungen zur figürlichen Ausstattung delischer Privathäuser*, Chicago 1988.

Kron 1992: U. Kron, Frauenfeste in Demeterheiligtümern: Das Thesmophorion von Bitalemi, *AA* 1992, 611-650.

Kyrieleis 1975: H. Kyrieleis, *Bildnisse der Prolemäer*, 1975.

Λαζαρίδης, *Ειδώλια Αβδήρων*: Δ. Λαζαρίδης, *Πήλινα ειδώλια Αβδήρων*, Αθήνα 1960.

Λαζαρίδης 1969: Δ. Λαζαρίδης, *Χριστούπολις, Καβάλα, Οδηγός Μουσείου Καβάλας*, Αθήνα 1969.

Λαζαρίδης - Ρωμιοπούλου - Τουράτσογλου 1992: Δ. Λαζαρίδης - Κ. Ρωμιοπούλου - Γ. Τουράτσογλου, *Ο τύμβος της Νικήσιανης*, Αθήνα 1992.

Λαμπράκη 1984: Α. Λαμπράκη, Προσωπεία, *Αρχαιολογία* 12 (1984), 22-24.

Laumonier, *Madrid*: A. Laumonier, *Catalogue des terres cuites du Musée Archéologique de Madrid*, Bordeaux 1921.

Lawrence 1927: A.W. Lawrence, *Later Greek Sculpture and its Influence on East and West*, London 1927.

Λεβέντη 1994-1995: Ι. Λεβέντη, Περσεφόνη και Εκάτη στην Τεγέα, *ΑΔ* 49-50 (1994-1995), Μελέτες, 83-96.

Λεβέντη 2006: Ι. Λεβέντη, Τα γλυπτά αναθήματα από το ιερό στη θέση Σωρός και η συμβολή τους στην ταύτιση της λατρευόμενης θεότητας, *ΑΕΘΣΕ* 2 (2006), 295-308.

Λεβέντη 2009: Ι. Λεβέντη, Τα πήλινα ειδώλια από το ιερό του Απόλλωνος στη θέση Σωρός Μαγνησίας, *ΑΕΘΣΕ* 3 (2009), 299-313.

Λεβέντη - Μητσοπούλου 2010: Ι. Λεβέντη - Χ. Μητσοπούλου (επιμ.), *Ιερά και λατρείες της Δήμητρας στον αρχαίο ελληνικό κόσμο,* Βόλος 2010.

Lerat 1952: L. Lerat, *Les Locriens de l'Ouest*, Paris 1952.

Lerat 2009: L. Lerat, *Οι Εσπέριοι Λοκροί*, τόμ. Ι. *Τοπογραφία και ερείπια*, τόμ. ΙΙ. *Ιστορία, θεσμοί, προσωπογραφία*, μτφ. Δ. Χατζηβασιλείου, Άμφισσα 2009 (*Les Locriens de l'Ouest, I. Topographie et ruines*, Paris 1952).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Leventi 2003: I. Leventi, *Hygeia in Classical Greek Art*, Athens 2003.

Leventi 2019: I. Leventi, Godlike Images: Pristesses in Greek Sculpture, *Greek Art in Motion, Studies in Honour of Sir John Boardman on the Occasion of his 90th Birthday*, Oxford 2019, 69-77.

Leyenaar-Plaisier, *Leiden*: P.G. Leyenaar-Plaisier, *Les terres cuites grecques et romaines. Catalogue de la collection du Musée National des Antiquités à Leiden,* Leiden 1979.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-1991: Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας. Ανασκαφή 1989, *ΑΔ* 44-46 (1989-1991), Μελέτες, 73-152.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θαλαμωτοί τάφοι Πέλλας*: Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Πέλλας*, Αθήνα 1994.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Θεσμοφόριο Πέλλας*: Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το Θεσμοφόριο της Πέλλας*, Αθήνα 1996.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών*: Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα*, Θεσσαλονίκη 2000.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2017: Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Χρήση και ερμηνεία των πήλινων ειδωλίων, *Ειδώλιο*, 34-40.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη - Ακαμάτης 2017: Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη - Ι. Ακαμάτης, Τα κοροπλαστικά εργαστήρια της Πέλλας, *Ειδώλιο*, 113-115.

Luce 1991: J.-M. Luce, Les terres cuites de Kirrha, *Actes du Colloque Paul Perdrizet, Delphes : Centenaire de la « grande fouille » réalisée par l'Ecole Française d'Athènes (1892-1903),* Strasbourg 1991, 264-275.

Mallios 2004: G.K. Mallios, A Hellenistic Sanctuary at Ano Poli, Thessalonica, The Terracotta Figurines, *Εγνατία* 8 (2004), 239-266.

Marcadé 1996: J. Marcadé, *Sculptures déliennes,* Athènes 1996.

Μαρκουλάκη - Νινιού-Κινδελή 1982: Σ. Μαρκουλάκη - Β. Νινιού-Κινδελή, Ελληνιστικός λαξευτός τάφος Χανίων, *ΑΔ* 37 (1982), Μελέτες, 7-118.

Martha 1880: J. Martha, *Catalogue des figurines en terre cuite du Musée de la Société Archéologique d'Athènes,* Paris 1880.

Martin 2015: N. Martin, Les danseuses voilées au IVe s. av. J.-C., *Figurines de terre cuite en Méditerranée* 2, 189-194.

Μαχαίρα 2008: Β. Μαχαίρα, *Το ιερό Αφροδίτης και Έρωτος στην Ιερά Οδό*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας αρ. 253, Αθήναι 2008.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Μαχαίρα 2011: Β. Μαχαίρα, *Ελληνιστικά γλυπτά της Ρόδου, Κατάλογος*, τόμ. Ι, Αθήνα 2011.

Μαχαίρα 2014: Β. Μαχαίρα, Η συμβολή της κοροπλαστικής στην εικονογραφία και στην τυπολογία της πλαστικής κατά τα ελληνιστικά χρόνια. Η συνεισφορά της Ηούς Ζερβουδάκη, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. Ι, 79-94.

Μελισσάρης 1927: Θ. Μελισσάρης, *Η ιστορία της Αμφίσσης και των πέριξ...*, Άμφισσα 1927.

Melfi 2014: M. Melfi, Religion and Society in Early Roman Corinth. A Forgotten Coin Hoard and the Sanctuary of Asklepios, *Hesperia* 83 (2014), 747-776.

Mendel, *Musées Impériaux Ottomans*: G. Mendel, *Musées Impériaux Ottomans. Catalogue des figurines de terre cuite*, Constantinople 1908.

Merker 2003: G. Merker, Corinthian Terracotta Figurines. The Development of an Industry, στο Ch. K. Williams II - N. Bookidis, *Corinth, The Centenary 1896-1996*, 2003, 233-246.

Metzger 1979: I. Metzger, Das Mädchen mit der Gans, *ΑΔ* 34 (1979), Μελέτες, 62-69.

Miller Ammerman, *Santa Venera*: R. Miller Ammerman, *The Sanctuary of Santa Venera at Paestum II, The Votive Terracottas*, Ann Arbor 2002.

Mitsopoulos-Leon 2015: V. Mitsopoulos-Leon, *Βραυρών. Die Tonstatuetten aus dem Heiligtum der Artemis, Die jüngere Phase,* Athen 2015.

Mitsopoulou 2010: Chr. Mitsopoulou, De nouveux *kernoi* pour *Kernos*, *Kernos* 23 (2010), 145-178.

***MNC*[3]:** T.B.L. Webster, *Monuments illustrating New Comedy*, 3rd edition revised and enlarged by J.R. Green - A. Seeberg, Bulletin of the Institute of Classical Studies Suppl. 50, London 1995.

***Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*:** *Κοροπλαστική και μικροτεχνία στον αιγαιακό χώρο από τους γεωμετρικούς χρόνους έως και τη ρωμαϊκή περίοδο, Διεθνές συνέδριο στη μνήμη της Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. Ι-ΙΙ, Αθήνα 2014.

Morgan 1935: Ch. H. Morgan II, The Terracotta Figurines from the North Slope of the Acropolis, *Hesperia* 4,2 (1935), 189-213.

Μουσών δώρα: *Μουσών δώρα, Μουσικοί και χορευτικοί απόηχοι από την αρχαία Ελλάδα*, Κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2003.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Μπανάκα-Δημάκη 2013: Ά. Μπανάκα-Δημάκη, Τα εργαστήρια του Άργους στην ελληνιστική περίοδο, *Στα βήματα του Wilhelm Vollgraff. Εκατό χρόνια αρχαιολογικής δραστηριότητας στο Άργος, Ελληνογαλλικές έρευνες* IV, Αθήνα 2013, 157-174.

Μπάνου - Μπουρνιάς 2014: Ε.Σ. Μπάνου - Λ.Κ. Μπουρνιάς, *Κεραμεικός*, Αθήνα 2014.

Μπαρακάρη-Γλένη 2014: Κ. Μπαρακάρη-Γλένη, Κοροπλαστική αρχαϊκών χρόνων από το Άργος, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. ΙΙ, 107-124.

Μπάτζιου-Ευσταθίου 2010: Α. Μπάτζιου-Ευσταθίου, Λατρείες Δήμητρας και Κόρης στη Δημητριάδα, στο Λεβέντη - Μητσοπούλου 2010, 179-199.

Μπένγκστον 1991: Χ. Μπένγκστον, *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδος*, Αθήνα 1991.

Μποσνάκης 2014: Δ. Μποσνάκης, Συμβολή στη μελέτη της ύστερης ελληνιστικής κοροπλαστικής της Κω: Ταφική τελετουργία και εικονογραφία (η τοπική παραλλαγή της γυμνής καθιστής γυναικείας μορφής με περιστέρι, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. Ι, 149-176.

Muka - Muller - Tartari 2014: B. Muka - A. Muller - F. Tartari, D'Aphrodite à Artémis. Le sanctuaire de la colline de Daute à Epidamne-Dyrrhachion : recherches 2003-2012, *Proceedings of the International Congress of Albanian Archaeological Studies*, Tiranë 2014, 275-284.

Muller 1990: A. Muller, Ελληνιστική κοροπλαστική της Θάσου. Τα ειδώλια του Εβραιοκάστρου, *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, Πόλις και χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη*, Θεσσαλονίκη 1990, 437-450.

Muller 1994: A. Muller, La coroplathie : un travail de petite fille ? Les figurines de terre cuite, de l'atelier à la publication ; questions de méthode, *RA* 1994, 177-187.

Muller, *Thesmophorion*: A. Muller, *Les terres cuites votives du Thesmophorion, Etudes Thasiennes* XVII, 1996.

Muller 2009: A. Muller, Le tout ou la partie. Encore les protomés : dédicataires ou dédicantes ?, *La donatrice, l'offrande et la déesse, Kernos* Suppl. 23, 2009, 81-95.

Muller 2019: A. Muller, Les « dieux visiteurs » revisités. Images d'Aphrodite ou de la mariée ?, γαλλική εκδοχή του "Visiting Gods" revisited. Aphrodite or Bride?, στο Papantoniou - Michaelides - Dikomitou-Eliadou 2019, 251-258.

Muller - Tartari - Toçi 2005: A. Muller - F. Tartari - I. Toçi, Les terres cuites votives du "sanctuaire d'Aphrodite" de Dyrrhachion. Artisanat et piété populaire, στο P. Cabanes - J.-L. Lamboley, *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité 4, Actes du IVe Colloque international de Grenoble*, Paris 2005, 609-622.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Musée Saint Raymond: *L'art grec au Musée Saint Raymond,* Mairie de Toulouse 1993.

Nagy, *Vignaccia*: H. Nagy, *Votive Terracottas from the Vignaccia Cerveteri, in the Lowie Museum of Antropology*, Rome 1988.

Neutsch 1952: B. Neutsch, *Studien zur vortanagräisch-attischen Koroplastik, JdI*, 17 Ergänzungsheft, Berlin 1952.

Nicholls 1952: R.V. Nicholls, Type, Group and Series: A Reconsideration of Some Coroplastic Fundamentals, *BSA* 47 (1952), 217-226.

Nicholls 1984: R. Nicholls, La fabrication des terres cuites, *Histoire et Archéologie, Les Dossiers*, Mars 1984,

Nicholson 1965: F. Nicholson, *Greek, Etruscan and Roman Pottery and Small Terracottas*, 1965.

Νικολάου 2009: Ε. Νικολάου, Πήλινα ειδώλια από το βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδας. Χρονολογικές ενδείξεις, *ΑΕΘΣΕ* 3 (2009), 351-363.

Ohnefalsch-Richter 1893: M. Ohnefalsch-Richter, *Kypros, Die Bibel und Homer*, Berlin 1893.

***Olynthus* IV:** D.M. Robinson, *The Terracottas of Olynthus found in 1928, Excavations at Olynthus* IV, 1931.

***Olynthus* XIV:** D.M. Robinson, *Terracottas, Lamps, and Coins found in 1934 and 1938, Excavations at Olynthus* XIV, 1952.

Pafford 2006: I.A. Pafford, *Cult Fees and the Ritual of Money in Greek Sanctuaries of the Classical and Hellenistic Period*, αδημ. διδ. διατριβή, University of California, Berkeley 2006.

Παλαιοκρασσά 1991: Λ. Παλαιοκρασσά, *Το ιερό της Αρτέμιδος Μουνιχίας*, Αθήνα 1991.

Παπακωνσταντίνου 2009: Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου, Το Ασκληπιείο του Δαφνούντος: Πρώτη παρουσίαση, *ΑΕΘΣΕ* 3 (2009), 1235-1247.

Papantoniou - Michaelides - Dikomitou-Eliadou 2019: G. Papantoniou - D. Michaelides - M. Dikomitou-Eliadou (επιμ.), *Hellenistic and Roman Terracottas*, Monumenta Graeca et Romana 23, 2019.

Papaoikonomou 1982: Y. Papaoikonomou, Trois oursons crétois, *BCH* 106 (1982), 419-426.

Paris 1887: P. Paris, Fouilles au temple d'Athèna Cranaia, *BCH* 11 (1887), 436-437.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Pasquier 1977: A. Pasquier, Pan et les Nymphes à l'Antre Corycien, *Études Delphiques*, *BCH* Suppl. IV, 1977, 365-387.

Paul, *Tanagrafiguren*: E. Paul, *Tanagrafiguren aus den Staatlichen Museen zu Berlin*, Leipzig 1962.

Paul, *Welt in Ton*: E. Paul, *Antike Welt in Ton. Griechische und römische Terrakotten des archäologischen Institutes in Leipzig*, Leipzig 1959.

Pensabene *et al.* 1980: P. Pensabene *et al.*, *Terracotte votive dal Tevere*, Studi Miscellanei 25, Roma 1980.

Pensabene 2001: P. Pensabene, *Terracotte del Museo nazionale romano II, Materiali dai depositi votivi di Palestrina, Collezioni "Kirchriana" e Palestrina*, Roma 2001.

Πέππα-Παπαϊωάννου 1985: Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου, *Πήλινα ειδώλια από το ιερό του Απόλλωνα Μαλεάτα Επιδ*αυρίας, Αθήνα 1985.

Πέππα-Παπαϊωάννου, *Μουσείο Πειραιώς*: Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου, *Κοροπλαστικά έργα του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιώς*, Αθήνα 2010.

Perdrizet 1895: P. Perdrizet, Inscriptions d'Amphissa, *BCH* XIX (1895), 385-392.

Perdrizet 1908: P. Perdrizet, *Monuments figurés. Petits bronzes, terres cuites, antiquités diverses*, *Fouilles de Delphes* V, 1908.

Pesce 1935: G. Pesce, Napoli. La necropolis di Castelcapuano e di Via Cirillo, *NS* 1935, 257-293.

Πινγιάτογλου, *Αίγυπτος*: Σ. Πινγιάτογλου, *Πήλινα ειδώλια από την Αίγυπτο, 3ος αι. π.Χ.-4ος αι. μ.Χ.*, Αθήνα 1993.

Pisani 2006α: M. Pisani, Hellenistic Terracotta Figurines from Thebes, *ΑΕΘΣΕ* 2 (2006), 1133-1150.

Pisani 2006β: M. Pisani, The Collection of Terracotta Figurines in the British School at Athens, *BSA* 101 (2006), 269-368.

Pisani 2015: M. Pisani, Musa o Afrodite? Un contributo per l'indagine del rapporto tra coroplastica e altri media, στο A. Serra (επιμ.), *Humanitas. Studi per Patrizia Serafin*, Roma 2015, 187-204.

Pisani 2018: M. Pisani, Gender identity and gender representation: approccio interdisciplinare e indicatori archeologici nello studio di une necropoli greca. Il caso di Tebe, στο M. Albertocchi κ.ά. (επιμ.), *Simbolo et gesto*, Quaderni di Archeologia – Genova 2, 2018, 75-88.

Pollitt 1986: J.J. Pollitt, *Art in the Hellenistic Age*, Cambridge 1986.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Pottier, *Diphilos*: E. Pottier, *Diphilos et les modeleurs des terres cuites grecques*, Paris 1909.

Pottier - Reinach, *Myrina*: E. Pottier - S. Reinach, *La nécropole de Myrina*, Paris 1887.

Poulsen, *Ny Carlsberg*: V. Poulsen, *Catalogue des terres cuites grecques et romaines*, Publications de la Glyptothèque Ny Carlsberg, 2, Copenhagen 1949.

***Prometheus*:** *Hauch des Prometheus. Meisterwerke in Ton*, München, Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek, München 1996.

Raeder 1984: J. Raeder, *Priene. Funde aus einer griechischen Stadt*, Berlin 1984.

Raumschüssel 1970: M. Raumschüssel, *Antike Terrakotten. Eine Auswahl aus den Beständen der Skulpturensammlung, Schriftenreihe der Staatlichen Kunstsammlungen Dresden*, Dresden 1970.

Robert 1911: C. Robert, Die Masken der neueren Komödie, *Hallisches Winckelmannsprogramm*, 1911.

Rumscheid, *Priene*: Fr. Rumscheid, *Die figürliche Terrakotten von Priene*, Wiesbaden 2006.

Ρωμιοπούλου 2017: Κ. Ρωμιοπούλου, Άκανθος. Ειδώλια από το νεκροταφείο της παραλιακής ζώνης, *Ειδώλιο*, 86-90.

Sabetai 1993: V. Sabetai, *The Washing Painter. A Contribution to the Wedding and Genre Iconography in the Second Half of the Fifth Century BC* (PhD diss. University of Cincinnati), 1993.

Sabetai 1997: V. Sabetai, Aspects of Nuptial and Genre Imagery in Fifth Century Athens: Issues of Interpretation and Methodology, στο J.H. Oakley - W.D.E. Coulson - O. Palagia (εκδ.), *Athenian Potters and Painters, The Conference Proceedings*, Oxbow Monographs 67, 319-335.

Sabetai 2015: V. Sabetai, Female Protomes from Chaeroneia (Boeotia), στο *Figurines de terre cuite en Méditerranée* 2, 149-163.

Sabetai - Avronidaki 2018: V. Sabetai - Chr. Avronidaki, The Six's Technique in Boiotia. Regional Experiments in Technique and Iconography, *Hesperia* 87 (2018), 311-385.

Σάθας 1962: Κ. Σάθας, *Χρονικόν ανέκδοτον Γαλαξειδίου ή ιστορία Αμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλαξειδίου, Λοιδορικίου και των περιχώρων, από των αρχαιοτάτων μέχρι των καθ΄ ημάς χρόνων*, Αθήνα 1962.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

***Sammlung Kaufmann*:** E. Bayer-Niemeier, *Griechisch-römische Terrakotten*, Bildwerke der Sammlung Kaufmann, Liebieghaus - Museum Alter Plastik, Melsungen 1988.

***Samothrace* 11:** E.B. Dusenbery, *Samothrace. The Nekropoleis*, Princeton 1998.

Σαμπετάι 2000: Β. Σαμπετάι, Παιδικές ταφές Ακραιφίας, *Γ΄ Διεθνές Συνέδριο Βοιωτικών Μελετών*, Αθήνα 2000, 494-535.

Σαμπετάι 2009: Β. Σαμπετάι, Οι τελετουργικοί ρόλοι των γυναικών στον κύκλο της ζωής, *Γυναικών λατρείες*, 289-297.

Σαμπετάι 2012: Β. Σαμπετάι, Ταφή νέας γυναίκας από την Ακραιφία: μια άωρη νεκρή του 4ου αι. π.Χ., *Δινήεσσα*, 305-314.

Σάμψων 1980: Α. Σάμψων, Το κοροπλαστικό εργαστήριο της Χαλκίδας, *AE* 1980, 137-155.

Σαρρή 2014: Ε. Σαρρή, Σύνολο πήλινων ειδωλίων των ελληνιστικών χρόνων από το Άργος, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. ΙΙ, 125-140.

Schefold 1954: K. Schefold, Zwei Tonstatuetten von Kreissenden in Privatbesitz, *AA* 69 (1954), 218-223.

Schmidt, *Würzburg*: E.-M. Schmidt, *Katalog der antiken Terrakotten, Teil I: Die figürlichen Terrakotten. Martin-von-Wagner Museum der Universität Würzburg,* Mainz 1994.

Schneider-Herrmann 1969: G. Schneider-Herrmann, Two Greek Terracottas in California, *BABesch* XLIV (1969), 136-142.

Schneider-Herrmann 1971: G. Schneider-Herrmann, Der Ball bei den Westgriechen, *BaBesch* XLVI (1971), 123-133.

Schneider-Lengyel, *Terrakotten*: L. Schneider-Lengyel, *Griechische Terrakotten*, 1936.

Schrader - Wiegand 1904: H. Schrader - Th. Wiegand, *Priene*, 1904.

Schürmann, *Karlsruhe*: W. Schürmann, *Katalog der antiken Terrakotten im Badischen Landesmuseum Karlsruhe*, SIMA 84, Göteborg 1989.

Schwarzmaier 2015: A. Schwarzmaier, Gaben für eine nicht erlebte Hochzeit, *Figurines de terre cuite en Méditerranée* 2, 305-315.

Selekou 2015: M. Selekou, Animal Terracottas from Children Graves at Opountian Lokris, *Figurines de terre cuite en Méditerranée* 2, 357-364.

Sguaitamatti 1984: M. Sguaitamatti, *L'offrante de porcelet dans la coroplathie géléenne. Étude typologique,* Mainz am Rhein 1984.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Sieveking, *Sammlung Loeb*: J. Sieveking, *Die Terrakotten der Sammlung Loeb, I-II*, München 1916.

Simon 1969: E. Simon, *Die Götter der Griechen*, 1969.

Sinn 1977: U. Sinn, *Antike Terrakotten, Staatliche Kunstsammlungen Kassel*, Kassel 1977.

Σισμανίδης 2014: Κ. Σισμανίδης, Ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα ειδώλια από το αρχαϊκό νεκροταφείο της Αγίας Παρασκευής νομού Θεσσαλονίκης, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. Ι, 349-360.

Σκέρλου - Γρηγοριάδου 2014: Ε. Σκέρλου - Ντ. Γρηγοριάδου, Ειδώλια προερχόμενα από αποθέτες του ιερού της Δήμητρας στην Κω. Μια πρώτη προσέγγιση, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. Ι, 119-148.

Sokolovska 1986: V. Sokolovska, *Isar-Marvinci and the Vardar Valley in Ancient Times*, Skopje 1986.

Sokolovska 1994: V. Sokolovska, Some Pottery Finds from Isar-Marvinci, *Γ΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Θεσσαλονίκη, 24-27 Σεπτεμβρίου 1991*, Αθήνα 1994, 215-217.

Sourvinou-Inwood 1978: Chr. Sourvinou-Inwood, Persephone and Aphrodite at Locri. A Model for Personality Definitions in Greek Religion, *JHS* 98 (1978), 101-121.

Stamatopoulou 2014: M. Stamatopoulou, The Pasikrata Sanctuary at Demetrias and the alleged Funerary Sanctuaries of Thessaly: a Re-appraisal, *Kernos* 27 (2014), 207-255.

Stefani 2019: A. Stefani, Underneath the Veil. Terracotta Figurines from the Amathous Eastern Necropolis, στο Papantoniou - Michaelides - Dikomitou-Eliadou 2019, 112-130.

Summerer, *Amisos*: L. Summerer, *Hellenistische Terrakotten aus Amisos*, Stuttgart 1999.

Tanagra: *Tanagra. Mythe et archéologie,* 2003.

Tanagras: *Tanagras. De l'objet de collection à l'objet archéologique, Actes du colloque organisée par le musée du Louvre à la Bibliothèque national de France le 22 novembre 2003*, Paris 2007.

Τζαναβάρη 2012: Α. Τζαναβάρη, Η παραγωγή και διάδοση των Ταναγραίων στη Μακεδονία, *Θρεπτήρια*, 352-380.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τζαναβάρη 2014: Κ. Τζαναβάρη, Πήλινες προτομές της Συλλογής Γεωργίου Παπαηλιάκη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσσαλονίκης, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. Ι, 327-348.

Τζαναβάρη 2017: Κ. Τζαναβάρη, Το κοροπλαστικό εργαστήριο της Βέροιας, *Ειδώλιο*, 116-120.

Thompson 1952: D. Burr Thompson, Three Centuries of Hellenistic Terracottas, *Hesperia* XXI (1952), 116-164.

Thompson 1954: D. Burr Thompson, Three Centuries of Hellenistic Terracottas, I, B, and C, *Hesperia* XXIII (1954), 72-107.

Thompson 1959: D. Burr Thompson, Three Centuries of Hellenistic Terracottas. IIB. The Altar Well, *Hesperia* XXVIII (1959), 127-152.

Thompson 1963α: D. Burr Thompson, Three Centuries of Hellenistic Terracottas, Part III: The Late Third Century BC, *Hesperia* 32 (1963), 276-292.

Thompson 1963β: D. Burr Thompson, Three Centuries of Hellenistic Terracottas, The Second Century B.C., *Hesperia* 32 (1963), 301-317.

Thompson, *Troy*: D. Burr Thompson, *The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period. Troy*, Supplementary Monograph 3, 1963.

Thompson 1965: D. Burr Thompson, Three Centuries of Hellenistic Terracottas, VI, Late Second Century to 86 BC, B Herakles Deposit, *Hesperia* XXXIV (1965), 34-71.

Thompson 1966: D. Burr Thompson, The Origins of the Tanagras, *AJA* 70 (1966), 51-63.

Thompson 1982: D. Burr Thompson, A Dove for Dione, *Studies in Athenian Architecture Sculpture and Topography, Presented to Homer A. Thompson*, *Hesperia*, Suppl. 20, Princeton - New Jersey 1982, 155-162, 215-219.

Thompson - Thompson - Rotroff 1987: H.A. Thompson - D.B. Thompson - S.I. Rotroff, *Hellenistic Pottery and Terracottas,* Princeton 1987.

Tolun 2015: V. Tolun, Terracotta Figurines from the Western Necropolis of Assos, *Figurines de terre cuite en Méditerannée* 2, 375-384.

Töpperwein, *Pergamon*: E. Töpperwein, *Terrakotten von Pergamon*, Berlin 1976.

della Torre - Ciaghi 1980: O. della Torre - S. Ciaghi, *Terracotte figurate ed architettoniche dei Museo Nazionale di Napoli, I, Terracotte figurate da Capua*, Naples 1980.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Τουράτσογλου 2001: Ι. Τουράτσογλου, Κυκλοφορία νομισμάτων σε ένα αρχαίο ελληνικό ιερό. Το Κωρύκειον άντρον, *Νομίσματα και Νομισματική*, Αθήνα 2001, 119-122.

Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Ειδώλια Βέροιας*: Κ. Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Πήλινα ειδώλια από τη Βέροια. Ταφικά σύνολα της ελληνιστικής εποχής,* Αθήνα 2002.

Tsakalou-Tzanavari 2007*:* K. Tsakalou-Tzanavari, Des nécropoles aux sanctuaires : Les Tanagréennes de la Grèce du Nord, *Tanagras*, 117-131.

Τσάκος - Βιγλάκη-Σοφιανού 2012: Κ. Τσάκος - Μ. Βιγλάκη-Σοφιανού, *Σάμος, Τα Αρχαιολογικά Μουσεία*, Κοινωφελές Ίδρυμα Ι.Σ. Λάτση, Αθήνα 2012.

Τσάκος - Γιαννακόπουλος 2014: Κ. Τσάκος - Γ. Γιαννακόπουλος, Κοροπλαστική από το ιερό της Δήμητρας Θεσμοφόρου στη Σάμο, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. Ι, 231-246.

Tsangari 2007: D. Tsangari, *Corpus des monnaies d'or, d'argent et de bronze de la Confédération étolienne,* Athènes 2007.

Τσαρούχα 2017: Α. Τσαρούχα, Η λατρεία στην Εσπερία Λοκρίδα μέσα από τους μύθους, τις γραπτές πηγές και τις ανασκαφικές μαρτυρίες, *Αρχαιολογικές συμβολές*, τόμ. Δ, *Φωκίδα*, ΥΠΠΟ - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 2017, 35-45.

Τσαρούχα 2019: Α. Τσαρούχα, Η πορεία της Φωκίδας μέσα από τα νεκροταφεία των ιστορικών χρόνων, στο Έ. Κουντούρη - Α. Γκαδόλου (επιμ.), *Σωστικές ανασκαφές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας*, Ι. *Τα νεκροταφεία. Χωροταξική οργάνωση - Ταφικά έθιμα - Τελετουργίες*, Αθήνα 2019, τόμ. 1, 685-708.

Τσιγαρίδα 2017: Ε.Μπ. Τσιγαρίδα, Η κοροπλαστική της αρχαίας Ολύνθου, *Ειδώλιο*, 80-82.

Tzanavari 2015: K. Tzanavari, Protomés de terre cuite de l'antique Lètè (Mygdonie), *Figurines de terre cuite en Méditerranée* 2, 165-179.

Uhlenbrock 1990: J.P. Uhlenbrock, The Hellenistic Terracottas of Athens and the Tanagra Style, *Coroplast's Art,* 48-53.

Uhlenbrock 2016: J.P. Uhlenbrock, Research Perspectives in Coroplastic Studies: The Distribution, Trade, Diffusion, and Market Value of Greek Figurative Terracottas, *Les Carnets de l'ACoSt* Varia 15, 2016.

Ure 1913: P.N. Ure, *Black Glaze Pottery from Rhitsona in Boeotia*, London 1913.

Ure 1934: P. Ure, *Aryballoi and Figurines from Rhitsona in Boeotia*, Cambridge 1934.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Ventrelli, *Museo Jatta*: D. Ventrelli, *Le terrecotte figurate del Museo Nazionale Jatta di Ruvo,* Bari 2004.

Verhoogen, *Musées Royaux*: V. Verhoogen, *Terres cuites grecques aux Musées Royaux d'art et d'histoire*, Bruxelles 1956.

Vogt, *Sammlung Ernst von Sieglin*: J. Vogt, *Expedition Ernst Sieglin, Ausgrabungen in Alexandria*, Bd. II, *Die griechisch-ägyptische Sammlung von Ernst von Sieglin: Terrakotten*, 1924.

Vollgraff 1901: W. Vollgraff, Deux inscriptions d'Amphissa, *BCH* 25 (1901), 221-240.

Voyatzis 1992: M. Voyatzis, Votive Riders seated side-saddle at Early Greek Sanctuaries, *BSA* 87 (1992), 259-279.

Wamser-Krasznai - Recke 2015: W. Wamser-Krasznai - M. Recke, Aphrodite auf der Akropolis von Perge? Terrakottastatuetten aus F1, *Figurines de terre cuite en Méditerranée* 2, 547-553.

Wardle 1972: K.A. Wardle, Two Notes from Knossos, I, Two Roman Rock-cut Tombs, *BSA* 67 (1972), 271-284.

Webster 1950: T.B.L. Webster, *Greek Terracotta Figures*, Harmondsworth 1950.

Webster 1960: T.B.L. Webster, Greek Dramatic Monuments from the Athenian Agora and Pnyx, *Hesperia* 29 (1960).

West 1992: M.L. West, *Ancient Greek Music*, Oxford 1992.

Winter, *Typen*: F. Winter, *Die antiken Terrakotten. Die Typen der figürlichen Terrakotten*, Band, III, 2, Berlin 1903.

Χαραμή 2016: Παιδική ταφή ελληνιστικών χρόνων από την νεκρόπολη της αρχαίας Ακραιφίας στην Βοιωτία, *Τιμητικός τόμος για τη Στέλλα Δρούγου, Ηχάδιν* ΙΙ, Αθήνα 2016, 836-854.

Χασάπη 1991-1992: Ε. Χασάπη-Χριστοδούλου, Πήλινα θεατρικά ειδώλια από τη Μακεδονία και τη Θράκη. Πέλλα, Αμφίπολη, Άβδηρα, *Μακεδονικά* 28 (1991-1992), 268-324.

Χατζηδημητρίου 1999: Α. Χατζηδημητρίου, Μολύβδινο ανάγλυφο έλασμα με παράσταση Ηρακλή. Η χρήση του μολύβδου στην Εύβοια, *ΑΔ* 54 (1999), Μελέτες, 215-228.

Χατζηδημητρίου 2014: Α. Χατζηδημητρίου, Νεότερα στοιχεία για το κοροπλαστικό εργαστήριο της Καρύστου, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. ΙΙ, 9-28.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

Χιδίρογλου 2003: Μ. Χιδίρογλου, Κοροπλαστική από την Κάρυστο Ευβοίας. Στοιχεία για την κοινωνική και θρησκευτική ζωή μέσα από τη μελέτη ταφικών συνόλων πήλινων ειδωλίων, *ΑΕΘΣΕ* 1 (2003), 1057-1076.

Χιδίρογλου 2012: Μ. Χιδίρογλου, Πήλινο ειδώλιο αστραγαλίζουσας νέας από την Ερέτρια (ΕΑΜ 12112), *Δινήεσσα, Τιμητικός τόμος για την Κατερίνα Ρωμιοπούλου*, Θεσσαλονίκη 2012, 493-501.

Χιδίρογλου 2014: Μ. Χιδίρογλου, Ειδώλια από την Εύβοια στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Οι ομάδες των θεών και των ηθοποιών, *Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη*, τόμ. ΙΙ, 29-44.

***Χρήμα*:** Ν. Χρ. Σταμπολίδης - Δ. Τσαγκάρη - Γ. Τασούλας (επιμ.), *Χρήμα. Σύμβολα απτά στην αρχαία Ελλάδα*, Alpha Bank - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 2017.

Χρυσουλάκη 2009: Στ. Χρυσουλάκη, Η συμμετοχή των γυναικών στη λατρεία και τις γιορτές για τον Διόνυσο, *Γυναικών λατρείες*, 267-275.

Ψάλτη - Τσαρούχα 2017: Α. Ψάλτη - Α. Τσαρούχα, «Πληρώνοντας τους θεούς». Μια νέα ερμηνεία ενός παλαιού ευρήματος από την Άμφισσα (αποθέτης οδού Σαλώνων), *Χρήμα*, 283-291.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΤΟΥ «ΑΠΟΘΕΤΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΧΑΡΑΣ» ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΑΜΦΙΣΣΑΣ. ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΟΚΡΙΔΟΣ

Διδακτορική διατριβή
ΜΑΡΙΑΣ Κ. ΚΑΖΑΚΟΥ

ΙΙ. ΠΙΝΑΚΕΣ

ΒΟΛΟΣ 2020

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

1. 18994

2. 19143

3. 19087

4. 19034

5. 19013

6. 19007

Τύπος 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

7. 19015

8. 19095

9. 18983

10. 18992

11. 18995

12. 19088

Τύπος 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

13. 19195

14. 19200

15. 18906

16. 19000

17. 18985

18. 19250

Τύπος 1 (αριθ. Κατ. 13-15), τύπος 2 (αριθ. Κατ. 16-18).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

19. 19244

20. 19203

21. 19230

22. 18988

23. 18973

24. 18907

Τύπος 2 (αριθ. Κατ. 19-21), τύπος 3 (αριθ. Κατ. 22-24).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

25. 18993

26. 18987

27. 18965

28. 18908

29. 19138

30. 19232

Τύπος 3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

31. 19011

32. 19018

33. 18971

35. 19014

36. 18911

37. 19071

Τύπος 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

38. 19002

39. 19028

40. 18990

41. 19093
Τύπος 5.

42. 19226

44. χωρίς αριθ. ευρ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

45. 18964

46. 18976

47. 19020

48. 19202

Τύπος 6.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

49. 19019

50. 19931

51. 19081

52. 18912

53. 19008

55. 19006

Τύπος 7 (αριθ. Κατ. 49-50), τύπος 8 (αριθ. Κατ. 51), τύπος 9 (αριθ. Κατ. 52), τύπος 10 (αριθ. Κατ. 53), τύπος 11 (αριθ. Κατ. 55).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

56. 19113

57. 18997

58. 19131

59. 19073

60. 18980

61. 18999

Τύπος 11 (αριθ. Κατ. 56), τύπος 12 (αριθ. Κατ. 57), τύπος 13 (αριθ. Κατ. 58), τύπος 14 (αριθ. Κατ. 59), τύπος 15 (αριθ. Κατ. 60), τύπος 16 (αριθ. Κατ. 61).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

63. 18969

64. 18975

65. 18970

66. 19025

67. 18901

Τύπος 17 (αριθ. Κατ. 63), τύπος 18 (αριθ. Κατ. 64), τύπος 19 (αριθ. Κατ. 65-66), τύπος 20 (αριθ. Κατ. 67).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

68. 18904

69. 18991

70. 19083

71. 19114

Τύπος 21 (αριθ. Κατ. 68), τύπος 22 (αριθ. Κατ. 69), τύπος 23 (αριθ. Κατ. 70-71).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

72. 19141

73. 19120

75. 19208

76. 19695

77. 19197

78. 19168

79. 19268

Θραύσματα ειδωλίων που δεν εντάσσονται σε συγκεκριμένους τύπους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

80. 19207

81. 19178

83. 19243

84. 19040

86. 19001

Θραύσματα ειδωλίων που δεν εντάσσονται σε συγκεκριμένους τύπους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

88. 19216

89. 19041

90. 19069

91. 19074

Θραύσματα ειδωλίων που δεν εντάσσονται σε συγκεκριμένους τύπους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

93. 19213

94. 19022

95. 19128

96. 19072

97. 25894

Τύπος 24 (αριθ. Κατ. 93-94), τύπος 25 (αριθ. Κατ. 95-97).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

98. 19077

100. 18974

101. 19194

102. 19027

103. 19224

104. 19021

Τύπος 26 (αριθ. Κατ. 98, 100, 101), τύπος 27 (αριθ. Κατ. 102-104).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

107. 19075

108. 19187

109. 19177

110. 19223

Τύπος 28 (αριθ. Κατ. 107-108), τύπος 29 (αριθ. Κατ. 109-110).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

111. 18984

112. 19229

113. 19274

Τύπος 30 (αριθ. Κατ. 111), τύπος 31 (112-113).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 20

114. 19082

116. 18962

117. 18977
Τύπος 32.

115. 19210

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

118. 18903

122. 19030

123. 19079+19134

124. 19227

125. 19186

Τύπος 33 (αριθ. Κατ. 118), τύπος 34 (αριθ. Κατ. 122-125).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 22

126. 18902

127. 19070

128. 19035

Τύπος 35.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

129. 18998

130. 19220

131. 19129

132. 19205

Τύπος 36 (αριθ. Κατ. 129-131), τύπος 37 (αριθ. Κατ. 132).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 24

133. 19137

134. 19032

135. 19191

136. 19245

137. 19029

138. 25892

Τύπος 38 (αριθ. Κατ. 133-136), τύπος 39 (αριθ. Κατ. 137-138).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

139. 19016

140. 19042

141. 19176

142. 19090

143. 19094

Τύπος 40 (αριθ. Κατ. 139), τύπος 41 (αριθ. Κατ. 140-141), τύπος 42 (αριθ. Κατ. 142-143).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 26

144. 19033

145. 19252

146. 19674

147. 19039

148. 19091

149. 19701

Τύπος 43 (αριθ. Κατ. 144-146), τύπος 44 (αριθ. Κατ. 147), τύπος 45 (αριθ. Κατ. 148-149).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

150. 19026

151. 19201

152. 19222

153. 18910

154. 19173

Τύπος 46 (αριθ. Κατ. 150), τύπος 47 (αριθ. Κατ. 151), τύπος 48 (αριθ. Κατ. 152), τύπος 49 (αριθ. Κατ. 153), τύπος 50 (αριθ. Κατ. 154).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 28

156. 18963

157. 19096

158. 19106

159. 19111

160. 19188

Τύπος 52 (αριθ. Κατ. 156), τύπος 53 (αριθ. Κατ. 157), τύπος 54 (αριθ. Κατ. 158-159), τύπος 55 (αριθ. Κατ. 160).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

161. 19206

162. 19122

155. 18968

Τύπος 56 (αριθ. Κατ. 161), τύπος 57 (αριθ. Κατ. 162), τύπος 51 (αριθ. Κατ. 155).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

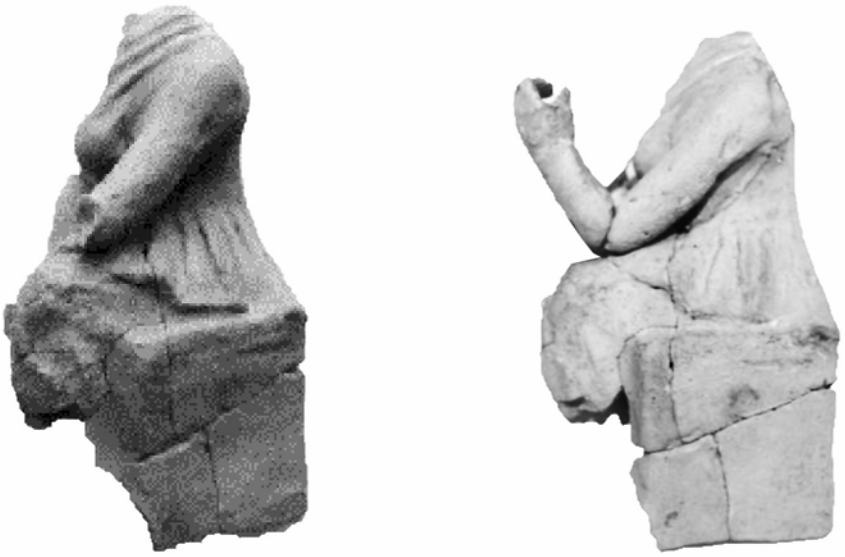
ΠΙΝΑΚΑΣ 30

163. 19212+19105

Τύπος 58 (αριθ. Κατ. 163).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

164. 19078

165. 18989 **166.** 19010 **167.** 19235

Τύπος 59 (αριθ. Κατ. 164), τύπος 60 (αριθ. Κατ. 165), τύπος 61 (αριθ. Κατ. 166-167).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 32

168. 19183

169. 19152

170. 19171

171. Χωρίς αριθ. ευρ.

Τύπος 62 (αριθ. Κατ. 168-169), τύπος 63 (αριθ. Κατ. 170-171).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

172. 19132

172. 19132

173. 19175

Τύπος 64 (αριθ. Κατ. 172), τύπος 65 (αριθ. Κατ. 173).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 34

174. 18967

175. 18966

176. 19266

Τύπος 66 (αριθ. Κατ. 174), τύπος 67 (αριθ. Κατ. 175), τύπος 68 (αριθ. Κατ. 176).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

177. 19130

178. 18978

179. 19031

180. 19236

Τύπος 69.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 36

181. 19174

182. 19136

183. 19239

184. 18979

188. 19184

Τύπος 69 (αριθ. Κατ. 181-184), τύπος 70 (αριθ. Κατ. 188).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

191. 18982

192. 19123

193. 19023

194. 18986

195. 25895

Τύπος 71 (αριθ. Κατ. 191-192), τύπος 72 (αριθ. Κατ. 193), τύπος 73 (αριθ. Κατ. 194-195).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 38

196. 19135

197. 18981

198. 19238

199. 19172

200. 18961

Τύπος 74 (αριθ. Κατ. 196), τύπος 75 (αριθ. Κατ. 197), τύπος 76 (αριθ. Κατ. 198), τύπος 77 (αριθ. Κατ. 199-200).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

201. 19055

202. 19004

203. 18893

Τύπος 77 (αριθ. Κατ. 201), τύπος 78 (αριθ. Κατ. 202), τύπος 79 (αριθ. Κατ. 203).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 40

204. 19247

205. 19253

206. 19080

209. 19012

Τύπος 80 (αριθ. Κατ. 204-206), τύπος 81 (αριθ. Κατ. 209).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

210. 19076

Τύπος 82 (αριθ. Κατ. 210).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 42

211. 19133

212. 19254

213. 19099

Τύπος 83 (αριθ. Κατ. 211-212), τύπος 84 (αριθ. Κατ. 213).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

214. 19588

215. 19627

216. 19464

218. 19423

217. 19407

219. 19659

220. 19531

Τύπος 1. «Κνιδιακή» κόμμωση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 44

224. 19641

225. 19355

226. 19469

227. 19395

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

228. 19278

229. 19654

230. 19421

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 46

231. 19364

232. 19381

233. 19653

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

235. 19524

236. 19368

237. 19475 **238.** 19365 **239.** 19456

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 48

241. 19656

242. 19630

243. 19438

245. 19708

246. 19658

252. 19555

253. 19614

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

249. 19581

255. 19550 **256.** 19612 **257.** 19552

258. 19667

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 50

262. 19613

265. 19345

266. 19495

264. 19601

267. 19309

268. 19405

270. 19566

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

281. 19480

295. 19541

298. 19453

299. 19350

302. 19632

308. 19645

310. 19497

314. 19369

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 52

316. 19269

318. 19502

321. 19267

322. 19623

323. 19523

328. 18996

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

331. 19270

333. 19633 **335.** 19398 **337.** 19328

334. 19596

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση. Με βαθιά χωρίστρα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 54

338. 19394

339. 19557 **340.** 19319 **342.** 19320

345. 19472 **353.** 19324 **354.** 19571

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση. Με βαθιά χωρίστρα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

360. 19452

362. 19637

364. 19406 **365.** 19652 **366.** 19501 **367.** 19617

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση. Με μειδίαμα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 56

368. 19567

369. 19284

370. 19341

371. 19454

372. 19340

374. 19508

373. 19526

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση. Με μειδίαμα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

377. 19325

378. 19410

379. 19326

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση. Με χοντρή μύτη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 58

380. 19460

381. 19379

382. 19376

384. 19504

387. 19385

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση. Με χοντρή μύτη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

389. 19665

393. 19599

395. 19428

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση. Με χοντρή μύτη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 60

397. 19455

398. 19542

403. 19604 **405.** 25893 **406.** 19286

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση. Με χοντρή μύτη (αριθ. Κατ. 397-398), Με φουσκωμένα μάγουλα (αριθ. Κατ. 403-406).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

407. 19574

408. 19527

409. 19496

413. 19271

414. 19465

415. 19474

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση. Με φουσκωμένα μάγουλα (αριθ. Κατ. 407-409), «Πλαγγόνες» (αριθ. Κατ. 413-415).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 62

417. 19393

418. 19391

416. 19279

419. 19377

420. 19473

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση. «Πλαγγόνες».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

421. 19787

422. 19482

423. 19437

424. 19636

425. 19418

426. 19392

Τύπος 2. «Πεπονοειδής» κόμμωση. «Πλαγγόνες» (αριθ. Κατ. 421-423). Τύπος 3. Χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση (αριθ. Κατ. 424-426).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 64

427. 19576

428. 19495

429. 19440

Τύπος 4. Με στεφάνι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

430. 19699

431. 19540

432. 19515

Τύπος 4. Με στεφάνι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 66

433. 19322

434. 19419

437. 19568

Τύπος 4. Με στεφάνι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

439. 19514

441. 19411

442. 19583

Τύπος 4. Με στεφάνι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 68

443. 19317

444. 19539

446. 19697

Τύπος 4. Με στεφάνι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

447. 19430

448. 19499

449. 19439

Τύπος 4. Με στεφάνι με κισσόφυλλα και καρπούς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 70

451. 19518

454. 19663

455. 19691

456. 19426

Τύπος 4. Με στεφάνι επίπεδο (αριθ. Κατ. 451, 454-455) και με μικρό στεφάνι (αριθ. Κατ. 456).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

457. 19461

458. 19598

459. 19492

Τύπος 4. Με μικρό στεφάνι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

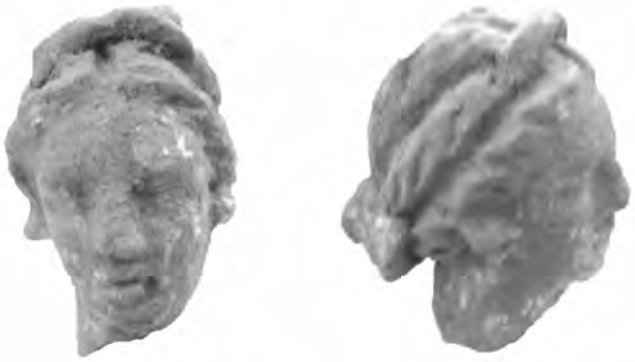
ΠΙΝΑΚΑΣ 72

460. 19715

461. 19609

462. 19435

Τύπος 4. Με μικρό στεφάνι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

463. 19704

464. 19687

465. 19676

466.19509

467. 19650

468. 19444

469. 19689

Τύπος 5. Με στεφάνη ή διάδημα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 74

470. 19283

471. 19307

472. 19621

Τύπος 5. Με στεφάνη ή διάδημα (αριθ. Κατ. 470). Τύπος 6. Ποικίλες κομμώσεις (αριθ. Κατ. 471-472).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

473. 19692

474. 19719

475. 19681 **476.** 19651 **477.** 19543

Τύπος 6. Ποικίλες κομμώσεις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 76

483. 19707

480. 19276

484. 19716

Τύπος 6. Ποικίλες κομμώσεις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

485. 19703

486. 19535

487. 19556

Τύπος 6. Ποικίλες κομμώσεις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 78

489. 19547

490. 19360

491. 19712β

Τύπος 6. Ποικίλες κομμώσεις (αριθ. Κατ. 489-490). Τύπος 7. Καλυμμένα με σάκκο (αριθ. Κατ. 491).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

492. 19712

493. 19318

496. 19680

Τύπος 7. Καλυμμένα με σάκκο (αριθ. Κατ. 492-493). Τύπος 8. Καλυμμένα με ιμάτιο (αριθ. Κατ. 496).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 80

497. 19246

499. 19299

500. 19706

Τύπος 8. Καλυμμένα με ιμάτιο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

501. 19468

502. 19297

504. 19591

Τύπος 8. Καλυμμένα με ιμάτιο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 82

513. 19615

519. 19273

540. 19363

541. 19559

Τύπος 9. Ανδρικό κεφάλι με καλύπτρα (αριθ. Κατ. 513), Τύπος 10. Ανδρικό κεφάλι με στεφάνι (αριθ. Κατ. 519). Τύπος 13. Κεφάλια εφήβων (αριθ. Κατ. 540-541).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

514. 19356

515. 19679

516. 19670

517. 19602

518. 19375

520. 19343

521. 19684

522. 19714

Τύπος 10. Ανδρικά κεφάλια με στεφάνι (αριθ. Κατ. 514-518). Μεμονωμένα ανδρικά κεφάλια (αριθ. Κατ. 520-522).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 84

523. 19505

525. 19384

526. 19337

527. 19370

528. 19313

529. 19312

530. 19305

532. 19537

533. 19390

Τύπος 11. Κεφάλια κοριτσιών (αριθ. Κατ. 523, 525, 526). Τύπος 12. Κεφάλια αγοριών (αριθ. Κατ. 527-530, 532-533).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

534. 19579

535. 19717

537. 19298

538. 19304

539. 19575

543. 19685

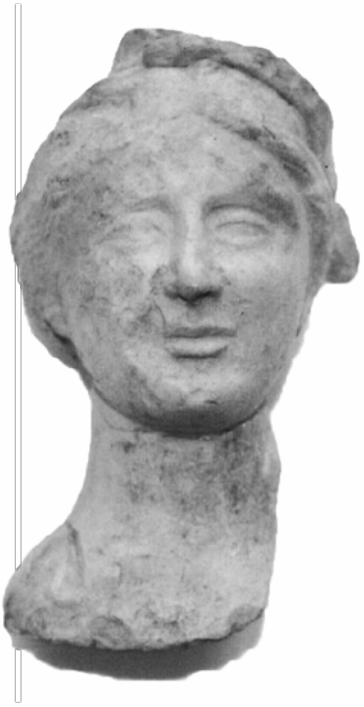

544. 19053

Τύπος 12. Κεφάλια αγοριών (αριθ. Κατ. 534-535, 537-539). Τύπος 14. «Γοργόνεια» (αριθ. Κατ. 543-544).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 86

545. 19265

546. 19264

547. 18823

548. 19224

Προτομές. Τύπος 1 (αριθ. Κατ. 545-547), τύπος 2 (αριθ. Κατ. 548).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

549. 19127

550. 18905

Προτομές. Τύπος 3 (αριθ. Κατ. 549), τύπος 4 (αριθ. Κατ. 550).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 88

551. 19218

Κεφάλι πήλινου αγάλματος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

552. 18837

553. 18875

554. 19124

555. 18833

556.18885

557. 19142

558. 18835

559. 18836

560. 18825

Προσωπεία. Τύπος 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 90

561. 18870

562. 18866

563. 18839

564. 18884

565. 18877

566. 18868

567. 18865

570. 18896

571. 18867

Προσωπεία. Τύπος 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

572. 18890

573. 18872

574. 18873

576. 18832

577. 19263

578. 18881

579. 19678

580. 18886

581. 19261

Προσωπεία. Τύπος 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 92

582. 18898

583. 18871

584. 18891

585. 18824

586. 19118

587. 18827

588. 18895

590. 18899

592. 18831

Προσωπεία. Τύπος 2 (αριθ. Κατ. 582-587), τύπος 3 (αριθ. Κατ. 588, 590, 592).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

593. 18838

594. 18874

595. 18876

596. 18878

599. 18892

600. 18894

Προσωπεία. Τύπος 4 (αριθ. Κατ. 593-596), τύπος 5 (αριθ. Κατ. 599-600).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 94

601. 18887

602. 18889

603. 18826

604. 19003

605. 19149

606. 18826

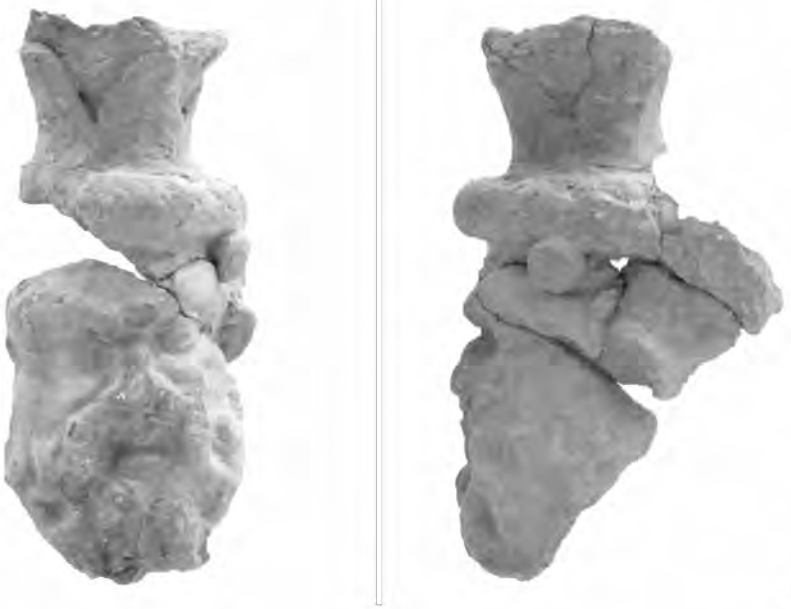
607. 18869

608. 18882

Προσωπεία. Τύπος 6 (αριθ. Κατ. 601), τύπος 7 (αριθ. Κατ. 602), τύπος 8 (αριθ. Κατ. 603), τύπος 9 (αριθ. Κατ. 604-605), τύπος 10 (αριθ. Κατ. 606), τύπος 11 (αριθ. Κατ. 607), τύπος 12 (αριθ. Κατ. 608).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

609. 18821

Προσωπεία. Τύπος 13 (αριθ. Κατ. 609).

610.18761

612. 18762

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 96

614. 18774

615. 19048

616. 18733

617. 19045

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

618. 18809

619. 18811

620. 18814

621. 18796

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 98

622. 18767

623. 18710

624. 18722

625. 18781

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

626. 18758

627. 18778

628. 18724

629. 18711

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 100

630. 18791

631. 18800

633. 18766

632. 18799

634. 18760

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

635. 18972

636. 18737

637. 18816

638. 19255

639. 18815

640. 19671

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 102

642. 18712

643. 19066

644. 19065

645. 18723

646. 18738

647. 18754

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

648. 19677

649. 18750

650. 18709

652. 18786

653. 19052

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 104

654. 18804

655. 19060

656. 18747

656. ΑΜΔ 18747 **657.** 18812

662. 18730

664. 18721

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

665. 18734

667. ΑΜΔ 18731

668. 18732

673. 18751

674. 18752

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 106

675. 18714

677. 18802

679. 18798

680. 18773

684. 18720

685. 19146

Περιστέρια. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

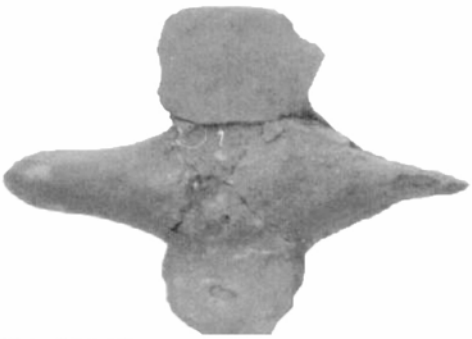
686. 18713

687. 18777

695. 18805

694. 18818

696. 18764

Περιστέρια. Τύπος 2. Με ανοιχτές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 108

698. 18785

699. 18808

698. 18785 **699.** 18808

Περιστέρια. Τύπος 3. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

700. 19049

701. 18704

702. 19147

705. 18797

707. 18703

Περιστέρια. Τύπος 3. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 110

708. 18813

709. 19057

710. 18765

711. 18806

712. 18770

713. 18756

714. 18745

715. 18759

Πετεινοί. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

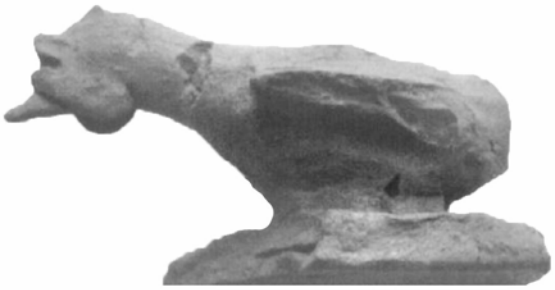

717. 19050

719. 18726

720. 18817

Πετεινοί. Τύπος 1. Με κλειστές φτερούγες (αριθ. Κατ. 717). Τύπος 2. Με ανοιχτές φτερούγες (αριθ. Κατ. 719-720).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 112

722. 19067

723. 18783

724. 18719

725. 18755

Πετεινοί. Τύπος 3. Με κλειστές φτερούγες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

726. 18795

728. 19192

729. 19148

733. 18769

735. 19145

Πάπια (αριθ. Κατ. 726), βόδι (αριθ. Κατ. 728), χοίρος (αριθ. Κατ. 729, σκύλοι (αριθ. Κατ. 733, 735).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 114

727. 19058

729. 19148

Κριάρι (αριθ. Κατ. 727), χοίρος (αριθ. Κατ. 729).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

731. 19151

732. 19248

737. 19185

Σκύλοι (αριθ. Κατ. 731-732), άλογο με φορτίο (αριθ. Κατ. 737).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 116

738. 19063

739. 18775

741. 19038

742. 19688

Πλακίδια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

743. 14896

744. 19085

Ομοίωμα οικίσκου και αδιευκρίνιστου αντικειμένου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 118

1. 18994

2. 19143

3. 19087

4. 19034

5. 19013

6. 19007

Πίσω όψεις ειδωλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

7. 19015

8. 19095

9. 18983

10. 18992

11. 18995

12. 19088

Πίσω όψεις ειδωλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 120

15. 18906

16. 19000

17. 18985

22. 18988

23. 18973

24. 18907

Πίσω όψεις ειδωλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

25. 18993

26. 18987

28. 18908

31. 19011

32. 19018

33. 18971

Πίσω όψεις ειδωλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 122

34. 19005

35. 19014

39. 19028

41. 19093

43. 19237

45. 18964

Πίσω όψεις ειδωλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

46. 18976

47. 19020

49. 19019

50. 19931

51. 19081

52. 18912

Πίσω όψεις ειδωλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 124

53. 19008

55. 19006

57. 18997

61. 18999

64. 18975

65. 18970

Πίσω όψεις ειδωλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

67. 18901

69. 18991

98. 19077

114. 19082

116. 18962

117. 18977

Πίσω όψεις ειδωλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

ΠΙΝΑΚΑΣ 126

118. 18903

122. 19030

124. 19227

129. 18998

130. 19220

148. 19091

Πίσω όψεις ειδωλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156

163. 19212

196. 19135

197. 18981

179. 19031

183. 19239

184. 18979

Πίσω όψεις ειδωλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
03/09/2026 04:28:22 EEST - 216.73.216.156